PJJ
.M53

B. WESTERMANN & Co.
NEW YORK
290 Broadway

5.16.'03.

From the Library of
Professor William Henry Green
Bequeathed by him to
the Library of
Princeton Theological Seminary

PJJ
.M53

W. Henry Green
Princeton N.J.

May 1857

THE FIRST

HEBREW AND CHALDAIC LEXICON

TO THE OLD TESTAMENT

Compiled in the Tenth Century

BY

MENAHEM BEN SARUK

THE SPANIARD

Selected and Translated from the Original Hebrew

BY

HERSCHELL FILIPOWSKI

ACCOMPANIED BY A

BIOGRAPHY OF THE AUTHOR

AS COLLECTED FROM A RECENT HEBREW WORK OF S. D. LUZZATTO

PROFESSOR AT PADUA.

Published for the Hebrew Antiquarian Society.

LONDON: JAMES MADDEN, 8, LEADENHALL STREET.

LEIPZIG: K. F. KÖHLER.

1854.

PRINTED BY W. H. LIZARS, EDINBURGH.

ADVERTISEMENT.

THE following pages are extracted from the Original Hebrew Lexicon of Menahem Ben Saruk. The object of the Editor is simply to show to the English Student the system which had been adopted in former ages in the Hebrew language; a system by no means to be regarded as inferior to the one of modern times. The ancients always maintained, that the roots of the Hebrew language consisted of from one to five letters: as also upheld by Izchaki (vulgarly called JARCHI or RASHEE) in his Commentary to the Hebrew Scriptures; while the modern Lexicographers contend, that the Hebrew roots are exclusively formed of three letters. Although this latter opinion is now universally acknowledged, yet the discerning Student, on perusing the present Extract, will have to pause before he can decide as to the genuineness of the modern opinion. On a thorough examination, he will find, that in numerous cases, preference is to be given to the old system. The Extract is thus intended as an inducement to the Student to peruse the entire original work.

TRANSLATOR AND EDITOR.

EDINBURGH, OSBORNE COTTAGE,
July, 1854.

BIOGRAPHY OF THE AUTHOR,

THE FIRST HEBREW LEXICOGRAPHER,

THE CELEBRATED RABBI MENAHEM BEN SARUK,

WHO FLOURISHED ABOUT NINE CENTURIES AGO.

[The materials were collected from a Hebrew work of S. D. Luzzatto, entitled בית האוצר.]

Menahem Ben Jacob, the Spaniard, of the family Saruk, was the first who arranged all the Biblical Hebrew and Chaldeic words into a lexicographical order, and thereby compiled the first Hebrew and Chaldeic dictionary. In the preface to the same he explains many grammatical rules in etymology as well as in syntax. It would appear, from a passage mentioned in his dictionary, that Menahem had already before him a similar work, compiled by Rabbi Saadiah Gaon; as, in the root הנ, he says, "I observed, in *the expositions of Rabbi Saadiah*, under the root הא, the following passages: גמול ידו הדה, לחדף את כל איניך", etc., etc. But it is probable, that the work alluded to was not a dictionary, but a mere exposition, confined to a certain number of Hebrew words according to his own system, as was equally done by him with the collection of the *ninety* Rabbinical terms.* Moreover, it is most likely that some later author extracted certain lexicographical expositions, as found distributed among the numerous theological writings of Rabbi Saadiah, and that he arranged them alphabetically, so as to give them an appearance of a dictionary. For, had Rabbi Saadiah himself compiled a Hebrew dictionary, it would not have escaped the notice of Aben Ezra, or that of any other ancient author.

At each Hebrew root having several definitions, Menahem first states the number of such definitions, and then proceeds to analyze and illustrate them by various Hebrew Biblical passages. Generally, his style is very brief; and of such roots whose definitions are commonly known, he gives no explanation whatever; whilst, on arriving at a difficult or obscure passage, he endeavours with great exertion to analyze and explain the

* Vide *Ewald* and *Dukes*, p. 110, under the title of תפסיר אלסבעין לפטה אלפרדה "Exposition of Seventy Scarce or Isolated Words," Frankfort-on-the-Maine, 1844. A second edition of this collection of words has been republished at Leipzig (1846), by Ben Jacob, in his דברים עתיקים, p. 22.

same with acuteness and precision, so that oftentimes he displays new and extraordinary ideas (vide the extracts made by S. D. Luzzatto, in *Kerem Chemed*, v. p. 49).

Jzchaki (generally called *Rashee*) very frequently supports himself by the authority of Menahem, though in many instances he omits to mention the name of the latter; not, however, from a motive of plagiarism, but simply from his belief, that every reader was acquainted with the work alluded to, as this was the only Hebrew dictionary then known.

Menahem was gifted with a high degree of humility and meekness, as he never uses harsh language against any of his contemporaries, or authors previous to him, even on points where he materially differs from them; he does not even name them, but satisfies himself by merely calling them "some commentators," or the like. Once (in the root מן, as cited above) he mentions the name of Rabbi Saadiah Gaon, saying — "I cannot discover the motive of Rabbi Saadiah, why he classifies all these passages under the root שׁן. The manner of his [R. Saadiah's] expositions, however, together with the elegance of his style, sufficiently indicate his high learning; and consequently, from a point of modesty as well as good faith, it would be unjust to ascribe any error to his arrangements."

The dictionary of Menahem being at that time the only one extant, copies in MS. of the same soon circulated throughout all countries, whereby his name became very famous. Misled by envy, Donash Ben Librat, of Fez, a contemporary of Menahem, took up the above dictionary, and made severe comments on the greater part of it; as, according to his statement, he considered the ideas of Menahem injurious to the students as well as to the so-called *savans*.

Donash arranged briefly his comments and criticisms in a long poem, addressed to Menahem, composed of 108 verses;* subsequent to which, he proceeds to prove his attacks analytically at considerable length; and though in the commencement of the poem he praises the merits of Menahem, he notwithstanding, in the latter parts of it, ridicules our author with such sarcasm as had he been addressing a young pupil. It is probable, that Donash did not intend by his severe style to injure Menahem personally, but followed the Arabian poets, from whom the Hebrews in the Arabian dominions learned the style of polemic — to over-praise any thing grand, and to under-rate any thing inferior.

Donash seems not to have been satisfied with his mere epistles to Menahem, but sent also a copy of all his comments to the Prince HASDAEE

* From the manuscript of the Bodleian Library at Oxford, it appears that the number of verses is not less than 113.

Ben Isaac, accompanied by a poem, composed of forty-one verses, as a dedication in honour of that prince (vide *Kerem Chemed*, vii. pp. 79, 80). In that poem he styles Menahem as one who confused the true significations of the Hebrew roots, and enveloped the Biblical passages in obscurity. Such injustice could never be forgiven, had the critic, as we stated above, not adhered to the style of the poets; for he never could have meant what he had written. He ought, however, to have considered, that such criticism falling into the hands of the prince, great injury and trouble to Menahem would be the consequence, as will be narrated below.

This Hasdaee Ben Isaac Baschrut gained the favour of King Abd Alrachman (the Servant of the Merciful One), in the city of Cordova, commonly called Amir Almumnin, who reigned from the year 912 to 961 of the current era. The king charged Hasdaee with the ministry of finance, as is apparent from a letter written by Hasdaee to the king of Cozar, where it says—"The revenue of the king [Abd Alrachman] amounts annually to 100,000 florins, this arising only from the income derived from the numerous merchants who come hither from various countries and isles. All their commerce and affairs must be subjected to my guidance, praised be the Almighty, who bestows his mercy upon me! The kings of the world [or land] no sooner perceive of the greatness of my monarch, than they hasten to convey to him presents in abundance. It is myself who am appointed to receive such presents, and at the same time to return rewards awarded to them."

From the poems of Menahem and Donash to Hasdaee, it is evident that Hasdaee was also the privy-councillor of the king in times of war.* It is also affirmed, that he was very skilful in medicine, which circumstance was probably the cause of his greatness. According to O. G. Luzzatto, it is this Hasdaee who is mentioned in the work of *Wenrich*, p. 217, to have been the first of the *savans* engaged in rendering from the Greek into Arabic the names of medicinals enumerated in the work of *Dioscorides;*

* The passages in the poem alluded to run thus —

אלוה כל בשר / הקימו להם שר ,
להודיע מוסר / להבין נמהרים ׳
והצליח דרכו / שלחו בו מלכו ׳
וערב חן ערכו / כמנחת בכורים ׳
ונתן את חנו / בעין מלך מנו
לקצין גם קרנו / עלי שרים הרים ,
ואין דובר דבר / בכל מקום ענר ׳
בעזרת אל גבר / מדינות ושיירים ׳

subsequently it was offered as a present by the Grecian king to the king Abd Alrachman.

The Prince Hasdaee induced Menahem to leave his native place, and to settle at the city of Cordova, with a view of cultivating and advancing the Hebrew literature and language. Thus Menahem was placed under the protection of the above prince, and that of his father, Isaac Ben Hasdaee, whose benevolence is extolled in the book called *Tachkemoni*, by the famous poet, Al-Charizi, ch. xviii.* But by some cause unknown, Menahem was subsequently calumniated before the said prince, and before time was given to Menahem for his defence, a verdict of guilty was pronounced against him, and even executed without delay. It appears that the accusation took place on a Saturday, when the prince was allowed to keep his day of rest, in accordance with the laws of his creed. No sooner was the decree against Menahem sanctioned, than on the same day, a body of men were ordered to his house, where they ill-treated Menahem, tearing the clothes from off his body, plucking the hair off his head, and reducing his house to its very foundation.

Menahem, at this severe ill-treatment, addressed a letter to Hasdaee, who, without taking the pains of ascertaining the cause and amending the wrong done to the unfortunate Menahem, replied briefly thus—"If thou wert wrong, I have chastised thee; and if thou wert wronged, verily I have caused thee to share the future world."† But who is there of thieves or murderers that cannot find a similar excuse?

Menahem, seeing that there was no chance for a reconciliation, and that he was actually destitute of every means of subsistence, addressed a second letter as a petition to the prince, containing reproaches for the wrongs that were done to him, saying that the Almighty would punish his persecutors; and he argued, also, with the prince, and asked him how, after the many years' faithful service, and after the continued assurance he received from the prince that he would always consider him as one of his protegées for the zeal and activity he had displayed—how the prince could for a moment condescend to lend his ear to the scandalous reports and venomous slanders that were circulated against him by his

* In the original it reads thus—

בימים ההם זרח בספרד שמש התהלה, ברקיע הגדלה · הוא הנשיא הגדול ר' יצחק הספרדי בן חסדאי ינוח בצל שדי, כי הריק לכל שואליו ברכה עד בלי די ····· כי הנשיא ההוא החיה בטללי חסדיו מתי הסכלות, ומשך בעבותות נדבותיו לבות בני הגלות, והעביר קול מי לה' אלי · וכל מהסורו עלי · ויאספו אליו כל נאון וכל לב, מארצות אדום וערב, ממזרח וממערב, וערך שלחן חסדיו לפניהם, וענן הודו עליהם · וכו'

† The original reads—

אם הצית כבר הביאותיך למוסר, ואם לא העויתי, כבר הביאותיך לחיי עולם הבא ·

enemies—and, moreover, how he dared give judgment without a trial and investigation? And why he sent him away from his presence, whereby he was thrown into the pale of misery and distress?*

This epistle is still preserved in MS. at the library of Parma (De Rossi, i. 1393), and at that of the late Chief Rabbi Gierundi, of Padua, in Italy. From the former a copy was made by Sr. Jacob Levy of Turin, and from the latter, by Prof. S. D. Luzzatto of Padua. The translation of the epistle in question follows herewith —

Introduction by the Translator.

In submitting to the reader the following translation of the most sublime Hebrew poetical epistle written by the excellent Menahem, I have to make the following observations:—Were I to analyse and account for all my renderings, it would take not less than treble the space of the translation. Suffice it to say, that I have adhered to the *sentiments* of the poet, deviating occasionally from the original text, in such passages as would not admit of a literal translation; it being well known to every translator what difficulties one has to encounter in rendering poetry from one language into another, particularly from one of the Orientals into a living tongue. The style of the former may oftentimes not suit that of the latter. The poet, without regard to any particular language, will frequently introduce a metaphor for the sake of rhyme or metre, which metaphor he would willingly avoid had he to frame the same subject in prose. That this was also the case in our poet's style, I need hardly notice, inasmuch as the Hebrew language, especially on account of its limited number of words, compels the poet too frequently to sacrifice sentiments to rhyme and metre. In translating poetical Hebrew, most of the compulsatory expressions may easily and consistently be dispensed with, as long as such dispensation does not alter the sentiments conveyed in the original version. It is an erroneous supposition with some translators or critics, when in a translation, particularly of a poem, they discover that some word or other of the original has been omitted. It may often be ascribed to the inexpediency of such being translated. At some future period I may find occasion to extend this subject.

* In both manuscripts the letter alluded to, with a slight variation, is headed as follows —"An epistle addressed from the prison, by Menahem Ben Saruk, to the Prince Hasdaee Ben Aschak, relating all the details of his unfortunate position, and petitioning the prince for mercy, and release from the prison." But from the contents of the epistle itself, the correctness of the headings must be disputed, as there is not the least mention throughout the whole of the letter, of his having been imprisoned, nor is reference made to any particular facts concerning the whole event. It contains exclusively reproaches and arguments against the conduct of Hasdaee towards him.

AN EPISTLE, ADDRESSED FROM THE PRISON, BY MENAHEM BEN SARUK, TO THE PRINCE HASDAEE BEN ASCHAK, RELATING ALL THE DETAILS OF HIS UNFORTUNATE POSITION, AND PETITIONING THE PRINCE FOR MERCY, TO RELEASE HIM FROM PRISON.

I beseech thee, in the name of the Lord, the God of heaven and earth, and in the name of the remains of all our prophets, that thou mayest peruse the entire of the following epistle from beginning to end —

אדוני בל אדוני, מני אדם הקדמוני, תכלית כל אהרון׳
ואמנם לא לי לבד, כי אם לכל נדיב ונכבד, ולכל אנשי פתרון׳
עת מליצות מבאר, ומושב נגידים מפאר, כמו ענקים לגרון׳
גם בקרב אזרחים, כאשר בתוך הוחים, חבצלת השרון׳
סמדר לעולם פתח, הנראה כציץ המפתח, אשר על מיצח אהרן׳
נדיב ואוהד, העת אשר זרח, פנות עולם פציחו רן׳
ליושבי ארץ ושוכני אי, הוקם לכו לראי, ויהי לזכרון׳
גם היה היה, לכל שאירית השביה, הומה ובצרון׳
איהו עיקר, אשר לא יערכהו כל יקר, נדיב שכל בכשרון׳
אלו כל מחוקק, חקקי היקו יחוקק, לא השיגו מעשר עשרון׳
ואם יאיצו בכחם, היוכלו במרחבי צחצוחם, לחוות כח היתרון?
בשבחו אני אהל, ושובו לא איחל, כי אפס שברון׳
וזאת יורה עלי, כי לא שקר מלי, ואין בם עורון׳
רב במועט אפרוש, ולי נאה לדרוש, מלין בלי עצרון׳
מכל צדדים׳ כלו מחמדים, משלם בלי חסרון׳
ימה חן לניבים, שוכן כרוביים, אשר על הארון׳
וחסד ימציאו נא, בואת העונה, להשבית נדיב מיהרון׳

My lord, the son of my lord,* from Adam the first men, thou art the darling object of this last generation;† yet art thou extolled and esteemed not only by myself, but by all savants, poets, and expounders of the Holy Writ, thou art like a necklace round the neck, whenever they find an opportunity to praise the merits of the philanthropic and benevolent. Of citizens thou art like the rose among thorns; a perpetual vine-blossom, and like the engraven gold plate on the forehead of Aaron. Thou philanthropist! when first thou shonest forth, the pillars of the earth began to utter songs; to the inhabitants of countries and isles

* Here Menahem refers to Hasdaee, the father, who was also his protector.

† Luzzatto explains the sentence, מני אדם הקדמוני, תכלית כל אהרון, to the following effect—"Of all mankind, from Adam down to this last generation, I have no other lord but thee;" whilst, according to Igell and Lolee, two of his pupils, Menahem intends to say, "Thou art the most perfect possible of mankind posterior to Adam, the first man, who alone was created by God's own hand in the greatest perfection." But it seems that his true meaning was, that of the whole chain of mankind, Adam was the first of the most perfect and Hasdaee the last.

thou art a standard of remembrance, a stronghold and refuge to the remnant of Israel in their captivity. Who is there, among chiefs, that excels every valuable imaginary, if not thou, noble and virtuous one? Were all authors collectively to put forth all the thoughts contained within their bosom, they would not comprise the hundredth part of thy merits. Were they even to expand their poems with all the riches poetry commands, they could not sufficiently express thy dignity. I shall now define thy exaltation, without hoping for reward, since every hope has failed; may this prove that my words are not painted nor masked. I will be brief, though I ought to dwell at length without reserve. THOU ART IN EVERY RESPECT LOVELY, ACCOMPLISHED, WITHOUT THE LEAST FAULT. May He who rests upon the cherubim of the ark grace my speech, that it may meet with mercy at this critical moment, and may the wrath of the noble lord be withdrawn.

May my sufferings be committed into the hand of God. Before Him let my eyes weep. Let my mouth pour forth prayers to Him who protects the oppressed; whilst my soul yet dwells within me, let me plead for my cause. If my lips speak wrong, it is grief that oppresses me; and if my palate gives vent to bitter expressions, it is the great injustice done to me that burns within my breast. Thus it is not becoming for princes to scrutinize the utterance of the oppressed, since the misery with which they are surrounded often intoxicates their mind. Let the princes picture to themselves parallel circumstances. Behold, Moses, the godly man, whose equal was not to be found among all our righteous prophets, when oppressed with grief and sorrow, was apt to disobey the words of the Most High, in allowing his lips to speak unjustly. Reason and intellect would seem to have departed from him when attempting, against the will of the Almighty, to force water out of the rock, whereby he awakened the anger of the Almighty, who punished him on account of Israel, by whom he was mortified. How much less is a dead dog like myself? While he was holy, I am but miserable, profane, and impure. Hearken to my words, I pray, O my great and noble lord.

Like myself, thou art created of dust; my Maker is also thine. Dust is our mutual origin; our days in this world fly like a shadow. The grand and opulent, alike with the suffering poor and humble, will all return to the earthly grave. I, who am oppressed and suffering before my time yet terminated, ere my days have yet completed their number, how wearisome become the moments of my nights, which the morning star never illumines; as is also my moon constantly buried under thick clouds, and the stars of my evenings have ceased to throw their lustre. Of all this I acquit my Maker. I am full with pain and misery; my teeth grow blunt without unripe grapes; my enemies prepared fruit of

death for me, they dug a pit for my feet, tied them with chains of wrath, and inflamed my bowels with perpetual burning substance. At my downfall my enemies rejoice; yet, though the aid of God be distant, the sin rests at the door of my persecutors; and though misfortune is sent from God, His guards are nevertheless constantly awake at their misdoings; and though the time allowed them may yet endure, judgment awaits them, and eternal justice will return. The days of man will not terminate before the time of punishment has arrived, and the decree of God executed. Would that thou shouldst remain alive to see the end of things to take place in course of time; and though there be none to acquaint me with the present or future results, the supreme Judge in heaven is watching unceasingly at all the insults I am subject to. This is my only consolation. For what can I meditate to calm my raging soul, to pacify her calamity? Of all the miseries of man, ever since his creation on this earth, comparing one to another, I find that none attained the degree of my own; I am created to contradict the maxim, "There is nothing new," since my case never had nor has its equal. Thus I am convinced that I am born to serve as a sign in this world; wherefore my heart is trembling at the threatening wrong and injustice, it is roaring like the ocean. If I consider the serpents as my brothers, the owlets as my friends,* surely their mournings never equalled those of my own; my cries are more distressing than theirs; my cries are more bitter than those of Yaazer;† my cries are multiplied: my bones bewail each other, my muscles clamour at one another, and I weep at them all. The fat of my flesh I reduce, and my bones I annihilate; I stretch them on the ground, and water them with the drops of my eyebrows; I endeavour to satisfy them with my tears, with the hope of mitigating my woe, and decreasing my bitterness; but when these dry furrows have drunk deep, their agony is renewed at my calamity. Whenever my eyes begin to shed tears, He that presides in heaven hears me, who am downcast and continually wearied with my disaster. I will not return until my flesh is consumed and sunk in the grave; then I shall bear sorrows and troubles. I know that my living Redeemer will take up my cause, and do justice. Though it may yet last, I still hope till the day of judgment, the day of eternity, when we shall face one another, my persecutor beside me: when none will dare to escape, nor release himself with riches; the day in which the rich and the poor will be alike, without regard to rank and station; the day when no calumnies can be brought forth, nor made to prevail by the opulent.

* Job xxx. 29. † Jeremiah xlviii. 32.

Having to close the work at present, I must discontinue the letter of Menahem, which is rather of considerable length, and confine myself to one more extract.

It appears from the remainder of the letter alluded to, that Hasdaee was greatly indebted to Menahem for many literary essays and poems, compiled by him in praise of the former, as is expressed in the following extract —

Thus says Menahem, in addressing himself to Hasdaee — "Remember, my lord, the sorrowful night in which my mistress, thy mother, departed this life — may her Creator have mercy upon her! — when thou camest on foot to my dwelling, requesting me to write a funeral sermon and an elegy in her memory; and that, to thy delight, thou hadst found me already engaged on this very subject. Moved by this act of fidelity, thou swarest by the name of the Most High, saying, 'For ever will I remember thee!' and yet thou forsakest and despisest me. A similar event took place at the death of my lord, thy father. I compiled a grand elegy and a number of lamentations, which were read daily by all Israel during the entire period of mourning. Lo! has not David, the anointed of Jehovah, previous to his decease, commanded — though for a much inferior act — that Barzillai of Gilead be henceforth for ever maintained at the royal table? What reward have I received at thy hands for the numerous epistles of praise I multiplied for thy exclusive honour? Behold, I exhausted every possible metaphor, every possible rhyme; I stifled every orator and poet; I left room for none to add aught. As yet I have not renounced my loyalty; as yet I cherish the best praises on you. Although thou hast chastised me most bitterly, my righteousness does not leave me; my steps will not lead me astray.

"Moreover, reflect that thou hast brought me from a distant land, from a happy home; thou hast led me away from a plentiful pasture. I hastened to thy call; my feet were not checked by the scorching sun, nor did the tempest halt my progress. Neither sword nor arrow could prevent me; and yet, it was not out of fear for thee, or in the expectation of reaping thy rewards, that I left my home; it was thy brotherly love, thy glorious friendship that inspired me with courage.

"No sooner did I arrive when thou requestedst me to devote myself to the study of the holy tongue. I obeyed; I refused my eyebrows to rest; I would not sleep until all thy wishes were realized; and here I swear, if ever I did not obey thy command, though in a state of extreme distress, suffering from hunger and other privations. May my right eye fail, if I am able to supply my wants, if I am not literally starving; and yet God has hardened thy heart, removed from thee every sympathy,

forbidding thee to have mercy upon me. Why dost thou not question thyself — 'this hard-working man, whom I have employed for my own interest, whom I led away from a distant land, removed from his trade, with naught in his possession, his eyes solely directed to me, whence is the means of subsistence to come for himself and family? Who is to feed and clothe them?' . . . . What becomes of the solemn oath thou hast taken in the name of the Lord thy God, to supply my wants, and to reward me? Thou knowest well that, ever since my misfortune, had it not been for the kindness of thy father, under whose roof I took shelter, had it not been for his gracious favours, I would have perished. May the Lord God repay his generous deeds! Blessed be he from the God of Israel!

"Now I beseech thee, in the name of the holy religion which is thy only guide, that thou mayest listen to my arguments; weigh them with justice, without partiality. Depend not on thy understanding; confess if thou findest them true, while if thou thinkest them wrong, inform me of it gently.

"My lord, take an example from Job, who, when sorely afflicted by the hand of God, could not refrain from heaping comments upon comments on his sufferings, which he imagined he was wrongfully subjected to. He reasoned against God as if against his equal. Yet, God knowing these reasonings to emanate from the lips of one in utmost distress, pardoned him, and ultimately bestowed His mercy upon him. Learn thus from the ways of God, since man is bound to follow His paths. May the God of Israel, who awards victory to kings, grace thee, my lord, with glory, that thou mayest live long, that thy enemies be consumed, while thy friends may rise like the brilliant sun in his light. May the Holy One of Israel bless thee with peace and prosperity. Amen. Selah."

From the contents of the entire letter of Menahem, the omitted part included, the character of the charge brought against him before Hasdaee, cannot be traced. It is clear that it must have been of an irreligious character. He might have been accused of Karaitism, namely, of having disbelieved the doctrines of the Talmudists. It is also evident, that the accusation was subsequently discharged, and that Hasdaee at last became convinced of his entire innocence; otherwise, it would be difficult to comprehend how the dictionary of Menahem became so popular among all Rabbanites, so that IZCHAKI and his disciples quote it without reserve, and lay so great a value on its merits. Moreover, we find none of the ancients accusing him of the crime alluded to.

Again, it is well known that Rabbi Saadyah Gaon was the greatest enemy of the Karaites, by whom he was likewise hated. And yet

Menahem, in quoting occasionally the opinions of R. Saadyah, speaks of him in the highest terms of reverence. It may equally be argued, had Menahem really been considered a Karaite, Donash Ben Librat, his adversary, could not consistently have attacked him for having enlisted אשר לא כרעים , אשר לא חומה , אשר לא יעדה (vide root לא) under the head לא "not;" since the Karaites disregard the Massorah which reads the word לא in the above three verses as לו "to him." Nay, in another part of his criticism, Donash reproaches Menahem for having explained ומלק את ראשו Lev. i. 15, as if it were written ושחט את ראשו, "to kill." Saying, that such base explanation is given by ANAN, the chief of sectarians, who deviate from the Talmudists, and the ancient sages, that witnessed all the ceremonies at the Temple with regard to sacrifices; and from whom we know that מליקה is something else than שחיטה. Thus had Menahem been a Karaite, the allusion made by Donash to Anan could not be applicable, since Anan is regarded as the principal authority of the Karaites. Besides the endeavour of one to explain the Scriptures in a literal sense, is no argument that he clings to the views of the Karaites. For Rashee as well as Rashbam have likewise explained numerous passages at variance with the Talmud, even in matters of law. For instance, Izchaki, in his commentary on the passage אחרי רבים להטות Exod. xxxiii. 2, says — "some sages of Israel give this verse various allegorical meanings, but the style of the text cannot be reconciled accordingly; I therefore will endeavour to explain the same in its literal sense," etc. In like manner, says Solomon Ben Melech, of the verse המקריב אותו לא יחשב לו Lev. vii. 18, "that our sages diverted its literal signification." The difference between the Talmudists and the Karaites consists principally in the practical performance of the laws. The former complying with all the various traditions handed down to them from their ancestors, as sanctioned and confirmed from time to time in each generation; while the Karaites, from their very origin, *rejected* the authority of their predecessors, in having endeavoured to perform the laws according to the literal meaning of the text, as imagined by each of them individually. Behold, Cosari, the most faithful and most sincere of the Rabbanites, in his book, chap. iii. § 41, states, "that the Karaites may be justified when they render ממחרת השבת on the morrow after *Sabbath* Lev. xxiii. 11 (*i. e.* Sunday); and that only by *some* of the Judges and Sanhedrim the word שבת might have been considered as an expression borrowed to represent the first day of the Passover festival. It is certainly lawful for the nation to choose either of the two opinions, yet the Judges and Sanhedrim fixed it to be on the second day of Passover." Thus, admitting even that Menahem endeavoured to explain the Scriptures in a literal sense, he

could not on that account have been accused of Karaitism. Indeed many arguments might here be enumerated to disprove the supposition that Menahem belonged to the Karaites; suffice it to say, that the accusation brought against Menahem must needs remain a mystery.

Menahem was born, according to Moses Ibn Ezra, at Tortosa, in Catalonia, Spain, (vide נחל קדומים of L. Dukes). The year cannot be given with precision. It is supposed to have been in the earlier part of the 10th century. At the request of the Prince Hasdaee, as related above, he repaired from his birth place to Cordova, where in all probability he ended his life.

Besides the Dictionary, Menahem is supposed to have written another work in answer to the criticisms of Donash Ben Librat. A paragraph of Menahem's second work, as quoted by R. Priput Duran, commonly known by the name of APUDI, will be found inserted in the body of his Dictionary, page 76, but the entire work is not known to be extant.

Another work was compiled by the disciples of Menahem against the attacks of Donash, and subsequently it called forth a reply from the disciples of Donash in defence of their tutor. Both these works are preserved in manuscript in the ducal library of Parma. To this MS. is subjoined another work compiled by the very ingenious Rabenu Tam of the *Baalé Tosephoth*. This latter work, accompanied by the Criticisms of Donash, is already in the press. It will form a second volume to Menahem's Dictionary.

FIRST

HEBREW LEXICON.

ALEPH.

אבח. אבחת חרב *The dread of the sword,* Ezek. xxi. 20. This root, says our author, is unique in the Scriptures, and must be explained by the sentence wherein it occurs. There is no need to class it among anomalies, inasmuch as the Sacred Scriptures do not contain the entire Hebrew language. Judah Ben Karish (or Kurish) attempted to compare אִבְחַת with אִבְעַת which might be derived from בָּעָה Jer. viii. 15; thus prefixing א to the beginning of the word, and changing ח for ע, leaving the ב as the exclusive root of the word; a conjecture most unsound. Menahem continues to observe: Is it proper, because ignorant of the signification of אבחה, to fracture some words in order to heal others? If our language were known to perfection, as in former days, there would be no need to apply such remedies; but now, in its imperfect state, we must necessarily judge of words from their connection with their respective phrases.

אב. אֲבֻנִים Ex. i. 16 — *A cavity,* prepared to receive the infant at birth; compare אֲבֻנִים Jer. xviii. 3, where it likewise signifies the cavity over which revolves the wheel of the potter, to receive the fragments.

אבוי. From this root may be derived the word אִבָּה in the verse חלפו עם אניות אבה *my days past in woe and distress,* Job. ix. 26; thus comparing אֲנִיוֹת with הַאֲנִיָּה וְאִנָּה Lam. ii. 5; and אִבָּה with למי אוי למי אבוי Prov. xxiii. 29.

אברך. *The worshipful one,* Gen. xli. 43, compare לי תכרע כל ברך Jes. xlv. 23, signifying a chief, to whom homage is paid, and before whom the people bow and kneel down.

אגל. אגלי טל *Drops of dew,* Job xxxviii. 28. This root is unique.

אגף. אגפיו אורה לכל רוח *I will scatter his wings in every direction,* Ezek. xii. 14. Compare the Chaldaic וגפין די נשר ליה Dan. vii 4.

אד. אל תבא בשער עמי ביום אידם *Thou shouldest not have entered the gate of my people on the day of their calamity,* literally *darkness,*

Obad. 13. Compare ואד יעלה מן הארץ *But there went up a mist from the earth,* Gen. ii. 6.

אדם . מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ *Who is there to discern the thoughts of man, whose spirit rises above? and those of the beast, whose spirit descends below?* Eccl. iii. 21. Many may be astonished at this expression of Solomon, the wisest of men, who in another place says, והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה "*And the soul returns to God who gave it,*" Eccl. xii. 17, how he should contradict himself by casting a doubt, in the former verse, as to whether any distinction is to be drawn between the soul of man and that of a beast; but on due reflection, and a thorough analysis, it will be found impossible to explain the verse alluded to in an interrogatory sense. For, were the sentence really to express a doubt whether the soul of man rises above, or whether that of the beast descends below, the punctuation of the interrogative ה ought to have been according to the rules of grammar with חטף, namely, הֲעוֹלָה, היורדת; as is the case in similar interrogatives, such as הֲעֶבֶד ישראל *Is Israel a servant?* Jer. ii. 14. האמת אתכם *Is truth with you?* Gen. xlii. 16, and many of the like character; whereas in the present case, the two verbs העולה and היורדת are pointed in the demonstrative or indicative case, thus confirming that the soul of man *does* rise above, and that of the beast *does* descend below. The interpretation of the sentence therefore must be as given above.

Menahem further adds, that there are in Hebrew three modes of interrogation which have ה at the beginning, viz.—in the first, the ה receives *Pathah,* as in הֲעבד ישראל Jer. ii. 14; in the second, the ה receives *Segol,* as in האנכי לאדם שיחי Job xxi. 4; and in the third, the ה receives *Hataph pathah,* as in הכימי אנוש ימיך Job x. 5. But where two interrogations follow each other, the first is generally preceded by the interrogative ה, and the second by the particle אם, as in האנוש מאלה יצדק אם מעשהו יטהר גבר Job iv. 17. Here follow in the original seventeen more verses quoted from the Bible in support of his argument; they are—Hab. iii. 7; Ps. lxxviii. 20; Joel i. 2; Job xi. 7; ib. vi. 5; ib. x. 5; ib. xiii. 9; Ps. lxxxviii. 5; Jer. xiv. 19; Ps. xciv. 19; Job x. 4; ib. xiii. 8; Num. xi. 22; Jes. l. 2; Jud. xi. 25; Ps. lxx. 10; Job xxxix. 10; and many more; whereby Menahem distinctly proves, that if it had been the intention of Solomon to express his sentence with an interrogative, he would have followed the construction of the above double interrogations, viz.—מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה ואם רוח הבהמה יורדת למטה לארץ '

אהיה. Ex. iii. 14—*Ehyeh.* This is the name of the most Holy One; it is not derived from any other word. Some considered אהיה to be derived from the verb היה, and endeavoured to explain the sentence—"*I who have been with you during past time, will also be with you in time to come;*" but when we find the same expression repeated singly, *e. g.*, אהיה שלחני אליכם, *ibid,* the above exposition falls to the ground; it therefore cannot be compared with אהיה כטל לישראל Hosea xiv. 6, אהיה לי לאב 2 Sam. vii. 14, כי אהיה עמך Ex. iii. 12, where the א is a servile. Otherwise, I would not quote this word among the Alephs. Menahem consequently thinks that the א in אהיה is the same as the א in אשכול, אברך, &c.

אובל אולי. Dan. viii. 2. Some attempted to explain אובל as derived from יבלי מים and אולי from כגבר אין איל Ps. lxxxviii. 5; thus, *the river of strength;* but such is not admissible by the rules of grammar, since the ל and י are of a reversed order in the one from what they are in the other; wherefore it is more expedient to interpret the same as a name of a place.

אולי. This word may be said to admit of three definitions—First, אולי יראה ד׳ בעניי where it may be rendered—*I pray* the Lord may consider my affliction, 2 Sam. xvi. 12. Secondly, אולי ימושני אבי My father *peradventure* may feel me, Gen. xxvii. 12. And thirdly, ואולי נמחה מפני *Unless* she had turned from me, Num. xxii. 33.

אחלי. 2 Kings v. 3, and Ps. cxix. 5, an interjection, expressing a desire. Some thought it to be derived from ויחל משה Ex. xxxii. 11; but on account of the א, such supposition is not admissible. Moreover, the latter invariably precedes the word פני *the countenance,* such as חלו נא פני אל י ויחל משה את פני אלהיו and many more.

אט. ויהלך אט And he went *barefooted,* 1 Kings xxi. 27; as may be inferred from the sentence in which it occurs.

אל. אל פשפתם היום 1 Sam. xxvii. 10, may be rendered thus, *Whither* have ye made a road to-day?

אלם. אלם צדק תדברון . Do you indeed speak righteous *sentences?* Ps. lviii. 2. This root is analogous with והנה אנחנו מאלמים אלומים We were *binding sheaves,* Gen. xxxvii. 7, and is metaphorically applied to a collection of righteous sentences; or it may apply to a congregation to whom the sentences were addressed, namely, "Do you *collectively* speak righteousness?"

אלף. ואני ככבש אלוף יובל לטבוח But I was like a *great* or *selected* lamb that is brought to the slaughter, Jer. xi. 19. Judah Ben

Karish explains it, like a lamb and *ox*, first, by introducing a conjunctive ו in the beginning of אלוף as if written ואלוף; and secondly, by comparing it with שגר אלפיך Deut. vii. 13, in which no ו is to be found in the middle of the word; whereas the word in question is easily explained as above. The verb יובל in the singular number also proves כבש אלוף to be a single noun, accompanied by an adjective. JONATHAN BEN UZIEL, in his Chaldaic Targum, supports the opinion of Menahem, by rendering the above כאימר בחור "like a *selected* lamb."

אפל. כי אפילות הנה For they were *hidden* yet, Exod. ix. 32, meaning they were yet under ground; it is derived from אפל *dark, obscure.*

אפן. דבר רבור על אפניו A word *fitly* spoken, Prov. xxv. 11. אפניו is not derived from אופן a *wheel*, as some have supposed, on account of the ו in the latter, but from פנים *face, front*, or *ways.*

אפס. מי אפסים The water was to the *ankles*, Ezek. xlvii. 3. It is derived from פס ידא Dan. v. 5.

אצל. כי יגיע גי הרים אל אצל For the valley shall turn a *high* or *selected* place, Zech. xiv. 5, אצל may be compared with אציליה Her chief men, Jes. xli. 9.

אראל. הן אראלם צעקו חוצה Behold, they shall cry for their *altar* without, Jes. xxxiii. 7. The noun will frequently be found in the accusative after the verb בכה, such as ויבך אתו אביו Thus his father wept for him, Gen. xxxvii. 35; ויבכו בני ישראל את משה Thus the children of Israel wept for Moses, Deut. xxxiv. 8; ויבכו את אהרן They wept for Aaron, Deut. xx. 29. And as for the omission of the accusative את the following verse may be cited: לספר לשרה ולבכתה To mourn for Sarah and to weep for her, Gen. xxiii. 2; ויזעקך And when they cried for thee, Neh. ix. 28; and many more. Here Menahem dwells at considerable length to disprove the opinions of other commentators, but this work being a mere extract from the original Hebrew, the editor must satisfy himself with an abridgment, while the scholar will find his way in the original to his satisfaction.

אשם. תאשם שמרון Samaria shall become *desolate.* Hosea xiii. 16. It is derived from שממה *desolate.*

אשמן. באשמנים כמתים In *dark* places like the dead, Jes. lix. 10.

אשר. אשרנו עתה סבבונו Our *enemies* now compassed us, Ps. xvii. 11; compared with שוררינו and צוררינו, as in the verse נחני בצדקתך למען שוררי Lead me in thy righteousness because of my enemies, Ibid. v. 8.

אשתן. כי יתחמץ לבבי וכליותי אשתונן Thus when my heart and reins are failing, I am *changed*, Ps. lxxiii. 21. Compared with משנה פניו

ותשלחהו Thou *changest* his countenance, and sendest him away, Job xiv. 20. It will be seen from this interpretation, that Menahem disregards the אתנחא in this verse, and divides it thus: כי יהמין לבבי וכליותי , אשתונן while according to other commentators, חצי גבור שנונים וכליותי אשתונן forms one sentence, deriving אשתונן from *Sharp* arrows of the mighty, Ps. cxx. 4, though not in conformity with the rules of grammar.

אתר. דרך האחרים The way of the *Spies*, Num. xxi. 1; derived from ויתורו את הארץ And they *searched* the land, Ibid. xiii. 21; from which root may also be derived אף לואת יהורד לבי ויתר ממקומו At this also my heart trembleth, and *hovers* out of its place, Job xxxvii. 1.

BETH.

בל. ועל דניאל שם ב ל לשיזבותה And he set his *heart* on Daniel to deliver him, Dan. vi. 14. The word בל stands for לב *heart;* it is of the perverted roots.

בל. ואפי על ת ב ל י ת ם And mine anger for their deeds of *confusion*, Jes. x. 25. Compared with ת ב ל עשו They have wrought *confusion*, Lev. xx. 12. אפרים בעמים הוא יתבולל Ephraim is *confused* among other people, Hos. vii. 8; in mixing among them, he is desecrated with their villany and is polluted with adultery.

בלג. מבליגיתי עלי יגון When I would *strengthen* myself against sorrow, Jer. viii. 18. השע ממני ואבליגה O spare me, that I may recover *strength*, Ps. xxxix. 13.

בלם. תלה ארץ על בליטה He suspendeth the earth in the *centre*, Job xxvi. 7.

בלע. פן יבלע למלך Lest the king be *covered*, 2 Sam. xvii. 16, meaning *buried*, compared with כבלע את הקדש When the holy things are *covered*, Num. iv. 20.

בנס. מלכא בנס וקצף The king was *grieved* and angry, Dan. ii. 12, the three letters being all radicals; not as is supposed by others, that the ב is a servile, and that the root is נס; as is found in the Chaldaic Targum to the book of Esther, קצף בנתן ותרש is rendered בנסו וקצפו בנתן ותרש, in which the latter ב is indisputably a radical.

בע. נבעו מצפוניו How are his hidden treasures *solicited*, Obad. 6, compared with אם תבעיון בעיו If ye will *inquire*, *inquire* ye, Jes. xxi. 12.

בשל. לא תבשל גרי Thou shalt not *ripen* the fruit, Exod. xxiii. 19, compared with הבשילו אשכלותיה And the clusters thereof *brought forth ripe* grapes, Gen. xl. 10. *vide* root גר.

בשר. אף כי לעבד משול בשרים Much less for a servant to have rule over *people*, Prov. xix. 10. It will be observed, that Menahem does not consider the word בשרים to be derived from שר "*prince*," but from בשר "*flesh*," as is found in יבוא כל בשר Shall all *flesh* come, Jes. lxvi. 23. עדיך כל בשר יבאו Unto thee shall all *flesh* come, Ps. lxv. 2, ויברך כל בשר שם קדשו And let all *flesh* bless his holy name, Ps. cxlv. 21; and many more of the like. The objection Menahem had to the translation of *princes*, was because of its preceding sentence לא נאוה לכסיל תענוג Delight is not seemly for a fool, Prov. xix. 10; which would not sound as a parallel sentence with the immediately following one.

GIMEL.

נאל. וינאלו מן הכהנה And they were put from the priesthood, Ezra ii. 62; as it were written ויבדלו מן הכהנה and they were *exempt* from the priesthood. The authorized version has : wherefore were they, as polluted, put from the priesthood; thus deriving וינאלו from ואמרתם במה גאלנוך Wherein have we *polluted* thee, Mal. i. 7; and to get out of the difficulty, it introduced not less than SIX words for the one single word וינאלו, while according to our author it reads smoothly.

גב. על גבי חרשו חורשים The plowers plowed upon the *eminence* of my *altars*, Ps. cxxix. 3; compared with ותבני לך גב Thou hast also built unto thee an *eminent place*, Ezekiel xvi. 24.

גד. הגידו ונגידנו *Cut* (say they), let us *cut* him off, Jer. xx. 10. Menahem thinks the two words to be analogous with וקרעי בגדים ומתגודדים And their clothes rent, and having *cut* themselves, Ibid. xli. 5. לא תתגדדו Ye shall not *cut* yourselves, Deut. xiv. 1.

גד. לא תבשל גדי Thou shalt not ripen the *fruit*, Ez. xxiii. 19. It may equally be derived from פרי מגדים Pleasant fruit, Cant. iv. 13. It is supposed, according to this exposition, that Moses prohibited to ripen the fruit by artificial means, to serve as the offering of the first fruit commanded by God; for which reason this prohibition follows (except in one instance) immediately the above commandment.

גל. אגלי טל The *drops* of dew, Job xxxviii. 28; probably derived from ויהמו גליו Whose *waves* roared, Isa. li. 15.

גל. גל נעול מעין התום A *spring* shut up, a fountain sealed, Cant. iv. 12; compared with גלח מים *springs* of water; not as is supposed by some, that גל stands for גן *a garden*.

גל. הילדים אשר כגילכם The children of your *captivity*, or your fellow *captives*, Dan. i. 10; derived from כי גלו ממך For they are gone into captivity from thee, Mic. i. 16.

גלש. שגלשו כן הגלעד They were *seen coming up* from Guilead, Cant. vi. 5. This root is unique in the Scriptures, and explains itself by aid of the sentence in which it occurs.

גנב. גנבתי יום וגנבתי לילה *Like a thief I watched* day and night, Gen. xxxi. 39; the verb *watching* is implied in the sentence, though not written.

נע. ונע אל עצמו *Afflict* his bone Job ii. 5. מאנה לנגע נפשי Those which my soul refused to *afflict*, Job vi. 7. Both are derived from נגע *a plague*.

נעל. כי שם נגעל מגן גבורים For there the shield of the mighty was *polluted*, 2 Sam. i. 21; compared with אם בציון נעלה נפשך Hath thy soul *loathed* Zion, Jer. xiv. 19. Some commentators unnecessarily confound נגעל with ענלות *round*.

נר. גרה לא יגר Lev. xi. 7—May probably be derived from הנגרים ארצה As water *spilt* on the ground, 1 Sam. xiv. 14.

נר. שד רשעים יגרם The robbery of the wicked shall *terrify* them, Prov. xxi. 7; compared with ויגר מואב And Moab was *sore afraid*, Num. xxii. 3. מתגרת יד By the *fury* of the command, Ps. xxxix. 10.

נרז. נגרזתי מנגד עינך I am *expelled* from before thy eyes, Ps. xxxi. 23, as if written נגרשתי

נרם. שפטיה זאבי ערב לא גרמו לבקר Her judges are like evening wolves, they *reserve* not their *prey* to the morning, Zeph. iii. 3; probably derived from עצמותיהם יגרם He shall *break* their bones. Num. xxiv. 8.

נרז. מרשיתי ובן גרני My threshing and the *corn* of my floor. Jes. xxi. 10. The straw and the chaff are called בני הגרן, as are arrows similarly termed בני האשפה ובני הקשת. Thus in Job xli. 28, לא יבריחנו בן קשת The *arrow* cannot make him flee. והביא בכליתי בני אשפחו He has caused the *arrows* of his quiver to enter into my reins, Thren. iii. 13.

נרש. וממגד תבואת שמש וממגד גרש ירחים From the precious fruits brought forth in the evening and in the *morning*, Deut. xxxiii. 14. תבואת שמש Menahem considers analogous with מבוא השמש *sunset, evening;* while גרש ירחים signifies *the disappearance of the moon*, or *the dawn of morning*.

נש. לבש בשרי רמה וגוש עפר My flesh is clothed with worms, *the approaching* of dust, Job vii. 5. According to Menahem וגוש is derived from גש to *approach, draw near;* and the ו in the middle because of the genitive case.

DALETH.

דב. Under this head Menahem also quotes ולאדיב את נפשך To *consume* thine eyes, 1 Sam. ii. 33; compared with מדיבת נפש *sorrow* of heart, Lev. xxvi. 16; though the א in the former is apparently a radical.

דבא. וכימיך דבאך And as thy days of youth, shall be *thy old* age, Deut. xxxiii. 25. This unique expression may also be derived from the above מדיבות נפש Lev. xxvi. 16; or ולאדיב את נפשך 1 Sam. ii. 33; for, the old age weakens and consumes the strength. It may be added here, that the celebrated KIMCHI quotes the same opinion.

דן. לא ידון רוחי באדם My *anger* shall not *strive* with man, Gen. vi. 3. Some commentators are inclined to derive ידון from נדנה *the sheath*, namely, My spirit shall not *enter* the frame of man, 1 Chr. xxi. 27; it is difficult to ascertain whether the first נ of נדנה is not a radical one, especially as we find expressions more compatible with the sentence in question, such as איש ריב ואיש מדון A man of strife and a man of *contention*, Jer. xv. 10. איש חמה יגרה מדון A wrathful man stirreth up *strife*, Prov. xv. 18.

דן. אתכרית רוחי אנה דניאל בגו נדנה In the *disturbed* (*sleep*), Dan. vii. 16; compared with ושנתה נדת עלוהי And his sleep *went* from him, Dan. vi. 19. Some interpret נדנה as above, *a sheath*, thus representing the human frame as a sheath to the soul, and thereby explaining the above sentence thus: "I, Daniel, my spirit was disturbed in its frame."

דע. לא נודעתי להם I did not *appear* to them *otherwise*, Exod. vi. 3. Menahem disposes of the whole verse thus: "And I appeared unto Abraham, Isaac, and Jacob, *merely* by the name of God Almighty, *and* by my name Jehovah, but I did not *appear* to them otherwise." The general interpretation accepted by other commentators: that God was not known to them by the name of Jehovah, is probably objected to by our author, on the ground that it is not written ובשמי י"י, but ושמי י"י, which can only be rendered "and *by* my name," in conjunction with the previous noun, it being already preceded with ב *by;* while in the beginning of a sentence such ב *cannot* be implied.

HE.

ה. Under the head of this letter Menahem quotes in the name of R. Saadyah Gaon, a number of words the ה in which, apparently according to the latter, is considered to be a radical; but our author very justly endeavours to disprove that opinion. The words here alluded to are these: להדף את כל איביך Deut. vi. 19; גמול ידו הדה Jes. xi. 8; והדך רשעים תחתם Job xl. 12; העז את מקנך Ex. ix. 19; הצו על משה Num. xxvi. 9; בהתם הפשעים Dan. viii. 23; הוזים שוכבים Jes. lvi. 10; הברי שמים ib. xlvii. 13; גנת הביתן Esth. vii. 7; תהוותהו על איש Ps. lxii. 4, and many more, the letters ה in all of which are *not* radicals. For, להדף את כל איביך Deut. vi. 19, and יהדפהו מאור אל חשך Job xviii. 18, may be compared with עלה נדף Lev. xxvi. 36, and כהנדוף עשן תנדף Ps. lxviii. 3, where the ה is omitted and substituted by a נ; or with בנן אפך תתן דופי ib. l. 20, in which the root is reduced to דף. In like manner תהוותהו על איש ib. lxii. 4, whose root is the only letter ת; not as is unnecessarily considered by some to be derived from מחתה Jer. xvii. 17, thus changing the ה of תהוותהו into ח, as if written תחוחהו. גנת הביתן likewise is explained by some "the garden of *Bithan*," whereas it may be more properly explained "the inner garden" or "central garden," derived from בית, as in the verse מבית ומחוץ *within* and without, Gen. vi. 14. In support of this opinion Menahem quotes ויקבר בגן ביתו, he was buried in the garden of his *own house* Reg. II., xxi. 18, while the ן in הביתן is analogous with the termination of שלמן Jes. i. 23. Thus the authorized version "a *palace* garden" is consistent with the opinion of our author. Rabbi Saadyah, says Menahem, in classing the above collection of words under the root ה, is beyond my comprehension, yet considering that it was done by so renowned a savan, it would be unjust, from a moral point of view, to pronounce his arrangement as faulty.

הד. ולא הד הרים Nor the splendour of the mountains Ezech. vii. 7, comp. נכסה שמים הודו His glory covered the heavens Hab. iii. 3.

הד. נסוס הודו במלחמה Like his shouting horse in the array of battle. Zech. x. 3, הוד נחרו אימה The sounding of his nostrils is terrible Job xxxix. 20, compare הידד כדרכים יענה He shall give a *shout* as they that tread the grapes, Jer. xxv. 30.

היה. ושני אנשים שרי גדודים היו בן שאול Sam. II. iv. 2, some expounders thought to explain this verse thus—"And two captains of bands

annoyed the son of Saul," as compared with ושנתו נהיתה עליו and his sleep *brake* from him, Dan. ii. 1. This exposition was preferred by them on account of the apparent omission of the ל in the word לבן. If, say they, the word היו were to be translated "they were" as derived from היה "to be," the construction ought to have been היו לבן שאול; but it must be remembered, that we find similar cases in the Scriptures: not only as regards ellipsis in sentences, but also in words, and even syllables; such as ותקח האשה בית פרעה and the woman was taken *to* Pharaoh's house, Gen. xii. 15, for לבית פרעה; or למועד אשר שמואל according to the time appointed by Samuel, Sam. I. xiii. 8, for אשר לשמואל; or השלום אביכם הזקן Is peace *with* your old father? Gen. xliii. 7, for השלום לאביכם, and many of the like. The sentence in question therefore may be rendered "and there *were* to the son of Saul two men chiefs of bands."

הן. ותהינו לעלת ההרה And you *have shown yourself ready* to go up the hill, Deut. i. 41, derived from הנה הנכם הנני behold, I am prepared, you are prepared, etc., הן לו יהי כדבריך Behold, would it were as thou sayest, Gen. xxx. 34, is of the same definition.

הר. זד יהיד Proud and *conceited*, Prov. xxi. 24, גבר יהיר *conceited* man, Hab. ii. 5, compare והרהרין על משכבי and thoughts upon my bed, Dan. iv. 5.

VAU.

ו. With this letter no Hebrew root commences, except in the word וו a *hook*, as also in some few names of persons; such as ושתי, ופשי, וניה, ויוחא. Yet this letter may justly be considered as one of the most effective serviles in the alphabet, as it affords numerous significations when connected with verbs. Menahem here devotes an entire chapter on the classification of its various tendencies as considered grammatically, the translation of which would be beyond the limit intended to be given in the present extract. A few instances, however, as found in the course of his defences against DONASH BEN LIBRAT, will suffice to show the high intellect of our author.

Donash, in refuting the opinion of Menahem as regards the root בנס וקצף Dan. ii. 12, maintains that the ב is a servile, and consequently renders the same, "*in haste* (the king) was angry," wherefore he is compelled to declare the ו of וקצף as added to no purpose; whereas Menahem considers the ב of בנס as a radical,

and that that verb with the next one וקצף are synonymous. *Vide* בנס page 5. Menahem argues, that in general, no letter ought to be considered superfluous in any part of the Scriptures, and if we are occasionally unable to account for any apparently additional letter, it is owing to our want of knowledge. As for the verses quoted by Donash in support of his argument, saying that the ו must be considered as added unintentionally, Menahem proceeds to prove the contrary. The following are the verses quoted by Donash —

ובעירו. ויקברוהו ברמה ובעירו And they buried him in Ramah, *even* in his own city, Sam. I. xxviii. 3. It is not the city that was called *Ramah*, but the province in which his city was situated. It is to give more emphasis to the narrative that the ו is here introduced, in stating, that not only was he buried in his own province, but *even* in his own *city*. The authorized version seems to have been guided by a similar opinion, in having introduced the adverb *even* as prompted by the additional ו.

ושוממד. ותשב תמר ושוממה So Tamar remained (in the house of her brother Absalom), *but* desolate, Sam. II. xiii. 20. According to Donash, as also according to the authorized version, the ו is apparently additional. Yet in the opinion of our author, it is here equally introduced to give greater force to the narrative — namely, "Tamar remained in her brother's house, not in a satisfied, but in a desolate state."

ואיה. ואיה וענה Vayah and Anah, Gen. xxxvi. 24. Donash, as most lexicographers decidedly consider the ו of ואיה as superfluous, the name in their opinion being *Ayah*, thus giving no room for a conjunctive ו in the beginning of a sentence; but Menahem thinks the name to be *Vayah*, and accordingly declares the ו to be a *radical*, as in ושתי, ופסי, וניה, and ויתא; and though, he continues, we find in the Chronicles a name of Ayah, we may notwithstanding conjecture that there was also a name of *Vayah*, as may be proved by many similar instances. Here follows in the original a number of other verses that are disputed by the two authors alluded to, but the above I trust will suffice as examples.

ZAIN.

זב. מה תתהללי בעמקים זב עמק הבת השובבה Wherefore gloriest thou in the valleys? thy valley *shall be drained*, oh backsliding daughter!

Jer. xlix. 4. This explanation excels by far that of the authorized version, both in grammar and sense.

זהב. מצפון זהב יאתה *Pure air* comes out of the north, Job xxxvii. 22; here the word זהב gold is used figuratively.

זל. סביב רשעים יתהלכון כרום זלות לבני אדם The wicked invest them (the poor) like vermin, they (the poor) are *a prey* to the sons of man, Ps. xii. 9.

זר. אם ינתשו מים זרים קרים נוזלים Shall the flowing cold *healing* waters be forsaken? Jer. xviii. 14, compare אין דן דיך למזור There is none to plead thy cause to *advantage*, ib. xxx. 13. לא זרו ולא חבשו They are not *cured*, nor dressed, Jes. i. 6. Some commentators endeavour to derive זרים from זרם "overflowing;" if so, it ought to read מים זרמים with the radical מ inserted, but in the absence of such it cannot be rendered otherwise than given above. The authorized version renders it "from another place," as if derived from זר "strange," an adjective quite unapplicable to water.

זר. והזרני חיל Thou hast *crowned* me with strength to battle, Sam. II. xxii. 40. ארחי ורבצי זרית Thou *compassest* my path and my lying down, Ps. cxxxix. 3. Both are derived from זר זהב a crown of gold, Ex. xxv. 11; not as is supposed by some to be derived from אזר a *girdle*, or זרת a *span*. Of the same root זר Menahem supposes to derive also נזר a crown.

זר. וממזרים קרה And out of the *winds* cometh cold, Job xxxvii. 9, compare מזרה ישראל יקבצנו He that *scattered* Israel will gather him, Jer. xxxi. 10. The wind may properly be styled the *scatterer*, because of its power to destroy and scatter hills and rocks.

זרע. והם יענו את יזרעאל And they shall hear the *sowers*, Hos. ii. 22; the sentence in connection with the preceding verse may be explained as follows—I will hear, saith Jehovah, the heavens, and they shall hear the earth, and the earth shall hear the corn and the wine, and the oil, and they (the produce of the earth) shall hear those who have sown and planted them. The letters אל are suffixed to יזרע to form a noun, as in the word ארבאל Hos. x. 14, which stands for מארב *laying in wait*, as is also confirmed by the Targum of Jonathan Ben Uziel.

CHETH.

חב. אף חובב עמים כל קדושיו בידך Yea, He *hid* the people, all his saints, in thy hand, Deut. xxxiii. 3. Comp. החביאני בצל ידו In the shadow of his hand he *hid* me, Jes. xlix. 2.

חבש . האף שנא משפט יחבש Shall even he who hateth right *be cured?* Job xxxiv. 17. Here Menahem means to say, that the attempt to cure one who disregards justice, is of no avail, inasmuch as it cannot be accomplished.

חג . יחוגו וינועו כשכור They *reel* to and fro, they stagger like a drunken man, Psalm cvii. 27; derived from בחקו חוג על פני תהום When he set a *compass* upon the face of depth, Prov. viii. 27.

חדל . לא יראה אדם עוד עם יושבי חדל Jes. xxxviii. 11. Menahem thinks that the word חדל in this verse is probably derived from כי לא יחדל אביון For the poor shall never *cease* out of the land, Deut. xv. 11, but I must confess my inability to trace the meaning of the former verse in that sense; unless it be rendered thus: "I thought I should see man no more — in *ceasing* to live among them."

חטם . ותהלתי אחטם לך And for my praise will *I forgive* thee, Jes. xl. 9.

חי . ואמרתם כה לחי And thus shall ye say, *so mayest thou prosper!* Sam. I. xxv. 6. This phrase is one of a complimentary blessing.

חלט . ויחלטו המכנו And they did hastily catch it from him, Reg. I. xx. 33. Menahem reads this phrase ויחלטוה ממנו, agreeably to the variation found in Kenicot and De Rossi, seemingly the correct one; as it is evident that the ה of the first word has been erroneously shifted by some scribes to the next one, which in the present reading has no meaning whatever.

חלם . אם יש טעם בריר חלמוח Is there any taste in the *gathering* of spittle; Job vi. 6; meaning, that there is no taste in the sentiments of the insane, whose multiplicity of chatting produces nothing but a quantity of spittle. חלמוח is derived from ותחלימני והחייני so wilt thou *strengthen* me and cause me to live, Jes. xxxviii. 16. The root חלם signifying literally, the continuous *increase* or *growth.*

חסד . מה תתהלל ברעה חסד אל כל היום Why boastest thou thyself in mischief, O mighty man, in *offending* God continually? Psalm lii. 1. Compare פן יחסדך שמע Lest he that heareth it put thee to *shame,* Prov. xxv. 10.

חף . ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא כן And the children of Israel *invented* (or *imagined*) things which were not right, Reg. II. vii. 9.

חפש . ויאמר מלך ישראל אל יהושפט התחפש ובא במלחמה ואתה לבש בגדיך And the King of Israel said unto Jehoshaphat, *disguise thyself,* and enter into the battle; And thou too (replied the King of Judah), put on thy robes, Reg. I. xxii. 30. It will be seen that this version differs materially from the authorized one, since the latter has it, *I will disguise myself,* as is also adopted by many Jewish commentators; but the student will soon discover that the interpretation given by

Menahem is strictly consistent with the rules of grammar, as also with the latter part of the same verse. The objection of our author to the general exposition is, that it is not written אתחפש ואבא במלחמה in the first person, but התחפש ובא in the imperative mode. In placing the words ואתה לבש בגדיך in the mouth of Jehoshaphat, Menahem displays remarkable ingenuity.

חץ. מקול מחצצים בין משאבים Where the noise of the *bands* prevails in the places of the wells, Jud. v. 11, derived from ויצא חצין כלו Yet go they forth by *bands*, Prov. xxx. 27.

חץ. כי היה דבר המלך נחוץ For the word of the king is *decreed*, Sam. I. xxi. 9. Here the word נחוץ Menahem considers to be analogous with ומספר חדשיו חצוצו And the number of his months is *divided*, or *cut off*, Job xxi. 21. An expression also used for *decreeing*, such as ותגזר אמר ויקם לך Thou shalt also *decree* a thing, and it shall be established unto thee (literally, Thou shalt also *cut* a thing), Ibid. xxii. 28.

חרג. ויחרגו ממסגרותיהם They shall be *weakened* out of their close places, Ps. xviii. 45. The root חגר and חרג indicate two opposite actions; the former signifies *to girt*, while the latter, *to ungirt*.

חרף. כי לא אויב יחרפני ואשא לא משנאי עלי הגדיל ואסתר ממנו Then my enemy could not *reproach* me, then I could bear it; then he that hateth me could not prevail against me, I would have no need to hide myself from him, Ps. lv. 12. This verse forms the conclusive part of the 6th verse of the same chapter, where David expresses his prayer that he might have wings like a dove, when he would fly away and thus be at rest, in being removed from the reach of his enemies.

חשמן. יאתיו חשמנים מני מצרים *The inhabitants of Hashmonah* shall come out of Egypt, Ps. lxviii. 32.

TETH.

טב. טובתי בל עליך The goodness thou bestowest on me I deserve not, Ps. xvi. 2. The construction given to this verse is rather intricate as regards grammar, yet it must be considered preferable to any other, particularly to that of the authorized version, which has it, "my goodness extendeth not to thee." It would sound much better were it to read thus — "the goodness I receive extendeth not to thee;" that is to say, thou art not owing me that goodness,

"but," as is continued in the next verse, "to the saints on the earth and to the excellent, in whom is all thy delight."

טבל . סרוחי טבולים בראשיהם Dyed attire hanging over their heads, Ezech. xxiii. 15.

טח . מי שת בטחות חכמה Who has made the *fountains* of wisdom? Job xxxviii. 36. Menahem compares בטחות with קשת כמטחוי הרחק So far as a *bowshot*, Gen. xxi. 16. הן אמת חפצת בטחות Behold thou desirest truth in the *inward* parts, Ps. li. 8. In all these cases the meaning is an *expanse, extent*, or *extremity*.

טל . כבר אבן ונטל החול A stone is heavy, as is also the *outcast* of sand, Prov. xxvii. 3. Compare וה' הטיל רוח גדולה And the Lord *threw* a great wind on the sea, Jon. i. 4.

טף . והיו לטטפות בין עיניך And let them be as a *constant meditation* before thy eyes, Deut. vi. 8. This verse is thus commented by Menahem — My nation, keep my words before thy countenance, and my statutes before thy eyes; so that thou mayest not forget that which thy eyes have witnessed, and thus warn you against sin. As is also pronounced by Solomon, קשרם על גרגרותיך כתבם על לוח לבך Bind them about thy neck; write them upon the table of thine heart, Prov. iii. 3.

JOD.

יש . ישימות עלימו Death *is* upon them, Ps. lv. 16, composed of יש *there is*, and מות *death*.

CAPH.

כבר . כר נרחב An extensive *plain*, Jes. xxx. 23. ולבשו כרים הצאן The *plains* are clothed with flocks, Ps. lxv. 14. Both are probably identical with ככר a plain, as in ככר הירדן The *plain* of Jordan, Gen. xiii. 10.

כל . וכלי כליו רעים The thoughts of the *conceited one* are evil, Jes. xxxii. 7. ולכילי לא יאמר שוע The *conceited one* shall not be said to be bountiful, ib. xxxii. 5. Compare בנכליהם אשר נכלו With their wiles wherewith they beguiled you, Num. xxv. 18.

כל . וכל בשלש עפר הארץ And *measured* the dust of the earth in a measure, Jes. xl. 12. Compare אלפים בת יכיל It *measured* two thousand baths, Reg. I. vii. 26. The authorized version in the former verse reads "and *comprehended*," and in the latter, "It *contained*," as might

be derived from כל *entire;* whilst according to Menahem, the verb הכיל signifies, *to measure.* Both renderings may almost be considered identical.

כנף . ולא יכנף עוד מוריך Yet shall He not *be concealed* from thy teachers any more, Jes. xxx. 20. It is derived from כנף a *corner*, the verb signifying "to be removed into a corner." The authorized version renders it, "Yet shall not thy teachers be removed into a corner; but such cannot be admitted, because of the word יכנף appearing in the singular, whilst מוריך reads in the plural number.

כס . ליום הכסא יבא ביתו He will come home at the day *appointed*, Prov. vii. 20. Compare תכסו על השה You shall make your *count* for the lamb, Exod. xii. 4. Hence probably, לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן Thou shalt not have in thy *account* divers weights, Deut. xxv. 13. Likewise כיס אחד יהיה לכלנו Let us all keep one *account*, Prov. i. 14. אבני כיס Weights of *account*, Ibid. xvi. 11.

כשר . ויתרון הכשיר חכמה But wisdom is *profitable* to direct, Eccl. x. 10. Hence ידיה שלחה בכישור She employs her hands *profitably*, Prov. xxxi. 19.

LAMED.

לב . בלבת אש In the *midst* of fire, Exod. iii. 2. Compare עד לב השמים unto the *midst* of heaven, Deut. iv. 11. Both are derived from לב a *heart*, it being situated in the midst of the human frame.

לה . ותלה ארץ מצרים So that the land of Egypt was *maddened*, Gen. xlvii. 13. Compare כמתלהלה היורה זקים As a *mad* man who casteth firebrands, Prov. xxvi. 18.

לח . מלוח עלי שיח Who cut up the *green* by the bushes, Job xxx. 4, derived from הובשתי עץ לח I have dried up the *green* tree, Ezech. xvii. 24. The מ in מלוח is considered by Menahem as a servile.

למד . במלמד הבקר With an ox *goad*, Jud. iii. 31, derived from למד to teach, or to guide.

לף . בנוי להלפיות Built for *learning*, Cant. iv. 4, derived from מלפנו מבהמות הארץ Who *teacheth* us more than the beasts of the earth, Job xxxv. 11.

MEM.

מן . והממלאים למני ממסך They that *divide* the drink, Jes. xv. 11, der. from מנה to *count, distribute,* or *divide.*

NUN.

נא. אל תאכלו ממנו נא Eat not of it *discouraged*, Ex. xii. 9. Compare הניא מחשבות עמים He *maketh* the devices of the people *of none effect*, Ps. xxxiii. 10. ולמה תנאון And wherefore *discourage* ye, Num. xxxii. 7.

נגב. כי ארץ הנגב נתתני For thou hast given me a *dry* land, Jos. xv. 19. The same root with the same signification is used in the Chaldean language; as an instance, for חרבו המים The waters were *dried up*, Gen. viii. 13, the Chaldean has it נגיבו מיא. Menahem takes the root נגב wherever it occurs, to signify dry, whilst according to other lexicographers, it is assumed to be derived from גבה *high*, with the prefix *nun niphal*, to indicate *the southern* land where the sun attains the highest altitude at mid-day. The definition of Menahem is decidedly the one to be adopted.

נהר. ונהרו אליו כל הגוים And all nations shall *appear* before him, Jes. ii. 2. ונהרו אל טוב ה׳ And they shall appear to the goodness of the Lord, Jer. xxxi. 12. Compare אל תופע עליו נהרה Neither let the *light* shine upon it, Job iii. 4. The authorized version, as also most lexicographers, explain this root in the two first passages "to flow," as if derived from נהר a stream, a river.

נך. ובידו אנך With a *maul* in his hand, Amos vii. 7. Compare אך נכאים surely they are *stricken*, Jes. xvi. 7.

נל. כנלותך לבגוד When thou shalt *prevail* to spoil, Jes. xxxiii. 1. Compare ולא ימה לארץ מנלם Neither shall he prolong the *command* thereof upon the earth. The authorized version in accordance with many lexicographers renders כנלותך "when thou shalt *cease*," as if written כנכלותך; and similarly מנלם is rendered "perfection" as if written מכלם from כלה to complete, but Menahem in both cases considers the root to be נל signifying "to prevail."

נן. ואחריתו יהיה מנן His end will be *disappointment*, Prov. xxix. 21; derived from ולא תונו איש את עמיתו Ye shall not *deceive* one another, Lev. xxv. 17.

נף. נפתי משכבי מר אהלים I have *perfumed* my bed with mirrh, aloes, Prov. vii. 17. Compare גשם נדבות תניף Thou didst *send* a plentiful rain, Ps. lxviii. 7. In both cases the root signifies literally "to raise" or "to drop."

SAMECH.

סא. כי כל סאון סאן ברעש For every *measure* is filled with confusion, Jes. ix. 5; derived from סאה סלת a *measure* of fine flour, Reg. II. vii. 1.

סג. מדרכיו ישבע סוג לב The *drossy* heart shall be filled with his own ways, Prov. xv. 14. Compare היו לי בית ישראל לסיג The house of Israel is to me become *dross*, Ezek. xxii. 18.

סר. דרכי סירר My ways he *filled with thorns*, Thr. iii. 11; may probably be derived from סירים סבוכים Folden together as *thorns*, Nahum i. 10.

סר. אוסירם כשמע לעדתם *I will put them in bonds* as their congregation hath heard, Hos. vii. 12; derived from ומוסרותיך אנתק And I will burst thy bonds asunder, Nahum i. 13.

AIN.

עד. את הנזר ואת העדות The crown and the *ornament*, Reg. II. xi. 12; derived from ואעדך עדי I decked thee also with *ornaments*, Ezek. xvi. 11.

עט. קרא ממזרח עיט מארץ מרחק איש עצתי Calling *advice* from the east, the man that executeth my counsel from a distant land, Jes. xlvi. 11. Compared החיב עטא ומעם He answered with *counsel* and wisdom, Dan. ii. 14. Of the same root may be said to be derived מעטה למטבח *destined* for the slaughter, Ezek. xxi. 20.

עטף. ובהעטיף הצאן But when the cattle were *clothed*, Gen. xxx. 42; derived from ועמקים יעטפו בר The pastures are *clothed* with flocks, Ps. lxv. 13. Izchaki (Jarchi) explains the sense of the former passage, as given by Menahem to the following effect; as the cattle were clothed in their own wool, they did not desire to be *warmed* (authorized version *to conceive*) by the males.

עלמות. למנצח על מות לבן To the chief Musician upon (the instrument) Alamoth, *to teach*, Ps. ix. 1, derived from בין *to understand* הבין *to teach*. The authorized version, in accordance with some of the Jewish commentators, renders the word לבן "for the sons of Korah," though by no means confirmed by the text: first, לבן in any other sentence can only be translated "for the son" in the singular number; and secondly, the name of "Korah"

is omitted in the text altogether; not only in the verse alluded to, but also in the entire chapter.

ער. ערירים יכותו They shall die *ignominiously*, Lev. xx. 20. Compare ערו ערו עד היסוד בה *Raise it, raise it*, even to its foundation, Ps. cxxxvii. 7. In both the literal meaning is "to expose."

עתק. עתקה בכל צוררי (My sight) is *removed* because of all mine enemies, Ps. vi. 8. Compare ויעתק משם ההרה And he *removed* from thence unto a mountain, Gen. xii. 8.

פלך. ידיה שלחה בכישור וכפיה תמכו פלך Prov. xxxi. 19. Here Menahem gives a twofold explanation to the entire verse, the first is the one adopted by the authorized version which renders פלך "the spindle," and כישור "the distaff;" and the second renders כישור *rectitude*, compared with כשרון המעשה *Right* work, Eccl. iv. 4, while פלך is rendered *rule, command*, compared with שר חצי פלך קעילה לפלכו The *ruler* of the half part of Keilah, Neh. iii. 17.

The Extract is herewith concluded, it being, in the opinion of the Editor, of sufficient magnitude to enable any student of the Hebrew language to judge for himself as to the merits of the entire work.

לוח הטעות והתיקונים.

בכל אלה השגיאות יש אשר נכנסו בשגגת המגיהים, ויש אשר נשתחו בתוך פלאכת הדפוס אחרי ההגהה, ויש אשר הוטעו בכתבי יד, ונשכח לתקנם במקומם; ומלבד אלה אשר נרשמים פה ימצאו מעט מזער חלופי אותיות דומות אשר כל קורא לא יכשל בהם, ומבקש אני מכל קורא משכיל מרם החלו לעיין בתוך הספר, להגיה כל הטעות האלה עם הקולמוס וברוך יבורך; [הנקודה האחת אצל כל מספר הדף הוא להורות על ע"א, ושתי נקודות על ע"ב; והאות א' על מנין השורות אחורנית;]

צד	שורה	טעות	תיקון
4.	25	יינים	ענינם
4.	2 א	שם שם א	איוב לו ח
4..	19	אסור באוקים	אסורים בזקים
8.	15	הכמטוי	כמכחוי
13..	1	חבוי	חנוי
14.	22	ד)	ו)
	32	פתרוני דקי ה)	פתרונו דקי ז)
	33	ו)	ח)
	36	ז)	ט)
20.	8	אחר	אחד
	13 א	גם 11 א חמד	חמר
22.	13 א	אמר	לאמר
	8 א	אסלה	אסלח
23.	10	ואשה, אשה	ואישה, אישה
26.	5	למראה	למראה
27.	9	רק	ריק
28..	16	גם 22 כנענתך	כנעתך
	27	דקר	דקדוקי
	32	פני	פניו
30.	4	מיוהדת	מיוסדת
	15	מיוחדות, מיוחדות ולנו"א מאוחדות	
31..	4	רחק	דחק
33.	4	יח כא	יט כא
34..	9 א	בנו	בנוי
34.	13	לב	לה
35..	20	מתכנותם	מתכונתם
36..	20	תבואתו	תבואתי
38..	19	מאתיקיהא	ואתיקיהא
	8	אשר	יהרה
39..	19	יכפלו	יפלו
40.	17 א	סמ)	סה)
40..	4	אדדה	אדדם
42..	13 א	ושאשאתיך	וששאתיך
43.	2	יג	יא
45.	14 א	ומם	ומם
54.	15 א	בצלות	נו"א בעלי
54..	12	פה)	פר)
56..	7	ל פני	לפני
	11	ואת	זאת
58.	24	יגור	יגר
61.	4	ובן השרון	ובין השרין
62..	8 א	דנהם	נדהם
63..	15 א	מדבר	יתרה
67.	6 א	ואם	ועם
70.	16	ושנתי	ושנתו

צד	שורה	טעות	תיקון
81..	13 א	מקדש	מקדשי
88..	18	צורים	צירים
93.	16	חצר	הציר
100.	12 א	יוצא	יצא
112.	4 א	פרעת,	פרעה;
103.	9 א	העתים,	העינים
115.	12 א	ותמוגני	ותמוגנו
116..	9	מטר	מטת
117.	15 א	ויבא	ויבאו
121.	9 א	לה כב	לה יב
122..	6 א	יב ג	קבה ג
122.	1 א	לב יח	לב יט
	14 א	יח יח	ח י
123.	2	לו כד	לו כה
	14 א	עצום	עז
123..	11 א	יד כד	יד כו
126..	10	א ד	א ב
128.	5	ב ז	ב ו
	20	ל ו	ל ז
	2 א	ספקי	ספקו
129.	3	ח יב	ח יא
129.	14	יג ה	יג ו
130.	2	לך	אליך
	19	מה כא	מז כא
	22	ד כד	ה ד
131.	5 א	את	את פני
	13 א	ח יז	ח מז
	10 א	סעד	סהד
131.	10	כג יט	כג יח
132.	6	ג נח	ג נט
133.	2	למקרה	המקרה
133.	15 א	לג ו	לג ז
	8 א	רענים	רעננים
134..	1	כט ה	כט ב
	8	ח)	יח)
135..	15	ג כב	יג כח
	5 א	ד ג	ד יג
136.	9	עצמו	עצמי
	18 א	כי	כי אם
	17 א	ח)	ו)
140.	20 א	ט קב	ט כב
143.	12 א	לפני משה	לפני משה מפני [השחין
150..	11 א	הצניק	הצניק
180..	20 א	השביעי	הרביעי

[נדפס בדפום המפואר להנגיד ר' צבי סילפאוויטסקי].

חסרונות העתקת האמבורג.

אזרח · אנק · ארק · בשס · גביש · זעם · חט · חנק · כו · כתן · לט · מזוזה · נהג · נו · נכס · נקד · נרד · נשבה · נתר · סבך · סגד · סלם · סלת · עדן · עטן · עכס · עכר · ע · פחם · פקע · פרד · פרדם · פרזל · צלול · צלמות · ק · שאט · שבו · שלאנן · שם · שם · שלם · שלם. שלף · שלש · שלשם · שמאל · שמד · שמח · שמט · שמך · שמל · שממית · שמן. שמע. שמין · שמר · שמש · שפן · שפרפר. שקערר. שתק:

בשר · חסר הכתוב לעבד משול בשרים. אשר עליו השיג דונש והכריע ר"ת ·

דב · המחלקה הא' והב'. דו, כל המאמר המתחיל ודע כי רוב הווין עד תומו.

חרץ. המחלקה הו'. מעך. וחניתו מיוצה בארץ ופירושו. נגב. וכמדהו בלשון ארמית וכו'. סס. המחלקה הג'. ספן. המחלקה הב'. עפר, המחלקה הב' והג'. ער, המחלקה הו'. ערב, המחלקה הד'. ערץ, המחלקה הב'. עשת, המחלקה הג'. עתד, המחלקה הב'. פרד, המחלקה הג'. שן, המחלקה א' וב'.

ומלבד אלה חסרה כל מחברת יו"ד וכל מחברת תי"ו.

חסרונות העתקת לונדון.

אבוי. אצעדה. ארבע. ארגז. ארז. ארץ. בלם · גדבריא. גוי. גזם. גמין. גנז. גרזן. דוב. דרדר. הרוס. הדם. זעף. חטף. חתף. יש. סחיש. סרפד. פחז. פחם. פלן. פקד. פקה. פקע. פרדם. פרזל. פרך. פרשגן. פתאם. פתח. צלמות. קבע. קטל. שאט. שבם. שרין. תו. תחש.

ארח. מחלקה הב'. גג, המאמר המתחיל ואלה הנימלין חסר עד תומו. אמנם בבר נזכר המאמר ההוא באות ג. כשל המחלקה הב'.

סלע, המחלקה הב'.

פק. נחסרו בו מלות הארמיות במחלקה הב'.

פר, המחלקה הח'. פרד, המחלקה הא' והמחלקה הג'. פרק, המחלקה הג'. צח, המחלקה הא', ש מחלקה הה"א. שת, מחלקה הו'. תלע, ולהלן עד סוף הספר.

חסרונות העתקת ווינא.

כל מחברת מנחם · אבוי. ארבע. ארגז. ארז. ארץ. גדבריא. גוי. גזם. גמין. גנז. דוב. הדם. זמן. טות. יתום. סרפד. צלמות. קדח. קטל. שע. שף. שף. שין. שק. שק. שר*. שנהב. שרץ.

אפריון. ופותרים אומרים נזר להתן הוא. וכן נחסר זה בנוסח לונדון.

בחר. מחלקה הב'. גג, חסר מאמר המתחיל ואלה הגימלין כמו בנוסח לונדון.

ג ער. עד סוף מחברת גימל. דבר, מחלקה הו'. כשל, המחלקה הב'.

*) ל' שרשים השניים החסרים בנו"ח נשלמו ע"י רש"ד לוצאטו מכ"י אשר בידו.

חסרונות העתקת ברלין.

אם. אן. אבוי. אבל. אבן. אבנט. אבוס. אבק. אדרגזריא. אדרזדא. גדבריא. גהר. גוי. גוע. גמין, גנב. וכל השרשים עד סוף מחברת גימל. כל מחברת דל"ת, וכל השרשים השניים ממחברת ה"א. ומן השלישים עד שרש הלם. יחש. יתד. יתום. יתר. כחש עד המחלקה הב' משרש כשל. ועוד משרש מחץ עד שרש מתק. נשבה. עלט. פנין. פקד. פקה. פקע. פשט. פשע. פשע. פשק. פשר. פת. פתאם. פתגל. פתגם. קבע. שרך. תמד.

אל: מהמחלקה הרביעית עד תומו וכל יתר שרשים השניים. אבח מן דף 12 : 10 א, עד סוף מחברת אלף · גג חסר כמו בנול"יה. במחברת ו"ו מדף 75. 16 עד דף 88 : 15 שהיא מחלקה הו' לשרש חל. לחש המחלקה הב'. צר המחלקה הי"ד ולהלן עד סוף מחברת צד"י ועד שרש קן מהשניים. שר ממחלקה הד' עד שרש שבר.

מלבד אלה נחסרו בכל ההעתקות כמה שרשים. ולא ידעתי אם נשמטו מיד המחבר עצמו או מידי המעתיקים. כמו אגוז. אוחים. אקו. ארגמן. ברדים. בריחים. כובב. יותרת. לבונה. לבנון. ליש. עטיניו. קאת. שלך. שנא. שממית. שלמה ועוד רבות.

הוא והמיעתיקים הקדמונים אולי שכהוהו והציבוהו על הגליון , ומיעתיק אחר הכניסו בשרש שעליו למעלה . שם במהלקה הנ' נכלל הפסוק לא נכחד עצמי ממך (תהלים קלט טו) . ולפ"ז תתפרש מלת ע צ מ י לשון חוזק ועוצם , ולפי שארי הנוסחאות פירושו עין מראה .

השמטות כוללות .

ארק . די שמיא וארקא (ירמיה י יא) . ארק וארץ ותבל והדום ואדמה כינויי ארץ המה .

חשל . נוסף לבאור ענין חלש הוא .

לט . נכאת צרי ולט (בראשית לז כה) .

מזוזה . וכתבתם על מזוזות (דברים ו ט) על שתי המזוזות (שמות יב ז) .

מחץ . נוסף לבאור ענין מנה הם .

צנ . נוסף לבאור ענין קימה הם .

צפרן . בצפרן שמיר וכו' . הנמצא בסוף שרש **צפור** . בטעות חובר אליו , והוא שרש מיוחד בפ"ע .

קטב . נוסף לבאור : ענין מכאוב הם .

רפסד . נוסף לבאור : כמו אלומות .

רתת . בשארי הכ"י הוא בין השניים .

שפע . נוסף לבאור ענין רבוי הוא .

השמטות לפי נוסח אוקספורד עד דף 51.

דף 27 . 2 א אמיר כאשל . נוסף יושבי ירושלים . שם בהמבאר יש להוסיף . וגו"א פתרון האמור יעקב י"א מכונה בית יעקב .

28 . 4 א קודם מלת כמשמעו , נמצא שם אנשי שם (במדבר פז ב) כי אנשים אחים אנחנו .

2 . 28 תחת ענינו , כתוב שם נראה ענינו .
5 תחת משחת מרקחת , כתוב משיחה ומרקחת . 13 אחר חג האסיף , נוסף ענין קביצה הם . 19 לפני מלת נראים כתוב שם : פותרים בו בעלי הפתרון אספי מארץ סחורתך . 7* תחת פעולים , פועלים .

29 . 6 בסוף מהלקה הא' נוסף : ענינו קרוב מן גם . 29 אחר מלת להיות נוסף האלף .

30 . 27 תחת כענן נמצא שם כענק , אף כי טעות מבואר הוא שם הבאתיו הנה , למען ידע הקורא את התעתועים אשר נמצאו בכ"י , והטעות הזה נמצא גם בהעתקת ווין והכריחה את ר' ישב"ב להבין את הענין באופן אחר . 12 * התחתיה תחת וי"ו .

34 . 16 תחת ועל כן . ועל כל . וכן נכון .

35 . 23 נפוח פחד (ת"א מרוח אשך מריס פחדין) .

43 . 3 תחת יגדל , ישא .

49 . 13 תחת זאת , ואת .

52. 8 א ( ) (יומא ע"ד ע"ב)

62. 17 מעין , אולי צ"ל ומעין מעין .

60. 27 יציאות , אפשר כוון לפסוק מיציאי [מעיו (דה"ב לב כא) .

96. 18 א מהדק והשל , מהדק והשל ענין [הלש הם .

119. 12 ישחט להם . ישחט להם ומצא [להם .

ותכל מלאכת מחברת מנחם ,
בעזר אלקים הטוב והמרחם .
בחדש הרביעי לשנת שלש עשרה ;
במאה השביעית לאלף הששי ליצירה .

נראה כי טעות הוא ׳ ובסוף המחלקה הב׳ אחריו ענין חורבה הוא נוסף כמו כן : יהי עליכם סתרה ׳

עב ׳ במחלקה הא׳ : הנה עב קטנה ככף איש (מ״א יח מד) ׳

עבד ׳ ולעבד עברתו נכריה עבדתו (ישעיה כח כא) ׳

עבש ׳ אחרי פתרון לפי הענין נוסף לבאור אותו הלבן שיגדל בחביות ׳

עג ׳ תחת ענין עכס הוא : כתוב שם ענין איסר כלא הוא ׳ ונראית הנוסחא הזאת צודקת ׳ כי גם רש״י פירש כן על הלחן תעגנה (רות א יג) ׳ ובמחלקה השנית : ובכל אשר ענבה (יחז׳ כג ז) ׳

ענל ׳ במחלקה הא׳ : עגלה משלשת (בר טו ט) בין בתרי העגל (ירמיה לד יח) ׳

עד ׳ במחלקה הא׳ : ער עולמי עד (ישעיה מה יז) לעד עד עולם (שם ל ח) ׳ ובמחלקה הה׳ עדת אבירים (תהלים סה לא) ׳

ובמחלקה הו׳ : עדותיך וחקיך (דה״א כט יט) ויעדהו לאמר (מ״א כא י) ׳ ובמחלקה הז׳ : עד כל ימי הארץ (בראשית ח כב) עורנו מדבר עמם (שם כט ט) ׳ ובמחלקה הט׳ : אלה מועדי ה׳ (ויקרא כג ד) ׳

עו ׳ תחת כמשמעם כתוב כמשמעו נתיבותי עוה (איכה ג ט) [אפשר לומר כי מלת כמשמעו מעות בכלם ׳ וצ״ל כמו נתיבותי עוה ׳]

עזב ׳ במחלקה הב׳ : ואל תעזבני אלהי ישעי (תלים כז ט) ועזבו לאחרים חילם (שם מט יא) ותחת מלת נשישה נמצא שם נתישה ׳

עט ׳ במחלקה הב׳ : ועל שפם יעטה (ויק׳ יג מה) ׳ ובמחלקה הג׳ נוסף לבאור : כמו עצה ׳

על ׳ במחלקה הא׳ : הקם על (ש״ב כג א) הבוצה בשמים מעלותו (עמוס ט ו) יעלו בתהו ויאברו (איוב ו יח) ׳ ובמחלקה הב׳ : תזח מועל כתוב מעלי [ונראה כי הידה כתוב מעל ונקודה אחריו להפסק המאמר ונעשה ממנו יוד ׳] ותחת ועוד השני כתוב שם השלישי, וא״כ יהיו שם י״א מחלקות ׳ ובמחלקה הג׳ : מה מצאו אבותיכם בי עול (ירמיה ב ה) ׳ ובמחלקה הה׳ : והבקר עלות עלי (בראשית לג יג) ׳ ובמחלקה הו׳ : והנה עלה זית טרף בפיה (בר׳ ח יא) ׳ ובמחלקה הז׳ : שברתי עלך (ירמיה ב כ) וחבל על מצני שמן (ישעיה י כז) ׳

עלם ׳ במחלקה הג׳ : תחת ענין תמיד כתוב שם והוא בדברי הימים ענין תמיד [ר״ל והוא הכתוב שמי לעילום בדה״ב פירושו תמיד ׳] ובמחלקה הרביעית : וכמהו בנבלים על עלמות (דה״א טו ד) ׳

עלף ׳ ותך השמש על ראש יונה ויתעלף (יונה ד ח) ׳

עם ׳ במחלקה הב׳ : נוסף לבאור ענין כהות הוא ׳

עמד ׳ במחלקה הא׳ : תחת רגלי עמידתו כתוב רגלי עמדה במישור (תהלים כו יב) [וכן נכון ׳] ובמחלקה הג׳ ויעמדהו לפני פרעה (שם מו ז) ובמחלקה הד׳ נכללו גם הכתובים וירא עמד ׳׳׳ ויעמד השמש, ויעמד השמן ׳ אשר נזכרו בהעתקות האחרות במחלקה הג׳ ׳

עמס ׳ תחת לשון משא כתוב שם לשון הרמה ׳

ען ׳ במחלקה הב׳ : ומה הלאתיך ענה בי (מיכה ו ג) ׳ ובמחלקה הר׳ : וה׳ ענה בי (רות א כא) ׳ ובמחלקה הז׳ : תחת לוז העלון כתוב לוז הענין ׳ ונוסף בו וכסה את עין הארץ (שמות י ה) ׳ ובמחלקה היו״ד : תחת ענין חרישה כתוב ענין קו הרישה ׳ גם נוסף בשרש הזה מחלקה אחת, ולחושבא נתן ענין (קהלת ב כו) הוא ענין רע (שם א יג) ׳

ענב ׳ הבשילו אשכלחיה ענבים (בראשית מ י) ואשכול ענבים אחד (במדבר יג כג) ׳

עם ׳ בסופו נוסף לבאור : ענין לחץ הם ׳

עף ׳ במחלקה הב׳ : בעפעפי שחר (איוב ג ט) ׳

עפל ׳ בסוף מחלקה הב׳ נוסף לבאור : כמו פלטרין ׳

עץ ׳ בסוף מחלקה הד׳ נוסף לבאור : כמו סותם ׳

עצל ׳ אמר עצל ארי בחוץ (משלי כב יג) ממן עצל ידו בצלחת (שם יט כד) ׳ ואחרי בעצלתים ימך המקרה נוסף שם לבאור : ענין עין המראה המה ׳ ומעות מבואר הוא ׳ וסבתו היה כה : הנה בשרש **עצם** הסמיך לו אחרי וכעצם השמים למהר, אדמו עצם מפנינים ׳ לא נכחר עצמי ממך, היה כתוב עין המראה

נשם ׳ נר ה׳ נשמת אדם (משלי כ כז) ׳

נשר ׳ כנשר יעיר קנו (דברים לב יא) ׳

נתח ׳ רחת תחך לעצמות כתוב שם : חיתוך עצמות הוא ׳

סא ׳ אחר ענין מדה הם נוסף : בניח סאתים זרע (מ״א יח לב) ׳

סב ׳ ויסב מעליהם ויבך (בראשית מב כד) ויסב מאצלו (ש״א יו ל) והנה תסבינה אלמותיכם (בראשית לו ז) יסבו עלי רביו (איוב מז יג) סבוני כדבורים (תהלים קיח יב) ויסב שמואל ללכת (ש״א מו כו) ואתה הסבת את לבם אחורנית (מ״א יח לו) ׳

סג ׳ מדרביו ישבע סוג לב (שם יד יד) ׳

סגר ׳ וסגרו על מסגר (ישעיה כד כב) ׳

סד ׳ במהלקה הב׳ : על עמך יערימו סוד (תלים פג ד) כי אם גלה סודו (עמוס ג ז) ׳

סחר ׳ והיה סחרה ואתננה (ישעיה כג יח) ׳

סך ׳ במהלקה הא׳ : סכותה לראשי ביום נשק (תהלים קמ ה) ׳ ובמהלקה הג׳ : נסיכי צפון (יחזקאל לב ל) ׳

סכל ׳ הללות ושכלות (קהלת א יו) ׳

סל ׳ במהלקה הויו : אבחנך על מי מריבה סלה (תלים פא ה) בני יעקב ויוסף סלה (שם עז מז) ׳

סלח ׳ סלה נא לעון העם הזה (במדבר יד יט) אדני סלחה (דניאל ט יט) סלחתי כדבריך (במדבר יד כ) כמשמעו ׳

סלע ׳ במהלקה הא׳ : וברחם אל הסלע (במדבר כ ח) ׳ ומכאן יצדק את אשר הכנסתיו במקומו לפי תשובת דונש ׳ עיין הערה רמ״ד ׳

סמך ׳ סמוך לבו לא ייראּ (תהלים קיב ח) ׳

סנורים ׳ ויכם בסנורים (מ״ב ו יח) ׳

ס ׳ במהלקה הב׳ : כיום מסה במדבר (תלים צה ח) ׳

סע ׳ ורוח נסע מאת ה׳ (במדבר יא לא) נסע לפניהם (שם י לג) ׳

סער ׳ ורוח סערות תבקע (יחזקאל יג יא) והכתוב שיר קשב (ישע׳ כח ב) כתוב שם אחרונה עם אלה אשר בשין תחת סמך ׳

סף ׳ במהלקה הד׳ : תחת כלים וכפות כתוב שם כלים וכפות ׳ ובמהלקה הה׳ : מראש ועד סוף (קהלת ג יא) באשר הוא סוף כל האדם (שם ז ב) וסופו על הים האחרון (יואל ב כ) ׳

ספד ׳ וספדה הארץ (זכריה יב יב) ׳

ספח ׳ במהלקה הג׳ : ולא תקצרו את ספיחי (ויקרא כה יא) ׳

ספר ׳ במהלקה הא׳ : אשר לא יספרו (מ״א ח ה) ׳ ובמהלקה הג׳ : אמחנו מספרי (שמות לב לג) וספרון פתיחו (דניאל ז י) ׳

סק ׳ בסופו נוסף לראיה : ויעל (שמות י יב) בלשון ארמית ויסק (ת״א) ׳

סקל ׳ וסקלהו אנשי עירה (דברים כב כא) ׳ כי סקל יסקל (שמות יט יג) ׳

סר ׳ במהלקה הג׳ : תחת סורר מגורת, כתוב שם מגורתו ׳ ובמהלקה הה׳ : יסר בנך כי יש תקוה (משלי יט יח) ׳ ובמהלקה הו׳ : תחת כמשמעו כתוב כמו ׳ [וראוי להעיר כי גם זה יתכן להיות משגגות המעתיקים , ואפשר כי היה כתוב כמ׳ בראשי תיבות ׳ והמעתיק חשבה למלת כמשמעו ׳ וכן קרה גם במקומות אחרים ׳ אם נוכף עיר כתוב אחר לראיה אחריה ׳ כי לולי זה היה מביא הפסוק לפניה ולא לאחריה ׳]

סרב ׳ בסופו נוסף לבאור ענין מרדות ומיאון הוא ׳

סרבל ׳ וסרבליהון לא שנו (דניאל ג כז) ׳

סרח ׳ תחת עודף ויותרת כתוב שם עודף ויתרות ׳

סריס ׳ לסריסים אשר ישמרו את שבתותי (ישעיה נו ד) ויקצף פרעה על שני סריסיו (ברא׳ מ ב) וסריסי המלך הגיעו (אסתר ו יד) כמשמעו [השרש הזה חסר בכל ההעתקות מלבר בנו״ה ׳]

סרעף ׳ תחת סעיפים כתוב שם ענפים ׳

סרפד ׳ בסופו נוסף לבאור : ענין חרול הוא ׳

סת ׳ תחת כמשמעו וישיאם אלהים כתוב שם וימישם אלהים ׳ וכן כתוב גם בנוסחת לונדון , אולם בנוסחת ברלין כתוב שם וינחשני אלהים וקרוב כי גם זה נשתנה ע״פ המעתיקים ממלת וימישם ׳ ובנוסחת וין חסרה המלה הזאת ׳

סתיו ׳ אחרי לשון הורף הוא נוסף שם ׳ אבל הפסוק יורה עליו ׳

סתר ׳ מהלקה השנית כוללת בתוכה גם פסוקי יהי עליכם סחרה , ולמחסה ולמסתר ,

השמטות שנשמטו בתוך הספר מצד 120 עד 136 .

[לסבת אחור בוא ההעתקה בהאמבורג לעת הדפסת הדפים המוברים, נשמטו כל הכתובים דלמטה ואף כי רובם לא יועילו ולא ינרעו, בכל זאת נמצא בתוכם איזה דברים מועילים, ולמען לא יחסר במחברת כל הנמצא בארבע ההעתקות אשר היו לפני נתחים במקום הזה.]

מש · במהלקה הא׳ : אם ימשו החקים האלה (ירמיה לא לו) · ובמהלקה הב׳ : ימששו חשך ולא אור (איוב יב כה) · ותחת ממשש כמו מגשש כתוב שם ממשש כמו מושש ·

משך · ומשכתי אליך (שופטים ד ז) בחבלי אדם אמשכם (הושע יא ד) · ענין אחד להם ·

משל · במהלקה הב׳ : ואתה מושל בכל (דה״א כט יב) ולמשל ביום ובלילה (בר׳ א יח) ·

מת · במהלקה הב׳ : יחיו מתיך (ישעיה כו יט) ידרש בעד החיים אל המתים (שם ה יט) ·

מתן · מחץ מתנים קמיו (דברים לג יא) והעמדת להם כל מתנים (יחזקאל כט ז) ·

מתק · מה מתוק מדבש (שופטים יד יח) ומתוקים מדבש (יחזקאל ג ג) ·

נא · במהלקה הב׳ : נוסף לבאור השרש לשון שגירה הם ·

נב · השרש הזה מחולק לשני שרשים נפרדים האחד **ניב**, והשני **נב**, ורחוקים זה מזה לפי ערך סדר הא״ב · ובסוף שרש **נב** נוסף לבאור · ענין אומץ הם ·

נבל · במהלקה הב׳ : אודך בכלי נבל (תה׳ עא כב) ועד כל כלי הנבלים (ישעיה כב כד) ·

נגד · במהלקה הא׳ : ואלכה לנגדך (בראש׳ לג יב) · ובמהלקה הב׳ נוסף לבאור : נגיד כמו שר ·

נגן · והיה כנגן המנגן (מ״ב ג טו) ·

נהק · נוסף שם לבאור · לשון צעקה הוא ·

נולי · וביתה נולי ישתוה (דניאל ג כמ) ·

נזם · פרקו נומי הזהב (שמית לב ב) ·

נח · במהלקה האחד : ולא מצאה היונה מנוח (בראשית ח ט) ביום הניח ה׳ לך (ישעיה יד ג) והנחתי לך (שמות לג יד) · ובמהלקה הג׳ · ואם מנחת מרחשת קרבנך (ויקרא ב ז) · ובמהלקה הר׳ : מי נחני עד אדום (תלים ס יא) ·

נחל · במהלקה הא׳ : ואת הנחלים ארנון (במדבר כא יד) ·

נחם · במהלקה הא׳ : כאשר אבלים ינחם (איוב כט כה) כי לא אדם הוא להנחם (ש״א טו כט) ·

נחש · במהלקה הב׳ : ויאסרהו בנחשתים (שופטים טז כא) · ובמהלקה הג׳ : נחש עלי דרך (בראשית מט יז) אם ישך הנחש בלי לחש (קהלת י יא) ·

נך · בסוף נוסף שם לבאור : ענין נפיצה המה [וכן בשארי ההעתקות] ·

נכאת · בסופו נוסף לבאור : בית סמים ·

נכח · נכח פתח הבית (אסתר ה א) נכח פני אדני (איכה ב יט) ·

נכר · בסוף מהלקה הב׳ נוסף לבאור : כמו הסגרה ·

נין · ולניני ולנכדי (בראשית כא כג) ·

נ · בסופו תחת העיר היונה כתוב הרב היונה (ירמיה מו מז) ·

נס · במהלקה הא׳ : וינס החוצה (בראשית לט יג) · ובמהלקה הב׳ : וכנס על הגבעה (ישע׳ ל יז) ·

נער · בסוף מהלקה הא׳ נוסף לבאור : ענין אחר להם ·

נף · במהלקה הב׳ : ונפת מתוק על חכך (משלי כד יג) · ותחת המיבותי משכבי כתוב שם השיבותי משכבי ·

נפש · במהלקה הא׳ : כי הדם הוא הנפש (דברים יב כג) ·

נץ · בסופו נוסף לבאור : כמו שביב אשו (איוב יח ה) ·

נצח · במהלקה הר׳ : אהרי למנצח בנגינותי נוסף : וכמוהו בנבלים על עלמות (דה״א טו ך) בכנרות על השמינית (שם טו כא) ·

נר · במהלקה הא׳ : בהלו נרו עלי ראשי (איוב כט ג) ונר אלהים מרם יכבה (ש״א ג ג) ·

כג) ותתקע את היתד ברקתו (שופט׳ ד כא) תקע את אהלו (בראשית לא כה) ויתקעהו ימה סוף (שמות י יט) ענין שקוע המה.

השלישי, האשה התקעית (ש״ב יד ד) בנקדים מתקוע (עמוס א א) שם מקום הוא.

תקף. בתקף כל מלכותו (דניאל יא יז) וכל מעשה תקפו וגבורתו (אסתר י ב) ויהי לתקופת השנה (דה״ב כד כג) ענין חוזק ואומץ הם.

תר. מתהלק לט׳ מהלקות: האחד, הורי זהב (שיר א יא) נאוו לחייך בתרים (שם א י) ובהגיע תר (אסתר ב יב) כתור האדם המעלה (דה״א יז יז) ענין סדר המה.

השני, ויתרו את הארץ (במדבר יג כא) לתור את הארץ (שם יג מז) ולא תהורו (שם מו לט) תרתי בלבי (קהלת ב ג) אשר תרו (במדבר יג לב) דרך האתרים (שם כא א).

השלישי, ויתר ממקומו (איוב לו א) לנתר בהן על הארץ (ויקרא יא כא) ראה ויתר גוים (חבקוק ג ו).

הרביעי, מתיר אסורים (תהלים קמו ז) התר אגדות מושה (ישעיה נח ו) שלח מלך ויתירהו (תהלים קה כ).

החמישי, יתר הגוז (יואל א ד) ומיתר השמן (ויקרא יד יז) ויותירו אנשים ממנו (שמות מז כ).

הששי, יתר מרעהו צדיק (משלי יב כו) יתר שאת (בראשית מט ג) אל תותר (שם מט ד) מה יתרון לאדם (קהלת א ג) ויתרון ארץ (שם ה ח) ומותר האדם (שם ג יט) שפת יתר (משלי יז ז) יתור הרים מרעהו (איוב לט ח).

השביעי, ותר ונוזל (בראשית מו מ) שתי תרים (ויקרא ה ז) כמשמעו.

השמיני, תורין דכרין אמרין (עזרא ז יז).

התשיעי, הרי עשר למנין שבטי ישראל שפה (עזרא ו יז).

תרגל. ואנכי תרגלתי לאפרים (הושע יא ג).

תרן. ויקח תרזה ואלון (ישעיה מד יד).

תרן. כתרן על ראש ההר (ישעיה ל יז) לעשות תרן (יחזקאל כז ה) בל יהזקו כן תרנם (ישעיה לג כג).

תרשיש. תרשיש ושהם וישפה (שמות כח כ) וגויתו כתרשיש (דניאל י ו). אניה נאה תרשיש (יונה א ג) שם מקום הוא.

תש. ונתשתי אשריך (מיכה ה יג) אם ינתשו (ירמיה יה יד) ויתשם ד׳ (דברים כט כז).

תתח. נקש נחשבו תותח (איוב מא כא) ממיני שלח הוא.

ת. מתהלק לב׳ מהלקות: האחד, ההותתו על איש שפו) (תהלים סב ד) התיו לאכלה (ירמי׳ יב ט).

השני, ויתן להם צדה לדרך (בראש׳ מה כא) מתת אלהים (קהלת ג יג).

ותשלם מחברת תי״ו

המבאר

שפה) בנוסח ברלין בפקום הפסוק הרי עשר כחוב. ובהגיע תר אסתר [אסתר ב טו] וכבר בא בפחלקה הראשונה.

שפו) רש״י: ומפחם פירש בנורת התיו לאכלה, ויחא ראשי עם. עד אנה האספו על איש. עכ״ל.

וירם תולעים (שמות טז כ) ואנכי רתולעת ולא איש (תלים כב ז) ׳

השלישי, ומתלעה לביא (יואל א ו) מתלעות עול (איוב כט טז) השינים המזוהנות ׳

תם ׳ ואני בתמי אלך (תלים כו יא) אתהלך בתם לבבי (שם קא ב) אשרי תמימי דרך (שם קיט א) אין בו מתם (ישעיה א ו) בתם פרה (שם יח ה) כהתמך שודד (שם לג א) ויעקב איש תם (בראש׳ כה כז) והיה תמים (שם יו א) ואילם שנים תמימים (שמות כט א) ׳

תמד ׳ עלת תמיד (שמות כט מב) אש תמיד (ויקרא ו ו) הוסר התמיד (דניאל יב יא) ׳

תמה ׳ התמהמהו ותמהו (ישעיה כט ט) אל תתמה על החפץ (קהלת ה ז) ובתמהון לבב (דברים כח כח) ׳

תמך ׳ הן עבדי אתמך בו (ישעיה מב א) בי תמכה ימינך (תלים סג ט) תמוך אשרי (שם יו ה) ויתמך יד אביו (בראש׳ מח יו) כמו ויסמך ויאחז ׳

תמל ׳ תמול בואך (ש״ב טו כ) תמול שלשם (שמות ה ה) ׳

תמר ׳ זאת קומתך דמתה לתמר (שיר ז ח) ושבעים תמרים (שמות טו כו) ׳

תן ׳ מתחלק לד׳ מחלקות: האחר, תנה את נשי (בראשי׳ ל כו) תן להם כפעלם (תלים כח ד) מתן בסתר (משלי כא יד) ׳

השני, כי יתנו בגוים (הושע ח י) יתנו צדקת ר׳ (שופ׳ ה יא) ענין שינון [נו״ל שנוי) שבח הם.

השלישי, אח הייתי לתנים (איוב ל כט) גם תנין הלצו שד (איכה ד ג).

הרביעי, לתנות לבת יפתח (שופטים יא מ) ויתכן להיות השב מגזרת המחלקות השניה (נו״ל העליונה) כמו קינים והגה מגזרת הגיון והשרים השרות יורה עליהם, המועדים לקנה ולרנה (נ״ו ולדאגה) וכמבשר לטובה ולרעה.

תנוך . על תנוך אזנם (ויקרא ח כד).

תנור . תנור וכירים (ויקרא יא לה) כתנור אש (תלים כא י) כמשמעו ׳

תס . נחסו נתיבתי (איוב ל יג) ענינו יורה עליו כמו נחצו נחשו ׳

תע . תעה לבבי (ישעיה כא ד) תעיתי כשה אבד (תהלים קיט קעו) ורסן מתעה (ישעיה ל כה) ולדבר אל ד׳ תועה (שם לב ו) תעו במדבר בישימון דרך (תלים קו ד) ותלך ותתע במדבר (בראשית כא יד) הבל המה מעשה תעתעים (ירמיה י טו) והייתי בעיניו כמתעתע (בראשית כז יב).

תעב . המתעבים משפט (מיכה ג ט) נתעב ונאלח (איוב טו טז) ׳

תער . והעבירו תער (במדבר ח ז) כתער מלטש (תהלים נב ד) ׳

תף . בתפים ובמחלת (שמות טו כ) ותף וחליל (ישעיה ה יב) בתוך עלמות תופפות (תלים סח כו) מתפפות על לבבהן (נחום ב ח).

תפר ׳ שק תפרתי עלי גלדי (איוב טז טו) ויתפרו עלי תאנה (בראשית ג ז).

תפש . ואחפש בשני הלחת (דבדים ט יו) ותתפשהו בגגדו (בראשית לט יב) ענין אחיזה הם, ותפשתי שם אלהי (משלי ל ט) נראה מלה זאת כי איננה מגזרתם ופתרונה כפי ענינה וחללתי שם אלהי.

תץ . ונתץ את הבית (ויק׳ יד מה) ונתצתם את מזבחתם (דברים יב ג) נתוץ ד׳ (תלים נח ז) תנור וכרים יתץ (ויקר׳ יא לה) יתץ כמו יוהש.

תק . ולא נתק שריך נעליו (ישעיה ה כו) ומוסרותיהם ינתק (תלים קו יד) לא במהרה ינתק (קהלת ד יב) וכל מושה תנתקו (ישעיה נח ו) וינתק את את היתרים כאשר ינתק פתיל הנערת (שופטים טז ט). והקרוב אליהם, נתקו כפות רגלי הכהנים (יהושע ד יח) עד התיקנו אותם (שם ח ו) וינתקו מן העיר (שם ח טז) כי משם אתקנך (ירמיה כב כד) והוא מן התיבות ההפוכות אתקנך כמו אנתקך ושניהם יסוד אחד להם אבל ענינם יפרידם כמעט [נו״ב ושני הענינים נפרדים כמעט].

תקל . תקלתא במאזניא (דניאל ה כו) ענין משקל.

תקן . תקן משלים הרבה (קהלת יב ט) מעות לא יוכל לתקן (שם א טו) ועל מלכותי התקנת (דניאל ד לג) אספרנא תקנא (עזרא ז יז).

תקע . מתחלק לג׳ מחלקות: האחד, תקעו שופר בציון (יואל ב א) הלוך ותקע (יהושע ו יג) ׳

השני, ותקעתיו יתד במקום נאמן (ישעיה כב

לו (ישע' נג ב) חשך משחור תארם (איכה ד ח) ׳

תב ׳ מתחלק לב׳ מחלקות: האחד, התיב עמא ושעם (דני' ב יד) להחבוהך (שם ג מז) ׳ השני, דינא יתיב (דני' ז י) די יתבין בשמרין (עזרא ד יז) ׳

תבל ׳ מכין תבל בחכמתו (ירמיה י יב) ומי שם תבל (איוב לח יג) תבל וארץ ואדמה וארקא כנויי ארץ המה ׳

תבן ׳ תבן אין נתן לעבדיך (שמות ה מז) כהדוש מתבן (ישעיה כה י) יחשב לתבן ברזל (איוב מא יט) ׳

תדר ׳ די אנת פלה ליה בתדירא (דניאל ו יז) לשון תמיד הוא ׳

תה ׳ קו תהו (ישעיה לד יא) היתה תהו (בראשית א ב) מקום נבוב הוא ׳

תו ׳ והתורית תיו (יחזקאל מ ד) ויתו על דלתות השער (ש״א כא יד) וקדוש ישראל התוו (תלים עח מא) הן תוי שדי יעננו (איוב לא לה) ׳

תוה ׳ תוה וקם בהתבהלה (דניאל ג כד) כמו זע ורהד ׳

תז ׳ הסיר התז (ישעיה יח ה) ענינו יורד עליו, כמו השליך ׳

תחרא ׳ כפי תחרא (שמות כח לב) כמו שרין, ולא נודע אם התי״ו יסוד במלה אם אין ׳

תחש ׳ ואנעלך תחש (יחזקאל טז י) ערת תחשים (שמות כו יד) ׳

תחת ׳ ען תחת ען (שמות כא כד) נפשינו תהתיכם (יהושע ב יד) תחת אבותיך (תלים מה יז) תחת הנעצוץ (ישעיה נה יג) ׳ והקרוב אליהם, התחת זאת לא יומת שמעי (ש״ב יט כב) ותחת כי אהב את אבתיך (דברים ד לז) תחת אשר לא עבדת (שם כח מז) ׳ והקרוב אליהם, תחת כל השמים (בראשית ז יט) תחת כרכבו (שמו' לח ד) תחתיך יצע רמה (ישע' יד יא) ׳

תיש ׳ ותישים עשרים (בראשית לב יד) זרזיר מתנים או תיש (משלי ל לא) כמשמעו ׳

תך ׳ מתחלק לד׳ מחלקות: האחד, תוך הים (שמו' יד כג) בחוככם לאחזת קבר (בר' כג ט) בתוכני ירושלים (תלי' קמז יט) והבריח התיכן (שמות כו כה) האשמרת התיכונה (שופטים ז יט) והם תכו לרגליך (דברים לג ג) הך כמו קרב ׳

השני, מהתך ומהמסם יגאל נפשים (תלים עג יד) תך ומרמה (שם נה יב) ואיש תככים (משלי כט יג) ׳

השלישי, וקפים ותכיים (מ״א י כב) ׳

הרביעי, כהתיך כסף (יחזקאל כב כב) תתכו בתוכה (שם) ויתכו כמים שאנתי (איוב ג כג) לא נתך ארצה שסנ) (שמות ט לג) והתך עלינו (דניאל מ יא) להנתיך (יחזקאל כב כ) ׳

תכלת ׳ תכלת וארגמן (שמות כו לא) פתיל תכלת (שם כח לז) ׳

תכן ׳ מי תכן את רוח ד׳ (ישע' מ יג) אנכי תכנתי עמודיה (תלי' עה ד) ותכן לבות ד׳ (משלי כא ב) לא יתכן (יחזקאל יח כה) לא יתכנו (שם יח כט) ולו נתכנו עללות (ש״א ב ג) ׳ כמו לו נסכנו ׳

תל ׳ מתחלק לענינים, ויסוד אחד להם: האחד, והיתה תל עולם (דברים יג יז) הר גבה ותלול (יחזקאל יו כב) על תלה (ירמיה ל יח) ׳

השני, ותלית אתו (דברים כא כב) תלהו עליו (אסתר ז ט) תלה ארץ (איוב כו ז) ותלו עליו כל כבוד בית אביו (ישעיה כב כד) ׳

השלישי, קוצותיו תלתלים (שיר ה יא) ׳

הרביעי, תליך וקשתך (בראשית כז ג) תלינו כנורותינו (תהלים קלו ב) ותולינו שמחה שסד) (שם קלו ג) ׳

תלג ׳ לבושה כתלג חור (דניאל ז ט) שלג בלשון ארמית תלגא ׳

תלם ׳ תלמיה רוה נחת (תלים סה יא) על תלמי שדי (הושע י ד) בתלם עבהו (איוב לט י) ׳

תלע ׳ מתחלק לג׳ מחלקות: האחד, הולעת שני (שמות כח ו) אנשי חיל מתלעים (נחום ב ד) האמנים עלי הולע (איכה ד ה) ׳

השני, כי תולעתם לא תמות (ישעיה סו כד)

המבאר

שסנ) רש״י: ומנחם בן סרוק חברו בחלק כתחוך כסף. לשון יציקת מתכות, ורואה אני את דבריו כתרגומו רצץ ואתיך לצקת לאתכא. אף הוא לא נתך לא הוצק לארץ.

שסד) רש״י: והוללנו מיני כל זמר על שתולין אותם, כך פירשו מנחם ע״כ. ופה נחסר הפירוש. אולי הבין רש״י מאליו לפי שהביאו במחלקה אחת עם תלינו כינורותינו. תליך וקשתך. ולדעתי כוונת מנחם שגם מלת תליך גם תלינו כנורותינו כולם לשון כלי זמר. כי בבלעדי זאת לא היה לו לחלק להם במחלקה בפ״ע. והיה כולם במחלקה חב׳ ישב״ב.

לנגדך (תלים צ ח) אשר שתה אפרחיה (שם פד ד) כי השתות יהרסון (שם יא ג) למען שתי אתתי אלה (שמות י א) ושמה לצלמות ושית לערפל (ירמיה יג מז) ׳

השני , וחשופי שת ערות מצרים (ישעיה כ ד) בחצי עד שהותיהם (ש״ב י ד) ענין ערוה המה , ויתכן להיות מגורתם שית זונה ונצרת לב (משלי ז י) יעמף שית חמס למו (חה׳ עג ו) ׳

השלישי , שתה אדני (ברא׳ כד יח) ונוגליהם בל ישתיון (תלים עח מר) וכל משקה אשר ישתה (ויק׳ יא לד) והיה שתתיה מרכאים (ישע׳ ש י) ׳

הרביעי , או בשתי או בערב (ויקרא יג מה) או את השתי או את הערב (שם יג נב) ׳

החמישי , ונשתו מים מהים (ישעיה יט ה) לשונם בצמא נשתה (שם מא יז) נשתה גבורתם היו לנשים (ירמיה נא ל) בגבורה ולא בשתי (קהלת י יז) ׳

הששי , רומה אמין שתין פתיה אמין שת (דניאל ג א) ׳

השביעי , שיתו ושמירו (ישעיה י יז) ועלה שמיר ושית שם) (שם ה ו) כי שמיר ושית תהיה כל הארץ (שם ז כד) ענין קוצים המה ׳

שתל ׳ כעץ שתול על מים (ירמיה יז ח) בהר מרום ישראל אשתלנו (יחזקאל יז כב) שתולים בבית ה׳ (תלים צב יד) בניך כשתילי זיתים (תלים קכח ג) ׳

שתם ׳ ונאם הגבר שתום העין (במדבר כד ג) וישתומם כי אין מפגיע (ישעיה נט מז) ענין ראיה זמה ׳

שתן ׳ משתין בקיר (ש״א כה כב) ׳

שתע ׳ [השרש הזה יש ברשימה ואינני בתוך המחבר׳] ׳

שתק ׳ וישמחו כי ישתקו (תלים ז ל) ישתק מדון (משלי כו כ) וישתק הים מעלינו (יונה א יא) ענין דממה הם ׳

ותשלם מחברת שי״ן

אחל מחברת תי״ו

תא ׳ תאב תאו תאם תאר , תב תבל תבן , תדר , תה , תו תוה , תז , תחרא תחש תחה , תיש , תך תכלת תכן , תל תלג תלם תלע , תם תמד תמה תמך תמל תמר , תן תנוך תנור , תס , תע תעב תער , תף תפר תפש , תץ , תק תקל , תקן תקע תקף , תר תרגל תרז תרן תרשיש , תש , ת , תתה ׳

תא ׳ תאיו איליו ואלמיו (יחזק׳ מ לו) ותאי השער (שם מ י) אל התאים (שם מ מז) ׳ ענין קשת מן בנין ׳

תא שפא) ׳ והתאויתם לכם (במ׳ לד י) תתאו לכם (שם לד ז) עד תאות נבעת עולם (בראשית מט כו) ׳

תאב ׳ גרסה נפשי לתאבה שפב) (תהלים קיט כ) תאבתי לישועתך (שם קיט קעד) מתאב אנכי (עמוס ו ח) ענין כליון ושבר המה ׳

תאו ׳ ותאו וזמר (דבר׳ יד ה) כתוא מכמר (ישעיה נא כ) ׳

תאם ׳ והיו תואמים מלמטה (שמות לו כט) שכלם מתאימות (שיר ד ב) תאומי צביה (שם ד ה) ׳

תאן ׳ תאנים עם בכורים (נחום ג יב) עלה תאנה (בראשי׳ ג ז) תאנה לא תפרח (חב׳ ג יז) ׳

תאר ׳ מתחלק לב׳ ענינים : האחד , ותאר הגבול (יהושע טו ט) רמון המתאר (שם יט יג) ׳ השני , יתארהו בשרד (ישע׳ מד יג) לא תאר

המבאר

שם) רש״י : מיני קוצים פתר בהם מנחם בן סרוק .
שפב) רש״י : ומנחם חבר להאבה עם מהאב אנכי את נאון יעקב , ושניהם לשון שבר .
שפא) בנוסח לונדון כתוב ת א ו , ובל״ו מעורב השרש הזה עם שרש ת ו בטעות .

(בראשית מט יא) הלמו שרוקה (ישעיה טז ח) שרוק כשריג [נ"וול ענין שריגים] ·

השני , שרקים ולבנים (זכריה א ח) ממיני צבועים [נ"ה צבעים] ויתכן להיות מגזרתו עבדי פשתים שריקות (ישעיה יט ט) וחורי (שם) יורה על שריקות ·

שרש · מתחלק לב' ענינים : האחד , שרשי פתוח עלי מים (איוב כט יט) ושרשי הים נכסה (שם לו ל) הפך משרש הרים (שם כח ט) ותשרש שרשיה (תהלים פ י) תמרים ושרשרת (דה"ב ג ה) מעשה שרשרות לכתרות (מ"א ז יז) שרשרת גבלת מעשה עבת (שמות לט טו) שרשת גבלת מעשה עבת שנד) (שם כח כב) ·

השני , ושרשך מארץ חיים סלה (תהלים נב ז) ובכל תבואתי תשרש (איוב לא יב) וצאצאי ישרשו (שם לא ח) הן למות הן לשרשי (עזרא ז כו) ·

שרת · ושרת את אחיו (במדבר ח כו) אילי נביות ישרתונך (ישעיה ס ז) הוא ישרתני (תלים קא ו) · ויתכן להיות מגזרתם וכל משרת ענבים (במדבר ו ג) כל דבר אשר יעשה מענבי הגפן שנה) לכל מיני מלאכות , כענינו אתה מוצא או בעור או בכל מלאכת עור (ויק' יג מח) וכמהו וכל בגד וכל כלי עור וכל מעשה עזים (במ' לא ך) ·

ש · מהחלק לה' מחלקות , האחד , לא נשיתי ולא נשו בי (ירמ' פז י) כאשר נשא בו שני) (ישע' כר ב) והנשה בא לקחת (מ"ב ד א) ושלמי את נשיך (שם ד ז) כי השה ברעך משאת מאומה (דברים כד י) ·

השני , שנו) אחה ישראל לא תנשני (ישע' מד כא) צור ילדך תשי (דבר' לב יח) כי נשני אלהים (בראשית מא נא) נשיתי טובה (איכה ג יז) לשון שכחה הם ·

השלישי , כי ישה לך אלוה מעונך (איוב יא ו) כי השה אלוה חכמה (שם לט יז) ענין מניעה המה , ויתכן להיות מגזרתו תושיה (איוב ל כב) היא המניעה והחשיכה והפליאה אשר לא תמצא שנח) ·

הרביעי , ישי מות עליהו שנט) (תלים נה פז) יתכן להיות מגזרתו ישי , ויש הנה את יד (מ"ב י פו) אם ישכם עשים (בראשית כד מט) כי את אשר ישנו פה (דברים כט יד) יתכן לנטות גם למלים העליונים אם יש את נפשכם (בר' כג ח) ·

החמישי , שתי ידות (שמו' כו יז) שני אדנים (שם כו יט) שתי הכלית (ויקרא ג ד) ·

ש · מתחלק לב' מחלקות : האחד , שה תמים (שמות יב ה) מהיות משה (שם יב ד) שה כשבים ושה עזים (דב' יד ד) או את שיו נדחים (שם כב א) איש שורו ואיש שיהו (ש"א יד לד) ·

השני , שא אזל אחת המו (עזרא ה פו) ונשו את כלמתם (יחזקאל לט כו) אשרי נשוי פשע (תהלים לב א) .

שש · מתחלק לג' מחלקות : האחד , שש השערים (רות ג יח) שש הערים האלה למקלט (במדבר לה פו) שש הנה שנא יי' (משלי ו פז) ששה משמתם (שמות כח י) וששיתם האיפה (יחזקאל מה יג) ·

השני , שש ומשי ורקמה (שם פו יג) שש ברקמה (שם כו ז) שש משזר (שמות כו א) ·

השלישי , שוקיו עמודי שש (שיר ה פו) על נלילי כסף ועמודי שש (אסתר א ו) ואבני שיש לרב (דה"א כט ב) ·

ששׂ · שש אנכי על אמרתך (תהלים קיט קסב) או נשיש שבט בני (יחזקאל כא פז) פגעת את שש (ישעיה סד ד) ששון ושמחה ישיגו (שם לה י) והיה כאשר שש יי' עליכם ··· כן ישיש (דברים כח סג) ישישו וישמחו בך (הה' מ יז) ·

ששא · ושבבתיך וששאתיך (יחז' לט ב) ·

שת · מהחלק לז' מחלקות : האחד , שתי באדני אלהים מחסי (תהלים עג כח) שתה עונתינו

המבאר

שנד) רש"י : שרשת נבלח לשון שרשי אילן . ואף שרשרת פתר מנחם בן סרוק לשון שרשים . ואמר שהריש יתרה כמו ס"ם שבשלשם וס"ם שבריקם . ואיני רואה את דבריו . אלא שרשרה בלשון עבריח כשלשלת בלשון משנה .

שנה) ביחר הנוסחאות בלבד דהמבורג כחיב מנפן חיין תחת מענבי הנפן .

שנו) ביחר הנוסחאות נשה בה"א , וכן הקרי מלבד בנ"ח .

שנז) בניסח לונדון מחלקה השניח : ותמנגני תושיה [איוב ל כב] כי כפלים לתושיה [שם יא ו] ובכל תושיה יתנלע [משלי יח א] ומחלקה האחרונה . שתי ידות . שתי כליות שני אדנים נחסרה בה .

שנח) בנוסח לונדון במקום המאמר ענין מניעה המה ויתכן וכו' עד תומו . כחוב בזה"ל . יתכן להיות שניחם יפד אחד ושה ותשה תושיה . ויתכן לנטות אלהם תשי .

שנט) רש"י : ומכחם פתר ישי לשון יש כמו אם ישכם עשים [בראשית כד מט] אשר ישנו פה [דברים כט יד] .

השביעי, ישר על אנשים (איוב לג כו) כי בשרורות לבי אלך (דברים כט יח) והיה העקב למישור (ישע' מ ד) ישר יהזו פניכם (תה' יא ז) ׳

השמיני, עלו בשרותיה ושחתו (ירמיה ה י) באלהי ארלג שור (ש"ב כב ל) בנות צעדה עלי שור (בר' מט כב) ושורי אשכללו (עזרא ד יב) ׳

התשיעי, ואם שור נגח הוא (שמות כא כט) בכור שורו הדר לו (דברים לג יז) שורו עבר ולא יגעל (איוב כא י) בגלגל שורים זבחו (הושע יב יב) ׳

העשירי, ארבעה שרין מהלכין בגוא נורא (דנ' ג כה) ומשורא קטרין (שם ה יב) וקטרי חרצה משתרין (שם ה ו) ענין התור המה ׳

העשתי עשרה, ושריו למבנא (עזרא ה ב) ׳

השתים עשרה, וגם כל שרית ישראל (דה"א יב לה) אם לא שריתך לטוב שנא) (ירמ' מז יא) ׳

שׁר ׳ מתחלק לד' מחלקות: האחד, בי שרים ישרו (משלי ח מז) למרבה המשרה (ישע' ט ו) כי השתרר עלינו גם השתרר (במדבר מז יג) השירו ולא ידעתי (הושע ח ד) וישר אל מלאך (שם יב ה) כי שרית עם אלהים (בר' לב כט) ׳

השני, אם יתגדל המשור על מניפו (ישעיה י מז) וישר במנרה (דה"א כ ג) ברזל חרש בעל פיפיות שכלו שנים ׳

השלישי, ולכל משורה ומדה (שם נג כט) במדה במשקל ובמשורה (ויקרא יט לה) ומים במשורה תשתה (יחזקאל ד יא) ענין מדה המה ׳

הרביעי, ותקה את המשרת (ש"ב יג ט) על המחבת (ויקרא ב ה) בלשון ארמית על מסריתא [נו"ל ושד"ל משריתא] ׳

שׂרב ׳ שרב ושמש (ישעיה מט י) והיה השרב לאגם (שם לה ז) ענין ציון והורב המה ׳

שׂרג ׳ ובגפן שלשה שריגם (בר' מ י) ישחרגו עלו על צואר (איכה א יד) הלבינו שריגיה (יואל א ז) כמשמעו ׳

שׂרד ׳ מתחלק לב' מחלקות: האחד, אז ירד שריד לאדירים עם (שופטים ה יג) עם שרירי חרב (ירמיה לא ב) ענין שארית המה ׳

השני, את בגדי השרד לשרת בקדש (שמות לט מא) ענין עבודה הוא לפי הענין ׳

השלישי, יתארהו בשרד (ישעיה מד יג) כלי מכלי חרשים ׳

שׂרט ׳ ושרט לנפש (ויקר' יט כח) ובבשרם לא ישרטו שרטת (שם כא ה) כל עמסיה שרוט ישרטו (זכריה יב ג) ענין גרירה והשחתה המה ׳

שׂרך ׳ מתחלק לב' מחלקות: האחד, אם מחוט ועד שרוך הנעל (בראשית יד כג) ולא נתק שרוך נעליו (ישעיה ה כז) ׳

השני, בכרה קלה משרכת דרכיה (ירמיה ב כג) כמו מעקלת דרכיה לפי הענין ׳

שׂרע ׳ שרוע וקלוט (ויקרא כב כג) כי קצר המצע מהשתרע (ישע' כח כ) כמו מהסתרח שנב) מהותיר [נ"א מהותר] לפי הענין ׳

שׂרף ׳ ברב שרעני בקרבי (תהלים צד יט) ודע שרעפי (שם קלט כג) ׳ כמו מחשבותי כמשמעו ׳

שׂרף ׳ מתחלק לעניינים: נחש שרף ועקרב (דברים ח טו) הנחשים השרפים (במדבר כא ו) ופריו שרף מעופף (ישעיה יד כט) ממיני נחשים המה, וישנו מלאכים, וישנו קטרת, וישנו מוקדה. ישנו מלאכים, שרפים עומדים ממעל לו (שם ו ב)׳ וישנו קטרת חנושים, ונשאו רודו ומסרפי שנג) (עמוס ו י). וישרפו לו שרפה גדולה (דה"ב טז יד) ׳ וישנו מוקדה, ושרף את הפרה לעיניו (במ' יט ה) והשרף אתה (שם יט ח) ושרף אהו באשר שרף (ויקרא ד כא) והנה שרף (שם י טז) ׳

שׂרץ ׳ מתחלק לב' מחלקות: האחד, ובכל השרץ השרץ על הארץ (בראשית ז כא) ׳

השני, ובני ישראל פרו וישרצו (שמות א ז) ׳

שׂרק ׳ אשרקה להם ואקבצם (זכריה י ח) ושרק לו מקצה הארץ (ישעיה ה כו) לשמע שרקות עדרים (שופ' ה טז) קל קרנא משרוקיתא קרסם (דניאל ג ה) ׳

שׂרק. מתחלק לב' מחלקות: האחד, ואנכי נטעתיך שורק (ירמיה ב כא) ולשרקה בני אתנו

המבאר

שנא) רש"י: שריתך השארתך, לשון שאירת, וכן פתרו מנחם. שנב) מן וסרח העודף [שמות כו יב] וסרחים על ערשותם [עמוס ו ד].

שנג) בכל ההעתקות כתוב ומשרפו בשין שמאלית, והיא כנוסחה קניקוט ודי רוסטי.

שקוהי די פרזל (דניאל ב לג) ׳

שׂק ׳ מהחלק לג׳ מהלקות : האחד , ואש נשקה ביעקב (תלים עח כא) והשיקו בנשק ומגן (יהזקאל לט ט) אף ישיק ואפה לחם (ישעיה מד מו) ענין תבערה המה ׳

השני , שפו) ויפתח האחד את שקו (בראשית מב כז) ויקחו שקים בלים לחמוריהם (יהושע ט ד) כלי בליל ומספוא המה ׳

השלישי , שק תפרתי עלי גלדי (איוב טז טו) וישם שק במתניו (בראשית לו לד) והנה השק על בשרו (מ״ב ו ל) ואני בחלותם לבושי שק (תה׳ לה יג) פתחתי שקי (שם ל יב) ׳

שׂקד ׳ מתהלק לב׳ מהלקות : האחד , שקדו ושמרו (עזרא ח כט) נמר שקד על עריהם שפז) (ירמיה ה ו) וישקד יי׳ על הרעה (דניאל ט יד) לשקד על רלתתי יום יום (משלי ח לד) ענין שמירה המה ׳

השני , מקל שקד אני ראה (ירמ׳ א יא) ויגמל שקדים (במדבר יז כג) וינאץ השקד (קהלת יב ה) נטנים ושקדים (בראשית מג יא) ,

שׂקד ׳ נשקד על פשעי בידו (איכה א יד) ענינו יורה עליו כמו נאסר ונעצר :

שׂקט ׳ נחה שקטה כל הארץ (ישעיה יד ז) השמר והשקט אל תירא (שם ז ד) ושקט הוא על שמריו (ירמיה מה יא) ׳

שׂקל ׳ וישקל אברהם לעפרן (בראשית כג טז) מחצית השקל (שמות ל יג) חמשת חמשת שקלים (במד׳ ג מז) משפט לקו וצדקה למשקלת (ישעיה כה יז) כמשמעו ׳

שׂקם ׳ שקמים גדעו (ישעיה ט ט) ובולם שקמים (עמוס ז יד) עצי יער הם ׳

שׂקע ׳ ותשקע האש (במ׳ יא ב) או אשקיע מימיהם (יחזקאל לב יד) ככה תשקע בגל (ירמיה נא סד) ענין שקיעה הם שפח) ׳

שׂקערר ׳ שקערורת ירקרקות (ויק׳ יד לז) ׳

שׂקף ׳ וישקף על פני סדום (בר׳ יט כה) כי השקיף ממירום קדשו (תלי׳ קב ך) מי זאת הנשקפה (שיר ו י) חלוני שקופים אטמים שפט) (מ״א ו ד) רבעים שקף (שם ז ה) נשקפה ותיבב (שופט׳ ה כח) והנעתם אל המשקוף (שמות יב כב) ׳

שׂקץ ׳ שקץ תשקצנו (דברים ז כו) אל תשקצו את נפשתיכם (ויקרא יא מג) שקץ הוא לכם (שם יא יב) ׳

שׂקר ׳ מדבר שקר תרחק (שמות כג ז) עד שקרים (משלי יט ה) אם תשקר לי (בראשית כא כג) עשה רמיה דבר שקרים (תהלים קא ז) ׳

שׂקר ׳ ומשקרת עינים (ישעיה ג סז) ענין הנמה כמשמעו ׳

שׂר ׳ מתהלק לי״ב מהלקות : האחד , רפאות החי לשרך (משלי ג ח) שורך אגן הסהר (שיר ז ג) לא כרת שרך (יחזק׳ מז ד) ענין מבור המה ׳

השני ׳ ושר בשרים על לב רע (משלי כה כ) ושרים כהללים (תלים פז ז) ויאמרו כל השרים והשרות (דה״ב לה כה) ׳

השלישי , ותשרי למלך בשמן (ישעיה נו ט) ומשוח בשער (ירמיה כב יד) יתכן להיות לשון סיכה ׳

הרשביעי , ישור כשך יקושים (שם ה כו) אשורנו ולא קרוב (במדבר כר יז) כנמר על דרך אשור (הושע יג יז) חשורי מראש אמנה (שיר ד ח) ותשורה אין להביא שנ) (ש״א ט ז) מחיר הראיה אשר יביאון אל [נוסח שד״ל לבית] הרואה ענינו יורה עליו ׳

הרחמישי , הנמפות והשרות (ישעיה ג יפ) ענין עדי הוא , ונזמים בלשון ארמית שירין (ת״א בראשית כר כב) יתכן להיות שרות מגזרתו ׳

הששי , ישיב הרע לשררי (תלים נד ז) למען שוררי (שם ה ט) אלהים יראני בשוררי (שם נט יא) ותבט עיני בשורי (שם צב יב) ענין אויבים הנמה , אבל יתכן להיות כמו עוינים ויהי שאול עוין את דוד (ש״א יח ט) כמלים הנגודים לפי ענין מפעלם ׳

המבאר

שמו) בניסחת שד״ל חסר הסהלקה השנית הזאת .

שמז) רש״י , שקד בסהר , ומנחם חברו עם לשון שסירה כמו לשקד על דלתותי .

שמח) סי׳ ירידה לעומק . תרגום צללו כעופרת : אשתקעו כאבנא . והרגום ירושלמי כבלע את הקדש . כה משקע . ותרגום הטבעו בברע רגליך אשתקעא בבהתא דגלך .

שמט) רש״י : על החלונות אטמות [יחזקאל מ מז] אפר : ומנחם פחר שקופים לשון השקפה כמו כי ואת הנשקפה . כי השקוף בסרום קדשי וכן אל המשקוף ב״כ פתר לשון השקפה׳

שנ) רש״י : ומנחם פירש השורה לשון הקרובת ראיית פני כלך ואדם חשוב , לשון אשורנו ונראין דבריו .

שיך שפט צדק (משלי לא ט) כי המשפט לאלהים (דב׳ א יו) צדק ומשפט מכון כסאך (תה׳ פט טו) ׃

השני, כמשפט הראשון (בר׳ מ יג) כמשפטו אשר הראית (שמות כו ל) מה משפט האיש (מ״ב א ז) ויעשה כמשפט (ויקרא ט טז) כה עשה דוד וכה משפטו (ש״א כו יא) ׃

שפך ׃ אל שפך הדשן (ויקרא ד יב) שפך דם האדם (בראשית ט ו) וישפך עליו חמה אפו (ישע׳ מב כה) ושפכו את העפר (ויקרא יד מא) ולפני יי׳ ישפך שיחו (תהלים קב א) שפכו לפניו לבבכם (שם סב ט) כאין שפכו אשרי (שם עג ב) אשפוך את רוחי (יואל ג א) ומגורתם וכורות שפכה (דברים כג ב) ׃

שפל ׃ ועל כל נשא ושפל (ישעיה ב יב) כי השפילו ותאמר גוה (איוב כב כט) משפיל אף מרומים (ש״א ב ז) ׃

שפם ׃ ועל שפם יעטה (ויקרא יג מה) ולא עשה שפמו (ש״ב יט כה) כמשמעו ׃

שפן ׃ ואת השפן כי מעלה גרה הוא (ויקר׳ יא ה) מחסה לשפנים (תהלים קר יח) [השרש הזה נרשם בראש מחברת השין ולא בתוך המחבר׳ עצמה ׃]

שפע ׃ כי שפע ימים ינקו (דברים לג יט) ושפעת מים תכסך (איוב כב יא) שפעת גמלים תכסך (ישעיה ס ו) משפעת סוסיו (יחזקאל כו י) וירא את שפעת יהוא בבאו ויאמר שפעת אני ראה (מ״ב ט יז) ׃

שפיפן ׃ שפיפן עלי ארח (בר׳ מט יז) ׃

שפק ׃ פן יסיתך בשפק (איוב לו יח) ובילדי נכרים ישפיקו (ישעיה ב ו) יתכן להיות מלה זאת לשון ארמית, ספק צרכיהן [תרגום ימצאהו בארץ מדבר (דברים לב י)] ׃

שפר ׃ מתהלק לג׳ מחלקות ׃ האחד, הנותן אמרי שפר (בראשית מט כא) אף נחלת שפרה עלי (תלים טז ו) עפיה שפיר (דניאל ד ט) מלכא ישפר עלך (שם ד כד) שפר קדמי להחויה (שם ג לב) לשון נועם ׃

השני, ברוחו שמים שפרה (איוב כו יג) ונטה את שפרירו עליהם (ירמ׳ מג י) ענין אהל וקובה ׃

השלישי, כי קול שופר שמעת נפשי (שם ד יט) ויהי קול השופר (שמות יט יט) יום שופר ותרועה (צפניה א טז) ׃

שפרפר ׃ באדין מלכא בשפרפרא (דנ׳ ו ך) ׃

שפת ׃ יי׳ תשפת שלום לנו (ישעיה כו יב) שפת הסיר הנרולה (מ״ב ד לח) שפת הסיר שפת (יחזקאל כד ג) ולעפר מות תשפתני שפד) (תלים כב טז) כמו תשימני כמשמעו ׃

שץ ׃ ושיציא ביתה דנה (עזרא ו טו) ׃

שצף ׃ בשצף קצף (ישע׳ נר ח) כמו בחרי קצף לפי הענין ׃

שק ׃ מתחלק לו׳ מהלקות ׃ האחד, גשה נא ושקה לי בני (בראשית כז כו) משיקות אשה אל אחותה (יחזקאל ג יג) ישקני מנשיקות פיהו (שיר א ב) ׃

השני, משקה הרים מעליותיו (תלים קר יג) והשיקות בכלי זהב (אסתר א ז) וישק את צאן לבן (בראשית כט י) וכל משקה אשר ישתה (ויקרא יא לד) פקדת הארץ ותשקקה (תלים סה י) שמני ושקויי (הושע ב ז) ׃

השלישי, בעיר ישקו בחומר ירצון (יואל ב ט) והשיקו היקבים תירוש ויצהר (שם ב כד) ישתקשקון ברהבת (נחום ב ה) כמשק גבים שקק בו (ישעיה לג ד) ותשק ידי לפי (איוב לא כו) ענין מרוץ המה ׃

הרביעי, ואל אישך תשוקתך (בראשית ג טז) אני לדודי ועלי תשוקתו (שיר ז יא) אליך תשוקתו ואתה תמשל בו (בר׳ ד ז) ונפשי שוקקה (ישעיה כו ח) נשקו בר פן יאנף שמה) (תהלים ב יב) ענין תאוה וחמדה המה ׃

החמישי, בשוקים וברחבות (שיר ג ב) וסגרו דלתים בשוק (קהלת יב ד) ׃

הששי, ועל פיך ישק כל עמי (בראשית מא מ) ובן משק ביתי (שם מו ב) ענין כלכלה הם ׃

השביעי, ואת שוק הימין (שמות כט כב) שוקיו עמודי שש (שיר ה טו) על הברכים ועל השוקים (דברים כה לה) גלי שק (ישעיה מז ב)

המבאר

שמד) רש״י. ומנחם פתר כל לשון שפיחה לשון שימה. וכן הביאו על הפסוק שפת הסיר שפת.
שכה) רש״י: ומנחם פתר אותו לשון תאוה. כמו ואל אישך תשוקתך.

שמב) (ויקרא יט יט) ענינו יורה עליו מחברת צמר ופשתים .

שעל . מהחלק לג' מהלקות : האחד , בשעלי שעורים ובפתותי לחם (יחזקאל יג יט) מי מדד בשעלו מים (ישעיה מ יב) עפר שמרון לשעלים (מ"א כ י) ענין מלא כף מלא חופן .

השני , אחזו לנו שועלים שועלים קטנים (שיר ב טו) שלש מאות שועלים (שופטים טו ד) אם יעלה שועל (נחמיה ג לה) כמשמעו .

השלישי , במשעול הכרמים (במדבר כב כד) כמו מסלול .

שעו . והוא נשען על ידי (מ"ב ה יח) ישען על ביתו (איוב ח טו) משענת קנה (יחזקאל כט ו) משען ומשענה (ישעיה ג א) על משענתו (שמות כא יט) .

שעף . [עיין לעיל שרש ס ע ף במחברת סמך] .

שער . מהחלק לג' מהלקות : האחד , שערי הנהרות נפתחו (נחום ב ז) שער המים (נחמיה ג כו) בצאתי שער עלי קרת (איוב כט ז) וזה שער השמים (בראשית כח יז) .

השני , בשנה ההוא מאה שערים (שם כו יב) כי כמו שער בנפשו (משלי כג ז) כמו שיעור .

השלישי , שמה ושערורה (ירמי' ה ל) שערורה עשתה מאד (שם יח יג) כתאנים השערים (שם כט יז) .

שער . מהחלק לד' מהלקות : האחד , שער קטב (ישעיה כח ב) וקרמנים אחזו שער (איוב יח כ) וישתער עליו מלך הצפון (דניאל יא מ) ומליכהם שערו שער (יחזקאל כז לה) .

השני , שער ראשו (במדבר ו ה) קלע באבן אל השערה (שופ' כ טז) כידי עשו אחיו שערת (בראשי' כו כג) איש שער (שם כז יא) כמשמעו .

השלישי , ויקה את שיר החטאת (ויקרא ט טו) שעירת עזים (שם ד כח) והמשלח את השעיר (שם טז כו) כמשמעו .

הרביעי , לשעירם אשר הם זנים אחריהם (שם יז ז) חרשים מקרוב באו לא שערום אבתיכם (דברים לב יז) פתרונו לא אלהים , ולא השבום לאלוה ולא עבדום , וראש הפסוק יורה על סופו והתחלתו על אחריתו .

שף . מהחלק לה' מהלקות : האחד , הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב (בראשית ג טו) אשר בשערה ישופנו (איוב ט יז) ושפו עצמתיו לא ראו (שם לג כא) ויתכן להיות מגזרתם וילך שפי (במ' כג ג) וגם יתכן להיות מגזרתם שפיפן עלי ארח (בר' מט יז) ונקרא שמו על ענין [נ"ה שם] מפעלו , ואתה תשופנו עקב , ונראה הפתרון ראוי ונכון היטב , אבל לא יוכל כל פוחה , וכל יודע פשר , אשר איננו משיג מחקרי הלשון , לדעת אם על אודות מפעלו נקרא שפיפון , או הוא שמו כמו נחש , ושרף , וצפעון , אשר לא יורו שמותם על טעם מפעלם , ואע"פ שיש מלים ראוים להגזר כפי ענינם לקרבת מפעלם , לא יוכל למצוא תכונת היסוד כי נעלם .

השני , יחשכו כוכבי נשפו (איוב ג מ) ועין נאף שמרה נשף (שם כד טו) בנשף בערב יום (משלי ז ט) אך חשך ישופני (תהלים קלט יא) ענין אשמורה הם .

השלישי , על כל שפים במדבר (ירמיה יב יג) רוח צח שפים (שם ד יא) .

הרביעי , אם תשכבון בין שפתים (תלים סח יד) והשפתים טפח אחד (יחזקאל מ מג) .

החמישי , נשפח ברוחך כסמו ים (שמות טו י) וגם נשף בהם ויבשו (ישע' מ כד) ענין נפיחה המה .

שף . שפה יהיה לפיו סביב (שמות כח לב) כמעשה שפת כוס (מ"א ז כו) על שפת היריעה (שמות כו ד) על שפת היאור (בראשית מא ג) כמשמעו .

שפה . מהחלק לב' מהלקות : האחד , כעיני שפחה אל יד גבירתה (תלים קכג ב) הנה שפחתך בידך (בראשית טז ו) בא נא אל שפחתי (שם טז ב) לשון אמה .

השני , כי זבח משפחה לנו (ש"א ט כט) ואם משפחת מצרים לא תעלה (זכר' יד יח) כמשמעו .

שפח . ושפח אדני קדקד בנות ציון (ישעיה ג יז) כמו מספחה כמשמעו .

שפט . מהחלק לב' ענינים , האחד , פתח

המבאר

שמב) רש"י , ולשון שעטנז פירש מנחם מחברת צמר ופשתים .

שנא . אשר שנא ה' אלהיך (דברים טז כב) שנא לרעהו (שם יט יא) שנאני בצע (שמות יח כא) שנואה לאה (בראשית כט לא) הבן הבכר לשניאה (דברים כא טו) כי גדולה השנאה אשר שנאה (ש"ב יג טו) ויוסיפו עוד שנא אתו (בר' לז ה) יראה ה' שנאת רע (משלי ח יג) וינסו משנאיך מפניך (במדבר י לה) כמשמעו שלט) .

שנאן . אלפי שנאן (תלים סח יח) .

שנהב . שנהבים וקפים ותכיים (מ"א י כב) ממיני חיות רעות ועופות המה כמשמעו .

שנס . וישנס מתניו (מ"א יח מו) ענינו יורה עליו , כמו ויאסור על מתניו .

שס . שסהו כל עברי דרך (תהלים פט מב) הוא יסהה (הושע יג טו) מי נתן למשסה יעקב (ישעיה מב כד) ענין בזה המה .

שסע . ושסע אתו בכנפיו (ויקרא א יז) ושסע אינגה שסעה (שם יא כו) וישסעהו כשסע הנדי (שופטים יד ו) ושסע שסע (ויקרא יא ז) וישסע דוד את אנשיו (ש"א כד ח) . ענינו פלג לבתם בדברים .

שסף . וישסף שמואל את אגג (ש"א טו לג) כמו וידקר לפי הענין כמשמעו .

שע . מתחלק לי"א מחלקות : האחד , ואל קין ואל מנחתו לא שעה (בראשית ד ה) וישע ה' אל הבל (שם ד ד) יתכן להיות מלה ואת כענין עתרת .

השני , ושעשע יונק (ישעיה יא ח) אם ילד שעשועים (ירמיה לא כ) ושעשעי את בני אדם (משלי ח לא) ובמיכ לא רחצת למשעי שפ) (יחזק' מז ד) .

השלישי , ולא תעשנה עיני ראים (ישעיה לב ג) ואוניו הכבד ועיניו השע (שם ו י) השתעשעו ושעו (שם כט ט) אל תשתע כי אני אלהיך (שם מא י) .

הרביעי , ביום ההוא ישעה האדם על עשהו (ישע' יז ו) ולא ישעה אל המזבחות (שם יז ח) ולא שעו על קדוש ישראל (שם לא א) ואל ישעו בדברי שקר (שמות ה ט) ענין בטחון המה .

החמישי , ישועה ישית חומות וחל (ישעיה כו א) הנותן תשועה למלכים (תה' קמד י) כי כל ישעי וכל חפץ (ש"ב כג ה) עם נושע ביי' (דב' לג כט) .

הששי , אשוע אליך ולא תענני (איוב ל כ) ותעל שועתם אל האלהים (שמות ב כג) ישועו ואין מושיע (תלים יח מב) ישעו ואין מושיע שפא) (ש"ב כב מב) יתכן להיות עתירה הנופלת על השומע , ועל המשמיע ' וראוי להיות מהמהלוקת הראשון .

השביעי , שעו מני אמרר בבני (ישעיה כב ד) השע ממני ואבליגה (תהלים לט יד) כמו הרפה ממני (שופטים יא לז) לפי הענין .

השמיני , מקרקר קר ושוע אל ההר (ישעיה כב ה) שעה מעליו ויחדל (איוב יד ו) כמו עלה מעליו .

התשיעי , ולא נכר שוע לפני דל (שם לד יט) ולכילי לא יאמר שוע (ישעיה לב ה) ענין נשיאות המה , ויתכן להיות שעו מני , ושוע אל ההר , ולא נכר שוע מיסוד אחד , לשון מעל [ר"ל עליה] אך שעו מני ירחק מהם כמעט , אבל שעה מעליו ויחדל יוכיח לקרבה אליהם , לחברה אותם , והיה העקר אחד '

העשירי , אשתומם כשעה חדא (דניאל ד מז) בה שעתה נפק (שם ה ה) בה שעתא יתרמא (שם נ ו) ענין רגעים המה .

העשתי עשרה , ונשתעה ונראה יחדו (ישעיה מא כג) ואשעה בחקיך תמיד (תהלים קיט קיז) כמו אספרה שמב) בחקיך , וכל ספור בלשון ארמית אשתעי , ונכון להיות מגזרתם .

שעט ' מקול שעטת פרסות אביריו (ירמיה מז ג) כמו דהרת , מדהרות דהרות אביריו (שופ' ה כב) .

שעטנז . ובגד כלאים שעטנז לא יעלה עליך

המבאר

שלט) השרש הזה חסר בכל ההערתקות אף כי נרשם בתוך השרשים בראש מחברת השי"ן .

שם) רש"י : ומנחם חבר למשעי לשון שעשוע .

שפא) אבר שר"ל : כונת מנחם כי אולי שרש שעה בשרש עתר שנפל על האיש המעתיר ועל האל הנעתר , כן ישעו ואין מושיע נאמר על המעתיר , וישע ה' אל הבל נאמר על הנעתר ע"ל , אמנם בגוי"ב חסר הכתוב הזה ותחתיו נמצא ישועי ואין מושיע , ובדוד הוא כי המעתיקים כתבוהו תחת ישעו ואין מושיע , והראיה באור הדברים אשר הוסיף מנחם . אשר לא יתכן להסב אל ישועו ואין מושיע . וכן אמר רש"י שם , ומנחם חברו עם וישע ה' אל הבל [ברא' ד ד] ופתר בו לשון עתירה ונופל הלשון על המעתיר ועל הנעתר : כמו ויעתר יצחק לה' ... ויעתר לו ה' (שם כה כא) , אף כאן ישעו ואין מושיע נופל על המתפלל . וישע ה' נופל הלשון על מי שמתפללין למניו ,

שפב) בכל ההערתקות כתוב א ד ב ר ח בהוקיך ובהוכן נוסח רש"ד לוצאתי הני' בהעתקת ר' שבב , ורק בנוסח האסבירב כתוב אספרה וכן נכון , והראיה מן המאמר שאחריו וכל ספור בלשון ארמית אשתעי .

רד"ק . [השרש הזה נרשם בתוך כל השרשים בראש מחברת השי"ן אבל לא נמצא בכל ההעתקות בנוף המחברת] .

שמן . מתחלק לג' מחלקות : האחד , שמנו עשהו (ירמיה ה כח) שמנת עבית (דברים לב טו) ובשרי כחש משמן (תלים קט כד) במשמניו רזון (ישעיה י טז) , ויתכן להיות מגזרתם השמן לב העם הזה (שם ו י) ושפש כחלב לבם (תהלים קיט ע) יוכיח .

השני , שמן זית זך (שביות כז כ) ושמן ימינו יקרא (משלי כז טז) שמן ראש אל יניא ראשי (תהלים קמא ה) שמן תורק שמך (שיר א ג) .

השלישי , על השמינית (תלים יב א) ובן שמנת ימים (בראשית יז יב) שמנים שנה (שם טז טז) .

שמע . מתחלק לב' ענינים : האחר , הנה שמע מזנח טוב (ש"א טו כב) להשמעות אזנים (יחזקל' כד כו) וקרוב לשמע (קהלת ד יז) , ויתכן להיות מגזרתם וסר אל משמעתך (ש"א כב יד) .

השני , וישמע שאול (ש"א טו ד) וישימהו דוד על משמעתו (ש"ב כג כג) איסרים כשמע לעדתם (הושע ז יב) ענין קבוץ המה .

שמץ . ותקח אוני שמץ מנהו (איוב ד יב) ומה שמץ דבר (שם כו יד) לשמצה בקמיהם (שמות לב כה) ענין סרה הם .

שמר . מתחלק לג' מחלקות : האהד , ושקט הוא אל שמריו (ירמיה מח יא) הקפאים על שמריהם (צפניה א יב) אך שמריה ימצו ישתו (תלים עה ט) משחה שמרים (ישעיה כה ו) .

השני , שמר ושמעת (דברים יג כח) ליל שמרים (שמות יב מב) אל משמר (בר' מב יז) .

השלישי , כשמיר חזק מצר (יחזקאל ג ט) בצפרן שמיר (ירמיה יז א) ולבם שמו שמיר (זכר' ז יב) ועלה שמיר ושית (ישעיה ה ו) , ענין סירים המה .

שמש . מתחלק לב' מחלקות : האחד , שמש וירח (תלים קמח ג) כי בא השמש (בראשית כח יא) כמשמעו .

השני , אלף אלפין ישמשונה (דניאל ז י) ושמת כרכר שמשתיך (ישעיה נד יב) .

שן . מתחלק ליו"ד מחלקות : האחד , שן תחת שן (שמות כא כד) הנשכים בשניהם (מיכה ג ה) .

השני , אם שנותי ברק חרבי (דברים לב מא) חצי גבור שנונים (תהלים קכ ד) וחץ שנון (משלי כה יח) שננו לשונם (תלים קמ ל) ענין מלוטש ומחודד .

השלישי , כחוט השני שפתותיך (שיר ד ג) אם יהיו חטאיכם כשנים (ישעיה א יח) את חקות חוט השני הזה (יהושע ב יח) ושני תולעת (ויקרא יד ד) ותולעת שני (שמות כה ד) כמו אדום .

הרביעי , מתוקה שנת העבד (קהלת ה יא) מניח לו לישון (שם) אם אתן שנת לעיני (תהלים קלב ד) ותדד שנתי מעיני (בראשית לא מ) אדדה כל שנותי (ישעיה לח טו) אני ישנה ולבי ער (שיר ה ב) .

החמישי , ושננתם לבניך (דברים ו ז) למשל ולשנינה (שם כח לז) ענין מחוה המה .

הששי , ישנא הכתם הטוב (איכה ד א) משנה פניו ותשלחהו (איוב יד כ) עם שונים אל תתערב (משלי כד כא) ודתיהם שנות מכל עם (אסתר ג ח) וכלים מכלים שונים (שם א ז) וישנו את טעמו (ש"א כא יד) .

השביעי , במספר שני תבואת (ויקרא כה טו) כפי שניו ישיב (שם כה נב) במספר שנים (שם כה נ) נשאר בשנים (שם כה נב) ספו שנה על שנה (ישעיה כט א) כי שנות מספר יאתיו (איוב טז נב) .

השמיני , ומשנה כסף (בראשית מג טו) ויאמר שנו וישנו (מ"א יח לד) אם תשנו יד (נחמיה יג כא) ועל השנות החלום (בראשי' מא לב) ויחלם שניה (שם מא ה) יוסיף אדני שנית ידו (ישעיה יא יא) .

התשיעי , ואכלתם ישן נושן (ויקרא כו י) צרעת נושנת הוא (שם יג יא) ונושנתם בארץ (דברים ד כה) למנצח על שושן עדות שלה) (תהלים ס א) חדשים גם ישנים (שיר ז יד) .

העשירי , עשת שן (שם ה יד) כסא שן גדול (מ"א י יח) קרשיך עשו שן (יחזקאל כו ו) השכבים על מטות שן (עמוס ו ד) .

המבאר

שלה) הפסוק הזה לא נמצא כי אם בהעתקת לונדון . ולא ידעתי אם כאן מקומו .

שלחן • ועשית שלחן עצי שטים (שמות כה כג) לערך שלחן במדבר (תלים עח יט) תערך לפני שלחן (תהלים כג ה) כמשמעו •

שלט • מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , ויוסף הוא השליט (בראשי׳ מב ו) ולא ישלטנה אלהים (קהלת ו ב) •

השני , שלטיהם תלו על הומתיך (יחזקאל כז יא) כל שלטי הגבורים (שיר ד ד) כלי מלחמה המה •

שלך • משלך קרחו כפתים (תהלים קמז יז) אשר בשלכת מצבת בם (ישעיה ו יג) וישליכו איש מטהו (שמות ז יב) [ונחסר כאן ואת השלך (ויקרא יא יז) מין עוף טמא] •

שם • מתחלק לשש מחלקות : האחד , שממה תהיה (ירמיה ד כו) לא תשם (בראשית מז יט) ישים עליהם ניהם (ירמיה מט כ) והנשמות והנהרסות (יחזקאל ו לה) •

השני , פנו עלי והשמו (איוב כא ה) ישמו ישרים (שם יז ח) נשמו אחרנים (שם יח כ) שמו שמים (ירמיה ב יב) •

השלישי , שם העיר (בראשית ד יז) יהי שמו לעולם (תלים עב יז) ידעתיך בשם (שמות לג יב) כמשמעו •

הרביעי , שמה קברו (בראשית מט לא) שמה קננה קפוז (ישעיה לד טו) משם נסעו (במדבר כא יג) כמשמעו •

החמישי , בשמי שכי קרם (תהלים סה לד) על השמים (שמות ט כב) •

הששי , ואת השומים (במדבר יא ה) •

שם • שמו אותם אתות (תלים עד ד) שם על לב (ישעיה נז א) מבלי משים (איוב ד כ) היתה שומה (ש״ב יג לב) בתשומת יד (ויק׳ ה כא) •

שלם • מתחלק לג׳ מחלקות : האחד , הן צדיק בארץ ישלם (משלי יא לא) כי אתה תשלם (תלים סב יג) המעמך ישלמנה (איוב לד לג) •

השני , ותשלם כל המלאכה (מ״א ז נא) ושלמה ימי אבלך (ישע׳ ס כ) מי עור כמשלם (שם מב יט) •

השלישי , שלמי אמוני ישראל (ש״ב כ יט) והיה אם שלום תענך (דב׳ כ יא) ואם לא תשלים עמך (שם כ יב) שלח ידיו בשלמיו (תהלים נה כא) כמוצאח שלום (שיר ח י) •

שלם • על שה על שלמה (שמות כב ח) אם חבל תחבל שלמת רעך (שם כב כה) כמו שמלה •

שלף • והרבו שלופה בידו (במדבר כב כג) שלף איש נעלו (רות ד ז) שקדמת שלף יבש (תלים קכט ו) שלף ויצא מגוה (איוב כ כה) •

שלש • מתחלק לג׳ מחלקות : האחד , ושלשת תרד מאר (ש״א ב יט) עד הערב השלשית (שם כ ה) כמשלש הדשים (בראשית לח כד) והחוט המשלש (קהלת ד יב) כמשמעו •

השני , ושלשים על כלו (שמות יד ז) ויען השליש (מ״ב ז ב) המימונה •

השלישי , וכל בשלש שלג) (ישעיה מ יב) ותשקמו ברמעות שליש שלד) (תהלי׳ פ ו) בחפים בשמחה ובשלשים (ש״א יח ו) כלי נבלים הם • ויתכן להיות בני שלשה יתרים , כמו עלי עשור , על השמינית •

שלשם . גם מתמול גם משלשם (שמות ד י) ויהי כל יודעו מאתמול שלשם (ש״א י יא) כמשמעו •

שמאל . אם השמאל ואימנה (בראשית יג ט) שמאל בעשותו (איוב כג ט) וכי תשמאילו (ישעיה ל כא) .

שמד . ונשמדו במות און (הושע י ח) השמידם וישבו תחתם (דברים ב כג) •

שמח . כי בשמחה תצאו (ישעיה נה יב) ששון ושמחה (שם כב יג) •

שמט . תשמטנה ונשבתה (שמות כג יא) ושמטתה ובך מנחלתך (ירמיה יז ד) . ענין עזיבה המה .

שמך . ותכסהו בשמיכה (שופטים ד יח) .

שמל • מי צרר מים בשמלה (משלי ל ד) שמלתך לא בלתה (דברים ח ד) ויחלף שמלתיו (בראשית מא יד) כמו לבוש ובגד .

שממית . שממית בידיה תתפש (משלי ל כח) היא העש שבונה ביתה אפילו בהיכלי מלך ,

המבאר

חברו מנחם . שלג) רש״י שם . ומנחם מ׳ שהוא שם כלי . שלד) רש״י שם : ומנחם פירש שליש שם של כלי ששותין בו וכן פירש וכל בשליש עפר הארץ ע״כ .

ג ד) לא השכילו נפלאותיך (תהלי' קו ז) ומנדע ושכלתנו (דניאל ה יב) שכל טוב לכל עשיהם (תהלים קיא י) ׳

שכם ׳ מחלק לג׳ מחלקות : האחד , דרך ירצחו שכמה (הושע ו ט) לעבדו שכם אחד (צפ׳ ג ט) כי רשיתמו שכם (תהלים נא יג) שכם אחד על אחיך (בראשית מח כב) ׳

השני , ויט שכמו לסבל (שם מט טו) כתפי משכמה תפול (איוב לא כב) והיה כהפנותו שכמו (ש״א י ט) משכמו ומעלה גבה מכל העם (שם ט ב) ׳

השלישי , והשכמתם והלכתם לדרככם (ברא׳ יט ב) וישכם בבקר (שמות כד ד) וכטל משכים הלך (הושע ו ד) שוא לכם משכימי קום (תלים קכז ב) ׳

שכן ׳ וישכן ישראל בטח (דברים לג כח) ושכנתי בתוכם (שמות כה ח) וישכן כבוד י׳ (שם כד טז) מה ידידות משכנותיך (תהלים פד ב) כמעט שכנה דומה נפשי (שם צד יז) כמשמעו ׳

שׁכן ׳ ושמת שכין בלעך (משלי כג ב) ענין מאכלת הוא ׳

שכר ׳ שכרו ולא יין (ישעיה כט ט) שתו ושכרו וקיו (ירמיה כה כו) ולרוזנים אי שכר (משלי לא ד) יין ושכר אל תשת (ויקרא י ט) ׳

שׂכר ׳ שכר שכיר (דברים טו יח) שבעים בלחם נשכרו (ש״א ב ה) וישכר מישראל מאה אלף (דה״ב כה ו) יגלח י׳ בתער השכירה (ישעי׳ ז כ) גם שכריה בקרבה כעגלי מרבק (ירמיה מו כא) אומרים בעלי פתרון שכריה כמו גדוליה לפי הענין ׳

של ׳ מתחלק לה׳ מחלקות : האחד , כי ישל ויתך (דברים כח מ) כי ישל אלוה נפשו (איוב כז ח) ונשל הברזל מן העץ (שם יט ה) ונשל גוים רבים מפניך (שם ז א) ובשליחה היוצאת מבין רגליה (שם כח נז) וינשל את היהודים מאילות (מ״ב טז ו) של נעליך מעל רגליך (שמו׳ ג ה) ׳

השני , בני עתה אל תשלו (דה״ב כט יא) ויכהו שם האלהים על השל (ש״ב ו ז) הלא אמרתי לא תשלה אתי (מ״ב ד כח) וכל שלו ושחיתה (דניאל ו ה) ענין שגגה המה ׳

השלישי , שלו כל בגדי בגד (ירמיה יב א) שלו הייתי ויפרפרני (איוב טז יב) ישליו אהלים לשודדים (שם יב ו) לשון שקט המה ׳

הרביעי , שלות גוים רבים ישלוך כל יחר עמים (חבקוק ב ח) וסר מרע משתולל (ישעיה נט טו) כמוצא שלל רב (תהלים קיט קסב) ׳

החמישי , על שולי המעיל (שמות כח לד) נגלו שוליך (ירמ׳ יג כב) טמאתה בשוליה (איכה א ט) ׳

שלאנן ׳ כלו שלאנן ושלו (איוב כא כג) ענין שקט הוא לפי הענין ׳

שלב ׳ משלבת אשה אל אחתה (שמות כו יז) כמו מקושרות בין השלבים (מ״א ז כה) ׳

שלג ׳ שלג לבנין (ירמיה יח יד) תשלג בצלמון (תהלים סח טו) כי לשלג יאמר הוא ארץ (איוב לו ו) ׳

שלהב ׳ רשפי אש שלהבת יה (שיר ח ו) להבת שלהבת (יחזקאל כא ג) כמשמעו ׳

שלח ׳ מתחלק לג׳ ענינים וד׳ מחלקות של) : האחד , בשלחי אתם מקדש ברגע (במדבר לב ח) וישלח ישראל מלאכים (שם כא כא) ומשלח מנות איש לרעהו (אסתר ט יט) שלחיך פרדס רמונים (שיר ד יג) ואת תעלתיה שלחה (יחזקאל לא ד) ׳

השני , בשלחי את חצי הרעב (שם ה טז) וישלח את לוט (בראשית יט כט) הן ישלח איש את אשתו (ירמיה ג א) ושלחה מביתו (דברים כד א) תשלח קצירה עד ים (תהלים פ יב) ׳

השלישי , שלחו באש מקדשיך (שם עד ז) ואת העיר שלחו באש (שופטים א ח) פתרונו נושה לשריפה , ונמשל לענין העליון שלא) ׳

המחלקה הרביעי , בשלח יעברו (איוב לו יב) והיתו מעבר בשלח (שם לג יח) ואהת מחוקת השלח שלב) (נחמיה ד יא) כלי קרב המה ׳

המבאר

של) פי׳ כי שתי מחלקות הראשונות ענינם אחד , הא׳ הוא בנין הקל שבאורו על פנת לחזור , והב׳ על בנת שלא לחזור והוא בנין פעל הכבד . אולם קשה לי למה כלל ואת העלוחיה שלחה במחלקה הא׳ כי גם הוא פעל הכבד , ובג״ז שלחיך פרדס גם העלוחיה שלחה במחלקה הב׳ .

שלא) בלופר פתרונו נושה משריפה , וגם הוא בענין פתרון מחלקה הב׳ , להיות השרפה משלחת את המשרף מן העולם .

שלב) רש״י : השלח כלי קרב , כמו מעבור בשלח , וכן

השני, נשוא לשון הבא (איוב ה כא) אבי יסר אתכם בשוטים (מ"א יב יא) קול שוט (נחום ג ב) ולשבט בצדיכם (יהושע כג יג) כמשמעו ׳

השלישי, ארז שטה (ישעיה מא יט) ועצי שטים (שמות כה ה) מיני ארזים המה ׳

הרביעי, ויושט המלך לאסתר (אסתר ה ב) מאשר יושיט לו המלך (שם ד יא) ענין נטיה המה ׳ ויתכן להיות מגזרתם גם אלה, אלונים מבשן עשו משוטיך (יהזקאל כז ו) היו שטים לך (שם כז ה) וירדו מאניותיהם כל תפשי משוט (שם כז כט) השטים אחך שכט) (שם כז כו) בהם יפו האניות ויישירו לכתם, ונקרא שמם מעין [נ"ה כענין] מלאכתם, כמפרש ומלה וחובל [נ"ה מלחיך וחבלך] ׳

שׁט ׳ אל ישט אל דרכיה לבך (משלי ז כה) שטה מעליו ועבר (שם ד טו) עשה סמים שנאתי (תהלים קא ג) ושחטה שטים העמיקו (הושע ה ב) איש כי תשטה אשתו (במדבר ה יב) ואם לא שטית (שם ה יט) ושטי כזב (תלים מ ה) ׳

שטח ׳ שפחתי אליך כפי (תהלים פח י) ושטחום לשמש ולירח (ירמיה ח ב) משטה חרמים (יחזק׳ כו ה) וישטחו להם שטוח (במ׳ יא לב) ענין פרישה המה ׳

שטם ׳ וישטם עשו את יעקב (בראשית כז מא) ורבה משטמה (הושע ט ז) אפו טרף וישטמני (איוב טז ט) ׳

שטן ׳ תחת אהבתי ישטנוני (תלים קט ד) ויקרא שמה שטנה (בראשית כו כא) ולא יהיה לנו לשטן במלחמה (ש"א כט ד) ׳

שטף ׳ ונהרות לא ישטפוה (שיר ח ז) ומרק ושטף במים (ויקרא ו כא) וידיו לא שטף במים (שם טו יא) תשטף ספיחיה עפר ארץ (איוב יד יט) ענין רחיצה הם כמשמעו ׳

שטר ׳ שטר ומשל (משלי ו ז) שפטים ושטרים (דברים פז יח) אם תשים משטרו בארץ (איוב לח לג) ׳

שׁטר ׳ ולשטר חד הקימת (דניאל ז ה) ׳ ענינו לצד אחד ׳

שי ׳ לך יבילו מלכים שי (תהלים סח ל) בעת ההיא יובל שי (ישעיה יח ז) כמו מנחה ׳

שׁך ׳ מתחלק לב׳ מחלקות: האחד, וישכו המים (בראשית ח א) כשך חמת המלך (אסתר ב א) וחמת המלך שככה (שם ז י) כמו נחה ׳

השני, ישור כשך יקושים (ירמיה ה כו) אם ישך הנחש בלוא לחש (קהלת י יא) ופרץ גדר ישכנו נחש (שם י ח) לא תשיך לאחיך נשך כסף (דברים כג כ) והיה אם נשך הנחש את איש (במדבר כא ט) ׳

שׂך ׳ מחלק לב׳ מחלקות: האחד, הנני שך את דרכך בסירים (הושע ב ה) שובם כחדק ישר ממסוכה (מיכה ז ד) כמשכת חדק (משלי פו יט) לשכים בעניכם (במדבר לג נה) הסר משוכתו (ישעיה ה ה) ענין סלונים המה ׳

השני, כל שכיות החמדה (ישע׳ ב פז) תפוחי זהב במשכיות כסף (משלי כה יא) ושכתי כפי (שמו׳ לג כב) שכת בערו (איוב א י) ואבן משכית (ויקרא כו א) את כל משכיתם (במדבר לג נב) ׳

שכב ׳ מתחלק לב׳ מחלקות: האחד, שכבת הטל (שמות פז יג) ונבלי שמים מי ישכיב (איוב לח לז) ונראה מגזרתם שכבת זרע (ויק׳ טו פז) ׳

השני, שכב על צרך השמאלי (יהזקאל ד ד) על משכבי בלילות (שיר ג א) ׳

שכח ׳ מתחלק לב׳ מחלקות: האחד, השכח חנות אל (תהלים עז י) התשכח אשה עולה (ישע׳ מט טו) כי שכחני עמי (ירמ׳ יח פו) ׳

השני, הוו בעין עלה להשכחה (דניאל ו ה) והשכחו לדניאל (שם ו יב) והשתכח באחמתא בבירתא די במדי (עזרא ו ב) לשון מציאה ׳

שכל ׳ מתחלק לב׳ מחלקות: האחד, לא תהיה משכלה (שמו׳ נג כו) ואני שכולה וגלמודה (ישעיה מט כא) ושכלה אין בהם (שיר ד ב) אפנשם כרב שכול (הושע יג ה) שכול ואלמון (ישעיה מז ט) ׳

השני, ושוריא ישתכללון (עזרא ד יג) בנהי ושכללה (שם ה יא) ושוריא אשכללו (שם ד יב) ובנו ושכללו (שם ו יד) ׳

שׂכל ׳ שכל את ידיו (בראשי׳ מח יד) ושום שכל (נחמיה ח ח) ומצא חן ושכל טוב (משלי

המבאר

שכט) בכל החעתקות כתיב ה ש א ט י ם באלף.

בד סג) למי מדינים למי שיח (משלי כג כט) ׳ כמשמעו ׳.

השני, בין שיחים ינהקו (איוב ל ז) וכל שיח השדה (בראשית ב ה) תחת אחד השיחם (שם כא טו) לשון אילנות המה ׳.

השלישי, כי גאו המים מי שחו (יחזקאל מז ה) כאשר יפרש השחה לשחות (ישעיה כה יא) ׳ אשחה בכל לילה שכו) (תהלים ו ז) ׳.

שחד ׳ כי השחד יעור (שמו׳ כג ח) ומכחכם שחדו בעדי (איוב ו כב) כמשמעו ׳.

שחט ׳ מתחלק לשני מחלקות: האחד, חץ שחוט לשונם (ירמיה ט ז) שוחט השור מכה איש (ישעיה סו ג) ושחטתם בזה ואכלתם (ש״א יד לד) ושחטה שמים העמיקו (הושע ה ב) שחיטה כמשמעו ׳.

השני, זהב שחוט (דה״ב ט טו) כמו זהב סגור (שם ד כ) יתכן להיות שם מקום הזהב כמו זהב פרוים (שם ג ו) מזהב אופיר (דה״א כט ד) ׳.

שחט ׳ ואשחט אתם אל כוס פרעה (ברא׳ מ יא) כמו ואעצור אותם [נ״ח את הענבים] ׳.

שחל ׳ על שחל ופתן תדרך (תלים צא יג) אמר עצל שחל בדרך (משלי כו יג) שחל ואריה ענין אחד הוא ׳.

שחן ׳ וימרחו על השחין ויחי (ישעיה לח כא) לשחין פרח (שמות ט ט) כמשמעו ׳.

שחס ׳ ובשנה השנית שחים (ישעיה לו ל) ספיחי ספיחים כמשמעו ׳.

שחף ׳ מתחלק לב׳ מחלקות: האחד, את השחפת ואת הקדחת (ויקרא כו טז) ׳ השני, ואת השחף (שם יא טז) כמשמעו ׳.

שחף ׳ שחיף עץ שכו) (יחזקאל מא פז) ׳.

שחץ ׳ הוא מלך על כל בני שחץ (איוב מא כו) [ענין גאוה רד״ק] ׳.

שחק ׳ מתחלק לב׳ מחלקות: האחד, ושחקת ממנה הדק (שמות ל לו) אבנים שחקו מים (איו׳ יד יט) ונשחק מאזנים נחשבו (ישעיה מ טו) ואשחקם כעפר על פני רוח (תלים יח מג) ענין כתישה וכתיתה המה ׳.

השני, כי מי בשחק ישרך ליי׳ (שם פט ז) ועד בשחק נאמן סלה (שם פט לח) ובגאותו שחקים (דברים לג כו) ׳.

שחק ׳ ורוזנים משחק לו (חבקוק א י) ליהתן זה יצרת לשחק בו (תלים קד כו) שחוק לרעהו אהיה (איוב יב ד) כשחוק לכסיל (משלי י כג) ׳ שחוק כצחוק ׳.

שחר ׳ מתחלק לג׳ מחלקות: האחד, וכמו השחר עלה (בראשית יט טו) כי עלה השחר (שם לב כו) כשחר נכון מוצאו (הושע ו ג) כשחר פרש על ההרים (יואל ב ב) הילל בן שחר (ישעיה יד יב) ׳.

השני, ישחרנני ולא ימצאנני (משלי א כח) לשחר פנין ואמצאך (שם ז טו) שחר טוב יבקש רצון (שם יא כו) אם אתה תשחר אל אל (איוב ח ה) אלי אתה אשחרך (תהלים סג ב) למנצח על אילת השחר שכח) (שם כב א) ענין בקר [נ״א ביקור] המה ׳.

השלישי, שחורה אני ונאוה (שיר א ה) חשך משחור תארם (איכה ד ח) כי הילדות והשחרות הבל (קהלת יא י) ׳.

שחת ׳ מתחלק לב׳ ענינים: האחד, שחת לו (דברים לב ה) שהתך ישראל (הושע יג פ) כי משחתם בהם (ויקר׳ כב כה) ענין חבול המה ׳.

השני, תורדם לבאר שחת (תהלים נה כד) לא יראה השחת (שם מט י) נלכד בשחיתותם (איכה ד כ) ענין פחת המה, ונראה התי״ו שאינה יסוד במלה כי שוחה עמוקה (משלי כג כז) יורה ׳.

שט ׳ מתחלק לד׳ מחלקות: האחד, בל תלך בו אני שט (ישעי׳ לג כא) שוטטו בחוצות ירושלם (ירמיה ה א) שוטו העם ולקטו (במדבר יא ח) שוט נא בכל שבטי ישראל (ש״ב כד ב) וישוטו בכל הארץ (שם כד ח) משוט בארץ (איוב א ז) המה משוטטים בכל הארץ (זכריה ד י) ענין מרוץ המה ׳.

המבאר

שכו) רש״י: ומנחם חברו עם כאשר יפרש השוחה לשחות ועם כי שחר.

שכו) בכתבי קדש כתוב שחוף עץ בשין ימנית. ואולי היה לפני מנחם נוסחא אחרת.

שכח) רש״י: ומנחם פתר לשון ביקור. וכמו שחר טוב יבקש רצון [משלי יא כז]. וכמו לשחר פניך [שם ז טו]. עיין לעיל בשרש א י ל צד 22 ע״ב.

משגע איש הרוח (הושע ט ז) כי בשגעון ינהג (מ"ב ט כ) ׃

שגר ׃ שגר אלפיך (דברים ז יג) וכל פטר שגר בהמה (שמות יג יב) פתח בית הרחם ׃

שד ׃ מתחלק לה' מחלקות ׃ האחד, ואת שדוד מה תעשי (ירמיה ד ל) אמר שדוד נשדנו (מיכה ב ד) משד עניים (תהלים יב ו) מפני רשעים זו שדוני (שם יז ט) נהפך לשדי (שם לב ד) וסלף בגדים ישדם (משלי יא ג) ׃

השני, על שדים ספרים (ישעיה לב יב) משד תנחמיה (שם סו יא) ושד מלכים תינקי (שם ס ט) בין שדי ילין (שיר א יג) כלה שד (ישעיה טז ד) שמה מעכו שדיהן (יחזק' כג ג) לשון דדים הם ׃

השלישי, כקול מים רבים כקול שדי (שם א כו) בצל שדי יתלונן (תהלים צא א) ואל שדי יתן לכם רחמים (בראשית מג יד) מחזה שדי יחזה (במד' כד ט) ויש מהפותרים אשר מחברים אליהם למען תרעון שדון (איוב יט כט), ויתכן להיות מגזרת דין ׃

הרביעי, יזבחו לשדים (דברים לב יז) ויזבחו את בניהם ואת בנותיהם לשדים (תהלים קו לז)

החמישי, שדה ושדות (קהלת ב ח) ענין העגול המה ׃

שד ׃ מתחלק לב' מחלקות ׃ האחד ׃ ושדת אתם בשיד (דברים כח ב) והיו עמים משרפת שיד (ישעיה לג יב) עצמות מלך אדום לשיד (עמוס ב א) וחשם בסד רגלי שכב) (איוב יג כו) לשון גיר המה [נ"ו לשון שיד המה ׃ עיין לעיל בשרש גר צד 59] ׃

השני, ישדד לו יעקב (הושע י יא) אם ישדד עמקים אחריו (איוב לט י) יפתח וישדד אדמתו (ישעיה כח כו) שדות בכסף יקנו שכג) (ירמיה לב מד) עיניך בשדה אשר יקצרון (רות ב ט) על ביתה ועל שדה (מ"ב ח ה) ׃

שדם ׃ ושדמה לפני קמה (ישעיה לו כו) כי שדמות חשבון אמלל (שם טז ח) ושדמות לא עשה אכל (חבקוק ג יז) ענין שורק המה ׃

שדף ׃ הכתי אתכם בשדפון וביקון (עמוס ד ט) ושדופת קדים (בראשית מא ו) ׃

שדר ׃ הוה משתדר להצלותה (דני' ו טו) [לשון השתדלות בחלוף הל' לר"ש, מתורגמן] ׃

שו ׃ מתחלק לג' מהלקות ׃ האחד, שויתי עד בקר כארי (ישע' לח יג) אם לא שויתי ודוממתי (תהלים קלא ב) פן תשוה לו גם אתה (משלי כו ד) וכל הפציך לא ישוו בה (שם ג טו) הלוא אם שוה פניה (ישעיה כח כה) ׃

השני, שויתי י' לנגדי תמיד (תהלים טז ח) משוה רגלי באילות (שם יח לד) הוד והדר תשוה עליו שכד) (שם כא ו) שויתי עזר על גבור (שם פט כ) ולבבה עם היותא שוי (דניאל ה כא) ׃ תשים, תשית, תשוה, לשון אחד המה ׃

השלישי, וישר העויתי ולא שוה לי (איוב לג כז) ולמלך אין שוה להניחם (אסתר ג ח) שוה בנזק המלך (שם ז ד) איננו שוה לי (שם ה יג) ענין תועלת [נ"ה הועילות] המה ׃

שוא ׃ לשוא הכיתי את בניכם (ירמיה ב ל) בחבלי השוא (ישעיה ה יח) ׃

שזב ׃ משיזב ומצל (דניאל ו כח) ושזיב לעבדוהי (שם ג כח) כל הצלה בלשון ארמית כמהו ׃

שזף ׃ ששזפתני השמש (שיר א ו) עין שזפתו ולא תוסיף (איוב כ ט) ולא שזפתו עין איה (שם כח ז) ׃

שזר ׃ שש משזר (שמות כו א) ענין פתיל הוא לפי הענין ׃

שח ׃ והלכו אליך שחוה (ישע' ס יד) ידכה ישח (תלים י י) שחי ונעברה (שם נא כג) ושוחה בארץ ציה וצלמות (ירמיה ב ו) והמה משתחויתם קדמה לשמש (יחזקאל ח טז) ערבה ושוחדה (ירמיה ב ו) ׃

שח ׃ מתחלק לג' מחלקות ׃ האחד, אריד בשיחי ואהימה שכח) (תלים נה ג) או שיח לארץ ותרך (איוב יב ח) ויצא יצחק לשוח בשדה (בר'

המבאר

שכב) רש"י ׃ ומנחם חברו לשון שדידה כמו משד עניים, רשעים זו שדוני. שכב) בנגל"יב כתוב ב ש ד בשין.

שכג) בנ"ו מן הכתוב הזה ולהלן מחלקה שלישית, ואין כן ביתר ההעתקות. וטעות הוא שם, כי שרש כלם אחד הוא לשטת מנחם.

שכד) רש"י ׃ מנחם פתר תשוה, תשים, תשית, לשון אחד לחם.

שכח) רש"י ׃ ומנחם פתר לשון ממשלה כמו ורדו בדגת הים ושיחי לשון שיח. למי שיח.

חפּאתיכם (ויקרא כו יח) ׳

השני, שבעת חקות קציר (ירמיה ה כד) וטמאה שבעים כנדתה (ויק׳ יב ה) שבעה שבעת (דברים מז ט) שבעים שבעים (דניאל ט כד) והגביר ברית לרבים שבוע אחד (שם ט כז) מלא שבע ואת (בראשית כט כז) ׳

השלישי, השבעה לי כיום וישבע לו (שם כה לג) בי נשבעתי (שם כב מז) כי שם נשבעו שניהם (שם כא לא) שבעות ממות אמר סלה (חבקוק ג ט) וישבע בחי העולם (דניאל יב ז) ׳

שבע ׳ שבע שמחות (תה׳ מז יא) אשבעה בדקיץ תמונתך (שם יז טו) כמו ואכל ושבע ודשן (דברים לא כ) ׳

שבץ ׳ מתחלק לב׳ מחלקות: האחד, ושבצת הכתנת שש (שמ׳ כח לט) וכתנת תשבץ (שם כח ד) ועשית משבצת זהב (שם כח יג) משבצים זהב (שם כח כ) ׳

השני, כי אחזני השבץ (ש״ב א ט) ויתכן להיות מגזרת העליון ׳

שבק ׳ שרשוהי בארמא שבקו (דניאל ד יב) וכל עוב וסלה בלשון ארמית שבק ׳

שבר ׳ מתחלק לד׳ מחלקות: האחד, כי באו בנים עד משבר (מ״ב יט ג) לא יעמד במשבר בנים (הושע יג יג) האני אשביר ולא אוליד (ישע׳ סו ט) ענין אבנים המה ׳

השני, וברכה לראש משביר (משלי יא כו) אכל תשברו מאתם (דברים ב ו) כי יש שבר במצרים (בראשית מב א) שברו לנו מעט אכל (שם מג ב) בשבר אשר הם שברים (שם מז יד) שברו ואכלו (ישעיה נה א) ענין מקנה וקנין הם ׳ ובלא מחיר יין וחלב (שם) יוכיח ׳

השלישי, ושברה כשבר נבל יוצרים (שם ל יד) על שבר יוסף (עמוס ו ו) אבד ושבר בריחיה (איכה ב ט) דלתות נחושה אשבר (ישעיה מה ב) כמשמעו ׳

הרביעי, את מכפר החלום ואת שברו (שופ׳ ז טו) ענין פתרון הוא לפי הענין ׳

שבר ׳ עיני כל אליך ישברו (תהלים קמה טו) שברתי לישועתך יי׳ (שם קיט קכו) לא ישברו יורדי בור (ישעיה לח יח) כמו לא יקוו ׳

שבש ׳ וברבנותי משתבשין (דניאל ה ט) [פתרונו נואלו] ׳

שבת ׳ מתחלק לב׳ מחלקות, האחד, איך שבת נגש שבתה מדהבה (ישעיה יד ד) ויום ולילה לא ישבתו (בראש׳ ח כב) משבית מלחמות (תהלים מו י) ׳

השני, כי בו שבת (בראשית ב ג) אז תשבת הארץ והרצת את שבתתיה (ויקרא כו לד) ׳

שג ׳ מתחלק לב׳ מחלקות: האחד, וכי תשגו (במד׳ ט כב) מאיש שגה ומפתי (יחזקאל מה כ) וגם אלה בין שגו (ישעיה כח ז) לשגות מאמרי דעת (משלי יט כז) ׳

השני, שניון לדוד שכא) (תהלים ז א) ענין רנן הוא, וענינו יורה עליו ויתכן להיות מגזרתו [נ״ו מגזרת] תפלה לחבקוק הנביא על שנינות (חבקוק ג א) כמו על הנגינות, וסוף הזיונו יורה עליו למנצח בנגינותי (שם ג יט) ׳

שג ׳ מתחלק לב׳ מחלקות: האחד, ישגה אחו בלי מים (איוב ח יא) ואחריתך ישגה מאד (שם ח ז) שגיא כח (שם לו כג) משגיא לגוים ויאבדם (שם יב כג) ביום נטעך תשגשני (ישע׳ יז יא) ושלוי עולם השגו חיל (תלים עג יב) לשון גודל המה ׳

השני, ואין ידו משגת (ויק׳ יד כא) או השיגה ידו ונגאל (שם כה מט) ידך אויב נפשי וישג (תהלים ז ו) ארדף אשיג (שמות טו ט) ואין משיג ידו אל פיו (ש״א יד כו) וכי שיג לו (מ״א יה כו) ׳

שגב ׳ ונשגב יי׳ לבדו (ישע׳ ב יא) וקדרים שגבו ישע (איוב ה יא) לא היתה קריה אשר שגבו ממנו (דברי׳ ב לו) וכחומה נשגבה (משלי יה יא) בו ירוץ צדיק ונשגב (שם יח י) ׳

שגח ׳ ממכון שבתו השגיח (תהלים לג יד) משגיח מן ההלנות (שיר ב ט) ׳

שגל ׳ והשגל יושבת אצלו (נחמיה ב ו) נצבה שגל לימינך (תלים סה י) שגלתה ולחנתה (דניאל ה ב) ענין גבירה המה ׳

שגע ׳ חסר משגעים אני (ש״א כא טו)

המבאר

שכא) רש״י מנחם אמר שנם זה אחד משכוח הזכר על שם הכלי וכן פירש על שנינות ,

כעפר שאר (תהלים עח כו) איש איש אל כל שאר בשרו (ויקרא יח ו) שארה הנה (שם יח יז) כי את שארו הערה (שם כ יט) ענין בשר המה ׳

שאר ׳ כי כל שאר וכל דבש (ויקרא ב יא) שאר לא ימצא בבתיכם (שמות יב יט) ולא יראה לך שאר (שם יג ז) ׳

שב ׳ מחלק לו׳ מחלקות : האחד , שב לימיני (תהלים קי א) ישב עולם לפני אלהים (שם סא ח) הישבי בשמים (שם קכג א) בכל מושבתיכם (שמות יב כ) כמשמעו ׳

השני , כי שב אפי ממנו (הושע יד ה) אם ישוב ולא ישוב (ירמיה ח ד) ועליה למרום שובה (תהלים ז ח) שם הם שנים ללכת (קהלת א ז) ׳

השלישי , מדוע שובבה העם הזה ירושלים משבה נצחת (ירמיה ח ה) ומשובותיך תוכחך (שם ב יט) שובו בנים שובבים (שם ג יד) וילך שובב (ישעיה נז יז) ׳

הרביעי , וישב ממנו שבי (במדבר כא א) קום ברק ושבה שביך (שופ׳ ה יב) עלית למרום שביה שבי (תה׳ סח יט) וראית בשביה שיח) (דב׳ כא יא) שבו ויבוו (בר׳ לד כט) והיו שבים לשביהם (ישע׳ יד ב) את השבי ואת המלקוח (במדבר לא יב) גם שבי גבור יקח (שם מט כה) כי שבנים יהיה ענל שמרון (הושע ח ו) ׳

החמישי , בשובה ונחת תושעון (ישע׳ ל טו) שובה יי׳ רבבות אלפי ישראל שיט) (במדבר י לו) לשון מרגוע ומנוחה המה ׳

הששי , כי רוח יי׳ נשבה בו (ישע׳ מ ז) ישב רוחו יזלו מים (תהלים קמז יח) ׳

השביעי , ולא יגה שביב אשו (איוב יח ה) כרסיה שביבין די נור (דניאל ז ט) לשון נצוץ אש המה ׳

שב ׳ גם שב גם ישיש בנו (איוב טו י) וגם עד זקנה ושיבה (תהלים עא יח) כי קמו עיניו משיבו (מ״ב יד ד) ואני זקנתי ושבתי (ש״א יב ב) יחשב תהום לשיבה (איוב מא כד) כמו זקנה כמשמעו ׳

שבו ׳ לשם שבו ואהלמה (שמות כח יט) ׳

שבח ׳ מחחלק לב׳ מחלקות : האחד , ושבח אני את המתים (קהלת ד ב) דור לדור ישבח מעשיך (תהלים קמה ד) שפתי ישבחונך (שם סג ד) כמו יהללוך [נו״ל ענין תהלה] ׳

השני , משביה שאון ימים (שם סה ח) בשוא גליו אתה תשבחם (שם פט י) וחכם באחור ישבחנה (משלי כט יא) ענין שבירה המה ׳

שבט ׳ מחחלק לג׳ ענינים : האחד , או משפחה או שבט (דברים כט יז) בשבטי ישראל הודעתי נאמנה (הושע ה ט) ששם עלו שבטים שבטי יה (תהלים קכב ד) ואין בשבטיו כושל (שם קה לו) ׳

השני , כל אשר יעבר תחת השבט (ויקרא כז לב) תרעם בשבט ברזל (תהלים ב ט) כי במשה יחבט קצה וכמון בשבט (ישעיה כח כז) ׳

השלישי , שבט משלים (שם יד ה) לא יסור שבט מיהודה (בראשי׳ מט י) שבט מישר שבט מלכותך (תהלים מה ז) ׳

שבך ׳ בסבך עץ קדמות (תהלים עד ה) כי עד סירים סבוכים (נחום א י) שבכים מעשה שבכה (מ״א ז יז) תחת שובך (ש״ב יח ט) ועל שבכה ירתהלך (איוב יח ח) נאחז בסבך בקרניו (בראשית כב יג) ענין ענפים הם ׳

שבל ׳ מחחלק לג׳ מחלקות : האחד , אל תשמפני שבלת מים (תהלים סט טו) ושבלת שמפתני (שם סט ג) כמו שבלול חמס יהלך שד) (שם נח ט) ענין קנוץ מים המה ׳

השני , שבילי עולם (ירמיה יח טו) שביל כמו נתיב ׳

השלישי , השבלים הדקות (בר׳ מא ז) וזרעו שבלים יקצור (ישעיה יז ה) וכראש שבלת ימלו (איוב כד כד) שבלי הזהים (זכריה ד יב) ׳

שבם ׳ גפן שבמה (ישעיה פז ח) שם מקום הוא ׳

שבס ׳ והשביסים והשהרנים (ישעיה ג יח) כלי נוי הוא כמשמעו :

שבע ׳ מחחלק לג׳ מחלקות : האחד , כי שבע יפול צדיק וקם (משלי כד טז) שבע על

המבאר

שיח) הכחוב הזה והכחוב שאחריו הוספתי לפי חשובת דונש ולא נמצא בכל ההעתקות .

שיט) רש״י : מנחם חבר לשון מרגוע , וכן בשובה ונחת תושעון .

שכ) רש״י : יש פותרים כמו שבלת מים , וכפל הלמ״ד כמו מן יפל קצירו [איוב יח טז] יפולל ויבש [תלים צ ו] .

כבירים ישאון (שם יז יב) תשאות מלאה (שם כג ב) ענין המון [נו"ב המיה] המה ׳

השני , אם שאו ערים (שם ו יא) והאדמה תשאה שממה (שם) ושאיה יכח שער שפו) (שם כד יב) והאיש משתאה לה (בראשית כד כא) ׳ קרוב מבהלה , כענין על יומו נשמו אחרנים (איוב יח כ) ׳

השלישי , בערבים משאות (משלי כב כו) כי תשה ברעך משאה מאומה (דבר׳ כד י) לא ישיא אויב בו (תהלים פט כג) ענין חוב המה ׳

הרביעי , הנחש השיאני ואכל (בראשית ג יג) אל ישאך אלהיך (מ"ב יט י) השיאוך יכלו לך (עובדיה ז) ענין פתוי המה ׳

שׂא ׳ מתחלק לענינים ולמהלקות רבים : האחד , לא תשא את שם יי׳ אלהיך לשוא (שמו׳ כ ז) ישא ביום ההוא לאמר (ישעיה ג ז) ׳ ויש אשר ענינו מכה ושבירה כאלה : כמעט ישאני עשני (איוב לב כב) ממנו משפט ושאתו יצא (חבקוק א ז) וישאם דור ואנשיו (ש"ב ה כא) ומשאתו לא אוכל (איוב לא כג) ונשאו ברוך מצרים (ישע׳ י כו)׳ ויש אשר ענינו סליחה , שא נא פשע אחיך (בראשי׳ נ יו) כי נשא אשא להם (הושע א ו) אשרי נשוי פשע (תלי׳ לב א) נשא עון (ישע׳ לג כד) נשא עון ופשע (שמו׳ לד ז) הלא אם תיטיב שאה (בר׳ ד ז) ׳ ויש אשר ענינו מלאת רצון , הנה נשאתי פניך (שם יפ כא) וישא יי׳ את פני איוב (איוב מב ט) מלך יהודה אני נושא (מ"ב ג יד) שאת פני רשע לא טוב (משלי יח ה) אשר לא ישא פנים (דבר׳ י יו) ׳ ויש אשר ענינו עמס כאלה , נשאתיכם עמוסות משא לעיפה (ישעיה מו א) רבץ תחת משאו (שמות כג ה) כמשא כבד (תלים לח ה) ׳ ויש אשר ענינו נבואה כאלה : ויהזו לך משאת שוא ומדוחים (איכה ב יד) מה משא יי׳ (ירמיה כג לג) משא דבר יי׳ (זכריה ט א) המשא אשר הזה (חבקוק א א) ויש אשר ענינו הרמת קול כאלה : וכנגיהו שר הלוים במשא יסר במשא שיז) (דה"א טו כב) ישאו בחף וכנור (איוב נא יב) ישאו מדבר ועריו (ישעיה מב יא) ישאו קולם ירנו (שם כד יד) ויש אשר ענינו מנין וחשבון כאלה , כי תשא את ראש בני ישראל (שמות ל יב) נשא את ראש (במדבר ד ב) שא את ראש מלקוח השבי (שם לא כו) מלה זאת היא רבת ענינים [נו"ל פנים] אנל מיעושם יורה על רובם ׳

שׁאב ׳ ושאבתם מים בששון (ישעיה יב ג) בין משאבים (שופטים ה יא) לעת צאת השאבת (בר׳ כד יא) מאשר ישאבון הנערים (רות ב ט) ׳

שׁאג ׳ אריה שאג מי לא יירא (עמוס ג ח) שאגה לו כלביא (ישעיה ה כט) הכפירים שאגים לטרף (תהלים קר כא) ׳

שׁאט ׳ בשאט בנפש (יחז׳ כה טו) השאטים אותך (שם כח כד) ׳

שׁאל ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , שאל לך אות (ישעיה ז יא) העמק שאלה (שם) לא אשאל ולא אנסה (שם ז יב) השאלתיהו ליי׳ (ש"א א כח) בעיני מצרים וישאלום (שמות יב לו) ׳

השני , שאול ועצר רחם (משלי ל טז) שאול ואבדון נגד יי׳ (שם טו יא) כי לא שאול תודך (ישעיה לח יח) כצאן לשאול (תהלים מט טו) ׳

שׁאנן ׳ שאנן מואב מנעוריו (ירמיה מח יא) הוי השאננים בציון (עמוס ו א) לעשתות שאנן (איוב יב ה) ׳

שׁאף ׳ שאפו רוח כתנים (ירמיה יד ו) אל תשאף הלילה (איוב לו כ) כעבד ישאף צל (שם ז ב) ושאף צמים חילם (שם ה ה) ׳

שׁאר ׳ מתחלק לג׳ מחלקות : האחד , שאר ישוב שאר יעקב (ישעיה י כא) לקנות את־שאר עמו אשר ישאר (שם יא יא) כנפן שארית ישראל (ירמיה ו ט) ׳

השני , ברוך פנאך ומשארתך (דבר׳ כח ה) שארה כסותה ועונתה (שמות כא י) משארתם צררת בשמלתם (שם יב לד) ובתנוריך ובמשארותיך (שם ז כח) אם יכין שאר לעמו (תהלים עח כ) ענין מזון דם ׳

השלישי , ואשר אכלו שאר עמי (מיכה ג ג) ועכר שארו אכזרי (משלי יא יז) וימסר עליהם

המבאר

שטו) לפי פירש"י : גם למשאות נצח [תלים עד ג] מהמחלקה הזאת , שהוא לשון חרבן כמו שאיה .
שיז) בכל ההעתקות נמצא ישר במשא בשין .

השני, עלה רש (דברים א כא) מורשה קהלת יעקב (שם לג ד) ותורישני עונות נעורי (איוב יג כו)׳

השלישי, ואת ארצו החל רש (דברים ב כד) מורישׁ אותם מפניך (שם יח יב) והורישׁ ה׳ (שם יא כג) להוריש גוים גדלים ועצמים (שם ד לח) ואם לא הורישו את יושבי הארץ (במד׳ לג נה)׳

הרביעי, כרשיון כורש (עזרא ג ו) מנורת וארשת שפתיו (תהלים נא ג) שטו׳)׳

רשם׳ וכתבא דנה רשים (דניאל ה כה) הלא אסר רשמת (שם ו יג) כמו הותם׳

רשע׳ מתחלק לב׳ ענינים: האחד, והרשיעו את הרשע (דברים כה א) מקום המשפט שמה הרשע (קהלת ג יז)׳

השני, ובכל אשר יפנה ירשיע (ש״א יד מז) והוא ישקט ומי ירשיע (איוב לד כט)׳

רשף׳ מתחלק לב׳ מהלקות: האחד, רשפיה רשפי אש (שיר ח ו)׳

השני, מזי רעב ולחמי רשף (דברים לב כד) ובני רשף יגביהו עוף (איוב ה ז) כמשמעו׳

רשרת׳ אפרוש עליהם רשתי (הושע ז יב) רשת הכינו לפעמי (תהלים נז ו) במשנו ברשתו (שם י ט)׳

רתח׳ רתח רתחיה (יהזקאל כד ה) יתיח כסיר מצולה (איוב מא כג) מעי רתחו ולא דמו (שם ל כו)׳

רתם׳ מתחלק לב׳ מהלקות: האחד, עם גחלי רתמים (תהלים קכ ד) תהת רתם אחר (מ״א יט ה)׳

השני, רתם המרכבה לרכש (מיכה א יג)׳

רתק׳ עשה הרתוק (יהזקאל ז כג) ורתקות כסף צורף (ישעיה מ יט) וכל נדוליה רתקו בזקים (נחום ג י)׳

רתת׳ כדבר אפרים רתת (הושע יג א)׳ ענין רמש הוא׳

ותשלם מחברת ריש

אחל מחברת שין

שא שׂא שאב שאג שאט שאל שאן שאף שמע שמץ שמר שמש, שן שנא שנאן שנהב

שאר שׂאר, **שב** שׂב שבו שבח שבט **שבך** שנס, שס שסע שסף, שע שעט שעטנז

שבל שבם שבס **שבע** שׂבע שבץ שבק **שבר** שׂבר שעל שען שעף שער שעׂר שף **שפה**

שבש שבת, **שג** שׂג שגב שגח שגל שגע **שפח** שפט שפך שפל שפם שפן שפע שפיפן

שגר, **שד** שׂד שדם שדף שדר, שהר שהם שפק שפר שפרפר שפת, שץ שצף, שק **שקד**

שהר שׁהר, שו שוא, שוב שוז שזר, **שח** שׂח שחר שקר שׁקר שקט שקל שקם שקע שקערר שקף

שחט שׂחט שחל שחן שחס **שחף** שׂחף שחץ שקץ שקר, שר שׂר שרב שרג שרד

שחק שׂחק שהר שחת, **שט** שׂט שפה שטם שרט שרך שרע שרף שרץ שרק שׂרק שרש

שרת, **ש ש שׁ שׂ שש** ששא, שת שהל שתם שתן (שתע) שתק׳

שא׳ מתחלק לר׳ מהלקות: האחד, משביה שאן ימים שאון גליהם (תה׳ סה ח) קול שאון מעיר (ישעיה סו ו) ושאון לאמים כשאון מים

המבאר

שטו׳) רש״י: וארשת לשון דבור ואין לו דמיון. ומנחם הביא לו חבר כרשיון כורש מלך פרס. ושניהם לשון בבקא שפתים עכ״ל. עיין לעיל בשרש א ר ש ה צר 34 ע״ב.

כי רצץ עוב דלים (איוב כ יט) .

רצד ׳ למה תרצדון הרים גבנים שינ) (תהל׳ סה יג) כמו תרקדון , וכמו וירקידם כמו עגל (שם כט ו) ׳

רצח ׳ ברצח בעצמותי (תהלים מב יא) הרצחו כלכם (שם סב ד) רצח הוא (במדבר לה מז) לא תרצח (שמות כ יג) ׳

רצע ׳ ורצע אדניו את אונו במרצע (שמות כא ו) במרצע במקב [נ״ו מנקב] ׳

רצף ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , והנה מראשתיו ענת רצפים (מ״א יט ו) ובידו רצפה (ישעיה ו ו) ענין גחלת המה ׳

השני , על רצפת בהט ושש (אסת׳ א ו) הוכו רצוף אהבה (שיר ג י) מרצפה אבנים (מ״ב מז יז) ורצפה עשוי לחצר (יחז׳ מ יז) ענין מצע המה ׳

רק ׳ מתחלק לה׳ מחלקות : האחד , רק את דמו לא תאכל (דברים טו כג) רק אתכם ידעתי (עמוס ג ב) רק לאנשים האל (בראשית יט ח) ׳

השני , ואביה ירק ירק בפניה (במדבר יב יד) ומפני לא תשכון רק (איוב ל י) עד בלעי רקי (שם ז יט) מכלמות ורק (ישעיה נ ו) ׳

השלישי , לא יגעו לריק (ישע׳ סה כג) והקיץ ורקה נפשו (שם כט ח) ותם לריק כחכם (ויקרא כו כ) והקיץ ורקה נפשו (ישעיה כט ה) העל כן יריק חרמו (חבקוק א יז) והעמידה על גחליה רקה (יחזקאל כד יא) ונכה יהיה נעור ורק (נחמיה ה יג) על הארץ יריקו (קה׳ יא ג) המריקים מעליהם הזהב (זכריה ד יב) ויהי הם מריקים שקיהם (בראשית מב לה) ולא הורק מכלי אל כלי (ירמי׳ מח יא) והריקו הרבותם (יחזקאל כח ז) ׳

הרביעי , ורקיק אחד (שמות כט כג) ורקיקי מצות (שם כט ב) ׳

החמישי , כפלה הרמון רקתך (שיר ד ג) , ותהקע את היתד ברקתו (שופטים ד כא) ׳

רקב ׳ לעץ רקבון נחושה (איוב מא יט) עץ לא יקב יבחר (ישעיה מ כ) יקב כמו יבלה ׳

רקד ׳ עת ספוד ועת רקוד (קהלת ג ד) מרקד ומשחק (דה״א טו כט) דהרים רקדו כאילים (תהלים קיד ד) ׳

רקח ׳ רקח מרקחה מעשה רקח (שמות ל כה) אשקך מיין הרקח (שיר ח ב) והרקח המרקחה (יחז׳ כד י) רקחי המרקחת (דה״א ט ל) כמשמעו ׳

רקם ׳ מתחלק לב׳ מחלקות ׳ האחד , רקמתי בתחתיות ארץ (תלים קלט טו) מעשה רקם (שמו׳ כו לו) אשר לו הרקמה (יחזקאל יו ג) ׳

השני , וריקם השיבני יי׳ (רות א כא) ולא יראו פני ריקם (שמות כג טו) לא תשלחנו ריקם (דברים טו יג) ׳

רקע ׳ כסף מרקע מתרשיש (ירמיה י ט) וירקעו את פחי הזהב (שמות לט ג) רקעי פחים (במדבר יו ג) ׳

ר ׳ מתחלק לד׳ מחלקות : האחד , ויהי ויאמר לי (משלי ד ד) ולא שמיתי בקול מורי (שם ה יג) הורוני ואני אחריש (איוב ו כד) מי כמהו מורה (שם לו כב) ולא יכנף עוד מוריך והיה עינך ראות את מוריך (ישעיה ל כ) ולהורת נתן בלבו (שמות לה לד) ׳

השני , וירו המורים (ש״ב יא כד) או ירה יירה (שמות יט יג) לירות במו אפל (תהלים יא ב) וירם אלהים חץ פתאם (שם סד ח) הרני לחמר (איוב ל יט) שלשת החצים צדה אורה (ש״א ב כ) ׳

השלישי , את המורה לצדקה ויורד לכם גשם מורה ומלקוש (יואל ב כג) ויורה צדק לכם (הושע י יב) יורה ומלקוש בעתו (ירמיה ה כד) תלמיה רוה נחת נדודה שיד) (תהלים סה יא) כנן רוה (ישע׳ נח יא) כוסי רויה (שם נג ה) אריוך דמעתי (ישעיה מג ט) ׳

הרביעי , רר בשרו את זובו (ויקרא טו ג) אם יש טעם בריר חלמות (איוב ו ו) ויורד רירו על זקנו (ש״א כא יד) ׳

רש ׳ מתחלק לד׳ מחלקות : האחד , ראש ועשר אל תהן לי (משלי ל ח) יי׳ מוריש ומעשיר (ש״א ב ז) כי תאמר אדום רששנו (מלאכי א ד) ישתה וישכח רישו (משלי לא ז) מתרושש והון רב (שם יג ז) ׳

המבאר

שינ) רש״י : אבל סנהם פירש תרגדון כמו תרקדון .

שיד) בנר״ו נהלקה המחלקה הנ׳ לשתים . הייני מן הכתובים תלמיה רוה נחת והשאר . אבל נראה כי טעות הוא שם . להיות שרש וכונת כלם אחד . כמו שהוא גם ביחר התעתקות .

(משלי כה יט) ירע בבירים (איוב לד כד) רעו עמים וחתו (ישעיה ח ט) וכפרולא די מרעע כל אלין תרך ותרע (דניאל ב מ) ׃

השׁשי, ורעין רוח (קהלת ד טז) וברעין לבו (שם ב כב) רעיונך על משכבך סלקו (דניאל ב כט) ורעינהי יבהלנה (שם ד פז) ענין מזימות המה ׃

רעב ׃ רעב כי יהיה בארץ (מ״א ח לז) ותרעב כל ארץ מצרים (בראשית מא נה) ובימי רעבון ישבעו (תהלים לז יט) ויהי רעב בארץ (בראשית יב י) ׃

רעד ׃ רעדה אחזתם שם (תהלים מח ז) אחזה רעדה חנפים (ישעיה לג יד) עמדתי מרעיד (דניאל י יא) ׃

רעל ׃ שם את ירושלים סף רעל (וכריה יב ב) את קבעת כוס התרעלה (ישעיה נא יז) והברושים הרעלו (נחום ב ד) ׃

רעם ׃ מתחלק לב׳ מחלקות: האחד, קול רעמך בגלגל (תלים עז יט) אענך בסתר רעם (שם פא ח) ירעם אל בקולו (איוב לז ה) ירעם בקול גאונו (איוב לז ד) ׃

השני ׃ רעמו פנים (יחזקאל כז לה) בעבור הרעמה (ש״א א ו) ׃

רענן ׃ דשנים ורעננים יהיו (תלים צב טו) אף ערשנו רעננה (שיר א טז) זית רענן (ירמיה יא פז) וכפתו לא רעננה (איוב טו לב) ענין רך ורטוב המה ׃

רעף ׃ הרעיפו שמים ממעל (ישעיה מה ח) רעפו עלי אדם רב (איוב לו כח) ומעגלין ירעפון דשן (תהלים סה יב) ׃

רעץ ׃ ימינך יי׳ תרעץ אויב (שמות טו ו) וירעצו וירצצו (שופטים י ח) כמשמעו ׃

רעש ׃ קול רעש גדול (יחזקאל ג יב) ורעשו מפני דגי הים (שם לח כ) ותגעש ותרעש הארץ (תהלים יח ח) ׃

רף ׃ מתחלק לד׳ מחלקות: האחד, רפו כל ידים (יחזק׳ נא יב) בעמדם תרפינה כנפיהן (שם א כד) חזקו ידים רפות (ישעיה לה ג) נרפים אתם נרפים (שמות ה ט) או רפתה רוחם מעליו (שופטים ח ג) ׃

השני, וירפו את שבר בת עמי (ירמיה ח יא) ועלהו לתרופה שיב) (יחזקאל מז יב) וירפו המים עד היום הזה (מ״ב ב כב) ענין מרפא המה ׃

השלישי, נשאר מיתר הרפאים (דברים ג יא) מילדי הרפא ויכנעו (דה״א ך ד) אשר בילדי הרפה (ש״ב נא מז) אל נולדו להרפא בנת (דה״א ך ה) ענין נפילים המה ׃

הרביעי, בתוך הריפות בעלי (משלי כו כב) ותשטח עליו הריפות (ש״ב יז יט) ׃

רפא ׃ רפאות תהי לשרך (משלי ג ח) כי אני יי׳ רפאך (שמות טו כו) ׃

רפד ׃ יי׳פר חרוץ עלי מיט (איוב מא כב) בחשך רפדתי יצועי (שם יז יג) רפדוני בתפוחים (שיר ב ה) ׃

רפס ׃ מתרפס ברצי כסף (תהלים סח לא) לך התרפס ורהב רעץ (משלי ו ג) כמשמעו, ושארא ברגלה רפסה (דניאל ז ז) ׃

רפסד ׃ רפסדות על ים יפו (דה״ב ב טז) ׃

רפק ׃ מתרפקת על דודה (שיר ח ה) ׃ כמשמעו ׃

רפש ׃ ויגרשו מימיו רפש וטיט (ישעיה נז ך) כמו יון, מטיט היון (תהלים מ ג) ׃

רפש ׃ ומרפש רגליכם תשתינה (יחזקאל לד יט) כמו מדלח ׃

רפת ׃ ואין בקר ברפתים (חבקוק ג יז) ׃

רץ ׃ מתחלק לג׳ מחלקות: האחד, רצה יי׳ להצילני (תהלים מ יד) כי רצו עבדיך את אבניה (שם קב טו) ולא יוסיף לרצות עוד (שם עז ח) ואת מי רצותי (ש״א יב ג) ויי׳ לא רצם (ירמ׳ יד י) ׃

השני ׃ רץ לקראת רץ ירוץ (שם נא לא) כי ארגיעה אריצנו מעליה (שם מט יט) הירצון בסלע סוסים (עמוס ו יב) כי לא לקלים המרוץ (קהלת פ יא) ׃

השלישי, קנה רצוץ לא ישבר (ישעיה מב ג) רצוץ משפט (הושע ה יא) ישלח רצוצים חפשי (ישע׳ נח ו) בתפשם בך בכף תרוץ (יחזק׳ כט ו)

המבאר

שיב) רש״י: פירשו רבותינו ז״ל להחיר פה אלמים ופה עקרות, ומשמעו לשון רפואה כמו וירפו את שבר בת עמי על נקלה [ירמיה ח יא] וכן חברו מנחם עכ״ל.

כב לד) ׳

השני , לא יחבל רחים ורכב (דברים כד ו) תשאני אל רוח חרכיבני (איוב ל כב) ׳

רכל ׳ מחחלק לב׳ מחלקות : האחד , מכל אבקת רוכל (שיר ג ו) בעיר רכלים שמו (יחזקאל יז ד) רכלי שבא ורעמה (שם כז כב) המה רכליך במכללים (שם כז כד) ענין סוחרים המה ׳

השני , לא תלך רכיל בעמך (ויקרא יט טז) הולכי רכיל נחשת וברזל (ירמיה ו כח) ׳ ענין מלשינים הם ׳

רכס ׳ והרכסים לבקעה (ישע׳ מ ד) מרכסי איש (תלי׳ לא נא) וירכסו את החשן שיא) (שמות כח כה) כמשמעו ׳

רכש ׳ מחחלק לב׳ מחלקות : האחד , רכבי הרכש האחשתרנים (אסתר ח י) רתם המרכבה לרכש (מיכה א יג) ׳

השני , וישב את כל הרכוש (בראשית יד טז) והרכש קח לך (שם יד כא) ואת רכושם אשר רכשו (שם מו ו) ׳

רם ׳ מחחלק לה׳ מחלקות : האחד , כי רם י׳ ושפל יראה (תלים קלח ו) י׳ רמה יד׳ (ישע׳ כו יא) מרממתיך נפצו גוים (שם לג ג) לא יפנה דרך כרמים (איוב כד יח) ׳

השני , וירם תולעים ויבאש (שמות טז ך) אף כי אנוש רמה (איוב כה ו) לבש בשרי רמה (שם ז ה) ׳

השלישי , המה רמוני (איכה א יט) עבדי רמני (ש״ב יט כז) בלא שפתי מרמה (תהלים יז א) ולא ימצא בפיהם לשון תרמית (צפניה ג יג) כן איש רמה את רעהו (משלי כו יט) ׳

הרביעי , סוס ורכבו רמה בים (שמות טו א) ורמה קשת (ירמיה ד כט) נושקי רומי קשת (תה׳ עח פ) ורמיו לגוא אהון נורא (דניאל ג נא) ורמו לנבא די אריותא (שם ו יז) ׳

החמישי , כרם זלות לבני אדם (תלים יב פ) היאבה רים עבדך (איוב לט ט) התקשר רים בתלם עבתו (שם לט י) [עיין לעיל בשרש זל הנוגע לכל המחלקה הזאת ׳]

רמח ׳ ויקח רמח בידו (במדבר כה ז) מרקו הרמחים (ירמיה מו ד) ׳

רמך ׳ בני הרמכים (אסתר ח י) כמשמעו ׳

רמן ׳ בתוך הרמנים (שמות לט כה) פעמון זהב ורמון (שם כח לד) כפלח הרמון רקתך (שיר ד ג) מיצים רמני (שם ח ב) הנצו הרמונים (שם ז יג) ׳

רמס ׳ וירמס לארץ חיי (תהלים ז ו) רמס חצרי (ישעיה א יב) והיה למרמס (שם ה ה) ׳

רמש ׳ כל רמש אשר הוא חי (בראשית ט ג) בכל אשר תרמש האדמה (שם ט ב) בו תרמש כל חיתו יער (תהלים קר כ) ׳

רן ׳ מחחלק לב׳ ענינים , ויסוד אחר להם : האחד , פצחו רנה (ישעיה יד ז) ותרן לשון אלם (שם לה ו) הרנינו גוים עמו (דברים לב מג) תרנה שפתי (תלים עא כג) רני פלט (שם לב ז) ׳

השני , קומי רני בלילה (איכה ב יט) ויעבר הרנה במחנה (מ״א כב לו) וירא כל העם וירנו (ויקרא ט כד) ׳

רס ׳ קוצותי רסיסי לילה (שיר ה ב) ורס את הסלת (יחזקאל מו יד) והכה הבית הגדול רסיסים (עמוס ו יא) ׳

רסן ׳ בכפל רסנו מי יבוא (איוב מא ד) ורסן מפני שלחו (שם ל יא) במתג ורסן (תלים לב ט) ורסן מתעה (ישעיה ל כח) כמשמעו ׳

רע ׳ מחחלק לו״ו מחלקות : האחד , רע רע יאמר הקונה (משלי כ יד) אף תיטיבו ותרעו (ישעיה מא נג) כי לא ארע לך עוד (ש״א כו נא) ושדי הרע לי (רות א נא) ׳

השני , תתקעו ולא תריעו (במ׳ י ו) והרעתם בחצוצרות (שם י ט) ויריעו העם תרועה גדולה (יהושע ו כ) יריע אף יצריח (ישעיה מב יג) ׳

השלישי , רעך ורע אביך (משלי כז י) ברעהו יעבד חנם (ירמיה כב יג) אשה רעותה לא פקדו (ישעיה לד טז) ׳

הרביעי , ורעו בכורי רלים (שם יד ל) ורעו בנשים כדברם (שם ה יז) ורעיהם לא יחמול עליהן (זכריה יא ה) לרעות בגנים (שיר ו ב) ׳

החמישי , הרעם בשבט ברזל (תהלים ב פ) הירע ברזל ברזל מצפון (ירמיה מו יב) שן רעה

המבאר

שיא) רש״י : חבר שם וירכסו את החשן עם מרכסי איש , חבורי חבלי רשעים , ולא הוכיר מנחם .

המה ׳ ודומה לו מצינו בספרי בפרשת פעור : חזרו לעשות להם מרזחים והיו קוראות להם ואוכלות ׳ הה״ד ותקראנה לעם לזבחי אלהיהן (במדבר כה ב) שם) ׳

רזם ׳ ומה ירומון עינך (איוב טז יב) כמו רמז ׳

רזן ׳ ורוזנים נוסדו יחד (תלים ב ב) ולרוזנים אי שכר (משלי לא ד) כמשמעו ׳

רח ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , ויריח י׳ את ריח הניחוח (בראשית ח כא) אם י׳ הסיתך בי ירח מנחה (ש״א כו יט) אף להם ולא ירידון (תהלים קטו ו) ולא אריח בריח ניחוחכם (ויקרא כו לא) בהריחו אש (שופטים טז ט) ׳

השני , איש אשר רוח אלהים בו (בראשי׳ מא לח) והריחו ביראת י׳ (ישעיה יא ג) או מרוח אשך (ויקרא כא ך) לעשות לרוח משקל (איוב כח כה) אשר זרה ברחת ובמזרה (ישע׳ ל כד) מגורת רוח הוא ׳

השלישי , קהי רחים ומחני קמח (ישעיה מז ב) לא יחבל רחים ורכב (דברים כר ו) קול רחים ואור נר (ירמיה כה י) ׳

רחב ׳ רחב לא מוצק תחתיה (איוב לו טז) ענני במרחב יה (תלים קיח ה) תרחיב צעדי תחתי (שם יח לז) וישב ברחב העיר (שופטים יט טו) ברחוב אכן פושעי (איוב כט ז) בשוקים וברחבות (שיר ג ב) ׳

רחל ׳ וכרחל לפני גזזיה נאלמה (ישעיה נג ז) רחלים מאתים (בראשית לב טו) ׳

רחם ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , פער כל רחם (שמות יג ב) ורחמה הרת עולם (ירמיה ך יג) רחם רחמתים (שופטים ה ל) אשר בצאתו מרחם אמו (נמד׳ יב יב) בניחו מרחם יצא (איוב לח ח) זרו רשעים מרחם (תלים נח ד) מרחם משחר לך (תהלים קי ג) ׳

השני , ישכחהו רחם שי) (איוב ךד כ) רחם ארחמנו (ירמיה לא ך) ברגז רחם תזכור (חבקוק ג ב) מרחם בן בטנה (ישעיה מט טו) לשון רחמים המה ׳

רחף ׳ ורוח אלהים מרחפת (בראשית א ב) על גוזליו ירחף (דברים לב יא) רחפו כל עצמתי (ירמיה כג ט) ׳

רחץ ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , יחצו מים (שמות ל כ) אם רחץ אדני (ישעיה ד ד) רחצו הזכו (שם א טז) רחצות בחלב (שיר ה יב) ׳

השני , די התרחצו עלוהי (דניאל ג כח) לשון מבזה הוא ׳

רחק ׳ ורחק י׳ את האדם (ישעיה ו יב) כי רחקו מעלי (ירמיה ב ה) הנה ארחיק נדוד (תלים נה ח) ׳

רחש ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , רחש לבי דבר טוב (תהלים מה ב) ׳

השני , ואם מנחת מרחשת קרבנך (ויק׳ ב ז) ׳

רט ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחר , ורטש החזיקה (ירמיה מט כד) ענין חיל ורתת הוא לפי הענין ׳

השני , כי יתש הדרך לנגדי (במדבר כב לב) ועל ידי רשעים ירטני (איוב טז יא) ׳

רטב ׳ רטוב הוא לפני שמש (איוב ח טז) מורם הרים ירטבו (שם כד ח) כמשמעו ׳

רטפש ׳ רטפש בשרו מנער (איוב לג כה) כמשמעו , כמו רך ׳

רטש ׳ אם על בנים רטשה (הושע י יד) עלליהם ירטשו (שם יד א) ועלליהם ירטשו לעיניהם (ישעיה יג טז) כמשמעו ׳

רך ׳ רך אקמוף (יחזקאל יז כב) רכו דבריו משמן (תהלים נה כב) ולא רככה בשמן (ישעיה א ו) מהתענג ומרך (דברים כח נו) ורך הלבב (שם ך ח) ואל הרך לבבי (איוב כג טז) ׳

רכב ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחר , רכב אלהים רבתים (תהלים סח יח) רכב שמים בעזרך (דברי׳ לג כו) והפכתי מרכבה ורכביה (חגי ב כב) ויאסר את רכבו (שמו׳ יד ו) ויאמר לרכבו (מ״א

המבאר

שם) דברי הספרי המובאים פה לא נמצאו כי אם בהעתקת ווין לבר , ואפשר כי נוספו על פי איזה אחרון או המעתיק .

שי) תכתיב רחם ארחמנו לא נמצא בכל ההעתקות וחיסרתיו לפי דברי דונש , ואף כי נזרתי בתחלה שלא להזכיר בס׳ הזה תשובות דונש והכרעות ר״ח , כי כלן לספר מיוחד החיונה , לא יכולתי התאפק הפעם מבלי הזכיר כי במקום הזה השיג דונש על מנחם לאמר כי לא בצדק חבר ישכחהו רחם עם רחם ארחמנו והאריך דונש בדבריו והוכיח כי יש הבדל בין רחם בשש נקדות ורחם בפתח וצירי . והנה המכריע ר״ח ז״ל הצדיק את דונש בפעם הזה , אמנם לי נראה כי תשובת דונש באה ע״י קלקול תכ״ש אשר לפניו , ומבלי פסק היה כתוב בס׳ מנחם הספרון ישכחהו רחם בסיף מחלקה הראשונה והמעתיק החליף והביא כלת ה ש נ י לפניו . וע״כ השיג עליו דונש , ואין למנחם בזה ענינ .

השני, עם הארץ ירגמהו באבן (ויקרא כ ב) ורגמו אתו כל העדה (שם כד יד) כצרור אבן במרגמה (משלי כו ח).

רגן. דברי נרגן כמהלמטים (משלי יח ח) ותרגנו באהליכם (דברים א כז) ורוגנים ילמדו לקח (ישעיה כט כד).

רגע. מתחלק לג' מחלקות: האחד, רגע אחד (שמות לג ה) כי רגע באפו (תלים ל ו) לרגעים אשקנה (ישעיה כז ג) ורגע אדבר על גוי (ירמיה ח ט) וחרדו לרגעים שו) (יהזקאל כו יח) ועד ארגיעה לשון שקר (משלי יב יט) כי ארגיעה אריצנו מעלי (ירמיה מח יט).

השני, הלוך להרגיעו בישראל (שם לא ב) הרגעי ודמי (שם מז ו) וזאת המרגעה (ישעיה כח יב) אך שם הרגיעה לילית (שם לר יד).

השלישי, עורי רגע ויאמאס (איוב ז ה) רגע הים (ישעיה נא טו) ועל רגעי ארץ (תלים לה ך) כמו על דכאי ארץ.

רגש. למה רגשו גוים (תהלים ב א) בנית אלהים נהלך ברגש (שם נה טו) מרגשת פעלי און (שם סד ג) אדין גבריא אלך הרגשו (דני' ו יב).

רד. מתחלק לג' מחלקות: האחד, והיום רד מאד (שופטים יט יא) מדוע אמרו עמי רדנו (ירמיה ב לא) ורדו גת פלשתים (עמוס ו ב) ועניים מרודים תביא בית (ישעיה נח ז) זכר עניי זמרורי (איכה ג יט) הניעמו בחילך והורידמו (תלים נט יב).

השני, ורדו בדגת הים (בראשית א כח) רדה באת גוים (ישעיה יד ו) והכהנים ירדו על ידיהם (ירמיה ה לא) ורדו בנגשיהם (ישעיה יד ב) ויורד מים עד ים (תהלים עב ח) או ירד שריד לאדירים עם יי' ירד לי בגבורים (שופטים ה יג) שלח אש בעצמתי וירדנה (איכה א יג) אריד בשיחי ואהימה שז) (תהלים נה ג).

השלישי, וירדהו אל כפיו ... מנוית האריה רדה הדבש (שופטים יד ט).

רדיך. נשאו את רדידי מעלי (שיר ה ז) והצניפות והרדידים (ישעיה ג כג).

רדם. מה לך נרדם (יונה א ו) וישכב וירדם (שם א ה) נרדם בקציר בן מביש (משלי י ה) ותרדמה נפלה על אברם (בראשית טו יב).

רדף. וירדפו מצרים אחריהם (שמות יד ט) למה תרדפני כמו אל (איוב יט כב) והאלהים יבקש את נרדף (קהלת ג טו).

רה. אל תפחדו ואל תרהו (ישעיה מד ח) כמשמעו.

רהב. ורהבם עמל ואון (תלים צ י) אזכיר רהב ובבל (שם פו ד) שהם הרהיבוני (שיר ו ה) תרהבני בנפשי עז (תלים קלח ג) ירהבו הנער בזקן (ישעיה ג ה) לואת רהב הם שבת (שם ל ז) ענין ממשלה הם.

רהט. נרהטים בשקתות המים (בר' ל לח) לעיני הצאן ברהטים (שם ל מא) רהישנו ברותים (שיר א יז) מלך אסור ברהטים (שיר ז ו).

רוח. אדברה וירוח לי (איוב לב כ) לרוחתי לשותתי (איכה ג נו) רוח והצלה (אסתר ד יד) ורוח לשאול ושוב לו (ש"א טז כג) מתהלך בגן לרוח היום (בראשית ג ח).

רז. מתחלק לב' מחלקות: האחד, וכל רז לא אנס לך (רניאל ד ו) וגלה רזין די יכלה למגלא הוא דנה (שם ב מז) על רזה דנה (שם ב יח) ענין סוד המה.

השני, השמנה היא אם רזה (במדבר יג ך) במשמניו רזון (ישעיה י טז) וישלח רזון בנפשם (תהלים קו טו) ובין שה רזה (יחז' לד כ) ומשמן בשרו ירזה (ישעיה יז ד).

רזח. אל תבוא בית מרזח (ירמיה טז ה) וסר מרזח סרוחים (עמוס ו ז) ענין בית משתה

המבאר

שו) רש"י. רגמוהו כמו רקטהם לשון ארגמן כך חברו מנחם, ע"כ. והרד"ק בשרש ר ג ם על כצרור אבן במרגמה [כמשלי כו ח] אמר הר"ל. ואאז"ל כתב בפרגמה כמו ארגמן ופי' כצרור אבן מאבני החציצת בבנה ארגמן כן הניחן לכסיל כבחד ורגם מלך ואנשיו (זכריה ז ב) בשש נקודות. שרי יהודה רגמתם כי קהלם, ר"ם שרים ויונתן לא תרגם ורגם מלך, אולי שני אנשים היו שמם כך. שראצר ורגם מלך והוא הנכתן ע"כ. והקורא יראה כי בהכרה נפל איזה טעות בדברי רש"י ז"ל. כי כלבד שהוא סותר את עצמו באמרו רגמתם כמו רקטהם לשון ארגמן, כי אם נאמר שהוא כמו רקטהם אינו מן הצורך ליסר שהוא לשון ארגמן, ואם הוא לשון ארגמן אינו מן הצורך לפרשו רקמה. הנה מנחם יפרש כלת רגמתם כמו להקתם. כאשר באר גם הרד"ק. וע"כ נראה בעיני ליסר כי רש"י ז"ל פירש רגמתם כדעתו או כמו רקמתם בחלוף הנ' בקו"ף או כמו ארגמן, ופירוש מנחם להקתם נשמט בדבריו ע"פ איזו סבה.

שז) רש"י: ומנחם פירש לשון רגע כמו כי רגע באפו.

שח) רש"י: ומנחם פתר לשון ממשלה כמו ורדו ברדת הים. ושיחי לשון שיח. לטי שיח.

עצמו ראשיהם (תהלים קלט יז) ומשנאיך נשאו ראש (שם פג ג) וראה ראש ככבים כי רמו (איוב כב יב) עבדיך נשאו את ראש (במדבר לא מט) ענין מנין המה.

השלישי, ראש ותלאה (איכה ג ה) ופרח כראש משפט (הושע י ד) ויתנו בגרותי ראש (הה' סט כב) פרה ראש ולענה (דברים כט יז) וראש פתנים אכזר (שם לב לג) כי הפכתם לראש משפט (עמוס ו יב) וישקנו מי ראש (ירמיה ח יד).

רב. מתחלק לד' מחלקות: האחד, ויהי כי החל האדם לרב (בראשי' ו א) למען רבות מופתי (שמות יא ט) כרבם כן חטאו לי (הושע ד ז). והקרבים אליהם, ושנים יניסו רבבה (דבר' לב ל) ורבבה מימינך (תהלים צא ו) ואתה מרבבת קדש (שם לג ב) רכב אלהים רבתים (תהלים סח יח) ורבו רבבן קדמוהי יקומון (דניאל ז י). והקרבים אליהם, ובמרבית לא תתן אכלך (ויקרא כה לו) נשך ותרבית (ויקרא כה לו) מרבה הונו ותרבית (משלי כח ח) ולא רבית במחיריהם (תה' מד יג). ויש אשר אומרים בנינו ובנתינו אנחנו רבים (נחמ' ה ב), והקרבים אליהם אשר שפחתי ורביתי (איכה ב כב) תרבות אנשים חטאים (במד' לב יד) רבתה גוריה (יחזקאל יט ב).

השני, ויהי רבה קשת (ברא' כא כ) וימררהו ורבו (שם מט כג) רבים כל דרכי קשת (ירמיה נ כט) יסבו עלי רביו (איוב טז יג).

השלישי, רבת אדני ריבי נפשי (איכה ג נח) יי' יחתו מריביו (ש"א ב י) אם לאל תריבון (איוב יג ח) המה מי מריבה (במדבר כ יג) אבחנך על מי מריבה סלה (תהלים פא ח).

הרביעי, וכרביבים עלי עשב (דברים לב ב) ואם השמים יתנו רביבים (ירמיה יד כב) וימנעו רבבים ומלקוש לוא היה (שם ג ג).

רבד. רבד הזהב (בראשית מא מב) ורביד על גרונך (יחזקאל טז יא) מרבדים רבדתי ערשי (משלי ז טז).

רבך. מרבכת תביאנה (ויק' ו יד) ולמחבת ולמרבכת (דה"א ט כא כט).

רבע. מתחלק לב' מחלקות: האחד, רביעת ההין (שמות כט מ) יום רביעי (בראשית א יט) ורובע הקנ דביונים (מ"ב ו כה) רבוע יהיה כפול (שמות כח טז) מזרת ארבע.

השני, אל כל בהמה לרבעה אתה (ויקרא כ טז) בהמתך לא תרביע כלאים (שם יט יט) ארחי ורבעי זרית (תלים קלט ג) וכל רבץ בלשון ארמית כמהו.

רבץ. והאם רבצת על האפרחים (דברים כב ו) רבץ תחת משאו (שמות כג ה) ורבצת ואין מחריד (איוב יא יט) שכחו רבצם (ירמיה נ ו) כמשמעו.

רבק. ולאשה ענל מרבק בבית (ש"א כח כד) ופשתם כענלי מרבק (מלאכי ג כ) ענין רך הוא.

רגב. מתקו לי רגבי נחל (איוב כא לג) ורגבים ידבקו (שם לח לח) בתרי [נול"וב הרי] אדמה המה.

רגז. לב רגז (דברים כח סה) רגזו ואל תחטאו (תהלים ד ה) מעצבך ומרגזך (ישעיה יד ג) ולא ירגז עוד (ש"ב ז י) ברגז רחם הזכור (חבקוק ג ב) הרגיז ממלכות (שם כג יא) המרגיז ארץ ממקומה (איוב ט ו).

רגל. מתחלק לו"ו מחלקות: האחד, רגל תחת רגל (שמות כא כד) אם תשיב משבת רגלך (ישעיה נח יג) שש מאות אלף רגלי (במדבר יא כא) שלח ברגליו (שופטי' ה טו) וזרעתיו ומרגלתיו (דניאל י ו) והשכב מרגלותיו (רות ג יד) לרגל המלאכה אשר לפני ולרגל הילדים (בראשית לג יד) וכל העם אשר ברגליך (שמות יא ח).

השני, ולא עשה רגליו (ש"ב יט כה) ולשתות את מימי רגליהם (מ"ב יח כו) להסך את הגליו (ש"א כד ד).

השלישי, לא רגל על לשנו (תהלים טו ג) וירגל בעבדך (ש"ב יט כח).

הרביעי, שנים אנשים מרגלים (יהושע ב א) לרגל את הארץ (שם יד ז) לרגל את יעזר (במד' כא לב) מרגלים אתם (בראשית מב ט).

החמישי, זה שלש רגלים (במ' כב כח) שלש רגלים תחג לי (שמות כג יד).

הששי, ויברך יי' אתך לרגלי (בראשית ל ל) כמו למעני.

רגם. מתחלק לב' מחלקות: האחד, ורגם מלך ואנשיו (זכריה ז ב) שרי יהודה רגמתם (שו) (תהלים סח כח) כמו להקתם [עיין המבאר מע"ד].

קשב . תקשב אזנך (תהלי' י יז) הקשיבי לקול שועי (שם ה ג) והקשיב קשב רב קשב (ישע' נא ז) .

קשח . הקשיח לבנו מיראתך (ישעיה סג יז) הקשיח בניה ללא לה (איוב לט יט) ענין קשיון הוא לפי הענין .

קשט . להודיעך קשט אמרי אמת (משלי כב כא) מפני קשט סלה (תלים ס ו) די כל מעבדוהי קשוט (דנ' ד לד) מן קשט די אלהכון (שם ב מז) .

קשט . במאה קשיטה (בראש' לג יט) ויתנו לו איש קשיטה אחת (איוב מב יא) .

קשר . וקשרתם לאות על ידך (דברים ו ח) קשרם על גרגרתיך (משלי ג ג) התקשרי בחלון (יהושע ב יח) והקשר על ידו שני (ברא' לח כח) והקרובים אליהם , כי קשרתם כלכם עלי (ש"א כב ח) לא תאמרון קשר , לכל אשר יאמר העם הזה קשר (ישעיה ח יב) קשר עליך עמוס (עמוס ז י) ויהי הקשר אמץ (ש"ב טו יב) והקשרים ליעקב שה (בראשית ל מב) .

קשת . קשת גברים התים (ש"א ב ד) עריה תעור קשתך (חבקוק ג ט) ללמד בני יהודה קשת (ש"ב א יח) נושקי רומי קשת (תלים עח ט) היו כקשת רמיה (הושע ז טז) .

קתרוס . קתרס סבכא פסנתרין סומפניה (דניאל ג ה) כלי זמר המה .

ותשלם מחברת קו"ף

אחל מחברת רי"ש

רא . ראם ראש , רב רבד רבד רבע רבץ רבק , רגב רגז רגל רגם רגן רגע רגש , רד רדיד רדם רדף , רה רהב רהט , רוח , רז רזח רזם רזן , רח רחב רחל רחם רחף רחץ רחק רחש , רט רטב רטפש רטש , רך רכב רכל רכס רכש , רם רמה רמך רמן רמס רמש , רן , רס רסן , רע רעב רעד רעל רעם רענן רפח רעץ רעש , רף רפא רפד רפס רפסד רפק רפש רפשׁ רפת , רץ רצד רצח רצע רצף , רק רקב רקד רקח רקם רקע , ר , רש רשם רשע רשף רשת , רתח רתם רתק רתת .

רא . מתחלק לג' מחלקות : האחד , והרא האשה כי טוב העץ למאכל (בראשית ג ו) וירא יעקב כי יש שבר במצרים (שם מב א) ראה פניך לא פללתי (שם מח יא) במראת הלילה (שם מו ב) במראה אליו אתודע (במ' יב ו) ואראה מראות אלהים (יחזקאל א א) כראת פני אלהים (ברא' לג י) .

השני , ומוראכם וחתכם (שם ט ב) אידה מוראי (מלאכי א ו) יובילו שי למורא (תה' עו יב) .

השלישי , והסיר את מראתו בנצחה (ויקרא א טז) הוי מוראה ונגאלה (צפניה ג א) ושמתיך כראי (נחום ג ו) ענין מנוף הם .

ראם . מתחלק לב' מחלקות : האחד , ומקרני רמים עניתני (תהלים כב כב) כתועפת ראם לו (במדבר כג כב) .

השני , ראמות וגביש לא יזכר (איוב כח יח) מאבני השהם הוא .

ראש . מתחלק לג' מחלקות : האחד , בראשית ברא אלהים (בראשית א א) ראשית חכמה יראת י' (תהלים קיא י) ראשון הוא לכם (שמות יב ב) וראשית שמנים ימשחו (עמוס ו ו) מראשית ערסתיכם (במד' טו כא) והקרבים אליהם, מראשו ועד רגליו (ויקרא יג יב) ושמן על ראשך אל יחסר (קהלת ט ח) אל ראשי המטות (שם ל ב) והיה לארבעה ראשים (בראשית ב י) .

השני , כי תשא את ראש (שמות ל יב) מה

המבאר

שה) רש"י : [ברא' ל מא] אמר על ה ם ק ש ר ו ח : ובמחם חברו עם אחיתפל בקשרים [ש"ב טו לא] ויהי הקשר אמץ.

אותן המתקשרות יחד למהר עבורן . ע"כ . ולפי זה נחסרו בשרש חוה שני הכתובים האלה בכל הנוסחאות אשר לפני .

כג) וגם הנה הוא יצא לקראתך (שמות ד יד) ואקראה לך להודיעני מה אעשה (ש"א כח טו) ׳ השלישי, קרא דגר ולא ילד (ירמיה יז יא) כאשר ירדף הקרא בהרים (ש"א כו כ) ׳

קרב ׳ מתחלק לג׳ מחלקות: האחד, קרב אתה ושמע (דברים ה כו) קרבת אלהים יחפצון (ישעיה נח ב) כל הקרב הקרב אל משכן י׳ (במ׳ יו כח) והיה כקרבכם אל המלחמה (דברי׳ כ ב) ׳ השני, נביא מקרבך מאחיך (שם יח טו) ופרש יריו בקרבו (ישעיה כה יא) בקרב אלהים ישפט (תהלים פב א) וכל קרבי את שם קדשו (שם קג א) וקרבו וכרעיו (ויקרא א ט) ראשו על כרעיו ועל קרבו (שמות יב ט) יסוד אחד להם ׳ השלישי, ביום הלחמו ביום קרב (זכריה יד ג) קרבות יחפצו (תהלים סה לא) טובה חכמה מכלי קרב (קהלת ט יח) עבדא קרב עם קדישין (דניאל ז כא) לשון מלחמה המה ׳

קרח ׳ מתחלק לב׳ מחלקות: האחד, וקרח בלילה (בראשית לא מ) משליך קרחו כפתים (תלים קמז יז) כעין הקרח הנורא (יחז׳ א כב) ׳ השני, קרחי וגוי ׳׳׳ הרחיבי קרחתך כנשר (מיכה א טז) לא יקרחו קרחה בראשם (ויקרא כא ה) והקריחו אליך קרחא (יחז׳ כו לא) בקרחתו או בגבחתו (ויקרא יג מב) קרח הוא פחזור הוא (שם יג מ) עלה קרח עלה קרח (מ"ב ב כג) ׳

קרם ׳ וקרמתי עליכם עור (יחזקאל לז ו) ויקרם עליהם עור מלמעלה (שם לז ח) כמו ויסך עליהם ׳

קרן ׳ מתחלק לב׳ מחלקות: האחד, אלה הקרנות אשר זרו את יהודה (זכריה ב ב) לקחנו לנו קרנים (עמו׳ ו יג) ועל קרניא עשר (דנ׳ ז כ) ׳ השני, כי קרן עור פני משה (שמות לד לה) קרנים מידו לו (חבקוק ג ד) ענן הוד המה.

קרס. והבאת את הקרסים בללאת (שמות כו יא) קרסיו קרשיו (שם לה לג) כרע בל קרס נבו (ישעיה מו א) קרסו קרעו יהדו (שם מו ב).

קרסל. ולא מעדו קרסלי (ש"ב כב לו) ׳

קרע. עת לקרוע (קהלת ג ז) וקרעו לבבכם (יואל ב יג) קרעו ולא דמו (תהלים לה טו) ויקרעו את מעלו (איוב א כ) שד).

קרץ. מתחלק לג׳ מחלקות: האחד, קרץ מצפון בא בא (ירמיה מו ב) מחמר קרצתי גם אנ (איוב לג ו).

השני, קרץ בעיניו (משלי ו יג) קרץ עין יתן עצבת (שם י י) שנאי חנם יקרצו עין (תלים לה יט) ענין רמז הם.

השלישי, די אכלו קרצוהי די דניאל (דניאל ו כה) ואכלו קרציהון די יהודיא (שם ג ה).

קרש. ועשית את הקרשים למשכן (שמות כו טו) תחת הקרש האחד (שם כו יט) קרשך עשו שן (יחזקאל כו ו).

קש. מתחלק לו״ו מחלקות: האחד, כקש לפני רוח (תהלים פג יד) ואת קש יבש תרדף (איוב יג כה) לקשש קש לתבן (שמות ה יב) מקשש עצים ביום השבת (במ׳ טו לב) כמשמעו.

השני, ותקש בלדתה (בראשית לה טז) אם לא בכיתי לקשה יום (איוב ל כה) ויקש דבר איש יהודה (ש"ב יט מד) וידבר אתם קשות (בראש׳ מב ז).

השלישי, יקשת לך וגם נלפדת (ירמיה נ כד) נוקשת באמרי פיך (משלי ו ב) פן תנקש אחריהם (דברים יב ל) כי מוקש הוא לך (שם ז טז) כהם יוקשים בני אדם (קהלת ט יב) ישור כשך יקושים (ירמיה ה כו).

הרביעי, את הקשאים (במדבר יא ה) כמלונה במקשה (ישעיה א ח) ׳

החמישי, ותהת מעשה מקשה קרחה (שם ג כד) מקשה תעשה המנורה (שמות כה לא).

הששי, וארכבתא דא לדא נקשן (דניאל ה ו) אין לו דמיון בתורה ׳ ענין נענוע הוא.

קש. מתחלק לשני ענינים: האחד, כל אשר לו סנפיר וקשקשת (ויקרא יא ט) ושרין קשקשים (ש"א יז ה).

השני, ואת קשות הנסך (במדבר ד ז) וקשותיו ומנקיותיו (שמות כה כט) ויתכן להיות מגזרתם [נה"וב מגזרת) קסת הספר (יחזקאל ט ג).

המבאר

שד) רש"י: [בירמיה ד ל] אמר: תקרעי בפוך, שתפוך נראה כפרחיב קרע העין כך שמעתי, ונם מנחם לא חלק בכחברת קרע, ע"כ. ר"ל אלו היה חקרעי בפוך נבדל בפתרונו היה מנחם מחלקו למחלקה אחרת, ואחרי לא חלקו מוכח כי חשבהו לאחד.

מו כא) ומקצעותיו לו (שם מא כב) למקצעות (שמות כו כג) ענין זויות הבית ׳

קצף ׳ מתחלק לב׳ מחלקות, האחד, קצף ד׳ על אבחיכם קצף (זכריה א ב) מקצפו תרעש ארץ (ירמיה י י) כי בקצפי הכיתיך (ישע׳ ס י) ׳

השני, בקצף על פני מים (הושע י ז) ותאנתי לקצפה (יואל א ז) פתרונו כפי ענינו כרתה על פני מים ש) ׳

קצר ׳ מתחלק לג׳ מחלקות: האחד, כי קצר המצע מהשתרע (ישע׳ כח כ) קצר ימי (תה׳ קב כד) קצר ימים (איוב יד א) מקצר רוח (שמו׳ ו פ) הקצר רוח יי׳ (מיכה ב ז) הקצור קצרה ידי מפרות (ישעיה נ ב) ׳

השני, וקצרתם את קצירה (ויקרא כג י) כי בשל קציר (יואל ד יג) שלא מלא כפו קוצר (תלים קכט ז) כי תקצר קציך בשדך (דברים כד יט) אשר קצירו רעב יאכל (איוב ה ה) ׳

השלישי, ועשה קציר כמו נטע (שם יד ט) תשלח קציריה עד ים (תהלים פ יב) ענין ינוקות [נ״ה ינוקות] המה ׳

ק ׳ ולא תקיא הארץ (ויקרא יח כח) כאשר קאה (שם) פן תשבענו והקאתו (משלי כה פז) שיחו שכרו וקיו (ירמיה כה כז) ׳

קר ׳ מתחלק לט׳ מחלקות: האחד, יקרה היא מפנינים (משלי ג טו) ואת יקר תפארת גדולתו (אסתר א ד) בנוח מלכים ביקרותיך שא) (תהלי׳ מה י) ואדם ביקר בל ילין (שם מט יג) ענין הדר ויוקר המה ׳

השני, ויקר פדיון נפשם שב) (שם מט ט) הקר רגלך מבית רעך (משלי כה יז) אף אני אלך עמכם בקרי (ויקרא כו מא) בחמת קרי (שם כו כח) אוקיר אנוש מפז (ישע׳ יג יב) יקר רוח איש תבונה (משלי יז כז) ענין מניעה המה ׳

השלישי, מקרה אחד לצדיק ולרשע (קהלת ט ב) אם יקרך עון בדבר הזה (ש״א כח י) הקרה נא לפני היום (בראשית כד יב) ויקר אלהים אל בלעם (במד׳ כג ד) את כל אשר קרהו (אסת׳ ד ז) וקרהו אסון (בראשית מד כט) ויקר מקרה (רות ב ג) ענין פגיעה המה ׳

הרביעי, מים קרים (משלי כה כה) וממזרים קרה (איוב לז ט) וקר וחם (בראשית ח כב) לפני קרתו מי יעמד (תהלים קמז יז) מעדה בגד ביום קרה (משלי כה כ) ׳

החמישי, המקרה במים עליותיו (תלים קד ג) קרות בתינו ארזים (שיר א יז) מפיל הקורה (מ״ב ו ה) על כן באו בצל קרתי (בר׳ יט ח) בעצלתים ימך המקרה (קהלת י יח) וקורי עכביש יארגו שג) (ישעיה נט ה) המה קרוהו (נחמיה ג ג) ׳

הששי, מקור מים חיים (ירמ׳ ב יג) ושמתיך בנקרת הצור (שמות לג כב) העיני האנשים ההם תנקר (במדבר טז יד) מעין נרפש ומקור משחת (משלי כה כו) ומהרה ממקר דמיה (ויקרא יב ז) ועיני מקור דמעה (ירמיה ח נג) ואל מקנת בר נקרתם (ישעיה נא א) עצמי נקר מעלי (איוב ל יז) יקרוה ערבי נחל (משלי ל יז) אני קרתי ושתיתי מים (ישעיה לז כה) ׳

השביעי, קרית מלך רב (תהלים מח ג) קריה נאמנה (ישעיה א כא) בצאתי שער עלי קרת (איוב כט ז) על גפי מרמי קרת (משלי ט ג) והקריתם לכם ערים (במדבר לה יא) ׳

השמיני, וקיר עזה מגן (ישע׳ כב ו) ארמנות הקריות (עמוס ב ב) ופלשתים מכפתור וארם מקיר (שם ט ז) וגלו עם ארם קירה (עמוס א ה) שם מדינה ׳

התשיעי, בקירת הבית (ויקרא יד לז) והקיר ביני וביניהם (יחז׳ מג ח) מקיר העיר והוצה (במדבר לה ד) ויתכן להיות מהמחלקת הששי, וקרקר כל בני שת (שם כד יז) מקרקר קר (ישע׳ כב ה) ׳

קרא ׳ מתחלק לג׳ מחלקות: האחד, קרא הדרות מראש (ישע׳ מא ד) מצרים קראו (הושע ז יא) ׳

השני, כי יקרא קן צפור (דברים כב ו) מדוע קראני אלה (ירמיה יג כב) ותקרא אתם (שם לב

המבאר

ש) בנ״י כתוב: ותרגמו כרתיהא על אפי מיא.

שא) רש״י: ראיתי בנקוד רב סעדיה חיבה זו סדורה עם מי נתן למשמה יעקב, שלתוב בו יוד והמסך מודגשת. ומנחם חברו לשון יוקר כפו יקר מכלי פו.

שב) רש״י: ומנחם חברו לשון מניעה, כמו אוקיר אנוש מפז, יאלך עמם בחמת קרי. בלופר ויסגע פדיון נפשם ע״כ.

שג) רש״י: ומנחם חברו בהחברה קורות ע״ש שהעכביש אריגותיו בקורות.

קסם קסמים (דברים יח י) וקסמים בירם (במדב' כב ז) ולא קסם בישראל (שם כג כג) וחשכה להם מקסם (מיכה ג ו) יסוד אחד להם ׳

קסת ׳ וקסת הספר במתניו (יחזקאל ט ג) [עיין להלן שרש **קשׁ**] ׳

קע ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , והוקע אותם ליי׳ (במדבר כה ד) וכחבת קעקע רצע) (ויקרא יג כח) ׳

השני , פן תקע נפשי ממך (ירמיה ו ח) כאשר נקעה נפשי (יחזקאל כג יח) ענין הסרה המה ׳

קער ׳ קערת כסף אחת (במדבר ז יג) קערת כסף שתים עשרה (שם ז פו) ועשירת קערתיו (שמות כה כט) ׳

קף ׳ מחלק לג׳ מחלקות : האחד , הקף את העיר (יהושע ו ג) עדת מרעים הקיפוני (תה׳ כב יז) ויהי כי הקיפו ימי המשתה (איוב א ה) ויקפו על העיר (מ״ב ו יד) לא תקפו פאת ראשכם (ויקרא יט כז) ויתכן לא תקפו ענין השחתה ׳

השני , ונקף סבכי היער בברזל (ישעיה י לד) חגים ינקפו (שם כט א) כנקף זית (שם יז ו) ותחת חגורה נקפה (שם ג כד) ענין השחתה ׳

השלישי , שנהבים וקפים ותכיים (מ״א י כב) ׳

קפא ׳ קפאו תהמת בלב ים (שמות טו ח) וכגבינה תקפיאני (איוב י י) לא יהיה אור יקרות וקפאון (זכריה יד ו) ׳

קפד ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , קפדה בא (יחז׳ ז כה) קפדתי כארג חיי (ישע׳ לח יב) ׳

השני , וירשוה קאת וקפוד (שם לד יא) ׳

קפץ ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , אם קפץ באף רחמיו סלה (תהלים עז י) ולא תקפץ את ידך (דברים טו ז) ועלתה קפצה פיה (איוב ה טו) עליו יקפצו מלכים פיהם (ישע׳ נב טו) ׳

השני , מקפץ על הגבעות (שיר ב ח) ׳ ענינו יורה עליו ׳

קץ ׳ מתחלק לו׳ מחלקות : האחד , קץ כל בשר בא לפני (בראשית ו יג) מקצה גבול מצרים ועד קצהו (שם מז כא) לכל תכלה ראיתי קץ (תה׳ קיט צו) מקץ שבע שנים (דברים טו א) בקצה המטה אשר בידי (ש״א יד מג) מקצה בחברת ׳׳׳ הקיצונה במחברת השנית (שמות כו ד) הן אלה קצות דרכיו (איוב כו יד) ׳

השני , קץ וחרף (תהלים עד יז) כלוב קץ (עמוס ח א) כי על קיצך (ישעיה טו ט) על בית הקיץ (עמוס ג טו) וקץ עליו העיט (ישע׳ יח ו) ׳

השלישי , ויקץ מואב מפני בני ישראל (במדבר כב ג) ויקצו מפני בני ישראל (שמות א יב) נעלה ביהודה ונקיצנה (ישעיה ז ו) ענין מצוק ודחק המה ׳

הרביעי , החל י׳ לקצות בישראל (מ״ב י לב) כי את כל אלה עשו ואקץ בם (ויקרא כ כג) קצתי בחיי (בראשית כז מו) ואל תקץ בתוכחתו (משלי ג יא) ענין מאיסה המה ׳

החמישי , ויקץ יעקב משנתו (בראש׳ כח טז) לא הקיץ הנער (מ״ב ד לא) ויקץ כישן אדני (תהלים עח סה) הקיצה אל תזנח לנצח (שם מד כד) הקיצתי ואראה (ירמיה לא כו) ׳

הששי , וקצתה את כפה (דברים כה יב) וקצץ פתילם (שמות לז ג) בהנות ידיהם ורגליהם מקצצים (שופטים א ז) י׳ צדיק קצץ עבות רשעים (תהלים קכט ד) ׳

השביעי , וקוץ ורדרד (בראשית ג יח) את קוצי המדבר (שופטים ח ז) קוצים כסוחים (ישעיה לג יב) ׳

קצב ׳ מדה אחת וקצב אחד (מ״א ו כה) כערר הקצובות (שיר ד ב) ויקצב עץ וישלך שמה (מ״ב ו ו) לקצני הרים ירדתי (יונה ב ז) ׳

קצח ׳ והפיץ קצח וכמן יזרק (ישע׳ כח כה) כי לא בחרוץ יודש קצח (שם כח כו) ׳

קצן ׳ קציני סדם (ישעיה א י) כל קציניך נדדו יחד (שם כב ג) אשר אין לה קצין (משלי ו ז)׳

קצע ׳ מתחלק לג׳ מחלקות : האחד , מר ואהלות קציעות (תלים מה ט) עצי קטורת המה : וכמהו בלשון ארמית קדה קציעתא (שמות ל כד) ׳

השני , יקצע מבית סביב (ויקרא יד מא) ענין מפצל הוא לפי ענינו ׳

השלישי , והנה חצר במקצע חצר (יחזקאל

המבאר

רצע) רש״י : וכחבת קעקע כחב חמחוקה ושקוע שאיני נמחק לעולם , וכו׳ , ק ע ק ע לשון והוקע אותם , והוקעונים , תוחבין עץ בארץ ותולין אותן עליהם וכו׳ ע״כ ,

(דברים יא ו) ויכח את כל היקום (בראשי׳ ז כג) ומגזרתו ועיניו קמה ולא יכול לראות (ש״א ד טו) כי קמו עיניו משיבו (מ״א יד ד) עינוי קמו [נ״ו עמדו] עיניו מראות, כמו כי עמדו לא ענו עוד הצו) (איוב לב טז) ועמדו מדבר, והעמד מלדת (בראשית כט לה) ׳

השני, נקמת נקם ברית (ויקרא כו כה) נקם נקמת בני ישראל (במדבר לא ב) בשמך נבוס קמינו (תהלים מד ו) ואל ישבי לב קמי (ירמיה נא א) שבעתים יקם קין (בראשית ד כד) לא יקם כי כספו הוא (שמות כא כא) לא תקם ולא תטר (ויקרא יט יח) ׳

קמח ׳ קמח סלת (בראש׳ יח ו) קחי רחים ומחני קמח (ישעיה מז ב) צמח בלי יעשה קמח (הושע ח ז) כמשמעו חמים ׳

קמט ׳ אשר קמטו ולא עת (איוב כב טז) ותקמטני לעד היה (שם טז ח) ענין נקמה (איוב י א) המה ׳

קמל ׳ קנה וסוף קמלו (ישעי׳ יט ו) החפיר לבנון קמל (שם לג ט) כמשמעו [כריתה].

קמץ ׳ וקמץ הכהן ממנה מלוא קמצו (ויק׳ ה יב) בשבע שני השבע לקמצים (בראשית מא מז) וקמץ משם מלא קמצו (ויקרא ב ב) ׳ ענין מלא כף כמשמעו ׳

קמש ׳ והנה עלה כלו קמשונים (משלי כד לא) קמוש והוח במבצריה (ישעיה לד יג) ׳

קן ׳ מתחלק לח׳ מחלקות: האחד, קנים תעשה את התבה (בראש׳ ו יד) שמה קננה קפוז ותמלט (ישעיה לד טז) והיו ביונה הקנן בעברי פי פחת (ירמיה מח כח) כצפור נודדת מן קנה (משלי כז ח) ואמר עם קני אגוע (איוב כט יח) ׳

השני, קנה שמים וארץ (בראשית יד יט) מלאה הארץ קניניך (תה׳ קד כד) יי׳ קנני ראשית דרכו (משלי ח כב) ומקנהו פרץ בארץ (איוב א י) מקנה אף על עולה (שם לו לג) ומקנה רב היה לבני ראובן (במדבר לב א) ארץ מקנה הוא (במ׳ לב ד) עשה מקנה וקנין (יהו׳ לח יב) הבו מקניכם (בראשית מז טז) ובמקנה הצאן ובמקנה הבקר (שם מז יז) כי אדם הקנני מנעורי (זכריה יג ה) ענינו הפקירני על מקנה ׳

השלישי, כי תקנה עבד עברי (שמות כא ב) או קנה מיד עמיתך (ויקרא כה יד) אשר קוניהן יהרגן (זכריה יא ה) רע רע יאמר הקונה (משלי כ יד) ויקן את חלקת השדה (בראשית לג יט) ׳

הרביעי, וקנה השוב מארץ מרחק (ירמיה ו ך) קנה וקנמון (שיר ד יד) וקנמן בשם מחציתו (שמות ל כג) ׳

החמישי, כאשר ינוד הקנה במים (מ״א יד טו) ואזרעי מקנה חשבר (איוב לא כב) ושששה קנים יצאים מצדיה (שמו׳ כה לב) כפתריהם וקנתם (שם כה לו) קנה וסוף קמלו (ישעיה יט ו) ׳

השׁשי, רצו) וכסף בקנה ישקלו (ישעיה מו ו) חמש מאות קנים בקנה המדה סביב (יחז׳ מב טז) וקנה המדה (שם מ ג) ׳

השביעי, קינה היא וקוננוה (שם לב טז) בנות הגוים תקוננה אותה (יחז׳ לב טז) ויקונן ירמיה על יאשיה ׳׳׳׳ והנם כתובים על הקינות (דה״ב לה כה) וקראו למקוננות (ירמיה ט טז) ענין הספד הם ׳

השמיני, ומשקל קינו שלש מאות משקל נחשת (ש״ב כא טז) סמל הקנאה המקנה (יהושע ח ג) ׳

קנא ׳ ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו (במדבר ה יד) כי מנחת קנאת הוא (שם ה טו) יקנאהו בזרים (דברים לב טז) אל קנוא ונקם יי׳ (נחום א ב) אל קנא (שמות כ ה) ׳

קנמן ׳ נרד וכרכם קנה וקנמון (שיר ד יד) מר אהלים וקנמון (משלי ז יז) וקנמן בשם מחציתו (שמות ל כג) ׳

קנן ׳ עד אנה תשימון קנצי למלין (איוב יח ב) ענין תכל רצח) המה ׳

קס ׳ ואת פריה יקוסס ויבש (יחז׳ יז טז) ׳ פתרונו כפי ענינו כמו יקוצץ ׳

קסם ׳ קסם על שפתי מלך (משלי טז י)

המבאר

רצו) הכתוב הזה חסר בכל ההעתקות ורק נמצא בם מלות ע ס ר ו מ ד ב ר ׳ והוספתיו מדעתי. כי כן נמצא גם בשרש ד ם צד 65, ופרושו כמו שנחסרה מלה מ ד ב ר אחרי מלת עמדו וצריכה להבין הקורא, כן גם כאן נחסרה מלה מ ר א ו ח אחרי ק מ ו או אחרי ע י נ י ו ׳

רצו) בל״ח חוברה לה יחדו הסחלקה חששית עם מחלקה החפשית, ומחלקה השמינית נחלקה בה לשנים, ומשקל קינו לבד, וכסל החקנאה הקנה לבד;

רצח) בניסח ברלין ולונדון כתוב ענין הבל הם, והבל הוא ׳

(תהלים צא ו) ׳

קטל ׳ אם תקטל אלוה רשע (תהלים קלט יט) מזה עשו מקטל (עובדיה ט) הן יקטלני לו איחל (איוב יג טו) ובעו דניאל וחבורוהי להתקטלה (דניאל ב יג) הרג בלשון ארמית קטל ׳

קטן ׳ קטני עבה ממחני אבי (מ״א יב י) קטנתי מכל החסדים (בראשית לב יא) כי מי בו ליום קטנות (זכריה ד י) להקטין איפה ולהגדיל שקל (עמוס ח ה) כמשמעו ׳

קטף ׳ וקפשת מלילת בידך (דברים כג כו) דהקטפים מלוח עלי שיח (איוב ל ד) את ראש יניקותיו קטף (יחזקאל יז ד) מראש ינקותיו רך אקטף (שם יז כב) ׳

קטר ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , קטר יקטרון (ש״א ב טז) מקטר קטרת (שמות ל א) וקטר מחמץ תודה (עמ׳ ד ה) לא תקטירו ממנו אשה ליי׳ (ויקרא ב יא) וכסה ענן הקטרת (שם טז יג) והנה עלה קיטר הארץ כקיטר הכבשן (בראשית יט כח) אש וברד שלג וקיטור (תלים קמה ח) כי הייתי כנאד בקיטור (שם קיט פג) ׳

השני , וקטרי הרצה משתרין (דניאל ה ו) ומשרא קטרין (שם ה יב) ענין קשר ואסירה המה ׳

קל ׳ מתחלק לו׳ מחלקות : האחר , קל הוא על פני מים (איוב כד יח) וקלו מנמרים סוסיו (חבקוק א ח) קלים היו רדפינו (איכה ד יט) והקל מעליך ונשאו אתך (שמות יח כב) רכב על עב קל (ישעיה יט א) ועל קל נרכב על כן יקלו רדפיכם (שם ל טז) ׳

השני , ומדוע הקלחני (ש״ב יט מד) ואנכי איש רש ונקלה (ש״א יח כג) ונקלה כבוד מואב (ישעיה טז יד) ובזי יקלו (ש״א ב ל) מלא פניהם קלון (תהלים פג יז) הן קלתי (איוב מ ד) מקל אביו ואמו (משלי כ כ) וקיקלון על כנרתך (חבק׳ ב טז) ׳

השלישי , יקללו המה ואתה תברך (תהלים קט כח) לא תקלל חרש (ויקרא יט יד) כי קללת אלהים תלוי (דברים כא כג) כלה מקללוני (ירמיה טז י) ׳

הרביעי , אביב קלוי באש (ויקרא ב יד) מצות וקלוי (יהושע ה יא) אשר קלם מלך בבל באש (ירמי׳ כט כב) ונצצים כעין נחשת קלל רצנ) (יחז׳ א ז) והוא לא פנים קלקל (קה׳ י י) בלחם הקלקל (במדבר כא ו) ׳

החמישי , קלקל בחצים רצד) (יחזקאל כא כו) וכל הגבעות התקלקלו (ירמיה ד כר) ׳

הששי , קול יי׳ חצב להבות אש (תהלים כט ז) וישמע את הקול מדבר עליו (במדבר ז פט) וכל העם ראים את הקולת (שמות כ טו) קל מן שמיא נפל (דניאל ד כח) ׳

קלח ׳ או בקלחת או בפרור (ש״א ב יד) ׳

קלט ׳ ושור ושה שרוע וקלוט (ויקרא כב כג) גרוע וחסר ׳ ערי מקלט רצה) (במד׳ לה יא) ׳

קלס ׳ והוא במלכים יתקלס (חבקו׳ א י) ולא היית כזונה לקלס אחנן (יחז׳ טז לא) לעג וקלס לסביבותינו (תלים מד יד) ענין לעג ובוזון המה ׳

קלע ׳ מתחלק לג׳ מחלקות : האחד ׳ בתוך כף הקלע (ש״א כה כט) נהפכו לו אבני קלע (איוב מא ך) בקלע ובאבן (ש״א יז נ) כל זה קלע באבן (שופ׳ך טז) ובילקוט וקלעו בירו (ש״א יז מ) ׳

השני , את קלעי החצר (שמות לה יז) ׳ ענין יריעות המה ׳

השלישי , וקלע עליהם מקלעות (מ״א ו לב) פתוחי מקלעות כרובים (שם ו כט) מקלעת פקעים (שם ו יח) ענין פתוח המה ׳

קלש ׳ ולשלש קלשון ולהקרדים (ש״א יג כא) ׳

קם ׳ מתחלק לשני ענינים : האחר , מי הקים כל אפסי ארץ (משלי ל ד) וביום הקים את המשכן (במדבר ט טו) ומקים יריעותי (ירמיה י ך) ונאם הגבר הקם על (ש״ב כג א) ומגזרתו קימו וקבלו היהודים (אסתר ט כז) די כל אסר וקים די מלכא יהקים (דנ׳ ו טז) וקים לעלמין (שם ו כז) ומיהקם מלכין (שם ב נא) , ומגזרתו ואולך אתכם קוממיות (ויקרא כו יג) ולא תהיה לכם תקומה (ויק׳ כו לז) ומגזרתו ואת כל היקום אשר ברגליהם

המבאר

רצנ) רש״י : נחשת קלל מוקק ומאיר , ומנחם הברו עם קלוי באש .

רצד) רש״י : קלקל בחצים , הברו מנחם עם נחשת קלל ועם לא פנים קלקל , ויש משמע קלקל לשון קלקול כמו וכל הגבעות התקלקלו . ע״כ , ונראה לפ״ז כי בנוסחת מחברת מנחם שהיתה לפני רש״י היה הכתוב קלקל בחצים נכלל בתוך מחלקה הה׳ ולא במחלקה הח״א .

רצה) בל״ז ערי מקלט הוא מחלקה שניה . וביחר הנוסחאות אין כאן כי אם מחלקה אחת .

קדח ׳ נקדח אש המסים (ישעיה סד א) כי אש קדחה באפי (דברים לב כב) בשחפת ובקדחת (שם כח כב) ׳

קדם ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , מענה אלהי קדם (דברים לג כז) במה אקדם י״י (מיכה ו ו) מגמת פניהם קדימה רצ) (חבקוק א ט) מי הקדמני ואשלם (איוב מא ג) נקדמה פניו בתודה (תלים צה ב) הן קדם אהלך ואיננו (איוב כג ה) לפאת קדמה מזרחה (שמות כו יג) ויי׳ נהג רוח קדים בארץ (שם י יג) ׳

השני , מחכמה כל בני קדם (מ״א ה י) גדול מכל בני קדם (איוב א ג) בן מלכי קדם (ישעיה יט יא) ׳

קדר ׳ וכי הלבנו קדרנית (מלאכי ג יד) הקדרים מני קרח (איוב ו מז) וקדר עליהם הים (מיכה ג ו) למה קדר אלך (תהלים מג י) ענין שחרות הם ׳

קדש ׳ מתחלק לג׳ מחלקו׳: האחד, אין קדוש כיי׳ (ש״א ב ב) אל נערץ בסוד קדשים רבה (תהלים פט ח) מקדוש ישראל (ירמיה נא ה) קדש קדשים הוא ליי׳ (שמות ל י) ויקדש בם (במדבר כ יג) בקרבי אקדש (ויקרא י ג) והיה למקדש ולאבן נגף (ישעיה ח יד) והתגדלתי והתקדשתי (יחזקאל לח כג) ׳

השני , קדשו צום (יואל א יד) התקדשו למחר (במדבר יא יח) אני צויתי למקדשי (ישעיה יג ג) עד אנוש אל מקדשי אל (תהלים עג יז) והקדשם ליום הרגה (ירמיה יב ג) וקדשו עליו מלחמה (מיכה ג ה) ענין הכנה המה ׳

השלישי , לא תהיה קדשה מבנות ישראל ולא יהיה קדש מבני ישראל (דברים כג יח) וגם קדש היה בארץ (מ״א יד כד) והיתם בקדשים (איוב לו יד) ׳

קה ׳ אם קהה הברזל (קהלת י י) הקהינה שניו (ירמ׳ לא ל) ותבו ליקהת אם (משלי ל יז) לעת שיבתה נכלות כחה , לעת יקהה הדוד כחה , ויתכן להיות מגזרתו רצא) ולו יקהה עמים(בר׳ מט י) ׳

קהל ׳ פל קהל עדת ישראל (שמות יב ו) במקהלות ברכו אלהים (תהלים סח כז) ׳

קו ׳ מתחלק לג׳ מחלקות : האחד , או מי נטה עליה קו (איוב לח ה) וקו ינטה על ירושלם (זכריה א טז) ונטה עליה קו תהו (ישעי׳ לד יא) קו לקו קו לקו (שם כח י) את תקות חוט השני הוה (יהושע ב יח) בכל הארץ יצא קום (תהלים יט ה) ׳

השני , יקוו המים (בראשית א ט) מקוה מים (ויקרא יא לו) ונקוו אליה כל הגוים (ירמי׳ ג יז) ׳

השלישי , קוה קויתי י׳ (תהלים מ ב) קויתי י׳ קותה נפשי (שם קל ה) ותקותי מי ישורנה (איוב יז טו) ויתכן להיות הו״ו לתוכן המלה כיתר הוו״ן , וקוי י׳ (ישעיה מ לא) יוכיח ׳

קח ׳ מתחלק לג׳ מחלקות : האחד , קהה לי עגלה משלשה (בראשית טו ט) קחו מוסרי ואל נסף (שמות ח י) ולא יקה שחד (דב׳ י יז) ׳

השני , קח על מים רבים (יחזקאל יז ה) ענין צמה הוא ׳

השלישי , ולאסורים פקח-קוח (ישעיה סא א) נראים שלשת המלים האלה מיסור אחד הם נגזרים , אבל הענין יפרידם כמעט , ויתכן להיות פקח-קוח מלה אחת ׳

קט ׳ מתחלק לג׳ מחלקות : האחד , נקטה נפשי בחיי (איוב י א) אשר יקוט כשלו (שם ח יד) ארבעים שנה אקוט בדור (תהלים צה י) ראיתי בגדים ואתקוטטה (שם קיט קנח) ובמתקוממיך אתקוטט רצב) (שם קלט כא) ׳

השני , כמעט קט (יחז׳ פז מו) ראוי להיות מגזרת קטן , כיתר המלין אשר אחריתם נו״ן , ואינה יסוד במלה ונראה כיסור ׳

השלישי , כעור מן אררי קיט (דניאל ב לה) ׳ ענין קיץ הם בתרגום ׳

קטב ׳ אהי קטנך שאול (הושע יג יד) וקטב מרירי (דברים לב כד) מקטב ישוד צהרים

המבאר

רצ) מן בנטת פניהם קדימה ולהלן עד מחלקה השנית נרשם בהעתקה ורין המחלקה השנית , וא״כ שלש מחלקות בשרש הזה , אבל נראה כי טעות הוא בע״ו .

רצא) בע״ו כתוב מגזרת וא״כ יתאה הפך המשפט . ונראה כי הראשון עקר , ויהיה פירושו כי לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו לעת בלות כחו עד כי יבא שילה . ומלת ולו מוסב על יהודה ולא על שילה . ד״ל כל עוד כח ביהודה .

רצב) לפי פירש״י [יחזקאל ו יט] נפקד פה ונקטו בפניהם כי כן אמר שם : ונקטו פנחם חברו עם ראיתי בזנדים ואתקוטטה , יתקוטטו על עצמם על אשר לא שמעו אלי , ע״כ , ויתכן מאד להיות כי הכתוב הראשון נקטה נפשי בחיי נכתב ע״י תפעתיקים תחת ונקטו בפניהם כאשר נעשה כואת לעשרות ולמאות . עיין בהקדמתי .

צרע . מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , נגע צרעת (ויקרא יג מ) והצרוע אשר בו הנגע (שם יג מה) כמשמעו .

השני , וגם את הצרעה (דברים ז כ) ושלחתי את הצרעה לפניך (שמות כג כח) .

צרף . צרופה אמרתך מאד (תלים קיט קמ) מצרף לכסף (משלי יו ג) .

צרת . הנני מצית בך אש (יחזקאל כא ג) ויצת אש בציון (איכה ד יא) הציח אש עלידה (ירמיה יא מז) . הציח , והסיק , ובער , והדליק , קרובי ענין המה .

ותשלם מחברת צד״י

אחל מחברת קו״ף

קב . קבל קבע קנץ קבר , קד קדח קדם קדר קדש , קה קהל , קו , קח . קט קטב קטל קטן קטף קטר , קל קלח קלט קלס קלע קלש , קם קמח קמט קמל קמץ קמש , קן קנא קנמן קנץ . קס קסם קסת , קע קער , קף קפא קפד קפץ , קץ קצב קצח קצן קצע קצף קצר , ק , קר קרא קרב קרח קרם קרן קרס קרסל קרע קרץ קרש , קש קשׁ קשב קשה קשׁט קשר קשת . קתרום .

קב . מתחלק לו׳ מחלקות : האחד , נקבה שכרך (בראשית ל כח) אשר פי י׳ יקבנו (ישעיה סב ב) נקבי ראשית הגוים (עמוס ו א) אשר נקבו בשמות (במדבר א יז) ענין פרוש וכנוי הם .

השני , מה אקב לא קבה אל (שם כג ח) וקבתו לי משם (שם כג כו) ונקב שם י׳ (ויקרא כד מז) בנקבו שם יומת (שם) יקבהו ארורי יום (איוב ג ח) מנע בר יקבהו לאום (משלי יא כו) ענין קללה ומארה הם .

השלישי , ויקב חר ברלחו (מ״ב יב י) ובחוח תקב לחיו (איוב מ כו) ובא בכפו ונקבה (מ״ב יח כא) מלאכת תפיך ונקביך בך (יחזקאל כח יג) ומקבות והגרזן (מ״א ו ז) ענין חור הכמה .

הרביעי , ויבא אחר איש ישראל אל הקבה (במדבר כה ח) ענין אהל ושפריר הוא .

החמישי , ואת האשה אל קבתה (שם) הזרע והלחיים והקבה (דברים יח ג) .

הששי , ורבע הקב דביונים בחמשה כסף (מ״ב ו כה) ענין מדה הוא .

קבל . מתחלק לג׳ מחלקות : האחד , קימו וקבלו היהודים (אסתר ט כז) ולהסיר שקו מעליו ולא קבל (שם ד ד) ויקבלון מלכותא (דנ׳ ו יח) .

השני , מקבילת הללאת (שמות כו ה) וזיוד יתיר קאם לקבלך (דנ׳ ב לא) וכחבן לקבל נגרשתא (שם ה ה) ומחי קבלו יהן בחמותיך (יחז׳ כו ט) מכלי קרב הוא , מגישים ומקבילים אותו לקיר החומה לשחתה :

השלישי , כל קבל די הויתין (דניאל ב ח) כל קבל די הוא עבר (שם ו יא) כל קבל דנה (שם ו י) .

קבע . וקבע את קבעיהם נפש (משלי כב כג) היקבע אדם אלהים ״׳ במה קבענוך (מלאכי ג ח) .

קבץ . וקבץ על יד ירבה (משלי יג יא) קבצת כסף ונחשת (יחזקאל כב ך) .

קבר . ומצרים מקברים (במדבר לג ד) והוא לקברות יובל (איוב כא לב) עלה וקבר את אביך (בראשית נ ו) ויקבר בקבר אביו (ש״ב יז כג) .

קד . מתחלק לג׳ מחלקות . האחד , ועצמותי כמוקד נחרו (תלים קב ד) ותיקר עד שאול תחתית (דברים לב כב) ותחת כבדו יקד יקר , ניקוד אש (ישעיה י מז) על מוקדה על המזבח (ויקרא ו ב) ענין הבערה הם .

השני . ויקר האיש (בראשית כד כו) ויקדו וישתחוו (שם מג כח) ולקדקד נזיר אחיו (שם מט כו) מכף רגלו ועד קדקדו (ש״ב יד כה) ענין שחוח כפיפת קדקד . וענינו כענין באו נשתחוה ונכרעה , נברכה לפני י׳ עשנו (תלי׳ צה ו) . נכרעה מן כרעים , נברכה מן ברכים .

השלישי , וקדה חמש מאות (שמות ל כר) . ממיני סממנים הוא .

מצחך (ישעיה מא יב) שני אנשים עברים נצים (שמות ב יג) אשר הצו על משה (במדבר כו ט) נהצתם על י׳ (שם) בהצותו את ארם נהרים (תהלים ס ב) הן לריב ומיצה תצומו (ישע׳ נח ד) ענין מריבה הם ׳

הרביעי, וצי אדיר לא יעברנו (שם לג כא) וצים מיר כתים (במדבר כד כר) יצאו מלאכים מלפני בצים (יחזקאל ל ט) ענין עניות הם ׳

החמישי, ציה גם חם (איוב כד יט) כחרב בציון (ישעיה כה ה) מדבר ציה וערבה (ירמיה נ יב) הלכו בציות נהר (תלים קה מא) ענין חורב הם ׳

הששי, ופגשו ציים את איים (ישעיה לד יד) חיתו ארץ הם ׳

השביעי, מה הציון הלו (מ״ב כג יז) הציבי לך ציונים (ירמיה לא כא) ובנה אצלו ציון (יחזק׳ לט טו) ענין מצבת עירמה הם ׳

צק ׳ מתחלק לג׳ מחלקות: האחר, צק לעם ויאכלו (מ״ב ד מא) ויצק על ראשו (שמות כט ז) ויצק משמן המשחה (ויקרא ח יב) הוצק הן בשפתותיך (תהלים מה ג) יצקים ביצקתו (מ״א ז כד) ויצקה לו (שמות כה יב) לצקה את אדני הקדש (שם לח כז) ויצקו על העלה (מ״א יח לד) ׳

השני, במצור ובמצוק (דבר׳ כח נג) הציקתני רוח בשני (איוב לב יח) מעוף צוקה (ישעיה ח כב) מפני חמת המציק (שם נא יג) ענין מצור הם ׳

השלישי, לבו יצוק כמו אבן (איוב מא טו) והיית מצק ולא תירא (שם יא טו) ׳

צקל ׳ וכרמל בצקנו (מ״ב ד מב) ענינו יורה עליו ׳

צר ׳ מתחלק ליוד מחלקות: האחד, איש צר ואויב (אסת׳ ז ו) כי אין הצר שוה בנזק המלך (שם ז ד) צרינו בוססו מקדשך (ישעיה סג יח) בלכתך לא יצר צעדך (משלי ד יב) יצרו צעדי אונו (איוב יח ז) צר ואור (ישעיה ה ל) כי הצור אל עיר (דברים כ יט) עלי עילם צורי מדי (ישע׳ כא ב) ויצר עליה (מ״ב יז ד) וכעסתה צרתה (ש״א א ו) לצרר לנלות ערנתה (ויקרא יח יח) ׳

השני, ויצר אתו בחרט (שמות לב ד) וצורם לבלות שאול (תהלים מט טו) ויצר אמר ליצרו (ישעיה כט טז) כחמר ביד היוצר (ירמיה יח ד) ויצרי כצל כלם (איוב יז ז) ׳

השלישי, על הצור בחרב, והכית בצור (שמו׳ יז ו) והצרים נתצו ממנו (נחום א ו) וצור יעתק ממקומו (איוב יד יח) מצור נתתי מצחך (יחזקאל ג ט) פרסות סוסיו כצר נחשבו (ישעיה ה כח) ולא יפול צרור ארץ (עמוס ט פ) אבן יהלמיש המה ׳

הרביעי, מעט צרי (בראשית מג יא) הצרי אין בגלעד (ירמיה ח כב) קחי צרי למכאובה (שם נא ח) ׳

החמישי, צירים אחזוני, כצירי יולדה (ישעיה כא ג) צירים וחבלים (שם יג ח) כי נהפכו עליה צריה (ש״א ד יט) נהפכו צירי עלי (דניאל י טז) ענין חיל הם ׳

הששי, וציר בגוים שלוח (ירמ׳ מט יד) ציר נאמן לשלחיו (משלי כה יג) וילכו ויצטירו (יהושע ט ד) ענין שליחות הם ׳

השביעי, הדלת תסוב על צירה (משלי כו יד) ענין ירות הדלת הוא ׳

השמיני, נצר חסד לאלפים (שמות לד ז) יצרנהו כאישון עינו (דבר׳ לב י) מפחד אויב הצר חיי (תהלים סד ב) יצר סמוך תצור שלום (ישע׳ כו ג) ואצרנה עקב (תהלים קיט לג) מצר תצרני (שם לב ו) ענין שמירה הם ׳

התשיעי, הצור תמים פעלו (דברים לב ד) כי לא כצורנו צורם (שם לב לא) צור עולמים (ישע׳ כו ד) ואין צור כאלהינו (ש״א ב ב) ענין אילות ומעוז הם ׳

העשירי, וצרח הכסף בידך (דברים יד כה) צרור הכסף (משלי ז ד) צררת בשמלתם (שמות יב לד) ׳

צרב ׳ צרבת השחין הוא (ויקרא יג כג) כי צרבת המכוה הוא (שם יג כח) ונצרבו בה כל פנים (יחזקאל כא ג) ׳

צרח ׳ מתחלק לב׳ ענינים: הענין הראשון, יריע אף יצריח (ישעיה מב יג) מר צרח (צפניה א יד) ענין צוחה הם ׳

הענין השני, ויציתו עליהם את הצריח באש (שופט׳ ט מט) ובצרחים ובברות (ש״א יג ו) ׳

צרך ׳ כפל צרכך (דה״ב ב טו) ׳

יצועי (איוב יו יג) התחתיך יצע רמה (ישע׳ יד יא) ׳
השני, מהר צעה להפחה (שם נא יד) ושלחתי לו צעים וצעהו (ירמיה מה יב) אהל בל יצען (ישעיה לג כ) צעדה ברב כחו (שם סג א) ענין שדד ובוזה הם ׳

צעד ׳ בנות צעדה עלי שור (בראשית מט כב) מיי׳ מצעדי גבר (תהלים לו כג) מספר צעדי אגידנו (איוב לא לו) יצרו צעדי אונו (שם יח ז) צדו צעדנו מלכת ברחבתנו (איכה ד יח) ׳ ענין פסיעה המה ׳

צעף ׳ וחכס בצעיף ותתעלף (בראשית לח יד) וחסר צעיפה מעליה (שם לח יט) ׳

צעק ׳ מתחלק לב׳ ענינים : האחד, צעק לבם אל אדני (איכה ב יח) הכצעקתה הבאה אלי (בר׳ יח נא) ׳
השני, ויצעק איש ישראל מנפתלי (שופטים ז כג) ויצעק כל איש אפרים (שם ז כד) ויזעק אביעזר תחתיו (שם ו לד) ויצעקו מכל חגר חגרה ומעלה (מ״ב ג כא) ענין קביצה הם ׳

צער ׳ ויצערו ולא יבין למו (איוב יד כא) והשבתי ידי על הצערים (זכר׳ יג ז) למצער ירשו עם קדשך (ישעיה סג יח) והכבדתים ולא יצערו (ירמיה ל יט) הלא מצער הזוא (בר׳ יט כ) שם בנימין צעיר רדם (תלי׳ סח כח) ענין מזער הם ׳

צף ׳ מתחלק לו׳ מחלקות : האחד ׳ צפה דרך הזק מהנים (נחום ב ב) אל דרך עמדי וצפי (ירמ׳ מה יט) בצפיתנו צפינו (איכה ד יז) ציפה פני דמשק (שיר ז ה) בקר אערך לך ואצפה (תלים ה ד) יצף י׳ ביני ובינך (בראשית לא מט) ׳
השני, וצפוי ראשיהם כסף (שמו׳ לח יז) צפוי למזבה (במדבר יו ג) מצפה על הרש (משלי כו כג) וצפית אתם זהב (שמות כה יג) ׳
השלישי, צוף דבש אמרי נעם (משלי טז כד) ונפת צופים (תהלים יט יא) ׳
הרביעי, אשר הציף את מי ים סוף (דברים יא ד) צפו מים על ראשי (איכה ג נד) ויצף הברזל (מ״ב ו ו) והשקתי ארץ צפחך (יחזקאל לב ו) ׳
החמישי, כסוס עגור כן אצפצף (ישעיה לח יד) המצפצפים והמהגים (שם ח יט) ׳
הששי, צפצפה שמו (יהו׳ יו ה) כמשמעו ׳

צפר ׳ צפד עורם על עצמם (איכה ד ח) פתרונו כפי ענינו, כמו שחר עורם על עצמם ׳

צפר ׳ מתחלק לב׳ מחלקות׳ האחד, כצפיחת בדבש (שמות טז לא) ׳
השני, ואת צפחת המים (ש״א כו יא) וצפחת השמן לא תחסר (מ״א יו יד) ׳

צפן ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחר, נבעו מצפניו (עובדי׳ ו) והצפנהו שלשה ירחים (שמו׳ ב ב) צפניה צפן רוח (משלי כז טז) צפונה חטאתו (הושע יג יב) ענין מסתר הם ׳
השני, צפון וימין אתה בראתם (תהלים פט יג) נושה צפון על תהו (איוב כו ז) ׳

צפע ׳ מתחלק לב׳ מחלקות ׳ האחד, יצא צפע (ישעיה יד כט) וכצפעני יפרש (משלי כג לב) ביני צפעני בקעו (ישעיה נט ה) נחשים צפענים (ירמיה ח יו) ׳
השני, את צפועי הבקר (יחזקאל ד טו) הצאצאים והצפעות (ישעיה כב כד) ׳

צפר ׳ מתחלק לג׳ מחלקות : האחר, ולצפירת תפארה (ישעיה כח ה) באה הצפירה (יחזקאל ז ז) ישב ויצפר (שופטים ז ג) ענין נהרה [נ״ה נהורא] הם, וכל בקר בלשון ארמית צפרא ׳
השני, וצפיר העזים (דניאל ח ה) וצפירי עזים שבעה לחטאת (דה״ב כט כא) כמשמעו ׳
השלישי, בצפרים עפרת (ישעיה לא ה) גם צפור מצאה בית (תהלים פד ד) נודי הרכם צפור (שם יא א) את הצפור החיה (ויקרא יד ו) כל צפור טהורה (דבר׳ יד יא) בדם הצפור השחוטה (ויקרא יד ו) בצפרן שמיר (ירמיה יו א) ונראה כי כן ועשתה את צפרניה (דברים כא יב) וצפרן שמיר מחלקות רביעית ׳

צ ׳ מתחלק לו׳ מחלקות : האחד, תנו ציין למואב, כי נצא הצא (ירמיה מה ט) כי נצו גם נעו (איכה ד טו) מלא הנוצה אשר לו הרקמה (יחז׳ יו ג) והסיר את מראתו בנצחה (ויק׳ א טז) ׳
השני, ויציצו מעיר כעשב הארץ (תהלים עב טז) בבקר יציץ וחלף (שם צ ו) הנצנים נראו בארץ (שיר ב יב) כפרחת עלתה נצה (בר׳ מ י) ובסר גמל יהיה נצה (ישע׳ יח ה) ענין פרח הם ׳
השלישי, כי ינצו אנשים יחדו (דברים כה יא) וינצו במחנה (ויקרא כר י) וינצו שניהם בשדה (ש״ב יד ו) אהב מצה (משלי יו יט) אנשי

צפר ׳ מתחלק לב׳ מחלקות׳ האחד, כצפיחת בדבש (שמות טז לא) ׳
השני, ואת צפחת המים (ש״א כו יא) וצפחת השמן לא תחסר (מ״א יו יד) ׳

צפן ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחר, נבעו מצפניו (עובדי׳ ו) והצפנהו שלשה ירחים (שמו׳ ב ב) צפניה צפן רוח (משלי כז טז) צפונה חטאתו (הושע יג יב) ענין מסתר הם ׳
השני, צפון וימין אתה בראתם (תהלים פט יג) נושה צפון על תהו (איוב כו ז) ׳

צפע ׳ מתחלק לב׳ מחלקות ׳ האחד, יצא צפע (ישעיה יד כט) וכצפעני יפרש (משלי כג לב) ביני צפעני בקעו (ישעיה נט ה) נחשים צפענים (ירמיה ח יו) ׳
השני, את צפועי הבקר (יחזקאל ד טו) הצאצאים והצפעות (ישעיה כב כד) ׳

צפר ׳ מתחלק לג׳ מחלקות : האחר, ולצפירת תפארה (ישעיה כח ה) באה הצפירה (יחזקאל ז ז) ישב ויצפר (שופטים ז ג) ענין נהרה [נ״ה נהורא] הם, וכל בקר בלשון ארמית צפרא ׳
השני, וצפיר העזים (דניאל ח ה) וצפירי עזים שבעה לחטאת (דה״ב כט כא) כמשמעו ׳
השלישי, בצפרים עפרת (ישעיה לא ה) גם צפור מצאה בית (תהלים פד ד) נודי הרכם צפור (שם יא א) את הצפור החיה (ויקרא יד ו) כל צפור טהורה (דבר׳ יד יא) בדם הצפור השחוטה (ויקרא יד ו) בצפרן שמיר (ירמיה יו א) ונראה כי כן ועשתה את צפרניה (דברים כא יב) וצפרן שמיר מחלקות רביעית ׳

צ ׳ מתחלק לו׳ מחלקות : האחד, תנו ציין למואב, כי נצא הצא (ירמיה מה ט) כי נצו גם נעו (איכה ד טו) מלא הנוצה אשר לו הרקמה (יחז׳ יו ג) והסיר את מראתו בנצחה (ויק׳ א טז) ׳
השני, ויציצו מעיר כעשב הארץ (תהלים עב טז) בבקר יציץ וחלף (שם צ ו) הנצנים נראו בארץ (שיר ב יב) כפרחת עלתה נצה (בר׳ מ י) ובסר גמל יהיה נצה (ישע׳ יח ה) ענין פרח הם ׳
השלישי, כי ינצו אנשים יחדו (דברים כה יא) וינצו במחנה (ויקרא כר י) וינצו שניהם בשדה (ש״ב יד ו) אהב מצה (משלי יו יט) אנשי

צלם ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , ויברא אלהים את האדם בצלמו , בצלם אלהים ברא אתו (בראשית א כו) אך בצלם אלהים יתהלך איש (תהלים לט ז) כמשמעו ׳

השני , תשלג בצלמן (שם סח טו) הר צלמון (שופטים ט מח) שם מקום הוא ׳

צלמות ׳ צלמות ולא סדרים (איוב י כב) ויצא לאור צלמות (שם יב כב) כי אלך בגיא צלמות (תהלים כג ד) ענין חשך הם *) ׳

צלע ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , ויקח אחת מצלעתיו (בראשית ב כא) ולצלע המשכן (שמות כו כ) ׳

השני , והוא צלע על ירכו (בראשית לב לב) אספה הצלע (מיכה ד ו) ובצלעי שמחו ונאספו (תהלים לה טו) צולע כמו פסח ׳

צם ׳ למה זה אני צם (ש״ב יב כג) למה צמנו ולא ראית (ישעיה נח ג) ושאף צמים חילם (איוב ה ה) כי צמתם וספוד (זכריה ז ה) הצום צמתני אני (שם) וצומו עלי (אסתר ד טז) ׳

צמא ׳ והמונו צהה צמא (ישעיה ה יג) וצמאון למבועי מים (שם לה ז) וצמאון אשר אין מים (דברים ח טו) ויצמא שם העם למים (שמות יז ג) ׳

צמד ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , ויקח צמד בקר (ש״א יא ז) ונפצתי בך אכר וצמדו (ירמיה נא כג) צמד פרשים (ישע׳ כא ז) ולשונך תצמיד מרמה (תהלים נ יט) אין צמיד פתיל עליו (במדבר יט טו) ויצמדו לבעל פעור (תהלים קו כח) כמו וידבקו ׳

השני , ואת הצמדים על ידי אחתו (בראשית כד ל) אצעדה וצמיד (במדבר לא נ) ואתנה צמידים על יריך (יחזקאל טז יא) ׳

צמח ׳ וצמח האדמה (בראשית יט כה) ויצמח יי׳ אלהים מן האדמה (שם ב ט) הנה איש צמח שמו ומתחתיו יצמח (זכריה ו יב) ׳

צמק ׳ ומאה צמוקים (ש״ב טז א) ושרים צמקים (הושע ט יד) פרושו כמשמעו כמו יבשים׳

צמר ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , צמר ופשתים (דברים כב יא) צמרי ופשתי (הושע ב יא) דרשה צמר ופשתים (משלי לא יג) ׳

השני , ויקח את צמרת הארז (יחזקאל יז ג) ולקחתי אני מצמרת הארז (שם יז כב) ובין עבתים היה צמרתו (שם לא ג) ענין נצר ונטע הם ׳

צמת ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , לצמיתת לקנה אתו (ויקרא כה ל) צמתו בבור חיי (איכה ג נג) צמתתני קנאתי (תהלים קיח קלט) אותו אצמית (שם קא ה) ׳

השני , גלי צמחך חשפי שבל (ישעיה מז ב) מבער לצמתך (שיר ד א) ענין עלף רפח) הם ׳

צן ׳ מתחלק לה׳ מחלקות : האחד , ולצנינם בצדיכם (במדבר לג נה) ואל מצנים יקחהו (איוב ה ה) צנים פחים בדרך עקש (משלי כב ה) ׳

השני , צנה וסחרה אמתו (תהלים צא ד) על הצנה האחת (מ״א י מז) ונשא אתכם בצנורת (עמוס ד ב) ובאו עליך הצן (יחזקאל נג כד) ׳

השלישי , כצנת שלג ביום קציר (משלי כה יג) ׳

הרביעי , צנה ואלפים כלם (תלים ה ח) ׳

החמישי , קח צנצנת אחת (שמות טז לג) ׳

צנח ׳ ותצנח מעל החמור (יהושע טו יח) ותצנח בארץ (שופטים ד כא) ׳

צנם ׳ צנמות דקות (בראש׳ מא כג) פחרונו לפי ענינו , אין לו חבר בתורה ׳

צנע ׳ והצנע לכת עם אלהיך (מיכה ו ח) ואת צנועים חכמה (משלי יא ב) כמשמעו ׳

צנף ׳ צנוף יצנפך צנפה (ישע׳ כב יח) וישימו הצניף המהור על ראשו (זכריה ג ה) וישם את המצנפת (ויקרא ח ט) הנחה רפט) ׳

צנק ׳ אל הכיפכת ואל הצניק (ירמיה כט כו) בית כלא כמשמעו ׳

צנר ׳ קורא לקול צנוריך (תהלים מב ח) כל מכה יבוסי ויגע בצינור (ש״ב ה ח) כלי זמר המה ׳

צנתר ׳ שני צנתרות הזהב (זכריה ד יב) כמשמעו ׳

צע ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , אז תחלת יצועי עלה (בראשית מט ד) ובהללו יצועי אביו (דה״א ה א) היציע התחתונה (מ״א ו ו) רפדתי

המבאר

רפח) פ׳ מעטה , כמו והכם בצעיף וחתעלף [ברא׳ לח יד]. רפט) וכן פ׳ רש״י : שם [ויק׳ טו ד] על ובמצנפת בד יצנף.

כתרגומו יחית ברישה . יניח בראשו . כמו ותצנח בנדן[בר׳ ל טו] ואחתתה . *) השרש הזה לא מצאתי בכ״י והוספתיו מכ״ק.

ה פז) להצהיל פנים משמן (תהלים קד טו) ׳
השני, מקול מצהלות אביריו (ירמיה ח פז)
איש אל אשת רעהו יצהלו (שם ה ח) נאפיך
ומצהלותיך (שם יג כז) ׳

צהר ׳ מתחלק לב׳ מהלקות: האחד, ערב
ובקר וצהרים (תהלים נה יח) צהר תעשה לתבה
(בראשית ו פז) ענין נהרה הם ׳
השני, בין שורתם יצהירו (איוב כד יא) רגן
תירוש ויצהר (דברים כח נא) כל חלב יצהר
(במדבר יח יב) ׳

צו ׳ צו את בני ישראל (ויקרא כד ב) צו לצו
(ישעיה כח י) ואתה תצוה (שמות כז כ) ׳

צואר ׳ כמגדל דויד צוארך (שיר ד ד) באחד
ענק מצורניך (שם ד פד) ויפל על צוארי בנימין
אחיו (בראשית מה יד) כמשמעו ׳

צוח ׳ ואין צוחה ברחבתינו (תלים קמד יד)
וצוחת ירושלים עלתה (ירמיה יד ב) צוחה על
היין בחוצות (ישעיה כה יא) ענין צעקה הם ׳

צח ׳ מתחלק לב׳ מהלקות: האחד, והשביע
בצחצחות נפשך (ישעיה נח יא) והמונו צחה
צמא (שם ה יג) אך סוררים שכנו צחיחה (תלים
סח ז) ענין צמאון המה ׳
השני, רודי צח ואדום (שיר ה י) צחו מחלב
(איכה ד ז) תמהר לדבר צחות (ישעיה לב ד) ׳

צחן ׳ ותעל צחנתו (יואל ב ך) ׳ באשו,
וצחנתו, וזהמתו, ומנופו, ענין אחד להם ׳

צחק ׳ ויפל אברהם על פניו ויצחק (בראשי׳
יז יז) צחק עשה לי אלהים (שם כא ו) ׳ שחוק
וצחוק ענין אחד להם, כל השמע יצחק לי (שם)
כמשמעו ׳

צחר ׳ רכבי אתנות צחרות (שופטים ה י)
ביין הלבון וצמר צחר (יחזקאל כז יח) ׳

צל ׳ מתחלק לח׳ מחלקות: האחד, את
צל המעלות (ישעיה לח ח) כי ינטו צללי ערב
(ירמיה ו ד) ונסו הצללים (שיר ב יז) בצלו
חמדתי וישבתי (שם ב ג) ויהי כאשר צללו שערי
ירושלים (נחמיה ג יט) צללו השערים צל הבנין
והוא יבננו וישללנו (שם ג טו) יורה עליו ׳ בלשון
ארמית בצל קרתי (בראשית יט ח) בטלל שריתי
(ח״א שם) רפז) ׳
השני, הללוהו בצלצלי שמע, הללוהו בצלצלי
תרועה (תלים קן ה) הוי ארץ צלצל כנפים (ישע׳
יח א) לקול צללו שפתי (חבקוק ג טז) תצלנה
שתי אזניו (מ״ב כא יב) ויתכן להיות מגזרתו
מצלתים (נחמיה יב כז) ׳
השלישי, צללו כעופרת (שמות טו י) האומר
לצולה חרבי (ישעיה מד כז) ותשליכני מצולה
(יונה ב ד) ׳
הרביעי, כאשר יציל הרעה (עמוס ג יב) רוה
והצלה (אסתר ד יד) משזיב ומצל (דניאל ו כה) ׳
החמישי, ויתנצלו בני ישראל (שמות לג ו)
אשר הציל אלהים מאבינו (ברא׳ לא טז) והצלתי
צמרי ופשתי (הושע ב יא) ואל תצל מפי דבר
אמת (תהלים קיט מג) ויצל אלהים את מקנה
אביכם (בראשית לא ט) ענין ויסר ׳
השטי, צלי אש ומצות (שמות יב ח) כי אם
צלי אש (שם יב ט) תנה בשר לצלות לכהן (ש״א
ב טו) אצלה בשר ואכל (ישעיה מד יט) ׳
השביעי, יירש הצלצל (דברים כח מב) מיני
תולעים המשולחים ׳
השמיני, ומצלא ומורא קרם אלהה (דניאל ו
יא) ומצלין לחיי מלכא ונבוחי (עזרא ו י) לשון
תפלה ׳

צלח ׳ מתחלק לג׳ מהלקות: האחד, עלה
והצלה (מ״א כב פז) יי׳ מצליח בידו (בראשית
לט ג) והדרך צלח רכב (תהלים מה ה) ענין אחר
להם, ומהפוחרים אשר אומרים צלח רכב, כמו
בקע פלח ורכב על דבר אמת, וכמהו בלשון
ארמית ׳ וביקע עצי עולה (בראשית כב ג) וצלח
אני לעלתא (ת״א שם) אבל צלח רכב ראוי להיות
כמו עלה והצלה, והענין יורה עליו ׳
השני, וצלחו הירדן לפני המלך (ש״ב יט יח)
כמו בקעו את הירדן, עברו ונגזו, פן יצלה כאש
בית יוסף (עמוס ה ו) ׳
השלישי, קחו לי צלחית חדשה (מ״ב ב כ)
טמן עצל ידו בצלחת (משלי יט כד) בסירות
ובדודים ובצלחות (דה״ב לה יג) ענין סירות המה ׳

צליל ׳ צליל להם שיעורים (שופ׳ ז יג) ׳

המבאר

רפז) המאמר האחרון מן בלשון ארמית וכו׳ לא נמצא כי אם בהעתקת האמבורג לבדה ׳

צאל ' יסכהו צאלים צללו (איוב מ כב) צאלים כמו צללים :

צאן ' יעשן אפך בצאן מרעיתך (תלים עד א) וארעה את צאן ההרגה , לכן עניי הצאן (זכר' יא ז) צנה ואלפים כלם (תהלים ח ה) כמשמעו '

צב ' מתחלק לו' מחלקות : האחד , צבי הוא לכל הארצות (יחזקאל כ ו) וצבי עדיו לגאון שמהו (שם ז כ) הצבי ישראל (ש"ב א יט) וכמציבה עבד בחיל שמיא (דניאל ד לב) די הוא צבא הוה קטל , ודי הוה צבא מחא (שם ה יט) לשון רצון המה '

השני , איל וצבי ויחמור (דברים יד ה) ודמה לך לצבי (שיר ח יד) תאומי צביה (שם ד ה) '

השלישי , נצב לריב יי' (ישעיה ג יג) ויבא יי' ויתיצב (ש"א ג י) והדפתיך ממצבך (ישעיה כב יט) וצרתי עליך מוצב (שם כט ג) ויענו אנשי המצבה (ש"א יד יב) וכל צביה ומצדתה (ישעיה כט ז) '

הרביעי , ויציבא אבעא מנה (דניאל ז טז) אדין צבית ליציבא (שם ז יט) ויציב חלמא (שם ב מה) ענין קושט המה '

החמישי , וצבתה במנה (במדבר ה כז) לצבות במן (שם ה כב) הנצבה לא יכלכל (זכריה יא פז) ענין נפח הם '

הששי , ובצבים ובפרדים (ישעיה סו ך) שש עגלת צב (במדבר ז ג) '

צבא ' מתחלק לב' ענינים : האחד , ויצבאו על מרין (במדבר לא ז) לצבא על הר ציון (ישעי' לא ד) במראת הצבאת אשר צבאו (שמות לח ח) הוצאתי את צבאותיכם (שם יב יז) אלהי הצבאות (הושע יב ו) '

השני , כי מלאה צבאה (ישע' מ ב) הלא צבא לאנוש (איוב ז א) כל ימי צבאי איחל (שם יד יד) '

צבט ' ויצבט לה קלי (רות ב יד) ענינו יורה עליו , ואין לו דמיון בתורה , אבל בלשון משנה יש , אחוריים ותוך ובית הצביטה (חגיגה פ"ג משנה א) '

צבע ' שלל צבעים לסיסרא (שופטים ה ל) הציט צבוע נחלתי לי (ירמיה יב ט) ומטל שמיא נשמה יצטבע (דני' ד ל) זה צביעה וזה רחיצה '

צבר ' ויצבר יוסף בר כחול הים (בראש' מא מט) ויצברו אתם חמרם חמרם (שמות ח י) שני צברים פתח השער (מ"ב י ח) ענין קביצה המה '

צג ' ויצג את המקלות (בראשית ל לח) אציגה נא עמך (שם לג פז) והציגני למשל עמים (איוב יז ו) הצג על הארץ (דברים כה נו) '

צד ' מתחלק לו' מחלקות : האחד , ובנה עליה מצודים גדולים (קהל' ט יד) יי' סלעי ומצדתי (תה' יח ג) מצדות סלעים משגבו (ישע' לג פז) '

השני , מצר ארון ברית יי' אלהיכם (דברים לא כו) צדה אורה (ש"א ך ך) וחשב מצד הקצרים (רות ב יד) על צדי המשכן (שמות כו יג) על צד תנשאו (ישעיה סו יב) על צד תאמנה (שם ס ד) ומלין לצד עלאה ימלל (דניאל ז כה) להשכחה לרניאל מצד מלכותא (שם ו ה) '

השלישי , נצדו ערים מבלי איש (צפניה ג ו) ענין חורבן , ויש כמהו בלשון ארמית הות צדיה וריקניא (ת"א בראשית א ב) '

הרביעי , צדה שלח להם לשבע (תהלים עח כה) ויתן להם צדה לדרך (בראשית מה נא) הצטידנו אתו מבתינו (יהושע ט יב) '

החמישי , הצד ציד ויבא לי (בראשית כו לג) ואשר לא צדה רפו) (שמות כא יג) צוד צדוני כצפור (איכה ג נב) מצדדות את נפשים (יחזקאל יג כ) יצודו חרם (מיכה ז ב) כל כלי בלא צדיה (במדבר לה כב) '

הששי , הצדא שדרך מישך ועבד נגו (דניאל ג יד) כמו האמת לפי הענין '

צדק ' צרק צרק תרדף (דברים טז כ) כי צדיק יי' צדקות אהב (תהלים יא ז) למען הצדק בדרך (שם נא ו) כי עד צדק ישוב משפט (שם צד טו) '

צהב ' ובו שער צהב דק (ויקרא יג ל) '

צהל ' מתחלק לב' מחלקות , האחד , צהלי ורני (ישעיה יב ו) צהלי קולך בת גלים (שם י ל) וצהלי לא חלה (שם נר א) צהלה ושמחה (אסתר

המבאר

רפו) רש"י : צדה לשון ארב וכו' ואומר אני פתרונו כתרגומו ודלא כמן ליה . ומנחם חברו בחלק צד ציד ואין אני כודה לו. יאם יש לחברו באחד מחלקות של צד נחברנו בחלק על צד חנשאר , צדה אורה , ומלין לצד עילאה ימלל , אף כאן אשר לא צדה , לא צדך למציא לו שום צד פיתח , ואף זה יש להרהר עליו , פ"ם לשון ארוב הוא ,

פרת . מתחלק לג׳ מחלקות : האחד , פתות אתה פתים (ויקרא ב ו) ואכל פתי לבדי (איוב לא יו) בשעלי שעורים ובפתותי לחם (יחזקאל יג יט) פתך אכלת תקיאנה (משלי כג ח) .

השני , פתיתני יי׳ ואפת (ירמ׳ כ ז) והנביא כי יפתה ודבר דבר (יחז׳ יד ט) מי יפתה את אחאב מלך ישראל (דה״ב יח יט) מי פתי יסור הנה (משלי ט ד) ויהי אפרים כיונה פותה אין לב (הושע ז יא) ויי׳ פתהן יערה (ישעיה ג יז) פתיות ובל ידעה מה (משלי ט יג) .

השלישי , יפת אלהים ליפת (בראשית ט כז) פתיה אמין שתין (עזרא ו ג) כי ערוך מאחמול תפתה (ישעיה ל לג) ענין מרחב הם .

פתאם . ואקוב נוהו פתאם (איוב ה ג) בפתע פתאם (במדבר ו ט) אשר פתאם לפתע יבוא שברה (ישעיה ל יג) ופתאם יבא אל היכלו (מלאכי ג א) פתאם קרוב מפתע .

פתגל . ותחת פתיגל מחגרת שק (ישעיה ג כד) פתרונו לפי ענינו .

פתגם . אשר אין נעשה פתגם (קהלת ח יא) וכנמא פתגמא התיבונא לממר (עזרא ה יא) .

פתח . מתחלק לג׳ מחלקות : האחד , פתח דבריך יאיר (תהלים קיט קל) פתח לבנון דלתיך (זכריה יא א) פתח הרצבות רשע (ישעיה נח ו) כי יתרי פתח (איוב ל יא) ויפתח הגמלים רפג) (בראשית כד לב) .

השני , פתוחי החתם , תפתח את שתי האבנים (שמות כח יא) ויפתח על הלחת ידתיה (מ״א ז לו) ועתה פתוחיה יחד (תהלים עד ו) .

השלישי , ויבאו פתחי נדיבים רפד) (ישעיה יג ב) והמה פתחות (תהלים נה כב) ואת ארץ נמרד בפתחיה (מיכה ה ה) ענין חרבות הם .

פתל . וקצץ פתילים (שמות לט ג) על פתיל תכלת (שם כח לז) פתילים כמשמעו , ויתכן להיות מנזרתו , אשר אין צמיד פתיל עליו (במדבר יט טו) ועצת נפתלים נמהרה (איוב ה יג) נפתולי אלהים נפתלתי רפה) (בראשית ל ח) .

פתן . כמו פתן חרש יאטם אזנו (תהלים נה ה) מרורת פתנים בקרבו (איוב ך יד) על שחל ופתן תדרך (תהלים צא יג) ענין נחש הוא , נחש וצפעוני .

פתע . ואם בפתע בלא איבה הדפו (במדבר לה כב) וכי ימות מת עליו בפתע פתאם (שם ו ט) פתע כמו פתאום .

פתר . הלוא לאלהים פתרנים (בראשי׳ מ ח) תשמע חלום לפתר אתו (שם מא טו) ענין פשר הוא .

פתשגן . פתשגן הכתב (אסתר ג יד) ואת פתשגן כתב הדת (שם ד ח) .

ותשלם מחברת פ״א

אחל מחברת צד״י

צא . צאל צאן , צב צבא צבט צבע צבר , צג , צד צדק , צהב צהל צהר , צו צואר צוח , צח צחן צחק צחר , צל צלח צלם צלמות צלע , צם צמא צמד צמח צמק צמר צמת , צן צנח צנם צנע צנף צנק צנר צנתר , צע צעד צעף צעק צער צף צפר צפח צפן צפע צפר צ׳ , צק צקל , צר צרב צרח צרך צרע צרף , צת .

צא . מתחלק לג׳ ענינים : האחד , וברוך אתה בצאתך (דברים כח ו) בצאת ישראל ממצרים (תהלים קיד א) למות תוצאות (תהלים סח כא) צא תאמר לו (ישעיה ל כב) כמשמעו , והקרובים אליהם עד צאת הכוכבים (נחמ׳ ד טו) ווזעלמה יצא אור (איוב כח יא) .

השני , ויהושע היה לבוש בגדים צואים (זכר׳ ג ג) בגללי צאת אדם (יחזקאל ד יב) ושבת וכסית את צאתך (דברים כג יד) יסור אחד לכלם .

המבאר

ידמות על ראשי החיה רקיע עכ׳ל , אבל לא בשמו .

רפג) רש״י : הביא בירמיה מ׳ ד׳ : פתחתיך היום כן האוקים פתחתיך לשון ויפתח הגמלים , ומנחם פתר כלם לשון פתיחה ממש , ופה נחסר .

רפד) רש״י : ומנחם בן סרוק פתר חרבות כמו והמה פתיחות .

רפה) רש״י : מנחם בן סרוק פרשו במחברת צמיד פתיל חבורים מאת המקים נתחברתי עם אחתי לזכות לבנים .

פרע . מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , כי פרע הוא כי פרעה אהרן (שמות לב כה) בפרע פרעות בישראל (שופטים ה ב) פרעהו אל תעבר בו (משלי ד טו) . ותפרעו כל עצתי (שם א כה) .

השני , ופרע את ראש האשה (במדבר ה יח) ראשיכם אל תפרעו (ויקרא י ו) ופרע לא ישלחו (יחזק׳ מד כ) וראשו יהיה פרוע (ויקרא יג מה) .

פרעש . אחרי פרעש אחד (ש״א כד טו) .

פרץ . מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , עמד בפרץ לפניו (תה׳ קו כג) פרץ נחל מעם גר (איוב כח ד) יפרצני פרץ על פני פרץ (שם טז יד) ופרץ גדר ישכנו נחש (קהלת י ח) .

השני , ויפרץ האיש מאד מאד (בראשית ל מג) ומקנהו פרץ בארץ (איוב א י) הזנו ולא יפרצו (הושע ד י) מה פרצת עליך פרץ (בר׳ לח כט) .

פרק . מתחלק לג׳ מחלקות : האחד , ואל תעמד על הפרק (עובדיה יד) כלה כחש פרק מלאה (נחום ג א) מפרק הרים (מ״א יט יא) ופרסיהן יפרק (זכריה יא טז) פרק ואין מציל (תהלים ז ג) ויחפרקו כל העם את נזמי הזהב (שמות לב ג) .

השני , ויפרקנו מצרינו (תהלים קלו כד) פרק אין מידם (איכה ה ח) מושיע בלשון ארמית פורק .

השלישי , ותשבר מפרקתו ויפח (ש״א ד יח) .

פרש . מתחלק לג׳ מחלקות : האחד , פרש מעלה (נחום ג ג) פרש ורמה קשת (ירמיה ד כט) רכב ישראל ופרשיו (מ״ב ב יב) כמשמעו .

השני , וקרבו ופרשו (ויקרא ד יא) וזריתי פרש על פניכם , פרש חגיכם (מלאכי ב ג) .

השלישי , כי לא פרש מה יעשה לו (במדבר טו לד) לפרש להם על פי יי׳ (ויק׳ כד יב) ואת פרשת הנסך (אסתר ד ז) ופרשת גדלת מרדכי (שם י ב) .

פרש . מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , ולא יפרסו להם על אבל לנחמו (ירמיה טז ז) הלא פרס לרעב לחמך (ישעיה נח ז) פרש אין להם (איכה ד ד) פרשה ציון בידיה רפא) (שם א יז) .

השני , אפרש את כפי אל יי׳ (שמות ט כט) ובפרשכם כפיכם (ישעיה א טו) וכפיו פרשות השמים (מ״א ח נד) .

פרשגן . דנה פרשגן אגרתא (עזרא ד יא) כמו פתשגן הנכבד (אסתר ג יד) ואת פתשגן כתב הדת (שם ד ח) ענין טופס ובאור .

פרשז . פרשו עליו עננו רפב) (איוב כו ט) פתרונו לפי ענינו כמו סך עליו עננו .

פרתם . חיל פרס ומדי הפרתמים (אסתר א ג) כמשמעו , כמו השרים .

פש . ופשו פרשיו (חבקוק א ח) כי תפשו כעגלה דשא (ירמיה נ יא) ופשתם כעגלי מרבק (מלאכי ג כ) ולא ידע בפש מאד (איוב לה טו) כמו במאד מאד .

פש . ואם פשה הפשה (ויקרא יג ז) לא פשתה בעור (שם יג כח) כמו בעור ירבה .

פשח . ויפשחני שמני שומם (איכה ג יא) ומצאנו בלשון ארמית וישסף שמואל את אגג (ש״א טו לג) ופשח שמואל ית אגג .

פשט . מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , פשטה ועירה (ישעיה לב יא) פן אפשיטנה ערמה (הושע ב ה) ויפשיטו את יוסף (בראשית לז כג) .

השני , אל פשטתם היום (ש״א כז י) ועמלקי פשטו אל נגב (שם ל א) ויפשטו על הגמלים ויקחום (איוב א יז) .

פשע . מתחלק לב׳ מחלקות : האחד : ועבר על פשע (מיכה ז יח) כי פשעי אני אדע (תהלים נא ה) נאם פשע לרשע (שם לו ב) .

השני , ויפשעו ישראל בבית דוד (מ״א יב יט) והם פשעו בי (ישעיה א ב) פשע וכחש ביי׳ (שם נט יג) ענין מעל ומרדות הם .

פשע . כי כפשע ביני ובין המות (ש״א כ ג) אפשעה בה אציתנה יהד (ישעיה כז ד) ויכרת את מדויהם בחצי עד המפשעה (דה״א יט ד) פתרונו לפי ענינו .

פשק . ותפשקי את רגלך לכל עובר (יחזק׳ מז כה) פשק שפתיו מחהה לו (משלי יג ג) . ענין מפתח הם .

פשר . ומי יודע פשר דבר (קהלת ח א) והן חלמא ופשרה תהחון (דניאל ב ו) . ענין פתרון הם .

המבאר

רפא) רש״י : פרשה ציון בידיה כמו ופרש ידיו בקרבי כאדם המוליך ידיו מוליכם ומביאם ומצטער בחם . ד״א פרשה ציון לשון שבידיה כמו פורש אין להם , ולא יפרשו להם על אבל לנחמו על מת . כך חברו מנחם . ובלשון משנה פרושו קיימת ומשמעו כאדם המצטער שחיבק את ידיו ומשבר .

רפב) רש״י : פרשו עליו עננו פרשו על הכסא עננו כפו

השני, ולא נפקר ממנו איש (במדבר לא מט) כמו לא נחסר.

השלישי, פקודי ה' ישרים (תהלים יט ט) כי פקיך נצרתי (שם קיט נו).

הרביעי, ויפקדם בטלאים (ש"א טו ד) פקידיהם למטה ראובן (במדבר א כא).

פקח - מתחלק לב' מחלקות: האחד, ותפקחנה עיני שניהם (בראשית ג ז).

השני, כי השחר יעור פקחים (שמות כג ח).

פקע - וילקט ממנו פקעות (מ"ב ד לט) פקעים ופטורי צצים (מ"א ו יח) ופקעים מתחת לשפתו (שם ז כד) שנים טורים הפקעים (שם).

[פי' בעל הערוך על וילקט ממנו פקועות שהן כעין אבטיחים קשנים ועושין מזרע שלהם שמן הוא שארו"ל בשמן פקועות. עיין בשרשי רד"ק שרש פ ק ע רעו).]

פר - מתחלק לח' מחלקות: האחד, פר בן בקר (ויקרא ד ג) ופר שני בן בקר (במדבר ח ח) ופרה ודוב תרעינה (ישעיה יא ז) פרות הבשן (עמוס ד א) כמשמעו.

השני, פרי עץ הדר (ויקרא כג מ) פרו וישרצו (שמות א ז) ויפר את עמו מאד (תהלים קה כד) בן פרת יוסף בן פרת עלי עין (בראשית מט כב) פרה ראש ולענה (דברים כט יז) כנפן פריה (תלים קכח ג) ותארכנה פארתיו (יחזקאל לא ה).

השלישי, אתה פוררת בעוך ים (תהלים עד יג) פור התפוררה ארץ (ישעיה כד יט) שלו הייתי ויפרפרני (איוב טז יב) לשון שבר הם.

הרביעי, אך ענינו קרוב לענין ראשון (נ"י העליון) רעה) מפר מחשבות ערומים (שם ה יב) מפר אתות בדים (ישעיה מד כה) אם הפרו את בריתי היום (ירמיה לג ך) והפר ברית ונמלט (יהוקאל יז טו) ותפר ביום ההוא (זכריה יא יא).

החמישי, הפיל פור הוא הגורל (אסתר ג ז) פורים על שם הפור (שם ט כו).

השני, ולא נפקר ממנו איש (במדבר לא מט) כמו לא נחסר.

השלישי, פקודי ה' ישרים (תהלים יט ט) כי פקיך נצרתי (שם קיט נו).

הרביעי, ויפקדם בטלאים (ש"א טו ד) פקידיהם למטה ראובן (במדבר א כא).

פקח - מתחלק לב' מחלקות: האחד, ותפקחנה עיני שניהם (בראשית ג ז).

השני, כי השחר יעור פקחים (שמות כג ח).

פקע - וילקט ממנו פקעות (מ"ב ד לט) פקעים ופטורי צצים (מ"א ו יח) ופקעים מתחת לשפתו (שם ז כד) שנים טורים הפקעים (שם).

[פי' בעל הערוך על וילקט ממנו פקועות שהן כעין אבטיחים קשנים ועושין מזרע שלהם שמן הוא שארו"ל בשמן פקועות. עיין בשרשי רד"ק שרש פ ק ע רעו).]

פר - מתחלק לח' מחלקות: האחד, פר בן בקר (ויקרא ד ג) ופר שני בן בקר (במדבר ח ח) ופרה ודוב תרעינה (ישעיה יא ז) פרות הבשן (עמוס ד א) כמשמעו.

השני, פרי עץ הדר (ויקרא כג מ) פרו וישרצו (שמות א ז) ויפר את עמו מאד (תהלים קה כד) בן פרת יוסף בן פרת עלי עין (בראשית מט כב) פרה ראש ולענה (דברים כט יז) כנפן פריה (תלים קכח ג) ותארכנה פארתיו (יחזקאל לא ה).

השלישי, אתה פוררת בעוך ים (תהלים עד יג) פור התפוררה ארץ (ישעיה כד יט) שלו הייתי ויפרפרני (איוב טז יב) לשון שבר הם.

הרביעי, אך ענינו קרוב לענין ראשון (נ"י העליון) רעה) מפר מחשבות ערומים (שם ה יב) מפר אתות בדים (ישעיה מד כה) אם הפרו את בריתי היום (ירמיה לג ך) והפר ברית ונמלט (יהוקאל יז טו) ותפר ביום ההוא (זכריה יא יא).

החמישי, הפיל פור הוא הגורל (אסתר ג ז) פורים על שם הפור (שם ט כו).

השישי, פרה למוד מדבר (ירמיה ב כד).

השביעי, והב פרוים (דה"ב ג ו).

השמיני, או בקלחת או בפרור (ש"א ב יד) ובשלו בפרור (במדבר יא ח) כל פנים קבצו פארור (יואל ב ו).

פרד - מתחלק לג' מחלקות: האחד, הפרד הגמל והחמור (זכריה יד טו) על הפרדה אשר לי (מ"א א לג) כמשמעו.

השני, עבשו פרדות (יואל א יז) עם הזנות יפרדו רעה) (הושע ד יד) ענין שתיות ונסכים הם נראים שני המלים האלה קרובי ענין הם.

השלישי, מפור ומפרד (אסתר ג ח) אחרי הפרד לוט (בראשית יג יד) לתאוה יבקש נפרד (משלי יח א) ויפרדו איש מעל אחיו (בר' יג יא).

פרדס - פרוס רמונים (שיר ד יג) שמר הפרדס (נחמיה ב ח) גנות ופרדסים (קהלת ב ח).

פרז - פרזות תשב ירושלים (זכריה ב ח) חדלו פרזון בישראל (שופ' ה ז) היהודים הפרזים היושבים בערי הפרזות (אסתר ט יט).

פרזל - שקוהי דפרזל (דניאל ב לג) על רגלוהי דפרזלא (שם ב לד).

פרח - כדשא תפרחנה (ישעיה סו יד) פרח תפרח ותגל (שם לה ב) פרח שושן (מ"א ז כו) הפרחה הגפן (שיר ו יא).

פרט - הפרטים על פי הנבל רפ) (עמוס ו ה) ופרט כרמך לא תלקט (ויקרא יט י).

פרך - לא תרדה בו בפרך (ויקרא כה מג) ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך (שמו' א יג).

פרם - ובגדיו לא יפרם (ויקרא כא י) ובגדיכם לא תפרמו (שם י ו) ענין קריעה הם.

פרס - מתחלק לב' מחלקות: האחד, כל מפרסת פרסה (ויקרא יא ג) ופרסתיך אשים נחושה (מיכה ד יג) מקרן מפרים (תלים סט לב) ופרסיהן יפרק (זכריה יא מז) ענין צפרנים הם.

השני, פרס פריסת מלכותך (דניאל ה כח).

המבאר

רעו) השרש הזה לא נמצא במנחם בכל ההעתקות החמשה אשר לפני, והוצאתיו מכתבי קדש. והוספתי דברים לבאור מתוך הרד"ק. ודע כי גם שרשי פקד פקח נחסרו בכל ההעתקות. ונמצאים בהעתקת האמבורג לבד. ואפשר כי גם בה היו חסרים ונוספו ע"פ הפעתיק.

רעה) כלומר הענין הקודם לו, שהוא לשון שבר. ופירוש מפר מחשבות ערומים כמו שיבר מחשבות ערומים, וכן השאר.

רעט) רש"י: ומנחם חברו אצל עבשו פרדות שהם חביות עב"ל, ות"י מסכים לזה שפירש מסתייעין לשון סמעה כלומר מתחברין עמהן לשתות יין.

רפ) רש"י: ומנחם חברו עם ופרט כרמך, ורואה אני את דבריו שהמשורר ע"פ כלי זמר מחתך את הדביר בפריטרוש הכל לפי נעימות קול הכלי להגביה ולהנמיך עכ"ל.

השני , ותחל רוח יי׳ לפעמו (שופטים יג כה) הרימה פעמיך למשאות נצח רעו) (תהלים עד נ) ותפעם רוחו (בראשית מא ח) נפעמתי ולא אדבר (תהלים עז ה) ותתפעם רוחו (דניאל ב א) .

השלישי , מה יפו פעמיך (שיר ז ב) פעמי דלים (ישעיה כו ו) פעמי מרכבותיו (שופטים ה כח) פעמיו ירחץ בדם הרשע (תהלים נח יא) את הולם פעם (ישעיה מא ז) לשון רגל וצעד המה ׳ הרביעי , ונתת על ארבע פעמתיו (שמו׳ כה יב).

פעמון . פעמון זהב ורמון (שמות כח לד) פעמן ורמן (שם לט כו) ויהנו את הפעמנים (שם לט כה) .

פער ׳ ופערה פיה לבלי חק (ישעיה ה יד) ופיהם פערו למלקוש (איוב כט כג) פי פערתי ואשאפה (תלים קיט קלא) פערו עלי בפיהם (איוב טז י) כמו פתחו עלי בפיהם .

פ . מתחלק לג׳ מחלקות : האחד , פרה אל פה אדבר (במדבר יב ח) פתח פיך לאלם (משלי לא ח) פי צדיק ינוב חכמה (שם י לא) כי פי הוא צוה (ישעיה לד טז) והרב פיפיות בידם (תה׳ קמט ו) ולה שני פיות (שופטים ג טז) והיתה הפצירה פים (ש״א ג נא) כפי כתנתי יאזרני (איוב ל יח) שירד על פי מדותיו (תהלים קלג ב) כפי תחרא (שמות כח לב) .

השני , לפי רב השנים (ויקרא כה טז) כפי עבדתם (במדבר ז ז) ולפי העלות הענן (שם ט יז) לפיהן ישיב גאלתו (ויקרא כה נא) הן אני כפיך לאל (איוב לג ו) .

השלישי , ואתה פה עמד עמדי (דברים ה לא) פה אשב כי אויתיה (תהלים קלב יד).

פץ . מתחלק לד׳ מחלקות : האחד , פצה פיך (יחזקאל ב ח) הבל יפצה פיהו (איוב לה טז) ואנכי פציתי פי אל יי׳ (שופטים יא לה) אשר פצו שפתי (תהלים סו יד) ־

השני , פצני והצילני (שם קמד ז) הפוצה את דוד עבדו (שם קמד י) לשון הצלה המה .

השלישי , ויפץ יי׳ אותם משם (בראשית יא ח) יפץ קדים עלי ארץ (איוב לח כד) עלה מפיץ על פניך (נחום ב ב) ונפצות יהודה יקבץ (ישעי׳ יא יב) .

הרביעי , מפיץ והרב והץ שנון (משלי כה יח) וכפטיש יפצץ סלע (ירמ׳ כג כט) ונפץ את עוללך (תהלים קלו ט) ונפוץ הכרים אשר בידם (שופ׳ ז יט) נפץ וזרם (ישעיה ל ל) נפוץ האיש הודה כניהו (ירמיה כב כח) ואחז בערפי ויפצפצני (איוב טז יב) לשון שבר הם .

פצח . פצחי רנה וצהלי (ישעיה נד א) ואת עצמותיהם פצחו (מיכה ג ג) כמו פתחו .

פצל ׳ את המקלות אשר פצל (בראשית ל לח) ויפצל בהן פצלות לבנות (שם ל לז) מחשף הלבן (שם) יוכיח .

פצם . הרעשת ארץ פצמת (תהלים ס ד) ׳ כמו הריסה , אין לו חבר ׳

פצע ׳ חבורות פצע תמריק ברע (משלי כ ל) למי פצעים חנם (שם כג כט) פצע וחבורה (ישע׳ א ו) הכוני פצעוני (שיר ה ז) פצע תחת פצע (שמו׳ כא כה) פצוע דכה (דב׳ כג ב) והרבה פצעי חנם (איוב ט יז) נאמנים פצעי אוהב (משלי כז ו) .

פצר . מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , ויפצר בם מאד (ברא׳ יט ג) ויפצרו באיש בלוט מאד (שם יט ט) ויפצרו בו עד בוש (מ״ב ב יז) ואון ותרפים הפצר (ש״א טו כג) ׳

השני , והיתה הפצירה פים למהרשות ולאתים (שם יג נא) .

פק . מהחלק לב׳ מחלקות : האחד , ופיק ברכים (נחום ב יא) זאת לך לפוקה (ש״א כה לא) פקו פלילה (ישעיה כח ז) יחזקום ולוא יפיק (ירמ׳ י ד) כמו לא ימוט .

השני , ותפק לרעב נפשך (ישעיה נח י) זממו אל הפק (תהלים קמ ט) ויפק רצון מיי׳ (משלי ח לה) והקרבים אליהם פוקו ואתו (דניאל ג כו) ונפק מן קדמוהי (דניאל ז י) די הנפקו מן היכלא (שם ה ג) .

פקד . מתחלק לד׳ מחלקות : האחד , ואתה הפקד את הלוים (במדבר א נ) ויפקד המלך פקידים (אסתר ב ג) ׳

המבאר

רעו) רש״י : הרימה פעמיך למשואות נצח הנבה פעמות ובהילות שלך שמו לאויבך למשואות נצח על כל אשר הרע האויב בבית המקדש כן חברו מנחם עם ותפעם רוחו . ע״כ .

פֶּם אריותא (שם ו נג) ויעש פימה עלי כסל (איוב טז כו) ׳

פן ׳ מתחלק לי״א מחלקות : האחד , פן יבא והכני (בראשית לב יב) פן האמרו מצאנו הכמה (איוב לב יג) פן תאמר עצבי עשם (ישעיה מח ה) ופן יסורו מלבבך (דברים ד טז) ׳

השני , פנים בפנים דבר י׳ (שם ה ד) כי ראיתי אלהים פנים אל פנים (בראש׳ לב לא) ראיתי פניך כראת פני אלהים (שם לג י) אל מול פני המנורה (במדבר ה ב) אל מול פני המלחמה החוקה (ש״ב יא טז) אל פני הכפרת (ויקרא טז ב) ׳

השלישי , פני י׳ בעשי רע (תלים לד יז) פני י׳ חלקם (איכה ד טז) ואני אחן את פני באיש ההוא (ויקרא כ ג) ענין קצף [נ״ו קנאה וזעם] המה ׳

הרביעי , פנה אלי וחנני (תלים פו טז) ופניתי אליכם (ויקרא כו ט) פנה אל תפלת הערער (תהלים קב יח) ׳

החמישי , כי פנה היום (ירמיה ו ד) כי פנו אלי ערף ולא פנים (שם ב כו) ויפן ויצא מעם פרעה (שמות י ו) והיה כהפנתו שכמו (ש״א י ט) ויפן וגב אל וגב (שופט׳ טו ד) נשאתי אימיך אפונה (תלים פח טז) ענין הפך וסבוב הם ׳

הששי , מפני שיבה תקום (ויקרא יט לב) מפני האף והחמה (דברים פ יט) כי לא אוכל לקום מפניכם (בראשית לא לה) ׳

השביעי , מפני אשר ירד עליו י׳ באש (שמות יט יח) ולא יכלו החרטמים לעמד לפני משה (שמות ט יא) לעמוד לשרת מפני הענן (דה״ב ה יד) ׳

השמיני , לפני בוא יום י׳ (יואל ג ד) וזארת לפנים בישראל (רות ד ז) לפנים הארץ יסרת (תהלים קב כו) ׳

התשיעי , סלו סלו פנו דרך (ישעיה נז יד) פנו דרך י׳ (שם מ ג) ופנה דרך לפני (מלאכי ג א) ופנו את הבית (ויקרא יד לו) ׳

העשירי , היתה לראש פנה (תהלים קיח כב) ממנו פנה ממנו יתד (זכרי׳ י ד) פנת יקרת מוסד מוסר (ישעיה כח טז) ענין זויית המה ׳

העשתי עשרה , הוא ההיכל לפני (מ״א ו יז)׳

פנג ׳ ופנג ורבש ושמן (יחזקאל כז יז) ׳

פנין ׳ ורחוק מפנינים מכרה (משלי לא י) יש זהב ורב פנינים (שם כ טז) אבני שוהם המה ׳

פנם ׳ אל הקדש פנימה (ויקרא י יח) אל החצר הפנימית (אסתר ד יא) בפנימי ובהיצון (יחזקאל מא יז) ׳

פנק ׳ מפנק מנער עבדו (משלי כט כא) ׳ ענין מערנים הוא , וארמית הוא כמו תפניקי מלכא (תרגום מעדני מלך בראשית מט ך) ׳

פס ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , כי פסו אמונים מבני אדם (תהלים יב ב) כמו אפסו ׳

השני , שליח פסא די ידא (דניאל ה כד) כמו כף יד ׳ ויתכן להיות מגזרתו יהי פסת בר בארץ (תהלים עב טז) ואם פשה תפשה (ויקרא יג ז) נכון להיות מגזרתו פסת בר , לולא שזה בסמ״ך וזה בשי״ן, אבל ברוב מקומות ענין אחד לשניהם ׳

פסג ׳ עלה ראש הפסגה (דברים ג כז) פסגו ארמנותיה (תהלים מח יד) ענין זקיפה הם ׳

פסח ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , פסח הוא ליי׳ (שמו׳ יב יא) ופסח י׳ על הפתח (שם יב כג) פסוח והמליט (ישע׳ לא ה) כמו חמלה רעה) ׳

השני , והוא פסח שתי רגליו (ש״ב ט יג) העורים והפסחים (שם ה ו) עד מתי אתם פסחים (מ״א יח כא) ׳ ויפסחו על המזבח (שם יח כו) ׳

פסל ׳ פסל לך שני לחת אבנים כראשנים (שמות לד א) ויפסלו בני שלמה (מ״א ה לב) ׳

פע ׳ הופיע מהר פארן (דברים לג ב) יושב הכרבים הופיעה (תהלים פ ב) והללו יפעתך (יחזקאל כח ז) ׳

פעל ׳ פעל ישועות בקרב הארץ (תהלים עד יב) כי פעל אדם ישלם לו (איוב לד יא) פעלך בקרב שנים (חבקוק ג ב) ׳

פעם ׳ מתחלק לד׳ מחלקות : האחד , פעם בחוץ , פעם ברחבת (משלי ז יב) פעמים רבות יצילם (תלים קו מג) הפעם אודה את י׳ (ברא׳ כט לה) ׳

המבאר

רעה) כן נמצא בנוסח לונדון והאמבורג , ובשארי הנוסחאות חסרה המלה הזאת ולא ידעתי פירושה בענין הזה .

פל ׳ מתחלק לו׳ מחלקות : האחד , ונתן בפללים (שמות נא כב) פקו פלילה (ישעיה כח ז) ויעמד פינחס ויפלל (תהלים קו ל) ויפלל אלהים (ש״א ב כה) ראה פניך לא פללתי (בראשית מח יא) עשו פלילה (ישעיה סד ג) ואבינו פלילים (דברים לב לא) ׳

השני , ונפלינו אני ועמך (שמות לג טז) הפלה חסדיך (תלים יז ז) והפליתי ביום ההוא (שמות ח יח) ׳

השלישי , הנפילים היו בארץ (בראשית ו ד) ושם ראינו את הנפילים (במדבר יג לג) ׳

הרביעי , נפילה מתחלק לד׳ ענינים : הא׳ מיום נפלו עד היום הזה (ש״א כט ג) מי גר אתך עליך יפול (ישעיה נד טו) לכו ונפלה אל מחנה ארם (מ״ב ז ד) וממנשה נפלו אל דויד (דה״א יב יט) ׳ והקרבים אליהם , חבלים נפלו לי בנעימים (תלים טז ו) ויפלו חבלי מנשה עשרה (יהושע יז ה) ויפל הגורל על יונה (יונה א ז) ׳ הב׳ , לא נפל אבני מכם (איוב יב ג) ויתכן להיות מגזרתו ומפל בר נשביר (עמוס ח ו) והקרובים אליהם , ולא נתן תפלה לאלהים (איוב א כב) ׳ והקרובים אליהם , אמר אל מחי תפל (יחזקאל יג יא) היאכל תפל מבלי מלח (איוב ו ו) ׳ הג׳ , נפל אשת בל הזו שמש (תלים נח ט) או כנפל טמון (איוב ג טז) טוב ממנו הנפל (קהלת ו ג) מפלי בשרו דבקו (איוב מא טו) ׳ הד׳ , ויפל מלא קומתו ארצה (ש״א כה כ) ויפלו לפניו (בראשי׳ מד יד) ויפלו על פניהם (ויקרא ט כד) ׳

המהלקת החמישי , תפלה לעני כי יעטף (תה׳ קב א) שמע תפלה (שם סה ג) ואתפלל אל יי׳ (רברים ט כו) ׳

הששי , ופול ועדשים ודחן וכסמים (יחזקאל ד ט) כמשמעו ׳

פלג ׳ מתחלק לב׳ ענינים : האחד , פלג אלהים מלא מים (תלים סה י) על פלגי מים (שם א ג) נהר פלגיו (שם מו ה) ׳

השני , מי פלג לשמף תעלה (איוב לח כה) בלע אדני פלג לשונם רעג)(תלי׳ נה י) בפלגות ראובן (שופ׳ ה טו) והקימו כהניא בפלגתהון (עזר׳ ו יה) ענין חלוק הם , ויתכן להיות מגזרת העליון ׳

פלגש ׳ ושמונים פילגשים (שיר ו ח) ׳

פלד ׳ באש פלדת הרכב רעד) (נחום ב ד) כמשמעו , לפי ענינו כמו ולפיר אש (בר׳ מט יז) ׳

פלח ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , עד יפלח חץ כבדו (משלי ז כג) כפלח הרמון רקתך (שיר ד ג) ויפלח אל סיר הנזיר (מ״ב ד לט) יפלח כליותי ולא יחמל (איוב טז יג) פלח רכב (שופטי׳ ט נג) כפלח תחהית (איוב מא טז) ׳

השני , לאלהי לא איתיכון פלחין (דניאל ג יד) ענין עבודה הוא ׳

פלט ׳ פלטה נפשי (תהלים יז יג) על און פלט למו (שם נו ח) ויבא הפליט (בראשית יד יג) ׳ ענין הצלה המה ׳ ויתכן להיות מגזרתו , תפלט פרתו ולא השכל (איוב כא י) ׳

פלך ׳ מתחלק לב׳ מחלקות , האחד , שר חצי פלך קעילה לפלכו (נחמיה ג יז) ׳

השני , ומחזיק בפלך (ש״ב ג כט) מתהלך במשענת , ויתכן להיות מגזרתו וכפיה תמכו פלך (משלי לא יט) ׳ שם הכלי פלך כמשמעו העשוי למטוה ׳ ידיה שלחה בכישור וכפיה תמכו פלך ׳ אם כישור כלי מטוה במה תטווינה הנשים ׳ פלך כמו פלכה בלשון משנה , ואם כישור מגזרת כשרון פתרון פלך כענין העליון .

פלן ׳ אל מקום פלני אלמני (ש״א כא ג) ׳

פלס ׳ ושקל בפלס הרים (ישעיה מ יב) מעגל צדיק תפלס (שם כו ז) חמס ידיכם תפלסון (תהלים נח ג) ארח חיים פן תפלס (משלי ה ו) התדע על מפלשי עב (איוב לו טז) ׳

פלץ ׳ פלצות בעתתני (ישע׳ כא ד) ועמודיה יתפלצון (איוב ט ו) ענין רעדה ומורא הם , ויתכן להיות מגזרתו אשר עשתה מפלצת לאשרה (מ״א טו יג) תפלצתך השיא אתך (ירמיה מט טז) ׳

פלש ׳ והתפלשי באפר (ירמיה ו כו) בבית לעפרה עפר התפלשי (מיכה א י) באפר יתפלשו (יחזקאל כז ל) ׳ ענין כפישה הם ׳

פם ׳ ופם ממלל רברבן (דניאל ז ח) וסגר

המבאר

רעג) רש״י : ומנחם פתר פלג לשון חלוק ׳

רעד) רש״י ולא ידעתי מהו פלדות וכו׳ ויש פותרים פלדות לשון לפיד אש כדרך ההפך עכ״ל , ונקשה להכריע אם כוון רש״י ביש פותרים למנחם או לפותר אחר .

פנר ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , רנ הפנר (עמוס ח ג) וירד העיט על הפנרים (ברא׳ מט יא) ופנריהם יעלו באשם (ישע׳ לד ג) ופנריכם אתם (במדבר יד לב) כפנר מובס (ישעיה יד יט) ענין גויה הם ׳

השני , אשר פנרו מעבר את נחל הבשור (ש״א ל י) כמו נשארו ׳

פנש ׳ אפנשם כדב שכול (הושע יג ח) פגוש דב שכול באיש (משלי יז יב) כי יפנשך עשו אחי (בראשית לב יח) ופנשו ציים את איים (ישעיה לד יד) ענין פגיעה המה ׳

פך ׳ והפדה לא נפדתה (ויקרא יט כ) ואת פדויי השלשה (במדבר ג מו) והפדה (שמות כא ח) כמשמעו ענין גאולה ׳

פדע ׳ פדעהו מרדת שחת (איוב לג כד) ׳ ענין פדיון הוא כמשמעו :

פדר ׳ ואת ראשו ואת פדרו (ויקרא א יב) את הראש ואת הפדר (שם א ח) ׳ פתרונו לפי ענינו כמו חלבו ׳

פז ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , הנחמדים מזהב ומפז רב (תלים יט יא) ראשו כתם פז (שיר ה יא) ויפזו זרעי ידיו (בראשׁ מט כד) ותמורתה כלי פז (איוב כח יז) ׳

השני , מפזז ומכרכר לפני יי׳ (ש״ב ו טז) ׳ ענין רקידה הוא ׳

פזר , מפזר ומפרד (אסתר ג ח) אשר פזרו בגוים (יואל ד ב) יש מפזר ונוסף עוד (משלי יא כד) פזר נתן לאביונים (תלים קיב ט) ׳ ענין חלוק הם ׳

פח ׳ מתחלק לד׳ מחלקות : האחד , פח יקוש (הושע ט ח) והפחתם אותו (מלאכי א יג) אשית בישע יפיח לו (תלים יב ו) הפח נשבר (שם קכד ז) הפח בחורים כלם (ישעיה מב כב) ענין מוקש הם ׳

השני , ותקותם מפח נפש (איוב יא ך) ויפח באפיו נשמת חיים (בראשׁ ב ז) נפח באש פחם (ישעיה נד טז) ונפחתי בו (חגי א ט) עד שיפוח היום (שיר ב יז) סיר נפוח אני ראה (ירמי׳ א יג) לפחת עליו אש (יחזקאל כב כ) ׳

השלישי , רקעי פחים (במדבר יז ג) ׳

הרביעי , ואל האחשדרפנים והפחות (אסתר ח ט) את פני פחת אחד (מ״ב יח כד) פחת יהודה (חגי א א) סגניא ופחותא (דניאל ג ב) לחם הפחה לא אכלתי (נחמיה ה יד) ׳

פחד ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , פחדו בציון חטאים (ישעיה לג יד) ופחדו יפל עליכם (איוב יג יא) פחדכם ומוראכם (רברים יא כה) ענין מורא הם ׳

השני , גירי פחדיו ישרגו (איוב מ יז) ודמיונו בלשון ארמית מריס פחדין (תרגום מרוח אשך ויקרא כא כ) ׳

פחז ׳ פחז כמים אל תותר (בראשית מט ד) אנשים רקים ופחזים (שופ׳ ט ד) לשון מהרות ׳

פחם ׳ ופעל בפחם (ישעיה מד יב) פחם לגחלים (משלי כו כא) ׳

פחר ׳ חסף די פחר (דניאל ב מא) ׳ ענין הרס היוצר הוא , כמשמעו ׳

פחת ׳ אל הפחת הגדול (ש״ב יח יז) באחת הפחתים (שם יז ט) פחד ופחת ופח (ישעיה כד יז) יפל אל הפחת (שם כד יח) פחתת הוא (ויקרא יג נה) ׳ ענין עומק הם ׳

פטך ׳ אדם פטדה וברקת (שמות כח יז) לא יערכנה פטדת כוש (איוב כח יט) אבן השהם הוא ׳

פטר ׳ כל פטר רחם ליי׳ (שמות יג יב) ופטורי ציצים רעב) (מ״א ו יח) יפטרו בשפה (תהלים כב ה) פושר מים (משלי יז יד) כי לא פטר יהוידע הכהן (דה״ב כג ה) ׳

פטש ׳ וכפטיש יפצץ סלע (ירמיה כג כט) מחליק פטיש (ישעיה מא ז) כלי מפץ הם ׳

פך ׳ מתחלק לג׳ מחלקות : האחד , הנה מים מפכים (יחזקאל מו ב) את פך השמן (ש״א י א) ענין אסוך הם ׳

השני , ותשם בפוך עיניה (מ״ב ט ל) כי תקרעי בפוך עיניך (ירמיה ד ל) לשון כחל המה ׳

השלישי , הנה אנכי מרגיז בפוך אבניך (ישעי׳ נד יא) אבני פוך ורקמה וכל אבן יקרה (דה״א כט ב) ׳

המבאר

רעב) רש״י : ומנחם חברו ופטורי לשון פטר רחם , וכמו יפטירו בשפה .

השני , ועתיק יומין יתב (דניאל ז ט) ׳

ערך ׳ מהחלק לב׳ מהלקות , האחד , העתירו בעדי (שמות ח כד) ויעתר לו י׳ (בראׁ כה כא) ונעתר להם ורפאום (ישעׁ יט כב) עתרי בת פוצי רמה) (צפניה ג י) ויעתר אל אלוה וירצהו (איוב לג כו) ׳

השני , והעתרתם אלי דבריכם (יחזקאל לה יג) ונעתרות נשיקות שונא (משלי כז ו) ועתר ענן הקטרת עלה רמפ) (יחזקאל ח יא) ענין מעבה המה אך כל אחד בלשון בני אדם ׳

ותשלם מחברת העי״ן

אחל מחברת פ״א

פא ׳ פאר , פג פגל פגע פגר פגש , פד פדע פדר , פז פזר , פח פחד פחז פחם פחר פחת , פמד פמר פמש , פך , פל פלג פלגש פלד פלח פלט פלך , פלן פלס פלץ פלש , פם , פן פנג פנין פנם פנק , פס פסג פסח פסל , פע פעל פעם פעמון פער ׳ פ׳ , פץ פצח פצל פצם פצע פצר , פק פקד פקח פקע , פר פרד פרז פרח פרט פרך פרם פרס פרע פרעש פרץ פרק פרש פרשׁ פרשגן פרשז פרחם פשׁ פיש פשח פשט פשׁע פשׁש פשק פשר , פת פתאם פתגל פתגם פתה פתל פתן פתע פתר פתשגן ׳

פא ׳ לפאת נגבה תימנה (שמות כו יח) ולא תשחית את פאת זקנך (ויקרא יט כז) ואם מפאת פניו ימרפ ראשו (שם יג מא) והתלקם לפאה (נחמיה ט קב) אמרתי אפאיהם רע) (דברים לב כו) ענין אחד להם ׳

פאר ׳ מתחלק לב׳ מהלקות : האחד , אשר בך אתפאר (ישעיה מט ג) כי תפארת עזמו אתה (תלים פט יח) פארך חבוש עליך (יחזקאל כד יז) לתת להם פאר תחת אפר (ישעיה סא ג) כל פנים קבצו פארור רעא) (יואל ב ו) וקרוב לענינם היתפאר הגרון על החצב בו (ישעיה י טו) התפאר עלי (שמות ח ה) ׳

השני , ותחת פארתיו ילדו (יחזקאל לא ו) ותארכנה פארתיו (שם לא ה) מסעף פארה במערצה (ישעיה י לג) לא תפאר אחריך (דבר׳ כח ד) כמו שבירה ׳

פג ׳ מתחלק לב׳ מהלקות : האחד , ויפג לבו (בראשית מה כו) נפוצתי ונדכתי עד מאד (תהלים לח ט) אל תתני פגות לך (איכה ב יח) ולא תדמה מאין הפגות (שם ג מט) נגרה ולא תפוג (תלים עז ג) על כן תפוג תורה (חבקוק א ד) ענין רפיון המה ׳

השני , התאנה חנטה פניה (שיר ב יג) כמו נצניה לפי הענין ׳

פגל ׳ ולא באה בפי בשר פגול (יחזקאל ד יד) פגול הוא לא ירצה (ויקרא יט ז) ומרק פגלים כליהם (ישעיה סה ד) ׳

פגע , מתחלק לב׳ מהלקות : האחד , ויפגע במקום (בראשית כח יא) ופגעו לי בעפרון בן צחר (שם כג ח) ואל תפגע בי (ירמיה ז טז) ויצו עליה במפגיע (איוב לו לב) ענין פגישה הם ׳

השני , ויפגע בו וימת (מ״א ב כה) ופגע בו וקברתו (שם ב לא) אשר פגע בשני אנשים (שם ב לב) פן יפגענו (שמות ה ג) פגעת את שש ועשה צדק (ישעיה סד ד) פגיעות מות הם ׳

המבאר

רמפ) דעת הרד״ק שהיא שם אומה , ולפי כמקום שם המתפללים . ופוצי הוא ישראל הנפוצים ׳ ישב״ב .

רמפו) רש״י : חמור קטור ענן הקטרת , ולשון ערב קרבה וכן הערהרם עלי דבריכם . וכן מערורות נשיקות שונא , וכן חברו מנחם במחלקת אחת שלשתן ופירש ענין מעבה המה אך כל אחד בלשון בני אדם .

רע) רש״י : אפאיהם אמרתי בלבי אפאה אותם , ויש לפרש אפאיהם אשיתם פאה להשליכם בעלי הפקר , ודונמתו פצינו בעורא . ותחן לחם ארץ שבעה נוים ותחלקם לפאה [נחמיה טו כב] להפקר ׳ וכן חברו מנחם ע״כ . ועיין לעיל בשרש אף .

רעא) וז״ל הרד״ק שהיא ס א ר : כל פנים קבצו פארור שם כפול הלמ״ד ופירושו קבצו פאר שלא נשאר להם על דרך וכסבים אספו נגחם כן פירש מנחם . ודונש פירש לשון ובשלו בפורר ותאלף טיפסת . ופירשו קבצו כל שחרורת הפרור . ואאו״ל עזר לדונש בפירושו ואבר כי לא יחכן כדברי מנחם . כי הפרש יש בין אסיפה לקיבוץ . כי לשון קבוץ לא יחכן אלא על אסיפה דברים המפוזרים שיקבצם למקום אחד לפיכך לא יחכן כל פנים קבצו פארם שלא נראה , אך לשון אסיפה יחכן בזה הענין כמו ואאסף רגליו , ואאסף אל עמיו , אסוף ידיך . ולא יחכן לומר קבוץ ידיך , ויקבץ רגליו , עכ״ל .

(ישעיה י לג) ענין מעוז המה ׳

השני , כי אערוץ המין רבה (איוב לא לד) אל תערץ ואל תחת (יהושע א ט) התלה נדף תערץ (איוב יג כה) ענין שבר המה ׳

ערק ׳ וערקי לא ישכנון (איוב ל יז) הערקים ציה (שם ל ג) ענין מנוס הם , וכל מנוס בלשון ארמית ערק כמשמעו ׳

עש ׳ מתחלק לג׳ מחלקות : האחד , עשה עש כסיל וכימה (איוב ט ט) ועיש על בניה תנהם (שם לח לב) ׳

השני , עושו ובאו כל הגוים (יואל ד יא) ׳ פתרונו לפי ענינו , עושו כמו חושו מהרו ׳

השלישי , כנגד יאכלם עש (ישעיה נא ח) ידאכום לפני עש (איוב ד יט) עששה מכעס עיני (תלים ו ח) ועצמי עששו (שם לא יא) ׳

עשן ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , ויעל עשנו כעשן הכבשן (שמו׳ יט יח) עשן כלו (שם) .

השני , עלה עשן באפו (ש״ב כב ט) עד מתי עשנת בתפלת עמך (תלים פ ה) יעשן אפך בצאן מרעיתך (תלים עד א) יעשן אף יי׳ וקנאתו (דברים כט יט) ׳

עשק ׳ עשוק אפרים (הושע ה יא) אם עשק רש וגזל (קהלת ה ז) עשה משפט לעשוקים (תהלים קמו ז) כמשמעו ׳

עשר ׳ ויאמר אפרים אך עשרתי (הושע יב ט) והעשר והכבוד מלפניך (דה״א כט יב) את כבוד עשרו ורב בניו (אסתר ה יא) כמשמעו ׳

עשת ׳ מתחלק לג׳ מחלקות : האחד , אולי יתעשת האלהים (יונה א ו) אבדו עשתנתיו (תלים קמו ד) ומלכא עשית להקמותה (דניאל ו ד) ׳ ענין מחשבה הם ׳

השני , עשת שן (שיר ה יד) ברזל עשת (יחזקאל כו יט) שמנו עשתו (ירמיה ה כה) לעשתות שאנן (איוב יב ה) ענין צהל הם ׳

השלישי , עשתי עשרה יריעות (שמות כו ז) לעשתי עשר חדש (זכריה א ז) ׳

עשתר ׳ ועשתרת צאנך רסו) (דברים ז יג) אבירי בשן מבחר הצאן הם ׳ ויתכן להיות מגורתם ואת העשתרות (שופטים י ו) מיני אליל הם העשוים כתבניתם ׳

עש ׳ מתחלק לר׳ מחלקות : האחד , העשוי לבלי חת (איוב מא כה) כל הזהב העשוי למלאכה (שמות לח כד) ולא יהיה למצרים מעשה (ישעי׳ יט טו) מעשה והשבן (קהלת ט י) ׳

וענין שני , ותעש וחב וכסף באוצרותיך (יחז׳ כח ד) ותעש הארץ בשבע שני השבע (בראשית מא מז) ׳

השלישי , ולא עשה רגליו ולא עשה שפמו (ש״ב יט כה) ועשתה את צפרניה (דב׳ כא יב) ׳

הרביעי , ושם עשו דדי בתוליהן (יהזקאל כג ג) הנני עשה את כל מעניך (צפניה ג יט) ׳

עשב ׳ ונתתי עשב בשדך לבהמתך (דברים יא טו) עשבים כמשמעו ׳

עשק ׳ ויקרא שם הבאר עשק (בראשית כו כ) ענין מריבה הוא שם מקום הוא ׳

עשר ׳ עשרה בקר בראים (מ״א ה ג) ועשר אתנת (בראשית מה כג) ועשרון סלת (שמות כט מ) שהים עשרה שנה (בראשית ה ח) ׳

עת ׳ כי עת לכל חפץ (קהל׳ ג יז) עת לעשות (תהלים קיט קכו) ביד איש עתי (ויקרא פז כא) מדוע משדי לא נצפנו עתים (איוב כד א) לעורת את יגף דבר (ישע׳ נ ד) בידך עתתי (תה׳ לא פז) ׳

עתד ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , וחש עתדת למו (דברים לב לה) אשר התעתדו לגלים (איוב טו כה) כמלך עתיד לכידור (שם טו כד) ולהיות היהודים עתידים (אסתר ה יג) ועתודתיהם שושתי (ישע׳ י יג) העתידים עורר לויתן (איוב ג ח) עורר לך רפאים כל עתודי ארץ (ישעיה יד ט) ׳

השני , ואלים בני בשן ועתודים (דבר׳ לב יד) והנה העתודים העולים על הצאן (בראש׳ לא י) ׳

עתק ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , יצא עתק מפיכם (ש״א ב ג) עתקו גם נברו חיל (איוב כא ז) עתקה בכל צוררי רסו) (תלי׳ ו ח) המעתיק הרים ולא ידעו (איוב ט ה) ויעתק משם ההרה (בראשית יב ח) אשר העתיקו אנשי חזקיה (משלי כה א) העתיקו מהם מלים (איוב לב טו) ׳

המבאר

רסו) רש״י : מנחם פירש אבירי בשן מבחר הצאן כמו עשתרות קרנים .
לשון חזוק . רסו) רש״י : ומנחם חברו עם ויעתק משם ההרה .

על יבלי מים (ישעיה מד ד) ׳

הרביעי, בני אם ערבת לרעך (משלי ו א) שימה נא ערבני עמך (איוב יז ג) אנכי אערבנו (בראש׳ מג ט) בעורבים משאות (משלי כב כו) ׳

החמישי, עם שונים אל תתערב (משלי כד כא) ויהערבו בגוים (תלים קו לה) מתערבין להין בורע אנשא (דני׳ ב מג) לא מתערב עם חספא (שם) ׳

הששי, או בשתי או בערב (ויקרא יג מה) או השתי או הערב (שם יג נח) ׳

השביעי, ומלאו בתי מצרים את הערב (שמו׳ ח יז) ויסר הערב מפרעה (שם ח כו) ׳

השמיני, וכל מלכי הערב (מ״א י סו) ערב וכל נשיאי קדר (יחז׳ כז כא) משא בערב (ישעיה כא יג ׳

התשיעי, את כל ערב למינו (ויקרא יא סו) יקרוה ערבי נחל (משלי ל יז) ׳

העשירי, סלו לרכב בערבות (תהלים סח ה) ׳

האחד עשרה, ערבת מואב (במדבר לא יב) בערבה מול סוף (דברים א א) אשר שמתי ערבה ביהו (איוב לט ו) :

ערג ׳ להיו כערוגת הבשם (שיר ה יג) כאיל תערג על אפיקי מים כן נפשי תערג אליך אלהים (תלים מב ב) גם בהמות שדה תערוג אליך רמה׳ (יואל א כ) ׳

ערד ׳ ומסרות ערוד מי פתה (איוב לט ה) ועם ערדיא מרורה (דניאל ה כא) כמשמעו ׳

ערך ׳ מתחלק לב׳ מחלקות: האחד, לא יערכנה והב וזכוכית (איוב כח יז) לא יערכנה פטדת כוש (שם כח יט) בערכך נפשות לה׳ (ויק׳ כו ב) יעריכנו הכהן (שם כו ח) בערכך כסף שקלים (ויקרא ה סו) ׳

השני, תערך לפני שלחן (תהלים כג ה) ויערך עליו ערך להם (שמות מ כג) וערך בגדים ומחיהך (שופטים יז י) שחים המערכות שש המערכת (ויקרא כד ו) היערך שוקך לא בצר (איוב לו יח) בקר אערך לך רמה׳ (תהלים ה ד) וחין ערכו (איוב מא ד) ומגזרתם מערכה לקראת מערכה (ש״א יז כא) ׳

ערל ׳ ואני ערל שפתים (שמות ו יב) הנה ערלה אזנם (ירמיה ו י) ערלי לב וערלי בשר (יחז׳ מד ז) וערל בשר (שם מד ט) ופקדתי על כל מול בערלה (ירמיה ט כד) יהיה לכם ערלים לא יאכל (ויקרא יט כג) וערלתם ערלתו את פריו (שם) שתה גם אתה והערל *) (חבקוק ב סז) ׳

ערם ׳ מתחלק לג׳ מחלקות: האחד, ערם יצאתי (איוב א כא) פן אפשיטנה ערומה (הושע ב ה) כי תראה ערם וכסיתו (ישע׳ נח ז) כמשמעו׳

השני, ערם יערם הוא (ש״א כג כב) על עמך יערימו סוד (תלי׳ פג ד) מפר מחשבות ערומים (איוב ה יב) ׳

השלישי, ערמת חטים (שיר ז ג) סלוה כמו ערמים (ירמיה נ כו) ויבא לשכב בקצה הערמה (רות ג ז) מביאים הערמות (נחמיה יג סו) וברוח אפך נערמו מים (שמו׳ סו ח) ענין חמרים הט ׳

ערמון ׳ לח ולוז וערמון (בראשית ל לו) ׳

ערס ׳ מתחלק לב׳ מחלקות: האחד, ראשית ערסותיכם (במדבר סו כ) ענין בצק הוא ׳

השני, על ערש דוי (תלים מא ד) הנה ערשו ערש ברזל (דברים ג יא) ערשי אמסה (תלים ו ז) ענין מטה הם, אך זה בשׁין, וזה בסמך ׳

ערף ׳ מתחלק לב׳ מחלקות: האחד, על העגלה הערופה בנחל (דברים כא ו) ואת ערפך הקשה (שם לא כו) וגיד ברזל ערפך (ישעיה מח ד) ואם לא תפדה וערפתו (שמות יג יג) הוא יערף מזבחותם (הושע י ב) חשך בעריפיה (ישע׳ ה ל) ׳

השני, יערף כמטר לקחי (דברים לב ב) ענין רעף הוא, וענינו יורה עליו ׳

ערפל ׳ ומשה נגש אל הערפל (שמות ך כא) וערפל החלחו (איוב לח סו) לשכן בערפל (מ״א ח יב) ענין קטור וענן המה, וזה יורה עליו חשך ענן וערפל (דברים ד יא) ׳

ערץ, מתחלק לב׳ מחלקות: האחד, אל נערץ בסוד קדושים רבה (תלים פט ח) והוא מוראכם והוא מעריצכם (ישע׳ ח יג) קריה גוים עריצים (ישעיה כה ג) מסעף פארה במערצה

המבאר

רמה) רש״י: ובנחם חבר הערג, עם לחייו כערוגת הבשם אכן לא יחכנו דבריו, גם דונש פתר אותו לשון קול של איל.

רמה) רש״י: בקר אערך לך תפלתי על ואת. אערך לשון מערכה הוא, כן חברו בנחם. *) עיין לעיל צד 55 ע״א.

השני , צאי לך בעקבי הצאן (שיר א ח) הנשך עקבי סוס (בר׳ מט יז) או הלמו עקבי סוס (שופטים ה כב) ועקבותיך לא נודעו (תלים עז ך) ׳

השלישי , והיה עקב תשמעון (דברים ז יב) עקב כי בזתני (ש״ב יב י) עקב כי זאת אעשה לך (עמוס ד יב) עקב אשר שמע אברהם בקלי (בראשית כו ה) בשמרם עקב רב (תלים יט יב) לעולם עקב (שם קיט קיב) ואצרנה עקב (שם קיט לג) מלה זו איננה קרובה מהעליונה כי הענין יפרידם כמעט [נו״לוב יפרידנה ממנה] ,

עקד ׳ ויעקד את יצחק בנו (בראשית כב ט) עקדים נקדים ומלאים (שם ל לפ) ׳

עקל ׳ על כן יצא משפט מעקל (חבקוק א ד) נחש עקלתון (ישעיה כו א) ארחות עקלקלות (שופ׳ ה ו) והמטים עקלקלותם (תלים קכה ה) ׳

עקר ׳ מתחלק לג׳ מחלקות : האחד , ועת לעקור נטוע (קהלת ג ב) מושיבי עקרת הבית (תלים קיג ט) ועקרן תעקר (צפניה ב ד) אתעקרו מן קדמיה (דניאל ז ח) או לעקר משפחת גר (ויקרא כה מז) ׳

השני , ברם עקר שרשוהי בארעא שבקו (דני׳ ד יב) כמשמעו ׳ ויש כמוהו בלשון משנה ׳

השלישי , והתי שרי עקרה אין לה ולד (בר׳ יא ל) רני עקרה לא ילדה (ישעיה נד א) עקר ועקרה (דברים ז יד) רעה עקרה (איוב כד כא) כמשמעם ׳

עקש ׳ ואת כל הישרה יעקשו (מיכה ג ט) ומעקשים למישור (ישע׳ מב טז) דור עקש ופתלתל (דברים לב ה) ׳

ער ׳ מתחלק לשמנה מחלקות : האחד , העירה והקיצה למשפטי (תלים לה כג) ולבי ער (שיר ה ב) כאיש אשר יעור משנתו (זכריה ד א) עוררה את גבורתך (תלים פ ג) עד יערה עלינו רוח ממרום (ישעיה לב טו) מיצר עליהם את מדי (שם יג יז) מי העיר ממזרח (שם מא ב) אנכי העירהדו בצדק (שם מה יג) מתעורר להחזיק בך (שם סד ו) ונקי על חנף יתערר (איוב יז ח) פנה אל תפלת הערער (תלים קב יח) נראים כלם מיסוד אחד רסג) ׳

השני , ותער כרה אל השקת (בראשית כד ך) אל תער נפשי (תלים קמא ח) תחת אשר הערה למות נפשו (ישעיה נג יב) כמער איש וליות סביב (מ״א ז לו) ׳

השלישי , ערי קדשך היה מדבר (ישעיה סד ט) עיר בעיר ממלכה בממלכה (שם יט ב) כמשמעו ׳

הרביעי , ויי׳ סר מעליך ויהי ערך (ש״א כח טז) נשוא לשוא ערך (תלים קלפ ך) ומלאו פני תבל ערים (ישעיה יד כא) ופשרה לערך (דניאל ד פז) ענין אויבים המה ׳

החמישי , ערו ערו עד היסוד בה (תהלים קלו ז) ערות יסור עד צואר סלה (חבקוק ג יג) ואת ערם ועריה (יחזקאל טז ז) וערות אביהם לא ראו (בראשי׳ ט כג) את מקורה הערה (ויקרא ך יח) למען הביט על מעוריהם (חבק׳ ב טו) ענין חשפה המה ׳ ויתכן להיות מגזרתו ערירים ימתו (ויקרא ך ך) חשופי קלון לעיני השמש ולעיני כל ישראל ׳

הששי , ער ועונה מאהלי יעקב (מלאכי ב יב) ואנכי הלך ערירי (בראשית טו ב) ׳

השביעי , ערות על יאור (ישע׳ יט ז) ומתערה באזרח רענן (תלי׳ לז לה) ענין צמיחה ורביבה הם ׳

השמיני , ותהינה כערוער במדבר (ירמיה מח ו) והיה כערער בערבה (שם יז ו) עץ הוא מעצי היער וערער שמו , והיה כעץ שתול על מים (שם יז ה) יורה עליו ׳

ערב ׳ מתחלק לי״א מחלקות , האחד , ערב ובקר וצהרים (תלים נה יח) והיה לעת ערב יהיה אור (זכריה יד ז) ומראה הערב והבקר (דניאל ח כו) בין הערבים (שמות יב ו) הנה נא רפה היום לערוב (שופטים יט ט) כי פנה היום , כי ינטו צללי ערב (ירמיה ו ד) ׳

השני , ערב לאיש לחם שקר (משלי כ יז) ולא יערבו לו זבחיהם (הושע ט ד) וערבה ליי׳ מנחת יהודה וירושלים (מלאכי ג ד) ערב עבדך לטוב (תהלים קיט קכב) כי קולך ערב (שיר ב יד) אדני עשקה לי ערבני (ישעיה לח יד) ׳ ויתכן להיות מנזרתו ואת ערבתם תקח (ש״א יז יח) ׳

השלישי , וערבי נחל (ויקרא כג מ) כערבים

החמישי, מים קרים על נפש עיפה (משלי כה כה) כי עיפה נפשי להרגים (ירמיה ד לא) אין עיף ואין כושל בו (ישעיה ה כז) ויעפו נערים ויגעו (שם מ ל) ענין יגיעה המה.

הששי, ותועפות הרים לו (תהלים צה ד) כתועפות ראם לו (במד' כג כב) ענין מעוז המה.

עפל . מתחלק לב' מחלקות: האחד, הנה עפלה לא ישרה נפשו בו (חבקוק ב ד) ויעפלו לעלות (במדבר יד מד).

השני, עפל ובחן היה בעד מערות (ישעיה לב יד) עפל בת ציון (מיכה ד ח) ויבא אל העפל (מ"ב ה כד).

עפר . מתחלק לג' מחלקות: האחד, עפר מן האדמה (בראשית ב ז) ועפר בעפר (ש"ב מז יג) ונחש עפר לחמו (ישעיה סה כה) והך את עפר הארץ (שמות ח יב) כמשמעו.

השני, שני שדיך כשני עפרים (שיר ד ה) או לעפר האילים (שם ב ט).

השלישי, צללו פעופרת (שמות טו י) ובדיל ורגל ועופרת (יחזקאל כב יח) כמשמעם.

עץ . מתחלק לד' מחלקות: האחד, עץ פרי (בראש' א יא) כרתו עצה ושפכה על ירושלים סללה (ירמיה ו ו) לחמב עצים (דברים יט ה) מקום שיפול העץ שם יהוא (קהלת יא ג).

השני, עצת ד' לעולם תעמד (תהלים לג יא) אמר עצתי תקום (ישעיה מו י) את מי נועץ ויבינהו (שם מ יד).

השלישי, העצה יסרנה (ויקרא ג פז).

הרביעי, עצה עיניו לחשב התפכות (משלי מז לו).

עצב . מתחלק לג' מחלקות: האחד, בעצב תלדי בנים (בראשית ג טז) בעצבון תאכלנה (שם ג יז) אכלי לחם העצבים (תלים קכז ב) ומחבש לעצבותם (שם קמז ג) ירבו עצבותם (שם טז ד) בקל עציב זעק (דניאל ו כא).

השני, והמה מרו ועצבו (ישע' סג י) יעציבוהו בישימון (תלים עח מ) וראה אם דרך עוצב בי (שם קלט כד) ענין מרדות המה.

השלישי, עצביהם כסף וזהב (שם קטו ד) פן תאמר עצבי עשם (ישע' מח ה) חבור עצבים אפרים (הושע ד יז) כמו אלילים.

עצל . אמר עצל שחל בדרך (משלי כו יג) ולחם עצלות לא תאכל (שם לא כז) עצלה תפיל תרדמה (שם יט טו) בעצלתים ימך המקרה (קהלת י יח).

עצם . מתחלק לד' מחלקות: האחד, עצם מעצמי (בראש' ב כג) וזה האחרון עצמו (ירמיה נ יז) לשון גרם המה.

השני, וכעצם השמים לטוהר (שמות כד י) ארמו עצם מפנינים (איכה ד ז) לא נכחד עצמו ממך (תלים קלט טו) ענין עין המראה.

השלישי, וירבו ויעצמו, (שמות א ז) ולאין אונים עצמה ירבה (ישע' מ כט) כי עצמת ממנו מאד (בראשית כו טז) עם רב ועצום (יואל ב ב) הנישו עצמותיכם (ישעיה מא כא) ואיבי חיים עצמו (תלים לה כ).

הרביעי, ועצם עיניו מראות ברע (ישעיה לג טו) ויעצם את עיניכם (שם כט י) ענין סתימה המה. בעצם היום הזה בא נח (בראשית ז יג) נראית המלה הזאת כי איננה מהמחלקות האלה כי אם מחלקות חמישית ונכונה היא בלשון משנה כמו בעצמו בגופו.

עצר . הן יעצר במים ויבשו (איוב יב טו) כי עצר עצר ד' (בראשית כ יח) מעצר וממשפט לקח (ישעיה נג ח) כי אשה עצורה לנו (ש"א נא ה) שאול ועצר רחם (משלי ל טז) והקרוב אליהם קראו עצרה (יואל א יד) עצרת ההיה לכם (במד' כט לה) עצרת בגדים (ירמיה ט א) והקרוב אליהם זה יעצר בעמי (ש"א ט יז) ואין מכלים דבר בארץ יורש עצר (שופטים יח ז) יסוד אחד לכלם. אבל הענין יפרידם כמעט.

עק . מתחלק לשני ענינים: האחד, ועשית מעקה לגגך (דברים כב ח).

וענין שני, שמת מועקה במתנינו (ההלים סו יא) מפני עקת רשע (שם נה ד) הנה אנכי מעיק תחתיכם כאשר תעיק העגלה (עמוס ב יג) ענין מצוק ודוחק המה.

עקב . מתחלק לג' מחלקות: האחד, עקב הלב מכל (ירמי' יז ט) והיה העקב למישור (ישע' מ ד) ולא יעקבם כי ישמע קולו (איוב לז ד) כל אח עקוב יעקב (ירמי' ט ג) עקבה מרם (הושע ו ח) ויעקבני זה פעמים (בראשית כז לו).

מעץ יעננה (חב' ב יא) ענין עדות, והקרוב לענינם ויענו כל העם יחדו (שמות יט ח) ולא יכלו אחיו לענות אתו (בראשית מה ג) ענינם תשובת דבר על כן רחקו כמעט מהעליונים.

השלישי, מענה אלהי קדם (דברים לג כז) ומעונתם בציון (תלים עו ג) ומעונתיו מרפה (נחום ב יג) וענה איים באלמנותיו (ישעיה יג כב) וענתה שמה כימי נעוריה (הושע ב יז) בשה בדד עין יעקב (דברים לג כה).

הרביעי, ויענך וירעבך (דברים ח ג) וענה גאון ישראל (הושע ה ה) לענת מפני (שמות י ג) אולי יראה ד' בעיני (ש"ב טז יב) ועיניהך במהן ענין (דניאל ד כד) זמיר עריצים יענה (ישעיה כה ה).

החמישי, והאיש משה ענו מאד (במדבר יב ג) וענוה צדק (תלים מה ה) וענתך תרבני (ש"ב כב לו) וענוים ירשו ארץ (תלים לו יא).

הששי, עין תחת עין (שמות כא כד) עיני כל (תלים קמה טו).

השביעי, קרוב לוה העליון על עין המים (ברא' מט ז) עינת ותהמת (דברים ח ז) מעינות תהום רבה (בר' ז יא) וחרד העינה (שם כד טז) כמשמעם.

השמיני, ועינו כעין הברלח (במד' יא ז) וארא כעין השמל (יחזקאל א כז) בעיניו עמד הנחק (ויק' יג לז) כי יתן בכם עינו (משלי כג לא) ויכס את עין כל הארץ (שמות י טו).

התשיעי, מעונן ומנחש (דברים יח י) אל מעננים ואל קסמים (שם יח יד) לא תנחשו ולא תעוננו (ויקרא יט כו) ענין כשפים המה.

העשירי, כבחצי מענה צמד שדה (ש"א יד יד) האריכו למעניתם (תלים קכט ג) באסרם לשתי עונתם (הושע י י) ענין חרישה המה.

העשתי עשרה, שארה כסותה וענתה (שמות כא י), אם עונה משכב המלה מגזרת ענין. אבל דרדה תורה בלשון כבוד, ומהפותרים אשר אומרים ענין שכינה ודירה הוא, דנין אותו מגזרת מעונה.

השנים עשר, והיה בעניי ענן (בראשי' מ יד) כי ענן ד' על המשכן (שמות מ לח) יפיץ ענן אורו (איוב לו יא). כמשמעו.

ענב. ענבמו ענבי רוש (דברים לב לב) ודם ענב תשתה חמר (שם לב יד).

ענג. הרכה בך והענגה (דברים כח נו) אהבה בתענוגים (שיר ז ז) וקראת לשבת ענג (ישעיה נח יג) ענין עדנים.

ענד. אענדנו עטרות לי (איוב לא לו).

ענף. פריה וענפיה (יחזק' יט י) וענפיה ארוי אל (תלים פ יא) שרש וענף (מלאכי ג יט). ענין סנסנים המה.

ענק. מתהלק לג' מהלקות: האחד, באחד ענק מצוארניך (שיר ד ט) לכן ענקתמו גאוה (תלי' עג ו) וענקים לגרגרתיך (משלי א ט) לבד מן הענקות אשר בצואר גמליהם (שופטים ח כו).

השני, העניק תעניק לו (דברים טו יד).

השלישי, וגם ילידי הענק (במדבר ג כב).

ענש. יין ענושים ישתו (עמוס ב ח) וענשו אהו מאה כסף (דברים כב יט) גם ענוש לצדיק לא טוב (משלי יז כו) ענוש יענש (שמות כא כב).

עס. ובעסים דמם ישכרון (ישעיה מט כו) יספו ההרים עסים (יואל ד יח) על עסים כי נכרת מפיכם (שם א ה) מעסים רמני (שיר ח ב) עסים כמשמעו, ויתכן להיות עסים ענינו עיצור ענבים. ויתכן להיות מגזרתם ושם עשו דדי בתוליהן (יהו' כג ג) ועשיתם רשעים (מלאכי ג כא) הנני עשה את כל מעניך (צפניה ג יט).

ע. לעי השדה (מיכה א ו) מעי מפלה (ישעיה יו א) אך לא בעי ישלח יד (איוב ל כד) ויעה ברד (ישעיה כח יז).

עף. מתהלק לששה מחלקות: האחד, יעוף יעופף על הארץ (בראשית א כ) כעוף יתעופף כבודם. (הושע ט יא) מגלה עפה (זכריה ה א) כחלום יעוף (איוב כ ח).

השני, ועפעפינו יזלו מים (ירמי' ט יז) לעפעפי תנומה (תלי' קלב ב) התעוף עיניך בו (משלי כג ה).

השלישי, ארץ עפתה כמו אפל (איוב י כב) עשה שחר עיפה (עמוס ד ג) והנה צרה וחשכה מעוף צוקה (ישעיה ח כב) ענין מאפל המה.

הרביעי, מבין עפאים יחנו קול (תלים קד יב) ועפיה שעיר (דניאל ד יח) ענין ענפים המה.

המבאר

רסב) גם מכאן ראיה שהיו לפניו הנוסחאות כמו בתנ"ך קד"ר כי בתנך שלנו ועמותם בסמך.

והתעלף (בראשית לה יא) ׳

עלץ . עלץ לבי בד׳ (ש״א ב א) תעלץ קריה (משלי יא י) עליצתם כמו לאכל עני (חבקוק ג יד) .

עלק . לעלוקה שתי בנות הב הב (משלי ל טו) כמשמעו רנט) .

עם . מתחלק לה׳ מחלקות : האחד , עם זו יצרתי לי (ישעיה מג כא) עמים הר יקראו (דב׳ לג יט) אחריך בנימין בעמיך (שופט׳ ה יד) ואת עממי הארץ (נחמיה ט כד) .

השני , ארזים לא עממוהו (יחזקאל לא ח) כל סחום לא עממוך (שם כח ג) איכה יועם זהב (איכה ד א) .

השלישי , עמו עז ותושיה (איוב יב טז) ועמכם תמות חכמה (שם יב ב) .

הרביעי , לעמת המסגרת (שמות כה כו) זה לעמת זה (קהלת ז יד) מלעמת הבטן (מ״א ז כ) לעמתם (יחזקאל א כ) ענינו קרוב ממול ׳

החמישי , והניף ידו על הנהר בעים (ישעיה יא טו) ענין עז הוא לפי הענין .

עמד - מתחלק לד׳ ענינים ולב׳ מחלקות : הענין האחד , והעמדת להם כל מתנים רס) (יהו׳ כט ז) יקח מכם עמדתו (מיכה א יא) רגלי עמידתו ׳

והענין השני הוא קרוב לראשון . העמודים שנים (ירמיה נב כ) ויקם את העמודים (מ״א ז כא) ולעמוד ברזל (ירמיה א יח) .

והענין השלישי , שם עמדו לא תשיגם בנבעה מלחמה (הושע י ט) ותעמד מלדת (בר׳ כט לה) ויך שלש פעמים ויעמד (מ״ב יג יח) כי עמדו לא ענו עוד (איוב לב טז) וירח עמד ... ויעמד השמש בחצי השמים (יהושע י יג) ויאמר אליה אין עוד כלי ויעמד השמן (מ״ב ד ו) .

הענין הרביעי , למען יעמדו ימים רבים (ירמ׳ לב יד) על כן עמד מעמו בו (שם מח יא) ואם בעיניו עמד הנתק (ויקרא יג לו) ואם החתיה תעמד הבהרת (שם יג נג) היעמד לבך התחזקנה ידיך (יחזקאל כב יד) ׳

המחלקות השני , בעוד שדי עמדי (איוב כט ה) וצור יצוק עמדי (שם כט ו) כבודי חדש עמדי (איוב כט ה) .

עמל ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , עמל ובעם תביט (תלים י יד) ואון ועמל בקרבה (שם נה יא) עמל שפתימו יכסומו (שם קמ י) .

השני , וישלש בכל עמלו (קהלת ב יט) מה יתרון לאדם בכל עמלו (שם א ג) ואת עמלנו ואת לחצנו (דברים כו ז) ראה עניי ועמלי (תהלים כה ח) וימינה להלמות עמלים (שופטים ה כו) ענין עבדות הם .

עמס . ויעמס איש על חמורו (בראשית מד יג) אבן מעמסה ... כל עמסיה שרוט ישרטון (זכריה יב ג) העמוסים מני בטן (ישעיה מו ג) ועמסים על החמרים (נחמיה יג טו) יעמס לנו האל ישועתנו סלה (תלים סח כ) לשון משא [נ״ו מורה] המה .

עמק . ועמק עמק מי ימצאנו . (קהלת ז כד) עברי בעמק הבכא (תלים פד ז) ושחטה שטים העמיקו (הושע ה ב) העמיקו סרה בני ישראל (ישעיה לא ו) .

עמר . מחחלק לג׳ מחלקות : האחד , וחצנו מעמר (תלים קכט ז) המלאה לה עמיר (עמוס ב יג) והבאתם את עמר (ויקרא כג י) ׳

השני , לא תתעמר בה (דברים כא יד) והתעמר בו ומכרו (שם כד ז) ענין סחורה רסא) .

השלישי , והעמר עשירית האיפה הוא (שמות סז לו) .

עמת . גבר עמיתי (זכריה יג ז) ואל אשת עמיתך (ויקרא יח כ) ולא תונו איש את עמיתו (שם כה יז) ׳

עץ . מתחלק לה׳ מחלקות : האחד , ותען להם מרים (שמות סו א) אשר יענו לו במחלות (ש״א כט ה) קול ענות אנכי שמע (שמות לב יח) על מחלת לענות (תהלים פח א) ושרים כהללים כל מעיני בד (שם פו ז) ענין נגינות הם .

השני , לא תענה ברעך (שמות כ טו) שקר ענה באחיו (דברים יט יח) וענהה בי צדקתי (בר׳ ל לג) בפני יענה (איוב סז ח) הכרת פניהם ענתה בם (ישעיה ג ט) הנני ענו בי (ש״א יב ג) וכפים

המבאר

רנט) רש״י שם : מנחם פתר לעלוקה במשמעו לפדעו שהוא ערבי עכ״ל . והוא שרץ דגדול במים מוצץ הדם .
רס) לשון רש״י שם : ומנחם חברו עם מעמד רגלים כפוני.
רסא) ויתכן לדעתי שהוא לשון ערמה והוא מן המתחסבים בידוע בהבלי היונים שהאליל בערקור מסוגה על המחברים ועל הרמאים , ישב״ב .

אשר על האש (ויקרא א ח) עלי עשור ועלי נבל (תלים צב ד) למקרה במים עליותיו (שם קד ג) ומעלותהו (יחז׳ מג יז) ולא תעלה במעלה (שמות כ כו) עלית קיר (מ״ב ד י) הבית הזה יהיה עליון (מ״א ט ח) המה יעלו בהר (שמות יט יג) עלתיך הבשר והדם (דברים יב כז) ׳

השני, בתוך הריפות בעלי (משלי כו כב) ׳ יתכן מלה ואת להיות מגזרת מועל, ועוד השני׳ בהעלתך את הנרות (במדבר ח ב) ובהעלת אהרן (שמות ל ח) העלה נרתיה (במדבר ח ג) ואף אלהים עלה בהם (תלים עח לא) אם תעלה חמת המלך (ש״ב יא כ) לשון תבערה המה ׳

השלישי, אל אמונה ואין עול (דברים לב ד) מכף מעול וחומץ (תהלים עא ד) אף בלב עולת תפעלון (שם נח ג) ועלתה קפצה פיה (איוב ה מז) ׳

הרביעי, נורא עלילה (תלים סו ה) הודיעו בעמים עלילותיו (שם ט יב) את אשר התעללתי (שמות י ב) ושם לה עלילת (דברים כב יד) רב העליליה (ירמיה לב יט) וכל עלה ושהיתה (דניאל ו ה) ׳

החמישי, עול ימים וזקן (ישע׳ סה כ) התשכח אשה עולה (שם מט טו) שתי פרות עלות (ש״א ו י) עלות ינהל (ישעיה מ יא) מפי עוללים וינקים (תלים ח ג) ׳

הששי, קול עלה נדף (ויקרא כו לו) ועלהו לא יבול (תלים א ג) עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס ועלי תמרים (נחמיה ח טו) ׳

השביעי, ופרקת עלו (בראשית כז מ) עול ברזל (דברים כח מח) ׳

השמיני, עולל יעוללו כגפן (ירמיה ו ט) וכרמך לא תעולל (ויקרא יט י) ונשאר בו עללות (ישעי׳ יז ו) ועללתי בעפר קרני (איוב פז טו)׳ ואף יתכן להיות מגזרת עול, שני המראות נראים בדבר ׳

התשיעי, רפאות תעלה אין לך (ירמיה ל יג) מה הועיל פסל (חבקוק ב יח) נחלו ולא יועילו (ירמ׳ יב יג) ומה נועיל כי נפגע בו (איוב כא טו) ׳

העשיריי, מי פלג לשטף תעלה (איוב לח כה) וגם את ההעלה מלא מים (מ״א יח לה) המים אשר בתעלה לחכה (שם יח לח) תעלת הברכה (ישעיה ז ג) כמו גולה ׳ [עין לעיל הערה ר״א.]

עלג ׳ ולשון עלגים תמהר לדבר צחות (ישעיה לב ד) ׳

עלז ׳ עליזי גאותי (ישעיה יג ג) ושאונך ועלז בה (שם ה יד) העיר העליזה (צפניה ב טו) ותעלונה כליותי (משלי כג טז) ׳ עלו ועלץ ועלס קרובי ענין המה ׳

עלט ׳ ועלמה היה (בראשית טו יז)׳ לשון מאפל הוא ׳

עלם ׳ מתחלק לד׳ מחלקות: האחד, הנה העלמה הרה (ישעיה ז יד) על כן עלמות אהבוך (שיר א ג) בן מי זה העלם (ש״א יז נו) ישוב לימי עלומיו (איוב לג כה) לשון נערות ׳

השני, ואם העלם יעלימו (ויקרא כ ד) עלימו יתעלם שלג (איוב ו מז) ומבשרך לא תתעלם (ישעיה נח ז) עלמינו למאור פניך (תלים צ ח) ועם נעלמים לא אבוא (שם כו ד) עצמיותיו מלאו עלומיו (איוב כ יא) כי בשת עלומיך (ישעיה נד ד) ׳ ויתכן עלומיך כנעוריך ׳ שתי מראות נראים במלה ׳ והענין נוטה עמהם ׳

השלישי, עולם חסר יבנה (תלים פט ג) חסדי ד׳ עולם אשירה (שם פט ב) אגורה באהלך עולמים (שם סא ה) הוא ינהגנו על מות (שם מח טו) אשים את שמי לעולם רנז) (דה״ב לג ו) ׳ ענין התמיד ׳

הרביעי, למנצח על מות לבן (תלים ט א) על עלמות שיר (שם מו א) כלי נגינות המה, ופתרון למנצח עלמות לבן, כה נראה ענינו, למשורר נגינות ללמד, כמו למנצח על שושן עדות מכתם לדוד ללמד ׳ ויהיה לבן כמו להבין ולבונן רנח) ׳

עלם ׳ נתעלסה באהבים (משלי ז יח) כהיל תמורתו ולא יעלס (איוב כ יח) כנף רענים נעלסה (שם לט יג) ׳

עלף ׳ תתעלפנה הבתולות היפות (עמוס ח יג) מעלפת ספירים (שיר ה יד) וחכם בציץ

המבאר

רנז) רש״י שם ׳ ומנחם פתר אותו לשון עולם וכן פתרונו ינהגנו לעולמים ׳

רנו) בנ״ע כתוב לעלם, ובנב״ול לעולם ׳

רנח) רש״י שם: ומנחם פתר עלמות לבן, נגינות ללמד, ובה פתרונו למנצח עלמות לבן למשורר נגינות ללמד, ויהיה לבן כמו להבין ולבונן, עלמות ע״ש כלי שיר ששמו עלמות כמו שאמר על עלמות שיר, וקודם לזה אמר פתרו מנחם ודונש מה שפתרו ואינו נראה בעיני ׳

עור • עורת או שבור (ויקרא כב כב) או פקח או עור (שמות ד יא) העורים והפסחים (ש"ב ה ו) ואת עיני צדקיהו עור (מ"ב כה ז) כמשמעו •

עות • מעות לא יוכל לתקן (קהלת א טו) ראיתה ד' עותתי (איכה ג נח) לעות אדם ברינו (שם ג לו) •

עז • מתחלק לג' מחלקות: האחד, עוי וזמרת יה (שמות טו ב) ד' עוי ומעוי (ירמיה פז יז) מגדל עז (תלים סא ד) ד' בעוך ישמח מלך (שם נא ב) ובמים עזים נתיבה (ישעיה מג טז) יתר שאת ויתר עז (בראשית מט ג) עזי אליך אזמרה (תלים נט יח) ענין כח הם •

השני, העיזו בני בנימן (ירמיה ו א) העיזו אל תעמדו (שם ד ו) שלח העז את מקנך (שמות ט יט) לשון קביצה המה •

השלישי, ועז משולשת (בראש' טו ט) וצפיר העזים (דניאל ח ח) כמשמעו •

עזב • מתחלק לג' מחלקות: האחד, בצאת עזוביך מימים (יחזקאל כז לג) עזב תעזב עמו (שמות כג ה) עליך יעזב הלכה רנא) (תלים י יד) ענין עורה המה •

השני, אל נא תעזב אתנו (במדבר י לא) כי רצץ עזב דלים (איוב כ יט) לשון נטישה המה •

עזק • ויעזקהו ויסקלהו (ישעיה ה ב) פתרונו לפי ענינו, כמו ויפנהו •

עזר • מתחלק לג' מחלקות: האחד, עזרה בצרות נמצא מאד (תהלים סו ב) וד' אלהים יעזר לי (ישע' נ ז) עזרי מעם ד' (תלים קכא ב)• השני, ומהעזרה הקמנה עד העזרה הגדולה (יחזקאל מג יד) •

עט • מתחלק לה' מחלקות • האחד, לשוני עט סופר מהיר (תלים מה ב) בעט ברזל ועפרת (איוב יט כד) לשקר עשה עט שקר ספרים (ירמי' ח ח) •

השני, עטה אור (תהלים קד ב) מעיל צדקה יעטני (ישעיה סא י) מעטה תהלה (שם סא ג) כנגד יעטה (תהלים קט יט) •

השלישי, התיב עטא ומעטם (דניאל ב יד) ושבעת יעמדי (עזרא ז יד) קרא ממזרח עיט רנב) (ישעיה מו יא) מעטה למבח רנג) (יחזקאל כא כ) ענין מחשבה הם רנד) ויתכן להיות מגזרתם, ויעט העם אל השלל (ש"א יד לב) •

הרביעי, וירד העיט (בראשית טו יא) וקץ עליו העיט (ישע' יח ו) העיט צבוע נחלתי העיט סביב עליה (ירמיה יב ט) לעט צפור כל כנף (יחזקאל לט ד) שלמה אהיה כעטיה (שיר א ז) •

החמישי, וייעט בהם (ש"א כה יד) • כמו ויגער בהם לפי הענין •

עטן • עטינו מלאו דם (איוב כד כא) •

עטף • מתחלק לב' מחלקות: האחד, תפלה לעני כי יעטף (תלים קב א) כי רוח מלפני יעטוף (ישעיה נו טז) בהתעטפם כהלל (איכה ב יב) בהתעטף עלי נפשי (יונה ב ח) •

השני, ועמקים יעטפו בר (תהלים סה יד) המחלצות והמעטפות (ישעיה ג כב) ענין כסות הם • ויתכן להיות מגזרתם • ובהעטיף הצאן (בראשית ל מב) והיה העטפים ללבן רנה) (שם) •

עטר • ולקחת כסף וזהב ועשית עטרות (זכריה ו יא) על צר המעטירה (ישעיה כג ח) עטרת שנת טובתך (תלים סה יב) עטרים אל דוד (ש"א נג כו) לעטרת צבי (ישעיה כח ה) ועטרת זהב (אסתר ח טו) ענין כתר ונזר הם •

עטש • עטישותיו תהל אור (איוב מא י) • כמשמעו •

עכס • וכעכס אל מוסר אויל (משלי ז כב) וברגליהם תעכסנה (ישעיה ג טז) את תפארת העכסים (שם ג יח) •

עכר • ואני נעכר (תלים לט ג) עכר אני את הארץ (ש"א יד כט) מה עכרתנו יעכרך ד' (יהושע ז כה) •

על • מתחלק ליותר מחלקו': האחד, על העצים

המבאר

רנא) לשון רש"י שם: ומנחם פתר יעוב לשון עורה • כמו עוב תעוב עפר •

רנב) הביא רש"י שם לא בשבו, עיט כמו התיב עטא ומעם •

רנג) רש"י שם: ומנחם הבר מעטה לשון מחשבה כמו התיב עטא ומעם, אבל דונש פתר אותו כמו עיטה אור כשלטה •

רנד) יתכן שהוא נרדף עם עצה בעבריח, כי הט' בארמית פתחלף בצ' בעברית כידוע, ווד מה שכתב ענין מחשבה הם •

רנה) רש"י שם: ובהעטיף לשון אחור כתרגומו בלקושות, ומנחם חברו עם המחלצות והמעטפות • לשון עשיפת כסות כלומר מהעטפות בעורן וצבען ואינן מראוות להתחזם על ידי הזוכרים • עכ"ל •

מעגלתיה (משלי ה ו) פלס מעגל רגלך (שם ד כו) • ענין נתיב המה •

עגם • עגמה נפשי לאביון (איוב ל כה) • ענין עצבון הוא •

עד • מתחלק לי״א מחלקות : האחד , במחו בד׳ עדי ער (ישעיה כו ד) עדיך כל בשר יבאו (תלים סה ג) עד פה תבוא (איוב לח יא) ותבאי בערי עדיים רפט) (יחזקאל מז ז) ענין אחד להם •

השני , ותער נומה והלייהה (דהושע ב מז) את הנזר ואת העדות (מ״ב יא יב) דהורד עדיך (שמות לג ה) ואעדך עדי (יחזקאל מז יא) וצבי עדיו (שם ז כ) המשביע בטוב עדיך (תהלים קג ה) • ענין חלי הם •

השלישי , או חלק עד שלל (ישעיה לג כג) בבקר יאכל עד (בראשית מט כז) חבלי רשעים עודני רנ) (תהלים קיט סא) ענין שלל המה , וכל שלל בלשון ארמי עדאה •

הרביעי , מעדה בגר ביום קרה (משלי פה כ) שן רעה ורגל מועדת (שם כה יט) וכבגד עדים כל צדקתינו (ישעיה סד ה) מלכותא עדת מנך (דניאל ד כח) העדיו שלטנהון (שם ז יב) די לא תעדה (שם ו פז) לא ערה עליו שחל (איוב כה ח) מהעדה מלכין ומהקים מלכין (דניאל ב כא) כמו [נ״ו כלומר] מעביר מלכים ומקים מלכים , ענין אחד להם •

החמישי , עדת ישראל (שמות יב ו) עדת דברים (שופטים יד ח) • ענין להק וקהלה הם •

הששי , עדות ביהסף שמו (תלים פא ו) צור תעודה (ישעיה ח יז) עדותיו ואת חקתיו (מ״ב כג ג) והועד בבעליו (שמות כא כט) בשמים עדי (איוב יו יט) על פי שני עדים (דברים יט טו) לשון סעד המה •

השביעי , עוד היום (ישעיה י לב) הן בעודני חי (דברים לא כו) עוד זה מדבר (איוב א מז) ולא אם עודני חי (ש״א כ יד) עודם מדברים עמו (אסתר ו יד) •

השמיני , ואנחנו קמנו ונתעודד (תלים כ ט) מעודד ענוים ה׳ (שם קמז ו) יתום ואלמנה יעודד (תהלים קמו ט) •

החשיעי , כי למועד מועדים וחצי (דניאל יב ז) עוד הזון למועד (חבקוק ב ג) המלכים נועדו (תלים מח ה) מן המועד אשר יעדו (ש״ב כ ה) אשר לא יעדה (שמות כא ח) הנועדים (במדבר יד לה) ונועדתי (שמות כה כב) אשר אועד לכם (שם כט מב) אנה פניך מערות (יחזק׳ כא כא) •

העשירי , מה אעיד (איכה ב יג) מי כמוני ומי יעידני (ירמיה מט יט) •

העשתי עשרה , האזינה עדי (במדבר כג יט) ועדיכם אתבונן (איוב לב יב) • ענין אמירה הם , ויתכן להיות מגזרת המחלקה הראשונה •

עדן • מחחלק לב׳ מחלקות : האחד , והוא יהן מעדני מלך (ברא׳ מט כ) האכלים למעדנים (איכה ד ה) ונחל עדניך תשקם (תהלים לו ט) ויהעדנו בטובך הגדול (נחמ׳ ט כה) שמעי זאת עדינה (ישעיה מז ח) וילך אליו אגג מעדנת (ש״א טו לב) • ענין תענוגים המה •

השני , התקשר מעדנות כימה (איוב לח לא) •

עדף • ולא העדיף המרבה (שמות מז יח) ואת כל העדף (שם מז כג) חצי הירעה הערפת (שם כו יב) כמו הנותרת •

עדר • מתחלק לג׳ מחלקות : האחד , עדר עדר לבדו (בראשית לב יז) וישת לו עדרים לבדו (שם ל מ) •

השני , וכל ההרים אשר במעדר יעדרון (ישעי׳ ז כה) לא יזמר ולא יעדר (שם ה ו) וכל אנשי מלחמה עדרי מערכה בלבב שלם (רה״א יב לח) פתרונו לפי ענינו , ענין תקון המה :

השלישי , אחת מהנה לא נעדרה (ישעיה לד מז) איש לא נעדר (שם מ כו) • כמו לא נפקד לא נחסר •

עדש • להם ונזיד עדשים (בראשית כה לד) מיני זרעונים הם •

עו • ועוה פניה (ישעי׳ כד א) עוה עוה עוה (יחזקאל כא לב) עותה ושחי המלכה (אסתר א מז) העוינו הרשענו (תהלים קו ו) רוח עוים (ישעיה יט יד) כמשמעם •

המבאר

רפט) רש״י שם , ומנחם פי׳ בעדי עדיים לשון עד. כפר בטחו בד׳ עדי עד . אבל דומש פתר אותו לשון עדי וכו׳ .

רנ) רש״י שם , חבלי רשעים עודני , כיעות של רשעים שללוני כטר יאכל עד כך חברו מנחם , ויש לפותרו לשון עוד כלומר נתספו ורבו עלי עכ״ל .

תבא אל ביתו לעבט עבטו (דברים כד י) יוציא לך את העבט (שם כד יא) לא תשכב בעבטו (שם כד יב) ענין חבל המה ׳

השני , לא יעבטון ארחותם (יואל ב ו) ׳ פתרונו לפי ענינו לשון עיקול הוא ׳

עבר ׳ מתחלק לה׳ מחלקות : האחד , ויאמר אליהם עברי אנכי (יונה א ט) כי תקנה עבד עברי (שמות כא ב) כי לא כנשים המצרית העברית (שם א יט) בא אלי העבד העברי (בר׳ לט יז) ׳

השני , ויתעבר ר״בי למענכם (דברים ג כו) שמע ד׳ ויתעבר (תלים עח כא) מתעברו חוטא נפשו (משלי כ ב) עבר מתעבר על ריב לא לו (שם כו יז) ליום עברות יובלו (איוב כא ל) יום עברה היום ההוא (צפניה א טו) ועל עם עברתי אצונו (ישעיה י ו) לשון קצף המה ׳

השלישי , בעבר הירדן (בר׳ נ י) כל מעבר מטה מוסדה (ישעיה ל לב) את מעבר יבק (בר׳ לב כב) בעברי פי פתח (ירמי׳ מד כח) ואת העם העביר אתו לערים (בראשית מז כא) שן הסלע מהעבר מזה (ש״א יד ד) כתובים משני עבריהם (שמות לב טו) ויעבר ברתוקות זהב (מ״א ו כא) ושלום היה לו מכל עבריו (שם ד כד) ואתן להם יעברום (ירמי׳ ח יג) וכל ישראל עברו את תורתך (דניאל ט יא) כי עברתי את פי ד׳ ואת דבריך (ש״א טו כד) לא אוכל לעבר את פי ד׳ (במדבר כב יח) מעבירים עם ד׳ (ש״א ב כד) יסוד אחד להם והענין מחלקם , ויתכן להיות מגזרתם שורו עבר ולא יגעל (איוב כא י) ויש מהפותרים אשר אומרים מלה זאת מלשון משנה ׳ וגם יתכן להיות מגזרתם לא אוסיף עוד עבור לו (עמוס ז ח) גם ד׳ העביר חטאתך לא תמות (ש״ב יב יג) נשא עון ועבר על פשע (מיכה ז יח) ומה לא תשא פשעי ותעביר את עוני (איוב ז כא) ענין אחד להם ׳

הרביעי , כי לבעבור נסות אתכם (שמות כ כ) למען ייטב לי בעבורך (בראשי׳ יב יג) לבעבור סבב את הדבר (ש״ב יד כ) ׳ בעבור ובגלל ולמען ענין אחד להם ׳

החמישי , ויאבלו מעבור הארץ (יהושע ה יא) ענין תבואה הוא ׳

עבש ׳ עבשו פרדות תחת מגרפותיהם (יואל א יז) פתרונו לפי הענין ׳

עבת ׳ מתחלק לב׳ מחלקו׳ : האחד , עבתים חדשים (שופטים טז יג) וכעבות העגלה חטאה (ישעיה ה יח) אסרו חג בעבתים (תהלים קיח כז) בעבותות אהבה (הושע יא ד) קצץ עבות רשעים (תלים קכט ד) ׳

השני , תחת כל אלה עבתה (יחזקאל ו יג) וענף עץ עבת (ויקרא כג מ) והגדול דבר הות נפשו הוא ויעבתוה (מיכה ז ג) ׳

עג ׳ מתחלק לג׳ מחלקות : האחד , ועגת שערים (יחזקאל ד יב) תעגינה לעיניהם (שם) עגת מצות (שמות יב לט) אם יש לי מעוג כי אם מלא כף קמח בבד (מ״א יז יב) ׳ ענין חלה חם ׳

השני , הלהן תעגנה (רות א יג) ׳

השלישי , בחנפי לעגי מעוג רמה) (תהלים לה פז) ׳ ענין עכס הם ׳

עגב ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , ועגבי לקול בכים (איוב ל לא) והנך להם כשיר עגבים (יחזקאל לג לב) הללוהו במנים ועגב (תהלים קן ד) כלי זמר הוא ׳

השני , אל בני אשור עגבה (יחזקאל כג יב) ותעגבה עליהם (שם כג פז) ׳

עגל ׳ מתחלק לה׳ מחלקות : האחד , עגל בן בקר (ויקר׳ טז ב) עגלה יפה-פיה מצרים (ירמ׳ מו כ) בעגלים בני שנה (מיכה ו ו) לעגלות בית און (הושע י ה) עגלים ישקון (שם יג ב) ׳ כמשמעם ׳

השני , עגל סביב (מ״א ז נג) ושאול שכב במעגל (ש״א כו ה) ׳ ענין הקפה הם ׳

השלישי , ועגילים על אונך (יחזקאל טז יב) עגיל וכומז (במדבר לא נ) ׳ מיני נזמים ׳

הרביעי , עגלה על שני הנשיאים (שם ז ג) עגלות ישרף באש (התלים מו י) שש עגלת צב (במדבר ז ג) והעגלה באה (ש״א ו יד) מלאכת אופני גלגל המה ׳

החמישי , מעגל צדיק תפלס (ישע׳ כו ז) נעו

המבאר

רמה) רש״י הביא שם בשם מכחם לשון ענגה קטנה וכן אם יש לי מעוג והוא במחלקה הא׳ , ופה הובא במחלקה ג׳ שהוא לשון עכס .

ז יב) ׳ ענין קשר המה ׳

החמישי, יסר יסרני יה (תלים קיח יח) ויסרני מלכת בדרך העם (ישעיה ח יב) הרב עם שדי יסור (איוב מ ב) וכנניהו שר הלוים במשא יסור במשא כי מבין הוא (דה״א טו כב) ענין תוכחות המה ׳

הששי, אסורה נא ואראה (שמות ג ג) כי סר לראות (שם ג ד) סורה אדני סורה אלי (שופטים ד יח) אכן סר מר המות (ש״א טו לב) ויסורו אליו (בראשית יט ג) יסור שמה לאכל (מ״ב ד ח) ויסר אליה (שופטים ד יח) כמשמעו ויש אליה ׳

השביעי, כי כפרה סרה סרר ישראל (הושע ד טז) כי דבר סרה (דברים יג ח) אך סוררים (תלים סח ז) על דגן ותירוש יתגוררו יסורו בי (הושע ז יד) ענין מרדות המה ׳

סרב ׳ כי סרבים וסלונים (יחזקאל ב ו) ׳ ענין מרדות ׳

סרבל ׳ כפתו בסרבליהון (דניאל ג כא) ׳ ענין מלבוש ׳

סרח ׳ וסרח הערף (שמות כו יב) סרוחי מבולים (יחזקאל כג טו) תסרח על אחרי המשכן (שמות כו יב) וסר מרוח סרוחים (עמוס ו ז) יהיה סרוח (שמו׳ כו יג) ענין עודף ויותרת המה ׳

סרן ׳ סרני פלשתים (יהושע יג ג) ובעיני הסרנים לא טוב אתה (ש״א כט ו) וסרני נחשת (מ״א ז ל) רב וסרים כמשמעו ׳

סרעף ׳ ותרבינה סרעפתיו (יחזקאל לא ה) ענין סעיפים המה ׳

סרפד ׳ תחת הסרפד יעלה הדס (ישע׳ נה יג) ׳

סת ׳ ויסת את דוד (ש״ב כד א) פן יסיתך (איוב לו יח) פן יסית אתכם חזקיהו (ישעיה לו יח) ותסיתני בו (איוב ב ג) ׳ ענין פתוי הם ׳ אף הסיתך מפי צר (שם לו טו) ויסיתם אלהים (דה״ב יח לא) כמשמעו [וישיאם]* אלהים, הם קרובים לעליונים, אבל הענין ירחיקם כמעט ׳

סתן ׳ כי הנה הסתו עבר (שיר ב יא) ׳ לשון חורף הוא ׳

סתם ׳ כל סתום לא עממוך (יחזקאל כח ג) ובסתם חכמה תודיעני (תלים נא ח) כי סתמים והחמים (דניאל יב ט) סתמום פלשתים (בראשית כו טו) שתם תפלתי (איכה ג ח), לשון סכר המה ׳

סתר ׳ מתחלק לב׳ מחלקות: האחד, דבר סתר לי אליך (שופטים ג יט) יהי עליכם סתרה (דברים לב לה) ולמחסה ולמסתור (ישעיה ד ו) ׳

השני, וביתה הנה סתרה (עזרא ה יב) ענין חורבה היא ׳

*) המלה הואת משובשת בכ״י והוספתיה לפי הענין ׳

ותשלם מחברת הסמ״ך

אחל מחברת עי״ן

עב . עבד עבש עבר עבש עבת, עג עגב עגל עגם, עד עדן ערף עדר עדש, עו עור עות, עז עזב עזק עזר, עט עטן עטף עמר עמש, עכס עכר. על עלג עלו עלט עלם עלס עלף עלץ עלק, עם עמד עמל עמס עמק עמר עמרת, ען ענב ענג ענד ענף ענק ענש, עס, ע, עף עפל עפר, עץ עצב עצל עצם עצר, עק עקב עקד עקל עקר עקש, ער ערב ערג ערד ערך ערל ערם ערס ערף ערפל ערץ ערק, עש עש עשב עשן עשק עשק עשר עשר עשת עשתר, עת עתר עתק עתר.

עב . מתחלק לג׳ ענינים: האחד, עבים סתר לו (איוב כח יד) בקר לו עבות (ש״ב כג ד) אם ימלאו העבים (קהלת יא ג) ענין גשם:

השני, ועב עץ (יחזקאל מא כה) וצלעות הבית והעבים (שם מא כו) .

השלישי, קטני עבה (מ״א יב י) שמנת עבית כשית (דברים לב טו) במעבה האדמה (מ״א ז מו) בעבי גבי מגיניו (איוב טו כו) ועביו טפח (מ״א ז כו) . כמשמעו ׳

עבד . עבד ואמה (ויקרא כה מד) ועבדך שש שנים (דברים טו יב) עבדת עבד (ויקרא כה לט) לעבד עבדת עבדה (במדבר ד מו) ועבדה רבה (בראשית כו יד) .

עבט . מתחלק לב׳ מחלקות: האחד, לא

ספי (יחז׳ מג ה) וינעו אמות הספים (ישע׳ ו ד) ׳
הרביעי, שם את ירושלם סף רעל (זכריה יב ב) ושבלתם בדם אשר בסף (שמות יב כב) משכב וספות (ש״ב יו כה) ׳ ענין כלים וכפות ׳
החמישי, סוף חבוש לראשי (יונה ב ו) לגזר ים סוף (תלים קלו יג) את והב בסופה (במדבר נא יד) אשר הוביש ד׳ את מי ים סוף (יהושע ב ו) ענין מצולה המה ׳
הששי, ד׳ בסופה ובשערה (נחום א ג) בסופות בנגב (ישעיה נא א) כעבור סופה (משלי י כה) ׳ ענין סער המה ׳
השביעי, גם הנן גם מספוא (בראשי׳ כר כה) לתת מספוא להמרו (שם מב כו) ענין בליל המה ׳
השמיני, סוף דבר הכל נשמע (קהלת יב יג) ענין תכלית הוא, והם קרובים למחלקה הראשנה ׳

ספד ׳ מספר בית האצל (מיכ׳ א יא) כמספר על היחיד (זכריה יב י) ענין קינות הם ׳

ספה ׳ מתחלק לג׳ מחלקות: האחד, ספחני נא (ש״א ב לו) ונספחו על בית יעקב (ישעיה יד א) תחת חרול יספחו (איוב ל ו) מהסתפח בנחלת ד׳ (ש״א כו יט) ׳
השני, ושפח ד׳ (ישעיה ג יז) ולשאת ולספחת (ויקרא יד נו) מספחה (שם יג ו) ׳
השלישי, את ספיח קציך (שם כה ה) אכול השנה ספיח (מ״ב יט כט) חשמף ספיחיה עפר ארץ (איוב יד יט) ׳

ספל ׳ בספל אדירים הקריבה (שופ׳ ה כח) ׳

ספן ׳ מתחלק לג׳ מחלקות: האחד, ושפני שמוני חול (דברים לג יט) בבתיכם ספונים (חני א ד) וספון בארו (ירמיה כב יד) כי שם חלקת מחקק ספון (דברים לג כא) ויספן את הבית גבים (מ״א ו ט) קרוב מן צפון צפון וסמוך ענין אחד ׳
השני, ויונה ירד אל ירכתי הספינה (יונה א ה) ספינה ואניה ענין אחד להם ׳

ספק ׳ מתחלק לב׳ מחלקות: האחד ׳ ספקו עליך כפים (איכה ב טו) ויספק את כפיו (במדבר כד י) וספק מואב בקיאו (ירמיה מו כה) תהה רשעים ספקם (איוב לד כו) ישפק עליהו (שם כו נג) ספקי כמו מחאו ענין אחד ׳
השני, במלאות ספקו (שם כ כג) ששע בינינו יספוק (שם לד לו) אם ישפק עפר שמרון (מ״א כ י) כי המה פן יסיחך בשפק (איוב לו יח) ׳

ספר ׳ מתחלק לד׳ מחלקות: האחד, ספרי בני ישראל (הושע ב א) וספר הכוכבים (בראשית טו ה) אספרם מחול ירבון (תהלים קלט יח) ׳ ענין מנין המה ׳
השני, ספר אהה למען תצדק (ישעיה מג כו) ויספר העבר (בראשית כר סו) ׳ ענין הגדה ׳
השלישי, ואכתב בספר (ירמיה לב י) ויקראו ספרי המלך (אסתר ג יב) ועל ספרך כלם יכתבו (תהלים קלט מז) הלא בספרתך (שם נו ט) ׳
הרביעי, נפך ספיר ויהלם (שמות כח יט) מעלפת ספירים (שיר ה יד) לבנת הספיר (שמות כד י) ׳

סק ׳ אם אסק שמים (תלים קלט ח) להנסקה מן גגא והסק רניאל מן גבא (דניאל ו כד) פתרונו כמו הועל ׳

סקל ׳ מתחלק לב׳ מחלקות: האחד, וסקלתו באבנים (דברים יג יא) סקל נבות וימת (מ״א כא ד) לשון רגימה ׳
השני, סלו סלו המסלה סקלו מאבן (ישעיה סב י) ויסקלהו (שם ה ב) ׳ לנקותו מאבן ׳

סר ׳ מתחלק לו׳ מחלקות: האחד, סרים סבובים (נחום א י) כקול הסירים תחת הסיר (קהלת ז ו) ׳ לשון קמשונים המה ׳
השני, סיר נפוח (ירמיה א יג) את הסירות (שמות לה ג) בסירות דוגה (עמוס ד ב) שפת הסיר (מ״ב ד לח) ׳ ענין רודים המה ׳
השלישי, סר סבאם (הושע ד יח) סרו מהר (שמות לב ח) הכל סר (תלים יד ג) הנה דמשק מוסר מעיר (ישעיה יו א) יפה וסרת טעם (משלי יא כב) וסורי בארץ יכתבו (ירמיה יו יג) דרכי סורר (איכה ג יא) ׳ ויתכן להיות סורר מגזרת סירים סבובים, כענין הנני שך את דרכך בסירים (הושע ב ח) ׳
הרביעי, ומסרות ערוד מי פתה (איוב לח ה) מוסר מלכים פתח (שם יב יח) ומוסרתיך אנתק (נחום א יג) איסירם כשמע לעדתם רמז) (הושע

המבאר

רמז) רש״י שם: ובנחם פירש לשון קשר כמו ומיסרותיך אנתק, אבל דונש פתר לשון יסורין כמו ליסרה אהכם וכו׳ עי״ש

בחילה רמב) ויתכן להיות מלשון ביצה הסולדת באור רמג) ׳

סלח ׳ הסלח לכל עונכי (תהלים קג ג) ׳

סלם ׳ והנה סלם מצב ארצה (בר׳ כה יב) ׳

סלע ׳ מתחלק לב׳ מחלקות ׳ האחד , סלעים מחסה לשפנים (תהלים קד יח) עוליך אל הסלע (שם קלו מז) ובנקיקי הסלעים (ישעיה ז יט) ודברתם אל הסלע רמד) (במ׳ כ ח) ענין צורים ׳

השני , וסלעו ממגור יעבור (ישעיה לא ט) יי׳ סלעי ומצדתי אתה (ש״ב כב ב) ׳

סלף ׳ ויסלף דברי צדיקים (שמות כג ח) וסלף בה שבר ברוח (משלי טו ד) וסלף בגדים (שם יא ג) ענין מומה הם ׳

סלק ׳ די סליקו מן לותך (עזרא ד יב) ׳

סלת ׳ סלת חמים תעשה אתם (שמות כט ב) קמח נקי רמה) ׳

סם ׳ קח לך סמים (שמות ל לד) ׳ מיני סמנים ומרקחים הם [נ״ו מרקחת בשמים הם] ׳

סמדר ׳ והגפנים סמדר (שיר ב יג) ׳ ענין פרח ונצה הם ׳

סמך ׳ סמכוני באשישות (שיר ב ה) סומך ד׳ לכל הנפלים (תלים קמה יד) לשון תמיכה ׳

סמל ׳ סמל הקנאה (יחזק׳ ח ג)ענין אליל ׳

סמפוניא ׳ פסנתרין סומפניא (דניאל ג ה) ׳ מכלי הנגינות הוא ׳

סמר ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , תסמר שערת בשרי (איוב ד טו) סמר מפחדך בשרי (תלים קיט קכ) כילך סמר (ירמיה נא כז) ׳ ענין דחיפה והנעה המה ׳

השני , ויחזקהו במסמרים (ישעיה מא ז) ובמשמרות נטועים (קהלת יב יא) וברזל לרב למסמרים לדלתות השערים (דה״א כב ג) ׳

סנסן ׳ אהוה בסנסניו (שיר ז ט) ׳ ענינו ענפים וכפות ׳ ויתכן להיות מגזרת סנה ׳

סנורים ׳ הכו בסנורים (בראשית יט יא) פקוח עינים בלא ראות ׳

סנפיר ׳ סנפיר וקשקשת (ויקרא יא ט) ׳ ענין ציצים הם ׳

סס ׳ מתחלק לג׳ מחלקות : האחד , וכצמר יאכלם סס (ישעיה נא ח) כמשמעו המרקיב צמר ׳

השני , סוס ורכבו (שמות טו א) ׳

השלישי , ותור וסוס ועגור (ירמיה ח ז) נסוס עגור כן אצפצף (ישעיה לח יד) ׳

ס ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , על פניו מסוה (שמות לד לג) ובדם ענבים סותה (ברא׳ מט יא) ׳ ענין בגד הוא ׳

השני , מסה ומריבה (שמות יז ז) אשר נסוני אבותיכם (תהלים צה ט) נסתם את ד׳ רמו) (שמות יז ז) ׳

סע ׳ מסעי בני ישראל (במדבר לג א) ויסיעו אבנים גדולות (מ״א ה לא) מרוח סעה מסער (תלים נה ט) וארון ברית ד׳ נסע (במדבר י לג) חנית מסע ושריה (איוב מא יח) ׳ כלי קרב הוא ׳

סעד ׳ וסעדו לבבכם (בראשית יח ה) ולחם לבב אנוש יסעד (תלים קד טו) סעד לבך פת לחם (שופטים יט ה) סעדני ואושיעה (תלים קיט קיז) ׳

סעף ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , בסעפתיו קננו כל עוף השמים (יהו׳ לא ו) מסעף פארה (ישעיה י לג) ׳ ענין דליות וסנסנים המה ׳

השני , סעפים שנאתי (תהלים קיט קיג) על שתי הסעפים (מ״א יח כא) שעיפי ישיבוני (איוב כ ב) בשעפים מחזיונות לילה (שם ד יג) ׳ ענין מזמות והרהורין ׳

סער ׳ שער קטב (ישעיה כח ב) והנה רוח סערה (יחזקאל א ד) וסביביו נשערה מאד (תלים נ ג) וקדמנים אחזו שער (איוב יח כ) ענין אחד ׳

סף ׳ מתחלק לח׳ מחלקות : האחד , ספו תמו מן בלהות (תלים עג יט) האף הספה (ברא׳ יח כג) ויש נספה בלא משפט (משלי יג כג) אסף אדם ובהמה (צפניה א ג) אסף אסיפם (ירמיה ח יג) ׳ ענין כליון הם ׳

השני , למען ספות הרוה (דברים כט יח) לספות עוד (במדבר לב יד) ספו על זבחיכם (ירמ׳ ז כא) אל תוסף על דבריו (משלי ל ו) ׳

השלישי , סף השער (יחזקאל מ ו) בהרתי הסתופף בבית ה׳ (תלים פד יא) בתתם ספם את

המבאר

רמב) כמו ואשועה בחילה לא נמצא רק בנ״ון ׳

רמג) קרוב למאמר הזה נמצא בגמרא נ״ו: לובן ביצה סולד מן האור פי׳ רש״י מחיבש ומנליד ׳

רמד) בכתוב הזה הוספתי לפי דוגש תשובת נ ס ה ם ׳

רמה) גם בלוחות האלה ק ס ח נ ק׳ אך ניסחת ווין היא ׳

רמו) גם בכתוב הזה הוספתי לפי דוגש תשובת נ ס ה ם ׳

סחב ' אם לא יסחבום (ירמיה מט כ) גלואי הסחבות (שם לח יב) סחוב והשלך (שם כב יט) כמו משוך והשלך '

סחף ' מטר סוחף (משלי כח ג) מדוע נסחף אביריך רמ) (ירמ' מו מו) ענין כליון המה '

סחר ' מתחלק לב' מחלקות: האחד, סחרת ירך (יהזקאל כו מו) שבו וסחרוה (בראש' לד י) סוחרים (שם לז כח) עבר לסחר (שם נג מז) ומסחר הרכלים (מ"א י מו) לשון כנעה המה '

השני, לבי סחרחר (תלים לח יא) סחרו אל ארץ (ירמ' יד יח) צנה וסחרה אמחו (הה' צא ד)'

סחיש ' ונשינה השנית סחיש (מ"ב יט כט) צמחי ספיחים, או ספיחי ספיחים '

סך ' מתחלק למחלקות ולעניינים: האחד, ויסך בדלתים ים (איוב לח ח) סכבים בכנפיהם (שמות כה כ) באברתו יסך לך (תהלים צא ד) והסך עלימו (שם ה יב) סכתה בענן לך (איכה ג מד) כי אעבר בסך (תלים מב ה)' ומגורתם, את מסך הפתח (שמות לה מו) והמסכה הנסוכה (ישעיה פה ז) והמסכה צרה (שם כה כ) אם תארגי את שבע מחלפות ראשי עם המסכת (שופ' מז ג) '

השני, נסכתי מלכי (תהלים ב ו) וסוך לא סכתי (דניאל י ג) כי אם אסוך שמן (מ"ב ד ב) ורחצת וסכת (רות ג ג) ממשה הסוכך (יחזקאל כח יד) והכן הסוכך (נחום ב ו) ' ומגורתם על בשר אדם לא ייסך (שמות ל לב) ואם על ירחיקנו ויסך יקרבנו רמא) '

השלישי, ואת אפדת מסכת וחבך (ישעיה ל כב) ענל מסכה (שמות לב ד) פסלי ונסכי צומם (ישעיה מח ה) כי שקר נסכו (ירמיה י יד) את סכות מלככם (עמוס ה כו), ענין יציקה ומער' ומגורתם, ויסך אתם לד' (ש"ב כג מז) ויבא שאול להסך את רגליו (ש"א כר ד) אך מסיך הוא את רגליו (שופטים ג כד) '

הרביעי, וסכסכתי מצרים (ישעיה יט ב) ואת איביו יסכסך (שם מ י) '

סכל ' סכל נא עצת אחיתפל (ש"ב טו לא) וגם נדרך נשהסכל הלך (קהלת י ג) סכלות (שם י א) ודעתם יסכל (ישעיה מד כה) סכלים (ירמיה ד כב) הסכלת עשו (בראשית לא כח) '

סכן ' מתחלק לג' מחלקות: האחד, הסכן נא עמו ושלם (איוב כב כא) הלאל יסכן גבר כי יסכן עליתו (שם כב ב) ההסכן הסכנתי (במדבר כב ל) ' ענין תכן הם '

השני, ערי מסכנות (שמות א יא) לך בא אל הסכן (ישעיה כב מו) ענין אוצרות הם '

השלישי, והתי למלך סכנת (מ"א א ד) בוקע עצים יסכן בם (קהלה י ט) ענין חמום '

סכר ' ויסכרו מעינות (בראשית ח ב) יסכר פי רוברי שקר (תלים סג יב) וסכרתי את מצרים (ישע' יט ד) כל עשי שכר אנמי נפש (שם יט י) ' לשון מסגר '

סכת ' הסכת ושמע (דברים כו ט) '

סל ' מתחלק לו' מחלקות: האחד, סל המצות (ויקרא ח ב) סלי חרי (בראשית מ מז) כבוצר על סלסלות (ירמיה ו מ) '

השני, הסללות באו העיר (שם לב כד) וישפכו סללה על העיר (ש"ב כ מו) ' מיני כלי קרב הם '

השלישי, מסלול ודרך (ישעיה לה ח) במסלה נעלה (במדבר כ יט) סלו סלו (ישעיה נו יד) סלה כל אבירי (איכה א מו) סלוה כמו ערמים (ירמיה נ כו) ויסלו עלי ארחות אידם (איוב ל יב) מסתולל בעמי (שמות ט יז) דרך לא סלולה (ירמיה יח מו) ' ענין רמיסה הם '

הרביעי, לא תסלה בכתם אופיר (איוב כח מז) המסלאים בפו (איכה ד ב) ' ענין ערך הם '

החמישי, סלסלה ותרוממך (משלי ד ח) סלו לרכב בערבות (תהלים סח ה) אשרי אדם עוז לו בך מסלות בלבבם (שם פד ו) ענין רוממות הם '

הששי, עוד יהללוך סלה (שם פד ה) ' נצח סלה עולם ועד ענין אחד להם '

השביעי, סלון ממאיר וקוץ מכאב (יהזק' כח כר) סרבים וסלונים (שם ב ו) ענין קמשונים הם '

סלד ' ואסלדה בחילה (איוב ו י) כמו ואשועה

המבאר

רמ) רש"י שם. ומנחם חברו לשון כליון וכן חבר פטר סוחף, ודומש פתר פטר סוחף כמו פטר סועף כמו בסעף פארה במערצה [ישעיה י לג] '

רמא) קשה לי להבין המאמר הזה. ואולי כוון לומר אם בלה על סמיכה אל סדך יהיה פירושה יציקה מרחוק, ואם בלתי בלה על פירושו כמו רחיצה בקרוב הדבר הנרחץ '

אחל מחברת סמד

סא . סב סבא סבך סגל , סג סגד סגל סגן סגר , סד סדן סדר , סהר , סח סחב סחף , סחר סחיש , סך סכל סכן סכר סכת , סל סלה סלם סלע סלף סלק סלת , סם סמדר סמד סמל סמפוניא סמר , סנסן סנורים סנפיר , סס , ס , סע סעד סעף סער , סף ספר ספח ספל ספן ספק ספר , סק סקל , סר סרב סרבל סרח סרן סרעף , סת סתיו סתם סתר .

סא . סאה סלת (מ״ב ז א) כי כל סאון סאן רלח) (ישעיה ט ד) בסאסאה (שם כז ח) וסאתים שעורים (מ״ב ז א) ענין מדה הם .

סב . סב דמה לך דודי (שיר ב יז) סב אל אחרי (מ״ב ט יח) הסבי עינך (שיר ו ה) לבעבור סבב את פני הדבר (ש״ב יד כ) והוא מסבות מתהפך (איוב לו יב) אנכי סבתי בכל נפש ביתך אניך (ש״א כב כב) סובב סבב הולך הרוח (קהלת א ו) מוסבת שם (במדבר לב לח) עד שהמלך במסבו (שיר א יב) . יסוד אחד לכלם .

סבא . סבאך מהול במים (ישעיה א כב) וכסבאם סבואים (נחום א י) ונסבאה שכר (ישע׳ נו יב) כי סבא וזולל יורש (משלי כג כא) סר סבאם (הושע ד יח) ענין שכרות המה .

סבך . נסבך בקרניו (בראשית כב יג) .

סבל . הסירותי מסבל שכמו (תלים פא ז) מתחת סבלות מצרים (שמות ו ו) ויסתבל החגב (קהלת יב ה) אלופינו מסבלים (תהלים קמד יד) כח הסבל (נחמיה ד ד) . לשון טורח הם .

סג . מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , כסכך היה לסגים (ישעיה א כב) כסף סיגים (משלי כו כג) היו לי בית ישראל לסיג (יחזקאל כב יח) . השני , והסג אחור משפט (ישעיה נט יד) נסגו אחור (שם סג יז) הנסוגים מאחרי ד׳ (צפניה א ו) מסיג גבול (דברים כז יז) . ענין אחורניה המה .

סגד . יסגד לו וישתחו (ישעיה מד יז) ויסגד למו (שם מד טו) ולדניאל סגד (דניאל ב מו) לשון השתחויה .

סגל . והייתם לי סגלה (שמות יט ה) ליום אשר אני עושה סגלה (מלאכי ג יז) וסגלת מלכים (קהלת ב ח) .

סגן . ויד השרים והסגנים (עזרא ט ב) סגניא ופחותא (דניאל ג ב) ענין נגידים .

סגר . ויריחו סגרת ומסגרת (יהושע ו א) על המסגרות (מ״א ז כט) וסגר פום אריותא (דניאל ו כג) היסגרוני בעלי קעילה (ש״א כג יא) ענין נעילה הם .

סד . מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , מסדות תבל (ש״ב כב טז) יסוד המזבח (שמות כט יב) על ארץ יסדה (עמוס ט ו) יסדה ארץ (ישעיה מח יג) ענין אשיות המה רלט) .

השני , סור ד׳ ליראיו (תלים כה יד) נוסדו יחד (שם ב ב) נמתיק סוד (שם נה טו) בהוסדם יחד עלי (שם לא יד) בסדם אל תבא (בראשית מט ו) ואת ישרים סודו (משלי ג לב) ענין רז הם .

סדן . סדין עשתה ותמכר (משלי לא כד) הגליונים והסדינים (ישע׳ ג כג) מיני בגדים המה .

סדר . צלמות ולא סדרים (איוב י כב) כמשמעו .

סהר . מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , אין שר בית הסהר (בראשית לט כג) ענין סוגר בית משמר .

השני , שרך אגן הסהר (שיר ז ג) השביסים והשהרונים (ישעיה ג יח) וכמהו בלשון ארמי , והנה השמש והירח (בר׳ לו ט) והא שמשא וסהרא [ת״א] .

סח . סחי ומאוס (איכה ג מה) ונסחתם מעל האדמה (דברים כח סג) יסח ד׳ (משלי טו כה) וסחיתי עפרה (יחזקאל כו ד) ושמרתם את משמרת הבית מסח (מ״ב יא ו) יחנסח את מן ביתה (עזרא ו יא) .

המבאר

רלח) הביאו רש״י שם ור״ל : יש סותרין אותי לשון סאה וסרח . אבל לפי פשט לשון המקרא לא יתכן לפרש כנזכרתי

אחר שאין הדוח וחנו״ן מעיקר התיבה וכר׳ ע״ש . רלט) בנ״ח ניסף כאן כן ומוכן .

מנער רלו) (תהלים פח טז) חמאות נעורי ופשעי (שם כה ז) ׳

נף ׳ מחהלק לג׳ מחלקות : האחד , ינופף ידו (ישעיה י לב) לחנפח גוים בנפח שוא (שם ל כח) הניפו יד (שם יג ב) ׳ כמשמעו ׳

השני , נפת תטפנה (שיר ד יא) ונפת צופים (תלים יט יא) נפתי משכבי מר אהלים (משלי ז יז) פתרונו הטיבותי משכבי ׳ ויתכן להיות מגזרתג גשם נדבות תניף אלהים (תלים סח י) ׳

השלישי , שלשת הנפת (יהושע יז יא) יפה נוף (תלים מח ג) ענין מחלקות ופלגים הם לפי הענין רלו) ,

נפך ׳ נפך ספיר ויהלם (שמות כח יח) אבן שהם הוא ׳

נפש ׳ מחחלק לב׳ מחלקות : האחד , נפש כי תחמא (ויקרא ד ב) ׳

השני , שבת וינפש (שמות לא יז) וינפש בן אמתך והגר (שם כג יב) ענין מנוח ומרגוע הוא ׳

נץ ׳ ונוצצים כעין נחשת קלל (יחזקאל א ז) ופועלו לניצוץ (ישעיה א לא) ענין שניבים המה׳

נצח ׳ מתחלק לד׳ מחלקות : האחד , עד נצח לא יראו אור (תהלים מט כ) לנצח נצחים אין עובר (ישע׳ לד י) ויחי עוד לנצח (תלי׳ מט י) נצח ועולם וסלה ענין אחד להם ׳

השני , וגם נצח ישראל (ש״א טו כט) ואוריד לארץ נצחם (ישעיה סג ו) ואומר אבר נצחי (איכה ג יח) משובה נצחת (ירמיה ח ה) ׳ ענין כח ומשוו הם :

השלישי , ויז נצחם על בגדי (ישעיה סג ג) ׳ ענינו ויז דמם על בגדי , והחויה תלמד עליו ׳

הרביעי , למנצח על אילת (תלים כב א) למנצח בנגינותי (חבקוק ג יט) לנצח על מלאכת בית ד׳ (עזרא ג ח) ׳ ענין שיר וזמר ותהלה ׳

נצר ׳ ועמד מנצר שרשיה (דניאל יא ו) ונצר משרשיו (ישע׳ יא א) ענין ניקוח אשל המה׳

נק ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , נקי כפים (תהלים כר ד) ונקה לא ינקה (שמות לד ו) או תנקה מאלתי (בראשית כר מא) ׳

השני , ובנקיקי הסלעים (ישעיה ז יט) ׳ חורי צורים הם ׳

נקד ׳ יבש היה נקדים (יהושע ט ה) ׳

נר ׳ מתחלק לג׳ מחלקות : האחד , נר לרגלי דברך (תלים קיט קה) כי נר מצוה (משלי ו כג) ׳ ומגזרתו מנורה , מנורת זהב (שמות כה לא) ׳

השני , נירו לכם ניר (ירמיה ד ג) ענין עול הוא ׳ ויתכן להיות מגזרתם למען היות ניר לדוד עבדי (מ״א יא לו) ׳ עול מלכות ׳

השלישי , כמנור אורגים (ש״א יז ז) ׳

נרד ׳ נרד וכרכם (שיר ד יד) כפרים עם נרדים (שם ד יג) ׳

נשכה ׳ לעשות לו נשכה (נחמיה יג ז) כמו לשכה ׳

נשם ׳ נשמת רוח חיים (בראשית ז כב) מנשמת אל יתן קרח (איוב לו י) ונשמת שדי (שם לג ד) ׳

נשר ׳ דרך הנשר בשמים (משלי ל יט) כנפי נשרים (שמות יט ד) ׳

נתב ׳ נתיב לא ידעו עיט (איוב כח ז) ובמים עזים נתיבה (ישעיה מג טז) ׳ לשון דרך ׳

נתז ׳ ונתה אוהו לנתזיו (ויקרא א יב) כל נתז פוב (יחזקאל כר ד) ׳ התך לעצמות ׳

נתר ׳ אם תכבסי בנתר (ירמיה ב כב) חמין על נתר (משלי כה כ) ׳

ותשלם מחברת הנו״ן

המבאר

רלו) רש״י שם . עני אני ונוע מנער . פירש בנחם לשון חביטה כמו נוער כפיו וכו׳ ופה הבא מענין נערות .

רלו) רש״י . ומנחם חברו כמו שלשת דנפח . אבל דונש סחר אותו לשון נוף של אילן . ונקרא הר ציון יפה נוף כי הוא הר הזיתים ,

נאספו עלי נכים רלב) (תלים לה טו) ׳

נכאת ׳ נכאת וצרי ולט (בראשית לו כר) ויתכן להיות מגזרתו , ויראם את כל בית נכחה (מ״ב כ יג) ׳

נכד ׳ ולניני ולנכדי (בראשית כא כג) וגין ונכד (ישעיה יד כב) בני בנים הם ׳

נכח ׳ כי נכח עיני ד׳ (משלי ה כא) עיניך לנכח יביטו (שם ד כה) הלך נכחו (ישעיה נז ב) לא נודע אם הנו״ן יסוד אם אין ׳

נכס ׳ בנכסים רבים (יהושע כב ח) עושר ונכסים (קהלת ה יח) ענין הון וממון הם ׳

נכר ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , בארץ נכריה (שמות ב כב) ונכרים באו שעריו (עובדיה א יא) לעם נכרי לא ימשל (שמות כא ח) ויתנכר אליהם (ברא׳ מב ז) למה זה את מתנכרה (מ״א יד ו) ׳

השני , נכר אתו אלהים בידי (ש״א כג ז) ואל תרא ביום אחיך ביום נכרו (עובדיה א יב) הלא איד לעול ונכר לפעלי און (איוב לא ג) ׳

נל ׳ כנלוחך לבנד (ישעיה לג א) ולא ישה לארץ מנלם רלג) (איוב טו כמ) ׳ ענין שלשנות הם לפי הענין ׳

נם ׳ נמו רעיך מלך אשור (נחום ג יח) אבירי לב נמו שנתם (תלים עו ו) וקרעים תלביש נומה (משלי כג כא) מעט תנומות (שם ו י) ׳ לשון שנה ותרדמה המה ׳

נמל ׳ לך אל נמלה עצל (משלי ו ו) הנמלים עם לא עצום (שם ל כה) ׳

נמר ׳ ונמר חברברותיו (ירמיה יג כג) נמר שקד על עריהם (שם ה ו) כמשמעו ׳

נין ׳ אמרו בלבם נינם יחד (תהלים עד ח) לפני שמש ינון שמו (שם עב יז) וגין ונכד (ישע׳ יד כב) ׳

נ ׳ ולא תונו איש את עמיתו (ויקרא כה יז) להונותם (יהוקאל מו יח) לא יונה (שם יח ז) הונו בך (שם כב ז) ואחריתו יהיה מנון (משלי כט כא) ׳ ומהפותרים אשר מחברים אליהם העיר הינה (צפניה ג א) ׳

נס ׳ מתחלק לג׳ מחלקות : האחד , ונס אל אחת מן הערים (דברים ד מב) ומנוס אבד מנהם (איוב יא כ) ׳ ענין מברח המה ׳

השני , ושים ארתו על נס (במדבר כא ה) ונשא נס (ישעיה ה כו) ׳

השלישי , נתת ליראיך נס להתנוסס (תלים ס ו) אבני נזר מתנוססות (זכריה ט טז) ד׳ נסי (שמות יז טו) ד׳ עוי ומעוזי ומנוסי (ירמ׳ טז יט) ואבד מנוס מקל רלד) (עמוס ב יד) ענין פלא המה ׳

נע ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , נוע תנוע ארץ כשכור (ישעיה כד כ) וינע לבבו ולבב עמו כנוע עצי יער (שם ז ב) והניעותי בכל הגוים כאשר ינוע בכברה (עמו׳ ט ט) לשון מלשול המה ׳

השני , ובמנענעים ובצלצלים (ש״ב ו ה)׳ כלי זמר המה , ויתכן להיות מגזרת העלין ומיסודתו ונקראו מנענעים מוסב למפעל רלה) ׳

נעל ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , נעליכם ברגליכם (שמות יב יא) של נעליך (שם ג ה) על אדום אשליך נעלי (תלים ס י) וחלצה נעלו (דב׳ כה ט) וכל מעורומיהם הלבישו מן השלל וילבשום וינעלום (דה״ב כח טו) ׳

השני , ויסגר דלתות העליה בעדו ונעל (שופ׳ ג כג) דלתות העליה נעלות (שם ג כד) על כפות המנעול (שיר ה ה) ברזל ונחשת מנעליך (דברים לג כה) לשון מסגר המה ׳

נעם ׳ נעמת לי מאד (ש״ב א כו) נעמי נעמנים (ישעיה יז י) ובל אלחם במנעמיהם (תלי׳ קמא ד) כי נעמה (בר׳ מט טו) ענין הדר הוא ׳

נער ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , וינער ד׳ (שמות יד כד) ונער פרעה (תהלים קלו פו) וינערו רשעים ממנה (איוב לח יג) התנערי מעפר (ישעיה נב ב) והיה החסן לנערת (שם א לא) כאשר ינתק פתיל הנערת (שופטים טז ט) גם חצני נערתי ״׳ ככה ינער האלהים ״׳ נעור ורק (נחמיה ה יג) נוער כפיו מתמך בשחר (ישעיה לג טו) ׳

השני , נער קטן (מ״א ג ז) עני אני ונוע

המבאר

רלב) לשון רש״י שם , ומנחם חברו כמו נכאים ,

רלג) רש״י שם : מנלם האותם תיסתן מחשבתם והוא כשתי חיבות מן לם ,הכנתם כמו ויתן להם המלך וכו׳ ומנחׄ׳ מפייעני .

רלד) מכותב הזה הוספתי לפי תשובת דונש , ע״ש בתשובת ם נ ם .

רלה) מוסב למפעל , כלומר שם התואר הנבנה מן הפעל .

נדבך . נדבכין די אבן גלל . ונדבך די אע חדת (עזרא ו ד) . לשון כתלים וקירות הם .

נדן . וישב חרבו אל נדנה (דה״א כא כז) . כמו אל תערה (ר״ל) .

נהג . כי מרחמם ינהגם (ישעיה מט י) הוא ינהגנו על מות (תהלים מח פו) והמנהג כמנהג יהוא (מ״ב ט כ) .

נהל . מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , וינהלם בלחם (בראשית מז יז) אתנהלה לאמי (שם לג יד) אין מנהל לה (ישעיה נא יח) על מי מנוחות ינהלני (תלים כג ב) , ענין מנהג .

השני , ובכל הנהלולים (ישעיה ז יט) , מיני קמשונים הם .

נהק . היונק פרא עלי דשא (איוב ו ה) .

נהר . מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , נהר פלגיו (תהלים מו ה) נהרי נהלי דבש וחמאה (איוב כ יז) .

השני , ונהרו אליו כל הגוים (ישעיה ב ב) ונהרו אל פוב ד׳ (ירמיה לא יב) הביטו אליו ונהרו (תלים לד ו) אל תופע עליו נהרה (איוב ג ד) את המנהרות אשר בהרים (שופ׳ ו ב) נהירו ושכלתנו (דניאל ה יא) ונהורא עמה שרא (שם ב כב) , ענין מאור הם .

נו . נוה משולח (ישעיה כו י) אל נוה איתן (ירמיה מט יט) ונות בית (תלים סח יג) . לשון מעון הם .

נולי . ובחיכון נולי יחשמון (דניאל ב ה) , ענין מנוח ומחראות הוא .

נזם . נזם זהב (בראשי׳ כד כב) ויהי נראות את הנזם (שם כד ל) ונזמי האף (ישעיה ג כא) ענין עגולים הם .

נח . מתחלק לד׳ מחלקות : האחד , בהניח ד׳ אלהיך (דברים כה יט) יסר בנך ויניחך (משלי כט יז) למען ינוח (שמות כג יב) כי לא ינוח שבט הרשע (תהלים יב ג) , לשון מרגוע המה .

השני , ועתה הניחה לי (שמות לב י) ויניחהו בגן עדן (בראשית ב טו) לא הניח לאיש לעשקם (דה״א מז כא) , כמו לא עזב .

השלישי , מנחה היא שלוחה (ברא׳ לב יח) וכל קרבן מנחתך (ויקרא ב יג) , ענין שי המה .

הרביעי , לך נחה את העם (שמות לב לד) ונחני בדרך עולם (תלים קלט כד) לנחותם הדרך (שמות יג כא) .

נחל . מתחלק לב׳ מחלקות : האחר , נחל זרד (דברים ב יג) פרץ נחל מעם גר (איוב כח ד) אחי בגדו כמו נחל (שם ו טו) מנחל בדרך ישתה (תלים קי ז) .

השני , נחלת ה׳ בנים (שם קכז ג) כי לא ננחל אתם (במדבר לב מט) ונחל ה׳ (זכריה ב טז) , ענין מורשה הם .

נחם . מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , נחמו נחמו עמי (ישעיה מ א) וינחם אותם (בראשי׳ נ כא) כוס תנחומים (ירמיה פז ז) ובירושלים תנוחמו (ישעיה סו יג) .

השני , וינחם ד׳ כי עשה את האדם (בראש׳ ו ו) כי נחמתי כי עשיתם (שם ו ז) ובן אדם ויתנחם (במדבר כג יט) נחם יסתר מעיני (הושע יג יד) כי נחמתני (רות ב יג) נחמתי כי המלכתי (ש״א פו יא) .

נחר . הוד נחרו אימה (איוב לט כ) מנחיריו יצא עשן (שם מא יב) ראוי להיות ענינו מאפיו יצא עשן .

נחש . מתחלק לג׳ מחלקות : האחד , נחשתי ויברכני ד׳ (בראשי׳ ל כז) כי נחש ינחש (שם מד פז) מעונן ומנחש (דב׳ יח ח) , ענין קסם הוא .

השני , נחשת קלל (יחזקאל א ז) אם בשרי נחוש (איוב ו יב) לנחשתים הגשו (ש״ב ג לד) .

השלישי , נחש שרף ועקרב (דברים ח פו) מין צפעון ושפיפון .

נטף . מתחלק לב׳ מחלקות : האחר , נטף ושחלת (שמות ל לד) מיני סמים [נ״ב בשמים] .

השני , הנטיפות והשרות (ישעיה ג יט) מיני עדי הם .

נך . נכה רגלים (ש״ב ד ד) נכאו מן הארץ (איוב ל ח) תהגו אך נכאים (ישעיה מז ז) ובידו אנך רלא) (עמוס ז ז) ההנני שם אנך (שם ז ח)

המבאר

[ר״ל) עין לעיל בשרש דן צד 65 . רלא) עין לעיל שרש א נ״ך צד 28 כי יתכן להעמיד נם האלף להיות יסוד .

אחל מחברת נו"ן

נא . נאד נאם נאף נאץ, נב נבח נבל . נגב נגד נגן . נד נדבך נדן ' נהג נהל נהק נהר . נו נול , נום , נח נחל נחם נחר נחש , נשף , נך נכאה נכד נכח נכס נכר . נל נם נמל נמר . נן , נ , נס , נע נעל נעם נער , נף נפך נפש , נץ נצה נצר , נק נקד , נר נרד , נשכה נשם נשר , נתב נתח נתר '

נא . מחחלק לג' מחלקות : האחד , דבר נא (שמות יא ב) שמעו נא (במדבר יב ו) שלח נא (שמות ד יג) .

השני , הניא מחשבות עמים (תהלים לג י) ואם הניא אניה אתה (במדבר ל ו) שמן ראש אל יניא ראשי (תלים קמא ה) ולמה תניאון (במד' לב ז) ויתכן להיות מגזרתם אל תאכלו ממנו נא (שמות יב ט) .

השלישי , מה נאוו על ההרים (ישעיה נב ז) נאוו לחייך (שיר א י) הנוה והמענגה (ירמ' ו ב) .

נאד . את נאוד החלב (שופטים ד יט) כנאד בקיטור (תהלים קיט סג) ואלה נאדות היין (יהושע ט יג) שימה דמעתי בנאדך (תהלים נו ט) ' ענין נבלים המה .

נאם . נאם הגבר (משלי ל א) וינאמו נאם (ירמיה כג לא) נאם פשע לרשע (חלים לו ב) ' ענין מלל הם '

נאף ' ונאפופיה מבין שדיה (הושע ב ד) האשה המנאפת (יחזק' טז לב) . לשון זנונים הם .

נאץ . כי נאצו האנשים האלה (במד' טז ל) כי נאץ נאצת (ש"ב יב יד) שמעתי את כל נאצותיך (יחזקאל לה כב) לשון חרף המה רכט) '

נאק ' וישמע אלהים את נאקתם (שמות ב כד) מעיר מתים ינאקו (איוב כד יב) ' לשון שוע הם .

נב . מחחלק לב' מחלקות : האחד , בורא ניב שפתים (ישעיה נו יט) מי צריק ינוב חכמה (משלי ' לא) ויכל מהתנבות (ש"א י יג) והתנבית עמם (שם י ו) ' לשון מבטא הם . ויתכן להיות מגזרתם בעד החלון נשקפה ותיבב (שופטים ה כח) וישבות הנון מהמלה כיתר המלים '

השני , ומלא פני חבל תנובה (ישעיה כו ו) עוד ינובון בשיבה (תהלים צב טו) חיל כי ינוב (שם סב יא) ותירוש ינובב (זכריה ט יז) .

נבח לא יובלו לנבח (ישעיה נו י) ולא נודע אם הנון יסוד אם אין '

נבל . מחחלק לג' מחלקות : האחד , נבל יין (ש"א י ג) כל נבל ימלא יין (ירמיה יג יב) ונבלי שמים מי ישכיב (איוב לח לז) . ענין נאדות הם '

השני , בנבל עשור (תהלים לג ב) כנור נעים עם נבל (שם פא ג) המית נבליך (ישעיה יד יא) כלי זמר הם .

השלישי , נבלה ושרפה (ויקרא כב ח) נבלתי יקומון (ישעיה כו יט) או בנבלת חיה טמאה (ויקרא ה ב) כמשמעם .

נגב . מחחלק לב' מחלקות : האחד , ערי הנגב (ירמיה יג יט) צפונה ונגבה (בראשי' יג יד) מלך הנגב (דניאל יא ה) רוח דרומי הוא .

השני , כי ארץ הנגב נתתני (יהושע טו יט) כאפיקים בנגב (תלים קכו ד) כסופות בנגב להלוך (ישעיה נא א) לשון יבשת הם , וכמהו בלשון ארמית חרבו המים (בראשית ח יג) נגיבו מיא (ה"א) .

נגד . מחחלק לב' מחלקות האחד , אך נגר ה' משיחו (ש"א טז לו) נגדך כל תאותי (תלים לח י) ותשב מנגד (בראשית נא טז) כענין מול .

השני , נגיד ומצודה לאומים (ישעיה נה ד) כי נגידים אדבר (משלי ח ו) כמו נגיד אקרבנו (איוב לא לז) . ענין משרה הם .

נגן . על נגינת (תהלים סא א) קדמו שרים אחר נוגנים (שם סח כו) . ענין זמירות הם .

נד . לכל זונות יתנו נדה ואתה נתת את נדניך (יחזקאל טז לג) ענין אתנן המה רכט) '

המבאר

רכח) בתהלים י' ג' הביא רש"י על ובוגע ברך נאץ . נאץ בסו חרף וכן כל לשון נאוץ כך פתח סנחם ע"כ .

רכט) רש"י על כפם כמו מי הים [תלים לג ו] אסר . כנד לשון נוכח וכן פי כנחם ע"כ , ולפ"ו נחסר כאן מחלקה שנית ,

מרט . ואיש כי ימרט ראשו (ויקרא יג מ) אמרטה משער ראשו וזקנו (עזרא ט ג) פתרונה לפי ענינה . חרב פתוחה לטבח מרוטה (יחזקאל כא לג) ויתן אתה למרטה לחפש בכסף (שם כא מז) הוחדה וגם מרוטה (שם כא יד) למען טבח מנח הוחדה למען היה לה ברק מרטה (שם כא מו) . ענין שליפה לפי הענין רכו) .

מרץ . מה נמרצו אמרי יושר (איוב ו כה) וחבל נמרץ (מיכה ב י) קללה נמרצת (מ״א ב ח) או מה ימריצך (איוב מז ג) . ענין אחד להם .

מרק . מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , מרקו הרמחים (ירמיה מו ד) נחשת מרוק (דה״ב ד מז) ומרק ושטף (ויקרא ו כא) ענין גרידת הכלי ומבהיקו .

השני , ונתון תמרוקיהן (אסתר ב ג) ובתמרוקי הנשים (שם ב יב) חברות פצע תמריק ברע (משלי כ ל) ואת המרק שפוך (שופטים ו ך) ומרק פגלים (ישעיה סה ד) .

מש . מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , לא ימוש ספר התורה הזה (יהושע א ח) איך ימיש לי (מיכה ב ד) לא משו מקרב המחנה (במדבר יד מד) ימשני ממים רבים (ש״ב כב יז) כי מן המים משיתהו רכו) (שמות ב י) .

השני , אולי ימשני אבי (ברא׳ כז יב) כאשר ימשש העור (דברי׳ כח כמ) ממשש כמו מנשש .

משח . ולמשה קדש קדשים (דניאל ט כד) יען משה ה׳ אתי (ישע׳ סא א) הכהנים המשוחים (במדבר ג ג) ענין סיכת מרקחת הם .

משי . שש ומשי ורקמה (יחזקאל מז יג) .

משך . במשך היבל (שמות יט יג) ומשך אבירים בנחו (איוב כו כב) חמשך ליותן בחכה (שם מ כה) משך הזרע (תהלים קכו ו) ומשך חכמה מפנינים (איוב כח יח) משכני אחריך (שיר א ד) .

משל . מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , להבין משל ומליצה (משלי א ו) והמשלני ונדמה (ישע׳ מו ה) נמשל כבהמות (תהלים מט יג) ואתמשל כעפר ועפר (איוב ל יט) ונמשלתי עם יורדי בור (תלים כח א) ענין דמיון ושרך הם .

השני , אתה מושל בגאות הים (שם פט יד) המשל ופחד עמו (איוב כה ב) ובאה הממשלה הראשנה (מיכה ד ח) ענין שלטנות המה .

מת . מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , ויהי מתיו מספר (דברים לג ו) מתיך בחרב יפלו (ישעי׳ ג כה) כל מתי סודי (איוב יט יט) מתי מספר (בראשית לד ל) ענין אנשי מנין הם .

השני , מתים בל יחיו (ישעיה כו יד) ועצמם חמות הכמה (איוב יב ב) כמשמעו .

מתג . ומתגי בשפתיך (מ״ב יט כח) במתג ורסן עדיו לבלום (תלים לב ט) .

מתה . וימתהם כאהל לשבת (ישעיה מ כב) לשון רקוע הוא .

מתי . מתי תבוא אלי (תהלים קא ב) עד מתי עשנת (שם פ ה) מתי תנחמני (שם קיט פב) .

מתן . זרוזי מתנים (משלי ל לא) ממתנים ועד ירכים (שמות כה מב) ומתניהם תמיד המעד (תלים סט כד) .

מתק . וימתקו המים (שמות טו כה) חכו ממתקים (שיר ה טז) נמתיק סוד (תלים נה טו) כדבש למתוק (יחזקאל ג ג) .

המבאר

רכו) רש״י . ברוטה מנחם חברו לשון שליפה , וכן ויתן אותה לברטה , וכן כלם .

רכז) רש״י : משיחהו שחלתה , הוא לשון הוצאה בלשון ארמי כמשחל ביניהא מחלבא . ובלשון עברי משיחהו כמו לא ימרש , לא משו , כך חברו מנחם . ואני אומר שאינו ממחברת מש ויתוש אלא מגזרת משה ולשון הוצאה הוא , וכן ימשני ממים רבים . שאלו היה ממחברת מש לא יתכן לומר משיחהו אלא המישותיהו כאשר יאמר מן קם הקימותי . עכ״ל . עיין בביאור שם ותמצא שהצדיק דעת מנחם , והוא כמו קניתי עם ביטוי הנסתר וזה מן הקל , והחפיסה הזאת אינה קיימת , ישב״ב .

ונמצה דמו רכג) (ויקרא א טו) וימציאו בני אהרן (שם ט יב) והנשאר ברם ימצה אל יסוד המזבח (שם ה ט) לשון שחיטה [נו"ל סחיטה] המה ׳

השני, כמץ יסער מגרן (הושע יג ג) וכמץ עבר (ישעיה כט ה) ענין דקות קש המה ׳

השלישי, אם נא מצאתי חן (בראשית ל כז) מצאתי און לי (הושע יב ט) לא מצא עור כנגדו (בראשית ב כ) גם צפור מצאה בית (תהלים פד ד) לא מצתי חן בעיניך (במד׳ יא יא) לעת מצא (תהלים לב ו) ׳ ענין אחד להם, וגם זה קרוב לענינם, ימצאהו בארץ מדבר (דברי׳ לב י) מצא חן במדבר (ירמיה לא ב) הצאן ובקר ישחט להם (במדבר יא כב) ואל ארץ גלעד ולבנון אביאם ולא ימצא להם (זכריה י י) ולא מצאו להם כן (שופ׳ כא יד) ׳ ענין די צרכם ׳ וגם זה קרוב לעליון ׳ ותמצא כקן ידי (ישעיה י יד) חית ידך מצאתי (שם נז י) והנה אנכי ממציא את האדם (זכריה יא ו) המצא ידך לכל איבך (תלים כא ט) כאשר מצאה ידי (ישעיה י י) ׳ ענין השגה המה ׳

הרביעי, מצות האכלו (שמות יב טו) ורקיקי מצות (שם כט ב) וכל מצות (במד׳ ו טו) וחלת מצת (שמות כט ב) מצה תהיה (ויקרא ב ה) ׳

מצה ׳ והיה על מצה אהרן (שמות כח לח) והיה על מצחו תמיד (שם) לעמת מצחם (יחזקאל ג ח) מצר נתתי מצחך (שם ג ט) ׳ כמשמעו לפי ענינו ׳

מק ׳ והיה תחת בשם מק יהיה (ישעיה ג כר) ועיניו תמקנה בחריהן (זכריה יד יב) ימיקו וידברו ברע עשק (תהלים עג ח) - לשון המסה הם רכד) ׳

מקל ׳ מקל שקד (ירמיה א יא) ויצו את המקלות (בראשית ל לח) ואקח לי שני מקלות (זכריה יא ז) ומקלו יגיד לו (הושע ד יב) ׳ ענין מוטות וברים המה ׳

מר ׳ מהחלק לח׳ מהלקות: האחד, ויתמרמר אליו (דניאל ח ז) שמי לך תמרורים רכה) (ירמיה לא כא) כעת במרום תמריא (איוב לח יט) והימרות עשן (יואל ג ג) ענין מועל המה [נ"ה ענין אחר להם] ׳

השני, מר צרה (צפניה א יד) קראן לי מרה (רות א ך) מרה מאד (מ"ב יד כו) כי רע ומר (ירמיה ב יט) על מצות ומררים (במדבר ט יא) מי המרים (שם ה יח) וברק ממררתו יהלך (איוב ך כה) היא המרה התלויה בכבר ׳

השלישי, ההימיר גוי אלהים (ירמיה ב יא) וימירו את כבודם (תלים קו כ) ובהמרותם רתן עיני (איוב יז ב) ואם המר ימירנו (ויקרא כז ג) ותמורתה כלי פו (איוב כח יז) לשון חליפות המה ׳

הרביעי, והמה מרו ועצבו את רוח קדשו (ישעיה סג י) למרות עליון בציה (תלים עח יז) ימרה את פך (יהושע א יח) כי עם מרי הוא (ישעיה ל ט) שמעו נא המרים (במד׳ כ י) סורר ומורה (דברים כא יח) והתיינה מרת רוח (בראׄ כו לה) ׳ ענין סרבנות הם ׳

החמישי, מראי חלמא לשנאך (דניאל ד פז) ועל מרא שמיא התרוממת (שם ה כג) ׳ לשון אדוניות המה ׳

הששי, שור ומריא (ש"ב ו יג) וחלב מריאים (ישעיה א יא) מריאי בשן כלם (יחזקאל לט יח) ושלם מריאיכם (עמוס ה כב) ממיני בהמות הם ׳

השביעי, מר ואהלות קציעות (תלים מה ט) מר אהלים וקנמון (משלי ז יז) מר-דרור (שמות ל כג) ענין סמים הם ׳

השמיני, הן גוים כמר מדלי (ישעיה מ פו) ׳

מרג ׳ למורג חרץ חדש (ישעיה מא פו) והמרגים וכלי הבקר לעצים (ש"ב כד כב) ׳ הוא כלי הגורן הדש את החטים ׳

מרד ׳ המרדים והפושעים (יחזקאל כ לח) ושלש עשרה שנה מרדו (בראשית יד ד) בן נעות המרדות (ש"א כ ל) למרד ביי׳ (יהושע כב כט) ענין סרבנות הם ׳

מרח ׳ וימרחו על השחין ויחי (ישעיה לח כא) מלה זאת אין לה רמיון בתורה, ופתרונה כפי ענינה, ענין חיתול הוא ׳

המבאר

רכג) רש"י: ונמצה דמו לשון מיץ אפים, כי אפס הפץ, ולא בשם סנחם.

רכד) רש"י על הפסוק והנשארים בהם ימקו בעונם [ויקרא כו לט] ימקו לשון המסה כמו ימסו, וכמהו תמקנה בחוריהן.

נסקו חברותי [תהלים לח ו] ולא הזכיר מנחם.

רכה) רש"י: ומנחם פירש תמרורים ענין טועל. וכן פירש ותמרות עשן.

וחלופם , ויעבר עלי מה (איוב יג יג) במה אדע (בראשית מז ח) ובמה יודע איפוא (שמות לג מז) כמה ימי עבדך (תלים קיט פד) עד כמה פעמים (מ״א כב מז) ׳ **למה** ׳ למה זה אנכי (בראש׳ כה כב) הנה למה תבכי , ולמה לא תאכלי , ולמה ירע לבבך (ש״א א ח) ׳

מן ׳ מתחלק לו׳ מחלקות : האחד , מונה מספר לכוכבים (תהלים קמז ד) ולא ימנו מרב (דה״ב ה ו) ובממלאים למני ממסך (ישעיה סה יא) ומניתי אתכם לחרב (שם סה יב) ולילות עמל מנו לי (איוב ז ג) גם זרעך ימנה (בראש׳ יג מז) מנא מנא תקל ופרסין (דניאל ה כב) המנה יהיה לכם (יחזקאל מה יב) ענין מספר המה ׳

השני , ימין י׳ דג גדול לבלע את יונה (יונה ב א) ויקראו בית ישראל את שמו מן (שמות מז לא) ויאמרו איש אל אחיו מן הוא , כי לא ידעו מה הוא (שם מז מז) אשר מנה את מאכלכם (דניאל א י) ענין ערך הם ׳

השלישי , י׳ מנת חלקי וכוסי (תהלים מז ה) למשה היה למנה (ויקרא ח כפ) ומשלח מנות איש לרעהו (אסתר ט יט) וה גורלך מנת מדך (ירמיה יג כה) מנה אחת אפים (ש״א א ה) מנת שעלים יהיו (תלים סג יא) ׳ ענין חלק הם ׳

הרביעי , ומהם ממנים על הכלים (דה״א ט כפ) מני שפטין ודינין (עזרא ז כה) לשון פקידים הם ׳

החמישי , עשה פרי למינו (בראשית א יא) וחיתו ארץ למינה (שם א כד) ׳ כמשמעו ׳

הששי ׳ ותמונת י׳ יביט (במדבר יב ח) כי לא ראיתם כל תמונה (דברים ד מז) פסל וכל תמונה (שמות כ ד) ׳

השביעי , הללוהו במנים ועגב (תלי׳ קנ ד) כלי זמר מכלי הנבלים הם לפי הענין ׳

מנך ׳ והמניכה רי דהבא (דניאל ה ז) ענין כתר הוא ׳

מנע ׳ וימנע מרשעים אורם (איוב לח מז) וימנעו רבינים (ירמ׳ ג ג) מנעתי מכם את הגשם (עמוס ד ז) לשון חשך [בנ״ה השיכה] המה ׳

מס ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , המסיו את לב העם (יהושע יד ח) וימס לבב העם (שם ו ה) תמס יהלך (תלים נח ט) המסו את לבבנו (דברים א כה) המס ימס (ש״ב יז י) והיה למסס נמס (ישעיה י יח) כקדוח אש המסים (שם סד א) ׳ לשון נמוק המה ׳

השני , ויהי למס עבד (ברא׳ מט מו) וישימו עליו שרי מסים (שמות א יא) היתה למס (איכה א א) וישם המלך אחשורוש מס (אסתר י א) ׳ ענין עונש וגבוי הם , ויהכן להיות מנוחתו מסת נדבת יך (דברים מז י) כמו מתנת יך ׳

מסך ׳ טוב ילד מסכן וחכם (קהלת ד יג) איש מסכן חכם (שם פ מו) וחכמת המסכן בוזיה (שם ט מז) ארץ אשר לא במסכנת (דברים ח ט) ענין דלות הם ׳

מסר ׳ למסר מעל ביי׳ (במדבר לא מז) ׳ כמו למעול מעל לפי הענין , וימסרו מאלפי ישראל (שם לא ה) ׳

מע ׳ מעי מעי אוחילה (ירמיה ד יט) מעי מפלה (ישעיה יו א) וצאצאי מעיך כמעותיו (שם מח יט) ׳

מעד ׳ ולא מעדו קרסלי (ש״ב כב לז) לא תמעד אשריו (תלים לז לא) ומתניהם תמיד המעד (שם סט כג) ענין מוט המה ׳

מעט ׳ וילקטו המרבה והממעיט (שמות פז יז) הממעיט אסף עשרה (במדבר יא לב) אל ימעט לפניך (נחמיה ט לב) כמעט מעט אגרשנו (שמות כג ל) והדל לא ימעיט (שמות ל מו) פן תמעטני (ירמיה י כד) לשון מזער הוא :

מעך ׳ שמה מעכו שדיהן (יחזקאל כג ג) ומעוך וכתות (ויקרא כב כד) ענין עישוי הם ׳ והניחו מעוכה בארץ (ש״א כו ז) חניתו תקועה ומצוקה בארץ ולא נודע אם המ״ם יסוד אם אין ׳

מעל ׳ למעול מעל ביי׳ (במדבר ה ו) נפש כי תמעל מעל (ויקרא ה מו) לא ימעל פיו (משלי מז י) אנחנו מעלנו באלהינו (עזרא י ב) כמשמעו ׳

מופת ׳ ונתתי מופתים בשמים ובארץ (יואל ג ג) תנו לכם מופת (שמות ז פ) מופת נתהיך (יהוז׳ יב ו) באתת ובמפתים (דברי׳ ד לד) ולא נודע אם המ״ם יסוד במלה , אם אין ׳ וכן מעוך , וחניתו מעוכה בארץ (ש״א כו ז) ׳

מץ ׳ מתחלק לד׳ מחלקות : האחד , כי מיץ חלב יוציא חמאה (משלי ל לג) כי אפס המץ כלה שד (ישעיה מז ד) למען תמצו (שם סו יא)

ידם (שמות כט לג) מלאו ידכם היום ליי׳ (שם לב כט) כי מלאת אחרי יי׳ אלהי (יהושע יד ח) בלא יומו תמלא (איוב פז לב) את מספר ימיך אמלא (שמות כג כו) ובמלאת ימי טהרה (ויקרא יב ו) והקרובים אליהם, מלאתך ודמעך (שמות כג כה) פן תקדש המלאה (דברים כב ט)׳ ענין מלאה שלמה׳ והקרובים אליהם, בכסף מלא (בר׳ כג ט) בכסף מלא תנהו לי (דה״א כא כב) נקש יבש מלא (נחום א י) ומי מלא ימצו למו (חלים עג י) אשר יקרא עליו מלא רעים (ישעיה לא ד)׳ והקרובים אליהם, כי מלאו מקדם (שם ב ו) קראו אחריך מלא (ירמיה יב ו) אשר מלאו לבו (אסתר ז ה)׳ והקרובים אליהם כי מלאו ימי (בראש׳ כ כא) ומלא ברכת יי׳ (דברים לג כג) מלאו ארבעה כדים מים (מ״א יח לד) ומלאת בו מלאת אבן (שמות כח יז) ישבות על מלאת (שם ה יב) ואת אבני המלאים (שמות לה כז) יסוד אחד לכלם, אבל הענינים יפרידום כמעט׳

הרביעי, מי ימלל גבורות יי׳ (חלים קו ב) מי מלל לאברהם (בראשית כא ז) ובקצה תבל מליהם (תהלים יט ה) כי מלאתי מלים (איוב לב יח) הלהוכח מלים תחשבו (איוב ו כו) לשון אמרים הם׳

מלאך׳ מתחלק לב׳ מחלקות: האחד, ולא ישמע עוד קול מלאכה (נחום ב יד) במלאכות אלהים לעם (חגי א יג) ויבא המלאכים (ש״א יא ד) ומלאך בא אל איוב (איוב א יד) לשון ציר המה׳

השני, והמלאכה היתה דים (שמות לו ז) לרגל המלאכה אשר לפני (בראשית לג יד)׳

מלח׳ מתחלק לג׳ מחלקות: האחד, ברית מלח (במדבר יח יט) במלח תמלח (ויקרא ב יג) ותהי נציב מלח (בראשית יט כו)׳

השני, כעשן נמלחו (ישעיה נא ו) בלוי הסחבות ובלוי מלחים (ירמיה לח יא)׳ והקרובים אליהם׳ כל קבל די-מלח היכלא מלחנא (עזרא ד יד) ארץ מלחה ולא תשב (ירמיה יז ו) ויזרעה מלח (שופט׳ ט מה) ומכרה מלח (צפניה ב ט) ארץ פרי למלחה (תלי׳ קו לד) ומשכנותיו מלחה (איוב לט ו) ענין חרב ושממה המה׳

השלישי, ויראו המלחים (יונה א ה) מלחיך וחבליך (יחזקאל כז כו) משרתי אניות הם׳

מלט׳ והמליטה זכר (ישעיה סו ז) תפלט פרתו (איוב כא י) כמהו׳

מלך׳ מתחלק לג׳ מחלקות: האחד, ממלכת כהנים (שמות יט ו) המלך תמלך עלינו (בראש׳ לו ה) ממלך אדם חנף (איוב לד ל) מלכי עלינו (שופטים ט י) ונמלך מלך בתוכה (ישעיה ז ו) למחות מלכין (משלי לא ג) ואין שם מלוכה בקראו (ישעיה לד יב) כמשמעו׳

השני, וימלך לבי עלי (נחמיה ה ז) להן מלכא מלבי ישפר עלך (רניאל ד כד) לשון עצה המה׳

השלישי, בתחו מזרעו למלך (ויק׳ כ ד) וקלל במלכו (ישעיה ח כא) ונשאתם את סכות מלככם (עמוס ה כו)׳ ענין סמל ואליל המה׳

מלך׳ ומלק את ראשו (ויקרא א טו)׳ ענין שחיטה הוא כמשמעו, אך שחיטת העוף רכב)׳

מ׳ מתחלק לד׳ מחלקות: האחד, מים קרים (משלי כה כה) מימינו בכסף שתינו (איכה ה ד) כי מי נדה (במדבר יט יג) הקורא למי הים (עמוס ה ח)׳

השני, מי ומי ההלכים (שמו׳ י ח) מי העיר ממזרח (ישעיה מא ב)׳

השלישי, וכמו השחר עלה (בראשית יט טו) כמוני, כמוך, כמוהו, כמוהם, כמוכם׳

הרביעי, מה, אבל מתחלק לענינים הרבה, מה תאמר נפשך (ש״א כ ד) מה תתן לי (בר׳ לח טז) ומה דמות תערכו לו (ישעיה מ יח) מה הדבר הזה (שמות יח יד) מה הערבון (בראשית לח יח) ויהי מה ארוץ (ש״ב יח כג) ויש כמהו בענינו, והליפתו בנקידתו, ומה קול הצאן הזה באזני (ש״א טו יד) לא ידענו מה היה לו (שמות לב א)׳ והלופם בענין: מה אהבתי תורתך (תהלים קיט צז) מה שמך (ברא׳ לב כט) מה יקר חסדך אלהים (תלים לו ח) מה טובו אהליך (במדבר כד ה) מה גדלו מעשיך (תהלים צב ו) עד מה יי׳ תאנף לנצח (שם עט ה) ולא אתנו יודע עד מה (תלים עד ט) עד מה אשוב תשבך (במדבר כד כב) והלופם, ואחדלה מה מני יהלך (איוב טז ו)

המבאר

רכב) בנמ״ל כתיב ענין שחיטת העוף, ולא נמצא שם מלת כמשמעו׳

א ד) כי משחתם בהם מום בם (ויקרא כב כה) ׳

מח ׳ מתהלק לד׳ מהלקות : האחד , מחיתי כעב פשעיך (ישעיה מד כב) מחני נא (שמות לב לב) אמחנו מספרי (שם לב לג) ימחו מספר חיים (תהלים סט כט) וחפאתם מלפניך אל תמחה (נחמיה ג לז) ׳ כמשמעו :

השני , אכלה ומחחה פיה (משלי ל כ) ומחיתי את ירושלם כאשר ימחה את הצלחת (מ״ב כא יג) מחה ענינו קרוב מלחיכה ׳

השלישי , יען מחאך יד (יחזקאל כה ו) ימחאו כף (ישעיה נה יב) ומחה אל כתף ים כנרת (במ׳ לד יא) וזקף יתמחא עלהי (עזרא ו יא) ומחי קבלו (יחזקאל כו ט) ענין מכה הם ׳

הרביעי , ומח עצמותיו ישקה (איוב כא כד) שמנים ממחים (ישעיה כה ו) עלות מחים אעלה לך (תלים סו פז) וחרבות מחים (ישע׳ ה יז) ׳ ענין שומן הם ׳

מחץ ׳ מחץ ביום אפו מלכים (תלים קי ה) מחצתי ואני ארפא (דברים לב לט) למען תמחץ רגלך בדם (תהלים סח כד) ימחץ וידיו תרפינה (איוב ה יח) וחציו ימחץ (במד׳ כר ח) כמשמעו ׳

מחק ׳ והלמה סיסרא מחקה ראשו (שופט׳ ה כו) ׳ ענין מחץ הוא ׳

מחר ׳ מתהלק לב׳ מהלקות ׳ האחד , מחר חדש (ש״א כ יח) ויהי ממחרת החדש השני (שם כ כז) ויאמר למחר (שמות ח ו) כמשמעו ׳

השני , ולא רבית במחיריהם (תלים מד יג) ובלוא מחיר (ישע׳ נה א) ומחיר כלב (דב׳ כג יט) ׳

מט ׳ מתהלק לו׳ מהלקות : האחד , ומטה ידו עמך (ויקרא כה לה) לעת תמוט רגלם (דבר׳ לב לה) והגבעות תמוטינה (ישע׳ נד י) בל נמוטו פעמי (תלים יז ה) במסמרים לא ימוט (ישע׳ מא ז) כמו לא ימוש ׳

השני , אשבר מטהו מעליך (נחום א יג) ואשבר משת עלכם (ויקר׳ כו יג) מוסרות ומטות (ירמיה כו ב) ׳ ענין ניר הם רכא) ׳

השלישי , נקבת במפיו ראש פרזיו (חבקוק ג יד) ומטך אשר הכית בו את היאר (שמות יז ה) כי במטה יחבט קצה (ישעיה כח כז) ׳ ענין מקל הם ׳ כל מטה לחם שבר (תלים קה טז) הנני שבר מטה לחם (יחזק׳ ד טז) ענין משען לחם ׳ הרביעי , למטה יהודה (שמות לא ב) ׳ ענין שבט ומשפחה הם ׳

החמישי , בפאת מטה ובדמשק ערש (עמוס ג יב) וישתחו ישראל על ראש המטה (בראשית מז לא) מטה ושלחן (מ״ב ד י) ענין ערש הם ׳

הששי , כלא מטא על נבוכדנצר מלכא (דנ׳ ד כה) וגזר עלאה היא די מטת על מרי מלכא (שם ד כא) ענין מגע הם ׳

מטר ׳ חלקה אחת תמטר (עמוס ד ו) הנני ממטיר לכם (שמות טז ד) לשון גשם הם ׳

מך ׳ ואם מך הוא מערכך (ויקרא כז ח) וימכו בעונם (תלים קו מג) ׳ ענין דלות הוא ׳

מכר ׳ מתחלק לב׳ מהלקות : האחד , ויצא ממכר בית (ויקרא כה לג) כי המוכר אל הממכר לא ישיב (יחזק׳ ז יג) כי נמכרנו אני ועמי (אסתר ז ד) וכי תמכרו ממכר לעמיתך (ויקרא כה יד) והתמכרתם שם לאיביך (דברים כח סח) תמכר עמך בלא הון (תלים מד יג) ׳ כמשמעו ׳

השני , מכר ד׳ את סיסרא (שופטים ד כ) וימכרם ביד יושן רשעתים (שם ג ח) יען התמכרך לעשות הרע בעיני ד׳ (מ״א כא ך) ׳

מל , מתחלק לד׳ מהלקות : האחד , ומל יי׳ אלהיך את לבבך (דברים ל ו) המלו ליי׳ (ירמיה ד ד) נמלו אתו (בראשי׳ יו כו) כאשר הם נמלים (שם לד כב) בשם יי׳ כי אמילם (תהלים קיח י) ופקדתי על כל מול בערלה (ירמיה ט כד) וקטפת מלילות בידך (דברים כג כו) לערב ימולל ויבש (תלים צ ו) ענין גזירה ׳

השני , מול האלהים (שמו׳ יח יט) מול הגלגל (דבר׳ יא ל) אל מול ההר ההוא (שם לד ג) ממול ערפו (ויקרא ה ח) והוא ישב ממלי (במדבר כב ה) בערבה מול סוף (דברים א א) ענינו קרוב מלעומת ׳

השלישי , מלו תוכך חמס (יחזקאל כח טז) כי מלתי מלים (איוב לב יח) אנכי מלאתי כח (מיכה ג ח) לשון מלואים הם ׳ והקרובים אליהם , עד יום מלאת ימי מלאיכם (ויקרא ח לג) למלא את

המבאר

רכא) בנ״ו כתוב מוסרות ומוטות לשון אחד , ומעות הוא .

אחל מחברת מם

מא . מאד מאומה מאן מאס , מג מגל מגן מגר , מד מדוע , מה מהל מהר , מום , מוזה , מח מחץ מחק מחר , מט מטר , מך מכר , מל מלאך מלה מלט מלך מלק , מ , מן מנך מנע , מס מסך מסר , מע מעד מעט מעך מעל , מופת , מץ , מק מקום מקל , מר מרג מרד מרה מרט מרץ מרק , מש משח משי משך משל , מת מתג מתח מתן מתק .

מא . ומאה מכם רבבה ירדפו (ויקרא כו ח) למאות ולאלפים (ש״א כט ב) עזים מאתים (ברא׳ יא כג) . כמשמעו .

מאד . במאד מאד (בראשית יז ב) ובכל מאדך (דברים ו ה) עד מאד (תהלים קיט ז) . כמשמעו . וכל מאד בתורה כוותיה .

מאומה . את כל מאומה (בראש׳ לט כג) ומאומה אין בידו (שופטים יד ו) אין מאומה (מ״א יח מג) כמו אין דבר (ריט) .

מאן . ואם מאן אתה לשלח (שמות ז כו) עד מתי מאנת (שם י ג) וימאן אביו (בראשית מח יט) . לשון סרבנות הם :

מאס . המאס מאסת את יהודה (ירמיה יד יט) שבט בני מאסת כל עץ (יחזקאל כא טו) שבט מאסת (שם כא יח) ואתה זנחת ותמאס (תהלים פט לט) כי אם מאס מאסתנו (איכה ה כב) . לשון געול המה .

מג . למען למוג לב (יחזקאל כא כ) ותמגגני תשיה (איוב ל כב) ותמוגני ביד עוניני (ישע׳ סד ו) נמגו כל יושבי כנען (שמות טו טו) ענין חמס המה .

מגל . שלחו מגל כי בשל קציר (יואל ד יג) ענינו כמו חרמש , ולא נודע המ״ם אם יסוד הוא אם אין .

מגן . אשר מגן צרך (בראש׳ יד ד) אמגנך ישראל (הושע יא ח) . כמו אסגירך לפי הענין .

מגר . וכאו לארץ מגרתה (תלים פט מה) ואלהא די שכן שמה תמה ימגר כל מלך ועם (עזרא ו יב) . ענין חרם הם .

מד . מתחלק לג׳ מחלקות : האחר , מי מדד בשעלו מים (ישע׳ מ יב) ומים רבים במדה (איוב כח כה) וימדו בעמר (שמות טז יח) ענין מכילה הם .

השני , מדו בד (ויקרא ו ג) ומדיו קרועים (ש״א ד יב) ויכרת את מדויהם (ש״ב י ד) על פי מדותיו (תלים קלג ב) . ענין מלבוש הם .

השלישי , ויתמדד על הילד (מ״א יז כא) וסבאים אנשי מדה (ישעיה מה יד) איש מדון (ש״ב כא ד) אנשי מדות (במדבר יג לב) . ענין אורך הם .

מדוע . מדוע לא אכלתם (ויקרא י יז) מדוע משדי לא נצפנו עתים (איוב כד א) מדוע לא כליתם (שמות ה יד) מדוע ככה עשית (מ״א א ו) כמו למה .

מדן . ויתמהמה (בראשית יט טז) כי לולא התמהמהנו (שם מג י) חשתי ולא התמהמהתי (תלים קיט ס) . ענין בוש [נ״ו בושש] המה .

מהל . סבאך מהול במים (ישעיה א כב) . אין למלה זו דמיון בתורה , ופתרונה כפי ענינה כמו מעורב במים .

מהר . מתחלק לג׳ מחלקות . האחד , מהר ימהרנה לו לאשה (שמות כב טו) מהר ומתן (בראש׳ לד יב) אין חפץ למלך במהר (ש״א יח כה) המלה כמשמעה .

השני , כי צר לי מהר ענני (תהלים סט יח) מהרה חושה אל תעמד (ש״א כ לח) למהר לשלחם מן הארץ (שמות יב לג) ענין חיש המה כמשמעו .

השלישי , ולבב נמהרים (ישעיה לב ד) ועצת נפתלים נמהרה (איוב ה יג) ענין סכלות הם .

מום . בניו מומם (דברים לב ה) לא יגוש כי מום בו (ויקרא כא כג) אין בהם כל מום (דניאל

המבאר

ריט) בנ״ה כתוב אין דבר הכל כמשמעו , ויתכן כי צ״ל אין דבר כל , המורה על השלילה .

רך) רש״י . חמין חמם כן פתר מנחם נמנו כל יושבי כנען וכן למוג לב , אבל דומש פתר אותם לשון הנעה וכן ההמיון נסוג וילך והלום וכן כלם .

לו מז) ׳ לשון לעג המה ׳

לעג ׳ כל ראי יעיגו לי (תלים כב ח) בהנפי לעגי מעוג (שם לה מז) זו לעגם בארץ מצרים (הושע ז מז) ענין קלס ובזיון ולצנות הם ׳

לעז ׳ מעם לעז (תלים קיד א) ענין זרות הוא ׳

לעט ׳ הלעיטני נא מן האדם (בראשית כה ל) ׳ ענין טעם הוא ׳ כמו ועשה לי מטעמים (שם כז ד) ׳

לען ׳ לענה וראש (איכה ג יט) ׳ ענין מרירות הוא ׳

לף ׳ מלפנו מבהמות ארץ (איוב לה יא)׳ ענינו יורה עליו שהוא לשון למוד מגזרת ואלפך חכמה (שם לג לג) פן תאלף ארחתיו (משלי כב כה) ומגזרתו בנוי לתלפיות (שיר ד ד) ׳

לפיד ׳ לפיד בוז (איוב יב ה) מפיו לפידים (שם מא יא) ולפיד אש (בראשית טו יז) לפידים כמשמעו ׳

לפת ׳ ויחרד האיש וילפת (רות ג ח) וילפת שמשון (שופטים טז כט) ילפתו ארחות דרכם (איוב ו יח) ׳ ענין אסיפה ריז) המה ׳

לץ ׳ מהחלק לב׳ מהלקות : האחד , לץ תכה (משלי יט כה) ועתה אל תתלוצצו (ישעיה כה כב) אם ללצים הוא יליץ (משלי ג לד) אנשי לצון (שם כט ח) ולצים לצון חמדו להם,(שם א כב) לשון לגג גתעתועים המה ׳

השני , מלאך מליץ (איוב לג כג) כי המליץ בינתם (ברא׳ מב כג) להבין משל ומליצה (משלי א ו) לשון פשר ופתרון הם ׳

לק ׳ כאשר ילק הכלב (שופטים ז ה) ויהי מספר המלקים (שם ז ו) ענין לחך הם ׳

לקח ׳ מתחלק לענינים הרבה ; ומיסוד אחד הם נגזרים ׳ האחד , כי לקח טוב נתתי לכם (משלי ד ב) יערף כמטר לקחי (דברים לב ב) ׳

השני , ומלקחיה ומהתתיה (שמות כה לח) במלקחים לקח מעל המזבח (ישעיה ו ו) ולשוני מדבק מלקחי ריח)(תלים כב מז) הן השנים אשר דומות למלקחי חרשים ׳

השלישי , ומלקוח עריץ ימלט (ישע׳ מט כה) היקח מגבור מלקוח (שם מט כד) את השבי ואת המלקוח (במדבר לא יב) ׳

הרביעי , כי מאיש לקחה זאת (בראש׳ ב כג) לקח פר אחד בן בקר (שמות כט א) לקח את ספר התורה הזה (דברים לא כו) ׳

לקט ׳ וילקט יוסף (בראשית מז יד) לקטו לחם משנה (שמות טז כב) ובילקוט וקלעו בידו (ש״א יז מ) ולקט קציריך לא תלקט (ויקרא יט ט) ופרט כרמך לא תלקט (שם יט י) לקט כמשמעו ׳

לקש ׳ והנה לקט אחר גזי המלך (עמוס ז א) ופיהם פערו למלקוש (איוב כט כג) בעתו יורה ומלקוש (דברים יא יד) וכרם רשע ילקשו (איוב כד ו) מורה ומלקוש בראשון (יואל ב כג) ׳

לש ׳ לושי ועשי עגות (ברא׳ יח ו) והנשים לשות בצק (ירמיה ז יח) מלוש בצק עד חמצתו (הושע ז ד) ותקה קמה ותלש (ש״א כח כד) ׳ ענין בציקה הם ׳

לשם ׳ לשם שבו ואהלמה (שמות כח יט) ׳

לשן ׳ ואת לשון הזהב (יהושע ז כד) לשון אש (ישעיה ה כה) אל הלשן עבד אל אדניו (משלי ל י) מלשני בסתר רעהו (תלים קא ה) את לשון ים מצרים (ישעיה יא טו) כמשמעו :

לתח ׳ ויאמר לאשר על המלתחה (מ״ב י כב) ׳ כלי בגדים הנחבשים ׳

לתך ׳ ולתך שעורים (הושע ג ב) ממיני מדות הוא :

לתע ׳ מלתעות כפירים נתץ יי׳ (תהלים נח ז) ואשברה מתלעות עול (איוב כט יז) ׳

ותשלם מחברת למ״ד

המבאר

ריז) ס׳ אחיזה , בנ״י נראה כי הקן ר׳ ישבב תפים ה החת אסיפה וטעית הוא ׳

ריח) רש״י : ומטחם פתר מלקוחי כמו במלקחים לקח , והמלקחות הן השניים אשר דומות למלקוחי חרשים .

לויתן . העתידים ערר לויתן (איוב ג ח) על לויתן נחש ברח (ישעיה כו א) תמשך לויתן בחכה (איוב מ כה) ראשי לויתן (תהלים עד יד) . ענין תנין , בו נמשלו ודים , ודמו אליו פריצים .

לול . ובלולים יעלו על התיכנה (מ״א ו ה) ללאת הכלת (שמו׳ כו ד) חמשים ללאת (שם כו ה)׳

לז . מתחלק לג׳ מחלקות : האחד , מי האיש הלזה (בראשית כד סה) דבר אל הנער הלז (זכריה ב ח) הארץ הלזו (יהזקאל ו לה) כמשמעו .

השני , אל יליו מעיניך (משלי ד כא) ונלווים במעגלותם (שם ב טו) ותבטחו בעשק ונלוז (ישע׳ ל יב) . לשון נפתל [נ״ון ענין פתלתל] ומוטה הם .

השלישי , לח ולוז וארמון (בראשית ל לו) : ממיני ארוים הם .

לח . מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , לחים ויבשים (במדבר ו ג) ולא נס לחה (דברים לד ז) הקטפים מלוח עלי שיח (איוב ל ד) הובשתי עץ לח (יהזקאל יז כד) מקל לבנה לח (בראשית ל לז) לשון רטיבה הם .

השני , לחיו כערוגת הבשם (שיר ה יג) ודמיתה על לחיה (איכה א ב) על לחיי עמים (ישעיה ל כח) יתן למכהו לחי (איכה ג ל) ולחיי למרטים (ישעיה נ ו) . כמשמעו .

לחך . ילחכו עפר כנחש (מיכה ז יז) כלחך השור (במדבר כב ד) ועפר רגלך ילחכו (ישעיה מט כג) אשר בתעלה לחכה (מ״א יח לח) .

לחם . מתחלק לג׳ מחלקות : האחד , אל תלחם את לחם רע עין (משלי כג ו) לחם אבירים (תהלים עח כה) כי לחמם לנפשם (הושע ט ד) לחמו במעיו נהפך (איוב כ יד) לבו לחמו בלחמי (משלי ט ה) . כמשמעו .

השני , ולחמם בגללים (צפניה א יז) וימטר עלימו בלחומו (איוב ד כג) ולחמי רשף (דברים לב כר) לחם אשה ליי׳ (ויקרא ג יא) לשון בשר הם .

השלישי , לחם את לחמי (תהלים לה א) כיום הלחמו ביום קרב (זכריה יד ג) אז לחם שערים (שופטים ה ח) לחם יהלצני (תלים נו ב) ׳ לשון מלחמה הם .

לחץ . וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לחצים אתם (שמות ג ט) לחם צר ומים לחץ (ישעיה ל ד) ולחץ אל הקיר (במדב׳ כב כה) בלחץ אויב (תלים מב י) . לשון מצוק הם .

לחש . מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , יחד עלי יתלחשו (תלים מא ח) לקול מלחשים (שם נח ו) אם ישוך הנחש בלא לחש (קהלת י יא) ונבון לחש (ישעיה ג ג) צקון לחש (שם כו טז) כי עבדיו מהלחשים (ש״ב יב יט) מדברים בלט ובנחת .

השני , ובתי הנפש והלחשים (ישעיה ג ד) ׳ ממיני עדי הם .

לטש . לטש כל חרש נחשת (בראשית ד כב) צרי ילטוש עיניו לי (איוב טז ט) כתער מלטש (תלים נב ד) לשון חדוד המה :

ליל . ליל שמרים הוא ליי׳ (שמות יב מב) שיתי כליל צלך (ישעיה מז ג) לילה לכם מחזון (מיכה ג ו) . כמשמעו .

לך . בלכתם ילכו (יחז׳ א יז) לכו נא ונוכחה (ישעיה א יח) אלך אשובה (הושע ה טו) מלכת ברחבתינו (איכה ד יח) שועלים הלכו בו (שם ה יח) אם יהלך איש על הנחלים (משלי ו כח) ויבא הלך (ש״ב יב ד) כמשמעו .

לכד . נלכדה רגלם (תלים ט טז) ומלכדתו עלי נתיב (איוב יח י) ונלכד את כל עריו (דב׳ ב לד) ולכוד לא ילכוד (עמוס ג ה) . לשון תופש המה .

ל . הילל ברוש (זכריה יא ב) כי יילילו על משכבותם (הושע ז יד) ויתכן להיות מגזרתם הרה ללת (ש״א ד יט) . לשון אנינות ׳

למד . למדו היטב (ישעיה א יז) למדו לשונם (ירמיה ט ד) ויתכן להיות מגזרתם במלמד הבקר (שופטים ג לא) כמו דרבן המדריך ׳

לן . מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , וילן העם על משה (שמות יז ג) אשר המה מלינים עלי (במ׳ יד כז) אשר הלינתם עלי (שם יד כט) את תלנות בני ישראל (שם יז ך) . לשון תערומות הם .

השני , ובא ולן (ש״ב יב טז) ובהמרותם תלן עיני (איוב יז ב) . גבע מלון לנו (ישעיה י כט) כמלונה במקשה (שם א ח) ולנו בגבעה (שופט׳ יט יג) ׳ מלון כמשמעו .

לע . על כן דברי לעו (איוב ו ג) ושתו ולעו (צובדיה א טז) ילע קדש (משלי ך כה) ושמת שכין בלעך (שם כג ב) ואפרחיו יעלעו דם (איוב לט ל) ענין בליעה המה .

לעב . ויהיו מלעבים במלאכי האלהים (דה״ב

בריה המה ריד) ׳

לבד ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , משפחת בית דוד לבד ונשיהם לבד (זכריה יב יב) להם לבדם נתנה הארץ (איוב טו יט) כבשת הצאן לבדהן (בראשית מו כה) אשר הצבת לבדנה (שם נא כט) לשון יחוד המה ׳

השני , לבר ממכריו על האבות (דברים יח ח) מלבד שבתת יי׳ (ויקרא כג לח) לבד מאיל וצבי (מ״א ה ג) ׳ כמו מבלעדי :

לבט ׳ ועם לא יבין ילבט (הושע ד יד) ואויל שפתים ילבט (משלי י ח) ׳ ענין יתהייב ׳

לביא ׳ התצוד ללביא טרף (איוב לח לט) מה אמך לביא (יחזקאל יט ב) נפשי בתוך לבאים (תלים נו ח) לביא וליש (ישעיה ל ו) ׳ שחץ , שחל , אריה , וכפיר ׳ ענין אחד להם ׳

לבן ׳ מתחלק לג׳ מחלקות : האחד , לבנים נפלו (ישעיה ט ט) כמעשה לבנת הספיר (שמות כד י) ושמנתם במלט במלבן (ירמ׳ מג ט) ותהי להם הלבנה לאבן (בראשית יא ג) קח לך לבנה (יחזקאל ד א) כמשמעו ׳

השני , מחשף הלבן (בר׳ ל לו) הלבינו שריגיה (יואל א ז) כשלג ילבינו (ישע׳ א יח) ולבן שנים מחלב (ברא׳ מט יב) והוא נזרע גד לבן (שמו׳ מז לא) לבנה אדמדמת (ויקרא יג מג) ׳ לשון חיור :

השלישי , וחפרה הלבנה (ישעיה כד כג) יפה כלבנה (שיר ו י) והיה אור הלבנה (ישעיה ל כו) ענין ירח המה ׳

לבש ׳ לבוש מלכות (אסתר ו ח) לבוש הברים (יחזקאל ט יא) ואתה לבש בגדיך (מ״א כב ל) וילבש אתו בגדי שש (בראשית מא מב) אשר לבש (ויקרא מז כג) ׳ לשון מעשה המה ׳

לג ׳ ולג אחד שמן (ויק׳ יד י) ואת לג השמן (שם יד יב) ׳ ענין מדה הם שמודדין בו ׳

לד ׳ במרם לרת חק (צפניה ב ב) עת ללדת (קהלת ג ב) כי הילדות והשחרות הבל (שם יא י) ומולדותיך ביום הולדת אותך (יחזקאל טז ד) יום הלדת את פרעת (בראשית מ כ) ויולד בנים ובנות (שם ה ד) , כמשמעו ׳

לה ׳ ותלה ארץ מצרים (בראשית מז יג) כמתלהלה הירה וקים (משלי כו יח) ענין סכלות המה רטו) ׳

להב ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , הצב להבות אש (תלים כט ז) להבת שלהבת (יחזקאל כ מז) ולהבה לא תבער בך (ישעיה מג ב) ולהבה להפה (יואל א יט) בלהב המזבח (שופטים יג כ) פני להבים פניהם (ישעיה יג ח) ׳

השני , ויבא גם הנצב אחר הלהב (שופטים ג כב) להב חנית וכידון (איוב לט כג) ולהבת חניתו (ש״א יז ז) ׳

להג ׳ ולהג הרבה יגיעת בשר (קהלת יב יב) ענין הגיגי , כותבי ספרים לפי הענין , ויתכן להיות מגזרתו הגות (תלי׳ מט ד) והגיון (שם יט טו) ׳ וישבות הלמ״ד מיסוד המלה , ויהי פתרונו להגות הרבה יגיעת בשר ׳

להט ׳ מתחלק לב׳ מחלקות , האחד , משרתיו אש להט (תהלים קר ד) ואחריו תלהט להבה (יואל ב ג) ותלהט מוסדי הרים (דברים לב כב) ולהט אתם (מלאכי ג יט) ענין להבת המה ׳

השני , הרטמי מצרים בלהטיהם כן (שמו׳ ז יא) ׳ ענין כשפים הם ׳

להם ׳ דברי נרגן כמתלהמים (משלי יח ח) ענינו יורה עליו , כמהוה רטו) ׳

להק ׳ להקת הנביאים (ש״א י כ) ׳ ענין קבוץ הוא ׳

לו ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , אם כסף תלוה (שמו׳ כב כד) מלוה יי׳ חונן דל (משלי יט יז) הוא ילוך ואתה לא תלונו (דברים כח מד) לוינו כסף (נחמיה ה ד) כמשמעו ׳

השני , הגלוים על יי׳ לשרתו (ישעיה נו ו) ונלוה הגר עליהם (שם יד א) ונלוו גוים רבים (זכריה ב טו) וילוו עליך (במדבר יח ב) ונלוו עליהם רבים (דניאל יא לד) והוא ילונו בעמלו (קהלת ח טו) והקרוב אליהם , ילוה אישי אלי (בר׳ כט לד) כי לוית חן (משלי א ט) כמער איש וליות סביב (מ״א ו לו) ׳ ענין מחברת ודבק המה ׳

המבאר

ריד) מן ולא ברח אהם לחם [ש״ב יב יז] .

רטו) עיין לעיל בשרש גבה צד ז אשר הארוך שם המחבר בשרוש מתלהלה הירה וקים .

רטו) המלה הזאת נמצאת רק בנ״ה ויתכן לפרשה מן והתניה תו [יחזקאל ט ד] . כלומר דומה . וכן פירש המפרשון .

עליו מכתב (שמות לט ל) ומכתבי עמל כתבו (ישעיה י א) ענין מחוקק הם ׳

כתל ׳ עומד אחר כתלנו (שיר ב ט) די כתל היכלא די מלכא (דני׳ ה ה) ענין קיר המה ׳

כתם ׳ מהחלק לב׳ מחלקות : האחר , ראשו כתם פז (שיר ה יא) ישנא הכתם המוב (איכה ד א) בכתם אופיר (איוב כח טז) ולכתם אמרתי מבטחי (שם לא כד) מכתם לדוד (ריב) (תהלים טז א) ׳

השני , נכתם עונך (ירמיה ב כב) לשון בהיר הוא ׳

כתן ׳ כתנות עור (בר׳ ג כא) כפי כתנתי יאורני (איוב ל יח) ׳

כתף ׳ ולכתף השנית (שמות כז טו) על פתף ים כנרת (במד׳ לד יא) אל כתף הבית הימנית (מ״א ו ח) ׳ כמשמעו ׳

כתר ׳ כתר מלכות בראשו (אסתר ו ח) שבעה לכתרת האחת (מ״א ז יז) כתר לי זעיר ואחוך (איוב לו ב) כתרו את בנימין (שופטים כ מג) אבירי בשן כתרוני (תהלים כב יג) בי יכתירו צדיקים (שם קמב ח) ׳ לשון הקפה הם ׳ ואע״פ שהכתר בעטרת וכנור שלשתם לשון הקף הם , על דבר שמקיפין את הראש , על כן נכון לדבר עוטרים אל דוד (ש״א כג כו) וכתרו את בנימין (שופטים כ מג) ארחי ורבעי זרית (תהלים קלט ג) ׳ ענין אחד להם ׳

כתש ׳ אם תכתוש את האויל במכתש (משלי כז כב] לשון כתית הם ׳

ותשלם מחברת כ״ף

אחל מחברת למ״ד

לא ׳ לאט ׳ לב לבר לבט לביא לבן לבש ׳ לג לד ׳ לה להב להג להט להם להק ׳ לו לויתן לול ׳ לז ׳ לח לחך לחם לחץ לחש ׳ לט לטש ׳ ליל ׳ לך לכד ׳ ל ׳ למד ׳ לן ׳ לע לעב לעג לעז לעט לעק ׳ לף לפיד לפת ׳ לץ ׳ לק לקח לקט לקש ׳ לש לשם לשן ׳ לתח לתך לתע ׳

לא ׳ מתהלק לב׳ מחלקות : האחד , לא יש בינינו מוכיח (איוב ט לג) אשר לא יעדה (שמות כא ח) אשר לא כרעים (ויקרא יא כא) אשר לא חמה (שם קה ל) ׳ לשון בל המה ׳

השני , ונלאו מצרים לשתות (שמות ז יח) וילאו למצא הפתח (בראש׳ יט יא) ומה הלאתיך ענה בי (מיכה ו ג) הנסה דבר אליך תלאה (איוב ד ב) אך עתה הלאני (שם טז ז) את כל התלאה (שמות יח ה) הנה מהלאה (מלאכי א יג) ׳ ענין עמל ויגיעה המה ׳

לאט ׳ מתהלק לב׳ מחלקות : האחד , והמלך לאט את פניו (ש״ב יט ה) לוטה בשמלה (ש״א כא י) וילט פניו באדרתו (מ״א יט יג) פני הלוט הלוט על כל העמים (ישעיה כה ז) ושמנתם במלט במלבן (ירמיה מג ט) , ענין כסות המה .

השני , ואני אתנהלה לאשי (בראשית לג יד) לאט לי לנער לאבשלום (ש״ב יח ה) ותבא אליו בלט (שופטים ד כא) ההלכים לאט (ישעיה ח ו) בנחת לפי הענין ׳

לב ׳ מתהלק לב׳ מחלקות , האחד , לב חכם לימינו (קהלת י ב) לב בשר (יחזקאל יא יט) לב חדש (שם יח ל) לבבתני אחתי כלה , לבבתני באחד מעיניך (שיר ד ט) ואיש נבוב ילבב (איוב יא יב) לבבות כמשמעו ׳ ויש לב הנדבר בלשון בני אדם כאלה , בלבב ימים (יונה ב ד) בלב ימים גבולך (יחז׳ כו ד) קפאו התהמת בלב ים (שמות טו ח) עודנו חי בלב האלה (ש״ב יח יד) עד לב השמים (דברים ד יא) בלבת אש (שמות ג ב) ׳

השני , ותלבב לעיני שתי לבבות (ש״ב יג ו) ותלבב לעיניו ותבשל את הלבבות (שם יג ח) ענין

המבאר

ריב) רש״י מכתם לדוד לשון עטרה כמו כתם וכו׳ , ולא הזכיר מכתם. רינ) בכל ההעתקות כתוב עוטרים את ההר .

פנים במשפט (דברים א יז) · כמשמעם ·

השביעי, שלשים כר סלת, וששים כר קמח (מ"א ה ב) ועד חנטין כורין מאה (עזרא ז כב) מיני מדה המה ·

השמיני כור הברזל (מ"א ח נא) כהתוך כסף בתוך כור (יחז' כב כב) ועופרת ובדיל אל תוך כור (שם כב כ) כלי מכלי צורף הוא, ויתכן להיות המחלקת הדביעית קרובה לזאת ·

התשיעי, מכרתיך ומלדתיך (שם טז ג) כלי חמס מכרתיהם (ברא' מט ה) איש מאת מכרו (מ"ב יב ו) לבד ממכריו על האבות רט) (דברים יח ח) לשון תולדות המה ·

העשירי, ואת הכיור ואת כנו (שמות ל כח) ויעש חירום את הכיורות (מ"א ז מ) מיני כדים וכלי מים הם ·

העשתי עשרה, עם חלב כרים (דברים לב יד) ואויבי יי' כיקר כרים (תלי' לו כ) בריאי צאן המה ·

השתים עשרה, ותשמם בכר הגמל (בראש' לא לד) ענין כסתות הוא ·

כרוב · את כרוב ממשח הסוכך (יהזקאל כח יד) והיו הכרובים פרשי כנפים (שמות כה כ) תבנית צורה המה ·

כרבל · ודוד מכרבל במעיל בוץ (דה"א טו כז) וכרבלתהון ולבושיהון (דני' ג כא) ענין כסות ומלבוש המה :

כרך · ותכריך בוץ וארגמן (אסתר ח טו) ·

כרכב · תחת כרכב המוצה (שמות כו ה) תחת כרכבו כלימטה (שם לח ד) · ענינו תחת שפת המזבח ·

כרכם · נרד וכרכם (שיר ד יד) צמח מצמחי ארמה הוא, צמרתו אדומה עשויה לצבוע ·

כרם · כרמי שלי לא נטרתי (שיר א ה) כרם היה לשלמה (שם ח יא) כרמי שלי לפני (שם ח יב) וכרמינו סמדר (שם ב טו) · כמשמעו ·

כרמל · מתחלק לג' מחלקות : האחד וכרמל בצקלנו (מ"ב ד מב) אביב קלוי באש גרש כרמל (ויקרא ב יד) · כלילות חמה המה ·

השני, ובארגון וכרמיל ותכלת (דה"ב ב ו) · ממיני צבעים המה :

השלישי, וככרמל בים יבוא (ירמיה מו יח) הר הכרמל (מ"א יח יט) והכרמל ליער יחשב (ישע' כט יז) הר מהרי גבנונים הם ·

כרע · כרע בל (ישע' מו א) בלחי כרע תחת אסיר (שם י ד) קרבו וכרעיו (שמות כט יז) אשר לא כרעים (ויקרא יא כא) מכרע על ברכיו (מ"א ח נד) נשתחוה ונכרעה (תהל' צה ו) ענין אחד להם ·

כרש · מלא כרשו מעדני (ירמיה נא לד) · ענין כרס ובטן הוא, ויש מהפותרים אשר מחברים אל מלה זאת יכרסמנה חזיר מיער (תלים פ יד) ·

כרת · כרת ברית (שמות לד י) ויכרתו שניהם ברית (בראשית כא כז) נכרתה ברית אני ואתה (שם לא ד) ויכרת יהוידע את הברית (מ"ב יא יז) · לשון גזרה המה ·

כשב · והכשבים הפריד יעקב (בראשית ל מ) נקבה מן הצאן כשבה (ויקרא ב ו) · קשיפי צאן המה רי) ·

כשל · מתחלק לב' מחלקות : האחד, כשל בעוני כחי (תלים לא יא) כי כשלה ירושלם (ישע' ג ח) ולפני כשלון (משלי פז יח) ואין בשבטיו כושל (תלים קה לו) לשון נגף המה ·

השני, בכשיל ובילפות יהלמון (שם עד ו) · ממיני כלי ברזל מכלי קרב הוא ·

כשף · מכשפה לא תחיה (שמות כב יז) ברב כשפיך (ישעיה מז ט) וכשפיה הרבים (מ"ב ט כב) · ענין חברים המה ריא) ·

כשר · ויתרון הכשיר חכמה (קהלת י י) מוציא אסירים בכושרות (תהלים סח ז) ענין יושר ותבונה הם [נ"ו ובנוכה] · ידיה שלחה בכישור (משלי לא יט) ·

כת · וכתתו הרבותם לאתים (ישעיה ב ד) כתתו אתיכם להרבות (יואל ד י) וכתתו את הארץ (זכריה יא ו) מבקר לערב יכתו (איוב ד כ) כתית למאור (שמות כז כ) · ענין שחק המה ·

כתב · ואת פתשגן כתב הדת (אסתר ד ח) מכתב להזקיהו מלך יהודה (ישעיה לח ט) ויכתבו

המבאר

רט) רש"י ביהזקאל [כט יד] · על הכתוב על ארץ מכורתם אשר : לשון אחר מכירתם כמי תולדותם וכן חברו מנחם ע"כל כאן נשמט הכתוב הזה ע"י המעתיקים ·

רי) תרגום במאה קשיטה [בראשית לג יט] במאה חורפן · וכבשות הצאן [בראשית כא כח] תרגם ג"כ חורפן דעאן ·

ריא) מן חובר חבר [דברים יח יא] ·

כפל · כפלים בכל תשאתיה (ישעיה מ ב) כי כפלים לתושיה (איוב יא ו) וכפלת את הירעה הששית (שמות כו ט) ותכפל חרב שלישתה (יהזקאל כא יט) ענין משנה הם ·

כפן · בחסר ובכפן גלמוד (איוב ל ג) כפנה שרשיה עליו (יהזקאל יז ז) לשון רעבון הממה, וכמהו הרבה בלשון ארמית, וכל רעב בלשון ארמית כפנא ·

כפיס · וכפיס מעץ יעננה (חבקוק ב יא) · לב אשל וקפר עץ הוא רז) ·

כפר · מתחלק ליוד מחלקות: האחד, הדם הוא בנפש יכפר (ויק׳ יז יא) נתתי כפרך מצרים (ישעיה מג ג) כפר נפש איש עשרו (משלי יג ח) אם כפר יושת עליו (שמות כא ל) לא יתן לאלהים כפרו (תלים מט ח) לא ישא פני כל כפר (משלי ו לה) וכפר אדמתו עמו (דברים לב מג) · ענין פדיון, קרוב לתמורה הוא ·

השני, אך קרובה היא לראשונה, יכפר עון (תלים עח לח) ולארץ לא יכפר (במדבר לה לג) ואת המזבח יכפר (ויקרא מז לג) ·

השלישי, וכפר בריתכם את מות (ישע׳ כה יח) אכפרה פניו במנחה (בראשית לב כא) ואיש חכם יכפרנה (משלי מז יד) ענין הפרה היא ·

הרביעי, וכפרת אתה מבית ומחוץ בכפר (בר׳ ו יד) אין למלה זו דמיון בתורה ופתרונה לפי ענינה חיפוי ספינות ·

החמישי, כפור כאפר יפזר (תהלים קמז פז) דק ככפר (שמות פז יד) וכפר שמים מי ילדו (איוב לח כט) · ענין אבקת קרח המה ·

הששי, אשכל הכפר (שיר א יד) כפרים עם נרדים (שם ד יג) כמשמעו ·

השביעי, מעל הכפרת (במדבר ז פט) משני קצות הכפרת (שמות כה יח) ולפני הכפרת יזה שבע פעמים (ויקרא מז יד) · לשון מכסה הוא ·

השמיני, והנה כפיר אריות (שופטים יד ה) הכפירים שאגים לטרף (תלי׳ קד כא) לבאים המה ·

התשיעי, נלינה בכפרים (שיר ז יב) בכפרים בבקעת אונו (נחמיה ו ב) בערים ובכפרים (דה״א כז כה) ערי פרזות המה ·

העשירי, כפורי זהב שלשים, כפורי כסף משנים (עזרא א י) ולכפורי הזהב במשקל לכפור וכפור, ולכפרי הכסף במשקל לכפור וכפור (דה״א כה יז) כלים מכלי הקדש המה ·

כפש · הכפשיני באפר (איכה ג מז) · ענין פלישה המה, ווה פתרונו לפי ענינו ·

כפת · כפתו בסרבליהון (דניאל ג כא) הלא גברין תלתה רמינא לגו נורא מכפתין (שם ג כד) ענין אסירה המה · וכמהו ויגמל שקדים (במדבר יז כג) וכפית שיגדין (ת״א שם) ·

כר · מתחלק לי״ב מחלקות, האחד, ויכרה להם כרה גדולה (מ״ב ו כג) יכרו עליו חברים (איוב מ ל) להכרות את דוד (ש״ב ג לה) לשון ארוחה המה, כותבים להכרות וקוראים להברות רח) והענין אחד ·

השני, כי יכרה איש בר (שמות כא לג) כרו לפני שיחה (תלים נז ז) בור כרה ויחפרהו (שם ז מז) ומכרה מלה ושממה (צפניה ב ט) כרה שחת בה יפל (משלי כו כז) לשון חפר המה ·

השלישי, מפזו ומכרכר (ש״ב ו מז) · ענין מכרכר כמו מרקד ·

הרביעי, תנור וכירים יחץ (ויקרא יא לה) ככיור אש בעצים וכלפיד אש בעמיר (זכריה יב ו) ענין תנור הם ·

החמישי, ובצנים ובפרדים ובכרכרות (ישעיה סו ך) שלחו כר (שם מז א) לכרים ולרצים (מ״ב יא ד) ואת הכרי ואת הרצי (שם יא יט) ממיני בהמות המה ·

הששי, הכר נא הכתנת בנך (בראשי׳ לז לב) ויכירה ויאמר (שם לז לג) ואין לי מכיר (תהלים קמב ה) יהי מכיך ברוך (רות ב יט) לא תכירו

המבאר

רז) ואת נוסחת ו״ל: ויתכן להצדיק הנוסחא הזאת ולומר כי פירש פלא כפים לב תען וקוטרו, אמנם הספק הוא אם כבר השתמש מנחם במלת קוטר שהיא ערבית השנורה בפי התוכנים האחרונים להורות על הקו ההולך דרך מרכז הכדור מן הקצה האחד עד הקצה השני. ובנ״ה כתוב לשון אשל קטן עץ הוא,

רח) אמנ׳ ר׳ יעשב: טופת שהיה לפני מנחם חנוסחא כבתנ״ך קיקיוס הדרומסי. כי בתנ״ך שלנו לא נמצא קרי וכתיב. רק לה ברו ת. וכן אפרו ו״ל כתיב להכרות וקרי להברות. בהחלה להברותה ולבסוף להכרותו. וכתב הרד״ק בשם אביו ו״ל פירוש על מאמר חנ״ל כי לשון כרה היא ארוחה גדולה. וברה היא ארוחה קטנה: בהחלה הפצירו בו שיאכל מעט וזהו להברותה, כמו ואברה מידי שהוא אכל מעט כדרך החולה. ולבסוף להכרותה שיאכילוהו הרבה אחר כן כאשר יחל לאכול מעט. ע״כ. אולם הרד״ק ורבינו יונה כתבי שלא מצאו כתוב לו ח כרו ת בשום ספר מדויק ולא בספורות ונם לחז״ל היה לפניהם נוסחת קניקיוס ודרומסי המוכרת.

השני, כי יר על כס יה (שמות יז טז), לשון נסא הוא׳.

השלישי, ויכס הענן את אהל מועד (שם מ לד) וכסה ענן הקטרת (ויקר׳ טז יג) וכסהו בעפר (שם יז יג) ארץ אל תכסי דמי (איוב טז יח) לכסות עליו עפר (יחזקאל כד יז)׳.

הרביעי, כוס זהב בבל ביד י״י (ירמיה נא ז) כי יתן בכוס עינו (משלי כג לא) ואתן את הכוס על כף פרעה (בראשית מ יא) כי כוס ביד ה׳ (תלים עה ט)׳ ענין גביעים המה׳.

החמישי, ואת הכוס ואת השלך (ויקרא יא יז) הייתי ככוס חרבות (תלים קב ז) עוף מהעופות המה׳.

כפה׳ קוצים כסוחים (ישע׳ לב יב) שרפה באש כסוחה (תלי׳ פ יז)׳ ענין הדוש ומרמס הם׳.

כסל׳ מתחלק לה׳ מחלקו׳: האחד, וישימו באלהים כסלם (תלים עה ו) הלא יראתך כסלתך (איוב ד ו) אשר יקוה כסלו (שם ח יד) אם שמתי זהב כסלי (שם לא כד) כי י״י יהיה בכסלך (משלי ג כו)׳ ענין מבטח המה׳.

השני, וכסילים ישנאו דעת (שם א כב) אשת כסילות הומיה (שם פ יג) זה דרכם כסל למו (תה׳ מט יד) וקרב לשמע מתת הכסילים זבח (קהלת ד יו) הכסיל חבק את ידיו (שם ד ה)׳.

השלישי, ויעש פימה עלי כסל (איוב פו כו) אשר על הכסלים (ויק׳ ג ד) כי כסלי מלאו נקלה (תלים לח ח)׳ כסלים כמשמעם׳.

הרביעי, כסיל וכימה (איוב ט פ) פי כוכבי השמים וכסיליהם (ישעיה יג י) ענין כוכבים המה׳.

החמישי, ואלתולד וכסיל (יהושע טו ל) שם עיר מערי ישראל הוא׳.

כסם׳ כסום יכסמו את ראשיהם (יחזקאל מד ך) מלה זו אין לה דמיון בתורה, ופתרונה כפי ענינה לא גזיות ראש ולא גדול שער׳.

כסף׳ מתחלק לב׳ מחלקות: האחד, כסף או זהב (בראשית מד ה) הושב נכספי (שם מב כח) כספו לא נתן בנשך (תלים טו ה) כמשמעם הם׳.

השני, כי נכסף נכספתה (בר׳ לא ל) נכספה וגם כלתה נפשי (תלים פד ג) הגוי לא נכסף (צפ׳ ב א) כאריה יכסוף לטרף (תהלים יז יב)׳ ענין תאוה הם׳.

כסת׳ הוי למתפרות כסתות (יחזקאל יג יח) הנני אל כסתותיכנה (שם יג ך) ענין שקים ואמתחות המה׳.

כעס׳ כעס שימו טעם (מוא ד נא) כעס כל קבל (שם ד יד) לשון עתה הם׳ ובל עתה בלשון ארמית כען׳ ופתרון די מלה היכלא מלחנא ועורות מלבא לא אריך לנא למהוא (שם)׳ כה הוא לפי מראה הענין, אמנם סתירת החיכל סתרנו, והויקו הזקנו [נ״ו והזוקו הזקנו] ועירית דבר זה לא יכולנו להכהיד מהמלך׳.

כעס׳ כעס לאביו בן כסיל (משלי יז כה) עמל וכעס חביפ (תלים י יד) טוב כעס משחוק (קהלת ז ג) והסר כעס מלבך (שם יא י) ויש כעס הנכתב בעין, אשר ענינו דאגה, כמו אלה: לו שקוו ישקל כעשי (איוב ו ב) כי מרב שיחי וכעשי דברתי ער הנה יו) (ש״א א פז)׳.

כף׳ מתחלק לו׳ מחלקות: האחד, כף ירך יעקב (בר׳ לב כו) אשר על כף הירך (שם לב לג)׳

השני, כף אחת (במדבר ז יד) כפות זהב (שם ז פד) ואת הכפת ואת המנקית (שם ר ז) מיני אגנות, כלי מזבח המה׳.

השלישי, וימלא כפו ממנה (ויקרא ט יז) שלא מלא כפו קוצר (תלים קכט ז) על לא חמס בכפי (איוב טז יז)׳.

הרביעי, כפף נפשי (תהלים נו ז) י״י זוקף כפופים (שם קמו ה) אבף לאלהי מרום (מיכה ו ו) הלכף כאגמן ראשו (ישעיה נח ה) מהן בסתר יכפה אף (משלי כא יד) ענין שחוח המה׳.

החמישי, וכפתו לא רעננה (איוב פו לב) כפת תמרים (ויקרא כג מ) כפה ואגמון (ישעיה ט יג) ענין ענף המה׳.

הששי, ובכפים עלו (ירמיה ד כט) חרי עפר וכפים (איוב ל ו) לשון סלעים המה׳ וסלע בלשון ארמית כיפא׳.

המבאר

רו) בב״אול כתיב יבעשי בשין ונכון לפי הענין. אבל בנ״ה כתב ובעסי בסמך כמו שנמצא בניסח ב״ק אשר אתנו. ובלוזי ספק בנוסחת כ״ק אשר היה בימי מנחם היה כתיב ובעשי בשין.

לאין נכון לו (נחמיה ח י) מי יכין לערב צדו (איוב לח מא) והיו נכנים (שמות יט יא) ומבח טבח והכן (בראשית מג טז) נכונו ללצים שפטים (משלי יט כט) :

השלישי, ואת הכיר ואת כנו (שמות ל כח) והשיבך על כנך (בראשית מ יג) ולאלה מעוים על כנו יכבד (דניאל יא לח) ענין מכון ומושב המה.

הרביעי, אכנך ולא ידעתני (ישע' מה ד) כי לא ידעתי אכנה (איוב לב כב) ענין כנוי שם לנקוב.

החמישי, ויהי כן (בראשית א ז) הנה כי כן יברך גבר (תלים קכח ד) על כן אמרתי שעו מני (ישעיה כב ד) ויעשו כן החרטמים (שמות ח ג) לכן חי אני (צפניה ב ט) .

הששי, ותהי הכנם באדם ובבהמה (שמות ח יד) להוציא את הכנים (שם) כמשמעם.

השביעי, וכנה אשר נטעה ימנך (תלי' פ טז) ועמד מבצר שרשיה כנו (דניאל יא ז) אומרים בעלי פתרון כנה, ונצר, ושורק, ואורן, ענין אחד להם, אבל יתכן להיות פתרון, ועמד מבצר שרשיה כנו, מנורת והשיבך על כנך(בר' מ יג) ופתרון וכנה אשר נטעה ימנך, מגורת מעשה ידינו כוננה עלינו (תלים צ יז) וכה פתרונו אנה כוננה הגפן אשר נטעה ימינך .

כנס . מתחלק לב' מחלקות : האחד, כנס כנד מי הים (תלי' לג ז) כנוס את כל היהודי' (אס' ד טז) ועת כנוס אבנים (קהלת ג ה) ענין כניסה [נ"וו קבוץ] המה .

השני, ומכנסי בד (ויקרא ו ג) ומכנסי פשתים (יחזקאל מד יח) . כמשמעם.

כנע . מתחלק לב' מחלקות : האחד, ויכנע בעמל לבם (תלים קו יב) ויכנעו תחת ידם (שם קו מב) או אז יכנע לבבם הערל (ויקרא כו מא) הראית כי נכנע אחאב (מ"א כא כט) אספי מארץ כנעתך (ירמיה י יז) ענין שפלות ושחוח המה .

השני, כנעניה נכבדי ארץ (ישׁ' כג ח) יחצוהו בין כנענים (איוב מ ל) וחגור נתנה לכנעני (משלי לא כד) כנען בידו מאזני מרמה (הושע יב ח) ענין סוחרים המה :

כנף . מתחלק לב' מחלקות : האחד, כנפי יונה נחפה בכסף (תהלים סה יד) בעיני כל בעל כנף (משלי א יז) צלצל כנפים (ישע' יח א) מפות כנפיו (שם ח ח) והחת כנפיו תחסה (תהלים צא ד) סוככים בכנפיהם (שמות כה כ) . ענין אברה המה .

השני, מכנף הארץ (ישעיה כד טז) לאחזו בכנפות הארץ (איוב לח יג) על ציצת הכנף (במ' טו לח) גם בכנפיך נמצאו (ירמיה ב לד) לחסות תחת כנפיו (רות ב יב) על ארבע כנפות כסותך (דברים כב יב), הם פאות הבגד וזויות הארץ, ושני הענינים יסוד אחד, וגזרה אחת להם . והקרוב אליהם ולא יכניף עוד מוריך והיו עיניך ראות את מוריך (ישעיה ל כ) . ענין פתרונו לא יסתר עוד אלהיך ולא יעלים פניו [נ"וו עיניו] .

כנש . ומתכנשין אחשדרפניא (דניאל ג כו) לשון אסיפה הוא בלשון ארמית .

כס . מתחלק לה' מחלקות : האחד, והרמת מכס ליי' (במדבר לא כח) ויהי המכס ליי' מן הצאן(שם לא לו) ענין חשבון הם, שיעור הידוע מנינו, ודבר המורם מן החשבון . וגם אלה המלים נראים כי מגזרתם המה ונושים לענינם, במכסת נפשת (שמו' יב ד) תכסו על השה (שם) את מכסת הערכך (ויקרא כו כג) . ענין מנין המה . וגם אלה המלים נראים מגזרתם, ליום הכסא יבא ביתו (משלי ז כ) בכסה ליום חגנו (תהלים פא ד), הוא יום המנוי, נכון לחשבון הימים, ליום הכסא, ליום המועד, יום המנוי הידוע בחשבון וכמוהו בענינו, ויש מהפותרים אשר אומרים, כי לשון ארמית הוא . לא תשחט על חמץ (שמות לד כה) לא תכוס על המיע. (ת"א) . ויתכן להיות מגזרתו גם אלה . לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן (דבר' כה יג) כיס אחד יהיה לכלנו (משלי א יד) . חלק כחלק לחלוק, ונכון להיות ענין כיס כענין מנה, המנה יהיה לכלנו . אבני כיס(משלי טז יא), אבני מנין, שקלי חשבון, ויש כס אשר פתרונו חלק, כאלה : יי' מנת חלקי וכוסי רה) (תלים טז ה) הצילני מאויבי יי' אלך בסיתי (שם קמג ט) אלך מנת חבלי וגורלי ואתה חלקי .

המבאר

רה) רש"י : לשון אחר וכוסי וחשבוני, כמו תכסו על חשח . וכן הברו מנחם .

למאורת הקדש ולחלל הפתרון אשר לא כרת ומראה הענין ודבר המלאה והתבואה יוכיחו רב) .

כלב . מחלק לג׳ מחלקות : האחד, והנה כלוב קיץ (עמוס ח א) ככלוב מלא עוף (ירמיה ה כז) ענין סל המה .

השני, לא יחרץ כלב לשונו (שמות יא ז) והכלבים עזי נפש (ישעיה נו יא) לשית עם כלבי צאני (איוב ל א) כמשמעו .

השלישי, והאיש קשה ורע מעללים והוא בָּלָבִי (ש״א כה ג) ולכן נפתחה המלה בכ״ף רנ) כי הוא ממשפחת כלב .

כלח . חבוא בכלח אלי קבר (איוב ה כו) עלימו אבד כלח (שם ל ב) ענינו מלא ימים מלא חלד .

כלם . ולא תכלימוה (רות ב טז) הלא תכלם שבעת ימים (במד׳ יב יד) זה עשר פעמים תכלימוני (איוב יט ג) מכלמות ורק (ישעיה נ ו) לא יסג כלמות (מיכה ב ו) ענין בושת המה :

כלף . בנשיל וכילפות יהלמון (תלים עד ו) ממיני כלי ברזל מכלי קרב הם .

כמה . כמה לך בשרי (תלים סג ב) מלה זו אין לה דמיון בתורה , וכלה יסוד , ופתרונה כפי ענינה תמם רד) לך בשרי .

כמז . טבעת עגיל וכומז (במדבר לא נ) .

כמן . מתחלק לב׳ מחלקות : האחד, כי במסה יחבט קצח וכמן בשבט (ישעי׳ כח כז) . המלה כמשמעה .

השני, ומשל במכמני הוהב והכסף (דניאל יא מג) ענין אוצרת נכסף , סגולת והב .

כמס . הלא הוא כמס עמדי (דברים לב לד) כמו חתום אצלי לפי הענין .

כמר . מתחלק לד׳ מחלקות : האחד , את שם הכמרים (צפניה א יד) וכמריו עליו יגילו (הושע י ה) ענין נהני במות משרתי אשרה הם .

השני , עורנו כתנור נכמרו (איכה ה י) ענין שחרות ומחשך הוא .

השלישי , כתוא מכמר (ישעיה נא ך) ופרשי מכמרת (שם יט ח) , ענין רשתות וחרמים המה .

הרביעי , יחד נכמרו נחומי (הושע יא ח) כי נכמרו רחמיו אל אחיו (ברא׳ מג ל) ענין גלגול , נתגלגלו רחמיו .

כן . מתחלק לו׳ מחלקות : כן משה בני יוסף דברים (במ׳ לו ה) בן בנות צלפחד דברת (שם כז ז) לא כן (ש״ב יח יד) כנים אנחנו (ברא׳ מב יא) כי נכון הדבר מעם האלהים (שם מא לב) כי אין בפיהו נכונה (תלים ה י) כשחר נכון מצאו (הושע ו ג) ושבתם אלי אל נכון (ש״א כג כג) וידע כי בא שאול אל נכון (שם כו ד) לא נכון לעשות כן (שמות ח כג) נכון לבי אלהים (תלים נו ח) הכין לבם (שם י יז) ענין קושט ויושר המה .

השני , ויכינו את המנחה (בראשית מג כה) והכינו את אשר יביאו (שמו׳ טז ה) ושלחו מנות

המבאר

רב) כל המאמר בענין ודיעת כלאים נמצא בכ״י המחברת אשר ביד החכם שד״ל בפדובה , ולא נמצא בכל ההעתקות אשר לפני . אמנם זה המאמר לא נכתב בבקומו בכ״י המחברת הנ״ל רק בענין הוספת בין אות טי״ת ואות יו״ד . וכבר נדפס ע״י החכם הנ״ל בספרו בית האוצר דף י״ט . וייתכן כי ברוב ההתעקות השטיוותו המעתיקים בזדון לבם או ע״מ פקוד מצויתם , בחשבם כי לא נכון לבקש טעם לאחדות כלאים כמו שלא נכון לבקש טעם לאחדות אבילת חזיר ואחדות שעטנז וכדומה , ואני הבאתיו בסקום הראוי לו .

אמר ר׳ ישבב : הנראה בזה שהחכם נמדם לא רצח בזה הפירוש ליתן טעם על איסור כלאים בכלל , רק דעתו שהתירה אברה לזרוע שדי מיני זרעים בכרם אף בריחוק סקום שהותר לנו חרץ לכרם כטעם פן תקדש המלאה , לפי שיוכל לצפות סזה תקלה . והנה הזרשה לנו ליתן טעם על איסור כלאים , כי התורה בעצמה רשפה לנו בסלת כלאים רמז לזה , שהוא סענין כלא שפירושו סניעה ועצירה ומאבר , כי המינים השונים כשיזדעו בסמוך יסנעו אלה את אלה בצמיחתם וגידולם , וזה סבה להשחתת המינים לפי שיעקו זה סזה ונשחת טעמם . וכן הביעו חז״ל , ולפי זה נתנו שיעור עד כמה ירחק בזריעת חמינים השונים , לסען לא יהיה האחד יונק כלחלוחית האחר ורק בהיותם מרוחקים כראוי הזרוע לזרעם בשדה אחד , אמנם בזריעתם בכרם נלתה לנו הטעם פן חקדש המלאה , ואיסור הזה נוהג אף בריחוק סקום שחותר לנו וולת זה בסיני ירקות רק בדרך יותר הייגו ד׳ אסות כאשר ביאר ואת החכם סנחם בפירושו באר היטב , כי אפשר שתצא סזה חקלה , לפי שכלאי הכרם אסור בהנאה וכלאי זרעים אעפ״י שהזורע אוסם לוקח סשום שדך לא תזרע כלאים הרי הן סותרין באכילה . לא כן בכלאי הכרם שהם אסורים בהנאה : הירק או התבואה או הנפנים ושרפין את שתיהם שנאסר פן הקדש המלאה , ואפילו הקש של תבואה והעצים של נפנים אסורין בהנאה ושורפין אותם ולא יבשל בהם בעת שריפתן , ויכין שהן אסורין בארץ אסרו לזרוע בחוצה הארץ והרואה בעץ פקודה ובאהבת האסת לא בשטמה יסצא חום דעתו ועסק הקירהו פה וגם בסלת לטטפות שהעסיד המלה בשרש טף והיברה עם הטף יטיפו סענין הנדה וסלל , יען שכל הרואה את האות והזכרון יתעורר לרוסם לברך ולקלס את השם הנדיל והנכבד , האחד בהכלית האחדות , על שהוציאנו סעבדות לחירות והביאנו אל ארץ טובה ורחבה . וכן הבין רש״י ז״ל עיין לעיל בשרש פף בהערה זוולת זה גם לשים נגד עינכם לבעבור תהיה יראתו על פניכם .

רג) פי הכף בסלת כלבי נקודה בקבץ , והיא הנקראת פתה בפי הסדקדקים הקדסונים .

דד) זה טיסחת לונדון . ובג״ה כתוב חסם בסמך . ובג״ו תאב . ואולי צ״ל חסם .

ח סר) ענין מדידה המה ׃

הארבע עשרה, כליות חטה (דברים לב יד) ואח שתי הכליות (שמות כט יג) ותעלונה כליתי (משלי כג כז) ׃ ענין אחד להם ׃

לא תזרע כרמך כלאים וגו׳ (דבר׳

כב ח) ׃ יש במצות אלהינו מצות תלויות ממקרה, ונזהרנו עליהם על אודות דבר, ויש במצות מצות אשר בנינם צדק, ומפעלם יורה על צדקם, ובנינם תקון עולם, ולולי הם נשחתו הדורות. ויש במצות מצות אשר לא יוכל איש שכל לאמור מה ולמה ועל מה ומדוע ואיככה, כי באשר דבר מלך שלטון, ולא יצר השמיעה אזנים כי אם להקשיב, כאשר אמר משיה אלהי יעקב ׃ זבח ומנחה לא הפצת אזנים כרית לי וגו׳, מה כתוב אחריו: אז אמרתי הנה באתי במגלת ספר כתוב עלי, כל איש שכל ואנשי לבב יודעים כי אלהינו לא שאל זבח ולא מנחה ביום הראותו בחורב, וגם עולה ומנחה לא בקש ביום הגלתו בסיני, כי כה תחלת דבריו: ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם וגו׳ על כן אמר המשורר הואל ואזנים כרית לי לשמע, עלי לשמוע ולעשות ולקיים מגלת ספר הכתובה עלי. ויש למצות מראות וענינים הרבה, ולולי טורח עולם ומרבית המלאכה עלי הייתי מרבה פנים להם וגליתי פתרונם והעמדתי להם תוכן בצורת תכנית למען יחזום מבקשיהם בעיני לבבם, ויכירו וידעו צדקת אלקינו, בראותם מצות מוגבלות וחקים גדורים, גם לגבולם גדר ולגדרים משמרות, ולמשמרות׳ חוק, וגם להם תולדות ותולדי תולדות עד תום זוקקי מצרפים, כולם נכוחים, פקודי ד׳ אמת צדקו יחדיו. אם אמרנו על כלאי הכרם כי גזרת מלך היא, וכל גזרת מלך לא על שומעיה לאמר מה באה ללמד ומה שרשי עיקרה ומה אודותיה, אבל כאשר ראינו כי לא השלים ההוראה עד שכתב בצדה פן תקדש, ידענו כי יש לה אודות ומקרה, כי בכל מקום אשר יאמר פֶּן, רצה להורות ענינה ולבאר סתומה ולגלות הקרי רמזיה, למען תהיה החוקה ברה ואין בה מכשול ׃ ואלה הם עוללי כלאים ומימי מלאה בהיותה עם תבואה במחברת, כי בכורי שניהם לכהנים ומעשרות שניהם ללוים קדוש לאלהינו, ולא נכון לחללם ולהמירם ולא למהמהם, כי אם בעת הנשלם ולא תבא תבואתם יחדיו בזמן, כי אם בעת עלות גדיש כתום קמה או תפתח סמדר ותתלחלח הנפן ונטיו נצניה ויקשרו גרגרי אשכלותיה, ואם בא יבא הקוצר לקצור קמה ולעמר צבתים בתוך הכרם, נשחתה התבואה ונשחתו בכוריה, כי לא הקום הנפח חרמש ושלוחת מנל מבלי הנעת נצנים ונוער שבלותיו, על כי הנצנים ישתרגו ויסבו קני הקמה ונמצאו העמרים נסבכים ונאחזים בנצנים ונחנקים בולזלים. ואם בא הקוצר לעוב הקמה עד געת עת קיץ לבעבור יקומון שניהם, גם זאת לא יהיה, ביבוש קצרה תשברנה ונמצאו שניהם נשחתים, ולא נכון להשחית עץ מאכל ולחבל עץ פרי ׃ ומבלעדי אלה נמצא הכרם בלי בכורים ומבלי מעשר מְעָשָׂר, ונמצא הקמה בלי מלילות כרמל ובלי חלק לוי וכהן, על כי ראשית התבואה חֲלָלה ברוע ענין, כי ישל הכרם אם יקצרו זרעוניה בעת קציר, ובהיות ככה יבוקש בכורה ואיננה וקמדה ולא תמצא, כי הבכורה הראויה להיות החלה כבר נשלה בעלותה נצה, והקמה הראויה להיות כרמל, וכרמל וקלי לכהן, כבר נשברה ונשבתה, ונתערבו אלה עם אלה והיה קדש, הלא אם חלף החליף בעל הכרם תבואה בתבואה והמיר קמה בקמה, הלא הקמה והתבואה קדש לכהן, ואף כי השחית הבכורים והמעשר הלא נקדש הכל, ואלה אל חילופי תמורה המה, כי אלו היו תמורה נמצאו הם ותמורתם קודש. ואם המעשרות מעונות פדיון בתוספת חומש ויוצאים מקודש לחול, בכורי שדה ובכורי כרם אין מעונים פדיון, וכבר נשחתו אלה ואלה ונתערבו כמשפט העליון, נרדפה נא לדעת נכוחה ונראה על עיני לבבנו משפט ארח יושר ונתיב צדק, הלא הנכוחה היא תלמד עליה ואין על האמונה כסות כי הוא נכון ונצב סלה. הלא הין קדש בהתערבו באיפת חול, או מעט מזער חול בהתערבו בערמת קדש נעשה הכל קודש לזרעונים וליין ולכל דבר, הקודש לקודש, והטמא לטמא, כי אחרי התערבו לא ינזר ולא יבדל, על כן אין נכון לחללו וראוי להיות בחזקת קדש, כאשר בנפול מעט מזער מדבר טמא בכלי מלא מטמא את הכל, והוא בהזקת טמא. ויש מהפותרים שאומרים פן הקדש, פן תטמא ולא יכולתי לדעת מה ראו על ככה ומה הטעם

השני, בכבר הירדן (מ"א ז מו) ויראו את כל כבר הירדן (בראשית יג י) ואת כל הכבר (שם יט מה) ענין מישור הם. ויתכן להיות מגזרתו כר נרחב (ישעיה ל כג) ולבשו כרים הצאן (תה' סה יד) וכר נרחב איננו רחוק מן ויכרה להם כרה גדולה (מ"ב ו כג) ולבשו כרים הצאן גם הוא איננו רחוק מכרים ואילים (דברים לב יד) הפתרון נופה הנה והנה, אבל הענין הראשון ראוי מהשני.

השלישי, ככר זהב טהור (שמות כה לט), והנה ככר עפרת נשאת (זכריה ה ז) ככר הכסף (שמות לח כו). ענין אבן משקל המה.

כל, מתחלק לי"ד מחלקות: האחד, וכלכלתי אתך שם (בראשית מה יא) וכלכל את שיבתך (רות ד טו) וכלכלו הנצבים האלה (מ"א ה ז) ויכלכל יוסף את אחיו (בראש' מז יב) מכלת לביתו (מ"א ה כה) לשון מזון המה.

השני, ומי מכלכל את יום בואו (מלאכי ג ב) ונלאתי כלכל ולא אוכל (ירמיה ו טו) מבלתי יכלת יי' (במדבר יד מז). ענין אחד להם.

השלישי, כליון חרוץ (ישעיה י כב) כלה אתה עשה (יחזקאל יא יג) ואכל אותם באפי (שם מג ח) ולא כליתי את בני ישראל (במדבר כה יא).

הרביעי, ויכל אלהים ביום השביעי (בראשית ב ב) ואל אמה תכלנה מלמעלה (שם ו מז) ותכל להשקתו (שם כד יט) ויהי ביום כלות משה (במ' ז א) כי תכלה לעשר (דברים כו יב) ובין שלמה את הבית ויכלהו (מ"א ו יד) לשון תום ומבצע המה.

החמישי, שא נא כלך (בר' כו ג) אל הנער נשא כליו (שופטים ט נד) ואם בכלי ברול הכהו (במדבר לה מז) או בכלי עץ (שם לה יח) ואיש כלי מפצו בידו (יחזקאל ט ב) כל כלי יוצר עליך לא יצלח (ישעיה נד יז) כלי רעה אולי (זכריה יא טו) ועד כל כלי הנבלים (ישעיה כב כד) כלי גולה עשי לך (ירמיה מו יט) כלים רקים (מ"ב ד ג) מים חיים אל כלי (במדבר יט יז) ואל כליך לא תתן (דברים כג כה) ונשחת הכלי (ירמיה יח ד).

הששי, כלתה לתשועתך נפשי (תהלים קיט פא) נכספה וגם כלתה נפשי (שם קכ ג) והכל דור המלך לצאת אל אבשלום (ש"ב ג לט) ענין המוד המה. ויתכן להיות מגזר' המחלקה השלישי'.

השביעי, אשר כלתני היום הזה מבוא בדמים (ש"א כה לג) איש ממנו את קברו לא יכלה ממך (בראשית כג ו) מכל ארח רע כלאתי רגלי (תהלים קיט נא) אהה יי' לא תכלא רחמיך ממני (שם מ יב) ענין מניעה המה.

השמיני, כלא ולא אצא (שם פח ט) אדני משה פלאם (במד' יא כה) ובבתי כלאים החבאו (ישעיה מב כב) ואת בניהם כלו בבית (ש"א ו י) ענין מסגר המה (א).

התשיעי, כלה קשריה (ירמיה ב לב) מציון מכלל יופי (תלים נ ב) אהבת כלולתיך (ירמיה ב ב) אני כלילת יפי (יחזקאל כו ג) המה רכליך במכלים (שם כז כד).

העשירי, וכלתו אשת פנחס (ש"א ד יט) זנתה המר כלתך (בר' לה כד) ועל כלותיכם כי תנאפנה (הושע ד יד) ערות כלתך לא תגלה (ויקרא יח טו) כמשמעם.

העשתי עשרה, כל עצמותי האמרנה (תהלים לה י) כלה זרע אמת (ירמיה ב כא) כלנו בני איש אחד נחנו (בראשית מב יא) כליל תקטר (ויקרא ו טו) וכליל על מזבחך (דברים לג י) או התחפץ זבחי צדק עולה וכליל (תלים נא כא) ושרפת באש את העיר ואת כל שללה כליל (דברים יג יז) התפקדו וכלכלו (מ"א ך כו) ולכל בהן חיי רוחי (ישעי' לח טז) לשון כל המה.

השתים עשרה, וארור נוכל ויש בעדרו זכר (מלאכי א יד) בנבליהם אשר נכלו להם (במד' כה יח) ויתנכלו אתו להמיתו (בראש' לו יח) להתנכל בעבדיו (תלים כה כה) וכלי כליו רעים (ישעיה לב ז) ולכיליו לא יאמר שוע (שם לב ה). ענין מזימות המה.

השלש עשרה, וכל בשלש עפר הארץ (שם מ יב) אלפים בת יכיל (מ"א ז כו) בתים שלשת אלפים יכיל (דה"ב ד ה) הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך (מ"א ח כו) קטן מהכיל את העלה (שם

זמבאר

וא) אפר ר' יצבב: נראה כי מיכל המים [ש"ב יז ך] הוא במחלקה הואת. והוא ענין העלה או בריכה אשר מימית כלואים ועצורים להישירם למקום הנרצה. בכר העלה שעישים למי הדהים וכדומה. ואפר הכתוב מי פלג לשטף העלה. ואולי הוראת פלג העלה חנעשה להעלות המים ממקום נמוך למקום גבוה [קאנאל].

לשון כחש וכזב הוא ׳

כה ׳ והנה כהה הנגע (ויקרא יג ו) ותכה מכעש עינו (איוב יז ז) לא כהתה עיני (דברי׳ לד ז) אין כהה לשברך (נחום ג יט) ולא כהה בם (ש״א ג יג) וכהתה כל רוח (יחזק׳ כא יב) לשון עמיפות ׳

כהל ׳ האיתך כהל להודעתני (דניאל ב כו) ולא כהלין כתבא למקרא (שם ה ח) ולא כהלין פשר מלתא להחויה (שם ה טז) ענין יכולת הם ׳

כהן ׳ והוא כהן לאל עליון (בראשית יד יח) וכהנו לי (שמות כח מא) ולכהן אלעזר ואיתמר (במדבר ג ד) ברית כהנת עולם (שם כה יג) כי חק לכהנים מאת פרעה (בראשית מז כב) ולכהן מדין שבע בנות (שמות ב טז) כי היה לי הלוי לכהן (שופטים יז יג) כהן אן (בראשית מא מה) ענין אחד המה [ג״ה קרובי ענין הם] ׳

כו ׳ כויה תחת כויה (שמות כא כה) ורגליו לא תכוינה (משלי ו כה) לא תכוה (ישעיה מג ב) מכות אש (ויקרא יג כד) ענין צורב המה ׳

כזב ׳ כל האדם כוזב (תלים קטז יא) שוא ודבר כוזב (משלי ל ח) אל תכוב בשפתהך (מ״ב ד טז) אשר לא יכובו מימיו (ישעיה נח יא) ׳ ענין כחש הם ׳

כח ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחד, כח הזרוע (דניאל יא ו) בכחו רגע הים (איוב כו יב) כחי וראשית אוני (בראשית מט ג) אם כח אבנים כחי (איוב ו יב) ׳ ענין מעוז המה ׳

השני, והוכח אברהם את אבימלך (בר׳ כא כה) הוכח תוכיח את עמיתך (ויקרא יט יז) לכו נא ונוכחה יאמר י׳ (ישעיה א יח) ׳

כחל ׳ כחלת עיניך ועדית עדי (יחזקאל כג מ) ענין פוך הוא, לתקן את העתים ׳

כחש ׳ מתחלק לב׳ ענינים : האחר, כחש לו (מ״א יג יח) ולא תכחשו (ויקרא יט יא) סבבני בכחש אפרים (הושע יב א) ׳ לשון כוב הם ׳

השני, ויקם בי כחשי בפני יענה (איוב טז ח) ובשרי כחש משמן (תהלים קט כד) ענין רזון המה ׳

כי ׳ מתחלק למראות לפי ענינם אשר ימשכם ר) ׳ הענין האחד, כי תבאו אל הארץ (שמות יב כה) כי תקרב אל העיר (דברים כ י) ׳ כי תצא מחנה (שם כג י) ׳

הענין השני, כי מרו מריתי (איכה א ב) כי אש היא עד אבדון תאכל (איוב לא יב) כי כשמו כן הוא (ש״א כה כה) ׳

הענין השלישי, כי הביאתני עד הלום (ש״ב ז יח) מי אנכי כי אלך אל פרעה, וכי אוציא את בני ישראל ממצרים (שמות ג יא) כי נתן לצבאך להם (שופטים ח ו) ׳ וכל כי אשר הקרימו אף נהפך ענינו, כאלה, אף כי אנכי אענכו (איוב ט יד) אף כי אנוש רמה (שם כה ו) ואף כי נלך קעילה (ש״א כג ג) ׳ ומהם כי אשר הקדימו אין, או אל, או לא, שוים בפתרונם, אך אינם כמו אלה העליונים ׳ ואלה קצותם : אין לי טוב כי המלט אמלט אל ארץ פלשתים (ש״א כז א) ׳ אין שם איש וקול אדם כי אם הסוס אסור (מ״ב ז י) אין חפץ למלך במהר כי במאה ערלות פלשתים (שמ״א יח כה) אל תאכלו ממנו נא ובשל מבושל במים כי אם צלי אש (שמות יב ט) אל תעצר לי לרכב כי אם אמרתי לך (מ״ב ד כד) ולא יקח ממך בשר מבושל כי אם חי (ש״א ב טו) לא לך עזיהו להקטיר ליי׳ כי לכהנים בני אהרן המקדשים להקטיר (דה״ב כו יח) לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי יי׳ יחיה האדם (דברים ח ג) כי לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו כי ימינך וזרועך (תלים מד ד) ׳

ככ ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחר, והכית בצור (שמות יז ו) והך את עפר הארץ (שם ח יב) יך ויחבשני (הושע ו א) ויך בהם מכה גדולה (ש״א יט ח) ולהכות באגרוף רשע (ישעי׳ נח ד) ׳

השני, כה תברכו (במדבר ו כג) כה תעשה להם (שם ח ז) וככה האכלו אתו (שמות יב יא) וה בכה וזה אמר בכה (מ״א כב כ) זה אמר ככה וזה אמר ככה (דה״ב יח יט) אין ההא יסור במלה ׳

ככר ׳ מתחלק לג׳ מחלקות : האחר, וככר לחם אחת (שמות כט כג) ענין פת הוא ׳

המבאר

ר) פתרון כי בענין הראשון הוא כמו אם, ובענין השני הוא כמו יען, ובענין השלישי אם נמצא לבדו פירושו כפו א ש ר, ואם הקדימו מלת אין אל או לא, פתרונו אך ורק.

כאב ׳ כב כבד כבל כבס כבע כבר כבש כבש כבשן ׳ כד כדב ׳ כה כהל כהן ׳ כו ׳ כוב ׳ כח כחל כחש ׳ כי ׳ כ ׳ ככר ׳ כל כלב כלח כלם כלף ׳ כמה כמז כמן כמס כמר ׳ כן כנס כנע כנף כנש ׳ כס כסה כסל כסם כסף כסת ׳ כעז כעס ׳ כף כפל כפן כפס כפר כפש כפת ׳ כר כרוב כרבל כרך כרכב כרכם כרם כרמל כרע כרש כרת ׳ כשב כשל כשף כשר ׃ כת כתב כתל כתם כתף כתר כתש ׳

כאב ׳ מתחלק לג׳ מחלקות ׃ האחד ׳ כי הוא יכאיב ויחבש (איוב ה יח) בהיותם כאבים (בראשית לד כה) ואל מכאב חלליך יספרו (תלים סט כו) וקוץ מכאב (יחזקאל כח כד) ׳

השני ׳ וכל החלקה השובה רמכאיבו באבנים (מ״ב ג יט) ענין רגימה הוא לפי הענין ׳

כב ׳ לכבות את האהבה (שיר ח יז) לא יכבה בלילה נרה (משלי לא יח) כפשתה כבו (ישעיה מג יז) תוקף על המוזה לא תכבה (ויקרא ו ו) ענין אחד להם ׳

כבד ׳ מתחלק לג׳ מחלקות ׃ האחד ׳ כבד את אביך (שמות כ יב) כבדני נא (ש״א טו ל) בן יכבד אב (מלאכי א ו) והעשר והכבוד מלפניך (דה״א כט יב) לשון יקר המה ׳

השני ׳ כבד לב פרעה (שמות ז יד) וינהגהו בכבדות (שם יד כה) ועיני ישראל כבדו מזקן (בר׳ מח י) עם כבד עון (ישעיה א ד) וכבד משאה (שם ל כז) כמשא כבד יכבדו ממני (תלים לח ה) ענין יקר המה קצז) ׃ והכבדתים ולא יצערו (ירמ׳ ל יט) יכבדו בניו ולא ידע ׳ ויצערו ולא יבין למו (איוב יד כא) מחול ימים יכבד (שם ו ג) התכבד כילך ׳ התכבדי כארבה קצח) (נחום ג טז) בעם כבד וביד חוקה (במדבר כ כ) ׳

השלישי ׳ ואת יתרת הכבד (שמות כט כב) עד יפלח חץ כבדו (משלי ז לג) ראה בכבד (יחזק׳ נא כו) כמשמעם ׳

כבל ׳ ענו בכבל רגלו (תה׳ קה יח) ונכבדיהם בכבלי ברזל (שם קמט ח) לשון אזיקים ורהוקות המה ׳

כבס ׳ וכבסתם בגדיכם (במדבר לא כד) הרב כבסני מעוני (תהלים נא ד) וכבס שניח ושחר (ויקרא יג נח) אחרי הכבס את הנגע (שם יג נה) ואם לא יכבס (שם יג טז) ענין רחיצה המה ׳

כבע ׳ וכובע ישועה בראשו (ישעיה נט יז) והתיצבו בכובעים (ירמ׳ מו ד) כמו כובע נחשת (ש״א יז ה) הוא ׳

כבר ׳ מתחלק לד׳ מחלקות ׃ האחד ׳ כבר נקרא שמו (קהלת ו י) ואשר להיות כבר היה (שם ג טו) את אשר כבר עשוהו (שם ב יב) ׳

השני ׳ כאשר ינוע בפברה (עמוס ט ט) ואת מכבר הנחשת (שמות לה טז) ׳

השלישי ׳ הן אל כביר (איוב ו ה) ירע כבירים לא חקר (שם לד כו) יתן אכל למכביר (שם לו לא) מים כבירים שטפים (ישע׳ כח ב) ויהי עוד כברת הארץ קצט) (בראשית לה טז) ענין רבוי הם ׳

הרביעי ׳ על נהר כבר (יחזקאל א א) ׳

כבש ׳ ונכבשה הארץ לפני י׳ (במדבר לב כב) הגם לכבוש את המלכה (אסתר ז ה) יכבוש עונתינו (מיכה ז יט) ׳ ויש כבש ענין מעלה לפי הענין ׳ וכבש בוהב לכסא מאהזים (דה״ב ט יח) ׳

כבש ׳ כבשים בני שנה (שמות כט לח) את הכבש האחד (ויקרא יד יב) וכבשה אחת (שם יד י) כבשת הצאן לבדהן (בראשית כא כח) לשון אחת המה ׳

כבשן ׳ ויעל עשנו כעשן הכבשן (שמות יט יח) כקישר הכבשן (בראשית יט כח) ויקחו את פיח הכבשן (שמות ט י) ׳

כד ׳ מתחלק לב׳ מחלקות ׃ האחד ׳ כד הקמח (מ״א יז יד) וכדה על שכמה (בראשית כד טו) ולפדים בתוך הכדים (שופטים ז טז) ׳

השני ׳ ושמתי כדכר שמשתך (ישעיה נד יב) מאבני יקרה הוא ׳

כדב ׳ ומלה כדבה ושחיתה (דניאל ב ט) ׳

המבאר

קצז) תרגום כבד לב פרעה ׃ י ק ר לביה דפרעה ׳

קצח) רש״י ׃ ויש פותרים התכבדי כילך התכפי בכובד נייסות כילך והתכבדי לשון עם כבד עכ״ל ׳ קצט) רש״י ׃ פנחם פירש לשון כביר רבוי מהלך רב וכו׳ ואומר אני שהוא שם מדת קרקע כמו מהלך פרסה או יותר ׳ כמו שאתה אומר צמר כרם כך במהלך אדם נותן שם מדה בכרת ארץ ׳

נגע ' כאלה : ידי כבדה על אנחתי (איוב כג ב) ידי לילה נגרה ולא תשוג (תהלים עז ג) ' ויש יד כמשמעה וענינו עצה , היד יואב אתך בכל ואת (ש"ב יד יט) '

יד . מן המצר קראתי יה (תהלים קיח ה) עני במרחב יה (שם) ' כי ביה ה' צור עולמים (ישעיה כו ד) הוא השם הנכבד והנורא אשר לא יסתר ולא יגזר מגזרה '

יון ' משיט היון (תהלים מ ג) טבעתי ביון מצולה (שם סט ג) '

יחש ' כתבם המיחשים ולא נמצאו (עזרא ב סב) ואלה ראשי אבותיהם והתיחשם (שם ה א) ענין מחקרי משפחות המה '

יין ' יין ושכר (ויקרא י ט) .

ים ' מתחלק לשני מחלקות : האחד , ים ודרום ירשה (דברים לג כג) ימה וקדמה (בראש' כח יד) הבט דרך ים (מ"א יח מג) כי הוא על ימים יסדה (תלים כד ב) '

השני , יום ליום יביע (שם יט ג) ימים על ימי מלך תוסיף (שם סא ז) כמשמעם '

ימין ' וימיני טפחה שמים (ישעיה מח יג) אם השמאל ואימינה (בראש' יג ט) בהן ידו הימנית (ויקרא ח כג) '

יעל . עת לדת יעלי סלע (איוב לט א) צורי היעלים (ש"א כד ג) '

יער . וכבוד יערו וכרמלו (ישעיה י יח) ' וברר ברדת היער (שם לב יט) '

יף ' יפה עשיתיו (יחזקאל לא ט) ויף בנפלו (שם לא ז) מציון מכלל יפי (תלים נ ב) יפה נוף (תלים מח ג) יפה ענף (יחזקאל לא ג) יפיפית מבני אדם (תה' מה ג) מה יפית ומה נעמת (שיר ז ז) ' ענין נוי המה '

יצהר ' תירושך ויצהרך (דברים יד כג) ועל תירוש ועל יצהר (ירמיה לא יב) שמן זית הוא '

ירח . עשה ירח למועדים (תהלים קד יט) גרש ירחים (דברים לג יד) ירחי שוא (איוב ז ג) לשון חדשים '

ירך . מתחלק לשני ענינים : האחד , יוצאי ירך יעקב (שמות א ה) ועד ירכים (שם כח מב) תחת ירכי (בראשית כד ב) '

השני , לירכתי ימה (שמות כו כז) ולירכתי המשכן ימה (שם כו ב) ענין זויות המה '

ירק . מתחלק לשלשה ענינים : הענין האחד , ירק עשב (בראש' א ל) ויהי לי לגן ירק (מ"א כא ב) ולא נותר כל ירק בעץ (שמות י פו) ואחר כל ירוק ידרוש (איוב לט ח) '

השני , ואברותיה בירקרק חרוץ (תלים סח יד) סח יד) הוא אבן יקרה מאבני השהם ' ויתכן להיות ענינו כענין קצה) ירק ונמצא גזרה אחת להם '

השלישי , ירקרק או אדמדם (ויקרא יג מט) שקצרורות ירקרקות או אדמדמות (שם יד לז) ונהפכו כל פנים לירקון (ירמיה ל ו) ' גם זה נוטה ענינו לענין העליון '

יש . יש ויש תנה את ידך (מ"ב י פו) ישי מות עלימו קצי) (תלים נה פז) אם ישכם עושים (בראשית כד מט) כי את אשר ישנו פה (דברים כט יד) אם ישך משלה (בר' מג ד) ענין אחד להם '

ישיש ' גם שב גם ישיש בנו (איוב פו י) בישישים חכמה (שם יב יב) ענין זקנה ושיבה '

ישפה ' תרשיש שהם וישפה (שמות לט יג) אבן יקרה הוא '

יתד . ויתד תהיה לך (דברים כג יד) תמוש היתר התקועה במקום נאמן (ישעיה נד כה) וכל היתרות למשכן (שמו' לח כ) את יתד האהל (שופ' ד כא) .

יתום ' יתום ואלמנה (דברים י יח) אבי יתומים (תלים סח ו) '

יתר : יתרים להים (שופטים פז ז) כי יתרו פתח (איוב ל יא) כוננו חצם על יתר (תלים יא ב) ואת מיתריהם (שמות לה יח) ואת מיתריו (שם לט מ) '

ותשלם מחברת י"ד

המבאר

קצה) זאת נוסחת העתקת שד"ל בסדובה, ובנוסחת לונדון כתוב עפ"מ בעין ירק . ובנ"ב עינו כעין ירק . ונראה כי הצדק בראשונה .

קצי) הכתיב הזה חסר בכל העתקות אשר אתי. ותיספתיו לפי דברי רש"י בהתלים וז"ל : וכנחם פתר ישי לשון יש . כמו אם ישכם עושים , אשר ישנו פה .

טרח . טרחכם ומשאכם (דברים א יב) היו עלי לטרח (ישעיה א יד) אף ברי ישריה עב (איוב לז יא) וכה פתרונו לפי ענינו , בהיות השחק בר וצח ישריה עב ויבהרנו , גם מעביר רוח ויטהרנו אלה מפלאות תמים דעים .

טרם . טרם תיראון (שמות פּ ל) בטרם הרים הטבעו (משלי ח כה) מטרם שום אבן אל אבן (חגי ב פּו) הטרם תדע (שמו' י ז) פתרונו העדין לא תדע כי אבדה מצרים .

טרף . מתחלק לג' מחלקות : האחר , טרף טרף (בראשית לו לג) אם טרף ישרף יבאהו עד (שמו' כב יב) וימלא טרף חריו (נחו' ב יג) טרפה לא הבאתי אליך (בראשית לא לפ) בנימין זאב ישרף (שם מט כו) לשון חתף [נ"ה חטף] המה . השני , המריפני לחם חקי (משלי ל ה) טרף נתן ליראיו (תלים קיא ה) ותהן טרף לביתה (משלי לא פו) ענין מזון המה .

השלישי , כל טרפי צמחה תיבש (יחזק' יז יט) לשון עלים הוא , וכל עלה בלשון ארמית טרפא .

טש . כי לא ישש י' את עמו (ש"א יב כב) וישש משכן שלו (תלים עח ס) כי נטשתה עמך בית יעקב (ישע' ב ו) והשביעית תשמטנה ונטשתה (שמות כג יא) מפני הרב נטושה (ישעי' כא פו) וישש על המחנה (במדבר יא לא) . ענין שילוח והנחה המה . ופתרון הרב נטושה , הרב משולחה להרוג ולא מנוצה מהרג [נ"ה מהרה] . ופותרים מהליפים נו"ן בלמ"ד ואומרים לשושה , והמלה על יסורתה עומדת .

טש . כנשר יטוש עלי אכל (איוב ט כו) כמו ידאה ויעוף .

ותשלם מחברת טי"ת

אחל מחברת יו"ד

יאר . יבל יבם . יד . יה . יון . יחש . יין . ים ימין . יעל יער . יקי . יצהר . ירח ירך ירק . יש . ישיש ישפה . יתד יתר .

יאר . יאר לי (יחזקאל כט פו) לי יארי (שם כט ג) על יאריהם (שמו' ז יט) והדגה אשר ביאר (שם ז יח) .

יבל . מתחלק לב' מחלקות : האחד , יובל הוא (ויקרא כה י) וביובל יוצא (שם כה לא) עד שנת היובל (שם נה כה) שופרות היובלים (יהושע ו ד) לשון חקיעה הם , והעברת שופר תרועה (ויק' כה פו) יוכיח , ולא נקרא שנת החמשים יובל כי אם עקב העברת השופר .

השני , יבלי מים (ישעי' ל כה) על יובל ישלח שרשיו (ירמיה יז ה) . ענין פלגים המה .

יבם . בא אל אשת אחיך ויבם אתה (ברא' לח ח) לא אבה יבמי (דברים כה ז) שובי אחרי יבמתך (רות א טו) ענין אחד להם .

יד . מתחלק לד' מחלקות : האחד , יד תחת יד (שמות כא כד) ועל בהן ידו הימנית (ויקרא ח כג) ידיכם רמים מלאו (ישעיה א פו) וישלח תבנית יד (יחזקאל ח ג) וידי ארם (שם א ח) כמשמעו .

השני , ויד תהיה לך (דברים כג יג) יד חזית (ישעיה נו ה) אל יד חמת (יחזקאל מח א) על יד היאר (שמות ב ה) כל יד נחל יבוק (דברים ב לו) והאתנות רעות על ידיהם (איוב א יד) . ענין מקום המה .

השלישי , וימצאם עשר ידות (דניאל א ך) וארבע הידות יהיה לכם (בראשית מז כד) . ענין חלקים המה .

הרביעי , שתי ידות לקרש האחד (שמות כו יז) לשתי ידתיו (שם כו יפ) . ענין ציורים הם . ויש יד אשר ענינו ענין נבואה , והיה יד כמשמעו כאלה : היתה עלי יד י' (יחז' לו א) בחזוק היד (ישע' ח יא) ויד י' היתה אלי קצר) (יחו' לפ כב) ויד ה' עלי הזקה (שם ג יד) . ויש יד אשר ענינו

המבאר

קצר) מכאן ואילך עד סוף מחברת יוד חסר בהעתקת האמבורג .

השני, עת לטעה (קהל' ג ב) מטע י' להתפאר (ישעיה סא ג) תנרש גוים ותטעה (תלים פ ט) לשון שתל המה ·

טעם · מתחלק לב' מראות: האחד, מטעם המלך (יונה ג ז) משבעה משיבי טעם (משלי כו טז) טעמו וראו (תלים לד ט) התיב עטה ושעם (דניאל ב יד) ענין עצה המה ·

השני, טעם טעמתי בקצה המטה (ש"א יד מג) ועשה לי מטעמים (בראש' כו ד) אל ימעמו מאומה (יונה ג ו) לשון לעיסה ומאכל ·

טען · מטעני חרב (ישעיה יד יט) טענו את בעירכם (בראשית מה יז) ענין עמס ומשא הוא ·

טף · מתחלק לד' מחלקות: האחד, טף ונשים (אסתר ג יג) כמשמעו:

השני, ישפו ההרים עסיס (יואל ד יה) נטפות מור עבר (שיר ה יג) ועלימו רמטף מלתי (איוב כט כב) הלוך וסחוף (ישע' ג טז) ענין מיסה מור [נ"ו מור ונטיפה] המה · ופתרון הלוך וסחוף תלכנה כה הוא לפי הענין, הולכות בנות ציון נטוחות בושם רקוחות במרקח', וראוי להיות שחוף מגורת נטף ושחלת וחלבנה (שמות ל לד) וגמול המפעל יוכיח קצא), והיה תחת בשם מק יהיה (ישע' ג כד) · וגם יתכן להיות טפוף מגורת והטף אל דרום (יחז' כא ב) וכה יהיה פתרונו, הלוך וטפוף, ואמור תלכנה, מדברות גדולות ויוצא עתק מפיהם, המלה נוטה הנה והנה, נכונה לשתי פנים, ראויה לשני ענינים · ופתרון ועלימו תטף מלתי, תול כטל אמרתי, ופיהם פערו למלקוש (איוב כט כג) יוכיח ·

השלישי, והטף אל דרום (יחזקאל כא ב) אל תטיפו יטיפון לא יטיפו לאלה (מיכה ב ו) ולא תטיף על בית ישחק (עמוס ז טז) והיו למטפת בין עיניך קצב) (דב' ו ח) לשון מלל וניב שפתים, ופתרון והיו למטפות כה הוא וכה ענינו כאמור, שויתי י' לנגדי תמיד (תה' טז ח) וכה הזהיר משה את ישראל, באמרו והיו למטפת בין עיניך, עמי שירת אמרי נגד [נ"ל נוכח] פניך, וחקותי מול [נ"ו נגד] עיניך, ואל תשכח את הדברים אשר ראו עיניך, לבעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו · הוא אשר דבר שלמה בספר משלי (ג ג) קשרם על גרגרתיך כתבם על לוח לבך ·

הרביעי · הנטיפות והשרות והרעלות (ישעיה ג יט) מיני עדי תלאים הם ·

טפח · מתחלק לב' מחלקות: האחד, טפח סביב (שמות כה כה) וימיני טפחה שמים (ישע' מח יג) אשר טפחתי ורביתי (איכה ב כב) עללי טפחים (שם ב כ) הנה טפחות (תהלים לט ו) ועביו טפח (מ"א ז כו) ענין מרת יד קטנת מדות ·

השני, הבי המטפחת (רות ג טו) והמטפחות והחריטים (ישעיה ג כב) ענין צעיפות [נ"ל צפיעות] המה ·

טפל · טפלו עלי שקר זדים (תלים קיט סט) ותטפל על עוני (איוב יד יז) כמו ותחתם [נ"ו ותחבר] על עוני ·

טפר · וטפרוהי כצפרין (דניאל ד ל) לשון צפורן · ובלשון ארמית מיפרא צפורן ·

טפש · טפש כחלב לבם (תלים קיט ע) אין למלה זאת דמיון בתורה ופתרונה כפי ענינה, שמן כחלב לבם, טפש כמו שמן ·

טר · מתחלק לד' מחלקות, האחד, ומכה טריה (ישעיה א ו) וימצא לחי חמור טריה (שופ' טו טז) ופתרון ומכה טריה, לחה ורטובה, תמיד נוביעת קצב) ·

השני, לא אמור לעולם (ירמיה ג יב) לא תקם ולא תטר (ויקרא יט יח) הינטר לעולם (ירמיה ג ה) כמטרא לחץ (איכה ג יב) ויקימני לו למטרה (איוב טז יב) בחצר המטרה (ירמיה לב ב) לשון משמר המה ·

השלישי, והמטר השני (שמו' כח יח) ארבעה טורי אבן (שם לט י) ענין סדרים המה ·

הרביעי, נבנה עליה טירת כסף (שיר ח ט) תהי טירתם נשמה (תהלים סט כו) בחצריהם ובטירתם (בראשית כה טז) ·

טרד · דלף פורר ביום סגריר (משלי כז טו) ומן אנשא לך פרדין (דני' ד כט) ולך פרדין מן אנשא (שם ד כב) לשון גרש המה ·

המבאר

קצא) פי' הנפול של מעשה בנות ציון הכתוב להלן בפסוק' בין העינים יזכר הנם וידבר בו ·

קצב) ר"ש"י ופמחם חברו עם חטף אל דרום, אל תטיפו, לשון דבירן, כמו ולוכרין בין עיניך שהרואה אותם קשורים קצב) רש"י, ופנחם פירש לשון לחות כלומר לחה ורטובה תמיד נוביעת ·

יה) וכה פתרון מי שת בטחוה הכמה, הוא מקום משך [נ"ול מכון] הרעה, מבוע הנובע קצ) משך החכמה, וכה פתרון כמטחוי קשת, נתרחקה הגר מן הילד כמדת משך הקשת כוריקת חץ· על כן פתר אנקלוס על פי תחכמונים ארחיקה כמיפד בקשתא· וכל משך הנמצא בלשון עברית, בלשון נגד [נ"ו מיגד] הוא מהורגם· והוי"ו איננו יסוד במלה, אע"פ שהוא נעוץ בפה, והויין המנענעים את הפה אשר אינם יסוד במלה, הנם כתובים במחברת וא"ו·

טחן · מתחלק לב' מהלקות: האחר, תטחן לאחר אשתי (איוב לא י)·

השני, ויטחן עד אשר דק (שמות לב כ) קהי רחים וטחני קמח (ישע' מז ב) ופני עניים תטחנו (שם ג טו)·

טחר · וך אתם בטחרים (ש"א ה ו) בשחין מצרים ובטחורים (דברים כח כז)·

טל · מתחלק לד' מהלקות: האחד, טל ומטר (מ"א יז א) שראשי נמלא טל (שיר ה ב) והשמים יתנו טלם (זכריה ח יב) ענין רסף רסיסים·

השני, כי יפל לא יוטל (תלים לו כד) הן איים כדק יטול (ישעיה מ טו) והטלתי אתך (ירמיה כב כו) הטיל רוח גדולה (יונה א ד) בחיק יוטל את הגורל (משלי טז לג) מדוע הוטלו הוא וזרעו (ירמיה כב כח) ונטל החול (משלי כז ג) נרמיו כמטיל ברזל (איוב מ יח) שלש אנכי נוטל עליך (ש"ב כד יב) משלשלך מלטלה גבר (ישע' כב יז)·

השלישי, תטלל היות ברא (דניאל ד ט) לשון צל הוא, וכמהו בענינו, הוא יבוננו ויטללנו (נחמ' ג טו)·

הרביעי, טלה חלב אחד (ש"א ז ט) זאב ומלה (ישעיה סה כה)·

טלא · נקוד ומלוא (בראש' ל לב) ונעלות בלות ומטלאות (יהושע ט ה) ותעשי לך במות טלאות (יחזק' מז טז) לשון אחד המה, הבמות הקוקות, והצאן נקודות, והנעלות פצולות·

טמא · ומהרתם מכל טמאותיכם (יהוקאל לו כה) ואמרתי אוי לי כי נדמתי, כי איש טמא שפתים אנכי (ישעיה ו ה) כה פוהרים בו אנשי פתרון, אוי לי כי שהקתי עת ששמעתי שלש קדושות שרפים ולא עניתי עמהם, ומעמידים [נ"ו והעמידו] פתרון נדמתי מגזרת ידמו כאבן (שמו' מז טז) ונראית המלה לפי ענינה, כי איננה כי אם מגזרת כי נרמה כל עם כנען (צפניה א יא) ואל תדמו בעונה (ירמיה נא ו) לשון גריסה ושבירה, וכה פתרון הפסוק לפי ענינו, אמנם הנביא ההוא ראה הזיון גדול ומראה מופלאה ונוראה, ראה את אלהי ישראל יושב על כסא רם ונשא, והענין כלו, ויהי בראותו את המראה הגדול, אמר אוי לי כי מות אמות, כי את המלך י' צבאות ראו עיני, מהזה שדי ראיתי פנים אל פנים, לא אחיה עוד כי מות אמות, ובהראנו על הדבר השינו אחד מן השרפים ויאמר אליו אל תירא כי לא תמות וסר עונך וחטאתך תכופר, וממוצא הדבר יבין המשכיל, הלא כה אמר יעקב בראותו את מלאך ה', כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי (בראש' לב לא) ויי' אמר כי לא יראני האדם וחי (שמות לג ך) וגם מנוח כה אמר בראותו את המלאך, מות נמות כי אלהים ראינו (שופטים יג כב)· וגם הנביא הזה אחרי דבריהם נמה, ואהז נתיבתם, באמרו אוי לי כי נדמתי ונאספתי, כי את המלך י' צבאות ראו עיני (ישע' ו ה) יוכיח על הפתרון כי כן הוא· וכל הבא אחרי ענין כמו זה נומה אחורנית לענין הנקדם לפניו, כמו כי אלהים ראינו (שופטים יג כב) כי חמאנו לך (ירמיה יד כ) כי י' אלהינו הדמנו (שם ח יד) ורובם בענין הזה נסדרים·

טמן · למען בחבי עוני (איוב לא לג) והנם טמונים בארץ (יהו' ז כא) וטמנתם במלט במלבן (ירמיה מג ט) מטמן באמתחתיכם (בראשית מג כג) וכמטמנים תחפשנה (משלי ב ד)·

טנא · ברוך טנאך ומשארתך (דב' כח ה) ולקח הכהן הטנא מידך (שם כו ד) ענין סל הוא·

טנף · איככה אטנפם (שיר ה ג) ענין גיאול הוא·

טע · מתחלק לב' מהלקות: האחד, התעו את עמי (יחזקאל יג י) כמו התעו והשגו· אין למלה זאת דמיון בתורה כי אם בלשון משנה·

המבאר

קצ) בנו"ה כתוב ה טב ע· זברוך כי הסופר טעה מחמונת נו הדומה לצורת ט בכתיבה·

חרטר · חתר נחשך בתים (איוב כר טז) לא בחתרת מצאתים (ירמיה ב לד) ויחתרו האנשים (יונה א יג) · ענין מַכָּרָה קפז) המה ·

נשלם מחברת חי״ת

אחל מחברת טי״ת

ט . טא טאב . טב טבח טבל טבע טבור · טהר . טו טוח . טח טחן טחר . טל טלא . טמא טמן · טנא טנף . טע טעם טען . טף טפח טפל טפר טפש . טר טרד טרח טרם טרף · טש טש .

ט . מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , להטורת משפט גבר (איכה ג לה) לא תטה משפט (שמות כג ו) ויפו משפט (ש״א ח ג) הט אונך לי (תלים יז ו) ·

השני , נטה שמים לבדו (איוב ט ח) נטה את מפך (שמות ח יב) נטיו רגלי (תלים עג ב) .

טא . ומאשאתיה במטאטא השמד (ישעיה יד כג) כמיט חוצות אדיקם (ש״ב כב מג) הצילני ממיט ואל אטבעה (תהלים סט טו) לשון טינא (דניאל ב מא) .

טאב · שניא טאב עלוהי (דניאל ו כד) לשון טוב הוא בלשון ארמית :

טב . טוב י׳ לקוו (איכה ג כה) ויישב הדבר (בראשית מא לז) טובתי בל עליך (תהלים סז ב) וכה פתרונו לפי הענין , השובה אשר אתה גומל עלי , והחסר אשר אתה עושה עמדי אינני לי עליך , ואין אני ראוי לו , אבל עקב קדושים אשר בארץ המה (שם סז ג) ·

טבח . וטבח טבח והכן (בראשית מג טז) טבוחה מבחה מסכה יינה (משלי ט ב) דכינו לבניו מטבח (ישעיה יד כא) לשון זבח ושחיטה .

טבל · ושבל בשמן רגלו (דברים לג כד) וישבלו את הכתנת בדם (בראשית לז לא) סרוחי טבולים בראשיהם (יחז׳ כג טו) ופתרונו כפי ענינו , סרח העודף מהמצנפת הצבועה קפז) .

בצבע ע״ל , וע״ו תיבאר כונת מנחם .

קפז) מן הכתוב ומכרחה פלה ושפפה [צפניה ב ט] . ובב״ר כתוב ענין הפירה והחבולה .

קפח) וזה לשון הרד״ק בשרש טב״ל : סרוחי טבולים בראשיהם , אומר על המצנפות שעל ראשם שהם סרוחים ויתרים תלים לאחוריהם וטבולים , ר״ל שהמצנפות טבולים

המבר

טבע . מתחלק לב׳ מחלקות : האחר , טבעתי בין מצולה (תהלים סט ג) מבעו בארץ שעריה (איכה ב ט) .

השני , במבעת הארן (שמות כה טו) ונחתם במבעת המלך (אסתר ג יב) .

טבור . טבור הארץ (שופטים ט לז) ·

טהר · ואסף איש מהור (במדבר יט ט) כל עוף מהור (דברים יד ך) וכעצם השמים למהר (שמות כד י) ורוח עברה ותטהרם (איוב לז כא) ענין צחות המה :

טו . טוו את העזים (שמות לה כו) ויניאו מטוה (שם לה כה) בידה טוו (שם) מעשה פתיל חוטין הם .

טוח · ארין אזל מלכא להיכלה ובת טוחת (דנ׳ ו יט) אין למלה זאת דמיון בתורה בלשון עברית , ופתרונו לפי ענינו לן בצום ותענית ודמיונו בלשון ארמית כי אם צלי אש (שמות יב ט) אלהן טוי נור (ת״א) גם זה נוטה לענין הפתרון כמעט קט .

טח . מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , אמור אל מחי תפל (יחזקאל יג יא) כי טח מראות עיניהם (ישעיה מד יח) איה הטיח אשר מחתם (יחזקאל יג יב) .

השני , הרחק כמטחוי קשת (בר׳ כא טז) מי שת בטחות חכמה (איוב לח לו) הן אמת הפצת בטחות קפט) (תלי׳ נא ח) ענין אחד להם · ופתרונו לשון משך , כי כאשר יש משך לקשת , כן יש משך לדעת , וזה המשך הנמצא לקשת , ואיש משך בקשת לתמו (מ״א כב לד) · וגם זה המשך הנמצא לרעת , ומשך חכמה מפנינים (איוב כח

קפט) ושם בטחי קשת , וכן מי שת בטחות חכמה פתרונו לשון משך . כי כאשר יש לקשת בשך כן יש משך לדעת .

השני׳ החשיתי מעולם (ישעיה מב יד) הלא אני מחשה ומעולם (שם נז יא) גם אני ידעתי החשו (מ״ב ב ג) עת לחשות (קהלת ג ז) ענין שתק הם׳

השלישי׳ תהרו חשש (ישעיה לג יא) וחשש להבה ירפה (שם ה כד) ענינו יורה עליו׳ חשש׳ וקש׳ ומוץ׳ קרובי ענין הם׳

חשב ׳ מעשה חשב (שמות כו א) רבות מחשבות בלב איש ועצת י׳ היא תקום (משלי יט כא)׳

חשה ׳ וטיאר חשחות בית אלהך (עזרא ז ך) ומה חשחן (שם ו ט) לא חשחין אנחנא על דנה פתגם להתבותך (דניאל ג טז)׳

חשך ׳ כחשכה כאורה (תלים קלט יב) יגיה חשכי (שם יח כט) לפני חשכים (משלי כב כט) חשכת מים (תלים יח יב) אור חשך באהלו (איוב יח ו) לשון מאפל הוא׳

חשך ׳ ואחשך גם אנכי (בראשית כ ו) גם אני לא אחשך פי (איוב ז יא) מרדף בלי חשך (ישעיה יד ו) לא חשכו רק (איוב ל י) ולא חשכת את בנך את יחידך ממני (בראשית כב יב) ענין מניעה הם׳

חשל ׳ ויזנב בך כל הנחשלים אחריך (דבר׳ כה יח) מהדק וחשל (דניאל ב מ)׳

חשמל ׳ וארא כעין חשמל (יחזקאל א כז) כעין החשמלה (שם ח ב)׳

חשמן ׳ יאתיו חשמנים מני מצרים (תלים סח לב) וחשמון ובית פלט (יהושע טו כז) ויסעו מחשמנה (במדבר לג ל) חשמנים יושביהם קפב) כמשמעו׳

חשן ׳ חשן ואפוד (שמות כה ד) ועשית על החשן (שם כח כב) ועשית חשן משפט (שם כב מז)׳

חשף ׳ חשף י׳ את זרוע קדשו (ישעיה נב י) מהשף הלבן (בראשית ל לז) ויחשף יערות ובהיכלו (תלי׳ כט ט) חשף חשפה והשליך (יואל א ז) ולחשף מים מגבא (ישעיה ל יד) כשני חשיפי עזים (מ״א כ כז) וחשופי שח (ישע׳ כ ד) חשפי שובל (שם מז ב) ענין גלוי הם׳

חשק ׳ מתחלק לב׳ מחלקות: האחד, ואת כל חשק שלמה (מ״א ט א) שכם בני חשקה נפשו בבתכם (בראשית לד ח) ענין רצון הם׳

השני, וחשקיהם כסף (שמות כו י) מחשקים כסף (שם כו יז)׳

חשר ׳ חשרת מים (ש״ב כב יב) פתרונו לפי ענינו, חשרת כמו חשכת קפב)׳

חת ׳ מתחלק לב׳ מחלקות: האחד, ההתת כיום מרין (ישעיה ט ג) יחת אפרים מעם (שם ז ח) חתת אלהים (בראשית לה ה) והתחתים בדרך (קהלת יב ה) אל תהיה לי למחתה (ירמיה יז יז) העשו לבלי חת (איוב מא כה) ושד בהמות יחיתן (חבקו׳ ב יז) התו לא ענן עוד (איוב לב מו) תראו חתת ותיראו (שם ו כא)׳

השני, להתות אש מיקוד (ישעיה ל יד) ולקח מלא המחתה (ויק׳ טז יב) היחתה איש אש בחקו (משלי ו כז) ומלקחיה ומחתתיה (שמות כה לח) כי גחלים אתה תהה על ראשו (משלי כה כב) לשון שיק קפד) ותבערה המה׳

חתך ׳ נחתך על עמך (דניאל ט כד) כמו נגזר, והעין יורה עליו׳

חתל ׳ וערפל התלתו (איוב לח ט) והחתל לא התלתי (יחזקאל טז ד) לשון התול קפה)׳

חתם ׳ שימני כחותם על לבך (שיר ח ו) פתוחי חותם (שמות כח יא) יומם חתמו למו (איוב כד טז) ענין אחד לכלם והענינים נפרדים כמעט׳

חתן. מי לך פה חתן (בר׳ יט יב) ביום חתנתו (שיר ג יא) קול חתן (ירמיה ז לד) לשון אחד הם קפו)׳

חתף ׳ הן יחתף מי ישיבנו (איוב ט יב) אף היא כחתף תארב (משלי כג כח) יחתף לפי ענינו כמו יטרוף׳

המבאר

קפב) פי׳ חושבים בחשמונה נקראים חשמנים. ה׳ל רש״י בהחלים; ומכתם פתר חשמנים שם פרזנה יושבי חשמונה.
קפג) בב״ב כתוב פתרונם כפי ענינם וחשורים כסף. ובב״ל: פתרונו לפי עניני חשורידים כסף, ובב״ו פתרונו לפי עניני ואישר כי בשרש הזה הזכיר כנחם נם הספוק וחשקיהם וחשריהם [מ״א ו לג].
קפד) בב״יל כתוב סיק בממך. ובב״ו נראה כי חקן ר׳ יעבב הי ש ק. ובב״ב אין המלה הזאת כלל.
קפה) בלוכר התבושת ככר לשון התול לחבשה [יחז׳ ל כא].
קפו) בב״ו כתוב לשון אהוה וקורבה.

זהיא שפחה נחרפת לאיש , והפרה לא נפרתה או הפשה לא נתן לה בקרת תהיה , לא יומתו כי לא חֶתָּשָׂה (ויקרא יט ך) נחרפה מזומנת ומועדת לבעל ׳

חרץ ׳ מתחלק לששה מהלקות : האחד , בעמק החרוץ (יואל ד יד) כי כלה ונחרצה (ישע׳ י כג) נחרצת שממות (דניאל ט כו) אם חרוצים ימיו מספר חדשיו אתך הקו עשית ולא יעבר (איוב יד ה) כליון חרוץ (ישעיה י כב) ענין קפדה וקרץ המה , והקרוב לענין , כי לא בחרוץ יודש קצח (שם כח כו) למורג חרוץ חרש בעל פיפיות (שם מא טו) הוא הכלי העשוי לדוש חטי הגרנות ׳

השני , חריצי החלב (ש״א ו יח) ענינו יורה עליו , ופתרונו כמו גבינת חלב ׳

השלישי , יד חרוצים תעשיר (משלי י ד) מחשבות חרוץ (שם כא ה) פתרונו כפי ענינו , ענין סוחרים :

הרביעי , לא יחרץ כלב לשנו (שמות יא ז) לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשנו (יהושע י כא) בראשי הבבאים או תחרץ (ש״ב ה כד) פתרונו לפי ענינו , לשון הנעה הם , לא ינוע כלב לשונו ; ואו תחרץ ׳ או תתנועע ותעלה ׳

החמישי , ואברותיה בירקרק חרוץ (תלים סה יד) טוב פריי מחרוץ ומפז (משלי ח יט) ומחרוץ תבואתה (שם ג יד) הוא זהב מהור קפ) ׳

הששי , וקמרי חרצה משתרין (דניאל ח ז) לשון מתנים הם ׳

חרצב ׳ פתח חרצבות רשע (ישעיה נח ו) כי אין חרצבות למותם (תלים עג ד) לשון אסירות הם ׳ וכה פתרון אין חרצבות למותם לפי הענין ׳ הפושעים והמורדים עושי רשעה, הנאספים מהם [נ״ה והנואפים הם] על ערסותם ימותו , לא לקהים למות , ולא אסורים בזקים , ולא תפושים [נ״ה תפוסים] בבגל , ולא מוגשים לנהושתים , לא יקרה להם מקרה זה , ולא נלכדים באחד מאלה , כי בשלום ימותו ׳

חרצן ׳ מחרצנים ועד זג לא יאכל (במ׳ ו ד) ׳

חרק ׳ חרק עליו בשניו (איוב טז טו) שניו יחרק ונמס (תהלים קיב י) שרקו ויחרקו עך (איכה ב טז) ׳

חרש ׳ מהחלק לה׳ מהלקו׳ : האחד , והחרישי יעקב עד באם (בראשית לד ה) החרישו ממני ואדברה אני (איוב יג יג) אל תחרש ואל תשקט אל (תלים פג ב) ׳ ענין שתיקה המה ׳

השני , החרשים שמעו (ישעיה מב יח) ואני כחרש לא אשמע , וכאלם לא יפתח פיו (תהלים לח יד) לא תקלל חרש ולפני עור לא תתן מכשל (ויקרא יט יד) אמזמי אן ׳

השלישי , אל תחרש על רעך רעה (משלי ג כט) הורש רע בכל עת (משלי ו יד) וחכם חרשים קפא) (ישעיה ג ג) מרמה בלב חרשי רע (משלי יב ך) והחרש והמסגר מירושלים (ירמיה כט ב) ׳ ענין מחשבות ׳

הרביעי , חרש חכם יבקש לו (ישעיה מ ך) חרשי צירים (שם מה טז) הפסל נסך חרש (שם מ יט) בחרשת אבן למלאת ובחרשת עץ (שמות לא ה) ׳ ענין אומנים , חושבי מחשבות הם ׳

החמישי , ויראני י׳ ארבעה חרשים (זכריה ב ג) בחריש ובקציר תשבת (שמות לד כא) איש את מחרשתו ואת אתו (ש״א יג ך) חרשו חרשים (תהלים קכט ג) לא תחרש בשור ובחמור יחדו (דברים כב י) חורש שדה ׳ חרושה על לוח לבם ולקרנות מזבחותיכם (ירמיה יז א) כמו חרות כמשמעו ׳

חרש ׳ ויקח לו חרש להתנדר בו (איוב ב ח) במכתתו חרש (ישעיה ל יד) וכלי חרש אשר תבשל בו ישבר (ויקרא ו כא) ׳

חרת . והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלחת (שמות לב טז) חרות על הלחת כמו חרוש , וכמו חרושה על לוח לבם (ירמ׳ יז א) ׳

חש ׳ מתחלק לג׳ מהלקות : האחד , אחישה מפלט לי (תהלים נה ט) חושה לעזרתי (שם לח דג) חשתי ולא התמהמתי (שם קיט ס) וחש עתדת למו (דברים לב לה) בעתה אחשנה (ישע׳ ס כב) כי גז חיש ונעפה (תהלים צ י) וחחש על מרמה רגלי (איוב לא ה) ענין מהירות ׳

המבאר

קפ) הוא זהב טהור : הפתרון הזה לא נמצא כי אם בהעתקת המבורג לבד . ואם דבר מנחם הוא באמת בלי מעל המעתיקים הן לשוא רדף דונש את מנחם בתשובת חדרץ . כי אם אמר מנחם לחלן בשרש ׳ ר ק על בירקרק חרוץ שהוא אבן מאבני השהם כונתי היתה על פלח ירקרק בהיותה סמוכה לחרוץ , ולא על פלח חרוץ נפרדת . והראיה כי לא הקדים מנחם בכאן לאמר שהוא מאבני השהם . עיין בדונש והכרעות ר״ת .

קפא) בנסח ויין הפסוק הזה בסראה הרביעית בטעות .

ט ב) ואת מהריב ארצנו (שופט' טז כר) הערים התחרבנה (יהו' ו ו) החרבות והנשכות והנהרסות (שם לו לה) ענין שממה המה ·

חרג · ויחרגו ממסגרותיהם (תלים יח מו) אין למלה זאת דמיון בתורה, ופתרונה כפי ענינה כמו רפיון הגורה קעו), כמשמעו ·

חרד · עתה יחרדו האין (יחזק' כו יח) ותהי לחרדת אלהים (ש"א יא טו) ויחרד יצחק חרדה גדלה (בראשית כו לג) ·

חרז · צוארך בחרוזים (שיר א י) · פתרונו כפי ענינו, כמו סדרים כמשמעו ·

חרט · מתחלק לג' מחלקות: האחד, קח לך גליון גדול וכתב עליו בחרט אנוש (ישעיה ח א) ענינו כמו בעט ברזל (ירמ' יו א) בעט סופר (תה' מה ב) וזכרון הגליון יוכיח, כי לא יחכן מכתב גליון כי אם בעט סופר ·

השני, ויצר אתו בחרט (שמות לב ד) ענינו יורה עליו, חרוט, וחרוש, וחרות, קרובי ענין דם ·

השלישי, ויצר ככרים כסף בשני חרטים קעה) (מ"ב ה כג) והמשפחות והחרטים (ישע' ג כב) מיני בגדים המה ·

חרך · מתחלק לב' מחלקות · האחד, מציץ מן החרכים (שיר ב ט) כמו החלונות ·

השני, לא יחרך רמיה צידה (משלי יב כז) ושיר ראשהון לא התחרך (דניאל ג כז)· ופתרון לא יחרך רמיה צידה, כה הוא, איש רמיה לא ישלמנו האלהים לצלות ולקלות צידו כי חמס הוא, זהו פירושו כמשמעו ·

חרם · מתחלק לג' מחלקות: האחד, זבח לאלהים יחרם (שמות כב יט) החרם כל עיר מתים (דברים ג ו) ענין הרג המה ·

השני, ולא ידבק בידך מאומה מן החרם (שם יג יח) כל חרם בישראל (במדבר יח יד) כל חרם קדש קדשים הוא ליי' (ויקרא כו כח) ·

השלישי, יגרהו בחרמו (חבק' א טו) משלה חרמים (יחזקאל כו ה) מצודים וחרמים (קהלת ז כו) · ענין מכמורה המה ·

חרמש · מהחל חרמש בקמה (דברים טז ט) וחרמש לא תניף על קמת רעך (שם כג כו) כמו מגל, וענינו יורה עליו ·

חרס · מתחלק לב' מחלקות: האחד, במרס יבא ההרסה (שופטים יד יח) האומר להרס ולא יזרה, ובעד כוכבים יהתם (איוב ט ז) כמו שמש ·

השני, ובגרב ובחרס (דברי' כח כז) כמשמעו ·

חרף · מתחלק לג' מחלקות: האחד, וקיץ וחרף (בראשית ח כב) והכיתי בית החרף (עמוס ג טו) מחרף עצל לא יחרש (משלי ך ד) וכל בהמת ארץ עליו תחרף (ישעיה יח ו) ענין סתיו המה ·

השני, חרפוני צוררי (תלים מב יא) אלה לחיי עולם, ואלה לחרפות לדראון עולם (דניאל יב ב) זבלון עם חרף נפשו למות (שופטים ה יח) כי לא אויב יחרפני (תלים נה יג) וכה פתרון כי לא אויב יחרפני, יש עליו מן הענין, מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכונה (שם נה ז) אולי יכולתי להעלות אבר הייתי טס ונודד מפני עקת רשע, כי בצאתי מקרב מערת פריצים ללון במדבר סלה, אז לא אויב יחרפני, ולא הייתי נושא כלימתי ובשתי ולא נסתרתי מפניו כאשר הייתי נסתר מפניהם כשהייתי בתוכם קעז) ·

השלישי, כאשר הייתי בימי חרפי (איוב כט ד) פתרונו כפי ענינו · ימי חרפי כמו ימי עתי [נ"ה ימים של עתים], וכמו ימי זמני · וכמהו

המבאר

קעו) רש"י: ויחרגו ממסגרותיהם ממחם פחר אוהו לשון רפיון הגורה ופירושו ויחרפו ממסגריותיהם, ודומש פחר ויחרגו ממסגרותיהם ויפסחו מכבליהם הנחושים על רגליהם, ופתרון ויחרגו ויפסחו כדמחרגמינן הגורה ע"כ, עיין צד 32 סימן מ"ש וצד 36 סימן נ"ט.

קעה) רש"י: מיני בגדים ופתרון כפי המפשחות והחריטים, כך חברו מנחם. ע"כ. פלה ופתרון לא נמצא בכל הכ"י.

קעז) אבר ר' ישבב: רש"י מביא בחלופ"ח י"ד כל הפתרון בפסוק זה פלה במלה ואבר ע"ז ופתרון זה לא יחכן בספי הפסוקים הכתובים אחריהם, ובפסוק שאחריו אבר: לכן פוחר אוחו דומש בעניו אחר וזה פתרונו, כי לא אויב יחרפני ואשא חרפתי ולא משאני עלי הנדיל ואסחר ממני כי אם אלופי ומיודעי וכו' והדבר הזה ידוע כי האדם קשה עליו חרפת האוהב מחרם' האויב ונם יוכל להסחר מאויבו ולא יוכל להסחר מאוהבו

בהניחו לו את כל לבו עכ"ל.

ולדעתי אפשר לקיים פתרון של מנחם, אם הרחקתי נידך או לא יחרפני אויב, יראה מחרפת אויב אפשר להסחר. בצאתי מקרב מערת פריצים ובהרחק מהם נדיד, אבל אתה אנוש כערכי ואוהבי אשר גליחי לך כל לבי אין לי מנוס ומפלט מחרפתך ונדופך, ויחורנם.

Du aber ein Mann meines Gleichen, mein Lehrer mein Busenfreund.

Dem ich meine Geheimnisse anvertraut, zu Gottes Haus in einhelliger Regung wallend.

Moge der Tod seine Schuld von ihnen fordern, Mogen sie lebendig in Abgrund sinken; Denn Boses wahren sie in ihrer Wohnung, Ja in ihrem Innern.

החמישי, חוץ ממני (קהלת ב כה) עד החצר החיצנה (יחזקאל י ה) ויוצא אתו החוצה (בראׁ מו ה) • ענין אחד להם • כי היה דבר המלך נחוץ (שׁ״א כא ט) פתרו בו אנשי פתרון [נ״ו הפותרי׳] לשון מהרה: ויתכן להיות מגזרת חצצו, ועד צואר יחצה, וכה יפתר כי היה דבר המלך נזור, כי באשר דבר מלך שלטון (קהלת ח ד) •

חצב • וברת חצובים אשר לא חצבת (דבר׳ ו יא) לחצב להם בארות בארת נשברים אשר לא יכילו המים (ירמיה ב יג) על כן הצבתי בנביאים (הושע ו ה) • ענין גזר ומפסל המה •

חצן • והביאו בניך בחצן (ישע׳ מט כב) גם הצני נערתי (נחמיה ה יג) שלא מלא כפו קוצר וחצנו מעמר (תה׳ קכט ז) חצן הוא הזרוע והעליה [נ״ב והאליה] •

חצף • מן די מלת מלכא מחצפה (רנ׳ ג כב) פתרונו כפי ענינו, ענין עזות, גזירה עזה היא •

חצר • מתחלק לד׳ מחלקות: האחד, חצצרה ברמה (הושע ה ח) מחצרים בחצצרות לפני ארון האלהים (דה״א טו כד) והקעתם בחצצרת (במ׳ י י) • כלי תקע המה •

השני, חצר המשכן (שמות כו ט) חצרים תשב קדר (ישעיה מב א) מן הבתים מן החצרת ומן השדה (שמות ח ט) •

השלישי, חצר כבקר יאכל (איוב מ טו) כחציר גגות (תלי׳ קכט ו) גלה חציר ונראה דשא (משלי כז כה) יבש חציר (ישע׳ טו ו) ענין דשאים ועשבים •

הרביעי, ואת החציר ואת הבצלים ואת השומים (במדבר יא ה) • כמשמעו •

חק • מתחלק לד׳ מחלקות: האחד, חק עולם (שמו׳ ל כא) בשומו לים חקו (משלי ח כט) בחקו חוג על פני תהום (שם ח כז) ענין גבול •

השני, כי חק לכהנים מאת פרעה, ואכלו את חקם (בראׁ מו כב) לחם חקי (משלי ל ח) וחק לנערותיה (שם לא טו) כי חקך וחק בניך היא (ויקרא י יג) •

השלישי, זאת חקת התורה (במדבר יט ב) את חקיך אשמר (תלים קיט ח) • ענין אחד להם •

הרביעי, ומחקק מבין רגליו (בראשי׳ מט י) פן ישתה וישכח מחקק (משלי לא ה) הוי החקקים חקקי און (ישעיה י א) ועל ספר חקה (שם ל ח) וחקות עליה עיר (יחזקאל ד א) מחקה על הקיר (שם ח י) מי יתן בספר ויחקו (איוב יט כג) •

חקר • ויחקרו מוסדי ארץ (ירמידה לא לו) עד תחקרון מלין (איוב לב יא) ולפלתו אין חקר (תה׳ קמה ג) עשה גדלות עד אין חקר (איו׳ ט י) •

חר • מתחלק לה׳ מחלקות: האחד, חרידה ואין שם מלוכה יקראו (ישעיה לד יב) את החרים ואת הסגנים (נחמיה ה ז) מרבים חרי יהודה אגרתיהם (שם ו יז) • שופטים המה •

השני, ויקב חר בדלתי (מ״ב יג י) על חר פתן (ישעיה יא ח) שלח ידו מן החור (שיר ה ד) חרי עפר וכפים (איוב ל ו) ענין נקב המה •

השלישי, לאכול את הראיהם (ישעיה לו יב) וישימה למחראות עולם (מ״ב י כז) • ענין מנח ציואת אדם, ויתכן להיות מגזרת זה העליון, מהראות מחור, כמו ציואים מצואת אדם •

הרביעי, וחרה נחשתה (יחזק׳ כד יא) ועצמי חרה מני חרב (איוב ל ל) נחר מָקַּח מאש קעו) (ירמ׳ ו כט) והעצמות יחרו (יהו׳ כד י) להרחר ריב (משלי כו כא) ושכן חרים במדבר (ירמ׳ יז ו) ובחרחר ובחרב (דברים כח כב) ועצמותי כמוקד נחרו (תלים קב ד) וַיִּחַר עלי אפו (איוב יט יא) חרו ישבי ארץ (ישעיה כד ו) ענין חרבני קר •

החמישי, ולא עתה פניו יחורו (שם כט כב) חור כרפס (אסתר א ו) וְאוּרִגִים חוֹרֵי (ישעיה יט ט) • ענין לובן הוא • והלבן בלשון ארמית חור, לבושה כתלג חֲוָר (דניאל ז ט) •

חרב • מתחלק לג׳ מחלקות: האחד, חרב ליי׳ ולגדעון (שופ׳ ז ך) חרב פתחו רשעים (תה׳ לו יד) •

השני, חרב אל מימידה ויבשו (ירמיה נ לח) אכלני חרב (בראׁ לא מ) חרבו המים מעל הארץ (שם ח יג) לשון יבשת •

השלישי, וחרבות מהים גרים יאכלו (ישעיה ה יז) למלאות לחרבות ירושלים שבעים שנה (רנ׳

המבאר

קעו) ו״ל רש״י על ותוכו נחר [יחזקאל טו ד]: נחר נשחר מן האש, נחר לשון ועצמי חרה, וכן ויחר עלי אפו חברו מנחם עם ועצמי חרה ע״כ.

חסן • חסן ישועה (ישעיה לג ו) והיה החסן לנעמת (שם א לא) נתקף חסני (דניאל ד כז) מלכותא תסנא (שם ב לז) ענין תוקף ומעוז המה •

חסף • מתהלק לב׳ מחלקות : האחד, דק מהספס (שמות מז יד) כמו מחשוף הלבן (בראׄ ל לו) • לפי הענין •

השני, חסף די פחר (דניאל ב מא) מנהון פרזל ומנהון חסף (שם ב מב) לשון חרס בלשון ארמית [נ״ו תלמוד] •

חסר • כי חסר יבאנו (משלי כח כב) די מחסרו אשר יחסר לו (דב׳ טו ח) רק כל מחסורך עלי (שופ׳ יח ד) אל יחסר המזג (שיר ז ג) בחסר ובכפן (איוב ל ג) • ענין מגרע המה כמשמעו •

חף . מתהלק לג׳ מחלקות : האחד, חף אנכי (איוב לג ט) פתרונו כפי ענינו, חף כוב • השני, וחפו ראשם (ירמיה יד ג) כנפי יונה נחפה בכסף (תה׳ סח יד) חפף עליו (דב׳ לג יב) וראש לו חפוי (ש״ב טו ל) • ענין מכסה הוא •

השלישי, לחוף ימים ישכן, והוא לחוף אניות (בראשית מט יג) ויחפאו בני ישראל קעג) (מ״ב יז ט) • חפאו כמו בדאו לפי ענין •

חפז • ואכלתם אתו בחפזון (שמות יב יא) ויהי בחמזה לנוס (ש״ב ד ד) • ענין בהלה הם •

חפן • מלא חפניכם (שמות ט ח) ומלא חפניו (ויקרא טז יב) •

חפץ • ועת לכל חפץ (קהל׳ ג א) את האהבה עד שתחפץ (שיר ב ז) כי חפץ בבת יעקב (בראׄ לד יט) •

חפר • מתהלק לשלשה מחלקות : האחד, משם הפר אכל (איוב לט כט) לחפר את הארץ (יהושע ג ב) ויחפרהו ממטמונים (איוב ג כא) ויחפרו לנו (דברים א כב) • ענין חקר המה •

השני, חפר גומץ (קהלת י ח) בור כרה ויחפרהו (תלים ז טז) באר חפרוה שרים (במדב׳ כא יח) • כמו ברוה •

השלישי, וחפרה הלבנה ובושה החמה (ישע׳ כד כג) יבשו ויחפרו (תלים לה כו) בושה וחפרה (ירמיה טו ט) ענין בושת וכלימה •

חפש • מתהלק לב׳ מחלקות : האחד, יצא לחפשי (שמות כא ב) במתים חפשי (תלים פח ו) כי לא חפשה (ויק׳ יט כ) לשון [נ״ו ענין] דרור •

השני, בבגדי חפש (יחזקאל כז כ) וישב בבית החפשית (מ״ב טו ה) •

חפש . מתהלק לב׳ מחלקות : האחד, חפש כל חדרי בטן (משלי ך כ) אחפש את ירושלים בנרות (צפניה א יב) ויחפש בגדול החל (בראשי׳ מד יב) ענין חקירה •

השני, ויתחפש שאול (ש״א כח ח) ויתחפש באפר על עיניו (מ״א ך לח) התחפש ובא במלחמ׳ (שם כב ל) ויתחפש מלך ישראל ויבא במלחמה (שם) • אנשי פתרון החליפו בה, והוסיפו ואמרו • אתחפש ואבא במלחמה : ונראה המלים כי הם עומדים ונפתרים כמשפטם, וכה פתרון הענין, אמר מלך ישראל למלך יהודה התחפש ובא במלחמה, השיבו מלך יהודה • ואתה לָבַשׁ בגדיך (שם) ואם איננו כה אישוא תשובתו או מה ענהו • וכמהו ברב כה יתחפש לבושי כפי כתנתי יאורני (איוב ל יח) •

חץ . מתהלק לה׳ מחלקות : האחד, חצי גבור שנונים (תהלים קך ד) חציו כגבור משכיל (ירמיה נ ט) ויצא כברק חצו (זבריה ט יד) כוננו חצם על יתר (תלים יא ב) • בני קשת המה •

השני, קעג) אף חצציך יתהלכו (שם עז יח) ויגרם בחצין שני (איכה ג טז) ואחר ימלא פיהו חצץ (משלי ך יז) • ענין אבנים המה •

השלישי, מקול מחצצים קעה) (שופטים ה יא) ויצא חצץ כלו (משלי ל כז) • פתרונם לפי ענינם, סדרים ומערכות, וכה פתרון מקול מחצצים, מקום מערכת המלחמה ומסדרי קרב מקום הנורא [נו״ל המורא] שם יתנו צדקות ה׳ •

הרביעי, חצות לילה (תהלים קיט כב) אשר הצה משה (במדבר לא מב) חצי היריעה העדפת (שמות כו יב) יחצוהו בין כנענים (איוב מ ל) ער צואר יחצה (ישע׳ ל כח) ומספר חדשיו חצצו (איוב כא כא) בחצי ימיו יעזבנו (ירמ׳ יז יא) והוא בנה חיץ (יחזקאל יג י) •

המבאר

קעג) בנ״ו הכתוב האחרון במחלקה הרביעית • ולא כן בשלש העתקות האחרות •

קעה) רש״י מחצצים פתר מנחם ערוכי מלחמה וסודרי קרב. יחברו מלך אין לארבה ויצא חצץ כלו לשון גדודים •

מז) יהמו יחמרו מימיו (תלים מו ד) ·

השני , והחמרה בחמר (שמות ב ג) והחֵמָר היה להם לחמר (בר' יא ג) בארת חמר (שם יד י) ·

השלישי , כרם חמר (ישעיה כו ב) ויין חמר (תלים עה ט) חמרא שתה (דניאל ה א) לשון יין ·

הרביעי , זרע חמר שערים (ויק' כו מז) מעשר החמר הבת , ועשירת החמר והאיפה , אל החמר יהיה מתכנתו (יחזקאל כה יא) ענין מדה המה ·

החמישי , חמרים חמרים (שמות ח י) חמר מים רבים (חבקוק ג מו) בלחי החמור , חמור חמרתים (שופטים טו מז) לשון ערימות :

הששי , ישׁשׁכר חמר גרם (בראשית מט יד) חמור יתומים ינהגו (איוב כד ג) ·

חמש · מתחלק לב' מחלקות : האחד , וחמשים עלו (שמות יג יח) ואם תעברו חמשים (יהושע א יד) ויתכן להיות מגזרתו ויכהו אל החמש (ש"ב ד ו) מקום החגורה ·

השני , חמש ושׁשׁים (בראשית ה כה) וחמש את ארץ מצרים (שם מא לד) ונתתם חמישית לפרעה (שם מז כד) וחמישתו יוסף עליו (במדב' ה ז) ענין מנין המה ·

חן · מתחלק לג' מחלקות : האחד , חן וכבוד יתן יי' (תלים פד יב) לויח חן (משלי ד יט) ויתן חנו (בראשית לט כא) חנינה (ירמ' מז יג) ·

השני , והיא קרובה לראשונה חנני אלהים חנני (תה' נו ב) חנוני (איוב יט פא) חנון ורחום (תה' קמה ח) ויחננו ויאמר (איוב לג כד) לשון רחמים ·

השלישי , והחנים עליו (במדבר ב ה) חנה מלאך יי' (תלים לד ח) מה נחנת בבא לך הבלים קע) (ירמיה כב כג) כי אלהים פזר עצמות חנך (תלים נג ו) הבמחנים אם במבצרים (במדבר יג יט) ענין שכונה המה · ופתרון עצמות חונך , עצמות האויב החונה עליך : מלה זאת מהמלים הנחלקים לשנים קנא) ·

חנט · מתחלק לב' מחלקות : האחד , חנטה פניה (שיר ב יג) לחנט את אביו , ויחנטו הרפאים (בר' נ ב) ימי החנטים (שם נ ג) ·

השני , חָנָטִין מלה חמר ומשה (עזרא ו מ) כמו חמין ·

חנך · חנך לנער (משלי כב ו) וירק את חניכיו (בראשית יד יד) חנכת המזבח (במדבר ז י) ולא חנכו , ואיש אחר יחנכנו (דברים ך ה) ·

חנם · כי חנם טמנו לי שחת רשתם (תלים לה ז) ויציאה חנם אין כסף (שמות כא יא) ·

חנמל · ושקמותם בחנמל (תהלים עח מז) הוא קרח וסער , הקרח החזקה והפליאה לפי הענין כמשמעו ·

חנף · לעשות חנף (ישע' לב ו) ולא תחניפו את הארץ (במ' לה לג) והארץ חנפה תחת ישביה (ישעיה כד ה) אחזה רעדה חנפים (שם לג יד) ·

חנק · ותבהר מחנק נפשי (איוב ז מו) ומחנק ללבאותיו (נחום ב יג) חניקה כמשמעה ·

חס · מתחלק לשתי מחלקות : האחד , הוסה יי' על עמך (יואל ב יז) לא חסה עליך עין (יחז' מז ה) יחם על דל (תה' עב יג) ועינכם אל תחס (בר' מה כ) ותחס עליך (ש"א כד יא) אתה חסתה על הקיקיון (יונה ד י) אל תחום עינכם (יחז' ט ה) ענין חמלה ·

השני , באו חסו בצלי (שופטי' ט מו) מחסה מזרם (ישעי' כה ד) לחסות תחת כנפיו (רות ב יב) צור חסיו בו (דב' לב לז) אלהי צורי אחסה בו (ש"ב ך ב ג) וישמחו כל חוסי בך (תהלי' ה יב) מושיע חוסים (שם יז ז) · וכה פתרונו הפלה נא חסדך אל המושיע חוסים מיד מתקוממים ·

חסד · מתחלק לב' מחלקות : האחד , חסדי יי' (תהלים פט ב) חסדך יי' מלאה הארץ (שם קיט סד) כי חסיד אני (ירמיה ג יב) ·

השני , והיא תראה את ערותו חסד הוא (ויק' ך יז) פן יחסדך שמע (משלי כה י) חסד אל כל היום (תלים נב ג) · ענין קלון המה ·

חסל · כי יחסלנו הארבע (דברים כח לה) ויתר הילק אכל החסיל (יואל א ד) ענין ארבה הוא ·

חסם · אשמרה לפי מחסום (תה' לט ב) לא תחסם שור בדישו (דבר' כה ד) וחֹסֶמֶת היא את העברים (יחזקאל לט יא) · ענין סתימת [נ"ו סגירת] פה ואף , הפה שלא ישתם , והאף שלא יריח ריח הפגרים קעב) ·

המבאר

קע) רש"י : ומנחם פתר נחנת לשון חניה . אבל דונש פתר אותו לשון חן . ע"כ . עיין לעיל בשרש אב ח ח צר 13 .
קנא) רש"י . עצמות חונך החונים עליך ירושלים נו' וכן פתרו מנחם , ודונש פתר אותו כמו חניך לנער על פי דרכו וכ"ף של חונך היא יסוד בכלה כב"ף של ח נו ך . קעב) רש"י : ומנחם פתרו בספרו יחסמו את אפם מלהריח ריח הפגרים .

טו) ועצמתיך יחליץ (ישעי' נח יא) צדיק מצרה נחלץ (משלי יא ח) ענין הצלה ׳

חלק . מהחלק לג' מהלקות : האחד , חלקי יי' אמרה נפשי (איכה ג כד) כי חלק יי' עמו (דב' לב ט) סלע המחלקות (ש"א כג כח) .

השני , חלקו מחמאת פיו (תלים נה כב) ואנכי איש חלק (בר' כו יא) בחלקי נחל חלקך (ישעיה נז ו) חלקי אבנים מן הנחל (ש"א יו מ) מחליק פמיש (ישעיה מא ו) שפת חלקות (תהלים יב ג) ועל חלקת צואריו (בראשית כו טו) כחלקלקות באפלה (ירמיה נג יב) וחלק משמן חכה (משלי ה ג) כי החליק עליו בעיניו (תלים לו ג) אמריה החליקה (משלי ב טז) ופתרון בחלקי נחל חלקך, כה הוא , מאבני נחל תבחרי אבנים חלוקות ראויות להקים מהם אבן משכית , וצלמי תעתועים הם הם חלקך וגורלך, להם שפכת נסך העלית מנחה׳

השלישי, חלקת השדה (בראשי' לג יט) בחלק יזרעאל (מ"ב ט י) ואכלה את החלק (עמוס ז ד) עתה יאכלם חדש את חלקיהם (הושע ה ז) , וכה פתרונו , הנה חדש בא ויאכל אותם עם שדותיהם ולחמם וקצירם , וחלק ענין שדה ׳

חלש . החלש יאמר גבור אני (יואל ד י) ויחלוש יהושע (שמות יו יג) ואין קול ענות חלושה (שם לב יח) חולש על גוים (ישעיה יד יב) ענין שבר המה .

חם . מהחלק לט' מהלקות . האחד , חמת תנינם יינם (דברים לב לג) אשר חמתם שהה רוחי (איוב ו ד) חמת עכשוב (תלים קמ ד) ענין ראש ולענה המה .

השני , חמת מלך מלאכי מות (משלי טז יד) ולא יעיר כל חמתו (תהלים עח לח) חמה אין לי (ישעיה נט ד) לשון קצף ׳

השלישי , ברחץ היכי בחמה (איוב כט ו) ויקח חמאה וחלב (בראשית יח ח) חלקו מחמאות פיו (תהל' נה כב) חמאות כמשמעו ׳

הרביעי . חמותי ראיתי אור (ישעיה מד טו) כחם היום (בראשית יח א) וחם השמש ונמס (שמות טז כא) ומגו כבשי יחמם (איוב לא ך) בחמו נדעכו ממקומם (שם ו יז) לשון סכן המה ׳

החמישי , ויחמו הצאן (בראשית ל לט) ויחמן בנאן לשתות (שם ל לח) ליחמנה במקלות (שם ל מא) ובחמא יחמתני אמי (תלים נא ז) הנחמים באלים (ישע' נז ה) בכל יחם הצאן (בר' ל מא) .

השתי , ברה כחמה (שיר ו י) והיה אור הלבנה כאור החמה (ישעיה ל כו) ענין הרסה ולשון חמום הוא ׳

השביעי , חומה היה עלינו (ש"א כה טז) אני חומה (שיר ח י) חומת בת ציון (איכ' ב ח) חומתיך נגדי תמיד (ישעיה מט טז) לשון שור המה .

השמיני , הנה חמיך עלה תמנתה (בראשית לח יג) והיא שלחה אל חמיה (שם לח כה) ׳

התשיעי , וחמת מים (שם כא יד) ויכלו המים מן החמת (שם כא טו) ׳

חמד . כי המודות אתה (דניאל ט כג) נתנו מחמדיהם (איכה א יא) .

חמל ׳ ויחמל על עמו (יואל ב יח) בחמלת יי' עליו (בר' יט טז) אשר חמל העם על מיטב הצאן והבקר (ש"א טו טו) ענין רחמים .

חמן ׳ והכרתי את חמניכם (ויקרא כו ל) ואת החמנים (דה"ב יד ד) ענין במות ואשרות המה ׳

חמס ׳ מהחלק לב' ענינים . האחד , חמס ושד (ירמיה ו ז) חמסו ושארי על בבל (שם נא לה) וחמאי חמס נפשו (משלי ח לו) כולם ענין מעשקות הם .

השני , ויחמום כגן שכו (איכה ב ו) יחמס כגפן בסרו (איוב טו לג) נגלו שוליך נחמסו עקביך (ירמיה יג נב) . ענין השחתה המה ׳

חמץ . מהחלק לד' מהלקות . האחד , חמוץ בגדים מבצרה (ישעיה סג א) כמו אדום ׳

השני , כי יחמץ לבבי (תהלים עג כא) אשרו חמוץ (ישע' א יז) מכף מעול וחומץ (תה' עא ד) ׳

השלישי , חמץ יין וחמץ שכר (במדבר ו ג) כחמץ לשנים (משלי י כו) חמץ על נתר (שם מה ך) כמשמעו .

הרביעי , חמץ תאפינה (ויקרא כג יז) בליל חמיץ (ישעיה ל כד) כל מחמצת (שמות יב ך) לשון שאור וחמץ המה .

חמק ׳ ודורי חמק עבר (שיר ה ו) חמקי ירכיך (שם ז ב) עד מתי תתחמקין (ירמיה לא כב) ענין עגול וסביב ׳

חמר ׳ מהחלק לששה מהלקות : האחד , חמרמרו מעי (איכה ב יא) פני חמרמרו (איוב טז

העשתי עשרה, אל מהלך (דב' לב יח) ותחולל ארץ ותבל (תהלים צ ב) ולפני גבעות חוללת (איוב טו ז) באין תהמות חוללתי (משלי ח כר) הללה ידו נחש ברח (איוב כו יג) הרשאים יחללו (שם כו ה) ענין בריאה המה.

השתים עשרה, ויחל עוד שבעת ימים אחרים (בראשית ח י) ותוחלת אונים אבדה (משלי יא ז) הן תוחלתו נכזבה (איוב מא א) הן הוחלתי לדבריכם (שם לב יא) מה אוחל ליי עוד (מ"ב ו לג) ויחלו לקים דבר (יחזקאל יג ו) ויחלו מעט ממשא מלך שרים (הושע ח י).

השלש עשרה, וכחול ימים (תלי' עח כו) ושמתי את זרעך כחול הים (בראש' לב יג) ויהי כחול זרעך (ישע' מח יט) וכחול ארנה ימים (איוב כט יח).

הארבע עשרה, חלה תרימו תרומה (במד' טו ד) על חלות לחם (ויקרא ז יג) ענין עגות הם.

החמש עשרה, סיר אשר חלאתה בה (יחזקאל כד ו) ולא תצא ממנה רבת חלאתה (שם כד יב) ענין זהם.

חלב. מתחלק לג' ענינים: האחד, ודי חלב עזים (משלי כז כז) בחלב אמו (שמות כג יט) יין וחלב (ישעיה נה א) מיץ חלב (משלי ל לג).

השני, כל חלב וכל דם (ויק' ג יז) חלבו האלידה (שם ג טז) חלב ודם (יחזקאל מד ז).

השלישי, כל חלב יצהר (במדבר יח יב) חלב חמים (תלים קמז יד) ואכלו את חלב הארץ (ברא' מה יח) ביין חלבון קמו) (יחזקאל כז יח) ענין טוב כמשמעו.

חלד. וחלדי כאין נגדך (תלי' לט ו) ומצחרים יקום חלד (איוב יא יז) זמן האדם וימי חיי הבלו. [נשמט החלד והעכבר (ויק' א כט) מין שרץ הוא].

חלט. אין למלה זו דמיון בתורה, ופתרונה כפי ענינה ויחלטו הממנו (מ"א כ לג) כמו חטפוה ממנו קפח).

חלך. ונפל בעצומיו חלכאים (תלים י י) עיניו לחלכה יצפנו קפט) (שם י ח) עליך יעוב חלכה (שם י יד) ענין נמוכים ומרודים.

חלם. מתחלק לב' מחלקות: האחד, הנה חלמתי חלום (בר' לו ט) היינו כחלמים (תה' קכו א).

השני, והחלימני והחייני (ישע' לח טז) יחלמו בניהם ירבו בבר (איוב לט ד) אם יש טעם בריר חלמות (שם ו ו) כולם לשון גודל ורבוי המה. ופתרון אם יש טעם בריר חלמוה כה הוא לפי הענין היש טעם ודעת בריר איש משתגע בדברי [נ"ו ברבוי] הבליו.

חלמיש. חלמיש למעינו מים (תהלים קיד ח) ושמן מחלמיש צור (דב' לב יג) מצור ההלמיש (שם ח טו) ענין צור אמיץ [נ"ו ואומץ].

חלון. נשקפה בעד החלון (ש"ב ו טז) משגיח מן החלונות (שיר ב ט) לשון כוין (דנ' ו יא).

חלף. מתחלק לב' מחלקו': האחד, אז חלף רוח ויעבר (חבק' א יא) חלף הלך לו (שיר ב יא) יציץ וחלף (תלים צ ו) ויחלף ולא אבין לו (איוב ט יא) וחלפת משם והלאה (ש"א י ג) כלבוש תחליפם ויחלפו (תלים קב כז) יחלפון עלוהי (דני' ד יג) ענין מעבר המה.

השני, חלפת בגדים (שופטים יד יב) ותחלף את משכרתי (ברא' לא מא) לא יחליפנו (ויקרא כז י) עד בוא חליפתי (איוב יד יד) חליפות וצבא עמי (שם י יז) ענין תמורה המה.

חלץ. מתחלק לה' מחלקות: האחד, חלוצים תעברו (דברים ג יח) ואנחנו נחלץ חשים (במד' לב יז) ענין שנס המה.

השני, המחלצות והמעטפות (ישעיה ג כב) והלבש אתך מחלצות (זכריה ג ד) וקח לך את חלצתו (ש"ב ב כא) ענין מלבוש המה.

השלישי, מחלציך יצאו (בר' לה יא) והאמונה אזור חלציו (ישעיה יא ה) אזר נא כגבר חלציך (איוב לח ג) ידיו על חלציו כיולדה (ירמיה ל ו).

הרביעי, וחלצה נעלו (דבר' כה ט) וחלצו את האבנים (ויקרא יד מ) ילכו לבקש את י' ולא ימצאו חלץ מהם (הושע ה ו) פתרונו סר מעליהם.

החמישי, חלצה נפשי (תלים ו ה) חלצני י' מאדם רע (שם קמ ב) יחלץ עני בעניו (איוב לו

המבאר

קמו) רש"י: יין חלבון יין לבן מבושל. ומנחם חברו עם חלב חטים.

קמח) נראה מכאן כי בתוך הנוסחא אשר לפני מנחם היה כתוב ויחלטוה ממני, כמו בנוסחת קניקוט ודירוסבי.

קמט) רש"י: ומנחם פתר אותה לחלכה יצפנו וכן יעוב חלכה כמו ונפל בעצומיו חלכאים ענין נמוכים ומרודים וכה יתרגמה.

כפרים היה , וגורתו הי מחותיהם (במד' לב מא) הות יאיר (שם) • והמראה הראשון קרוב ממנו לענין ולפתרון , נראים המראות האלה כי מגזרת חיים הנה , אבל הענינים יצו אותם כמעט מני הדרך :

השני , גער חית קנה (תהלים סח לא) וחירת פלשתים חנה (ש"ב כג יג) ענין טפסר וצבא .

חיל . חיל גדול (מ"ב ז ו) חילי הגדול (יואל ב כה) על פקודי החיל (במד' לא יד) לשון צבא המה • ימין י' רוממה ימין י' עשה חיל (תלים קיח טז) וחילים יגבר (קהלת י י) שיתו לבבכם לחילה (תהלים סיה יד) לשון כח ואונים [נ"ו ועוצם] המה .

חיק . אל חיק אמתם (איכה ב יב) נתתי שפחתי בחיקך (בראשית טז ה) ויוציאה מחיקו (שמות ד ז) ושחר בחק (משלי כא יד) אל חיקו (שמו' ד ז) .

חך . מתחלק לג' מחלקות . האחד , וחכיתי ליי' (ישעיה ח יז) אשרי כל חוכי לו (שם ל יח) וכחכי איש גדודים (הושע ו ט) אשרי המחכה (דני' יב יב) ואליהו חכה את איוב בדברים (איוב לב ד) לשון תוחלת המה .

השני , כל משליכי ביאור חכה (ישע' יט ח) כלה בחכה העלה (חבקוק א טו) הוא כלי הדייג אשר יצוד בו .

השלישי . חכו ממתקים (שיר ה טז) וחכך כיין הטוב (שם ז י) כי אמת יהגה חכי (משלי ח ז) וחלק משמן חכה (שם ה ג) •

חכליל • הכלילי עינים מיין (בראש' מט יב) למי הכללות עינים (משלי כג כט) ענין אודם המה .

חל . מתחלק לט"ו מחלקות : האחד , ישועה ישית חומות וחל (ישע' כו א) חל וחומה (איכה ב ח) ובאו במערות צרים ובמחלות עפר (ישעיה ב יט) בחל יזרעאל (מ"א כא כג) ענין גאיות ושוחי עמק העשויות סביבות החומה •

השני , וחלי כתם (משלי כה יב) ותצד נומה וחליחה (הושע ב טו) כמו חלאים (שיר ז ב) ענין עגולים המה .

השלישי , תח וחליל (ישע' ה יב) ושרים כחללים (תלים פו ז) והעם מחללים בחללים (מ"א א מ) לחול במחולת (שופטים נא כא) על מחלת קפו) (חלים פח א) כהולך בחליל (ישעיה ל כט) הם כלי שיר וזמר .

הרביעי , חליתי פניך בכל לב (תלים קיט נח) חלו נא פני אל (מלאכי א ט) ויחל משה (שמות לב יא) רבים יחלו פני נדיב (משלי יט ו) חל נא את פני י' אלהיך (מ"א יג ו) ופני י' לא חליתי (ש"א יג יב) •

החמישי , אכן חלינו הוא נשא (ישעיה נג ד) גם כל חלי וכל מכה (דברים כח סא) ואני דניאל נהייתי ונחליתי (דניאל ח כז) נחלו לא יוצילו (ירמיה יב יג) ולא נחלו על שבר יוסף (עמוס ו ו) מחוללת תנין (ישעיה נא ט) החליתי הכותך (מיכה ו יג) אשר חלה י' בה (דברים כט כד) ואין חלה מכם עלי (ש"א כב ח) לשון מדוה .

הששי , חיל ביולדה (ירמיה ו כד) כי חלה גם ילדה (ישעיה סו ח) הרינו חלנו (שם כו יח) לא חלתי ולא ילדתי (שם נט ד) לשון צורים המה ; ויש חל קרוב לענין מגור ומורא , מפניו יחילו עמים (יואל ב ו) הכיתה אתם ולא חלו (ירמיה ה ג) ויחל מאד מהמורים (ש"א לא ג) ותתחלחל המלכה מאד (אסתר ד ד) , אם מפני לא תחילו (ירמיה ה כב) .

השביעי , חללי חרב (ישעיה כב ב) כמו חללים (במדבר יט כד) ורבו חללי י' (ישעיה סו טז) •

השמיני או חללת יצועי עלה (בראש' מט ד) ויחללו את שם קדשי (יחזקאל לו ד) ואחלל שרי קדש (ישעיה מג כח) כי איד יחל (שם מה יא) בין הקדש ובין החל (ויקרא י י) והוא דרך חל (ש"א כא ו) חללה לך (בר' יח כה) חול כמשמעו .

התשיעי , יחלו על ראש יואב (ש"ב ג כט) , וסער מתחולל על ראש רשעים יחיל (ירמ' כג יט) .

העשירי , תחלת דבר י' (הושע א ב) אחל תת פחדך (דברי' ב כה) אתה החלות (שם ג כד) היום ההלותי לשאל לו באלהים (ש"א כב טו) החל וכלה (שם ג יב) הוא החל (בראשית י ח) ויחל נח (שם ט ך) ועיניו החלו כהות (ש"א ג ב) . ענין ראשית המה •

המבאר

קפו) רש"י : כמתם פתר בכלן נחלות , ועלמות , נחית , ידיהן . כלם שפיות כלי זמרם , ונעימות המזמור היתה לפי שיר הראוי לאותו הכלי . ע"כ .

חזיזים (זכריה י א) ׳

הרביעי, ודרך להזיז קולות (איוב כה כו) ׳

חזק ׳ חזק ונתחזק (ש״ב י יב) הזקים כראי מוצק (איוב לו יח) ׳

חח ׳ מהחלק לב׳ מהלקות: האחד, חח ונזם (שמות לה כב) ושמתי חחי באפך (מ״ב יט כח)׳

השני, חוח עלה ביד שכור (משלי כו ט) ׳ כשושנה בין ההוחים (שיר ב ב) לשון קמשונים הם ׳

חט ׳ מהחלק לב׳ מהלקות: האחד, חטה ושעורה (דברים ח ח) חטין ושעורים (יחזקאל ד ט) בחטי מנית (שם כט יז) ׳

השני, כחוט השני שפתותיך (שיר ד ג) והחוט המשולש (קהל׳ ד יב) חוט השני (יהושע ב יח) אם מחוט ועד שרוך הנעל (בר׳ יד כג) ואשיא יחישו (עזרא ד יב) ענין פתיל המה קסנ) ׳

חטא ׳ מהחלק לב׳ מהלקות: האחד, תחטאני באזוב ואטהר (תלי׳ נא ט) וחטא את הבית (ויק׳ יד נב) ויתחטאו הלוים (במדבר ח כא) ענין טוהר הם ׳

השני, כי אין אדם אשר לא יחטא (מ״א ח מו) וחטאתי נגדי תמיד (תלים נא ה) וכעבות העגלה תחטאה (ישעיה ה יח) לשון שגגה הם, ונראה כי מגזרתו כל זה קלע באבן אל השערה ולא יחטא (שופט׳ ך טז) והייתי אני ובני שלמה חטאים (מ״א א כא) טועים [נ״ול רועים] ושוגים, ומגזרתו אנכי אחטנה (בראש׳ לא לט) השגויה ׳ אנכי השגיחיה לי והשלמתיה קסד) ׳ והפותרים אומרים לשון סבל ועמל, ונראים כי מגזרת חטא אשר פתרונו שגגה המה, אע״פ שקצות המלים גרועי אלפין אחר ענין אחד נוטים יחדו ׳

חטב ׳ מתחלק לב׳ מהלקות: האחד, בנותינו כוויות מחטבות (תהלים קיד יב) חטבות אטון מצרים (משלי ו טז) לשון גובה ומעל המה ׳

השני, לחטב עצים (דברים יט ה) וחטבי עצים ושאבי מים (יהושע ט כג) כורתי עצים ׳

חטם ׳ ותהלתי אחטם לך (ישעיה מח ט) הענין יורה על המלה במשמעו, למען שמי אאריך אפי ולמען תהלתי אסלה לך ׳

חטף ׳ יחטף עני (תהלים י ט) וחטפתם לכם (שופטים בא כא), יחטף עני ואביון, כמו יטרוף ׳

חטר ׳ ויצא חטר מגזע ישי (ישעיה יא א) חטר גאוה (משלי יד ג) לשון שבט הוא כמשמעו׳

חי ׳ מתחלק לב׳ מהלקות: האחד, חיים וחסד (איוב י יב) חי חי הוא יודך (ישעיה לח יט) כי למהיה (בראש׳ מה ה) ודי הוה צבא הוה מחא קסה) (דניאל ה יט) אלמנות חיות (ש״א ך ג) לא יהיה דוד (ש״א כו יא) כולם לשון חיים ׳

וגם אלה מגזרת חיים, וחיתם בקדשים (איוב לו יד) וחיתו באור תראה (שם לג כה) חית ענייך (תהלים עד יט) וחיתו למתים (איוב לג כב) וזהמתו חיתו לחם (שם לג ך) ענין נפש חיה ׳ וגם אלה מגזרת חיים בלשון שבועה, וישבע בחי העולם (דניאל יב ז) חי י׳ וחי נפשך (ש״א כה כו) חי פרעה (בראשית מב טו) חי אלהיך דן, וחי דרך באר שבע (עמו׳ ח יד) ׳ ויש חיים בלשון תרופה, כאלה, וימרחו על השחין ויחי (ישעיה לח כא) האחיה מהלי זה (מ״ב ח ח) במחנה ער חיותם (יהושע ה ח) אל נחש הנחשת וחי (במ׳ כא ט) ונרפא ׳ ויש חי אשר איננו חי, הבשר החי (ויקרא יג טו) בשר מבשל כי אם חי (ש״א ב טו) ומחיית בשר חי (ויקרא יג י) חיות קטנות עם גדלות (תהלים קד כה) ואת כל נפש החיה הרמשת (בראשית א כא) ותבוא חיה במו ארב (איוב לו ח) חיתו שדי (תלים קד יא) וארבע חיון רברבן (דניאל ז ג) וארו חיוה רביעיא (שם ז ז) שוב אשוב אליך כעת חיה (בראש׳ יח י) למועד הזה כעת חיה (מ״ב ד טז) ענינם שנה האחרת שנה הבאה, מלה זאת דבורה בלשון בני אדם ויתכן להיות בענינם ואמרתם כה לחי (ש״א כה ו) לשון ברכה הוא, כאשר יבקו האדם אוהבו ביום שמחתו ומברכו ואומר: גם לשנה, ולשנים רבות, ויש מהפותרים אשר אומרים מיושבי

המבאר

קסנ) וכן דעת רש״י שם: יחישו לשון פתיל כמו אם מחוט [בראשית יד כג] שהם חוטרים ומחברים הכתלים זה עם זה, עכ״ל. ולא הוכיר מנחם.

קסד) פי׳ אנכי השבתיה לשגגה שלי ואנכי שלמתי תמורתה.

קסה) בנוסחת וניכא לא נמצא הפסוק הזה בכאן. אבל חיבר עם פסוק ויחי עוד לנצח [תלים פט י] בשרש ח׳ בודדי, לאמר כי שרשם דק אות ח״ת לבד. אבל נראה כי טעות המעתיק הוא.

הסלעים (ישע׳ ז מט) וחרי הכפים (איוב ל ו) ולא נודע אם הוא״ו יסוד אם אין, ויש ווי״ן במלים נאחזים ויש אשר יוצאים, הנם כתובים במחברת ר״ו, והווין היוצאים מהמלי׳ לולי כי נמצאו נעדרים מהמלים הנגזרים מגזרתם לא נודע יסודתם ׳

חגר ׳ הגורי אזור (יחזק׳ כג מו) הנרת שק (יואל א ח) ויחגר אתו באבנט (ויקרא ח ז) לשון אזירה המה ׳

חד ׳ מהחלק לד׳ מחלקות: האחד, ודבר חד את אחד (יחז׳ לג ל) פתרון חד באחד, ומגזרתו לאתונא חד שבעה (דניאל ג יט) די דניאל חד מנהון (שם ו ג) בשנת חדה (שם ז א) ׳ ומלבר אלה יש מלים בלשון עברית, אשר נראים מגזרת חד כמו יחדו, ויענו כל העם יחדו (שמות יט ח)׳ וכמו את בנך את יחידך (בראש׳ כב ב) ׳ כמספר על היחיד (זכריה יב י) ׳ ומיד כלב יחידתי (תלים כב כא) ׳ ונראים המלים האלה כי היודין אינם יסוד, ואל יחד בימי שנה (איוב ג ו) יוכיח ׳

השני, תחדהו בשמחה (תהלים כא ז) ויחד יחדו (שמות יח ט) כי חדות יי׳ הוא מעוזכם (נחמיה ח י) עז יחדוה במקמו (דה״א טז כו) ענין משוש המה ׳

השלישי, חוד חידה (יחזקאל יז ב) אפרתה בכנור חדתי (תהלים מט ה) החידה חדתה לבני עמי (שופטי׳ יד טז) דברי חכמים וחדתם (משלי א ו) ענין דומיות קרוב ממשל המה ׳

הרביעי, חרב חדה (יחזק׳ ה א) וחדו מואבי ערב (חבקוק א ח) ברזל בברזל יחד (משלי כו יז) החתיו חדודי חרש (איוב מא כב) ׳ ענין למישה המה: ויש בלשון ארמיה, חדוהי ורעוהי די כסף (דניאל ב לב) וְחַדָּה בלשון ארמית חַדָּיָא ׳

חדל ׳ חדל בני לשמע מוסר (משלי יט כז) והחדל יחדל (יהזקאל ג כו) כי לא יחדל אביון (דבר׳ טו יא) לשון מניעה ׳ ויתכן להיות מנזרתו יושבי חדל (ישעיה לח יא) חדל ממנו (שמות יד יב) ׳

חדק ׳ טובם כחדק (מיכה ז ד) כמשנת חדק (משלי טו יט) ממיני סירים, וקמשונים והוחים, וחרולים, ואמדים, וקוצים, וררדרים, וסלונים ובאושים, וברקנים המה ׳

חדר ׳ מן החדר תבוא סופה (איוב לז ט) היא הרב הלל הגרל החדרת להם (יחזק׳ כא יט) ויבא החדרה (בראשית מג ל) ׳

חדש ׳ מתחלק לב׳ מחלקות: האחד, חדשים לבקרים (איכה ג כג) חדשים גם ישנים (שיר ז יד) ותחדש פני אדמה (תלים קיר ל) מלך חדש (שמות א ח) לב חדש (יחזקאל יח לא) ׳

השני, החדש הזה לכם (שמו׳ יב ב) החדשים ומועדיכם (ישעיה א יד) ׳ לשון ירחים הם ׳

חו ׳ מתחלק לב׳ מחלקות: האחד, מחות רעי אתכם (איוב לב ו) יהוה דעת (תלים יט ג) ואחות אחדן (דניאל ה יב) החזוני (שם ב ו) ׳ ענין הגדה המה:

השני, חות יאיר (במדבר לב מא) וחותיהם (שם) ענין כפרים הם ׳

חוח ׳ ובחוחים (ש״א יג ו) מיני שיחים וגורות תחתים, כמשמעו:

חור ׳ חור כרפס ותכלת (אסתר א ו) לא עתה פניו יחורו (ישעיה כט כב) ואורגים חורי (שם יט ט) ענין לובן המה, וכל לבן בלשון ארמית חָוָר ׳ וכבר אמרנו ונקדמה מלה זאת במחברת חר (קכא), ולא השניתיה כי אם עקב הוא״ו אע״פ שאין הוא״ו יסור ׳

חז ׳ מתחלק לארבע מחלקות: האחד, חזון נראה אלי (דניאל ח א) במחזה (בראשית טו א) חזיונות (יואל ג א) שמאל בעשתו ולא אחז (איוב כג ט) ענין ראיה ומבט המה:

השני, אל מחזו חפצם (תלים קו ל) [ומחזה אל מחזה קסב)(מ״א ז ד)] והזוותכם את שאול (ישע׳כח יח) בית אבנים יהוה (איוב ח יז) ועם שאול עשינו הוה (ישע׳ כח טו) ענין גבול המה ׳

השלישי, חוה התנופה (שמו׳ כט כז) עושה

המבאר

קכא) בכל ההעתקות מלבד העתקת ויק כתוב ב ם ח ב ר ת ר״ר, ונם בה נראה כי נתקנה בידי ר׳ יעבד וכן נכון ׳ עיין לחלן בשרש חר, מכאן נראה ברור כי מנחם סדר כל השרשים השניים ראשונה במחברתו, והשלישים והרביעים אחריהם. לא כסדר נוכח האלפבוית, להיותו אוכר כאן בפירוש ו כ ב ר אמרנו ונקדמה וב״ר ולא השניתיה וכ״ר ׳ עיין דברינו בהקדמה:

קסב) רש״י: מחזה לשון קצה ומנחם כן פתרו וחברו אצל מחזו חפצם, וכל חזות שבלשון כשנה כך היא וכו׳, וינחן אף הוא תרגמו זוי לקבל זוי, וכו׳ הביאו רש״י במחזו חפצם. פתרו חפצם, כמחזו לשון נביל ומנחם חברו עם והזוותכם את שאול. ע״כ. אמנם דע הקורא כי המסורס ומחזה על מחזה חסר בכל הכ״י אשר לפני. והוכיחתי אותו לפי דברי רש״י ז״ל.

(דניאל ו כג) כולם לשון השחתה המה, וחבלים יחלק באפו (איוב כא יז) גם הוא קרוב לאלה וראוי להיות מגזרתם ׳

השלישי, חבלתו חוב ישיב (יחזק׳ יח ז) ועל בגדים חבלים ישו (עמוס ב ח) אם חבל תחבל (שמות כב כה) כי תחבל אחיך חנם (איוב כב ו) ובעד נכריה חבלהו (משלי כו יג) ׳ ענין ערבון ׳

הרביעי, חבלים נפלו לי בנעימים (תהלים טז ו) ויפלו חבלי מנשה (יהושע יז ה) גורל אחד וחבל אחד (שם יז יד) משלך חבל בגורל (מיכה ב ה) יעקב חבל נחלתו (דברים לב ט) ׳ ענין גורל המה ׳

החמישי, מלחיך וחבליך (יחז׳ כו כו) וכשכב בראש חבל (משלי כג לד) לקול ועקת חבליך (יחז׳ כו כה) ׳ אלה הם חבלי הספינות אשר בהן הקין מלאכתן, חבלים כמשמעו, כמו חבל הכסף (קה׳ יב ו) בחבלי אדם אמשכם (הושע יא ד) והשיאו כל ישראל אל העיר ההיא חבלים (ש״ב יז יג), וימשכו את ירמיהו בחבלים (ירמיה לח יג) ׳

הששי, חבלי רשעים עודני (תלים קיט סא) חבל נבאים ירדים מהבמה (ש״א י ה) ׳ להקת הנביאים לפי הענין ׳

השביעי, כי בתחבלות תעשה לך מלחמה (משלי כד ו) ונבון תחבלות יקנה (שם א ה) ענין מועצות המה ׳

חבצלת ׳ חבצלת השרון (שיר ב א) ותפרח כחבצלת (ישע׳ לה א) נצה הנותנת ריח כמשמעו ׳

חבק ׳ ויחבק לו וינשק לו (בראשית כט יג) מעט חבק ידים (משלי ו י) הכסיל חבק את ידיו (קהלת ד ה) ועת לרחק מחבק (שם ג ה) ׳ ענין דבק המה, פהרונו כפי ענינו ׳

חבר ׳ מתחלק לג׳ מהלקות: האחד, חבר אני לכל אשר יראוך (תלים קיט סג) וארח לחברה (איוב לד ח) חברת אשה אל אחתה (שמות כו ג) ויחבר (שם לו י) כל אלה חברו (בראשית יד ג) אחחבר יהושפט (דה״ב ך לה) וכל בית ישראל חברו (יחזקאל לו מז) ׳

השני, חבורה תחת חבורה (שמות כא כה) חברות פצע (משלי כ ל) נמקו חבורתי (תלי׳ לח ו) ענין שרט המה, ונראה כי מגזרתו ונמר חברברתיו (ירמיה ג כג) ׳

השלישי, וחבר חבר (דב׳ יח יא) חובר חברים מחכם (תהלים נח ו) עמדי נא בחבריך (ישעיה מז יב) ׳

חבש ׳ מתחלק לב׳ מהלקות: האחד, ביום חבש יי׳ את שבר עמו (ישעיה ל כו) לא אהיה חבש (ישעיה ג ז) כי הוא יכאיב ויחבש (איוב ה יח) ומחבש לעצבותם (תלים קמז ג) האף שונא משפט יחבוש (איוב לד יז) וכה פתרונו, הטוב לרפוא מי שהוא שונא משפט עליון; היתרפא? לא חבשה (יחזקאל ל כא) ולא חבשו (ישעיה א ו) כולם לשון תרופה וארוכה ורפואה ותעלה ׳

השני, וחבשת להם מגבעת (שמות כט ט) מבני נהרות חבש (איוב כח יא) סוף חבוש לראשי (יונה ב ו) פניהם חבוש בטמון (איוב מ יג) בחבלים חבשים (יחזק׳ כו כד) ׳ כולם לשון אזירה וחגירה, ופתרון מבני נהרות חבש כה הוא, מימי נבך הוגר נהרות, שם מים עזים הגורי נהרות ׳

חבת ׳ מחבת ברזל (יחזק׳ ד ג) על מחבת (ויקרא ו יד) ולמחבת ולמרבכת (דה״א כג כט) לשלם הקרחי באמונה על מעשה החבתים (שם ט לא) ואם מנחה על המחבת קרבנך (ויק׳ ב ה) ׳

חג . מתחלק לג׳ מהלקות: האחד, וחג האסיף (שמות כג טז) חגי יהודה חגיך (נחום ב א) אבלים ושתים וחגים (ש״א ל טז) המון חוגג (תלים מב ה) לחג את חג הסכות (זכריה יד יח) ענין מועד הם ׳

השני, אסרו חג בעבותים (תהלים קיח כז) חגים ינקפו (ישע׳ כט א) ׳ המה הזבחים המועדים למועד יי׳ ׳ ויתכן להיות העליון מגזרתו ׳

השלישי, יחוגו וינועו כשכור (תלים קז כז) והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא (ישעיה יט יז) בחקו חוג על פני תהום (משלי ח כז) חק חג על פני מים (איוב כו י) הישב על חוג הארץ (ישעיה מ כב) ׳ ענין הקפה הם ׳ ובמחוגה יתארהו (שם מד יג) הוא כלי ממלאכ׳ חרש, ויתכן להיות מגזרת זה העליון, ויהיה פתרונו כענין מפעל, הוא הברזל המקיף וסובב וחוגג לתקן בו צורת הפסל ׳

חגב ׳ ואת החגב למינהו (ויק׳ יא כב) הוא שרץ עוף ממין ארבה ׳

חגו ׳ יונתי בחגוי הסלע (שיר ב יד) שכני בחגוי הסלע (ירמיה מט טז) ׳ פתרונו כמו נקיקי

כי מענינו ומגזרתו הוא, וכה ענין הפתרון אענה את השמים, והשמים יענו את הארץ, והארץ תענה את הדגן, והדגן תענה את יזרעאל, השמים יתנו רביבים לארץ, והארץ תתן פריה, ותענה זורעיה ועובדיה, ויזרעאל כארבאל קנט) (הושע י יד) • ויש זריעה אשר אינגה זריעה כי אם בלשון בני אדם, ואזרעם בעמים (זכר' י ט) וזרעתיה לי בארץ (הושע ב כה) אור זרע לצדיק (תהלים צז יא) • זרעו לכם לצדקה, קצרו לפי חסד, נירו לכם ניר, ועת לדרוש את יי', עד יבוא ויורה צדק לכם (הושע י יב) פתרון יורה צדק מגזרת יורה ומלקוש (דב' יא יד) וכמו כי נתן לכם את המורה לצדקה, ויורד לכם גשם מורה ומלקוש בראשון (יואל ב כג) וכמו אמרת מארץ תצמח, וצדק משמים נשקף (תהלים פה יב) •

זרק • כי מי נדה לא זרק (במדבר יט יג) כמזרקים לפני המזבח (זכריה יר ך) מזרקי כסף (במדבר ז פד) כלי מזבח המה • גם שיבה זרקה בו (הוש' ז ט) מלה ואת אמורה בלשון בני אדם •

זרת • זרת ארכו וזרת רחבו (שמות כה יז) ושמים בזרת תכן (ישעיה מ יב) • מדת יד •

נשלם מחברת זי"ן

אחל מחברת חי"ת

חב • חבש חבל חבצלת חבק חבר חבש חבת • חג חגב חגו חגר • חד חדל חדק חדר חדש • חו חוח חור • חז חזק • חח • חט חטא חטב חטם חטף חטר • חי חיל חיק • חך חכליל • חל חלב חלד חלט חלך חלם חלמיש חלון חלף חלץ חלק חלש • חם חמד חמל חמן חמס חמץ חמק חמר חמש, חן חנט חנך חנם חנמל חנף חנק • חס חסד חסל חסם חסן חסף חסר, חף חפו חפן חפץ חפר חפש חפש • חץ חצב חצן חצף חצר • חק חקר • חר חרב חרג חרד חרז חרט חרך חרם חרמש חרס חרף חרץ • חרצב חרצן חרק חרש חרשׁ חרת • חש חשב חשה חשׁך חשׁך חשל חשמל חשמן חשן חשף חשק חשר • חת חתך חתל חתם חתן חתף חתר •

חב • מתחלק לג' מחלקות: האחד, חבי כמעט רגע (ישעיה כו ך) לשמון בחבי עוני (איוב לא לג) ושם חביון עוזו (חבקוק ג ד) ויהיחבא האדם ואשתו (בראשית ג ח) • לשון מצפונות [נ"ה משפונות] המה •

השני, וחיבתם את ראשי למלך (דניאל א י) חבלתי חוב ישיב (יהוקאל יח ז) • לשון חובה המה •

השלישי, אף חנב עמים (דברים לג ג) • נכון חנב להיות מגזרת חביון (חבקוק ג ד) החביאני (ישע' מט ב) • וכה יהיה פתרונו, בצל ידו החביא עם קדושו, כדבר הנביא בצל ידי החביאני • • • באשפתו הסתירני (שם) • פרש ענן למסך ויסך עליתו, ונכון לתלות בידך בחובב קנט) • ואנשי פתרון אמרו חובב לשון אהבה •

חבט • יחבט יי' משבלת (ישעיה כז יב) כי תחבט ויחך (דברים כר ך) חבט חשים (שופטים ו יא) •

חבל • מתחלק לו' מחלקות: האחד, במרם יבוא חבל לה (ישעיה סו ז) חבלי יולדה (הושע יג יג) צירים וחבלים יאחזון (ישעיה יג ח) חבלים יהלק באפו (איוב כא יז) הנה יחבל און (תלים ז טז) שמה חבלתך אמך (שיר ח ה) •

השני, כי אל אל האמר נשאתי לא אחבל (איוב לד לא) מחבלי כרמים (שם ב טו) וחבל את מעשה ידיך (קהלת ה ה) וחבל על מפני שמן (ישעיה י כו) בו לרבר יחבל לו (משלי יג יג) ולאחד קראתי חבלים (זכריה יא ז) רוחי חבלה (איוב יז א) לא יחבל רחים ורכב (דברי' כד ו) חבל חבלני לך קם) (נחמיה א ו) ואף קדמיך מלכא חבולה לא עבדת

המבאר

קנט) ס' מלת בידך בסמיך אף חובב ראוי להלותה בטלת חובב הקידמת לה •
קם) רש"י: חבול שם דבר לשון השחתה וכו' וכן חבלו מנחם •

כי כמהו וכחותי מפניו צריו (תהלים פט כד) מן כתות לא יחמל (ישע' ל יד) החתת כיום מדין (שם ט ג) הו"א מפריד בין היסוד ובין התי"ו, כאשר יפעל יו"ד בשתיתי, על כן לא נכון להיות זרית מזרת כי אם מזר, וכה פתרונו, ארחי ורבעי זרית הקיפות זר סביבותי וגרת נתיבותי, על כן אמר אנה אלך מרוחך ואנה מפניך אברח (תה' קלט ז) ·

וגם אלה קצות האותיות אשר יקרה להם כמקרה התי"ו, כאשר התי"ו עומד במקום שנים, הם ראוים להכפיל ונאחדים [נ"ון ונאחזים] לברם, כאלה: הליועץ למיך נתנוך (דה"ב כה מז) · ונתנו את בנתינו לכם (בראשית לד מז) · מצרים נתנו יד (איכה ה ו) · כי ממך הכל ומידך נתנו לך (דה"א כט יד) · ואת כל הכלים אשר הניח המלך אחז במלכותו במעלו הכנו והקדשנו (דה"ב כט יט) · ולנו בגבעה (שופ' יט יג) · כי עליך נשענו (דה"ב יד י) כל הנוני"ך הם ראוים להכפיל: נתנוך, ונתננו, ולננו, ונשענו, והכננו, אבל יש די באחת מהנה עקב דגשנוהה המבלעת בפילהה, כמשפט התי"ו אשר הקדמנו: נשוב לענין ראשון, וכמהו והזורה תבקע אפעה (ישעיה נט ה) הביצה הנדשת בהבקעה לא יצא ממנה כי אם אפעה, וככה ויזורר הנער עד שבע פעמים (מ"ב ד לה) ויזר את הגזה (שופטים ו לח) ענין דישה המה, ופתרון ויזורר הנער, דש הנער בעלותו עליו · ושומו פיו על פיו, ועיניו על עיניו וכפיו על כפיו נמצא הענין מורה על פתרון המלה, וככה ויזר את הגזה, שת ידיו עליה, ויעצרנה אחרי כן, מץ אותה עד צאת ממנה מלא הספל מים ותרגומו מוכיח ועצר ·

השביעי, אשר זרה ברחת ובמזרה (ישעיה ל כד) ואזרה במזרה (ירמ' טו ז) תזרה לרוח (יהז' ה ב) לוא לזרות ולוא להבר (ירמ' ד יא) הנה הוא זרה (רות ג ב) מזרה ישראל יקבצנו (ירמ' לא ט) ויזר על פני המים (שמות לב ך) לשון אחר וענין אחד להם, ומגורתם וממזרים קרה (איוב לז מ)

וגם מגורתם התוציא מזרות בעתו (שם לח לב) הם הרוחות והמזרים מפרקי הרים ומשברי סלעים, כי הקרה והצנה מתולדת הרוח המה, ובאמרו התוציא מזרות בעתו: הוא אשר דבר ירמ' ויוצא רוח מאצרותיו (ירמיה י יג) לעשות לרוח משקל (איוב כח כה)· ובעלי פתרון אמרו ממזרים קרה, כמו מזורמים קרה, העמידוהו מגזרת זרם (ישע' לב ב), וכן לא יתכן · ופותרים גם בזה התוציא מזרות בעתו, החליפו ר"ש בלמד ושמוהו מזלות, והמלים מבלי חליפות עומדים על יסודתם כמשפט·

השמיני, לא יבא ממזר (דברים כג ג) · יתכן להיות מלה זאת כמלים אשר ענינם יורה על פתרונם, ויהיו הממזרים ילדי פשע וזרע שקר, ואם תגזר המלה ממראה פתרונה [ראוי] להיות המלה מן מוזר הייתי לאחי (תהלים סט מ) והזר הקרב יומת (במדבר א נא) היא הזריעה אשר לא כדת ולא כמשפט, לעשות מעשהו זר מעשהו, ולעבר עבדתו נכריה עבדתו (ישעיה כח כא) ·

התשיעי, נזר אלהיו על ראשו (במדבר ו ז) גזי נזרך (ירמיה ז כט) הללת לארץ נזרו (תהלים פט מ) · ענין כליל וכתר, ויתכן להיות מגזרתו זר זהב (שמות כה יא) ·

זרב. בעת יזרבו נצמתו (איוב ו יז) מלה זו אין לה דמיון בתורה, ופתרונה לשון חורב וציון ושרב·

זרזיף. כרביבים זרזיף ארץ (תלים פט מ) גם מלה זאת אין לה דמיון בתורה, ופתרונה כמו ריווי ארץ ·

זרח. וזרח משעיר למו (דברים לג ב) וזרח השמש (קה' א ה) והצרעת זרחה במצחו (דה"ב כו יט)·

זרם. זרם מים (חבקוק ג י) מזרם הרים ירשנו (איוב כד ח) זרמו מים עבות (תהלים עז יח) וזרמת סוסים זרמתם (יחזקאל נג ך) ענין שאון המה ·

זרע. זרע וקציר (בראשית ח כב) הזרעים בדמעה (תלים קכו ה) ונותן להם זרעונים (דניאל א מז) והם יענו את יזרעאל (הושע ב כד)· נראה

המבאר

קמ) כלומר שלא יטעה הקורא לומר כי פרוש המלה כמו שתי אבל פירושה מן שתיה כמשיטר. ואותיות תי בסופה הוא למדבר בערו כדין כל נתי ל"ה ·

קנח) כלומר מלת יזרעאל היא ע"ם מלת ארבאל שפירושה מארב, וז"ל רש"י בהושע. כבזוזים הבאים על עם ישב בשלום פתאים על ידי מארב שלא נזהרו בהם לברוח מפניהם ושודדים את הכל. בית ארבאל: יונתן תרגם בית כארב, ואל"ף ולמ"ד יתחרים בו ככו יזרעאל שאינכר שם עיר, כנין ענני את יזרעאל, נקראו בלשון שם, אף כאן קרא אותו כמין שם עיר וכן חברו ממחם. אבל דונש פירשו שם מקום.

הרביעי , לחמך ישימו מזור תחתיך (עובדיה א ז) ולא יגהה מכם מזור (הושע ה יג) והיה לכם לזרא (במדבר יא כ) • כלם לשון מחלה , וכן פתר אונקלוס ויהי לכון לתקלא (שם) . ופתרונו ראוי ונכון • וירא אפרים את חליו ויהודה את מזרו (הושע ה יג) , חליו יורה על מזרו , ולרפא יורה על מזור :

החמישי , זר וזב סביב (שמות כה יא) מתחת לזרו (שם ל ד) ותזרני חיל (ש״ב כב מ) ארחי ורבצי זרית (תלים קלט ג) וזריר מתנים (משלי ל לא) • כולם לשון הקפה וסיבוב • ופתרו אנשי פתרון בארחי ורבצי זרית , דרכי ורבצי מדרת , והעמידו זרית מגזרת זרת ארכו וזרת רחבו (שמות כה מז) ושמים בזרת תכן (ישעיה מ יב) ואין בזה חוכן הלשון ומשקולת המבמא , כי כל תיבה מלשון עברית אשר באחריתה תי״ו יסוד במלה , בהסב המדבר המלה לאיש אחר לאמר לו הִזָּמֵתָ , בָּרַחְתָּ קנג) , לא יוכל להכפיל את התיו עקב דגשנותו כי לא יוכפל , כי בדגשנותו עומד במקום שנים , כה רת משפטם בכל הלשון , והמלים אשר באחרית אותיותם תיו יסוד אחזו בהם איננו נכפל , והיה ראוי להכפיל אחד ליסוד ואחד למלאכה , לולי דגשנותו , אבל [נ״ון אכן] די באחד : ואלה התויו״ן אשר יורו על דגשנותו : ושתי את גבולך (שמות כג לא) שתי באדני אלהים מחסי (תהלים עג כח) שהה עונתינו לנגרך (שם צ ח) ושהת דבריך הנעימים (משלי כג ח) כי ארצך שהת (ישע׳ יד ך) והמהה את העם הזה (במד׳ יד מו) כרתי ברית לבחירי (תהלים פט ד) אתו השחית וכרת (דברים ך ך) הצמתה כל זונה ממך (תלים עג כז) והשבתי כל משושה (הושע ב יג) אשר הסהה אתו (מ״א א כה) עולת שבת בשבתו (במדבר כה י) חדשה ושבתה קנד) (הושע ב יג) זכאלה הרבה • והיה מאמתה הלשון להכפיל את התויו״ן האלה על דבר אשר כולם מיוסדים במלים , יהם מוסבין לשרת היה ראוי ושתי את נבולך לאמר ושתתי , וכרתי וכרתתי , הצמת הצמתת , והשבתי והשבתתי , ושהה ושהתה , אבל הירוד הלשון מבליע את התי״ו במלה ואינו נכפל , כי יש די בתי״ו אחד , והנה לך פתח אשר תתבונן ממנו , והביר הברת יתר התויו״ן אשר באחרית המלים הנשרשים והבאים לשרת , כי התי״ו האחר ממנו יסוד והשני ממנו למלאכה , דע כי כל תי״ו הנכתב באחרית המלה , ויו״ד יקדמנו , יען לא הובא היו״ד בתוך כי אם להפריד בין המלה ובין התי״ו להורות על התי״ו וללמד עליו קנה) , כי איננו יסוד ואיננו אחוז במלה אחרות עיקר • ואלה התויו״ן הנכתבים באחרים המלים אשר בהפריד היודי״ן בין התויו״ן ובין המלים ישבתו התויו״ן מהיותם יסוד • ואלה קצותם : אביתי , בניתי , גליתי , דמיתי , הייתי , זריתי , חליתי , טעיתי , יריתי , כליתי , כסיתי , מריתי , נפיתי , עשיתי • וכאלה הרבה , הן נמצא היו״ד מפריד בין התי״ו ובין היסוד , בין האותיות המיוסדים לאות המועד למלאכה , והוא התיו , ויש ממשפט האותיות ומקושט המלים להיות זרית באחד מהם , ובהיות ככה ישבות זרת מזרית קנו) , ולא יהיה מגזרתו ולא מיסודתו , כי היו״ד הבא בתוך המלה הפריד בין זר ובין התי״ו , ולא הפריד בין זרת ובין תי״ו , ואלו נגזר זרית מגזרת זרת היה על המחוקק לחקות זָרָקָה ומוציא היו״ד מתוכו כנבול המלים העליונים אשר קדמו הנה , אשר התויו״ן יסוד בהם , כמו כרת , שהה , הצמת • ואם יאמר כי יש מלים מעט מזער שאחריתם תי״ו מיוסד במלה ונכפל , ואין חדוד הלשון מעמיד המלה על התיו , כמו שתיתי מים (מ״ב יט כד) דע כי מעטתו לא תועילנו ולא יוכל להעמיד זרית מזרת בכל פנים , כי יו״ד של שתיתי לא בא אל תוך המלה פי אם אחרי היסוד , ויסוד ההוא שי״ן תי״ו , רק לא נכפלו התויו״ן בשתיתי כי אם עקב מראות המלה למען לא תצא מחקת שתיה לחקות שמה שיהה קנו) , אבל היו״ד כמפעל הו״ו

זהמבאר

קנג) פ׳ אם יהצה המדבר לבנות מן איזה שרש אשר לפ״ד הפעל תי״ו את הנוכח יכפיל התי״ו השרשית ויביא דגש בתי״ו השימוש למלאות מקומו .

קנד) נראה כי לפי מנחם תהיה תי״ו של בשבתו ושבתה מורה על ניני נסתר ונסתרת ולא ת׳ שרשית . כי לולא זה לא הביאן במקום הזה . ויסחעף מזה לדעתו כי בכל שם נקבה אין תי״ו הכניני ת ו תכורת ה״א הנקבה דק משרש הכיניי עצמו .

קנה) כלומר היו״ד בא בין השרש ובין התי״ו להורות כי אין התי״ו שרשית רק היא משרתיות כדין כל תי״ו הבא בסוף המלה להורות על מד״ב ללשון יחיד .

קנו) ובהיות ככה ישבות זרת מזרית . פ׳ אחרי שהוכיח כי בבוא היו״ד בין היכוד והתיו יורה שהתי״ו משרתית . ע״כ ישבות המשפט למר כי מלת זרת יסוד מלת זרית . כי לולי זה היה המחוקק אומר זרתה תחת זרית ככו שיאמר הצמת מן צמת .

משפט המלך על עוברי מצותו, יצוה לסתור בנינו ולכלות את עציו ואת אבניו ויזקיף קורה מקור' ביתו ויהלהו עליה, ויהרג עליה יחמתא עלוהי קכח) ·

זך . מתחלק לט' מחלקות: האחר, ושממה כמהפכת זרים (ישעיה א ז) וזרים לא יעברו בה עוד (יואל ד יז) והזר הקרב (במדבר א נא) לשון נכרים הם ·

השני, אין דן דינך למזור (ירמיה ל יג) מים זרים קרים נוזלים (שם יח יד) לא זרו ולא חבשו (ישעיה א ו) זרו וחבשו ענין רפואה המה וזה יורה על זה קכט) · ואמרו אנשי פתרון לא זרו על מכתם אבקת החבשת מעשי הרופאים, ולא יתכן כה למשקולה הלשון, כי אלו אמר לא הזירו עליהם, היינו נותים אחרי פתרונם, אע"פ שאין זוכר מה הזירו, ועתה הואיל ואמר לא זרו הורנו כי המכות לא חבשו ולא רפאו ולא זרו, ובהרחיק הפותר זרו מהובשו והקריב אותו מגזרת [נ"ול לגזרת] מזרה, ואזרם במזרה (ירמיה מט ז) ילמד על המכות שהוא יזרה אותם מעקרם, ולא יזוהו עליהם קם) וכן לא יפתר ·

מים זרים קרים נוזלים (ירמיה יח יד) מימי תרופה הם . ויש מהפותרים אשר ידמו וישוו מים זרים לזרם מים (חבקוק ג י) וזרמו מים עבות (תלים עז יח) ולא נכון לפתור כן, כי אותיות זרם שלשתם יסוד, ואלו בקש לדבר בלשון זרם, היה מכפיל את המ"ם, ואומר ורמים, והיה מניח זרם קנא), כי המלה כלה יסוד, והיה מוסיף יו"ד מ"ם לרבות הזרם להיות זרמים קנב), ובעשותך כה למים זרים קרים, נמצא זין ורי"ש יסוד, והנותר ביתר כל הלשון, אבל זר תשעה פנים לו, ואין בהם קרוב לפתרונו ממנו, וכה פתרון הפסוק, היעזב מצור שדי שלג לבנון אם ינתשו מים זרים קרים וגו' (ירמ' יח יד) היעזב אדם מימי שלג לבנון הנגרים מצור שדי, ההולכים לאט על חול הארץ. כל המוצא מימי שלג לבנון, הטוב לעזוב אותם, הישר בעיני המוצא אותם לעזבם והמה לחיי עולם משיבים את הנפש ומחיים את הרוח ומרווחים את הגוף, אם ינתשו מים זרים קרים נוזלים, אם טוב לנתוש ולאבד מקור מים המועדים לתרופה, מים נאמנים נכונים לחיים והחיים תלוים בהם, הטוב להיותם לאבוד ולנתישה · כי שכחני עמי לשוא יקטרו (ירמיה יח טו) · ואך שכחוני עמי, ונתשו מעגלי חיים, והניחו מקור מים חיים, נואלו כי לא ירעו ולא הבינו · ואשר הוספנו מלה בתחלת הפסוק לאמר היעזב אדם מצור שדי שלג לבנון, הידוד דלשון הוא · ויש כמוהו בעניני חורה, כאלה: הירצון בסלע סוסים אם יחרוש בבקרים (עמוס ו יב) היה על המחוקק לחקות אם יחרוש החורש בבקרים · וכמהו, כאשר יבער הגלל עד תמו (מ"א יד י)· היה לחקות כאשר יבער המבעיר וכמהו, כאשר ירדף הקרא בהרים (ש"א כו ך), היה לחקות כאשר ירדף הציד · וכמהו, ויגרש אתם מאת פני פרעה (שמות י יא) ואו הביא לנו איש עברי (בר"א לט יד) · וכמוהם הרבה, ויתכן להיות לאין דן דינך למזור מראה אחר מבלעדי זה, להיות מזור זה מחלה, כמו ולא יגהה מכם מזור (הושע ה יג), וכה יקום פתרונו דע כי תחלואי בני אדם ונגעי מדויהם רבו עליהם, וחרופתם ביד האלהים, אבל נתן שכל בלב כל חכם לב לרפאות חלי ולגהות מזור ברצותו לעזור, ואפס לא יועיל הרופא לחבוש על המזור כי אם לדעתו התחבושת הראויה לו, ובהעלם ממנו יסוד המחלה אין בחרופתו הועילות [נ"ול תועלת], על כן יאמר אין דן דינך למזור, כל רופאך לא ירפאך למזור, כי לא ישיגו עיקר המכה, כי אני אפליאנה עד אשר תעלם מלבב כל הרופאים ·

השלישי, נזרו אחור (ישע' א ד) וינזרו מקדש (ויקרא כב ב) לא זרו מתאותם (תלים עח ל) מיין ושכר יזיר (במדבר ו ג) מנזיך כארבה (נחום ג יז) וינזרו לבשת (הושע ט י) והזרתם את בני ישראל (ויק' מו לא) כלם לשון סור המה, ובלשון ארמית סורו נא, זורו כען (בראשי' יט ב ת"א) ·

המבאר

קכח) אפשר כי מלות יח מח א על יח יתרות, והסבה היתה ע"פ טעות הסעיתיק, כי כן נמצא משובש בכ"י המבורג שאחרי יחמתא עלהי הראשון החל המעתיק לכתוב: כה היה משפט וכו', ער יהרג עליה, ואח"כ כתב יחמתא עלהי וכה פתרון ענינו יתנסח וכו'.

קכט) רש"י שם: ומנחם פי' לשון רפואה כמו אין דינך למזור.

קנ) לפי הפותרים תהיה מלת זרו פעולה לשני ולא קבלת הפעולה ·

קנא) פי' היה מניח מלת זרם בשלמות מלבד י"מ סימן הרבים.

קנב) רש"י שם · ומנחם חברו עם לא זרו ולא חבשו לשון מימי תרופה. ונתן טעם לדבריו ואמר כי אם בקש לדבר בלשון זרם היה מכפיל את המ"ם והיה פוסיף יו"ד מ"ם והיה אומר והזמים וכו' עי"ש ·

כי זנה תזנה הארץ (הושע א ב) וכהנה רבות ׳

החמישי, והוא קרוב לענין זה העליון [נ״ה הסמיך], והוא לשון מרחק׳ כאלה: הצמיתה כל זונה ממך (תלים עג כז) הם הרחוקים מדרך י׳: וכמהו, רק רחב הזונה תחיה (יהושע י יז) היהה רחוקה משכונת בני אדם כי ביתה בקיר החומה, ובחומה היא יושבת, מובדלת מן החצרות ׳

הששי, שקר מזין על לשון הוה (משלי יז ד) לשון שמע וקשב הוא כפלין נרועי אלפין הנקדמים במחברת אלף ׳ ויש עוד למלה מראה שנית בלשון ארמית, וכל זני זמרא (דניאל ג ה) פתרונו מיני זמר, וכל מין למינו למיניהם, לזנוהי לזניהון, (ת״א בראשית א כא) וכהנה רבות ׳

זנב . ויזנב בך כל הנחשלים (דברים כה יח) משני ונבות האורים (ישעיה ז ד) ואתה תהיה לזנב (דברים כח מד) ראש וזנב (ישעיה ט יג) ואחז בזנבו (שמות ד ד) ׳ ענין אחוז לחם ׳

זנח . זנח ישראל טוב (הושע ח ג) זנח אדני מזבחי (איכה ב ז) והאזניהו נהרות (ישעי׳ יט ו) כי לא יזנח (שם ג לא) ׳ לשון עזיבה ונמישה המה:

זנק . יזנק מן הנשן (דברים לג כב) ׳ אין למלה זאת דמיון בתורה ׳ ופתרונה כפי ענינה, ירשן ממרעה בשן הטוב, וכמו ואילים בני בשן (דברים לב יד) ׳

זע ׳ מתחלק לב׳ מחלקות: האחד, ולא זע ממנו (אסתר ה ט) ביום שיזעו ממנו (קהלת יב ג) והיה רק זועה (ישעיה כח יט) הוו זעין ורחלין (דניאל ה יט) ׳ ענין פלצות והרדה המה ׳ ונראה הוא״ו של זועה שאיננו יסוד במלה, וכבר נקדם עם יחר הוו״ן במחברת וא״ו ׳ השני, בזעת אפך (בראשית ג יט) לא יזגרו ביזע (יחזקאל מד יח) אסרה תורה לכהנים מלבושי צמר, כי הצמר מזיע את הגוף, ומיגע את הבשר, ולא תכון בזיעה עבודת הקודש [נו״ן ולא תכון העבודה הקדושה בזיעה] ׳

זעך ׳ ימי נזעכו קברים לי (איוב יו א) גם מלה זאת אין לה דמיון בתורה, ופתרונה כפי ענינה, ימי נקצרו קברים לי ׳

זעם . ומה אוזם לא זעם ה׳ (במר׳ כג ח) ולבה זעמה ישראל (שם כג ז) לשפך עליהם זעמי (צפניה ג ח) ענין עברה הם ׳

זעף . זעף ה׳ אשא (מיכה ז ט) סר וזעף (מ״א כ מג) ויעמד הים מזעפו (יונה א טו) והנם זעפים (בראשית מ ו) לשון קצף ׳

זעק ׳ וזעקה בגוים נשמע (ירמיה נ מו) ולא זעקו אלי בלבם (הושע ז יד) לי יזעקו (שם ח ב) מרוב עשוקים יזעיקו (איוב לה ט) כולם לשון צוחה וזעקה ׳ ונראה כי מגזרתם ויזעק סיסרא (שופט׳ ד יג) ויזעק ויאמר בנינוה (יונה ג ז) העבירו קול במהניהם על אנשי מלחמתם:

זער ׳ וזיר שם וזיר שם (ישעיה כח י) מעט מזער (שם י כה) ׳

זפרת ׳ והחמרה בחמר ובופת (שמות ב ג) כמשמעו ׳

זק ׳ מתחלק לר׳ מחלקות: האחד, יזקו מפר לארו (איוב לו כו) מזקק שבעתים (תלים יב ז) וזקק אתם כזהב וככסף (מלאכי ג ג) שמרים מזקקים (ישעיה כה ו) ענין התוך המה, ופתרון יזקו מפר לארו ׳ ירעפו רביבים לפי ענינו, וכמהו בענינו ומפר לא נתך ארצה (שמות מ לג) ׳

השני, ואם אסורים בזקים (איוב לו ח) לאסר מלכיהם בזקים (תלים קמט ח) רתקו בזקים (נחום ג י) לשון כבלים ורתוקות המה ׳

השלישי, דן כלכם קדחי אש מאזרי זיקות (ישעיה נ יא) ובזיקות בערתם (שם) ענין ניצוץ הם ׳ ובערתם יורה עליו, וקדחי אש אף הוא יורה ׳ וכמהו בלשון המשנה ׳

הרביעי, ומהנזקת מלכין (עזרא ד טו) ומלכא לא להוא נזק (דניאל ו ג) כי אין הצר שוה בנזק המלך (אסתר ז ד) לשון ארמית, ופתרונו חיבול ׳

זקן ׳ מתחלק לב׳ מחלקות: האחד, הנה נא זקנתי (בראשית כז ב) ועיני ישראל כבדו מזקן (שם מח י) ׳

השני, על הזקן זקן אהרן (תהלים קלג ב) בראש או בזקן (ויקרא יג כט) עד יצמח זקנכם (ש״ב י ה) ׳

זקף ׳ וזקף לכל הכפופים (תהלים קמה יד) לשון קומטיות ׳ וכמהו בלשון ארמית, וזקף יתמחא עלהי (עזרא ו יא) וכה פתרון ענינו יתנסח אע מן ביתה וזקף יתמחא עלהי: כה היה

הן נמצא באר וביר ובור ענין אחד להם . וכמהו עיש על בניה תנחם (איוב לח לב) עשה עשו כסיל וכימה (שם ט ט) . וכמהו , ואבני שיש לרב (דה"א כט ב) רצפת בהט ושש (אסתר א ו) ורוב שמות אשר **בדברי הימים** סדורים כמשפט הזה , אבל מקצתם יורה על רובם .

השלישי , כי הייתי זוללה (איכה א יא) כל מכבדיה הזילוה (שם א ח) לשון קלון המה .

הרביעי , הזלים זהב מכים (ישעיה מו ו) מים מצור הזיל למו (שם מד כא) יזל מים מדליו (במד' כד ז) אשר יזלו שחקים (איוב לו כח) נזלים (שמות טו ח) מה תזלי מאד (ירמיה ב לו) ועפעפינו יזלו מים (שם מ יז) ענין ירידה , קרובה מיציאה [נ"ו ליציקה] .

החמישי , זולתי כלב בן יפנה (דברים א לו) זולתי שתים אנחנו (מ"א ג יח) זולתי קול (דבר' ד יב) אין זולתי (ישע' מה כא) ואלהים זולתי לא הדע (הושע יג ד) ומי צור זולתי אלהינו (תהלים יח לב) כמו מבלעדי , מלבד .

זלג . והמזלג שלש השנים בידו (ש"א ב יג) ומזלגתיו (שמות כז ג) ענין אגמונים הם .

זלעף . זלעפה אחזתני מרשעים (תלים קיט נג) מפני ולעפות רעב (איכ' ה י) ורוח זלעפות קמו) (תלים יא ו) דבר הלמוד מענינו פתרונו כמו שער קטב (ישע' כח ב) שערו שער (יחזקאל כ להּ) .

זם . מיתחלק לב' מחלקות : האחד , מזמה תשמר עליך (משלי ב יא) לשמור מזמות (שם ה ב) בעל מזמות (שם כד ח) כל אשר יזמו לעשות (בראשית יא ו) זמתי בל יעבר פי (תלים יז ג) כאשר זמם (דברי' יש יט) עשה י"אשר זמם (איכה ב יז) זמזמים (דבר' ב ך) . השני , זמה הזיא (ויקרא יח יז) כי זמה עשו (הושע ו ט) ומלאה הארץ זמה (ויק' יט כט) לשון נאופים הם .

זמן . מראה אחד ופתרון אחר לו : ואתנה לו זמן (נחמיה ב ו) בזמניהם (אסתר ט לא) לעתים מזמנים (עזרא י יד) עד זמן ועידן (דניאל ז יב) קרוב מצת הם .

זמר . מיתחלק לה' מחלקות : האחד , וזמרת זר תזרענו (ישעיה יז י) הזמורה אשר היה בעצי היער (יחזקאל טו ב) ויכרתו משם זמורה (במד' יג כג) לשון שורק ושריג המה .

השני , עת הזמיר הגיע (שיר ב יב) וכרמך לא תזמר (ויקר' כה ד) והניחותיהם למזמרות (ישע' ב ד) וכרת הזולזלים במומרות (שם יח ה) כולם ענין אחר לשון קשף המה .

השלישי , ואת המזמרות ואת המזרקת (ירמי' ב יח) .

הרביעי , זמירות היו לי הקיף (תלים קיט נד) מזמור לדוד (שם ג א) אומרה לך בכנור (שם עא כב) זמרו למלכנו זמרו (שם מז ז) זמריא תרעיא (עזרא ז כד) לשון נגינות המה . והנם שולחים את הזמורה אל אפם (יחזקאל ח יז) דבר [נו"ל ענין] דופי וקלון הוא , לפרוש השוה ריח מקטרתם וכעס קרבנם וניחוחם , למלאכת תופי נקבים , ואחוריהם אל היכל יי' (שם ח מז) יורה על הענין ,

החמישי , קחו מזמרת הארץ בכליכם (בראׂ מג יא) עוי וזמרת יה (שמו' טו ב) זמיר עריצים יענה (ישעיה כה ה) ענין שבח הם .

זן . מתחלק לשש מחלקות : האחד , מפיקים מזן אל זן (תלים קמד יג) בר ולחם ומזון (בראׂ מה כג) לשון כלכלה הם .

השני , וזנים מרקחים (דה"ב טז יד) ממיני מרקחת הם .

השלישי , והזנות רחצו (מ"א כב לח) על אוניך (יחזקאל מז יב) לפי ענינם נראים כי כלי מלחמה וכלי מרכבה המה , ונמצא כמהו בלשון ארמית תקון זין דגבר (דברים כב ה) כען זינך (בראשית כז ב) וכהנה רבות :

הרביעי , וזנות ויין ותירוש (הוש' ד יא) קח לך אשת זנונים וילדי זנונים (שם א ב) כי זנתה אמם (שם ב ז) זנתה תמר כלתך (בראׂ לח כד) הזנו ולא יפרצו (הושע ד י) וזנתה את כל ממלכות הארץ (ישע' כג יז) עתה יזנה תזנוחיה (יחז' כג מג) . לשון נאופים המה . וישנו לשון טעות כאלה : וזנה אחרי אלהי נכר הארץ (דברים לא טז) אשר אתם זונים אחריהם (במד' טו לט)

המבאר

קמו) רש"י . ולעפות לשון שרפה . וכנחם פתר אותו לשון שער קטב , וכן מפני זלעפות רעב . זלעפה אחזוני . כלומר שערי שער .

המלים , ולא תסוב לרבות ולא למעט , זה וזאת ׳

זהב ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , וזהב הארץ ההיא טוב (בראש׳ ב יב) זהב וכסף (שמות כה ג) כמשמעו : השני , מצפון זהב יאתה על אלוה נורא הוד (איוב לז כב) כה פתרונו , מפאת צפון יאתה מזהר הרקיע , וצחצוח זהרו ועוצם הודו , ויודו לשמו כל יצוריו , וכמדהו בפתרונו המריקים מעליהם הזהב (זכריה ד יב) גם זה כה פתרונו , אותם הצנתרות לעומת הזתים אשר אל מול שפת הגולה , הם המריקים שמן זית זך , כאשר יריקו המוצקות כמשפט תבנית המנורה , ואין פה זכר לזהב , כי הזהב הנזכר הנה [נ״ו פה] איננו זהב הנחך , כי אם לשון מזהר וצחצחות וכמהו כוס זהב בבל ביד י״י (ירמיה נא ז) ׳

זהם ׳ וזהמתו היתה לחם (איוב לג ך) אין למלה זאת דמיון בתורה ופתרונה כפי ענינה , ענין באש הוא תתעב נפשו לחם ׳ כמשמעו ׳

זהר ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע (דני׳ יב ג) פתרונו כמזהר הור הרקיע , כמשמעו ׳ השני , והזהרתה אתהם (שמות יח ך) והעם לא נזהר (יחזקאל לג ו) כמשמעם ׳

זו ׳ כוזית מובה (זכריה ט טו) מזוינו מלאים (תהלים קמד יג) כזזית מהטבות (שם קמד יב) ענינו כמו ירכתי בית יכתי זויות קפה) ׳

ז . ואשר יזה מדמה (ויקרא ו ך) ויז ממנו (שם ח יא) והזית על אהרן (שמות כט כא) כן יזה גוים (ישעיה נב טו) מזי רעב (דברים לב כד) ומזה מי הנדה (במ׳ יט כא) הזים שבבים (ישע׳ נו י) ענין זריקה המה ׳

זה ׳ ולא יזה החשן (שמות כח כה) ולמזה תמיד יהגרה (תלים קט יט) ׳

זחל . מתחלק לב׳ ענינים ׳ האחד , זחלתי ואירא (איוב לב ו) ענינו כמו יגורתי ונבהלתי ׳ השני , עם חמת זחלי עפר (דברים לב כד) כזחלי ארץ (מיכה ז יז) ׳

זיו ׳ זיוהי שנוהי (דניאל ה ו) וזיוהי שנין עלוהי (שם ה ט) וזיוה יתיר (שם ב לא) וזיוי ישתנון עלי (שם ז כה) פתרונו תואר פניו עין הזורי ׳

זין . וזין שדי ירענה (תלים פ יד) והתענגתם מזיו כבודה (ישעיה סו יא) כמשמעו .

זך . מתחלק לב׳ מחלקות ׳ האחד , זך לקחי (איוב יא ד) שמן זית זך (שמות כז כ) ושמים לא זכו בעיניו (איוב טו טו) במה יזכה (תהלים קיט ט) זכיתי לבבי (שם עג יג) לשון מזהר וצחצחו׳ המה ׳

השני , לא ירכנה זהב וזכוכית (איוב כח יז) מאבני שהם הוא ׳

זכר ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחד , כל זכר בכהנים (ויקרא ו כב) אם זכר אם נקבה (שם ג א) וכל מקנך תזכר (שמות לד יט) ׳ השני , אבני זכרן לבני ישראל (שם כח יב) זכר חסדו (תלים צח ג) זכרו נפלאתיו (שם קה ה) ענין אחד להם ׳

זל ׳ מתחלק לה׳ מחלקות , האחד , וברת הזולזים במזמרות (ישע׳ יח ה) כמו שריגים המה ׳

השני , בזללי בשר למו (משלי כג כ) ׳ זולל וסבא (דברים כא ך) ׳ ואם רוציא יקר מזולל (ירמיה טו יט) ׳ כי סבא וזולל יורש (משלי כג כא) כרם זלות לבני אדם (תהלים יב ט) כלם בעלי נפש המה בלענים וגרגרים ׳ וכה פתרון סביב רשעים יתהלכון כרם זלות לבני אדם , זלות הוא מגזרת זולל (דברים כא ך) ורום מגזרת ראם (שם לג יז) ורים (איוב לט ט) ׳ וכה תוכן פתרון הפסוק , סביבות העני יסובו רשעים לבלעו חנם , ויהיו בליעה לבני אדם , ויהי הרל למו למאכל ׳ אכלו שארו ויפשיטו את עורו מעליו ועצמותיו פצחו קפו) ודע כי רוב השמות יש להם מגזרות ותוספות ותהפוכות , כמו , כתועפת ראם לו (במדבר כג כב) ומקרני רמים עניתני (תהלים כב כב) התקשר רים (איוב לט י) כרום זלות (תלים יב ט) הן נמצא ראם ורים ורום ענין אחד להם ׳ וכמהו כתוא מכמר (ישעיה נא ך) ותאו וזמר (דבר׳ יד ה) הן נמצא הוא ותאו ענין אחד להם ׳ וכמהו , באר חפרוה שרים (במד׳ כא יח) פהקור ביר מימיה (ירמיה ו ז) בור כרה (תלים ז טו)

המבאר

קפה) שתי מלות האהרונות יר כ תי וזיות נמצאות בנ״ה לבד , ויחכן לפרש כי באור ירכתי כמו זויות . או הפכו .

קפו) רש״י שם : ומנחם פתר כרם זלות לבני אדם כראם זזולל לאכול בני אדם ויהיה כרם כמו רים וראם , זלות כפו ולל ופבא , וכן פתרונו סביב רשעים יתהלכון סביבות העני הזולכים רשעים לבלעו הנם כרם זלות לבני אדם .

אחל מחברת זיין

זאב . זאת . זב זבד זבח זבל . זג . זד . זה זהב זהם זהר . זו . ז . זח וחל . זט זיז . זך זכר . זל זלף , זם זמן זמר , זן זנב זנח זנק , זע זעק זעם זעף זעק זער , זפת , זק זקן זקף , זר זרב זרוע זרח זרם זרע זרק זרח :

זאב . זאב ומלה ירעו כאחד (ישעיה סה כה) וגר זאב עם כבש (שם יא ו) הוא פריץ חיות .

זאת . וזאת הברכה (דברים לג א) המלה הזאת לא תסור מבנינה , ולא ישתנה ענינה , ולא יתכן לבעלי הלשון לרבות בה ולהשוותה ולהסב אותה כיתר המלין . ויש מלים אשר יקרה להם כה כמו אלה , לא יוסב ללשון יחיד לא אנחנו ולא נחנו , ולא זה ללשון רבים ולא אנכי קמנ) וכאלה ביתר המלים לא יסבו הנה והנה .

זב . מתחלק לשתי מהלקות , האחד , הן הכה צור ויזובו מים (תהלים עח כ) ארץ זבת חלב ודבש (שמות ג ח) זב עמקך (ירמיה מט ד) אמרו בו אנשי פתרון בו עמקך , הסבו את המלה וכן הצמידו פתרונה , והמלה מבלי הפך עומדת כמשפטה , וכה פתרונה , מה התהללי בעמקים עקב רשיבתם ולחותם וריווים , לא תדאג לבצורת יין וביון נשענת בזאת , תדעי שאני אויב את עמקך למען לא יעלה בו כל עשב מפני זוב מימיו , כי בכל את אשר יזובו העמקים וישפו מים תמיד לא יצמח העמק צמח , ואם יצמח צמח , לא יעשה קמח , כי אם אויב עמקם [נ״ול כי זב יזובו עמקם] ויבשו משברם ויחפרו מאוצרותם קמד) .

השני , זבובי מות יבאיש (קהלת י א) ישרוק ה׳ לזבוב (ישעיה ז יח) מין שרץ העוף הוא .

זבד . זבדני אלהים אותי זבד טוב (בראשית ל כ) אין למלה זאת דמיון בתורה ופתרונה כפי ענינה , זבד כמו חלק .

זבח . זבחים ועלת (שמות י כה) ויזבח שור ומריא (ש״ב ו יג) ויזבחו זבחים שלמים (שמות כד ה) על דברי עולה וזבח (ירמי׳ ז כב) זבח ומנחה לא הפצת אונים כרית לי עולה וחטאה לא שאלת (תהלים מ ז) כה פתרון הפסוק יען [נ״ה יש אשר לא צוה אהבינו את ישראל בצאתם ממצרים על דברי עולה וזבח , כי כה אמר אליהם אם שמוע תשמעו בקולי ושמרת את בריתי (שמות יט ה) כי אם את הדבר הזה צויתי אתכם [נ״וו צוה אותם] לאמר שמעו בקולי ואל תחטאו לי , כי בכל עת אשר לא יחטא האדם אין לו על מה יקריב קרבן , הנה שמוע מזבח טוב להקשיב מחלב אלים (ש״א טו כב) על כן יאמר המשורר אזנים כרית לי לשמוע דברי חקים ולעשותם , ומה כתב אחריו [נו״ל אחרי פסוק זה] או אמרתי הנה באתי במגלת ספר כתוב עלי (תלים מ ח) כה פתרונו , הואיל ואין לך הפץ בעולה וזבח , וכרית לי אזנים לשמע הנני לשמוע ולעשות , באתי לקיים חקי הספר הכתוב עלי אשר צוית לעשותם , לעשות רצונך אלהי חפצתי ותורתך בתוך מעי (שם מ ט).

זבל . בנה בניתי בית זבול לך (מ״א ח יג) מזבל לו (תלים מט טו) הפעם יזבלני אישי (ברא׳ ל כ) מזבול קדשך ותפארתך (ישעיה סג טו) וזבל פקידו (שופטים ט כח) לשון מעון משכן ומדור הם .

זג . מחרצנים ועד זג (במדבר ו ד) אל יחסר המזג (שיר ז ג) אלה המלים לא נפתרים כי אם כפי הענין , שררך דימה המשורר לסהר בהיותו שלם . ולא נחסר מענולתו מאומה , ויהיה ענין מזג ענול , ויתכן להיות ענין זג כמו גרגיר ענב התיכוני לפי הענין .

זד . מתחלק לב׳ מחלקות . האחד ויזד יעקב נזיד (בראשית כה כט) אל הלחם ואל הנזיד (חני ב יב) ובשל נזיד לבני הנביאים (מ״ב ד לח) ויפלח אל סיר הנזיד (שם ד לט) לשון תבשיל המה . השני , זד יהיר לץ שמו (משלי כא כד) אשר זדו עליהם (שמות יח יא) וכי יזיד איש על רעהו (שם כא יד) המים הזידונים (תהלים קכד ה) בזרון דברו הנביא (דברים יח כב) גם מזדים חשך עבדך (תלים יט יד) .

זה . זה ינחמנו (בראשית ה כט) וזה לך האות (שמות ג יב) מלה זו איננה מצטרפת כיתר

המבאר

קמנ) בלומר מלת אנחנו או נחנו לא יתכן להורות על לשון יחיד , וכן לא יתכן מלת זה או זאת או אנכי על לשון רבים .

קמד) רש״י שם . מבת ריב ושמים באו בה עד שובו חבים בעפק ושפטו שרשי התבואה , כך פירש בנחם .

מים (תלים קיד ח) היה ראוי להכתב למעין מים ׳ וכמהו, ואם יהקפו האהר (קהלת ד יב) היה ראוי להכתב ואם יתקוף ׳ וכמהו, לאכל כל היתו ביער (ישע׳ נו ט) כל חיתו שדי (שם) וחיתו ארץ (בר׳ א כד) ׳ וכמהו, כי הזהרתו צדיק (יחוק׳ ג כא) ׳ וכמהו וישתחו אפים (בר׳ יט א) וכמהו הרבה בתורה ׳ וזה משפט הו״ו :

דעתק מספר מעשה אפוד פי״ג ׳
בדרך שמוש האותיות להחכם ר׳ פריפוט דוראן הנקרא אפודי ׳

אמר [ר׳ יונה אבן גנאח] והיה הוא״ו רחוקה בתחלת המלה לבלתי עטוף, והביא מזה המין : עבד אביך ואני מאז, תת וקדש וצבא, ואיה וענה, ואחרים מלבד אלה ׳ והא״ע במקומות רבים בפירושיו מסכים עמו בזה והרבה מהחכמי׳ שכתבו על המקרא, וימי׳ רבי׳ הייתי מהרעת הואת עד היות קשה עלי מאוד לאמר שזה ללא ענין, ושהנביאים והמדברי׳ ברוח הקודש יתנו מקום המשאה בהנחת ויי״ן כאלה, כי בהיות השמוש המיוחד לוא״ו העטופה וזה בכתוב לאלפים, הנה בכיוצא באלה היוי״ן המעדת רגל, ולכן הפלגתי על זה החקירה ואחפש בנרות החריצות בספרי החכמים שכתבו במקרא, ומצאתי מנחם בן סרוק שהיה אדם גדול בספרד ומן הקודמים, כתב בתשובותיו על דונש בן לברט במקום הזה, כי הווי״ן כלם חשב נוספות בתחלת המלים ללא ענין על דרך האמת, ועם העיון היטב אינן נוספות אבל לכלם טעם בענין והנה דונש הביא כל אלה שאזכור: ויקברוהו ברמה ובעירו (ש״א כה ג), ותשב תמר ושוממה (ש״ב יג כ), ואיה וענה (בר׳ לו כד), תת וקדש וצבא (דניאל ח יג) רחוב והרוץ ובצוק העתים (שם ט כה), עד מתי ומכניד עליו עבטיט (חבקוק ב ו) נרדם ורכב וסוס (תהלים עו ז) ואנחנו ד׳ אלהינו ולא עזבניהו (דהי״ב יג י) מלכא בנס וקצף שניא ואמר להובדה (דניאל ב יב) כל אלה הווי״ן שם דונש בן לברט ללא ענין *) ׳ והחכם מנחם בן סרוק השיב אליו ואמר שהם כלם לענין וזה לשונו - ויכול המזיען [לתת] למו תוצאות ולא יצטרך לשים אותם נופלים והאריך בדבריו, אבל אני אכתוב העולה בקצור : ויקברוהו ברמה ובעירו, אמר כי הרמה היה מחוז בו עירות מתחלפות, היה יושב שמואל באחת מהם ושם קברוהו, ולזה ובעירו, כי אין הרמה עירו אבל ברמה עירו, אמנם שהרמה שם כולל שם מבואר ׳ כי שם נזכר ניות שלשם ברח דוד ממקום שמואל ׳ ותשב תמר ושוממה הם שני משפטים, שישנה בבית אבשלום, והיתה שם שוממה ׳ ואיה וענה, אמר כי הוי״ו הוא מעקר השם בו (צ״ל כמו) ויותא ושתי וספי, עם שבד״ה כתוב איה, הם שני שמות לנקרא אחד ושם דומים לו, עד מתי ומכניד עליו עבטיט, נרדם ורכב וסוס, ירצה נרדם הצבא וגם נן הרכב והסוס, כמו כאשר יפרש השוחה לשחות פירושו ידיו, ויפתח יוסף את כל אשר בהם פירושו שבר ותחם עליך פירושו נפשי ׳ ואנחנו ד׳ אלהינו וכי׳ פירושו נעבוד ד׳ אלהינו ולא עזבנוהו, והנה וא״ו תת וקודש וואו״ו ובצוק העתים, אמר לקושי השנת הנרצה בכתובים ההם אין ראוי לשפוט בהוספית הווי״ן בם . והנך רואה איך לא רצה זה החכם להסכים שיהיו ווי״ן בכתוב ללא ענין, ועליך לפקוח עין במקום מקום שבאו הווי״ן ושלא תשפוט בתחלת הדעת בואם ללא ענין ע״כ .

*) עיין בתשובות דונש על בנס

נשלם מחברת ו״ו .

ו ג) אחזה עולם (בראשית מה ד) כערוגת הבשם (שיר ה יג) כח וגבורה (דה"א כט יב) את כל הגדולה הזאת (שם יו יט) אסורים ידיה (קהלת ז כו) וכאלה הרבה ׳ ורובם כה מתחלקים לשתי מראות ׳ פתרון קבורה שם הקבר ׳ והמראה השני, אשה קבורה קסב) [המראה הא׳] לבה אסורים ידיה והמראה השני, בית הסהר מקום אשר אסורי המלך אסורים (בראש׳ לט ך) שתי מראות להם, והיה משפט הוא״ו המובא במלה להיות פעול ולא מפעל, אבל כן ענין הלשון, והו״ו המובא במלה הנכון לפעול כאלה ׳ ערוכה בכל ושמרה (ש״ב כג ה) אשה עצרה לנו (ש״א כא ו) פי כאשה עוכה ועצובת רוח (ישעיה נד ו) יקרא דרושה (שם סב יב) אילה שלחה (בראשית מט כא) עשויה לברק מעשה למבה (יהזקאל כא כ) שרפה באש כסוחה (תלים פ יז) וכהנה רבות ׳ הן נמצא מבוא הוא״ו בפעולים כמבואו במפעלים ׳ מלל הפעול יסוב להיות מפעל וגם המפעל יסוב להיות פעול ׳ כי שתי מראות למלה ׳

כבר ואשר להיות ׳ אלה מראות כבר ואשר להיות : כבר הוא הדבר אשר נעשה, ואשר להיות הוא הדבר הבא אשר יעשה עוד, וכה מהלקותיו למראה המלה : וא״ו אשר משפטו להיות פתרונו דבר אשר נעשה כבר כאלה : ויאמר ויברא, ויגרש, וידם, ויהם, ויזכר, ויהמם, וישרף, [בנ״ו וירם, ויהם, ויזכר, ויהמוס, וישרף] ׳ כה חקת הלשון בכל המלים : והוא״ו אשר משפטו להיות פתרונו דבר אשר יהיה עוד, כאלה : ואמר יושב האי הזה (ישעיה ך ו) ובראי׳ על כל מכון הר ציון (שם ד ה) וגער בו, ונס ממרחק (שם יו יג) וירד הדרה והמונה (ישעי׳ ה יד) וירך על במותי ארץ (מיכה א ג) והפכתי מרכבה ורכביה (חגי ב כב) וזכרתי את בריתי (ברא׳ ט מו) וחלף ביהודה (ישעיה ח ח) ועשיתי את אשר בחקי תלכו (יהזקאל לו כו) ויצאו וראו (ישעיה סו כד) וניעדתי לך שם (שמות כה כא) וענו ואמרו (דברים כא ז), כה חקת הלשון, וזה לך האות להיות לך לסימן, ראה ושית לבך לכל מלה אשר פתרונה דבר העשוי, דבר שעבר ונגמר, בספורך [נ״ו בהוסיפך] על אותיות או זה המלה וא״ו, חלפה המלה ההיא מענינה לענין אחר, כמו, אמרו אחיכם שנאיכם מנדיכם (ישעיה סו ה) כבר אמרו ׳ ובאמרך, ואמרו על אשר עזבו (דברים כט כד) פתרונו עוד יאמרו ׳ וכמהו, הנה נתתי לכם (בראשית א כט) כבר נתתי ׳ ובאמרך, ונתתי את נקמתי (יהזקאל כה יד) עוד אתן ׳ כה ענינו לכל המלין ׳

מוסיף ׳ וכה מוסיף על ענין ראשון, ואהבך וברכך והרבך וברך פרי בטנך ופרי אדמתך (דב׳ ז יג) אך את הזהב ואת הכסף את הנחשת ואת הברזל את הבדיל ואת העפרת (במדבר לא כב) כה ענינו בכל התורה ׳ המראה השני הקרוב אליו כה הוא, פעל ועשה (ישע׳ מא ד) והיה מאמתת הלשון להיות פתרון ועשה כפתרון מלי׳ העליונים, לולי פעל הנקדם לפניו ׳ וכמהו, וקרא זה אל זה ואמר (שם ו ג) יכסה ויעופף (שם ו ב) נקדם לפניו[נ״ו קדמו לפניהם] ׳ וכמהו, ועשה לו כתנת פסים (בראשית לו ג) אהב את יוסף (שם) נקדם לפניו ׳ וכמהו, אשר טפחתי ורביתי (איכה ב כב) גדלתי ורוממתי (ישעיה א ב) אני קרתי זשתירתי מים (שם לו כה) אם לא שויתי ודוממתי (תלים קלא ב) כה ענין וא״ו הבא להוסיף :

מסיב ׳ וכה הוא משפט מסיב ׳ אמרתו, ביתו, דברו, גדרו, הררו, זכרו, חצרו, כה משפטו :

מרבה ׳ אמרו, בחנו, דרשו, המו, זכרו, חנרו, טענו, ירו, כרתו, למדו, משכו, מהרו, כה משפט הלשון ׳

מוצב ׳ והוא״ו המוצב אשר לא מפעלו מפעל ואם נעדר מן המכתב לא נחסר הענין ׳ ואלה קצותם : ויכו האחד את האחד (ש״ב יד ו) ואם נכתב ויך האחד את אחד לא נגרע הענין ׳ וכמהו וישנו את מעמו בעיניהם (ש״א כא יד) ואם נכתב וישנה נתקן הענין היטב ׳ וכמהו חלמיש למעינו

המבאר

קסב) אשה קבורה : כן נמצא בכל הכ״י, ונראה כי לא כיון בזה לפסוק מכתבי קדש. רק כוונתו היתה שפלת קבורה פעם תהיה שם הענם כמו קבורה לא היתה לו [קהלת ו ג] ופעם שם התיאר כמי איש האלהים קבור [מ״א יג לא]. וכן כיון בפסוק לבה א ס ו ר י ם ידיה שלדעתי מלת אסורים הוא שם העצם. ומראה השני אסורי המלך אסורים שהוא שם התאר בהעתקת ווין ולונדון המתאימים לרוב בניסחתן גם בהעתקת איקספורד כתוב כוח : פתרון קבורה שם הקבר והמראה השניה אשה קבורה, לבה אסורים ידיה שם הסהר. והמראה השלישית מקום אשר אסורי המלך אסורים שהי מראות לחם ׳

דוו הנענוע . מתהלק לג׳ מחלקות . ישנו נענוע וחנוי . ונענוע ישנו יסוד וישנו מלאכה , ואם אמר יאמרו אנשי הלשון על הווי״ן המנענעים את הפה כי הם מיוסדים במלים ונאחזים בהם על דבר הנעתם , הנה רוב הווי״ן יש להם נענוע בפה , ואינם יסוד [נ״ון עיקר] , ובצרפך המלה אשר בתוכה ו״ו ישבות נענועו , כאלה . ויבחר אותם בתוך (בראשית טו י) ובאמרך בתוך בני ישראל (שמות כט מה) נשבת נענועי . וכמו ובגאותו שחקים (דברים לג כו) . ובאמרך גאה וגאון (משלי ח יג) שבחה הנעתו . וכמהו כי אויל עמי (ירמיה ד כב) וגזרתו קמ) אשר נואלנו (במדבר יב יא) . ערוה (שמות כח מב) וגזרתו את מקורה הערה (ויקרא ך יח) . בדודים ובצלחת (דה״ב לה יג) וגזרתו בכיור או בדוד (ש״א ב יד) . לראוה בך (יחזקאל כח יז) וגזרתו עיני הראינה (מיכה ז י) . הלמיה רוה (תלים סה יא) וגזרתו יורה ומלקוש (דברים יא יד) . מה נאוו (ישעיה נב ז) וגזרתו בנאות דשא (תלים כג ב) . חבלי רשעים עודני (שם קיט סא) וגזרתו אז חלק עך שלל (ישעיה לג כג) . וענוה צדק (תלים מה ה) וענותך (שם יח לו) . מסוה (שמות לד לג) וגזרתו ובדם ענבים סתה (בראשית מט יא) . שלו הייתי (איוב טז יב) שלו כל בוגדי בגד (ירמיה יב א) . מות (דברים יט ו) וגזרתו ממית ומחיה (ש״א ב ו) . והיה רק זועה (ישעיה כח יט) וגזרתו ולא זע ממנו (אסתר ח מ) . עו והדוה (דה״א טז כז) וגזרתו תחדהו בשמחה (תלים נא ז) . קצוי ארץ (ישעיה נו טו) קצות הארץ (שם מ כח) . ושקוי בבני מסכתי (תלים קב י) וגזרתו שמני ושקויי (הושע ב ז) . וכל משקה (ויקרא יא לד) . מקוה ישראל (ירמיה יר ח) וקוי ה׳ (ישע׳ מ לא) . לא תעשו עול (ויקרא יט טו) . ועלתה קפצה פיה (איוב ה טז) הלא איד לעול (שם לא ג) אף בלב עולת הפעלון (תלים נח ג) . את מדוחיהם (ש״ב י ד) וגזרתו על פי מדותיו (תלים קלג ב) מדו בד (ויקרא ו ג) . כלה מקללוני (ירמיה טו י) יקללו המה (תלים קט כח) . ישלחו כצאן עוליהם (איוב כא יא) עול ימים וזקן (ישע׳ סה כ) עוללים וינקים (תלים ח ג) . וגם ברוב המלים אשר תחלתם יו״ד יבא הוא״ו בהם , כאלה : ישע ויושע . יצאת לישע עמך (חבקוק ג יג) הושיעני ואושע (ירמיה יו ד) פנו אלי והושעו (ישעיה מה כב) . יסוד המובה (שמות כט יב) והיכל תוסד (ישעיה מד כח) . יסר יסרני יה (תלים קיח יח) לא יוסר עבד (משלי כט יט) ונוסרו כל הנשים (יחז׳ כג מה) . כי יעץ עליך (ישעיה ז ה) ויועץ המלך (מ״א יב ו) . אשר יעדו (ש״ב כ ה) אשר אועד (שמות כט מב) . יראה וערד (תלים נה ו) למען תורא (שם קל ד) . ידע לכתך (דברים ב ז) במראה אליו אתודע (במדבר יב ו) . יקשתי לך (ירמיה נ כד) פן תוקש בו (דבר׳ ז כה) . יתר הגוס (יואל א ד) ואם יותר (שמות כט לד) כי ילדתי לו (בר׳ כט לד) ועיר פרא אדם יולד (איוב יא יב) . ונאלה הרבה . ויש מעט מיתר המלים אשר יבא הוי״ו בתוכם , והוי״ו הנענוע במלה נראה יסוד , כאלה . מצוה אתכם (דב׳ ד ב) . ואצו אתכם (שם ג יח) . אם שוה פניה (ישעיה כח כה) שויתי עד בקר (שם לח יג) . עד צואר יחצה (שם ל כח) מצורוניך (שיר ד ט) . כי גוע (במד׳ כ כט) ולו גועגו (שם כ ג) האם תמנו לגוע (שם יז כח) . עיני צדקיהו עור (ירמיה לט ז) גוי נתתי למכים (ישעיה נ ו) את גויתיהנה (יחזקאל א יא) ועל גויתנו מושלים (נחמיה ט לו) . אוה למושב (תלים קלב יג) נפשי אויתך (ישעיה כו ט) מאויי רשע (תלים קמ ט) ויביאו מטוה (שמות לה כה) טוו את העזים (שם לה כו) . וכאלה מעט מזער בלשון .

מִפְעָל וּפָעוּל . הווי״ן אשר הוא נכון למפעל ופעול כה מהלקוחם , דע כי המפעל מרתהלק לב׳ מחלקות המפעל ופעול , יקומון שניהם במלה אחת להיות שתי מראות במלה , ולא יקרה כה ליתר האותיות , ואלה קצות המלים ; הנני מעלה לה ארכה קמא) (ירמיה לג ו) . אמונה אמן (ישעיה כה א) אל אמונה (דברים לב ד) וגם קבורה לא היתה לו (קהלת

זמבאר

על ענין . כבו ואהבך וברכך והרבך . והוי״ו מסוב הוא וי״ן הכינוי הבא בסוף התיבה להורות על קנין הנסתר . והוי״ו מרבה הוא הבא בסוף הפעל להורות על לשון רבים נסתרים בעבר . כמו אמרו , ברכו , או על לשון רבים נוכחים בצווי והוי״ו מוצב הוא הנוסף לפעמים במלה בבלי הוראה כלל , כמו וחיתו ארץ.

לפעמי מים ועיד .

קמ) בלת וגזרתו השניה ומשולשת סה בכל ארך הענין אינה נמצאת בנ״ח , אבל ישנה בשאר הכ״י .

קמא) כאן ראיה כי נקודה השור״ק היא לדעת פנחם כמו בלאפים , וכן להלן בלת אחזה עולם הבאה נ״ב בשורק בב״ק ;

ג) ויאמר הס כי לא להזכיר בשם יי׳ (שם ו י) לשון שחק [נ״ו ענין שתיקה] המה ׳

הפך ׳ הפך לבן (ויקרא יג ג) אפרים היה עגה בלי הפוכה (הושע ז ח) נהפך לנחש (שמות ז טו) ותחתיה נהפך כמו אש (איוב כח ה) וארת להט החרב המתהפכת (בראשית ג כד) ויהי בך הפך מן הנשים (יהזקאל טז לד) ההפוכה כמו רגע (איכה ד ו) ענין אחד להם. אבל יש הפך ענין אחר, ויהפך יהורם ידיו וינס (מ״ב ט כג) ויהפכו נערי דוד (ש״א כה יב) ותהפך ותלך לארצה (דה״ב ט יב) הפכה רסן מרכבותיה להלוד.

דר ׳ מתחלק לג׳ מחלקות. האחד, על הר סיני (שמות יט יא) ׳ הר גבנים (תלים סח טז) על בקעם הרות הגלעד (עמוס א יג) והנשארים הרה נסו (בראש׳ יד י) הררי קדם (דברים לג טו) הררי עד (חבקוק ג ו) הררי בשדה (ירמיה יז ג) ופתרונו כן הוא׳ הר קדשי שדה יהרש ליער יחשב, והררי והרי ענין אחד להם, כמו לא כרת שרך (משלי ג ח) ושרך אגן הסהר (שיר ז ג) צרי וצוררי, וכהנה רבות ׳

השני, והר ותלד בן (בראשית ל כג) ותהרין שתי בנות לוט מאביהן (שם יט לו) הרינו הלנו (ישעיה כו יח) הרה עמל וילד און (איוב טו לה) הרו חמש (ישעיה לג יא) והרתיהם תבקע (מ״ב ח יב) עצבונך והרנך (בראשית ג טז) ענין אחד להם ׳

השלישי, הרו והגו מלב (ישעיה נט יג) זד יהיר לץ שמו (משלי כא כד) גבר יהיר ולא ינוח (חבקוק ב ה) והרהרין על משכבי (דניאל ד ב) ׳

דרך ׳ הרג רב (ישעיה ל כה) אל תהרגם (תלים נט יב) כי לאויל יהרג כעס (איוב ה ב) ויהרג יי׳ כל בכור בארץ מצרים (שמות יג טו) ׳

הרס ׳ הרס בעברתו (איכה ב ב) הן יהרוס ולא יבנה (איוב יב יד) אלהים הרס שנימו בפימו (תלים נח ז) ענין נתיצה המה ׳

התל ׳ ואבינן התל בי (בראשית לא ז) אל יסף פרעה התל (שמות ח כה) ויהתל בהם אליהו (מ״א יח כו) הזו מהתלות (ישעיה ל י) אם כהתל באנוש תהתלו בי (איוב יג ט) אם לא התלים עמדי (שם יז ב) ענין כחש הם, כמשמעו וכפי ענינו.

נשלם מחברת ה״א

אחל מחברת ואו.

ווי . ווי העמודים (שמות כו י) ׳ וא״ו נעדר מתחלת המלים, ונפקד מיסודם, וכפי הכרון ותוספת מלאכותיו, ועל כן רבו תוצאותיו למיני ענייניו מכל אותיות הקודש ׳ אפס כי לא נמצא וא״ו בתחלת כל מלה מלשון עברית יסוד וולתי ווי העמודים לבד, ומעט מזער בשמות בני אדם, ואלה הם . ושתי (אסתר א ט) ופשי (במדבר יג יד) וניה (עזרא י לו) ויזתא (אסתר ט ט) אבל ישנו מיוסר בקרב המלים כי לא ימוש מתוכם לכל דבר, ויתר הווי״ן הנכתבין בקרב המלים אשר יש להם נענוע בפה, רובם במלים אשר תחלתם יו״ד, על כי אשר לא יחכנו המלים בהצטרפם מבלעדי הווי״ן, אך לא בכל המלים כי אם במלים אשר תחלתם יו״ד אשר אינו יסוד בהם. כה פשר דבר וא״ו, ופתרון תוצאותיו, ומחקרי ענינו, ומחלקי מחלקותיו לכל מראה פניו, את וו״י המלה ואת וו״י קצותיה עד כלות דקדוקיה בחפש מחופש ׳ הווי״ן כה מחלקותם על החלקים האלה ׳ מראה הו״ר ומלאכת מפעליו נוגעת עד שתים עשרה מראות [נ״ו מלאכות] מבלעדי תוצאותם ודקדוקי נקודתם ׳ ואלה מראיהם למחלקותיהם ׳

הו״ו נענוע וחנוי. מפעל ופעול. כבר. ואשר להיות. מוסיף ומסיב מרבה ומוצ (קלט).

המבאר

(קלט) הוי״ו נענוע הוא הווי הסורנש בסבטא. כמו במלת ויבחר אותם ב תוך ׳ והוי״ו החנוי הוא הבלחי נשמע בסבטא כמו ב תוך בני ישראל׳ הוי״ו מפעל הוא הוי״ו הבא בתוך המלה להודות על השם, כמו במלת נבורה. תקומה. והוי״ו הפעול הוא הבא להודות על הבינוני כמו ברוך בריכה. הוי״ו כבר הוא הי״ו המהפך את העתיד לעבר כמו במלת ויאמר ׳ ואשר להיות הוא הוי״ו המהפך את העבר לעתיד, כמו ואמר יושב האי הוה. והוי״ו מוסיף הוא הי״ו החבור המוסיף ענין

(נחמיה ט כח) ענינו ויזעקו אליך . וכמהו ובכלי הבקר בשלם הבשר (מ"א יט כא) ענינו בשל להם הבשר . ובאלה הרבה בתורה . נשוב לענין ראשון .

היך . והיך יוכל עבד אדני זה (דניאל י יז) אין למלה זאת דמיון בתורה , ופתרונו כפי ענינו היך כמו איך . שתי לשונות המה כמשמעו .

היכל . היכל יי (ירמיה ז ד) ובן היכלות (הושע ח יד) ופתאם יבא אל היכלו (מלאכי ג א) .

הין . והין צדק (ויקרא יט לו) רביעת ההין (שמות כט מ) מיני מדות המה כמשמעו .

הל . מתחלק לג' מהלקות : האחד , בהלו נרו עלי ראשי (איוב כט ג) לא יהלו אורם (ישע' יג י) הילל בן שחר (שם יד יב) . עמישתיו תהל אור (איוב מא י) ענין נהגות הם .

השני , [נ"וול ויש למלה מראה שני] מהלל אקרא יי (תה' יח ד) אהללה שם אלהים בשיר (שם סט לא) מעמה תהלה (ישעיה סא ג) תהלת ה' ידבר פי (תלים קמה כא) איש לפי מהללו (משלי כו כא) ענין [נ"וול לשון] שבח .

השלישי , [נ"וול ועוד מראה אחר] . הללות ושכלות (קהלת א יז) לשחוק אמרתי מהולל (שם ב ב) אמרתי להוללים אל תהלו (תהלים עה ה) ויההלל בידם (ש"א כא יד) . לשון שגעון המה .

הלא . ומיום השמיני והלאה (ויקרא כב כז) ויאמרו גש הלאה (בראשית יט ט) מן היום ההוא והלאה (יהוק' לט כג) והנהלאה לגוי עצום (מיכה ד ז) מן הוא והלאה (ישעיה יח ב) .

הלם . מהחלק לב' מהלקות ; האחד , את הולם פעם (ישעיה מא ז) יהלמני צדיק חסד (תלי' קמא ה) והלמה סיסרא (שופטים ה כו) או הלמו עקבי סוס (שם ה כב) ומהלמות לגו כסילים (משלי יט כט) ויומינה להלמות עמלים (שופטים ה כו) הלמוני בל ידעתי (משלי כג לה) בכשיל וכילפות יהלמון (תלים עד ו) ענין כתישה המה , ויתכן להיות מגזרתו לכן ישב עמו הלום קלה) (שם עג ג) ישוב רשע עריץ להלום עם ה' אל תקרב הלום (שמות ג ה) ומי הביאך הלם (שופ' יח ג) פתרונו מי הביאך פה .

הם . מתחלק לב' מהלקות : האחד , המו גוים מטו ממלכות (תהלים מו ז) המית נגליך (ישעיה יד יא) כהמות ימים יהמיון (שם יז יב) ותהם כל העיר (רות א יט) עיר הומיה (ישעיה כב ב) נהם ככפיר (משלי יט יב) בראש המיות (שם א כא) מהומות קלו) (עמוס ג ט) ויתכן להיות מגזרת תהמת (שמות טו ה) המון גוים (בראשית יז ד) וקול המון (ישעיה יג ד) המנים המנים בעמק הארץ (יואל ד יד) ישחק להמון קריה (איוב לט ז) וירד הדרה והמונה (ישע' ה יד) ינן המנכם מן הגוים (יחזקאל ה ז) וכה פתרון ינן המנכם מן הגוים , ינן הרבתם לפשוע יתר מן הגוים יתרה עשיתם קלו) .

השני , אנחנא המו עבדוהי די אלה שמיא וארעא (עזרא ה יא) קטל המון שביבא די נורא (דניאל ג כב) ונשא המון רוחא (שם ב לה) לשון הם קלה) המה .

המל . לקול המולה גדלה (ירמיה יא מז) אין למלה זאת דמיון בתורה אבל ענינה יורה עליה , המולה כמו שאון .

הן . מתחלק לב' מהלקות : האחד , והנה נצב על עלתו (במדבר כג ו) הנם כתובים (מ"א יד יט) הנה הנם (ישעיה מא כו) הנני בני (בר' כב ז) הנכם היום (דברים א י) ויתכן להיות מגזרתו ותהינו לעלת ההרה (דברי' א מא) פתרונו אמרתם הננו ועלינו . וקרוב מגזרתו ויאמר לבן הן לו יהי כדברך (בראשי' ל לד) אבל הענין יפרידם כמעט . ויש הן בלשון ארמית אשר הוא כמו אם בלשון עברית . והן לא ידיע להוא לך מלכא (דניאל ג יח) די הן חלמא לא תהודענני (שם ב ט) .

השני , הון עשיר קרית עוז (משלי יח יא) הון מהבל ימעט (שם יג יא) ואש לא אמרה הון (שם ל טז) כל הון יקר נמצא (שם א יג) ענין די המה .

הס . הס כל בשר (זכריה ב יז) ויהם כלב (במדבר יג ל) והלוים מחשים כל העם לאמר הסו (נחמיה ח יא) בכל מקום השליך הס (עמוס ח

המבאר

קלה) רש"י הביאו שם בפסוק י"ג שלא בסקומו ואמר . ומנחם פירש ישוב עמו הלום . ישוב הרשע לחלום את עפר של הקב"ה .

קלו) הכתוב חוזה חסר בהעתקת ווין ,

קלו) רש"י ומנחם פתרו לשון הומה כמו המו גוים . ורש"י פירש לשון ימין להם המלך יען הזמינכם לחפקר מן הגוים . אמנם פה פתר מנחם לשון רבוי ויחר .

קלה) כן כתוב בכל החעתקות . ואולי צריך לחיות הם .

(נחמ' פ ח) ' השנה המחוקק לתת פעמים והיה
די באחד מהם כענין זה העליון ' וכמהו אשר אנכי
נתן להם לבני ישראל (יהושע א ב) והיה די בלהם
או בלבני ישראל, וכמהו והיה הגוי והממלכה אשר
לא יעבדו אתו את נבוכדנצר מלך בבל (ירמיה כו
ח) והיה די באותו או את נבוכדנצר ' וכמהו כי
אביא אליה אל מואב שנת פקדתם (שם מח מד)
והיה די באליה או אל מואב ' וכמהו כי בא עליה
על בבל שודד (שם נא נו) והיה די בעליה או על
בבל ' וכמהו כי מנגד תראה את הארץ ושמה לא
תבא אל הארץ (דברים לב נו) והיה די בכי מנגד
תראה את הארץ *), וכמהו ויעשו בני ישראל ככל
אשר צוה י' את משה כן עשו (שמות לט לב) '
תחל' הפסוק וסופו ענין אחד והיה די באחד מהם'
וכמהו ויעש כן בני ישראל וישלחו אותם אל מחוץ
למחנה כאשר דבר ה' אל משה כן עשו בני ישראל
(במדבר ה ד) גם פה השנה הענין פעמים ' וכמו
ויעש משה ואהרן וכל עדת בני ישראל ללוים ככל
אשר צוה ה' את משה ללוים כן עשו להם בני
ישראל (שם ח ח) גם פה הכפיל הענין פעמים '
וכמו קחו מאתכם תרומה לה' כל נדיב לבו יביאה
את תרומת ה' (שמות לה ה) וכמו ארך הירעה
האחת שמונה ועשרים באמה ורוחב ארבע באמה
הירעה האחת (שם כו ב) גם פה הזכיר הירעה
פעמים ' ויתן אותי במשמר בית שר המטבחים אותי
ואת שר האופים (בראשית מא י) הכפיל אותי
פעמים ' וכמוהו כה תאמר לעם הזה אשר דברו
אליך לאמר אביך הכביד את עלנו ואתה הקל מעלנו
כה תאמר להם קלד) (מ"א יב י) השנה כה תאמר
וכבר הקדימו בתהלתו ' וישלח המלך יהויקים
אנשים מצרים את נתן בן עכבור ואנשים אתו אל
מצרים (ירמיה כו כא) נמצא אל מצרים תוספת
בפסוק, על כי כבר נקרם וברו ' לבלתי עבר בם
ביהודי אחיהו איש (שם לד ט) ' ויאמר מלך מצרים
למילדות העבריות וגו' ויאמר בילרכן ' השנה
ויאמר' וברני אלהים אתי זבד טוב ' והיה די בזבדני
[בלי מלת אתי] ' וכמהו ולקח הכהן מלוג השמן
ויצק על כף הכהן השמאלית (ויק' יד טו) היה על
המחוקק לחקות ויצק על כפו אבל רבה הענין והשנה
במלת הכהן, וכמהו וילכו שלשת בני ישי הגדולים
הלכו אחרי שאול (ש"א יז יג) היה די בוילכו או
בהלכו ' וכמהו ויחמל המלך על מפיבשת בן יהונתן
בן שאול על שבועת י' אשר בינתם בין דוד ובין
יהונתן בן שאול (ש"ב כא ז) גם פה נכפל הענין '
אבל יש טעם לכפילתו על דבר אשר נשבע לשניהם'
וכמהו ותפתח ותראהו את הילד (שמות ב ו) והיה
די בותראהו ' או בותראה את הילד ' וכמהו אין
כסף לא נחשב (מ"א י כא) כאשר כתוב (בדה"ב
ט ך) ועתה הואיל ושב המחוקק והעמיד פסוק זה
על מתכונתו בלי כפל הורה חדוד שפת יתר ודברי
מבמא שפתים . וזה שכל חדוד הלשון .

נשוב לענין ראשון לא רבים יחכמו וזקנים
יבינו משפט (איוב לב ט) הן לא הראשון עומד
במקום שנים . וכמהו ולא למדתי חכמה ודעת
קדשים אדע (משלי ל ג) וכמהו כי לא שאול תודך
מות יהללך (ישעיה לח יח) וכמו י' אל בקצפך
תוכיחני ובחמתך תיסרני (תהלים לח ב) וכמהו
ולא אמר איה אלוה עושי נותן זמירות בלילה
(איוב לה י) אל רתען ה' מאויי רשע זממו על
תפק ירומו סלה (תלים קמ ט) כי לא סגר דלתי
בטני ויסתר עמל מעוני (איוב ג י) . וכאלה הרבה
בתורה . וחלופם באותיות כאלה ' מספר צעדי
אגידנו (שם לא לו) היה ראוי להכתב אגידה לו '
וכמהו בני יצאני ואינם (ירמיה י כ) וכמהו כי ארץ
הנגב נתתני (יהושע טו יט) . וכמהו כי נשני
אלהים (בראשית מא נא) וכמהו תשאני אל רוח
תרכיבני ותמגנני תשיה (איוב ל כב) וכמהו ויבאני
חסדיך ה' (תלים קיט מא) וכמהו כי לא אל חפץ
רשע אתה לא יגרך רע (שם ה ה) ענינו לא יגור
באהלך רע . וכמהו פור עצמות חנך (שם נג ו)
ענינו הונה עליך . וכמהו אחוך שמע לי (איוב
טו יז) ענינו אחזה לך . וכמהו השלך על י' יהבך
(תלים נה כג) ענינו יהב לך . וכמהו ולא יכלו דברו
לשלום (בר' לז ד) וכמהו הצום צמתני אני (זכר'
ז ה) ענינו צמתם לי אני [כ"ו למעני] . וכמהו
ותעזבם ביד איביהם וירדו בהם וישנו ויזעקוך

המבאר

*) ולא היה צריך לשנות מלת הארץ פעמים .

קלד) נראה מכאן כי בנוסחת כ"ק אשר לפני מנחם היה כתוב כ ה א מר כנוסחת קניקוט ודי רוסמי , כי בנוסחא שלנו כתוב כה תדבר ,

הוא ארץ (איוב לז ו) ואתה הוה להם למלך (נחמיה ט ו) וי׳ הוה צבי הוה מהא (דניאל ה כג) הוו בעין עלה (שם ו ה) יסוד אחד לכלם והווין והידין ברוב המלים מתהלפין אלה באלה, בהצלות הידין יבאו ווין תחתם, וגם ככה משפט הווין׳

השני, הוה על הוה (יחזקאל ז כו) והותי במאזנים ישאו יחד (איוב ו ב) עד יעבר הוות (תלים נו ב) הוות תחשב לשונך (שם נב ד)׳ יתכן להיות לשון שבירה, וינשה עמהם נהייתי ונחליתי (דניאל ח כז) ושנתו נהיתה עליו (שם ב א) ואם בא הפותר המדקדק לחקוק [נ״ו לדקדק] בהיו בן שאול להוציאו מענין [נ״ו מכלל] הויה להחבירו [נו״ל ולהביאו] עם אלה על דבר הלמד הנגרע מהמלה כי יאמר היה ראוי להכתב היו לבן שאול, ועתה הואיל ואיננו כן כי אם בן שאול יתכן להיות מגזרת נהייתי ונחליתי, ושנתי נהיתה עליו, ויהי פתרונו השמו [נ״ו המיתו] בן שאול ויש עליו עוד מעט באיכות [נ״ה בהורות, ונו״ל באודות] הענין, ונמצא הפותר לא גורע ולא מוסיף אבל יש להשיב, יש בתורה מלים נדברים בלשון ערומים שלומי ענין מעוטי מלים גרועי אותיות אבל גריעה אשר איננו נרעון, ויש ענינים אשר אמורים בלשון ערומים אשר במוער מלים תשלם מחותם כי מפני הדוד המפסיד רומז ודובג, ומאודות הענין יודע מגרע המלה: **גם אלה** לחכמים *) יש בתורה ענינים אמורים בלשון רבוי, ומלים נשנים ונכפלים, והיה די בקצות המלים קכח), כה יקרה לענינים ולמלים ולפסוקים ולאותיות אלה המלים הנדברים בלשון ערומים שלומי ענין מעוטי אותיות, ושני אנשים שרי גדודים היו בן שאול, היה ראוי להכתב לבן שאול, אבל יוצא בלשון ואין גריעתו גרעון׳ וכמהו ותקח האשה בית פרעה (בר׳ יב טו) היה ראוי להכתב לבית פרעה, וכמהו למועד אשר שמואל (ש״א יג ח) היה ראוי להכתב לשמואל׳ וכמהו השלום אביכם הזקן (בר׳ מג כז) היה ראוי להכתב לאביכם, וכמהו בענין אחר ותקל נשמע בית פרעה (שם מה טז) היה ראוי להכתב בבית פרעה, וכמהו הנה הוא בית מכיר (ש״ב ט ד) וכמהו אשר עשה המלך שלמה בית י׳ (מ״א ז נא) וכמהו ובית זונה יתגדרו (ירמ׳ ה ז) וכמהו והמלך יושב בית החרוץ (שם לו כב) וכמהו למה אשכל גם שניכם יום אחד (בראשית מב מה) היה ראוי להכתב ביום אחד׳

גם אלה לחכמים במראה אחד, להסיר אותה מעל ראש אפרים על ראש מנשה (שם מח יז) הידה על המחזוק לחקות לשום אותה על ראש מנשה, וכמהו אולי י׳ אותי קכט) (יהושע יד יב) וכמהו אולי יעשה י׳ לנו (ש״א יד ו) וכמהו חלקיהו ואשר המלך (דה״ב לד כב) וכמהו ותקח תמר אפר על ראשה (ש״ב יג יט) וכמהו ויקהה על החמור (שופטים יט כח) וכמהו ויקח איש נזם זהב בקע משקלו ושני צמידים על ידיה (בראשית כד כב)׳

גם אלה לחכמים, ויקרא ברוך בספר את דברי ירמיה בית י׳ בלשכת גמריהו בן שפן הסופר בחצר העליון פתח שער בית י׳ החדש קל) באזני כל העם (ירמיה לו י) הנה אחרי רבוי קלא) המלים נמה הענין לענינו, וכמהו בעצם היום הזה בא נח ושם וחם ויפת קלב) בני נח ואשת נח ושלשת נשי בניו אתם אל התבה (בראשית ז יג)׳ וכמהו ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה בת בתואל הארמי מפדן ארם אחות לבן הארמי לו לאשה קלג) (שם כה כ) וכאלה הרבה בתורה׳

ואלה הענינים הנדברים בלשון רבוי הנשנים במליהם׳ ונכפלים במחותם אשר לא יקרה להם כמקרה העליונים, ואלה הם ומצאת את לבבו נאמן לפניך וכרות עמו הברית לתת את ארץ הכנעני החתי האמרי והפרזי והיבוסי והגרגשי לתת לזרעו

המבאר

*) מכאן נראה השערתי בסי׳ כ״ה צד 24 אונה אמתית. כי כן היה שנור בפי מנחם לומר גם אלה לחכמים אבן גם זה ברור כי יש למחוק שם בדברי מנחם מלות כמו אלה. ע״ש.

קכח) סי׳ יש כתובים אשר נמצאים בהם מלים יתרים והיה די בקצת המלים.

קכט) אולי ה׳ אותי. היה ראוי להכתב אולי ה׳ יצליח אותי. אולי יעשה ה׳ לנו. תחת חלקיהו ואשר עם המלך. ותקח תמר אפר על ראשה. תחת ותשם על ראשה. ויקהה על ההמור תחת ויקהה וישם ה על החמור. ושני צמידים על ידיה. תחת ושני צמידים שם על ידיה.

קל) לפי דעת מנחם היה ראוי להכתב קרא באזני כל העם. אבל לא ידעתי מדוע לא יתכן להמשיך מלת ויקרא הבאה בראש הכתוב אל סופו.

קלא) בשלשת כ״י כתיב בוה״ל אחרי רבוי דברי המלים וכו׳.

קלב) היה ראוי להכתב בא נח ושלשת בניו ונשיהם.

קלג) היה יכול הכותב להשמיט מלת לו. או מלת יצחק הנזכר לפניו:

(דברים ו יט) יהדפהו מאור אל חשך (איוב יח יח) ובאמרך עלה נדף (ויקרא כו לו) כהנדוף עשן תנדף (תהלים סה ג) ׳ יצא הה״א והובא הנו״ן תחתיו לחלף ענינם קכו) ובאמרך בנן אמך תתן דופי (שם נ כ) יצאו שניהם ונשארה המלה על עקרה, וכמהו תהותתו על איש (תלי׳ סב ד) נראתה המלה הואת כי יסודתה ה״א ותי״ו, ואיננו כן, על כי ברוב המלי׳ אשר נכונו האי״ן לשרת עשויה למלאכה לפנים הרבה, כמו תהדפו (יהו׳ לד כא) ההכרו (איוב יט ג) הויים (ישעיה נו י) הולכים (בראשית לז כה) הן יצאו האותיות ונותר התי״ו לבדו, אבל יש על המדקדק עוד לדרוש ולחקור עד כלות חקר המלה ולעמוד על יסודתה ׳ נמצאת בלשון הקודש העירותי מצפון ויאת (ישע׳ מא כה) אתיו אקהה יין (שם נו יב) כפרץ רחב יאתיו (איוב ל יד) קרבו ויאתיון (ישע׳ מא ה) ויתא ראשי עם (דברים לג כא) הן עמדה המלה על שתי אותיות אל״ף ותי״ו, ובאמרך אתא בקר (ישעיה כא יב) נתאלפה קכה) המלה משתי קצותיה, אפס באמרך התיו לאכלה (ירמיה יב ט) נגרעו ונפלו שניהם מן המלה וישאר התי״ו לבדו, הן נמצא תהותתו מגזרת התיו, ונתקנו המלים שניהם בה״א ואיננו יסוד ׳ ופתרון תהותתו על איש, תבואו ותגודו על נפש עני, וכענינו כפרץ רחב יאתיו (איוב ל יד) ׳ ובעלי פתרון דהליפו ה״א בחי״ת קכו), והעמידו המלה מגזרת מָחֻקָּה, והמלה סרורה כמשפט מאין חליפות, ולא נכפלו התוי״ן במלה כי עם עקב קצרה ׳

גינת הביתן, אמרו אנשי פתרון הביתן אין לו פתרון כי הוא שם מקום [נוו״ל מקום שם] הגינה כמו שושן הבירה (אסתר א ב) ויתכן להיות גזרתו [נוו״ל פתרונו] מגזרת בית, כמו והנה השק על בשרו מבית (מ״ב ו ל) מבית ומחוץ (בראשית ו יד) ופתרון בירת כמו פנימה, ענין אחר להם, ופתרון גנת הביתן כמו גנה הפנימית ׳ כי כן מצאנו [נ״ו מצאנוהו] בהיכלי מלכים, ויש בו כח לדבר ועזר לפתרון, ויקבר בגן ביתו (מ״ב כא יח) ובזאת נראה כי כל גנה הסמוכה לבנין ולהיכל פנימה נקראת גנת הביתן ותהי שקלת הביתן כשלמן קכו) אבל **רב סעדיה** אשר החביר המלים האלה במחברת ה״א לא יכלתי לדעת מה ראה על ככה, ומה היתה סברתו, ודקדוקי פתרוניו ומרחבי מליצתו יורו על תבונתו, על כן יש מאמתת מוסר ומדרך אמונה, לבלתי שום משגה בסדרי ענייניו׳

דד ׳ מתחלק לב׳ מחלקות: האחד, ולא הד הרים (יחזקאל ז ז) הוד מלכות (דה״א כט כה) ונתת מהודך עליו (במד׳ כו ד) כסה שמים הודו (חבקוק ג ג) ענין זוהר הם ׳

השני, כסוס הודו במלחמה (זכריה י ג) הוד נהרו אימה (איוב לט כ) הידד כרכים יענה (ירמ׳ כה ל) לא ידרך הידד הידד לא הידד (שם מח לג) וענו עליך הידד (שם נא יד) הידד השבתי (ישע׳ סז י), ענין קול המה, אפס לא קול ענות מלה ולא קול ענות [נ״וול פצוח] שיחה, כי אם קול שאון המולת גרון בלי הנעת לשון המה ׳ וענינם יורה עליהם ׳

הדם ׳ והארץ הדום רגלי (ישעיה סו א) והשתחוו להדם רגליו (תהלים צט ה) הדם כמו ארץ ׳

הדס ׳ ועלי הדס (נחמיה ח טו) בין ההדסים (זכ׳ אה) ותהת הספרד יעלה הדס (ישע׳ נה יג) ׳

הדר ׳ בהדרת קדש (תלים כט ב) זה הדור בלבושו (ישע׳ סג א) אל תתהדר לפני מלך (משלי כה ו) לא תהדר בריבו (שמו׳ כג ג) ענין נועם המה׳

הי ׳ הוי אשור שבט אפי (ישעיה י ה) בכל חוצות יאמרו הו הו (עמוס ה טז) הה ליום (יחז׳ ל ב) אהה ארני יי׳ (ירמיה א ו) נהה על המון מצרים (יחזקאל לב יח) ונהה נהי נהיה (מיכה ב ד) אל יורע נהי (עמו׳ ה טז) וינהו כל בית ישראל (ש״א ז ב) ולא נה בהם (יחז׳ ז יא) ענין יללה הם ׳

היי ׳ מתחלק לב׳ מחלקות: האחד, יהי שם יי׳ מבורך (תהלים קיג ב) כי אהיה עמך (שמות ג יב) והיה ברכה (בראשית יב ב) ויהי כן (שם א ז) אהי דברך מות, אהי קמבך שאול (הושע יג יד) ושני אנשים שרי גדודים היו בן שאול (ש״ב ד ב) הוה גביר לאחיך (בראשית כז כט) כי לשלג יאמר

המבאר

קכד) פי׳ לחורות על בנין נפעל. קכה) פי׳ המלה באה בשני אלפין. קכו) ר״ל החליפו מלת תהותתו באלו היתה כתובה תחותהו. קכו) פי׳ כמשקל מלת שלמנים [ישעיה א כג].

לברי (ישעיה סג ג) דרכים גחות בשבח (נחמיה ג טו) על במותימו תדוך (דברים לג כט) והדרך בנעלים (ישע' א טו) עד מדרך כף רגל (דב' ב ה) דרכת בים סוסיך (חב' ג טו) ענין הדוש המה ׳

השלישי, דרך כוכב מיעקב (במדבר כד יז) ידרכון קשת (תהלים יא ב) קשת דרוכה (ישעיה כא טו) ידך חציו (תלים נח ח) כי דרכתי לי יהודה (זכריה ט יג) וידרכו את לשונם (ירמיה ט ב) אל ידרך הדרך קשתו (שם נא ג) ׳ כמו אל יישר קשתו ׳

דרכמן ׳ דרכמונים שש רבאות ואלף (עזרא ב סט) ׳

דרש ׳ ועת לדרוש את יי׳ (הושע י יב) כתובים במדרש הנביא עדו (דה״ב יג כב) דרש דרש משה (ויקרא י טז) ׳ כמשמעו ׳

דש ׳ וארנן דש חפים (דה״א כא ך) ונדוש מואב תחתיו (ישעיה כה י) דיש את בציר (ויקר׳ כו ה) אדוש ידושנו (ישע׳ כח כח) כהדוש מתבן (תלים כה י) והיה השדה הדושה (איוב לט טו) כעגלה דשא (ירמיה נ יא) וישמם כאפר לדש (מ״ב יג ז) ׳ ענין כתישה המה ׳

דשא ׳ תדשא הארץ דשא (בר׳ א יא) כי דשאו נאות מדבר (יואל ב כב) ענין עשבים המה ׳

דשן ׳ מתחלק לב׳ מחלקות: האחר, ונחת שלחנך מלא דשן (איוב לו טז) דשנים ורעננים יהיו (תלים צב טו) והיה דשן ושמן (ישעי׳ ל כג) כל דשני ארץ (תלים כב ל) ועולתך ידשנה סלה (שם כ ד) ענין שומן המה ׳

השני ׳ והוציא את הדשן (ויקרא ו ד) ודשנו את המזבח (במד׳ ד יג) ונשפך הדשן אשר עליו (מ״א ג ג) ׳

דת ׳ כל ידעי דת ודין (אסתר א יג) אש דת למו (דברים לג ב) ודתיהם שנות מכל עם (אסתר ג ח) אשר לא כדת (שם ד טז) והדת נתנה בשושן הבירה (שם ג טו) והשתיה כדת אין אנס (שם א ח) כסדר וכתור ׳

ותשלם מחברת דל״ת

אחל מחברת ה״א

הא ׳ הב הבל, הג, הד הדם הדס הדר, ה, הי היך היכל הין, הל הלא הלם, הם המל, הן, הס, הפך, הר הרג הרס התל ׳

הא ׳ הא לכם זרע (בראשית מז כג) הא דרכך בראש נתתי (יחזקאל פז מג) הא כדי פרזלא (דניאל ב מג) ענינו קרוב מהנה, הנה לכם זרע פתרונו לפי ענינו ׳

הב ׳ הבו ליי׳ בני אלים (קנ) הבו לד׳ כבוד ועוז (תלים כט א) הכי אמרתי הבו לי (איוב ו כב) אהבו הבו (הושע ד יח) זבחי הבהבי (שם ח יג) לעלוקה שתי בנות הב הב (משלי ל טו) דהבי המטפחת (רות ג טו) השלך על יי׳ יהבך (תה׳ נה כג) ויהבו גשמיהון (דניאל ג כה) ויתיהבון בידה (שם ז כה) לשון מתנה [נוי״ל ענין נתינה] המה ׳

הבל ׳ אך הבל בני אדם (תלים סב י) ארם להבל דמה (שם קמד ד) הבל הבלים (קהלת א ב) גם זה הבל (שם ב יט) ׳

הג ׳ בינה הגיגי (תלים ה ב) עלי הגיון בכנור (שם צב ד) ולאומים יהגו ריק (שם ב א) כלינו שנינו כמו הגה (שם צ ט) קינים והגה והי (יהזקאל ב י) כאשר יהגה האריה (ישעיה לא ד) והגה מפיו יצא (איוב לז ב) ׳ ענין מלל הם ׳

מיצאתי ראיתי בספר **פתרוני רב סעדי'** במחברת ה״א, להדוף את כל איבך (דברים ו יט) גמול ידו הדה (ישעיה יא ה) והדך רשעים תחתם (איוב מ יב) שלח העז את מקנך (שמות פ יט) אשר הצו על משה (במדבר כו ט) כהתם הפשעים (דניאל ח כג) הוזים שוכבים (ישעיה נו י) הברי שמים (שם מז יג) גנת הביתן (אסתר ז ז) תהותתו על איש (תלים סב ד) וכאלה הרבה באותיות אשר אינם יסוד במלים ׳ וכה יצאו מהם ומקצתם יורה על רובם, להדף את כל איבך

קבנ) רש״י: ומנחם חברו לשון נתינה,

ענינו קרוב מן כבוי, ופתרון דעכו כאש קוצים כה הוא: אשי קוצים ואשי פשתים ולהבותם מהרה תכבינה באין גחלת [נו"ל אין גחלת להם] ומגורתו בחמו נדעכו ממקומם (איוב ו יז).

דף, קול עלה נדף (ויקרא כו ו) אל ידפנו לא איש (איוב לב יג) להדף את כל איביך (דברי' ו יט) כי יי' הדפו (ירמי' מו פז) תהן דפי (תלים ג ך) יהרפהו מאור אל חשך (איוב יח יח) כהנדף עשן הנדף (תלים סח ג), וכה פתרון פן תאמרו מצאנו חכמה אל ידפנו לא איש, אמר אליהוא התחכמוני אם אחרש ולא אענה תחשבו בלבבכם ותעלה במחשבותיכם כי לכם לבדכם נתנה החכמה ולא יוכל איש להדוף את איוב ולחסום [נ"ה ולחתום] את פיהו וולתי אל.

דפק, קול דודי דופק (שיר ה ב) ודפקום יום אחד (בראשית לג יג) מתדפקים על הדלת (שופטים יט כב). ענין דחיה המה.

דץ, ולפניו תדוץ דאבה (איוב מא יד), ענין משוש [נ"ו שמחה] הוא, דץ לפניו דאבה.

דק, דק ככפר (שמות טז יד) כשיש חוצות אדיקם (ש"ב כב מג) כדק יטוול (ישעיה מ טו) והדקות עמים רבים (מיכה ד יג) באדין דקו כחרה (דניאל ב לה) ותדושנה והדקנה (שם ז כג) ענין שחק המה, ומיסודת גזרתו גבן או דק (ויקרא כא ך) צנמות דקות (בר' מא כג) דקי צורה רקיקי תבנית המה.

דקר, וידקר את שניהם (במדבר כה ח) כל הנמצא ידקר (ישעיה יג טו) ומדקרים בחוצותיה (ירמיה נא ד) שהם יזבו מדקרים (איכה ד ט).

דר, מתחלק לה' מחלקות: האחד, ודר וסחרת (אסתר א ו) אין למלה זאת דמיון בתורה ופתרונה לפי ענינה, כאבני שהם ואבני יקרה הוא.

השני, מרור באהלי רשע (תהלים פד יא) די מדרהון עם בשרא (דניא' ב יא) ידרון צפרי שמיא (שם ד טז) כל דיירי ארעא כלא חשיבין (שם ד לב) ואם ערדיא מדורה (שם ה כא). ענין משכן [נ"ו מעון] המה.

השלישי, נדר לאביר יעקב (תלים קלב ב) נדרו ושלמו ליי' אלהיכם (שם עו יב) ויובחו זבח לה' וידרו נדרים (יונה א טז) כי תדר נדר (דברי' כג כב) טוב אשר לא תדר (קהלת ח ד).

הרביעי, גם אני אגדיל המדורה (יחזק' כד טו) וגם דור העצמים תחתיה קכא) (שם כד ה) מדרתה אש ועצים (ישע'ל לג) ענין כיור [נ"ו לפיד] המה.

החמישי, וזה זכרי לדר דר (שמות ג טו) ושלשנה עם דר ודר (דניאל ג לג) ברור דורים שנותיך (תלים קב כה).

דראון, והיו דראון לכל בשר (ישעיה סו כד) לדראון עולם (דניאל יב ב), ענין לעג וקלס המה לפי הענין קכב).

דרג, ונפלו המדרגות (יחזקאל לח ך) בסתר המדרגה (שיר ב יד), ענין מעלות המה.

דרדר, וקוץ ודרדר (בראשית ג יח) ממיני קמשונים הוא.

דרור, מתחלק לשלש מחלקות: האחד, וקראתם דרור (ויקרא כה י) הנני קורא לכם דרור (ירמיה לד יז) ענין חופש המה.

השני, מר דרור (שמות ל כג) בשם מבשמי הקטרת הוא.

השלישי, ודרור קן לה (תלים פד ד) כצפור לנוד כדרור לעוף (משלי כו ב) ענין עופות המה.

דרום, ים ודרום ירשה (דברים לג כג) והפוך אל דרום (יחזקאל כא ב), כמשמעו.

דרך, מתחלק לג' מחלקות, האחד, דרך הנשר בשמים דרך נחש עלי צור (משלי ל יט) מדריכך בדרך תלך (ישע' מח יז) הדריכני באמתך (תלים כה ה) זה הדרך לכו בו (ישעיה לא כא), דרך כמשמעו כמו ארח, ונתיב, ושביל, ומענל, ומסלול, ומשעול, כינוי דרך המה, ויש לדרך תוצאות ענינים מלבד אלה, דרך אשר איננה דרך כי אם בלשון עם ושפת בני אדם, כאלה: ואיש אין בארץ לבא עלינו כדרך כל הארץ (בר' יט לא) כי דרך נשים לי (שם לא לה) אנכי הלך בדרך כל הארץ (מ"א ב ב) כי שיח וכי שיג לו וכי דרך לו (שם יח כו).

השני, ובנדיך כדרך בגת (ישעי' סג ב) דרכתי

המבאר

קכא) רש"י, ומנחם פירש כמו אני אגדיל המדורה, אבל רש"י פירש לדעתי סדר וערך העצמים תחת שאר האברים כלומר ילחמו הגבורים בשביל החלשים ויספרו אלו אליה, דור לשון עריכה, וכן יצטפף צנצנה כדור, שורות היקף ניסוח, וכן שורה תרגם דרא:

קכב) עיין לעיל צד 33 בענין דראון.

כי נו"ן נרדה אינם יסוד במלים באמרך ידוד ממך (נחום ג ו) והדד שנתי מעיני (בר' לא מ) על כן ראוי להיות הנו"ן הראשון עשוי למלאכה, והאחרון יסוד לא ימוש מהמלה, וכה תכונת המלה ותוצאות נוניה, כבר נודע כי ברוב התלת המלים נוני"ן וממי"ן והוי"ן ויודי"ן אינם יסוד ומחלקותיהם כפי המלים, על כן יש מאמתת הלשון ומשפט המבטא, וממשקלת למודים להיות פתרון נדון מגזרת מדנים (משלי יח יח) וזה מראה הפשר, ומוצא הדבר: יש מכון (שמות פו טז) ונכון (ברא' מא לב): כמהו נדון ומדון: וכמוהם בענינם תבונה, ונבון, נחלקים לשתי מחלקות, המ"ם נוסל על המעשה, והנו"ן על העשוי, ויבין כל חכם לב כי אין פתרון מדון כמו נדון: ולא מכון כנכון ומכונות כנכונות [נ"ה כנכונים]: כי המכונות מפעלים והנכונות פעולים קיט): כמו והיו נכנים (שמות יט יא) נכון לבי אליהם (תלים נז ח) כי נכון בידו יום חשך (איוב טו כג) כשחר נכון מצאו (הושע ו ג) אשר הבית נכון עליהם (שופטים מז כו) כאף יהיה נכון עד עולם (ש"ב ז פז) ככה נבון מגזרת תבונה: והוא המשפט למדון ונדון: אבל מדון מהחלק לשתי מחלקות בחיות המ"ם עשוי למלאכה, תהיה גזרתו ממדנים (משלי יח יח), ובהיות המ"ם יסוד במלה פתרונו ממדה: אנשי מדות (במדבר יג לב) איש מדון (ש"ב כא ך): ובהיות הנו"ן תמורתו יהיה נדון: ופתרונו מחרחר ריב: הן נמצא הנו"ן האחרון יסוד במלה: ונדון וידון יוכיחו ויורו כי הנוני"ן האחרונים נאחזים במלים ומיוסדים בהם, ואלה המלים הנשוים למדון הנגזר מגזרת מדנים: אשר הממי"ן עשויין למלאכה והנוני"ן יסוד: מלון, מכון, מעון, מזון: מכולם ישבתו ממיה"ן, ונאחזים הנוני"ן במלים אחיות עיקר, ופתרון ויהי כל העם נדון קך) (ש"ב יט י) מחרחר ריב ומתווכח ויאמר המלך הצילנו מכף אויבנו, והוא מלשנו מכף פלשתים ועתה ברח מן הארץ (שם) ועתה למה אתם מחרשים להשיב את המלך (שם יט יא) על ואת היו מתוכחים:

אחכרית רוחי אנה דניאל בנו נדנה (דניאל ז מז) פתרונו כפי ענינו, כמו נפעמה רוחי אני דניאל בתוך זה, ונדנה קרוב מן דנה, אך לא במשקולת לשון עברית ולא בדקדוקיה, ויתכן להיות פתרון בנו נדנה, בתוך נדידת שנתי, כמו ושנתה נדת עלוהי (שם ו יט) ויש מהפותרים אשר אומרים נפעמה רוחי בתוך נדנתי, שמו הנוף נדנה לרוח ותערה לנפש:

דנג: כדונג מפני האש (מיכה א ד) הרים כדונג נמסו (תלים צז ה) היה לבי כדונג (שם כב מז) כמשמעו:

דע: מתחלק לג' מחלקות: האחד, ודע כי על כל אלה (קהל' יא פז) כן דעה חכמה לנפשך (משלי כד יד) בכל דרכך דעהו (שם ג ו) לא נודעתי להם (שמות ו ג): ענין אחד להם: ואנשי פתרון אמרו ושמי יי' לא נודעתי להם לא גליתי להם: ומהם אשר מתמיהים את המלה, ואלו היה פתרון הענין כה, היה על המחוקק מיושר המשפט לחקות [נו"ל לחקוק] כה: ושמי יי' לא הודעתי להם, אבל הנו"ן מונע את המלה מהיות ככה: כי מראה הפתרון לפי שקלת המלה ואותיותיה, נודעתי, כמו נותרתי, נוצרתי, נושעתי: וזה פתרון המלה ופשר הענין: וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי יי', נראיתי להם באל שדי ובשם יי', אבל לא נודעתי להם פנים אל פנים ולא נראיתי להם עין בעין כאשר נודעתי ונראיתי לך בלבת אש:

השני, והאדם ידע את חוה (בראשית ד א) וידע אדם עוד את אשתו (שם ד כה) ואיש לא ידעה (שם כד טז) והמלך לא ידעה (מ"א א ד) ונדעה אתם (בראשית יט ה): ענין ידיעת משכב המה:

השלישי, וגבוה ממרחק יידע (תהלים קלח ו) וידע בהם את אנשי סכות (שופטים ח טז) יודע כמביא למעלה (תלים עד ה) פתרונו כפי ענינו: ענין גדע ושפל ושבר המה: ויתכן להיות מגזרתו למנות ימינו כן הודע (שם צ יב) כפי מעט מזער שנותינו וקוצר מנין ימינו כן תיסר אותנו, כפי השנים יהיה המוסר:

דעך: דעכו כאש קוצים (תלים קיח יב) דעכו כפשתה כבו (ישעיה מג יו) ידעך נרו (משלי כ כ)

המבאר

קיט) מי' מכונות הוא שם, ונכונות הוא תאר המעיל או תאר השם, קך) רש"י: נדון מתווכחים זה עם זה, ע"כ ולא בשם פנחס,

י יב) כאשר יש עמידה [נו"ל מעמד] שאינה עמידה ממש׳ כאלה, שם עמדו לא תשיגם בגבעה (הושע י ט) כי עמדו לא ענו עור (איוב לב טז) עמדו מדבר קטו) ׳ כי עמדה מלדת (ברא׳ ל ט) ׳

השלישי, דמיתי לקאת מדבר (תלים קב ז) מה אעידך מה אדמה לך (איכה ב יג) אל מי דמית בגדלך (יחזק׳ לא ב) אם לא שויתי ודוממתי נפשי (תהלים קלא ב) ותמשלני ונדמה (ישעיה מו ה) נדמה שמרון מלכה (הושע י ו) וביד הנביאים אדמה (שם יב יא) סב דמה לך דודי לצבי (שיר ב יז) דמתה לתמר (שם ז ח) לא דמה אליו ביפיו (יחזקאל לא ח) בצלמנו כדמותנו (בראשית א כו) ידמה ליי׳ בבני אלים (תהלים פט ז) ׳

הרביעי, כי נדמה כל עם כנען (צפניה א יא) אל [נו"ל פן] תדמה בעונה (ירמיה נא ו) ואמר אוי לי כי נדמתי (ישעיה ו ה) בדמי ימי אלכה (שם לח י) ואשר דמה לנו (ש"ב כא ה) גם מדמן תדמי (ירמיה מה ב) נדמתה אשקלון (שם מז ה) איך נדמיתה (עובדיה א ה) וכל אנשי מלחמתה ידמו (ירמיה נ ל) וכל אנשי המלחמה ידמו (שם מט כו) ונדמו נאות השלום (שם כה לז) כי י׳ אלהינו דדמנו (ירמיה ח יד) ודמיתי אמך (הושע ד ה) ׳

החמישי, כאשר דמיתי לעשות להם (במדבר לג נו) אל תדמי בנפשך (אסת׳ ד יג) דמינו אלהים חסוך קפו) (תלים מח י) והוא לא כן ידמה ולבבו לא כן יחשב (ישעיה י יז) ׳ ענין מחשבות המה ׳

דמן ׳ כהרוש מחבן במו מדמנה (ישעיה כה י) לדמן על פני האדמה (ירמ׳ ח ב) ענין אשפתות המה ׳ ובספר יוסיפון שעורים הנמצאים בגללי הסוסים והבהמות המה נקראין דומן קיז) ׳

דמע ׳ ודמע תדמע ותרד עיני דמעה (ירמ׳ יג יז) ורמעתה על להיה (איכה א ב) שימה דמעתי בנאדך (תלים נו ט) ׳ ויש מראה שני למלה, אך קרוב הוא לזה העליון ׳ מלאהך ודמעך (שמות כב כה) ׳ הוא התירוש הצח והמזוקק אשר אין בו שמרים ׳

דן ׳ מתחלק לב׳ מחלקות ׳ האחד, דן אנכי (בראש׳ מו יד) אין דן דינך למזור (ירמיה ל יג) דנני אלהים (בראשית ל ו) ׳ ענין משפט המה ׳

השני, לא ידון רוחי באדם לעלם (שם ו ג) בעלי פתרון אומרים מגזרת נדנה הוא, ופתרון נדנה ותערה ענין אחד הם, וישלפה מתערה (ש"א יז נא) וישב חרבו אל נדנה (דה"א כא כו) אבל הפותר פשר דבר איננו יכול [נו"ל לא יוכל] להשיג אם הנו"ן הראשון אשר לנדנה יסוד בו אם אין, כאשר איננו יכול להשיג תי"ו של תערה, אע"פ שיש למלים תוצאות ענינים לא יתבונן חקר עקר יסודתם ׳ אע"פ שתערה קרוב בענינו לותער כרה (בראשית כו ד) על דבר אריק חרבי (שמות טו ט) והריקו הרבותם (יחז׳ כח ז), אבל יש מלה בלשון עברית קרובה ללא ידון רוחי באדם (בראשית ו ג) וזה מראה המלה וענינה קיח) ׳ איש ריב ואיש מדון (ירמיה טו י) איש חמה יגרה מדון (משלי טו יח) ׳ וכה פתרון לא ידון רוחי באדם, לא יריב הרוני באדם ׳ ולא יוכיח איש כי השחת ישחיתם אפי לעת מלא להם מאה ועשרים שנה, כאחד יתמו ויכלו ויספו, ובמי המבול יגוע כל בשר, ויהי כן, ויכלו באפס תקוה ׳ והמריבה והמרון ענין אחד להם ׳ ויש בלשון עברית מדון אשר איננו מגזרתו, ויהי איש מדון ואצבעות ידיו ואצבעות רגליו שש ושש (ש"ב כא ך) ׳ ואין כמהו איש ריב ומדון, כי המ"ם הנשרש בזה נשברת בזה [נו"ן מזה], והנו"ן הנשרש בזה נשבת בזה [נ"ון מזה] כיתר המלים, ואלה המלים אשר יוכיחו, והוא הכה את האיש המצרי איש מדה (דה"א יא כג) וכל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מדות (במדבר יג לב) אבנה לי בית מדות (ירמ׳ כב יד) וסבאים אנשי מדה (ישעיה מה יד) ויתמדד על הילד (מ"א יז כא) ׳

ויהי כל העם נדון (ש"ב יט י) אומרים בעלי הפתרון כי הוא מגזרת נודד (ישעיה י יד) נדדים (הושע ט יז) נדדה (ישע׳ י לא) נע ונד (בר׳ ד יב) ונראתה המלה כי אינה שקולה כדת, ולא סדורה כמשפט, כי לא יתכן להיות במלה אחת שני נונין משתי קצותיה מוכנים למלאכה, הן נודע

המבאר

קטו) פי׳ עמדו לא ענו עוד, כמו עמדו מלדבר, קנטו) רש"י: ומפחם פתר אותו לשון כהשבה כמו אל תדמי בנפשך.

קיז) ההוספה הזאת מספר יוסיפון נמצא רק בחעתקת לונדון.

קיח) בנו"ל כתוב כזה: וזה מלה דופה לח בענינה.

הרבה למרבית פנים. וייגעו עמים נדי אש, ולאמים בדי ריק יעפו (חבקוק ב יג) במו אש במו ריק לפי ענינו.

השני, מדי עברו יקח אתכם (ישעיה כח יט) ויהיה מדי צאתם (ש"א יח ל) מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו (ישעיה סו כג) כי מדי דברי בו (ירמיה לא ד) כי מדי דבריך בו תתנודד (שם מח כז) פתרונם לפי ענינם.

השלישי, די חזית (דניאל ב מג) די התגזרת אבן די לא בירין (שם ב לד) ודי הוה צבא הוה מחא, ודי הוה צבא הוה מרים (שם ה יט) ורוב אשר בלשון ארמית די.

הרביעי והדיה למינה (דברים יד יג) נקבצו ויות (ישעיה לד טו) ממיני עופות הם.

החמישי, ואני כותב על הספר בדיו (ירמ' לו יח).

דיק · וּבנה עליה דיק סביב (מ"ב כה א) כלי קרב הוא.

דך · ידכה ישח (תלים י י) מדכא מעונותינו (ישעיה נג ה) פצוע דכה (דברים כג ב) לא דכאו (ירמיה מד י) ויי' חפץ דכאו החלי (ישעיה נג י) אל ישוב דך נכלם (תלים עד כא) לב נשבר ונדכה (שם נא יט) והדך רשעים תדהם (איוב מ יב) או דכו במדוכה (במדבר יא ח) ישאו נהרות דכים (תלים צג ג) ענין הלמות ושבר המה.

דכר · ודכרין ואמרין (עזרא ו ט) וכל זכר בלשון ארמית דכר.

דל · מתחלק לג' מהלקות. האחד, דלותי ולי יהושיע (תלים קטז ו) דלות ורעות תאר מאד (בראשית מא יט) ואם דל הוא (ויקרא יד כא) ומדלוה הארץ (ירמ' נב טז) דללו והרבו קיב) (ישע' טו ו) דלו מאנוש נעו (איוב כח ד).

השני · ודלת ראשך כארגמן (שיר ז ו) דלו עיני למרום (ישעיה לח יד) כי דליתני (תלים ל ב) מדלה יבצעני (ישעיה לח יב) ענין מועל המה.

השלישי, וגם דלה דלה לנו (שמות ב יט) ותבאנה ותדלנה (שם ב טז) ואיש חבונה ידלנה (משלי כ ה) כמר מדלי (ישע' מ טו) ענין משאב המה, אך קרוב הוא לענין זה הראשון [נ"ה העליון]. אבל הענין יסתיק ביניהם כמעט.

דלג · או ידלג כאיל פסח (ישעיה לה ו) מדלג על ההרים (שיר ב ח) ופקדתי על כל הדולג (צפנ' א ט) ענין קפיצה ומפסע [נו"ל ומפשע] המה כמשמעו לפי ענינו.

דלח · ולא תדלחם רגל אדם עוד (יהזקאל לב יג) והדלח מים ברגלך (שם לב ב) פתרונו כפי ענינו, ענין מרפש (כ"ה מרפס) המה.

דלף · דלפה נפשי מתוגה (תלים קיט כה) דלף מטורד ביום סגריר (משלי כז טו) ידלף הבית (קהלת י יח) ענין רעף ונטף הם. ודליפת הנפש בניתה (נו"ל מתוגה) כמו במסתרים תבכה נפשי (ירמיה יג יז).

דלק מתחלק לב' מהלקות: האחד, הדלק האש (יחזקאל כד י) ודלקו בהם ואכלום (עובדיה א יח) ובקדחת ובדלקת (דברים כח כב) ענין חבערה המה.

השני, כי דלקת אחרי (בראשית לא לו) על ההרים דלקנו (איכה ד יט) מדלק אחרי פלשתים (ש"א יז נג) ענין רדיפה המה.

דלת · לפתח לפניו דלתים (ישעיה מה א) הדלת חסוב על צירה (משלי כו יד) דלתות נחושה אשבר (ישעיה מה יב) דלתות נחשת (תלים קז טז) ודלתי שמים (שם עח כג) כמשמעו.

דם · מתחלק לה' מהלקות: האחד: ארץ אל תכסי דמי (איוב טז יח) שפך דם האדם (בראשית ט ו) דמך על ראשך (ש"ב א טז) דמים לו (שמות כב ב) החזן דמים למולת (שם ד כו).

השני, דמו עד הגיענו אליכם (ש"א יד ט) וידם אהרן (ויקרא י ג) וידמו למו עצתי (איוב כט כא) עורי לאבן דומם (חבקוק ב יט) דום לה' והתחולל לו קיג) (תלים לו ז) כמעט שכנה דומה נפשי (שם צד יז) טוב ויחיל ודומם (איכה ג כו) ענין דממה ושחק המה ויש דומה אשר היא שתיקה בעניניה ולא ביסודתה קיד) כאלה. וידום השמש וירח עמד (יהושע י יג) שמש בגבעון דום (שם משאל הוא ואינו שתיקה ממש ובאורו כמו עמד או פסק, על כן אמר ולא ביסודתה. כי אינו כיסוד דום אשר הוכח על השתיקה בתחלה.

המבאר

קיב) רש"י, דללו במחברת ואם דל הוא ע"כ. ולא מובר מנחם,
קיג) רש"י: ומנחם דברו לשון דממה כמו ידם אהרן. וגם כן פתר טוב ויחיל ודומם. ודונש מרדה לו, ע"כ.
קיד) פי' יש שרש דום אשר יתבאר ב"כ שהיקה. אבל רק

(שם פז לג) תורם כמו דמו דוה (ישעיה ל כב) ענין פזואמה המה בענינם ומחלה במקריהם, כי לא תטמא האשה כי אם לעת תחלואיה, כבא עת נדתה, בוב ומה תחלה ותטמא, ומגזרתם וכל מדוי מצרים הרעים (דברים ז טו) ולבי דוי (איכה א כב) עלי לבי דוי (ירמיה ח יח) דוה לבנו (שם ה יז) המה כדוי לחמי (איוב ו ז) כלם ענין התחלואים המה. ודע כי רוב הווי"ן התיכונים אינם יסור במלים. אבל לא תקום המלה מבלעדי וויה, ובהסב את המלים יסובו את וויהם. ואם אמרנו על הווים הנשמעים בפה אשר יש להם נענוע בלשון כי המה מיוסדים ונשרשים במלים גם המה יהדו יעלו מן המלים, והוא המשפט ליודי"ן. ועתה אחבירם אלה לעומת אלה במחברת ו"ו (קח).

דוב . דב ארב הוא לי (איכה ג י) כדוב שכול (ש"ב יז ח) ופרה ודב תרעינה יחדיו (ישע' יא ז).

דוד . מתחלק לד' מחלקות. האחד דוד אהרן (ויקרא י ד) דד מרדכי (אסתר ב טו) או דדו או בן דדו (ויק' כה מט) את יוכבד דדתו (שמות ו כ)·

השני, כפיו מדוד תעברנה (תהלים פא ז) כידודי אש יתמלטו (איוב מא יא) כדוד נפוח ואגמון (שם מא יב) והכה בכיור או בדוד (ש"א ב יד) בסירות ובדודים ובצלחות (דה"ב לה יג) ענין קדרות המה.

השלישי, הדוד אחד תאנים טבות מאד (ירמ' כד ב) יהבן להיות פתרון דוד כמו כלוב. ויתכן לנשוא אליו ולהיות מגזרתו כפיו מדוד תעברנה, כי אמנם הזיון המזמור על אודות ישראל הוא, בהיותם במצרים בעבודה קשה, על כן אמר הסירתי מסבל שכמו כפיו מדוד תעברנה הסירותי משורה לבנים, ומסבל עבדות מצרים שכם ישראל, וגם הסירתי כפיו מעבדות חומר ומשוט טיט בקופות.

הרביעי. הדודאים נתנו ריח (שיר ז יד) וימצא דודאים בשדה (בראשית ל יד) ענין אחד להם.

דח . מתחזק לב' מחלקות. האחד, דחה דחיתני לנפל (תלים קיח יג) גדר הדחויה (שם סב ד) והנדחים בארץ מצרים (ישעיה כז יג) יגורו בך נדחי (שם פז ד) לבלתי ידח ממנו נדח (ש"ב יד יד) לבלתי השיב המלך את נדחו (שם יד יג) ענין מדחה המה. ומגזרתם את דמי ירושלים ידיח מקרבה (ישעיה ד ד) שם ידיחו את העולה (יחזקאל מ לח) ענין רחיצה המה, להעביר ולהדיח טנף רם.

השני, ודחון לא הנעל קדמותי (דניאל ו יט) פתרונו לפי ענינו, מיני זמר הוא (קט).

דחל . דחילה ואמתני ותקיפא (דניאל ז ז) ענין מורא הוא וכמוהו הרבה בלשון ארמית.

דחן . ודחן וכסמים (יחזקאל ד ט) זרע מזרעני קטניות הוא כמשמעו.

דחף . מבהלים ורחופים (אסתר ח יד) נדחף אל ביתו (שם ו יב) ענין בהלה המה.

דחק . ואיש אחיו לא ידחקון (יואל ב ח) מפני לחציהם ודחקיהם (שופטים ב יח) ענין עוצר ולחץ המה.

די . מתחלק לה' מחלקות. האחד די מחסרו (דברים טו ח) ולבנון אין די בער וחיתו אין די עולה (ישעיה מ טז) ודי חלב עזים (משלי כז כז) הלוא יגענו דים (עובדיה א ה) והמלאכה היתה דים (שמות לו ז) אכל דיך (משלי כה טז) מדי העבדה (שמות לו ה) כולם ענין מציאה המה. אך בהיותו מגזרת ימצאהו (קי) בארץ מדבר מדבר (דברים לב י) ישחטם להם ומצא להם (במד' יא כב). ויתכן להיות קרוב לענינו, אריה טורף בדי גרותיו (נחום ב יג) בעבור די מחסורם להכין מאכלם ישחרו למרף. ויתכן להיות מגזרתם [נ"ה מגזרת] בדי שפר יאמר האח (איוב לט כה) בתת קול השופר, בהיות קול השופר בדי כח אלי תקע יאמר האח. ובהיות כה פתרון די, נוטה פתרונו עם כלם ונמצאו הביתים [נו"ל הביתי"ן קיא] משרתים ולא מיוסדים. אבל יש לבי"ת תוצאות

המבאר

קח) המאמר האהרון המתחיל ודע כי רוב הווין עד תומו לא נמצא כי אם בהעתקת לועזית.

קט) בנוסח אוקספורד נמצא פה הנהה והיא: ב"ל לשון הגדה כהרגים וינך, ופירושו לא היה שום אדם ראשי להגיד אליו דבר. ועכצ"ל.

ק) לפי מכתם פירוש ומצאהו, יהיה לו די, או יספיק לו, וכן ומצא להם, כמו יספיק להם.

קיא) אף כי אין בין הביתים והבתין מאומה כי שניהם מוסבים על אות בי"ת, עם כל זה הודעתי את השינוי כדי שישביל הקורא כוה על נוסח הלשון בימי קדם. כי נראה לי, להיות אות הב' נקרא על שם בות, קרא מנחם הרבים ממנו בשם ב ת ים דלא בי ת ים.

רגן כיתר שמות העצבים כמו פסל, ואליל, וסמל, ועצב, וכמוש ׳

דגל ׳ אימה כנדגלות (שיר ו ד) ובשם אלהינו נדגל (תלים כ ו) דגול מרבבה (שיר ה י) ואיש על דגלו (במדבר א נב) ׳

דגן ׳ תכין דגנם (תלים סה י) ולקחתי דגני (הושע ב יא) מעת דגנם (תלים ד ח) ׳

דגר ׳ קרא דגר (ירמיה יז יא) ובקעה ודגרה בצלה (ישעיה לד טו) ענין גרול אפרוחים הם, ואמנם הקפוץ בחרבות בצדה תקנן ושמה תמלט והבקיע ביציה, ובצללי מירוחיה [נ״ו קירותיה] הנשמות תגדיל אפרוחיה ׳

דך ׳ דדיה ירוך (משלי ה יט) ושם עשו דדי בתוליהן (חז׳ כנ ג) הדדים והשדים ענין אחד להם,

ד ׳ מהחלק לו׳ מחלקות ׳ האחד, כל ראך ידוד ממך (נחום ג ו) אדדה כל שנותי (ישעיה לח טו) מתי אקום ומדד ערב (איוב ז ד) והדד שנתי מיניני (בראשית לא מ) ידדון ידדון (תלים סח יג) וידד כחזיון לילה (איוב ך ה) מלכי צבאות ידודון ידודון (חה׳ סח יג) נדדו הלכו (ירמ׳ מ ט) נע ונד (בראשית ד יב) נודי הרכם צפור (תהלים יא א) והמלה אין יסודתה כי אם מלה אחת ׳

השני, דודי לי ואני לו (שיר ב טז) דודי צח ואדום (שם ה י) מה ידידות משכנותיך (תלים פד ב) נתתי את ידדות נפשי (ירמיה יב ז) אדדם עד בית אלהים (תלים סב ה) לשון אהבה וידידות המה קד) ׳

השלישי, ומודה ועזב ירחם (משלי כח יג) זבח לאלהי׳ הודה (תה׳ נ יד) אשלם תודות לך (שם נו יג) כיזמת ארם תודך (תה׳ עו יא) והתודו את׳חשאת׳ (במד׳ ה ז) והתודה אשר חמא עליה (ויקרא ה ה) וגם אני אודך (איוב מ יד) ענין אחר לכלם ׳ ופתרון כי חמת אדם תודך כה הוא יען כח הארם ועזו ואפו יכנע וישוח לפניך ׳ ויודה כי אין כחו כח, ולא עזו מעזו [נ״ה עזו] ולא חמתו חמה כי שארית חמת תחגר ׳

הרביעי, אודך בכלי נבל (תלים עא כב) אודה יי׳ בכל לבי (שם ט ב) ומשירי אהודנו (שם כח ז) טוב להודות ליי׳ (שם צב ב) ויודו שמים פלאך (שם פט ו) ענין שבח והתלה המה ׳

החמישי, לידות את קרנות הגוים הנושאים קרן (זכריה ב ד) וידו אבן בי (איכה ג נג) ידו גורל (יואל ד ג) גמול ידו הדה (ישעיה יא ח) כולם ענין [נ״ה לשון] נפילה ׳ ופתרון לידות את קרנות הגוים, להפיל את קרנות הגוים ׳ והנושאים קרן יורה עליהם כי נפילה הוא, ופתרון וידו אבן בי ככה קה), ויפילו אבן בי, וככה נפילה יוצאה בגורלות׳ כאלה, ויפלו גורלת ויפל הגורל (יונה א ז) ובהפילכם את הארץ (יהזקאל מה א) חבלים נפלו לי (תלים טז ו) וכאלה הרבה׳ וגם יתכן להיות גמול ידו הדה, ווידו אבן בי מגזרת יד, כמו מראשתיו (נראשי׳ כח יא) מראש, האזינה (במד׳ כג יח) מאזן, מרגלותיו (רות ג ד) מרגל, נברכה (תלים צה י) מברך ׳ ועיין (ש״א יח טז) מעין ׳

הששי, ואעמידה שתי תודת גדולת (נחמיה יב לא) והתודה השנית ההולכת למואל (שם יב לח) ׳ ענין כניסות וצבורים חמה ׳ ויתכן להיות מגזרתם נצבו כמו נד נוזלים קו)(שמו׳טו יח) קמו נד אחד (יהושע ג טז) ויסורת המלה אות אחת, אבל [נ״ו אלו] ההוי״ן והניני״ן והממי״ן והירי״ן הבאים בתחלת ההמלה אשר אינם יסוד כולם [נ״ה רובם] מתחלפים אלה תמורת אלה כאלה ׳ תודה, נד, ישועה תשועה, משואות תשאות, מרבית תרבית ׳ יקום תקומה, יציאות קו) תוצאות ׳

דהב ׳ שבתה מדהבה (ישעיה יד ד) פתרונו לפי ענינו ׳ ענין נוגש המה ׳ וענינו שבת הנוגש ושבתה מגישתו ׳

דהם ׳ כאיש נדהם (ירמיה יד ט) גם זה פתרונו לפי ענינו ׳ ואין לו דמיון בתורה, ופתרון דנהם כמו חלש, כגבור לא יוכל להושיע יורה עליו ׳

דהר ׳ מדהרות דהרות אביריו (שופטים ה כב) סוס דהר (נחום ג ב) ענינו יורה עליו ׳ ענין רעש הוא ׳

דו ׳ את אשה דוה (ויקרא ך יח) והדוה בנדתה

המבאר

קו) רש״י ׳ ומנחם חברו לשון ידידות כמו נתתי את ידידות נפשי בכף איויבה ׳
קח) לפ״ו החפרש מלת נד כניסה וקבוץ,

קו) בנ״ה ניכף כאן מלת יודו, אבל אין לה שחר, להיותה פעל ולא שם ;
קו) המשקל הזה לא נמצא במקרא כי אם במשנה ׳

דא · דאב דאג · דב דבא דבל דבק דבר דבש · דג דגל דגן דגר · דד · ד · דהב דהם דהר · דו דוב דוד · דח דחל דחן דחף דחק · די דיק · דך דכר · דל דלג · דלח · דלף · דלק · דלת · דם דמן דמע · דן דנג · דע דעך · דף דפף · דץ · דק דקר · דר דראון דרג דרדר דרור דרום דרך דרכמן דרש · דש דשא דשן · דת ·

דא · וידא על כנפי רוח (תלים יח יא) כאשר ידאה הנשר (דברים כח מט) הנה כנשר יעלה וידאה(ירמ' מט כב) ענין טיסה המה כמשמעו ·

דאב · ודאבון נפש (דברים כח סה) עיני דאבה מני עני (תלים פח י) ולפני תדוץ דאבה (איוב מא יד) לשון עגם ועצב המה ·

דאג · ודאג לבם לאמר (ש"א י ב) דאגה בלב איש ישחנה (משלי יב כה) ובשנת בצרת לא ידאג (ירמ' יו ה) ואם לא מדאגה מדבר (יהוש' כב כד) ענין אחר להם ·

דב · מתחלק לשלש מחלקות : האחד · ידבנו לבו (שמות כה ב) כל נדיב לב (שם לה כב) נדיבי עמים נאספו (תלים מז י) , השני , ומדיבת נפש (ויקרא כו מז) ולאדיב את נפשך (ש"א ב לג) · השלישי דבת הארץ (במדבר יג לב) ומוציא דבה הוא בכסיל (משלי י יח) ותעלו על שפת לשון ודבת עם (יחזקאל לו ג) את דבתם רעה (בר' לז ה) ענין אחר להם , ופתרון דבה כמו מלה , ומבטא , אך לזות שפתים ורוע לשון [נו"ל לשון הרע] ומגזרתם דובב שפתי ישנים (שיר ז י) וכה פתרון וחכך כיין הטוב · טוב ריחו ישיב נפש [נ"או גרועים] לשום להם פה ·

דבא · וכימיך דבאך (דברים לג כה) אין למלה זאת דמיון בתורה , ונראה בענינה וסברתה כי מדיבת נפש (ויקרא כו מז) ראוי להחביר אליה כי הוא קרוב למראהו , וקרוב לפתרונו , ופתרון מדיבת נפש כמו חלישת נפש , וכה פתרון וכימיך דבאך , כימי כח הנערות יהיו ימי השיבה , בנעת עת כלות כח , יחליף כח ,

דבל · דבלת תאנים (מ"ב ד יו) פלח דבלה (ש"א ל יב) ענינו יורה עליה כמו פלח תאנים ·

דבק · אמר לדבק טוב הוא (ישעיה מא ז) דבק לשון יונק (איכה ד ד) דבקה נפשי אחריך (תלים סג ט) דבקה לעפר נפשי (שם קיט כה) בין הדבקים ובן השרון (מ"א כב לד) ·

דבר · מתחלק לו' מחלקות : האחד דבר נא באזני העם (שמות יא ב) ומדברך נאוה (שיר ד ג) נכבדות מדובר בך (תהלים פז ג) את הקול מדבר אליו (במדבר ז פט) ענין מלל הם : השני , [וידבר עמים תחתי קנ) (תהלים יח מה)], ידבר עמים תחתינו (תלים מז ד) אשימם דברות בים (מ"א הכג) ורעו כבשים כדברם (ישע' ה יז) כעדר בתוך הדברו (מיכה ב יב) כולם לשון מנהג הם , ונהג בלשון ארמית ודבר : השלישי , או דבר אשלח (יהו' יד יט) דבר כבד מאד (שמות ט ג) לפניו ילך דבר (חבקוק ג ה) : ענין נגף הם : הרביעי , דבר יום ביומו (שמות ה יג) על דבר הכסף (בראשית מג יח) ועל דברת שבעת אלהים (קהלת ח ב) עד דברת די ינדעון חייא (דניאל ד יד) כמו על אדות · החמישי : עדת דברים (שופ' יד ה) ולדבורה אשר בארץ אשור (ישעיה ז יח) כאשר העשינה הדברים (דברים א מד) : הששי , ולפני הדביר (מ"א ו ך) נוה היכל הוא ·

דבש · דבשת גמלים (ישעיה ל ו) דבש וחלב (שיר ד יא) ·

דג · וירוו בדגת הים (בר' א כו) הנני שלח לדיגים רבים נאם י"י ודיגום (ירמיה טז טז) ואחריתכן בסירות דוגה (עמוס ד ב) כלם לשון דגים· ופתרון ונשא אתכ' בצנות ואחריתכן בסירות דוגה כה הוא: ענן כה ינהג האויב את ראשית השביה , ראשי החללים נשואים בצנות וברמחים , ואחריתכן *) בסירות דוגה · והנותר מפגריכ' ימולה בקרדי דוגה , למען לא יתלעו , ולמען יעמדו ימים רבים , כאשר יעשה לדגת הים אשר לא תבשל ולא תצלה , ולא יאכל כי אם חי , ופתרון דג בפנים אחרים ענין פריה ורביה · וידגו לרב בקרב הארץ (בראשית מח טז) ענינו יורה עליו , ויש דגון שם אליל , בית דגון (ש"א ה ב) על מפתן דגון (שם ה ה) ולא נודע אם הסמל צורת דג היה , ואם שמו

המבאר

קנ) הפסוק הזה לא נמצא בכ"י אבל הוספתיו לפי רש"י כי כן אמר בפרושו על [תלים יח מה] ; ל"א וינהג דמתרגמינן ודבר , וכן חבר ידבר עמים תחתינו ,

*) נוסח לונדון ו א ח ד י תן ,

כה לסבל ׳

נרן ׳ כמץ יסער מגרן (הושע יג ג) וגרנך יאסף (איוב לט יב) מדשתי ובן גרני (ישעיה כא י) ופתרון בן גרני כה הוא, התבן והמוץ הם בני הגורן ׳ כאשר החצים בני האשפה ובני הקשת כמו לא יבריחנו בן קשת (איוב מא ך) והביא בכליותי בני אשפתו (איכה ג יג) ׳

נרע . כי יגרע נטפי מים (איוב לו כז) למה יגרע שם אבינו (במד׳ כו ד) כי מגרעות נתן לנית (מ״א ו ו) לא יגרע מצדיק עיניו (איוב לו ז) .

נרף . נחל קישון גרפם (שופטים ה כא) התת מגרפתיהם (יואל א יז) פתרונו כפי ענינו, כמו כסותיהם ׳

נרש ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחד, גרש האמה הזאת (בר׳ כא י) כן גו יגרשו (איוב ל ה) הרימו גרשתיכם (יחזקאל מה מ) וממגר גרש יהיה (דב׳ לג יד) תבואת שמש (שם) יורה על גרש יהיה, מיבוא השמש ומוצאי יהיה מוצאי ערב ובקר המה ׳ השני, ואת מגרשה (יהושע כא יא) ושדה מגרש עריהם (ויק׳ כה לד) ירעשו מגרשות (יחזקאל כו כה) ומגרש לעיר (במדבר לה ב) ׳

נרש ׳ גרש כרמל (ויקרא ב יד) מגרשה ומשמנה (שם ב טז) ויגרס בחצץ שניו (איכה ג טז) גרסה נפשי לתאבה (תלים קיט ך) ענין כתישה המה כמשמעו ׳

נש ׳ מתחלק לב׳ מחלקות: האחד׳ גש הלאה (בראשית יט מ) ויראו מגשת אליו (שמות לד ל) גשה נא ואמשך בני (בראשית כו כא) וגוש עפר (איוב ז ה) וכה פתרון לבש בשרי רמה וגוש עפר עד נשתו עד עפר והו״ו דהמובא בתוך עקב דבק המלים ׳ אבל הפותרים והמחריזים (קא) אומרים כי הגוש והעפר והאבק ענין אחד להם ופתרונם אחד ולא נראין דבריהם ׳ השני, נגשה כעורים קיר (ישעיה נט י) ונאין עינים נגששה (שם) ענינו יורה עליו, נגשש כמו נמשש :

נש ׳ לא יגש את רעהו (דברים טו ב) שבת נגש (ישעיה יד ד) והנגשים אצים לאמר (שמות ה יג) כמו דוחקים ׳

נשם ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחד, גשם נדבות (תלים סח י) נסע ארז וגשם יגרל (ישעי׳ מד יד) הגשם והשלג (שם נה י) לא גשמה ביום זעם (יחזקאל כב כד) היש בהבלי הגוים מגשמים (ירמי׳ יד כב)׳ השני, ויהבו גשמהון (דניאל ג כח) גשמה יצטבע (שם ד ל) ענין גוף הם ׳

נת ׳ גת דרך אדני (איכה א טו) ובגדך כדרך בגת (ישעיה סג ב) דרכים גתות (נחמיה יג טו) ענין יקבים הם ׳ ויש גת ראו להיות פתרונו כלי מכלי זמר ׳ למנצח על הגתית קב) (תלי׳ ח א)׳ כמו על עלמות שיר (שם מו א) ועל מחלת (שם נג א) ועל שמינית (שם ו א) ועל הנבלים ועל הכנורים (שם נו מ) ועל הנגינות (שם ד א) ועל שגיונות (חבקוק ג א) ועל עשור (תהלים צב ד) כולם כלי זמר, וכפי המשא שמותם ורבו העלמות ׳ ויתכן להיות בלי חלול העשוי על חרשי גת ׳ כמהו חרשי צירים (ישע׳ מה טז) הבאים מצור לעבודת בית אלהינו, ונקרא הכלי גתית על שם המקום גת ׳

המבאר

קא) אולי כוין מנחם על בעלי השירים והרוזים היודעים בטיב הלשון, ובל״ה כתוב המחדידים החת המחריזים .

קב) בל״ח החת ויש נת ר א ו י וכו׳, נמצא כוה, ויתכן להיות מנורתו גתית, למנצח על הגתית, פתרונו מכלי זמר,

אשר יפרצו ממנו מימיו ויגרו נוזליו ויפוצו מעיוניתיו ופתרון גר כמו גיר · כי מוצא המים יגיר מי הנחל · ובה אמר איוב בתמידו כי יש לכסף מוצא ומקום לזהב , ומקום לברזל , ומחצב לנחשת , ויש מקום אשר ספיר אבנים ועפריו זהב · ומוצא למי הנחלים ובקיעת צורים למוצאי יאורים ולשרשי הים יש חקר ולבני יש מוצא , אשר מימיו אזר נהרות ממציא , וישם זרם הגורתם לחבוש , וגם התעלומה לאור יורה עליה לכל אלה יש מוצא , ולמכון הדעת אין מוצא , והחכמה מאין תבוא ואיזה מקום בינה (איוב כח ך) · נשוב לענין ראשון , השלישי , גורו לכם מפני חרב (איוב יט כט) · ומנורתם אביא להם (ישעיה סו ד) לא תגורו מפני איש (דברים א יו) מגור מסביב (ירמיה ו כה) מגורת רשע (משלי י כד) כי יגרתי (דברים ט יט) שד רשעים יגרם (משלי כא ז) ויגר מואב (במד' כב ג) מתגרת יד (תלים לט יא) יגרתי כל עצבתי (איוב ט כח) משתו יגורו אלים (שם יא יז) לשון מורא המה · הרביעי , נהרסו ממגורות (יואל א יז) העור הזרע במגורה (חגי ב יט) יגורהו בחרמו (חבקוק א טו) , לשון קביצה הוא · החמישי , עשרים גרה (שמות ל יג) שנים שלשה גרגרים (ישעיה יו ו) זרועי [נ"ו גרעיני] אשל הם · הששי , גרה לא יגור (ויקרא יא ז) ממעלה הגרה (שם יא ד) , ויתכן להיות מלה זאת מגזרת הגגרים ארצה (ש"ב יד יד) · השביעי , קרא בגרון (ישע' נח א) וגרונך מצמאה (ירמיה ב כה) נהר נרוני (תלים סט ד) ותלכנה נשיות גרון (ישעיה ג פז) וענקים לגרגרתיך (משלי א ט) עניז אחד להם , קרובות לגרה לא יגר (ויקרא יא ז) ולהננרים ארצה (ש"ב יד יד) · השמיני , גור אריה (בראשית מט ט) בדי גרותיו (נהום ב יג) הניקו גוריהן (איכה ד ג) אחד מגריה כפיר היה (יחזקאל יט ג) בני לביא הם · התשיעי , כאבני גיר מנפצות (ישע' כז ט) על גירא די כתל (דניאל ה ה) · לשון שיד הם , ושדת אותם בשיד (דב' כז ב) · העשירי , מגרות במגרה (מ"א ז ט) · וישר במגרה (דה"א ך ג) אנשי הפתרון החליפו רי"ש במ"ם , וכן פתרו המלה ואמרו כי ישר במגרה · וישם במגרה , ומבלי תמורה המל' דרושה כדת , שקולה כמשפט , כי לא נכחב בשין כי אם להיות גזרתו מגזרת משור , אם יתגדל המשור על מניפו (ישע' י טו) · העשתי עשרה , אל תתגרו בם (דברים ב ה) ואל תתגר בם מלחמה (שם ב ט) איש חמה יגרה מדון (משלי טו יח) כי ביי' התגרית (ירמיה נ כד) כל היום יגורו מלחמות (תהלים קמ ג) יתגרה למלחמה (דניאל יא כה) יתגוררו יסורו בי (הושע ז יד) לשון מריבה ומצה ומדון המה , אבל יתגוררו נושה למריבה ונושה לאסיפה , מגזרת יגורהו בחרמו (חבקוק א טו) וכל מלה אשר היא רבת פנים , לא יכול [נ"ו רשאי] הפותר לפתור כי אם במראה הקרוב אליה והראוי לה ·

גרב · או גרב או ילפת (ויקרא כא ך) ובגרב ובחרס (דב' כח כז) ממיני שחין המה , כמשמעו ·

גרד · ויקח לו חרש להתגרד בו (איוב ב ה) אין למלה זו דמיון בתורה ופתרונה כפי ענינה , היה מעביר איוב חרש על עור בשרו וגורד ומפצל גלד להומו , אבל בלשון משנה יש לה דמיון גרדו והעמידו על גלדו (ראש השנה דף כו ע"ב) ·

גרז . נגרותי מנגד עיניך (תלים לא כג) אין למלה זו דמיון בתורה , ופתרונה כפי ענינה כמו נגרשתי ·

גרזן . ונדחה ידו בגרון (דב' יט ה) ומקבות והגרזן (מ"א ו ז) ממיני קרדומות הם ·

גרל · מדנים ישבית הגורל (משלי יח יח) גורל אחד ליי' וגורל אחד לעזאזל (ויקר' טז ח) ·

גרם · מחחלק לב' מחלקות · האחד , שפסיה זאבי ערב לא גרמו לבקר (צפניה ג ג) ועצמותיהם יגרם (במדבר כד ח) ואת הרשיה תגרמי (יהזקאל כג לד) ענין שבר הם · ופתרון לא גרמו לבקר כה הוא שריה בקרבה אריות שואגים , שופסיה זאבי ערב לא גרמו לבקר , נדמו שמרי ישראל וכהניה לזאבים , שורפי מרף ישרפוהו לנתחיו וגרום יגרמוהו לעצמיו בעודנו בכפם יבלעוהו ולא יניחו מרפם עד הבקר , כי בהשיגם הטרף מיד יבלעוהו , לא סרו שופטי ישראל מני דרך זאבים משחרי לטרף · השני , גרמיו כמשיל ברזל (איו מ יח) וכל גרמיהון הדקו (דניאל ו כה) כל עצם בלשון ארמית גרמא , ישששכר חמר גרם (בראשי' מט יד) פתרו בו אנשי פתרון חמור גבה קומה , וישוו וידמו הפלה לגרם המעלות (מ"ב ט יג) ויתכן להיות פתרונו מגזרת גרמיו כמשיל ברזל (איוב מ יח) בעל עצם אשר בו

(קהלת א ה) הוגעתם ׳׳ בדבריכם (מלאכי ב יז)׳ הרביעי , הזמיר הגיע (שיר ב יב) ולא יסיף עוד לגעת בך (ש״ב יד י) ואם לא תגיע ידו (ויקרא ה ז) לנגע אליה (בראשית כ ו) ׳

נעל ׳ ולא תגעל נפשי אתכם (ויקרא כו יא) שורו עבר ולא יגעל (איוב כא י) אם בציון נעלה נפשך (ירמיה יד יט) כי שם נגעל מגן גבורים (ש״ב א כא) לשון מאס המה , כי שם נגעל מגן גבורים ׳ שם נמאס מגינו , ויאבדו כלי מלחמתו׳ נמאס המגן כי לא נושע ונשגב כי סר מעליו עזר אלהיו ונשגב ויסוג אחור ׳ ואנשי פתרון הפכו את המלה , וכה העמידו פתרונה , כי שם נגעל מגן גבורים , העמידוה מגורת ענול ענלות (מ״א ז לא) והמלה מבלי הפך עומדת כמשפטה ׳

נער ׳ גוער בים ויבשהו (נחום א ד) גער חית קנה (תהלים סח לא) וגער בו ונס ממרחק (ישעיה יז יג) ׳

נעש ׳ ויתגעש ותרעש הארץ (ש״ב כב ח) ינעשו עם ויעברו (איוב לד ך) כמו רעש ׳

נף ׳ מתחלק לד׳ מחלקות ׳ האחד , אם בנפו יבא בגפו יצא (שמות כא ג) יתכן מלה זאת מגזרת גוף ׳ גופת שאול (דה״א י יב) אם בגופו יבא בגופו יצא ׳ השני , יגיפו הרלתות (נחמיה ז ג) פתרונו לפי ענינו , ידביקו ויצמידו הדלתות ׳ ואין למלה זאת דמיון בתורה ׳ אבל בלשון ארמית יש צמיד פתיל (במד׳ יט טו) מגופת שייע (בת״א שם) ובלשון משנה הגפת דלתות (יומא דף ח״י ע״א ׳ סוכה דף נו ע״ב) ׳ השלישי , על גפי מרומי קרת (משלי ט ג) גפין די נשר (דניאל ז ד) ענין גפי כמו כנפות הארץ , לאחוז בכנפות הארץ (איוב לח יג) מכנף הארץ (ישעיה כד טז) צלצל כנפים (שם יח א) כאשר נטון לאמר כנף הארץ ככה יתכן לאמר גפי מרמי קרת ׳ הרביעי , ויגף י׳ את העם (שמות לב לה) נגפים לפניך (דברי׳ כח ז) וכי יגף שור (שמו׳ כא לה) ובמרם יתנגפו רגליכם (ירמיה יג טז) ׳

נפן ׳ גפן בוקק ישראל (הושע י יא) אין ענבים בגפן (ירמיה ח יג) שם גפני לשמה (יואל א ז) ׳ כמשמעו ׳

נפר ׳ מתחלק לב׳ מחלקות ׳ האחד , גפרית ומלח (דברים כט כב) גפרית ואש (בראש׳ יט כד) אבני הארץ המה ׳ אבל המה האבנים אשר תאחזו נהן האש ׳ השני , עצי גפר (בראשית ו יד) עץ קל כמשמעו ׳

נר ׳ מתחלק לי״א מחלקות , האחד , גר אנכי בארץ (תהלים קיט יט) גרים ותושבים (ויקרא כה כג) כי גרתי משך (תלים קך ה) עם לבן גרתי (בראש׳ לב ה) מרחוק לגור (ישעיה כג ז) אשר אני מתגורר עמה (מ״א יז ך) וגורי באשר תגורי (מ״ב ח א) אגורה באהלך עולמים (תה׳ סא ה) מי יגור באהלך (שם טו א) לא יגרך רע (שם ה ה) והרבות מחים גרים יאבלו (ישעיה ה יז) לא יוסיפו לגור (איכה ד טו) יגורו בך נדחי (ישעיה טז ד) הן גור יגור ׳ ׳ ׳ מי גר אהך (שם נר טו) לשון דירה הם ׳ והן גור יגור כה הוא פתרונו , הן שכון ישכון הנחדל ממני ואשר גר אהך וגלה עמך , ונלוה עליך יפול , וזה וזה יהדו ישובון לשכן בירושלם ׳ ואין נפילה זאת ביתר הנפילות , כי יש בלשון עברית נפילה בלשון ליווי ושכן , כאלה ׳ וממנשה נפלו על דוד ׳ בבואו עם פלשתים (דה״א יב יט) נפלו עליה ממנשה עדנח ויוזבד וידיעאל (שם יב ך) מיום נפלו עד היום הזה (ש״א כט ג) חבלים נפלו לי בנעימים (תלים טז ו) ויפלו חבלי מנשה עשרה (יהושע יז ה) ובאלה הרבה ׳ השני ׳ כמים מגרים במורד (מיכה א ד) והגרתי לגי אבניה (שם שם ו) נגרות ביום אפו (איוב ך כח) עיני נגרה ולא תדמה (איכה ג מט) והגרם על ידי חרב (ירמיה יח כא) נגרה ולא תחוש (תלי׳ עו ג) וכמים הנגרים (ש״ב יד יד) , פתרון מלא מסך ויצר מזה (תה׳ עה ט) כה הוא , הנה כוס ׳׳ מלא מסך ומרוב מלאות הכוס יגור יינו על שפתיו מזה ומזה ׳ מפה ומפה על עברי פיהו ׳ פתרון פרץ נחל מעם גר (איוב כה ד) ינן אשר חמה איוב מנפלאות תמים דעים ונפלאתה בעיניו פליאת נתיבתו ׳ ונלאה עמוד על הקר תכונתו , על כן אמר כי יש לכסף מוצא ומקום לזהב ׳ כי אמנם לכל בנין יש יסוד , ולכל סעיפה שרשים ׳ ולכל תכלית יש קץ : ולכל דבר יש מוצא מבלעדי הדעת אשר לא נמצא לה מוצא על כן אמר כי יש לכסף מוצא (שם שם א) ברזל מעפר יקח , ואבן יצוק נחושה (שם שם ב) ׳ פרץ נחל מעם גר ׳ למימי הנחלים יש מקום ׳

כי רעה גמלוך (בראש' נ יז) גמל על עבדך (תהל' קיט יז) לשון [נ"ה ענין] שילומים המה' השלישי, ותשאב לכל גמליו (בראשית כד ך) גמלים מיניקות (שם לב טז) ·

נמץ · הפר גומץ בו יפל (קהלת י ח) · כמשמעו ·

נמר · גמר אמר (תלים עז ט) כי גמר חסיד (שם יב ב) יגמר נא רע רשעים (שם ז י) יגמר בעדי (שם קלח ח) ענין [נ"ה לשון] כליון ותכלית המה, נומה הנה והנה לפי ענינם ·

נן · מתחלק לב' מחלקות : האחד, גן נעול אחותי כלה (שיר ד יב) וכגנה זרועיה רצמיח (ישעי' סא יא) גן בעדן (בראשית ב ה) ועל גנתי יונקתו תצא (איוב ח טז) · השני, גנון והציל (ישעיה לא ה) וגנותי על העיר (מ"ב ך ו) אנכי מגן לך (ברא' טו א) יי' צבאות יגן עליהם (זכר' ט טו) ·

ננב · גנבתי יום וגנבתי לילה (ברא' לא לט) כי כל הגנב מוה כמוה נקה (זכרי' ה ג) וגנב איש ומכרו (שמות כא טז) אין למלה הואת צד) כי אם מראה אחד וענין אחד, אבל הפותרים הקדמונים חלקוה לשתי מחלקות : האחד : מן לא תגנב (שמות כ יג) וגנב איש ומכרו (שם כא טז) אם גנבים באו לך (עובדיה א ה) : והשני, פתרו בו לשון שמירה וכה אמרו [נ"ה פתרו] גנבתי יום וגנבתי לילה, שמרתי יום ושמרתי לילה, והחבירו דמיון למלה והשוו ערך לה · וזה דמיונה אשר השוו אליה [נ"ה לה] כי כל הגנב מוה כמוה נקה · כי כל השומר מוה כמוה נקה ינקה מן האלה אבל המלים אינם יוצאים מגזרת גניבה כמשמעה, וכה הוא פתרון הפסוק [נ"ב המקרא] ותוכן ענינו גנבתי יום וגנבתי לילה מידי תבקשנ' ואנכי שלמתיה [נ"ה אשלמנה] הייתי נעור כל הלילה כגנב לשמור צה), ואלו היתה גנבתי יום כמו שמרתי היה על המחזק להקות גָּנַבְתִּי ולא גנובתי ולא היה עליו להביא וי"ו בתוך [נ"ה והיה מוציא הוא"ו מהתוך] המלה צו) כי בהקותו גנובתי הורנו על הגנובה ועל האבורה צז), ואורת הי"ד הנכתב באחרית המלה היא לנועם המבטא צח) בדבר הידוע הנקדם · כאלה, העיר רבתי עם (איכה א א) ענינו כמו רבת עם, וכמהו שרתי במדינות (שם) · וכמהו לסמתי ברבני פרעה (שיר א ט) וכמהו ענלה מלמדה אהבתי לדוש (הושע י יא) וכמהו מלאתי משפט (ישעיה א כא) וכמהו גנבתי יום וגנבתי לילה : וזה פתרון כי כל הגנב מזה כמוה נקדה, אמנם המגלה הואת היא כתובה פנים ואחור משני עבריה, כתובה מהעבר האחד וכמוה כתובה מהעבר השני, מזה כמוה ומזה כמוה, כה אמר יי' המגלה הואת ערן לא הוצאתיה לכלות בה הנשבע והגונב, כי נקיים הם מאלתה, הגונב והנשבע נקה מאלת המגלה אשר היא שוויה פנים הרואה אותה אם הופכה מפה מוצא כמוה בעבר השני, פנים כמו אחור ואחור כמו פנים, הגונב נקה מאלתה והנשבע גם הוא נקה, עתה הוצאתי' [נה"ל אוציאנה] נאם יי' ובאה אל בית הגנב ואל בית הנשבע בשמי לשקר צט) ·

ננז · אל גנזי המלך (אסתר ג ט) :

ננזך · גנזכיו (דה"א כח יא) אסמיו גנזיו ואוצרותיו · לשון אחת הם ·

נע · מתחלק לד' מחלקות · האחד, ונע אל עצמו ואל בשרו (איוב ב ה) מאנה לנחם נפשי (שם ו ז) ענין נגעים הם, השני, אם יגעה שור על בלילו (שם ו ה) הלך ונעו (ש"א ו יב) ענין צוחה הם · וצוחה איננה לכל, על כי יש לכל חי הגה ק) הראוי לו, כמו נהק לפרא, ונעה לשור, ושאג ללביא, ונהם לכפיר, ונבח לכלב, וצפצוף לסוס, והגיון ליונה · השלישי, יגיעי כח (איוב ג יז) אל תיגע שמה (יהושע ז ג) אל תיגע להעשיר (משלי כג ד) יגיע מצרים וסחר כוש (ישעיה מה יד) והוא יגע ורפה ידים (ש"ב יז ב) כל הדברים יגעים

המבאר

צה) המאסר ח י ת' נוער וכ"ו נמצא רק בהעתקת המבורג.

צו) בניסחת ב"ק אשר אתני מלת נגבתי הסר וי"ו. ואולי כיון אל נקודת השורק, או בניסחא שלפני מנחם אולי היה מלא ה"ר.

צז) להיות המלה מניקדת בשו"רק יהחייב שהוא שם הנגור מן הפעל או תאר השם, כמו בעולת בעל, נאלת עולם.

צח) נו"ל לטעם מבטא. נ"ב לטעם המלה. ובדור הוא כי השעית בא פתמונה הט"ת הדומה לאותיות נו, ולא נדע איזה הישרה. והבחר יבחר.

צט) לדעת מנחם מלת הגונב בכאן אינה פעל כי אם שם התאר. ולפ"ז יצדק פירושו כי גם הגונב גם הנשבע לשקר עד היום עוד שניהם נקיים משני עברי המגילה מזה ומזה. להיות מכתבה שוה משני עבריה. ויהיה פירוש הוה מצד זה או מעבר זה.

ק) פירוש הנה קול. ר"ל כי יש לכל מין החי בניו ביחוד לקולו.

השנים עשר, גלילות פלשת (יואל ד ד) את קדש בגליל (יהושע כא לב) אל גלילות הירדן (שם כב י) גליל הגוים (ישעיה ח כג). ענין מחוזי גבולים המה.

השלש עשרה, בגלל הדבר הזה (דברים טו י) בגלל, למען, בעבור, ענין אחד להם.

הארבע עשרה, צהלי קולך בת גלים (ישעיה י ל) פלטי בן ליש אשר מגלים (ש"א כה מד) שם מקום הוא.

גלב. תער הגלבים (יחזקאל ה א) אין למלה זו דמיון בתורה, אבל ענינה יורה עליה הוא [נ"ה כמו] תער הגלחים, ויש בתורה מלין אשר אין להם דמיון אבל ענינם יורה עליהם, ולולא אחיזתם במחזה ותליית' מענין לא נודע פתרונם. כאלה פה), אבחת, אשון, אפרין, ארנז, אשפר, אתנן, בג, בחל, בתקוך, גבח [נ"וו גביש], גלש, [בנ"וו נוסף גלם], גמד, גומץ, [בנ"וו נוסף גפר], גנוד, גרד, גרו, דהב, דהם, וגד, וחם, זנק, זרב, זרם, זרזיף, זרזיר, חלש, חלמות, חלמיש, חרג, חרצן, חרת, חתך, טנף, טרפי צמחה, טש פט), כמה, כמוס, כסם, כרש, תכרך, להג, להק, לוטז, מהול, מלק, מרח, מתח, סחיש, סלד, סמדר, סס, [נה"וב סם], אסק שמים, סרב, סרעף, סרפד, סתיו, עגם, עזק, עזעים, עמיניו, עמישותיו, עלש, יעלעו דם, עוצה עיניו, ערוד, עשקצ), פניה, פרר, פרע, פענח, פצל, פצמתה, פרשז, צבט, צהב, צבת, צחן, צנה, צנם, צנק, צקלון, צרך, קנצי, קסם צא), יקוסס, קרם, רנך, רגש, תרהו, רמפש, רספד, רפק, רפש, רצד, רצע, שדים, שחט צב), שחים, שלאנן, שנם, שעמח, שעמנו, שצף, משקרות, משרכת, וששאתיך, שפי, שתי, שתם, התז, נתסו.

גלד. עלי גלדי (איוב מז טו) כמו עלי עורי.

גלה. ויגלח ויחלף שמלתיו (בראשית מא יד) והתגלח ואת הנזק לא יגלח (ויקרא יג לג) וגלח את כל שערו (שם יד ח).

גלם. גלמי ראו עיניך (תלי' קלט טז) בגלומי תכלת ורקמה (יחזקאל כז כד) ויקח אליהו את אדרתו ויגלם (מ"ב ב ח).

גלמוד. הנה הלילה ההוא יהי גלמוד (איוב ג ז) כמו בדד [נ"ה נדוד].

גלע. לפני התגלע הריב נשוש (משלי יז יד) בכל תושיה יתגלע (שם יח א) ענינו יורה עליו ופתרונו לפני הלבט צג) והתחייב הריב נשוש.

גלש. שגלשו מן הגלעד (שיר ו ה) אין למלה ואת דמיון בתורה, ופתרונו לפי ענינו שגלשו כמו שנראו שעלו מן הגלעד.

גם. גם י"י יהן המוב (תהלים פה יג) גם כל קויך (שם כה ג).

גמא. מתחלק לב' מחלקות; האחד, תבת גמא (שמות ב ג) ובכלי גמא (ישע' יח ב) הגאה גמא בלי בצה (איוב ח יא) ענין אחד הם. השני, הגמיאיני נא (בראשית כד יז) יגמא ארץ (איוב לט כד) מגמת פניהם (חבק' א ט) שניהם צד) נדבר הסוס ובשבח גבורתו נאמרו, כי הסוס לעת מרוצתו ישתה ארץ בלשון בני אדם, וכמהו בענין מגמת פניהם קדימה, הסוסים בהפנותם פניהם אל פאת קדים יגמאו הדרך כנשר חש לאכול.

גמד. גמד ארכה (שופ' ג טז) ענין המלה יורה עליו תבנית החרב ושיעוריה, קצורת ארך באמה ארכה.

גמל מתחלק לג' מחלקות. האחד, גמולי מחלב (ישעיה כח ט) כגמל עלי אמו (תלים קלא ב) ויגדל הילד ויגמל (בראשית כא ח) כאשר גמלתו (ש"א א כד) ויגמל שקדים (במדבר יז כג) ובסר גמל יהיה נצה (ישעיה יח ה) כולם לשון רבוי וגדול. השני, גמלתהו טוב ולא רע (משלי לא יב) ולמה יגמלני י"י כצדקתי (שם כב נא) הגמול אתם משלמים עלי ואם גמלים אתם עלי (יואל ד ד)

המבאר

פה) נראה כי מנחם לא כוון לקבץ פה כל השרשים הנפתרים רק לפי הענין ואשר אין להם דמיון בתורה. כי שרשים רבים נמקדו מקומם בכאן. כמו אברך, אגל, אגן, אטר, אלח, גלע, טפש, ועוד רבים כאלה.

פט) אולי כונתו אל חרב נטושה [ישעיה כא טו] להיות המלה הואת קשת באור.

צ) בפסוק התעשקו עמו [בראשית כו כ]. ואולי עשקה לי ערבני [ישע' לח יד]. כי בכ"י כתוב עשק ערב.

צא) אינשר כי ט"ס הוא ממלת יקוסס שאחריה.

צב) ואשחטו-אותם [בראשית מ יא].

צג) מלת הלבט לדעת ממנחם הוא פעל נרדף עם מלת התחייב עיין בשרש ל ב ט. צד) מי' שני הכתובים הנזכרים אחרונה.

ברוחי אמר י״י צבאות (זכריה ד ו) ומה ענין המנורה לבנין המקדש [נ״ו הבית], ואיך צורתה תלמד על מקדש המעון כי לא בחיל יקום ולא בכח יבנה? דע כי המנורה המופלאה הואת [נ״ה הואת היא מופלאה] שבעה נרותיה עליה, ועל שבעת הנרות שבעה מוצקות, אשר על פיהם ירד השמן לנרות, ועל גביהם גולה, ועל שפת הגלה שנים זתים מימינה ומשמאלה, הן ממוצא דבר יתבונן המשכיל כי ענין המנורה יורה על בנין בית המקדש, כי לא בכח יבנה ויקום כי אם בכח ענין המנורה פה), דע כי גרגרי הזיתים נחבטים מאליהם לעת הבשלם, ונופלים בגולה עד זוב מהם שמן זית רך, ויגר על פי הצנתרות ואל הגולה ומהגולה אל המוצקות, ומהמוצקות אל הנרות, אך המוצקות עשויים שעורים כדי מדת שמן די דליקת נרות, הנה קמה מלאכת הנרות מבלי מעלה ומבלי מטיב, ומלאכת הזית מבלי כותש, והשמן מבלי מפנה, ויתר כל מלאכותיה מבלי משרתים זה מעשה המנורה וצורתה ונרותיה ומצוקותיה צנתרותיה פו) וגולותיה וזיתיה, וממתכונתה ישכיל איש שכל כי המקדש יקום ויבנה ויכונן בלא חיל ובלא כח כי אם ברוח י״י כדבר המלאך, עד הנה משפט המראה [נ״ה המנורה] וענין החזיון, אבל זכריה הגריע מהמראה שתי הצנתרות ולא הזכירם תחלה, אבל השלימם באחרונה, אפס כי לא יתכן משמר לזיתים מבלעדי הצנתרות אשר לעמת הזיתים מאחוריהם המריקים זית אל הגולה, והזהב הנזכר פה (שם ד ב) פתרונו זך וצח וטהור ואיננו זהב כמשמעו, וכמהו מצפון זהב יאתה (איוב לז כב) וכמהו כוס זהב בבל ביד י״י (ירמיה נא ז) הן פרשנו מעשה המנורה.

המחלקות השני, כל משבריך וגליך (תלים מב ח) רגע הים ויהמו גליו (ישע׳ נא פו) ויתכן להיות מנורתם אגלי טל (איוב לח כח).

השלישי, גל אבנים גדול (יהושע ז כו) כי שמת מעיר לגל (ישעיה כה ב) והיתה בבל לגלים (ירמ׳ נא לו) על גל שרשיו (איוב ח יז). גל כמו חל.

הרביעי, וגלתי ברושלים (ישעיה סה יט) השמחתי אלי גיל (איוב ג כב) גיל יגיל (משלי כג כד) ענין משוש הם.

החמישי, גלילי כסף (אסתר א ו) גלילי זהב (שיר ה יד) גלח הכתרת (מ״א ז מא) ענין אופן, ומנורתם גלגלי כסופה (ישעיה ה כח) לאופנים להם קורא הגלגל (יחזקאל י יג) אלהי שיתמו כגלגל כקש (תהלים פג יד) וכגלגל לפני סופה (ישעיה יז יג). ומגורתם ויגל את האבן (ברא׳ כט י) וגל אבן (משלי כו כז) גלו אבנים גדולות (יהושע י יט) די אבן גלל (עזרא ו ד) ומנורתם ושמלה מגוללה בדמים (ישעיה ט ד) גליון גדול (שם ח א) ונגלו כספר השמים (שם לד ד) במגלת ספר כתוב עלי (תלים מ ח). אין פתרונם כי אם כפי ענינם, נפתחים ונגללים.

הששי, בגללי צאת האדם (יחזקאל ד יב). ולחמם כגללים (צפניה א יז) כאשר יבער הגלל (מ״א יד י) ענין מנוף הם.

השביעי, איש גלוליו (יחזקאל כ לט) אל גלולי בית ישראל (שם יח ו) ענין אלילים [נגו״ל פסילים] הם. ויתכן להיות מנורתם בגללי צאת האדם (שם ד יב).

השמיני, ונגלה יסודו (שם יג יד) אגלה את נבלתה (הושע ב יב) יגלו שמים עונו (איוב כ כז) והנגלת לנו ולבנינו (דברים כט כח) וצדקתי להגלות (ישעיה נו א) גל עני ואביטה (תלים קיט יח).

התשיעי דורי נסע ונגלה (ישעיה לח יב) עתה יגלו בראש גולים (עמוס ו ז) כי גלו ממך (מיכה א טז) מן הילדים אשר כגילכם (דניאל א י) כולם לשון שביה. ופתרון כגילכם, מן הילדים אשר נשבו בשניכם, אין במראות קרוב לנו ממנו פו).

העשירי, עמר לגלגלת (שמות טו טז) בקע לגלגלת (שם לח כו) ותרץ את גלגלתו (שופטים ט נג) כי אם הגלגלת והרגלים (מ״ב ט ה).

העשתי עשרה, שלהו מגל כי בשל קציר (יואל ד יג) ויתכן להיות מגל כמו מזמרות, ומחרשות, ומקבות, אשר אין המ״ם יסוד בהם.

המבאר

סה) תחת מאמר כי לא בכח וכו׳ כתוב בנ״ה כי על כנה יקום. דבנ״ו ול׳ החת היקום כתוב מקום, בלחי ספק הנידפא וי קום נכוכה והשעות בא להמעתיקים ע״פ תמונה איתיות הה״ץ והיו״ך אם ספוכים זה לזה יתראו כתמונות הם״ם בכתב האשוריות.

פו) בנ״ה תחת וצנתרותיה כתוב וצינורותיה וכן להלן במאמר הזה נמצא החלוף ההוא.

סו) פ׳ מכל ההשערות אשר שיער פנחם בכאן נראה לדעתו פירוש מלת כנלילכם היותר קרובה לאמת מכל השאר. ובנ״ב כתוב אין במקראות קרוב לנו ממנו.

יו) ראוי להיות מגזרת גויה וראוי להיות מגזרת אוה וגאוה, אם אצמידנו מגזר' גויה יכול הפותר גאמר דברה הורה כלשון בני אדם · ואנשי לבב ישכילו, כי לא נכון לשום לאלהינו תבניה וצורה וגויה, אבל התורה הרחיבה הענינים והפתרונות והרבתה המליצות כפי דעת בני אדם ולפי כח שכלם, למען יבינו · ואלו דברה תורה כפי עוז [אולי ענין] גיאות, פליאתו לא יוכלו הבין כי הוא ממעל למדעם · השני, מן גו ינרשו (איוב ל ה) שלח ויצא מגוה (שם כ כה) בגו נדנה (דניאל ז טו) לגוא אתון נורא יקדתא (שם ג ו) פתרון גו כמו תוך, וכל תוך בלשון ארמית גו · השלישי, ותאמר גוה (איוב כב כט) תבנה נפשי מפני גוה (ירמיה יג יז) וגוה מגבר יכסה (איוב לג יז) ודי מהלכין בגוה (דניאל ד לד) ענין גאות הם ·

גוי · וגוי קדוש (שמות יט ו) גוים ואלהיו (ש"ב ז כג) כל גויי הארץ (בראשית יח יח) לגויהם (שם י לא) ·

גוע · וגוע מנער (תהלים פח טז) יגוע כל בשר (איוב לד טו) ויגוע אדם ואיו (שם יד י) ענין אסיפה הם ·

גז · מתחלק לב' מהלקות · האחד גז צאנך (דברים יח ד) וינז את ראשו (איוב א כ) גזי נזרך (ירמיה ז כט) כמטר על גז (תלים עב ו) והנה לקט אחר גזי המלך (עמוס ז א) · ופתרון יחד כמטר על גז כה הוא, יען עובדי אדמה בעלות צמחי שדותיהם יגזו הצמחים פן יכבדו וירקבו וברדת רביבים על הגז יוסיפו הצמחים כח, ויעלו עלה מנגה וממטר · ויתכן להיות מגזרתם גזית (שמות כ כה) · השני, כי גז חיש ונעפה (תהלי' צ י) נגזו ועבר (נחום א יב) אתה גוזי (תהלים עא ו) ויגז שלוים (במדבר יא לא) ענין מעבר הם ·

גזל · מתחלק לב' מהלקות, האחד, והשיב את הגזלה אשר גזל (ויקרא ה כג) גזל גזל אח (יהזקאל יח יח) גוזל אביו ואמו (משלי כח כד) ענין עשק הם · השני, ותר וגזל (בראשית טו ט) על גוליו ירחף (דברים לב יא) · ענין אפרוחים ויונים הם · כמשמעו ·

גזם · יתר הגזם אכל הארבה (יואל א ד) ·

גזע · ויצא חטר מגזע ישי (ישעיה יא א) אף בל שרש בארץ גזעם (שם מ כד) ·

גזר · מתחלק לב' מהלקות · האחד, לגזר ים סוף לגזרים (תלים קלו יג) ותגזר אמר ויקם לך (איוב כב כח) גזר ממכלה צאן (חבקוק ג יז) נגזרנו לנו (יהזקאל לו יא) והמה מידך נגזרו (תלי' פח ו) גזרו את הילד החי (מ"א ג כה) ויגזרו העצים (מ"ב ו ד) חרשמין גזרין (דניאל ב מז) הם גזורים גזרה ואין מניא [נ"ו מוחה] · השני, אל פני הגזרה (יחזק' מא יב) · הוא כמו עזרה ולשכה ובנין פה*) [נאו"ל ובמה] ·

גח · מתחלק לג' מהלקות · האחד, גחי מבטן (תלים כב י) יגיח ירדן (איוב מ כג) וארב ישראל מגיח ממקומו (שופט' כ לג) ענין יציאה המה · השני, על גחנך תלך (בראשית ג יד) ויתכן להיות מגזרתו והגח בנהרתיך (יהזקאל לב ב) חולי וגחי בת ציון (מיכה ד י) דבקי גחון לארץ · השלישי · וכי יגח שור (שמות כא כח) מנגח ימה וצפונה ונגבה (דניאל ח ד) בהם עמים ינגח (דב' לג יז) ·

גחל · אין גחלת לחמם (ישעיה מז יד) גחלי אש (ויקרא מז יב) ·

גי · גיא המון גוג (יהזקאל לט יא) והגי בינו ובין העי (יהושע ח יא) כל גיא ינשא (ישעיה מ ד) מקום שפל הוא ·

גל · מתחלק לי"ד מהלקות · האחד, גלת מים · · · גלת עליות (יהושע טו יט) גל נעול (שיר ד יב) וגלה על ראשה (זכריה ד ב) ומהפותרים אשר אמרו גל נעול (שיר ד יב) כמו גן נעול, החליפו למ"ד בנו"ן ואיננו כן, כי מעין החום (שם) יורה על גל נעול, וכה פתרון גלות המנורה · יש על אנשי לבב להמוה [נ"ה להשתומם] מדבר המנורה איך מענינה יתבונן המשכיל כי בנין בית אלהינו יקום ויכון בלא כח ובלא חיל כי אם ברוחו? הלא אהרי ראותו המנורה הודיעו המלאך משפט ענינה, ועל אודותיה אמר זו הנבואה. והמשיל בנין המקדש למעשה המנורה שנאמר זה דבר י"י אל זרובבל לאמר · לא בחיל ולא בכח כי אם

המבאר

אם על בשר הנדי ולא על בשר פן אחר, חשב מנחם לפתיחה פלח נדי בכלל על כל מיני מנדים הנעשים בבשר, אך יקשה על כיוצי הנסתר אשר במלח אמר. פר) וכן נזכר שם ברש"י · פה*) רש"י: ומנחם פתר נזרה לשון לשכה ·

מנה פ) ומניתי אתכם להרב (שם סה יב) יורה על
ענין גדולה הם: השלישי, בנים גדלתי (ישעיה א
גזרת מנין, כמו למנות ולספור ולחלק להם: השני,
ב) ויגדל הילד ויגמל (בר' כא ה) ויגדלו הנערים
כזרע גד הוא (במ' יא ז) פותרים בו אנשי פתרון
(שם כה כז): הרביעי, מגדל עז (תהלים סא ד)
וסוברת: השלישי, ויתנדדו כמשפטם (מ"א יח
ומגדל וראשו בשמים (בר' יא ד) ומגדלתיך יהיו
כח) על כל ירים גדדת (ירמ' מח לז) לא תתגדדו
(יהוקאל כו ט):
(דברים יד א) וקרעי בגדים ומתגדדים (ירמיה מא
ה) גדו אילנא (דניאל ד יא) ויתכן להיות מגזרתם
הגידו ונגידנו פא) (ירמ' כ י) גם יתכן להיות מגזרתם
לחלק יגיד רעים (איוב יז ה): ענין השחתה הם:
הרביעי, גדי עזים (בראשית לח יז) גדיי העזים
(שם כז מז): החמישי, וממגד תבואת שמש
(דבר' לג יד) עם פרי מגדים (שיר ד יג) ומגדנות
נתן לאחיה (בר' כד נג): הששי, ומגיד לקראת
מגיד (ירמ' נא לא) הגידה לי (שיר א ז), השביעי,
את גיד הנשה (בראשי' לב לג) גידי פחדיו (איוב
מ יז) והנה עליהם גידים (יחוקאל לז ח) וגיד ברזל
ערפך (ישעיה מח ד): השמיני, מלא על כל
גדותיו (יהושע ג טו) והלך על כל גדותיו (ישע' ח
ז) תלמיה רוה נחת גדודה (תהלים סה יא) ענין
אחד להם, הם גפי הנהרות מרומי הירדן אפיקיו
וגאיותיו: התשיעי, לא תבשל גדי (שמו' כג יט)
פתרונו לפי ענינו גרגרי פירות פב), ויתכן להיות
מגזרת פג) מגדים (שיר ד יג):

גדבריא. גדבריא דחבריא תפתיא (דניאל
ג ב) לשון סגנים:

גדל: מתחלק לד' מחלקות אבל קרובי ענין
הם: האחד, גדלים תעשה לך (דברים כב יב)
גדלים מעשה שרשרות (מ"א ז יז): ענין חוזק
הם: השני, אלהי גדלת מאד (תהלים קד א) מה
גדלו מעשיך (שם צב ו) את גדלך (דברים ג כד)
ענין גדולה הם: השלישי, בנים גדלתי (ישעיה א
ב) ויגדל הילד ויגמל (בר' כא ה) ויגדלו הנערים
(שם כה כז): הרביעי, מגדל עז (תהלים סא ד)
ומגדל וראשו בשמים (בר' יא ד) ומגדלתיך יהיו
(יהוקאל כו ט):

נדע: גדע בחרי אף (איכה ב ג) שקמים
גדעו (ישעיה ט ט) ובריחי ברזל אגדע (שם מה
ב) ורמי הקומים גדעים (שם י לג):

נדף: את מי חרפת וגדפת (מ"ב יט כב)
את ה' הוא מגדף (במדבר טו ל):

נדר: גדר מזה וגדר מזה (במדבר כב כה)
איש גודר גדר ועמד בפרץ (יהוקאל כב ל) פרץ
גדרו והיה למרמס (ישעיה ה ה) גדרת צאן (במד'
לב טז) וגדרת לצאנכם (שם לב כד):

נדש: מגדיש ועד קמדה (שופטים טו ה)
ונאכל גדיש (שמות כב ה): אסיפת עומר:

גה: מתחלק לב' מחלקות: האחד, ולא יגה
שביב אשו (איוב יח ה) וגנה כאור תהיה (חבקוק
ג ד) לגנהות באפלות (ישעיה נט ט) מגנה נגדו
(ש"ב כב יג) לב שמח ייטיב גהה (משלי יז כב)
ענין מאור המה: השני, ולא יגהה מכם מזור
(הושע ה יג): פתרון המלה כפי ענינה, יגהה
כמו יסיר:

נהר: ויגהר פד) עליו ויחם (מ"ב ד לד):
פתרון המלה כפי ענינה, נשתטח עליו:

גו: מתחלק לג' מחלקות: האחר, גוי נתתי
למכים (ישעיה נ ו) מגוית האריה (שופ' יד ט)
וגויתי כתרשיש (דניאל י ו) את גויתיהנה (יחוקאל
א יא) ותשימי כארץ גוך (ישעיה נא נג): ענין
גוף הם: כי השלכת אחרי גוך כל חטאי (שם לח

המבאר

ס) בס"ה כתוב ולמני מנורה סנה ומניתי אתכם לחרב יורה עליו. אמנם ביתר ההעתקות כתיב כוה: ולמני מנורה מנין דדחב ומניתי אתכם לחרב ירדה על גזרת מנין כפי למנות ולספור ולחלק להם, הנה ע"פ טלות מנין דדחב יוכל הקורא למעות ולומר כי מנחם רצה לפרש לם ני כמו כ לי ם מן מאני די בית אלהא די דחבא. כאשר טעה ר' ישב"ב ונקד מנין בקמץ אבל האמת הוא כי באיזה העתקות היה כתוב ם נזר ת ם נין סחם והסעתיק חשב כי הוא מנין שפירושו כלים. וחוסיף טלת דדחב אשר שער בנפשו כי כן נמצא בכ"ק.

פא) רש"י. ומנחם פי כמו לא תתגדדו, וכן חבר לחלק יגיד רעים לשון השחחה כמו נודו אלינא. ודונש פרר אותו לשון הנדה כמש. ע"ש.

פב) בנו' המבורג וברלין ור"קפפורד כתוב נדרני פרות, ויקשה לפרש זה. יש אשר יאמרו כי כוון אל שרי הפרות להיותן פתוקים בכנפים אבל רחוק מאד להצדיק השערה הוזאת. ואף כי נוסחת נדני פירות גם היא קשה לבאר. בכל ואת נראית יותר צודקת. ספני כי כן מצאנו גם בשרש בש"ל ובשרש נד בס' אבן בוחן לר' מנחם בן שלמה אשר חברו בשנת דתתק"נ ומובא בס' קובץ על יד להחכם יהודה ליב דוקעש בשנת התר"ו

כי פירוש נ דו הוא נדניר אשר לפירות, ורצוני כי משה ע"ה אסר לקחת פירות אשר עדיין לא החבשלו כל צרכן לראשית בכורים, ופירוש בהלב אסר רשיבת נצחו שהיא אם הפרי. עיין קובץ על יד דף י"ט.

פג) יש להעיר את הקורא כי הרבה פעמים נמצא שינוי בין ההעתקות אשר לפני בכל מקום אשר יאסר מנחם ויתכן להיות מנורתם, כי באיזה מהעתקות נמצאה בלת מ נ ו ר ה תחת מנורתם, והדעת נוחנת כי בכל מקום צריך להיות מ נ ו ר ת ם ממני כי מנחם אחרי חתו כל הבאורים הברורים לדעתו יבקש לקרב אליהם עוד פסוק קשה ונעלם לאמוך כי גם הוא יכול להיות בחוכם, וזה טובן מאליו אם נקיים בלת מנורת פירושו בחיפוך. כלומר כי פסוק הקדום יתכן להתפרש מנורת חפסוק הבא אחריו לראיה. והנה בכאן נמצא בארבע העתקות מנורת ואך בס"ב נמצא מ נ ו ר ת ם (ואין פפק כי גם בה מ"ם. ולכל הפחות צריך להיות מנורתו או מנורתה) ואם נקיים מ נ ו ר ת הלא יבצר לדעת מנחם מספפר הלאוין לאו דבשר וחלב: ואם נקיים נרסת מ נ ו ר ת ו היתכן שנאמר כי מנחם חשב לפרש פרי מנרים כמו פרי נדיים: אבל לעניית דעתי כן יתכן כונתו, למען לא יבואו הכחישים פתח ליסר כי הלאו איני טוסב כי

ומגלעדי אלה לא תקום כל מלה עו) ׳ הן נמצא דה״א יסוד עו) ׳ ובהיותו יסוד הוא מנורת מהלהלה, ומהלהלה הוא מהמלים הנכפלים, והלמ״ד והה״א הם מיסודות המלה כמלים הנחברים בספר הזה ׳ ופתרון והלה ארץ מצרים כה הוא, נבערה ארץ מצרים, נכסלו שופיה מכובד רעבון ׳ כי לא יכלו למצוא מחיה, וגם כה פתרון כמתלהלה הירה זקים, כאדם [נאו״ל כערום] המשתגע היורה וקים חצים ומות ואמר הלא משחק אני, נשוב לענין ראשון ׳

גבה ׳ גבה הוא מהזר הוא (ויק׳ יג מא) בקרחת או בגבחת ״׳ בקרחתו או בגבחתו (שם יג מב) ׳

גבל ׳ גבול שמת (תהלים קר ט) והגבלת את העם (שמות יט יב) הגבל את ההר וקדשתו (שם יט כג) אשר גבלו ראשנים (דברים יט יד) ויצא הגבול (יהושע טו יא) בחשאת בכל גבוליך (ירמיה יז ג) לא תסיג עח) גבול רעך (דב׳ יט יד) ׳

גבן . מהחלק לב׳ מחלקות ׳ האחד, או גבן או דק (ויקרא כא ך) פתרונו לפי ענינו, מענין דק נלמד פתרון גבן יתכן להיות עבה, איש עב וארוך וכבד וכבדותו ימנענו לעבור עבורת הקודש, ויתכן להיות מגורתם הרים גבננים (תלי׳ סח יז) . השני, וכגבנה תקפיאני (איוב י י) ׳ קפאון יורה על נבינה, גביני הלב כחריצי הלב ׳

גבע ׳ מהחלק לג׳ מחלקות, האחד, גבעת עולם (בראשית מט כו) גבעת שאול נסה (ישעיה י כט) מימי הגבעה (הושע י ט) גבע מלון לנו (ישע׳ י כט) השני, ומגבעות תעשה להם (שמו׳ כח מ) מגבעות הראש: השלישי, ואת גביעי גביע הכסף (בר׳ מד ב) שלשה גבעים משקדים (שמות כה לג) ׳ מיני כלים [נוו״ל כוסות] הם ׳

גבעל ׳ והפשחה גבעל (שמות ט לא) מלה זו אין לה דמיון בתורה אבל בלשון משנה יש, זרע פשתן בגבעולין ( ) הוא הפשתן הנראה בראשי זרעונים ׳

גבר ׳ מתחלק לד׳ מחלקות: האחד, מי גבר יהיה (תהלים פט מט) וגבר יסורת ויחלש (איוב יד י) נאם הגבר שתם העין (במדבר כד ג) הנברים לבר מסף (שמות יב לז) גברים ואנשים ואישים קרובי ענין הם ׳ השני, הוה גביר לאחיך (בר׳ כז כט) הן גביר (שם כז לו) אל יד גברתה (תהלים קכג ב) לעולם אהיה גברת (ישעיה מז ז) גברת ממלכות (שם מז ה) לשון אדוניות הם ׳ השלישי, כי יהודה גבר באחיו (דהי״א ה ב) והגביר ברית לרבים (דניאל ט כז) כי גברו מני (תהלים סה ד) והמים גברו (בראשית ז יט) ענין אחד להם ׳ הרביעי, לך זרוע עם גבורה (תלי׳ פט יט) מי יעשה כמעשיך וכגבורתיך (דברים ג כד) ואם בגבורת שמונים שנה (תלים צ י) המראות האלה ארבעתם יסור אחד להם, ונפרדים כמעט לפי ענינם ׳

גביש ׳ ראמות וגביש (איוב כח יה) אבן מאבני השהם הוא ׳

גג ׳ את גגו ואת קירתיו (שמות ל ג) העלתם הגגה (יהושע ב ו) ׳

ואלה הגימלי״ן המחוברים לאותיותם ונשאר גימ״ל לבדו אשר איננו מחובר ליתר האותיות, ויקום ממנו מלה באותיות המשרתים ואין יסודתה כי אם גימ״ל לבדו: כאלה, עד אנה הוגין נפשי (איוב יט ב) כי י״י הוגה (איכה א ה) כאשר הגה מן המסילה (ש״ב כ יג) בחולחיה נוגות (איכה א ד) ונסו יגון ואנחה (ישעיה לה י) נוגי ממועד (צפניה ג יח) הגו סיגים מכסף (משלי כה ד) ויגה בני איש (איכה ג לג) הגה ברוחו (ישעיה כו ח): מהחלק לב׳ מחלקות לשון נפץ ולשון דאגה, והנו״ן אשר ביגון איננו יסוד כי הוא כמו שברון ועצבון וחשבון עפ) ׳

גד ׳ מתחלק לט׳ מחלקות: האחד, גד גדוד יגודנו (בראשית מט יט) תחגדרי בת גדור (מיכה ד יד) יגודו על נפש צדיק (תלים צד כא) לעלות לעם יגודנו (חבקוק ג טז) הערכים לגד שלחן והממלאים למי ממסך (ישע׳ סה יא) וכה פתרונו ׳ העורכים ללהקת הכמרים שלחן וממלאים גביעי יין לחלק להם, ויהיה גד מגורת גדור, ולמני מגורת

המבאר

עו) כלומר מבלעדי אות הת״ו או אות הה״א להוריות על לשון נקבה לא תקום כל מלה. כי בהכרח תצטרך אל אחת מהן.

עו) הן נמצא וכו׳: כלומר לדעת המחבר דה״א ממלת והלה יסוד הה״א ממלת ם ה ל ה ל ה.

עח) בכל הטפחאית נמצא השינו וכן הנרסא בכ״ק ישנים כ״ע. עט) כל המאמר הזה מן ואלה ה נ י מ ל י״ן עד כוסיו נמצא רק בנ״ה לבד ׳ וכבר בא המאמר הזה לעיל צד 40 אות נ.

על דגן ותירוש יתגוררו יסורו בי (הושע ז יד) תקנו הפותרים יסורו ממני לא החליפו האותיות כי אם הסירו המלה מעקרה , ומלה אחרת הביאו תחתיה , ולא נכון לעשות כן : כי המלים נכונים הם וסדורים כמשפט , וכה מראה פתרון על דגן ותירוש יתגוררו יסורו בי : על רוב טובי יפשעו וימרדו בי , ויהיה מגזרת סורר ומורה (דברים כא יח) ודבר סרה (דבר' ג ו) לשון מרי ומרדות הם :

וגם כה פתרו שהה גם אתה והערל (חבקוק ב טז) תשתה ותשתכר וְהֶעָרֵל , הפכו את המלה והעמידו פתרונה מכוס התרעלה (ישעיה נא יז) וכה פתרונו ופשר ענינו שתה אתה וגם הערל וְהֶעָרֵל ותגלה ערוותך , ויהי הערל מגזרת אשר לו ערלה (בראש' לד יד) לעת שכרותו יגלה קלונו וערות ערלתו :

שן רעה ורגל מועדת (משלי כה יט) השוו הפותרים מועדת ללא מעדו קרסולי (תה' יח לז) ולא המיעד אשריו (שם לז לא) ומתניהם תמיד המעד (שם סט כד) : סברו כי המלים האלה מגזרה אחת הם ואפס כי המלים לא נראים כן : כי המ"ם אשר במעדו והמיעד הוא אחוז במלה אחיזת עיקר : והמ"ם אשר במועדת איננו יסוד כי אלו היה מגזרת מעדו קרסלי : היה על המחזק להכפיל המ"ם ולחקות רגל מַמְעֶדֶת כיחר המל'ע[א], ועתה הואיל ואין המ"ם יסוד במלה ראוי להיות גזרתה ממעדה בגד ביום קרה (משלי כה כ) וכמהו וכבגד עדים בל צדקתינו (ישע' סד ה) פתרונו כבגד המוסר עב) אשר איננו ראוי לגעת בו :

גל נעול מעין החתום (שיר ד יב) גם פה החליפו למ"ד בנו"ן , וכה העמידו פתרונו : הרחיקוה מנולה עג) אשר הוא ענינו וקרבוה לגנה אשר איננו ענינו , מעין החתום יורה על גל נעול שהוא גולה :

נשוב לענין ראשון , המחלקת השני ; עשה הנחל הזה גבים (מ"ב ג מז) ולחשוף מים מגבא (ישעיה ל יד) בצאתיו וגבאיו (יחזקאל מז יא) באו על גבים (ירמיה יד ג) לגבא די אריוחא (דניאל ו יז) , לשון בורות המה : השלישי , הנה יוצר גובי (עמוס ז א) כמשק גבים שקק בו (ישעיה לג ד) לשון ארבה וחסיל המה : הרביעי , ואת גבת עיניו (ויקרא יד מ) וגבתם מלאת עינים (יחזק' א יח) :

גבה : מלה ואת כלה יסוד והוא מפיק ה"א וכל מפיק ה"א הוא עשוי ללשון נקבה , אך בהעלות לשון נקבה מהמלה ונותרה במפיק ה"א אתו [נ"ה אות] הה"א מיוסר במלה , ואלה הם מראות המל' וענינה , המראה האחר , העשוי ללשון נקבה , באלה , או ראה ויספרה הכינה וגם הקרה (איוב כה כו) והשבתי כל משושה חגה חדשה ושבתה וכל מועדה (הושע ב יג) , וכל מפיק ה"א אשר איננו עשוי ללשון נקבה , אותו הה"א יסוד במלה ואינו יוצא ממנה : כאלה , אלוה מתימן יבוא (חבקוק ג ג) ונגה כאור תהיה (שם ג ד) ותכה מכעש עיני (איוב יז ז) ולא נה בהם (יחז' ז יא) אל תתמה על החפץ (קהלת ה ז) ולא יגה שביב אשו (איוב יח ה) כי ביה י"י צור עולמים (ישעי' כו ד) ויתמהמה (בראשית יט מז) ירום ונשא ונגה מאד (ישע' נב יג) תוה וקם בחתבהלה (דנ' ג כד) כמה לך בשרי (תהלים סג ב) ולא יגהה מכם (הושע ה יג) ואל תרהו (ישעיה מד ה) במתלהלה הירה זקים (משלי כו יח) ותלה ארץ מצרים (בר' מז יג) אנשי פתרון פתרו ותלה ארץ מצרים יגיעה ועיפה ונלאתה ארץ מצרים מפני כובד רעבון , והעמידו המלה מגזרת תלאה (שמו' יח ח) ומהם אשר אמרו ותרעב הארץ ותהי הלויה עד) : ואפס כי לא יתכנו הפותרים האלה מפני דקדוקי המלה כי כה יכול למעון השונן : אם מגזרת תליה נעשה התי"ו יסוד , ובהיותו יסוד צריכה המלה תי"ו שני , האחד ליסוד והאחד לשרת , כאלה : ותלך ותתע במדבר (בר' כא יד) ותתע בחמה (יהוקאל יט יב) ותתם השנה ההיא (בראשית מז יח) ואם כה יאמר עה) ותלה איננו מפיק ה"א כי אם ללשון נקבה , אמנם לא יתכן להיות לשון נקבה משני צדיה , כי אמרנו אם התי"ו עשוי ללשון נקבה נעשה הה"א יסוד , ואם הה"א עשוי ללשון נקבה נעשה התי"ו יסוד :

המבאר

עא) ר"ל על משקל מפוקד , כבר כפלה מהור [שמו' ל לה].

עב) כבנד אשר הוסר מעל נפש לובשו ומושלך הלאה ואינו ראוי לכל אדם ,

עג) ההרחיקוה פענין גולה כמו גלת מים .... גלת עליות [יהושע טו יט] וקרבוה לענין גן אשר לא יחכן .

עד) ר"ל מהם אשר פרשו מלת דח ל ה כמו ותהי תלויה אחרי רעבון הארץ :

עה) ואם כה יאמר, פי' אם יאמר כנוכר שהתי"ו בכלת ותלה יסוד , א"כ הה"א שבסופה איננו מפיק ה"א וזולה ללשון נקבה כמו בכלת תלויה ,

בעת אשר הנחיל את ארץ כנען מורשה ליצחק היוצא מהלציו, אמר במה אדע כי אירשנה (בר׳ טו ח) • או צוהו לקחת עגלים, והזהירו לבתר אותם, וישים חצים מפה וחצים מפה וריוה שם ביניהם ויעבר אלהים אשו הגדולה בין הגזרים הוא לפיד אש וענן ועשן אשר עבר בין הגזרים, ביום ההוא כרת י׳ את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת (בראש׳ טו יח) • ובברית הזאת הקימו ישראל בימי ירמיה הענתותי לשלה איש את עבדו ואיש את שפחתו העברי והעבריה חפשים, או כרתו ישראל עגל עגל לשנים, ויעברו בין בתריו, כאשר עבר הלפיד בין הגזרים • וזה פרושו מן העגל כרתו לשנים ויעברו בין בתריו, ומן ויבתר אותם בתוך • כי זה הברית חזק כנגד כל בריתות שבתורה ע) •

ע) מן מלות וזה פירושו עד סוף המאמר נכתב רק בכ״ח.

ותשלם מחברת ב״ית.

אחל מחברת ג״מל.

נא גאל • גב גבה גבל גבן גבע גבעל גבר גבש • גג • גד גדבריא גדל גדע גדף גדר גדש • גה גהר׳ גו גוי • גז גזל גזם גזע גזר • גח גחל • גי • גל • גלב גלד גלח גלם גלמד גלע גלש • גם גמא גמד גמל גמץ גמר • גן גנב גנז גנוך • גע געל גער געש • גף גפן גפר • גר גרב גרד גרז גרזן גרל גרם גרן גרע גרף גרש גרשׁ • גש גשׂ גשם • גת •

נא׳ • כי נאה נאה (שמות טו א) ובגאותו שחקים (דברים לג כו) מגאון הירדן (ירמיה מט יט) כמשמעו •

נאל • מתחלק לד׳ מחלקות: האחד, גאלנו י״י צבאות (ישע׳ מז ד) גאל י״י עבדו יעקב (שם מח ך) והלכו גאולים (שם לה ט) קרבה אל נפשי גאלה (תהלים סט יט) גאלת בזרוע עמך (שם עז מז) לשון פדיון הם: השני, אנשי גאלתך (יחז׳ יא טו) גאל הדם (במדבר לה יט) ובא גאלו (ויק׳ כה כה) הם בעלי המשפט, אך המחלקת הזאת קרובה אל הראשונה אבל הענין יתחיקם כמעט, ויתכן להיות מגזרתו יגאלהו חשך וצלמות (איוב ג ה) • השלישי, אשר לא יתגאל (דניאל א ח) להם מנאל ואמרתם במה גאלנוך (מלאכי א ז) הזי מוראה ונגאלה (צפ׳ ג א) וכל מלבושי אגאלתי (ישעיה סג ג) כלם לשון מנוף • הרביעי, ויגאלו מן הכהנה (עזרא ב סב) ענין בדול הוא, כמו ויבדלו מן הכהנה •

נב • מתחלק לד׳ מחלקות • האחד, גב המובח (יחזקאל מג יג) ותבני לב גב (שם מז כד) על גבי חרשו הורשים (תלים קכט ג) בעבי גבי מנניו (איוב מו כו) לגבי חמר גביכם (שם יג יב), ואנשי פתרון אמרו על גוי חרשו הרשים • ההליפו בי״ת בוא״ו, והעמידו פשר המלה גו, ונראת המלה כי מבלי תמורה ומאין הליפות עומדת כמשפט מכתבה, ופתרון על גבי כמו על במתי, וגב המזבח קומת המזבח •

וכמהו ותבני לך גב, גב כבמה • וגם כה החליפו אותיות הקודש אשר לא כדת, ואפס לא היו ראויות להחליף, וישימו לאותיות חמורות ולא כן עשו •

וסר אל משמעתך ונכבד בביתך (ש״א כב יד) החליפו סמ״ך בשי״ן, והעמידו הפתרון וכה אמרו שר אל קהילתך, הרחיקו המלה מהיותה מגזרת סורה אדני סורה (שופטים ד יח) וקרבוה לשר שרים (דניאל ח כה) ובי שרים ישרו (משלי ח מז) ונראה שזה הפתרון קרוב ממנו, והוא הראוי להיות מבלי תמורת אותיות, וכה פתרונו סר אל משמעתך, נוטה אחרי דבריך להקשיב קשב •

אכן סר מר המות (ש״א טו לב) גם פה החליפו הפותרים סמ״ך בשי״ן • וכה אמרו אכן שר מר המות, בי אדני שר מר המות, בעל המות, ויען כי אין המלים שקולים על הפשר ולא נומים אחרי הענין • כי כה פתרון אכן סר מר המות עתה ירעתי כי קרוב מר המות • סר אלי ויגש •

(בראשית מ י) שלחו מגל כי בשל קציר (יואל ד יג) לא תבשל גדי (שמות כג יט) ׳

בשם ׳ בשמים ראש (שמות ל כג) יזלו בשמיו (שיר ד טז) כערוגת הבשם (שם ה יג) על הרי בשמים (שם ח יד) כמשמעו ׳

בשן ׳ מתחלק לב׳ מחלקות ׳ האחד, פרות הבשן (עמוס ד א) מריאי בשן (יחזקאל לט יח) אבירי בשן (תה׳ כב יג) מרעה שמן הוא ׳ השני, בשנה אפרים יקח (הושע י ו) ענין בשת ׳ ויתכן להיות הנו״ן הוספת במלה כיתר הנוני״ן ׳

בשס ׳ יען בושסכם על דל (עמוס ה יא) ׳ יתכן להיות מגזרת משסה לפי ענינו ׳

בשר ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחד, אשר בשר את אבי (ירמיה כ טו) ושוב תבשר (מ״א א מב) מבשרת ציון (ישעיה מ ט) בשרתי צרק (תלי׳ מ י) ׳ כמשמעו : השני, בשר גבורים תאכלו (יחזק׳ לט יח) אם בשרי נחוש (איוב ו יב) הזבח ואכלה בשר (דברים יב טו) ואכלתם בשר בניכם (ויקרא כו כט) ואכלתם בשר ושתיתם דם (יחזק׳ לט יז) אף כי לעבד משול בשרים (משלי יט י) ׳

ברת ׳ מתחלק ליו״ד מחלקות : האחד, בן או בת (שופטים יא לד) ובת איש כהן (ויקרא כא ט) וכל בת ירשת נחלה (במדבר לו ח) ולבנו ולבתו (ויקרא כא ב) כמשמעו : השני, בת עמי הגרי שק (ירמי׳ ו כו) קרשך עשו שן בת אשרים (יחזקאל כו ו) בת בבל השדודה (תהלים קלו ח) בת ציון (שם מ טו) ובת הנשים (דניאל יא יז) ואת בנותיה (במדבר לב מב) בית שאון ובנותיה (יהושע יז יא) ׳ המה בנות עיר בלשון בני אדם, והמה כפרים ללשוננו, כמו אם הדרך ובנותיה ׳ השלישי, אלפים בת יכיל (מ״א ז כו) האיפה והבת (יחזקאל מה יא) יעשו בת אחת (ישעיה ה י) ׳ ענין מדה המה : הרביעי ׳ ובתי הנפש והלחשים (שם ג ך) אשר האנשים ארגת שם בתים לאשרה (מ״ב כג ז) ענין ענקי גרון הם : החמישי, בתים מלאים כל טוב (נחמ׳ ט כה) בתיהם שלום מפחד (איוב כא ט) ׳ כמשמעו : הששי, בתים לבריחם (שמות כו כט) כמו מקומות לבריחים : השביעי, כמראה אש בית לה (יחזקאל א כו) מבית ומחוץ תצפנו (שמות כה יא) והנה השק על בשרו מבית (מ״ב ו ל) וכל אחריהם ביתה (שם ז כה) ׳ השמיני, בית יעקב (ישעיה ב ה) בית דוד (ש״ב ג א) ויעש להם בתים (שמות א כא) כה תאמר לבית יעקב (שם יט ג) ׳ ענין להק ומשפחות המה ׳ החשיעי ובת טוות (דניאל ו יט) וכל מלין בלשון ארמית מַבָּתָא ובת, לן: העשירי, ואשיתהו בתה (ישעיה ה ו) בנחלי הבתות (שם ז יט) ׳ ענין שממה המה ׳

בתל ׳ תתעלפנה הבתולות (עמוס ח יג) ותירוש ינובב בתלות (זכריה ט יז) : כמשמעו ׳

בתק ׳ ובתקוך בחרבותם (יהזקאל טז א) ׳ פתרונו לפי ענינו ׳

בתר ׳ ויבתר אותם בתוך ויתן איש בתרו (בראשית טו י) העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו (ירמיה לד יח) העוברים בין בתרי העגל (שם לד יט) ׳ ענין גזרי גזרים המה : אמרו אנשי פתרון העגל אשר כרתו לשנים ׳ איננו ענל כמשמעו ענל בן בקר, העמידו ענל מגזרת ענל סביב (מ״א ז כג) עגולת (שם ז לא) ונראה פתרונם מעות בידיהם, אפס כה הוא פתרון הענין, וסוד מליצתו ודבר אותותיו, ומחקרי יסודתו, אבאר רזי מצפוניו במתק מלים ׳ ואודיע עוד תעצומותיו על ספר, למען ישכילו נבוני צדק סוד אלהים לידעי שמו ׳ דע כי זאת הברית עצומה מכל ברית, ופליאה מכל שבועה, כי יתר כל שבועות וחק כל ברית (פט) אשר בין איש ובין רעהו לא ישיגו לכה הברית הזאת, כי עלתה על כלם לגבהה למעלה ׳ ואת אשר תקנו ראשוני דורות וקדמוני עתים במה יעמדו, כמו תשומת יד תחת ירך (ברא׳ כו ב), והקמת גל (שם לא מו) ושליפת נעל (רות ד ז) ונדר ואיסר (במדׁ ל ג) וזכרון השם [נו״לוב השבועה] (ש״א כה כו) וכה יעשה אלהים וכה יוסיף : לא כאלה אות הברית הזאת, כי זאת הברית אין כמוה ואין כתוקף מעוזה ׳ כי היא ברית אלהינו אשר כרת [נאוו״ל הגיד] מימי קדם ומשנים קדמוניות לאברהם אבינו [נוו״ל אוהבו] במהוה במראות הלילה ׳ בנפול תרדמה על אנשים, וכה הוא ענין הברית הנאמנה אשר כרת אתו אלהים

המבאר

(פט) כלומר כל שבועה או ברית אשר יהיה מבלעדי הברית בין הבתרים אינם עולים למדרגת הברית הזאת ׳

כבר סגיך (ישע' א כה) וכברית מכבסים (מלא' ג ב) ודעת שפתי ברור מללו (איו' לג ג) אף ברי ישריח עב (שם לז יא) הברי שמים סנ) (ישעיה מז יג) הברו החצים (ירמיה נא יא) לחץ ברור (ישעיה מט ב)' הרביעי, ועם חות ברא מרך (דניאל ד כמ) יחלמו בניהם ירבו בנר (איוב לט ד) ' ענין חוץ הם ' החמישי, כחקיר בור מימיה (ירמ' ו ז) שתה כים מבוכך (משלי ה טו), כמשמעו: הששי, ויתנו בברותי ראש (תה' סב כב) ואברה מידה (ש"ב יג ו) להברות את דוד (שם ג לה) ולא ברה אתם לזכם (שם יב יז) ענין טעם ומאכל הם ' והקרובים אליהם, צאן שש ברוורות (נחמיה ה יח) בין שה בריה ובין שה רזה (יחזק' לד ך) איש בריא מאד (שופטים ג יז) ובריא אולם (תהל' עג ד) ענין שומן הם ' השביעי, ברו לכם איש (ש"א יז ח) ובראת לך שם (יהושע יז טו) ויד ברא בראש דרך עיר ברא סד) (יחזקאל כא כד) כלם הברורים (דה"א ט כב) וברותי מכם (יחזקאל כ לה) ויתכן להיות מגזרתם כי לא לאדם הבירה (דה"א כט א) השמיני, בירניות (דה"ב יז יב) שר הבירה (נחמ' ז ב) ענין מגדלות המה '

ברא ' ברא אלהים את השמים (בראשית א א) ואם בריאה יברא ה' (במדבר מז ל) '

ברד ' בתוך הברד (שמות ט כד) באבני הברד (יהושע י יא) נפץ וורם ואבן ברד (ישעיה ל ל) ברד כבד מאד (שמות ט יח) כמשמעם '

ברח ' ברח דודי (שיר ח יד) ויברח יעקב (הושע יב יג) ואת כל מברחיו סה) (יחזק' יז כא), ויברח הוא וכל אשר לו (בראשית לא כא) '

ברך ' מתחלק לג' מחלקות ' האחד, נברכה לפני ה' עושנו (תהלים צה ו) כי לי תכרע כל ברך (ישעיה מה כג) ויברך הגמלים (בראשית כד יא) מכרע על בריכו (מ"א ח נד) ברכי כשלו מצום (תלים קט כד): השני, אברכה את ה' שם לד ב) הנה ברך לקחתי (במד' כג ך) את אשר תברך מברך (שם כג ו) ' ודברה תורה בלשון כבוד ' ברך אלהים ומת (איוב ב ט) ברך נבות אלהים ומלך (מ"א כא יג) והקרוב אליהם קח נא את ברכתי (בראשית לג יא) קח נא ברכה (מ"ב ה טו) הבה סו) לי ברכה (שופט' א טו) ' השלישי ברכות מים (קהלת ב ו) תעלת הברכה העליונה (ישעיה ז ג) '

ברם ' ברם איתי אלה בשמיא (דניאל ב כה ברם עיקר שרשותי (שם ד יב) ' וכל אך שבתורה כה הוא ברם בלשון ארמית '

ברק ' מתחלק לג' מהלקות: האחד ' ברוק ברק ותפיצים (תלים קמד ו) ברק חניתך (חבקוק ג יא) האירו ברקיו תבל (תלי' צז ד) השני, את קוצי המדבר ואת הברקנים (שופטים ח ז) '

ברש ' ברוש תדהר (ישעיה מא סו) ברושים משניר (יחזקאל כז ה) מיני ארזים הם '

ברת ' והישנו ברותים (שיר א ז) ממיני ברושים הוא לפי ענינו סו) '

בש ' מתחלק לג' מחלקות ' האחד, ובשו החזים (מיכה ג ז) ולא יתבששו (בראׁ ב כה) והבשת אכלה את יגיע אבותינו (ירמ' ג כד) בשנה אפרים יקח סח)' ויבוש ישראל מעצתו (הושע י ו) והחזיקה במבשיו (דברים כה יא), השני, כי בשש משרה (שמות לב א) ויחילו עד בוש (שופטים ג כה) מדוע בשש רכבו (שם ה כה) ענין איחור [נ"ה כמו אחר] ' השלישי יבשו אפיקי מים (יואל א כ) הובשתי עץ לח (יחז' יז כד) ואת היבשה (יונה א ט) עד יבשת המים (בראשית ח ז) ענין חורב הם:

בשל ' מתחלק לג' ענינים ' האחד, יבשל מבשל במים (שמו' יב ט) אשר תבשלו בשלו (שם טז כג) ובשלו בהם (זכריה יד כא) ' השני ויבשלו הפסח באש (דה"ב לה יג) ובשלת ואכלת (דבר' טז ז) בשלם הבשר (מ"א יט כא) בשלו את הבשר הם צלי על גבי נחלים: השלישי, הבשילו אשכלותיה

המבאר

סנ) ח"ל רש"י: יונתן הרגים כמו צופי שמיא דמיהו לברה כחמה ולברור מללו, וכן חברו מנחם עמהם מבררי הליכות המולות וכה פתרונו: ענן אשר לא יוכלון הקוסמים לעמוד על דעת רגעי היום ולילה עד ברור להם השמים לטהר, וגם מיכה אמר בנבואה חשכה להם מקסום, לימד כי ביום מחשך יחחמו הכוכבים ולא יוכלו לקסום עיין לעיל בשרש אבחח בג.

סד) רש"י: ומנחם חברו כלם לשון ברירה כמו ברו לכם איש.

סה) רש"י: ומנחם חברו עם ברח דודי וכה פתרונו ואת כל חבוריהם '

סו) נפלא מאד כי בכל ההעתקות כתוב חנ ה חחת הבה, סו) מלות ל פי ענינו לא נמצאו ביחר ההעתקות והעירותי על זה כי חמיד בשיאמר המחבר לפי ענינו כוונתו על בלה בהדרת אשר לא תחפרש כי אם לפי הענין ואין לה דמיון בתורה. עיין בהקדמתנו בלה ע נין.

סח) הפסוק הזה לא נמצא כי אם בנ"ה' ואיפשר שפאן מקומה, כי להלן בשרש ב שן אמר המחבר על בלח בש נה כי יתכן להיותה נו"ן תוספת ע"ש.

(ירמיה י יד) ונאחת יבעֲרו ויכסלו (שם יוד ח) כי בער אנכי מאיש (משלי ל ב) כי נבערו הרעים (ירמיה י כא) ׳

בעת ׳ בעותי אלוה ישרכוני (איוב ו ד) והמן נבעת (אסתר ז ו) לעת מרפא והנה בעתה (ירמ׳ ח טו) פלצות בעתתני (ישעיה כא ד) נחלי בליעל יבעתני (ש״א כב ה) ׳

בץ ׳ מתחלק לג׳ מחלקות : האחד מ״ם) ׳ בוץ וארגמן (אסתר א ו) והכריך בוץ וארגמן (שם ח טו) : השני, בצאתיו וגבאיו (יחזק׳ מז יא) בלא בצה (איוב ח יא) המבעו בבץ (ירמיה לח כב) השלישי, ביצי צפעוני (ישעיה נט ה) אפרחים או ביצים (דב׳ כב ו) כמשמעו ׳

בצל ׳ ואת הבצלים ואת השומים (במדבר יא ה) כמשמעו ׳

בצע ׳ מתחלק לב׳ מחלקות : האחד, בצע אמרתו (איכה ב יז) וידיו תבצענה (זכריה ד ט) והיה כי יבצע אדני נט) (ישע׳ י יב) בא קצך אמת בצעך (ירמיה נא יג) תקות חנק כי יבצע (איוב כו ה) מדלה יבצעני (ישע׳ לח יב) יחר ידו ויבצעני (איוב ו ט) ובצעם בראש כלם (עמוס ט א) ובעד השלח יפלו לא יבצעו (יואל ב ה)׳ השני בצע כסף לא לקחו (שופטים ה יט) ומה בצע כי שמרנו משמרתו (מלאכי ג יד) מה בצע בדמי (תהלים ל י) בעון בצעו (ישעיה נז יז) ובצע ברך נאץ י״י (תהלים י ג) ׳

בצק, בצקת עפר למוצק (איוב לח לח) ויאפו את הבצק (שמות יב לט) וישאו העם את בצקו (שם יב לד) ורגלך לא בצקה זה ארבעים שנה (דברי׳ ח ד) ובצוק העתים ס) (דניאל ט כה) ׳

בצר ׳ מתחלק לשלש סא) מחלקות ׳ האחד ולא יבצר ממך מזמה (איוב מב ב) יבצר רוח נגידים (תה׳ עו יג) ועתה לא יבצר מהם (ברא׳ יא ו), השני והתצו הבתים לבצר החומה (ישע׳ כב י) ומבצר משגב חמתיך (שם כה יב) על דברי הבצרו׳ (ירמיה יד א) ובשנת בצרת (שם יז ח) ושית על עפר בצר (איוב כב כד) הבמחנים אם במבצרים (במד׳ יג יט) ׳ השלישי והשיג לכם דיש את בציר ובציר ישיג את זרע (ויקרא כו ה) כבוצר על סלסלות (ירמיה ו ט) אם בצרים באו לך (שם מט ט) ענבי נזיר לא תבצר (ויקרא כה ה) ׳

בק ׳ הבוק תבוק (ישעי׳ כד ג) בוקה ומבוקה ומבלקה (נחום ב יא) ונבקה רוח מצרים (ישעיה יט ג) נפן בוקק ישראל (הושע י א) ויבקקו את ארצה (ירמ׳ נא ב) ובקתי את עצת יהודה וירושלם (שם יט ז) ענין ריק המה ׳

בקע ׳ בקע לגלגלת (שמות לח כו) ויבקע עצי עולה (בראשית כב ג) ולא נבקע ענן תחתם (איוב כו ה) ביצי צפעוני בקעו (ישעיה נט ה) ונבקיענה אלינו (שם ז ו) או יבקע כשחר אורך (שם נח ה) ויבקעו שלשת הגבורים (ש״ב כג טז) וימצאו בקעה בארץ שנער (בראש׳ יא ב) בבקעה ובהר (דברים ח ז) כבהמה בבקעה תרד (ישעיה סג יד)

בקר ׳ מתחלק לג׳ מחלקות : האחד חדשים לבקרים (איכה ג כג) לבקרים אצמיתנו כל רשעי ארץ (תלים קא ח) וירדו בם ישרים לבקר (שם מט טו) : השני, בקר וצאן (ויקרא כו לב) גם בקרכם קהו (שמות יב לב) בקר זבח השלמים (במד׳ ז פה) כי בוקר אנכי ובולם שקמים (עמוס ז יד) אם יחרוש בבקרים (שם ו יב) : השלישי כבקרת רעה עדרו (יחז׳ לד יב) לא יבקר בין טוב לרע (ויק׳ כז לג) ולבקר סב) בהיכלו (תלי׳ כז ד) די יבקר בספר דכרניא (עזרא ד טו) בקרת תהיה (ויקר׳ יט ך) ׳

בקש ׳ בקשו את ה׳ (צפניה ב ג) בקשו פניו (תה׳ קה ד) את פניך ה׳ אבקש (שם כז ח) ׳

בר ׳ מתחלק לשמנה מחלקות : האחד, בר ולחם ומזון (בראשי׳ מה כג) לשבר בר (שם מב ג) מנע בר (משלי יא כו) ונפתחה בר (עמוס ח ה) ׳ השני, מה ברי ומה בר במני (משלי לא ב) אנת ברה בלשאצר (דניאל ה כב) ׳ השלישי, בר לבב (תה׳ כד ד) ברה כחמה (שיר ו י) ואצרף

המבאר

נח) בנוי״ל בא המחלקה הראשונה בסוף והיא בתם המחלקה השלישית .

נט) בכל הנוסחאות נמצא י״י ואולי כן השמטת הסופרים העתיקים לכתוב י״י תחת אדני .

ס) הפסוק האחרון הזה נמצא בכל ההעתקות אשר לפני מלבד העתקת חמבורג , ובצדק חמה על זה ר׳ ישבב בהעתקתו

כי בי״ת של ובצוק היא משרתית , ומה ענין בצק אל העתים .

סא) בכל ההעתקות אין פאן רק שתי מחלקות ׳ א׳ וב׳ אך אחד הם , והתחת השלישי כתוב בם השני , רק בנ״ו לבדה נמצאו שלש מחלקות ונראים נכונים .

סב) רש״י : מנחם חברו עם לא יבקר אבל דונש פתרו לשון בוקר .

משה אהרן (שמות ז יב) בלעני כתנין (ירמיה נא לד) בעודה בכפו יבלענה (ישעיה כח ד) לבלע את יונה (יונה ב א) • בליעה כמשמעה : השני, לא השיב ידו מבלע (איכה ב ח) בלע אדני ולא חמל (שם ב ב) ואם יבלענו ממקומו (איוב ח יח) למה תבלע נחלת יי׳ (ש״ב ד יט) בלע ה׳ פלג לשונם[נה] (תה׳ נה י) : השלישי, פן יבלֵע למלך (ש״ב יז מז) אם אמר איש כי יבלָע (איוב לז ד) כבלע את הקדש (במדבר ד ד) • ענין כסות [נו״ל כהד וכסות] המה •

בלק • הנה יי׳ בוקק הארץ ובולקה (ישעיה כר א) בוקה ומבוקה ומבֻלקה (נחום ב יא) •

בם • אעלה על במתי עב (ישעיה יד יד) על במותימו תדרוך (רב׳ לג כט) רק הבמות לא סרו (מ״ב יב ד) • ענין גב וגובה הם •

בן • מתחלק לחמש מחלקות : האחד, בן או בת (שופטים יא לד) בנים ובנות (בר׳ ה ד) לבני לאשה (מ״ב יד מ) אשר בנינו כנטיעים (תה׳ קמד יב) • השני, בן בליעל (ש״א כה יז) כי בן מות הוא (שם כ לא) היה לי לבן חיל (שם יה יז) והיה אם בן הכות הרשע (דבר׳ כה ב) • השלישי מדשתי ובן גרני (ישעי׳ כא י) לא יבריחנו בן קשת (איוב מא ך) בני אשפתו (איכה ג יג) • הרביעי, עת לבנוה(קה׳ ג ג) הבונה בשמים מעלותיו (עמו׳ ט ו) הוא יבנני ויטללנו (נחמ׳ ג מו) אבן מאסו הבונים (תלי׳ קיח כב) החמישי, רוח חכמה ובינה (ישע׳ יא ב) וירא און ולא יתבונן (איוב יא יא) בינה הגיגי (תלים ה ב) להבין אמרי בינה (משלי א ב) •

בנס • מלכא בנס וקנף (דניאל ב יב) • פתרונו לפי ענינו עצב וקנף •

בס • בוססו מקדשך (ישעיה סג יח) בוסים בסיס חוצות במלחמה (זכ׳ י ה) מתבוססת בדמיך (יחזקאל מז ו) כפגר מובס (ישעיה יד יט) על הרי אבוסנו (שם יד כה) נבוס קמינו (תה׳ מד ו) והוא יבוס צרינו (שם ס יד) כי יום מהומה ומבוסה ומבוכה (ישעיה כב ה) נפש שבעה תבוס נפת (משלי כו ז) •

בסר • אכלו בסר (ירמיה לא כט) ובסר גמל יהיה נצה (ישעיה יח ה) יחמס כנפן בסרו (איוב טו לג) האכל הבסר תקהינה שניו (ירמיה לא ל) • ענין הומץ המה •

בע • מתחלק לג׳ מחלקות : האחד, יביע אמר (תלים יט ג) תבענה שפתי (שם קיט קטו) זכר רב טובך יביעו (שם קמה ז) הנה יביעון בזיהם (שם נט ח) ותשבר כר על המבוע (קהלת יב ו) מעין נבע נו) : השני, אם תבעיון בעיו (ישע׳ כא יב) הוו בעין עלה (דניאל ו ה) ויציבא אבעה מנה (שם ז מז) נבעו מצפניו (עובדיה א ו) ענין בקשה הם : השלישי, נבעה בחומה נשגבה (ישע׳ ל יג) מים תבעה אש (שם סה א) יבאיש יביע שמן רוקח (קהלת י א) • ענין יבאיש ויזהים ויפסיד •

בעד • וכסר בעדו ובער ביהו (ויקרא מז ו) ויסגר יי׳ בעדו (בראש׳ ז מז) ואתה יי׳ מגן בעדי (תלים ג ד) •

בעט • וישמן ישֻרן ויבעט (דברים לב פו) למה תבעטו בזבחי (ש״א ב כט) •

בעל • מתחלק לעניינים, בעלת בעל (בר׳ ך ג) כי יבעל בחור (ישעיה סב ה) כי יקח איש אשה ובעלה (דברים כד א) ומגורתם בעלונו אדנים זולתך (ישעיה כו יג) לא ישמא בעל בעמיו (ויקר׳ כא ד) בעל הבור (שמות כא לד) בעליו אין עמו (שם כב יג) והם בעלי ברית אברם (בראש׳ יד יג) ומגורת הבעל ענין אחרי בעל פעור (דברים ד ג) לבעלים יזבחו (הושע יא ב) את הבעלים ואת העשתרת (ש״א ז ד) •

בער • מתחלק לד׳ מחלקות : האחד, ובערת הרע מקרבך (דברי׳ יז ז) ואתה תבער (שם כא ט) ובערתי אחרי בית ירבעם כאשר יבער הגלל (מ״א יד י) בערתי הקדש (דברי׳ כו יג) ושבה והיתה לבער (ישעיה ו יג) : השני • כי יבער איש ושלח את בעירו ובער (שמות כב ד) המבער את הבערה (שם כב ה) ויבער מגדיש ועד קמה (שופטים טו ה) לא תבערו אש (שמות לה ג) : ענין דליקה המה • השלישי, מענו את בעירכם (בראש׳ מה יז) וחשת הבערה ובערם (במד׳ ך יא) • הרביעי נז), בינו בערים בעם (תלים צב ח) נבער כל אדם

המבאר

נה) רש״י : ב ל ע כמו השיב ידו מבלע כן פתר מנחם •
נו) רש״י ; ומנחם פתר יביע לשון בעין נובע •
נז) בנלו״א אין לשרש בער מחלקה רביעית ונכללה במחלקה השלישית, ונם בראש הסימן לא נזכרו כי אם שלשה מחלקות •

בטח • מבטח כל קצוי ארץ (תהלים סה ו) בטחו בר׳ עדי עד (ישע׳ כו ד) יבטח כי יגיח ירדן (איוב מ כג) •

בטל • ובטלו חטחנות (קהלת יב ג) ובטלו המו באדרע וחיל (עזרא ד כג) והות בטלא (שם ד כד) •

בטן • מתחלק לב׳ מחלקות: האחד, מבטן מי יצא הקרח (איוב לח כט) מלעמת הבטן (מ״א ז כ) בבטן המלאה (קהלת יא ה) בטנך ערמת חטים (שיר ז ג) • השני, בטנים ושקדים (בראׁ מג יא) •

בין • ביני ובין בני ישראל (שמות לא יז) בין בית אל ובין העי (בראשי׳ יג ג) איש הבנים (ש״א יז כג) • בין שתי המערכות היה עומד •

בך • מתחלק לב׳ מחלקות: האחר, מבכי נהרות (איוב כח יא) עד נבכי ים (שם לח מז) בעמק הבכא (תהלים פד ז) נבכי ערדי בקר (יואל א יח) עתה תהיה מבוכתם (מיכה ז ד) והעיר שושן נבוכה (אסתר ג טו) ויתאבכו גאות עשן (ישעיה ט יז): ענין הנעה המה • השני, בכי תמרורים (ירמיה לא טו) בכה תבכה בלילה (איכה א ב) ויבך אתו אביו (בראשית ל ו לה) בכה לא תבכה חנון יחנך (ישעיה ל יט) כמשמעם •

בכר • מתחלק לב׳ מחלקות: האחד, בכרה קלה משרכת דרכיה (ירמיה ב כג) בכרי מדין ועיפה (ישע׳ ס ו): השני, בכור שורו (דברי׳ לג יז) לא יוכל לבכר (שם כא מז) צרה כמבכירה (ירמיה ד לא) לחדשיו יבכר (יחזקאל מז יב) יאבל בדיו בכור מות (איוב יח יג) מנחת בכורים לי״י (ויק׳ ב יד) •

בל • מתחלק לי״א מחלקות: האחד, ובל יאמר שכן חליתי (ישעיה לג כד) בל תלך בו אני שים (שם לג כא) מובתי בל עליך (תהלים מז ב) בל יהגקו כן תרנם (ישעיה לג כג) ואתה חשקת נפשי משחת בלי (שם לח יז) בלי משיח בשמן (ש״ב א כא) לשון לא המה: השני, ועל דניאל שם בל לשיזבותה (רני׳ ו טו) נראית תיבה הפוכה נתן לב להצילו נג • השלישי, כרע בל (ישע׳ מו א) ופקדתי על בל בבבל (ירמיה נא מד) שם סמל הם: הרביעי, בלולה בשמן (ויקרא ב ה) בלול בשמן (שמות כט מ) בלתי בשמן רענן (חלי׳ צב יא) ענין רשיבה הוא, ויתכן להיות מגזרתם תבלל בעינו (ויקרא כא ד) הוא רשיבת הראש היורדת לעינים: החמישי, כי בול הרים ישאו לו (איוב מ ד) וארצנו תתן יבולה (תהלים פה יג) לבול עץ אסגוד (ישעיה מד יט) בירח בול (מ״א ו לח) • ויתכן להיות מגזרת בלולה בשמן (ויקרא ז י) • הששי, תבל עשו (שם כ יב) ואפי על תבליתם (ישעיה י כה) ואמר לבלה נאפים (יחזקאל כג מג) אפרים בעמים הוא יתבולל (ישעיה ז ח) ענין קדש הם • וענין לבלה נאפים לקדש נאופים • וענין אפרים בעמי׳ הוא יתבולל, יתערב בגוים ויתקדש במומאתם ויממא בערות נאופים: השביעי, ויבל לחמורים (שופ׳ יט כא) יגעה שור על בלילו (איוב ו ה) בשדה בלילו יקצרו (שם כד ו) בליל חמיץ יאכלו (ישעיה ל כד) ענין מספוא הם • השמיני, אחרי בלתי (בראׁ יח יב) וצורם לבלות שאול (תהלים מט טו) כבגד תבלה (ישעיה נא ו) ומעשה ידיהם יבלו בחירי (שם סה כב) ועלהו לא יבול (תהלים א ד) נבל תבל (שמות יח יח) בלויי הסחבות (ירמיה לח יא) • התשיעי, ונבלה שם שפתם (בראשׁ יא ז) בלל ה׳ שפת כל הארץ (שם יא ט) • העשירי, יובל שי (ישעיה יח ז) יובלון מנחתי (צפניה ג י) תובלנה בשמחות וגיל (תה׳ מה מז) והוא לקבורות יובל (איוב כא לב) מי יובילני עיר מצור (תלים ס יא) • העשתי עשרה, מנדה בלו והלך (עזרא ד יג) ענין עונש ומם הם •

בלג • מבליגיתי עלי ינון (ירמ׳ ח יח) המבליג שר על עז (עמוס ה טו) השע ממני ואבלינה (תה׳ לט יד) • ענין מאמץ [נו״ל תוקף] המה כמשמעו •

בלם • במתג ורסן עדיו לבלום נד (תהלים לב טו) תלה ארץ על בלימה (איוב כו ז), ענין תוכן הם •

בלס • כי בוקר אנכי ובולס שקמים (עמוס ז יד) • פתרונו כפי ענינו, נוער עצי יער ועלי שיחים •

בלע • מתחלק לג׳ ענינים: האחד, ויבלע

נג) הפירוש הזה לא נמצא כי אם בהעתקת ליונדן •

נד) רש״י: ומנחם חבר ל ב ל ו ם וכן על ב ל י ם ח לשון תוכן ע״כ • אנכי כותם עצמו לעיל בפירוש א ר א ל אמר כי פתרון תולה ארץ על בלימה תולה ארץ על מישור ונמוך לדעתו כן במתג ורסן עדיו לבלום • כי חמתג והרסן והחח יישירו הפרד והסוס כמלמד הבקר ודרבן לצמרים •

המבאר

בת עין (תהלים יז ה) יתכן להיות מגזרת מבית ומחוץ (ברא' ו יד) · הוא האישון שבתוך העין · ויתכן להיות אישון שחרות עין התיכונית ויהיה מגזרת באישון חשיך (משלי ד ד) ·

בּן · מפת בג המלך (דניאל א ה) ואכלו פת בגו (שם יא כו) ·

בנד · מהחלק לב' מהלקות : האחד , ובגד בוגדים בגדו (ישעיה כד טז) לא ימשל למכרה בבגדו בה (שמות כא ה) וסלף בוגדים ישדם (משלי יא ג) ויאמר בגדתם (ש"א יד לג) כן בגדתם בי (ירמ' ג ד) ידעתי בגוד תבגוד (ישע' מה ח) : השני , בבגד צמר או בבגד פשתים (ויק' יג מז) קציעות כל בגדותיך (תלים מה ט) בגדים כמשמעו ·

בד · מתחלק לשישה ענינים : האחד , בד בבר יהיה (שמו' ל לה) ענינו מדה במדה , בשוה : השני , בדר ינחנו (דברי' לב יב) בדד ישב (ויקרא יג מו) יחידי · ישבה בדד (איכה א א) : השלישי , פרא בודד לו (הושע ח ט) כצפור בודד על גג (תלים קב ח) ואין בודד במועדיו (ישעיה יד לא) ענין רץ ונס : הרביעי , ועשית בדים למזבח (שמו' כז ו) ועשית בדי עצי שטים (שם כה יג) והובא את בדיו (שם כה ז) ותעש בדים ותשלח פארות (יחזקאל יז ו) : החמישי , בדך מהים יחרישו (איוב יא ג) לא אחריש בדיו (שם מא ד) אשר בדא מלנו (מ"א יב לג) כי מלבך אתה בודאם (נחמיה ו ח) מפר אתות בדים (ישעיה מד כה) הרב אל הבדים (ירמיה נ לו) : הששי , כתנת בד קדש ילבש ומכנסי בד (ויקרא טז ד) מדו בד (שם ו ג) בגדי פשתים המה ·

בדל · מהחלק לב' מהלקות : האחד , או בדל אזן (עמוס ג יב) להבדיל בין הקדש (יחזק' מב ד) הבדל יבדילני ה' מעל עמו (ישע' נו ג) : השני האבן הבדיל (זכריה ד י) את הבדיל ואת העפרת (במדבר לא כב) ואסירה כל בדיליך (ישע' א כה) וברזל ועפרת ובדיל (יהזקאל כב ד) ·

בדולח · ועינו כעין הבדלח (במדבר יא ז) פתרונו כפי ענינו מאבני השהם :

בדק · להזק את ברק הבית (מ"ב כב ה) · פתרונו לפי ענינו , תיקון צרכי הבית ·

בדר · אתרו עפיה ובדרו אנבה (דניאל ד יא) ענין נפץ הוא ·

בהט · בהט ושש (אסתר א ו) מרצפת אבני יקרה היא ·

בהל · נבהלה מאד (תהלים ו ד) וידי עם הארץ תבהלנה (יחזקאל ז כג) כי כלה אך נבהלה (צפניה א יח) ·

בהן · על בהן ידו הימנית (ויקרא ח כג) , בהנות ידיהם ורגליהם (שופטים א ז) ויקצצו את בהנות (שם א ו) אצבעות היד והרגל הם ·

בהק · בהק הוא פורח בעור (ויקרא יג לט) כמשמעו ·

בהר · בהרת בהרת לבנת (ויקרא יג לח) · בהיר הוא בשחקים (איוב לו כא) ·

בז · מהחלק לב' מהלקות : האחד , בז לדבר יהבל לו (משלי יג יג) כי דבר ה' בזה (במ' טו לא) בזה לך לעגה לך (מ"ב יט כא) נבזה בעיניו (תה' טו ד) ובזי יקלו (ש"א ב ל) · השני , בזזו איש לו (במדבר לא נג) בזזו בז (ישעיה לג כג) חש בז (שם ח א) ובבזה לא שלחו את ידם (אסתר ט י) ענין שלל המה ·

בזר · בזר עמים קרבות יחפצו (תה' סח לא) ורכוש לכם יבזור (דניאל יא כד) כמו יפזר ·

בחל · וגם נפשי בחלה בי (זכרי' יא ח) · פתרונו כפי ענינו כמו חלחה בי ·

בחן · מתחלק לב' מהלקות · האחד , בחון נתתיך בעמי (ירמיה ו כז) בחנני ה' ונסני (תהלים כו ב) ה' צרוף יבחן (שם יא ה) ובחנתיך כבחן את הזהב (זכריה יג ט) · השני , עפל ובחן (ישע' לב יד) הקימו בחוניו עוררו ארמנותיה (שם כג יג) ·

בחר · מהחלק לב' ענינים : האחד , בחירי רצתה נפשי (ישעיה מב א) בנבעת שאול בחיר ה' (ש"ב כא ו) כי יעקב בחר לו יה (תהלים קלה ד) · השני , בחוריו אכלה אש (תהלים עח סג) בחורים מחון נשאו (איכה ה יג) זקן בחור ובתולה (יהזקאל ט ו) ·

בט · מתחלק לב' מהלקות : האחד , לא הביט און (במדב' כג כא) הנה כה מבטינו (ישע' ד ו) מכוש מבטם (שם ד ה) ונבט לארץ (שם ה ל) ענין ראיה המה : השני , יש בוטה כמדקרות חרב (משלי יב יח) לבמא בשפתים (ויקרא ה ד) מבמא שפתים (במדבר ל ז) ענין מלל המה ·

מן כרת שרך (יחזקאל מז ד), הררי עד (חבקוק ג ו) מן הרי בגלבע (ש"א א כא), עממיך (שופ' ה יד) מן עמך · לבב מן חכם לב · וכהנה רבות ומיעוטם יורה על רובם · וכה מקרה קטני המלים גם המה יכפלו על [נו"ל לפי] מיעוט אותיותיהם· כאלה: ציץ מנצנים וציץ מנצה · הה מנחי · תת ממתן · והמלים אשר הם עדופי אות משתי קצותיהם יש מלה סרוחת אות בתחלתה ויש באחריתה · ואלה מקצת המלים הנחתמים נב) בעודף: גם משלשם (בראשית לא ה) על שׁשׁם יעצה (ויקרא יג מה), ריקם שלחתני (בראש' לא מב), רוח עוים (ישעיה יט יד), דק מהספס (שמות מז יד), ושתי שרשרת (שם כח יד): שָׁלֹשׁם משלש · שפם משפה · ריקם מִרֵק · עוים מעדה · מהספס מהשף · שרשרת משרש · וכמקרה הזה יקרה לנו"ן, ישנו [נו"ל יש נו"ן] משרת המלים בתחלתה וישנו [נו"ל ויש נון] סרוח באחריתה ולא יקרה כן ליתר האותיות · ואלה מקצתם: כי כל סאן סאן ברעש (ישעיה ט ד) נודע כי סאון מגזרת סאן הוא ויסודה שניהם מגזרת סאה, סאתים, סאים, אך יתכן להיות שקלת סאון, כשאון משאה· כנאון מגאה· וכעשרון ממעשר, וכעצבון מעצב, ווכרון מזכר, ושברון משבר, וחשבון מחשב, והגיון מהגה, וחגיון מחגי · ופריון מפרות, וחזיון ממחזה, וכהנה רבות בתורה, הנה כן תוכן סאון וכה משפטו, אבל סַאֲן נראה הנון אחוז במלה כיתר האותיות הנכתבים בה · וכמהו אהל בל יצען (ישע' לג ך) אין לנון מפעל כל דבר הלא הוא מגזרת צוערה מהר צעה להפתה (שם נא יד), ושלחתי לו צעים וצעדו (ירמיה מח יב) · וכמהו ישורן (דברים לג ה), מעוניה (ישעיה כג יא) · ונצנים (שיר ב יב) וכנעניה (ישעיה כג ח) · וצקון לחש (שם כו טז) וכאלה הרבה ·

ואלה מקצת המלים עדופי אות למבראשונה, את אוכרתה (ויקרא ב ב) מזכר, שלהבת (יהוק' כא ג) מלהבה, ואנכי תרגלתי (הושע יא ג) מרגל, ואפרחיו יעלעו דם (איוב לט ל) מילע קרש (משלי ך כה) · הנה לקחתי (ישעיה נא כב) ממקח · ופתרון ואנכי תרגלתי לאפרי' קחם על זרועתיו (הוש' יג ג) כה הוא, אמר אלהים מרוב ידידתו לישראל משפחתי ורביתי אותם כאשר יגדל האומן את היונק בהשתעשעו עמו בלמדו אותו לפסוע מצער בקחתו אותו על זרועותיו משתעשעו ומיישבו עד אשר תחזקנה רגליו, והם לא השכילו ולא ידעו כי רפאתים:

בא · מתחלק לד' ענינים: האחר בא גד (בראשית ל יא) וגדען בא (שופטים ו יג) לא בא בן ישי (ש"א ך כו) "על כן לא בא (שם ך כט): השני, והבאתי השמש בצהרים (עמוס ח ט) ארץ מבוא השמש (דברים יא ל) בא שמשה (ירמי' טו ט) ולא אץ לבוא (יהושע י יג) · השלישי והבאת את הבדים (שמות כה יד) הבא נא ידך בחיקך (שם ד ו) והובא את בדיו (שם כו ז) כי הובאו בית יוסף (בראשית מג יח) · הרביעי · בא אל אשת אחיך ויבם אותה (שם לח ח) בוא אל פלגשי אביך (ש"ב טז כא) ויבא אליה ותהר לו (בראשית לח יח) בא נא אל שפחתי (שם טז ב) יסור אחר לכולם ·

באר · מתחלק לב' מהלקות: האחד, עלי באר ענו לה (במדבר כא יז) באר חפרוה שרים (שם כא יח) באר מים חיים (בראשית כו יט) כמשמעו: השני הואיל משה באר (דברים א ה) באר היטב (שם כו ח) ענין פירוש הם ·

באש · מתחלק לב' מהלקות: האחד באש מחניכם (עמוס ד י) זבובי מות יבאיש יביע (קהלת י א) הבאישו נמקו (תהלים לח ו) אשר הבאשתם את ריחנו (שמות ה כא) ותבאש הארץ (שמות ח י) · השני תחת שערה באשה (איוב לא מ) ויעש באשים (ישעיה ה ב) ענין קוצים הם ·

בב · שמרני כאישון בת עין (תהלים יז ח) אל תדם בת עינך (איכה ב יח) בבת עינו (זכריה ב יב) נשקפה ותיבב (שופטים ה כח) · נראים שלשתם ענין אחד · ויתכן להיות ותיבב מגזרת ניב שפתים (ישע' נז יט) ויכל מהתנבות (ש"א י יג) והתנבית (שם שם ו) · פתרון ותיבב נוסדה הנה והנה ·

בבת · נוגע בבבת עינו (זכריה ב יב) כאישון

המבאר

נב) נ"ה הנחת מ"ם, ויתכן לקיים גם נרמא הזאת · כי מיד אחר זה יאמר המחבר וכמקרה הזה יקרה לנון ·

המלה ולא יותר מהאותיות עד אחר • וכמקרה הזה יקרה ליתר המלים העליונים האלה • ונמצאו בלי יסוד ובלי עקר אחוז אשר לא ימוש • עד הנה משפט יסודות המלים ומדת מחברתם וקצב אותיותם •

אלה המלים הנכפלים לששת מראותם למיני מהלקותם אך המלים הנכפלים בד בבד אשר יחצו לשנים אלה הם: גלגליו כסופה (ישעיה ה כה) ויגל את האבן (בראשית כט י) • והרחרן על משכבי (דני׳ ד ב) הרו והנו מלב (ישע׳ נט יג) ותתהלחל המלכה (אסתר ד ד) מפניו יחילו עמים (יואל ב ו) • הנה ה׳ מטלטלך (ישע׳ כב יז) והטלתי אותך (ירמיה כב כו) • והתחתים בדרך (קהלת יב ה) התחת כיום מדין (ישעיה ט ג) • בהרחר ובהרב (דברים כח כב) ועצמי הרה (איוב ל ל) נלאתי כלכל (ירמיה ך ט) מבלתי יכלת (במדבר יד מז) ויתמרמר אליו (דניאל ח ז) שמי לך רמרורים (ירמיה לא כא) • ביום נטיעך תשגשני (ישעיה יז יא) ישנה אהו בלי מים (איוב ח יא) • כבוצר על סלסלות (ירמיה ו ט) סל המצות (ויקרא ח ב) סלי חרי (בראשי׳ מ מז) • סלסלה ותרוממך (משלי ד ח) סלו לרכב (תלים סח ה) • לא פנים קלקל (קהלת י י) נחשת קלל (יחזקאל א ז) • וכחברת קעקע (ויקרא יג כח) והוקע אותם (במד׳ כה ד) • ישתקשקון ברחבות (נחום ב ה) בעיר ישקו (יואל ב ט) • ואשתעשע במצותיך (תהלים קיט מז) ואשעה בחקיך (שם קיט קיז) • זבחי הבהבי (הושע ח יג) הבה לי בנים (בראשית ל א) • קוציותיו תלתלים (שיר ה יא) גבה והלול (יחזקאל יז כב) • מעשה תעתעים (ירמיה י מו) לדבר אל ה׳ תועה (ישעיה לב ו) • גרגרים בראש אמיר (שם יז ו) עשרים גרה (שמות ל יג) • כמתלהלה הירה זקים (משלי כו יח) ותלה ארץ מצרים (בראש׳ מז יג) • שלו הייתי ויפרפרני (איוב מז יב) אתה פוררת (תלים עד יג) • ואחז בערפי ויפצפצני (איוב מז יב) ונפץ את עוללין (תלים קלו ט) • והשביע בצחצחות (ישעיה נח יא) והמונו צהה צמא (שם ה יג) • מעשה צעצעים (דה״ב ג י) היציע התהתנה (מ״א ו ו) • בסאסאה (ישעיה כו ח) כי כל סאון (שם ט ד) • ערער תתערער (ירמיה נא נח) ערו ערו עד היסוד בה (תלים קלו ז) • לעפעפי תנומה (שם קלב ד) התעיף עיניך בו ואיננו (משלי כג ה) צלצל כנפים (ישעיה יח א) תצלנה שהי אוניו (מ״ב כא יב) • ובכרכרות (ישעיה סו ך) שלחו כר מושל ארץ (שם מז א) •

וגם אלה המלים הנכפלים כמוהם מבלעדי מראשותי המלים הנותרים על החלקים אשר יחצו לשנים: והאספסף (במדבר יא יד) • חברברתיו (ירמיה יג כג) • שחרחרת (שיר א ו) . התמהמהו (ישע׳ כט ט) • בחלקלקות (דני׳ יא כא) • בשפרפרא (שם ו ך) • הפכפך (משלי כא ח) • סחרחר (תלים לח יא) • אבעבעת (שמות ט ט) • ירקרקת או אדמדמת (ויקרא יד לז) • לחפרפרות (ישעיה ב ך) • פתלתל (דברים לב ה) • עקלקלותם (תלים קכה ה) • שעשנו (ויקרא יט יט) • ויתכן להיות מגזרתם נא) פקח קוח (ישעיה סא א) נמצאת זאת המלה מחולקת לשני מלין, אבל לפי ענין קו הלשון ומראה הפתרון ופשר משפט ענינה נראה מלה אחת כיתר המלים החמישים האלה• מדה אחת וקצב אחד להם •

ואלה המלי׳ אשר יכפלו מראשותיהם לאותיותיה׳ כאשר יכפלו באחרית המלים, ואלה אינם נאחזים ביסודת המלים כי אם על ידי כפל כאלה; לטפטפת (דברים ו ח) מן והטף אל דרום (יחזקאל כא ב) • פיפיות (ישעיה מא מז) מגזרת פה אל פה (במד׳ יב ה) • ושאשאתיך (יחזק׳ לט ב) מגזרת השיאני (בראשית ג יג) • קיקלון (חבקוק ב מז) מגזרת קלון (שם) • יעערו (ישעיה סו ה) מגזרת יערו (ירמיה נ מא) • ששר (שם כב יד) מגזרת ותשרי (שם נז ט) לשון משיחה ומרקחה • בבת (זכריה ב יב) מן בת עין (תלים יז ח) • ככה (שמות יב יא) מן כה אמר • וכה יקרה לרוב האלפין בתהלת המלים והנם כתובים במחברת אל״ף •

וגם אלה מקצת המלים אשר יכפלו אחרוני אותיותיהם; סובב, חוגג, נודד, צרר, שרר, בזז, גזז, סורר: חוגג מן חג • גזז מן גז • שורך

המבאר

נא) כלומר כמשקלם, ומכאן נראה כי מספר מלים החמישים אשר הזכיר המחבר לעיל צד 59 הוא ששה עשר, וע״ה חמשה עשר יתכן כמו כן לכתבה מלת פקח קוח שאיננה נראית מעינים אצל המחבר ובל״או נמצא בחיכם גם מלת חמרמרו •

ממזרח (ישעיה מא ב) מים קרים (ירמיה יח יד) מימינו בכסף שתינו (איכה ה ד) מי הים (תלים לג ז) • וכמו השחר (בראשית יט טו) כמוני כמוך (מ״א כב ד) • כמוהם יהיו (תלים קטו ח) • מה נאמר לו (איוב לז יט) מה תתן לי (בר׳ לח טז) במה אדע (שם טו ז) למה תעשה כה לעבדיך (שמות ה טו) למה הרעה (במדבר יא יא) כמה ימי עבדך (תהלים קיט פד) כמה ימי שני חייך (בראשית מז ח) .

נ • ולא תונו איש את עמיתו (ויקרא כה יז) ואיש לא הונה (יהזקאל יח טז) להונתם (שם טו יח) ואחריתו יהיה מנון (משלי כט כא) •

ס. מסה ומריבה (שמות יז ז) כיום מסה במדבר (תלים צה ח) המסת הנדלת (במדבר ז יט) והאלהים נסה את אברהם (בראשית כב א) .

ע • לעי השדה (מיכה א ו) מעי מפלה (ישע׳ יז א) אך לא בעי ישלח יד (איוב ל כד) ויעה ברד (ישעיה כח יז) •

פ • פה אל פה (במדבר יב ח) כי פי המדבר אליכם (בראשית מה יב) ולה שני פיות (שופטי׳ ג טז) לפי הרב (בראשית לד כו) לפי רב השנים (ויקרא כה טז) כפי עברתם (במדבר ז ז) הן אני כפיך לאל (איוב לג ו) לפיהן ישיב גאלתו (ויקר׳ כה נא) ולפי העלות הענן (במדבר ט יז) •

צ . אנשי מצתיך (ישעיה מא יב) אוהב מצה (משלי יז יט) אשר הצו (במדבר כו ט) בהצתם על ה׳ (במדבר כו ט) עברים נצים (שמות ב יג) ויצץ ציץ (במד׳ יז כג) הנצנים נראו בארץ (שיר ב יב) עלתה נצה (בראשית מ י) כציץ יצא וימל (איוב יד ב) תנו ציץ למואב (ירמיה מח ט) כי נצא תצא (שם) מראתו בנצתה (ויקרא א טז) מלא הנוצה (יהזקאל יז ג) כי נצו גם נעו (איכה ד טו) •

ק • שתו ושכרו וקיו (ירמיה כה כז) כאשר קאה (ויקרא יח כה) •

ר • הורני להומר (איוב ל יט) או ירה יירה (שמות יט יג) ויורו המורים (ש״ב א כד) צדה אורה (ש״א ך ך) ולא יורה שם חץ (מ״ב י יט לב) לירות במו אופל (תלים יא ב) כמחלהלה הירה זקים (משלי כו יח) הורני ואני אחריש (איוב ו כד) ולהורת נתן בלבו (שמות לה לד) ונביא מורה שקר (ישעיה ט יד) הורני ה׳ דרכך (תהלים כז יא) לא יכנף עוד מוריך (ישעיה ל ך) יורה ומלקוש (דברים יא יד) את המורה לצדקה (יואל ב כג) עד יבא ויורה צדק (הושע י יב) כוסי רויה (תלים כג ה) •

ש • כי השה אלוה הכמה (איוב לט יז) כי ישה לך אלוה מעונך (שם יא ו) • נשיתי טובה (איכה ג יז) ישראל לא תנשני (ישעיה מד כא) צור ילדך תשי (דברים לב יח) • לא ישיא אויב בו (תלים פט כג) כי תשה ברעך משאת מאומה (דברים כד י) לא נשיתי ולא נשו בו (ירמיה טו י) •

ת • תהותהו על איש (תהלים סב ד) התיו לאכלה (ירמיה יב טו) • לתת להם (שמות ו ד) תן להם (תלים כח ד) ויתן להם (בראשית מה כא) מתת אלהים היא (קהלת ג יג) •

ואלה המלים אשר יקומון בלי יסוד באסוף האותיו׳ לפי ניב המדבר והיו למבטא אשר בהתקבצ׳ נעשו מלה ובהתסדם *) יצאו במלאכת מחשבת, כי המלה תקבצם והמלאכה תסדם • כי אמנם בעוד האותיות מלה יש למו מראה • ובעת נהפך [נוו״ה צרפך] מעבריהם איש לעברו יפנו ולא נוחר גם אות, ואלה הם; הם, המה, לי, לכם, לנו, למו, להם, בי, בהם, בכם, במו, בהם, בהן. בהנה, בהמה, כהם, כהנה, כה תעשה להם לצרפם • באמרך להם, לכם, נמצא מפעל הלמד מוסב לדבר ג), אך מחולק לענינים ומוכן [נ״ב ומובן] לפתרונות; המראה האחד כאלה. לצדיק ולרשע לטוב ולשהור ולטמא (קהל׳ ט ב) • המראה השני, האחם תריבון לבעל (שופטים ו לא) אם לאל תריבון (איוב יג ח) • המראה השלישי, ויפת לבו בקרבו והוא היה לאבן (ש״א כה לז) יחשב לתבן ברזל (איוב מא יט) • ויש ללמ״ד פנים אחרים מלבד אלה • הן נמצא מפעל הלמד הנכתב בלהם מוסב לדבר ושארית האותיות עשוין ללשון רבוי כיתר המלים • ע״כ נשבתו האותיות ונסתר בנין

המבאר

ג) פי׳ הלמ״ד בא כאחד שאר אותיות השמיש של בכל״מ להורות על מצב הדבר, והוא על אופנים שונים, עיין בהקדמת המחברת צד ל בפעלות הלמ״ד, ועוד בשרש אבל צד 13 .

*) בכל הנוסחאות מלבד דהמבורג כתוב ובהבקרם .

מכל קנין סו) , כי אם מלים במנין? אבל פני אלהינו לחלות להטות לבב המבקש לנתיב יושר להשיג נכונה .

ואלה קצות המלים הרביעיים .

רטפש בשרי מנוער (איוב לג כה) זרזיף ארץ (תלים עב ו) פתגם (קהלת ח יא) רפסדות על ים יפו (דה״ב ב טז) שלהבת יה (שיר ח ו) שלאנן (איוב נא כג) פתאום (במדבר ו ט) פתגם (קהלת ח יא) זלעפה (תלים קיט נג) הפרתמים (אסתר א ג) הרצובות (תלים עג ד) סמדר (שיר ב יג) חלמיש (תלים קיד ח) נרכב (שמות כו ה) עשתרות צאנך (דברים כח ד) . וכאלה יש בלשון עברית מעט מזער מלים רביעים .

ואלה מקצת המלים השלישים .

אזר , בחן , גדע , דרש , הרס , זרע , חמף , טרף . שלשתם עקר המה .

ואלה מקצת המלים השניים .

אץ , בר , גש , דש , הס , וה , חל , טע , יף , כל , לא יסורו שניהם מהמלים כי יסוד המה .

ואלה מקצת המלים האחדיים .

ב . שמרני כאישון בת עין (תהלים יז ח) אל תדום בת עינך (איכה ב יח) בעד החלון נשקפה ותיבב סו) (שופ׳ ה כח) נוגע בבבת עינו (זכריה ב יב) .

ג . בתוליה נוגות סט) (איכה א ד) . כי ה׳ הוגה (שם א ה) עד אנה תוגיון נפשי (איוב יט ב) ונכו יגון ואנחה (ישעיה לה י) תוגת אמו (משלי י א) הנו סיגים מכסף (שם כה ד) נוגי ממועד (צפני׳ ג יח) כאשר הגה מן המסלה (ש״ב כ יג) הגה ברוחו הקשה (ישעיה כו ח) ויגה בני איש (איכה ג לב) .

ד . תודת שלמיו (ויקרא ז יג) גם אני אודך (איוב מ יד) מודה ועוב ירחם (משלי כח יג) והתודו את עונם (ויקרא כו מ) כי חמת אדם תודך (תלים עו יא) טוב להודות לה׳ (שם צב ב) הודו לה׳ כי טוב (דה״א טז לד) כל ראיך ידוד ממך (נחום ג ז) מתי אקום ומדד ערב (איוב ז ד) מלכי צבאות ידדון ידדון (תלים סח יג) אדדה כל שנותי (ישע׳ לח טו) נע ונד (בראׁ ד יב) וידד כחזיון לילה (איוב ך ח) דודי לי ואני לו (שיר ב טז) מה ידידות משכנותיך (תלים פד ב) אדדה עד בית אלהים (שם סג ה) נצבו כמו נד נוזלים (שמות טו ח) קמו נד אחד (יהושע ג טז) ויעמדו נד אחד (שם ג יג) ואעמידה שתי תודות גדולה (נחמיה יב לא) והתודה השנית ההולכת למואל (שם יב לח) לידות את קרנות הגוים (זכריה ב ד) וידו אבן בי (איכה ג נג) גמול ידו הדה (ישעיה יא ה) .

ה . ונהה נהי נהיה (מיכה ב ד) אל יודעי נהי (עמוס ה טז) ונשאו עליך בניהם קינה (יהזקאל כז לב) הוי אשור שבט אפי (ישעיה י ה) ובכל הוצות יאמרו הו הו (עמוס ה טז) הה ליום (יהזקאל ל ב) אהה אדני אלהים (יהושע ז ז) וינהו כל בית ישראל (ש״א ז ב) לא נה בהם (יהזקאל ז יא) קינים והגה והי (שם ב י) .

ז . והוה הכהן באצבעו (ויקרא יד כז) ומוה מי הנדה (במדבר יט כא) והזית על אהרן (שמות כט כא) כן יזה גוים (ישעיה נב טו) ויז ממנו (ויקרא ח יא) .

ח . די הוה צבא הוה מהא (דניאל ה יט) ויחי עוד לנצח (תלים מט י) .

ט . להטות משפט גבר (איכה ג לה) נטיתי לבי לעשות חקיך (תלים קיט קיב) הט אזנך (שם יז ו) לא תטה משפט (שמות כג ו) והמטים עקלקלותם (תלים קכה ה) כנחלים נטיו (במדבר כד ו) נטה את ממך (שמות ח יב) נטה שמים לבדו (איוב ט ח) .

כ . והכית בצור (שמות יז ו) והך את עפר הארץ (שם ח יב) להטות בחנית ״ . ויך בהם מכה גדולה (ש״א יט ח) ולהכות באנרוף רשע (ישעיה נח ד) יך ויהבשני (הושע ו א) .

ל . הילל ברוש (זכריה יא ב) קול יללת הרעים (שם יא ג) הרה ללת סט) (ש״א ד יט) והיללו (ירמיה ד ח) .

מ . מי ומי ההלכים (שמות י ח) מי העיר

המבאר

סו) מ׳ אחרי לא ניתר מכל קנין . סז) רש״י׳ תיבב לשון דבור כמו ניב שפתים ורבוחנו פרשוהו לשון נגוחה כהרועה דפתרגמינן יבבא . ואני אומר לשון ראיה כמו עיני וכן הבדו מנחם , עיין להלן שרש בב . סח) רש״י׳: נינוח לשון ינון ואין שרש בתיבה אלא הנים״ל לבדה ע״כ , ולא נוכר מנחם .

סט) רש״י׳: על כרחו ללדת פירושו ואין לו דמיון ומנחם הבדו בחלק יללה לפי שחבלי לידתה בילללה באו לה׳ ויפוד יללה אין אות ביסודה אלא לפ״ד לברה .

בא באר באש · גב בבת · גג בגד · בד בדל בדלח בדק בדר · בהט בהל בהן בהק בהר · בז בזר · בחל בחן בחר · בט בטה בטח בטל בטן · בין · בך בכר · בל בלג בלם בלס בלע בלק · בם בן בנס · בס בסר · בע בעד בעט בעל בער בעת · בץ בצל בצע בצק בצר · בק בקע בקר בקש · בר ברא ברד ברה ברך ברם ברק ברש ברת · בש בשל בשם בשן בשס בשר · בת בתל בתק בתר ·

את נועם יתר לשון הקדש נעלה על כל הלשונות ותרבינה מליצותיו ותעצמנה רוצאותיו לבלתי מצוא האדם חקר ותכלית · אפס לא יודע יתרון [נ״ה פתרון] כי אם בחפש סודי מעמקיו ומרחבי דקדוקיו ועניני חקיו להעמיד למלים משקולת וקו · וכה יכון פתרון לאנשי שכל למצוא פשר לכל ענין ופתח לכל סתום [נ״ה החתום] לישר כל עקוב להורות על האותיות למיני יסודותם ועניני מלאכותיהם, וללמד על הנותם ונעוצים לשנוי מראיהם, ולהאליף על כפילתם לפלגותיהם לכונן מחלקות המלים ודמיוניהם בשום במו לב לתור כמשפט אז ישיגו מבקשם את חק גבולתו בעזרת המלמד לאדם דעת ·

בי״ת הוא אות מאותיות המשרתים וכבר קדמו במחברת אל״ף מקצת מעלותיו ומיני מפעלותיו · אמנם הוא מחולק לשני פנים · ישנו משרת וישנו יסוד · אך המלים מהולקים לחמש מחלקות, לפי כח די [נ״ו נה או] נענוע הלשון להסיב המלה למרבית פניה · יש מלה אשר יסודה חמש אותיות, ויש מלה אשר עקרה ארבע אותיו׳ ויש מלה אשר עקרה שלש אותיות, ויש אשר שרשו שתים אותיות · ויש אחת · עד כה גבול המלים ותוכן הלשון · והנוסף על המדה הואת שמות המה · והנגרע ממנה סד) הם מלים אשר אין להם יסוד · אבל במיעוט אותיות המלה תקל מסבתה על הלשון וברבות אותיותיה תכבר על הלשון · כי בהיות המלה קטנת יסוד ירבון משרתיה ובהיותה רבת שרשים ימעטון משרתיה על כן יקלו על המלה ויכבדו עליה · אך יש מהמלים מלים אשר אין להם יסוד כי האותיות נקבצים והיו למלה יחדו מועדים למלאכה נכונים לשרת לפ׳ ענין המדבר ·

ועתה אבאר מפתח עניני מחלקותם עד כלות מיניהם · וגם יש מהמלים מעוני כפל אשר נכפלים לחמש אותיות, מחלקות חמשה פנים להם כפי מחלקות המלים · כי כאשר יחלקו מחלקות המלים לחמש מחלקות ככה יחלקו מיני כפילתם לחמש מראות, ועליהם ינהג לשון עברית והוא גבול עמידתו הידוע לו · וכה משפט כפילתם · יש מלים אשר יחצו לשנים כי יחצו בד בבר, ויש די בחצים אבל נכפלים לנחת השפה וצחצוח הלשון ויש מלים כמוהם אשר נכפלים, אך מבלעדי ראשוני המלים אשר יורנו על מחצת החלקים להורות כי עקר המה ולא ימושו מהמלים על כן נשארו להכפל, ויש מלים אשר יכפלו ראשוני אותיותם בתחלת המלה כאשר יקרה לרוב האותיות באחרית המלה · ואלה יכפלו מיסודות המלים ההמה ולא יאחזו בהם · ויש מלים מעוטי אותיות אשר נכפלים לפי קצרתם, מלה בת אות נכפלת לפי קטנותה ומזער נעניתה, ויש מלים סרוחי אות עדופי נענוע ראשונה, וכבה יעדפו לאחרונה ואינם נאחזים ביסודתם כי נותרו על עיקר המבטא: עד הנה משפט מחלקות המלים וכפל אותיותם ·

אלה הם מקצת המלים החמשיים ·

בשפרפרא (דניאל ו ך) · אבעבעת (שמו׳ ט ט) שהרחרת (שיר א ו) התמהמהו (ישע׳ כח ט) חמשתם יסוד אחת מהנה לא נעדרה כי כלם עיקר · והם ששה [נ״ה חמשה] עשר מלים אשר נמצאו בלשון עברית אך בפלטרת ספרי הקדש וכתבי אמנה סה), ואלו קפאו ניני [נו״ל מני] ישורון על שמריהם ולא גלו מגבולם ולא טעמו טעם גולה נמצא בשפתם כהנה וכהנה · ומה כח המלקש אשר סר מעליו צל הממלכה ושכל מליצת מחוקקיה, להשיג ענין, ולבנות בנין, ולא נוחר

זמבאר

סד) פי׳ המלים אשר מספר אותיותיהם רב ממדת החמשה הם שמות העצם פרטיים ואין שרש פחות מאות אחד, ועל האחרון הזה אמר שהם מלים אשר אין להם יסוד ר״ל אינם בנמצאות כלל.

סה) פי׳ ביתר הפלטרה אשר נשארה אצלנו מספרי הקדש לא נמצאו רק ששה עשר מלים חמשיים.

את השמים ואת הארץ (בראשית א א) את הים ואת היבשה (יונה א ט) ' יש מלים אשר לא נפתרים לשון בלשון היטב ' אבל הדמיונות יורו עליהם ' אלו האתים וכל אתים אשר כמוהם מגזרת אתו ואת בנו (ויקרא כא כה) ואתכם לקח ה' (דב' ד ך) ואתכם אזרה בגוים (שם כו לג) אתי שלח ה' (ש"א טו א) ' ויש אשר פתרונו עם ' אם יש את נפשכם (בראשית כג ח) אתה תביא את העם הזה (דברים לא ז) אשר הָבָה את המדינית (במד' כה יד) אל תבא במשפט את עבדך (תלי' קמג ב) ומשפט הכהנים את העם (ש"א ב יג) ויהי ה' את יוסף (בראשית לט כא) ואת אבשלום הלכו (ש"ב טו יא) וישלמו את ישראל (שם י יט) זה הסדר את רעך (שם טז יז) הישבים את נביה (מ"א כא ה) הואל נא ולך את עבדך (מ"ב ו ג) את מנשה ואת אפרים (בראשית מח ך) את מי נועץ ויבינהו (ישעיה מ יד) ' לא את אבותנו כרת ה' (דברים ה ג) הנני משחיתם את הארץ (בראשית ו יג) ' ויבכו איש את רעהו (ש"א ך מא) ובאלה הרבה ' וכלם מגזרת וְאָהֳלִיאב אהליאב (שמות לח כג) ואתכם יהיו איש איש (במד' א ד) ומאת עדת בני ישראל (ויקרא טז ה) מאתך תהלתי (תלים נב כו) בריתי היתה אתו (מלאכי ב ה) ' הן נמצא את מֵאָחוֹ ואת מֵאָתּוֹ ' ויש את אשר פתרונו מן, כאלה: הם יצאו את העיר (בראשית מד ד) נצאתי את העיר (שמות ט כט) ויצא משה מעם פרעה את העיר (שם ט לג) הלה את רגליו (מ"א טו כג) אני דואג את היהודים (ירמיה לח יט) '

השני איש את מהרשתו ואת אִתּוֹ (ש"א יג ך) וכתחו הרבותם לְאִתָּם (ישעיה ב ד) כתו אִתֵּיכֶם להרבות (יואל ד י) '

השלישי יֵאָתוּ לנו האנשים (בראשית לד כג) אך בזאת נֵאוֹת לכם (שם לד טו) ויאתו הכהנים (מ"ב יב ט) מלך הגוים כי לך יאתה (ירמיה י ז)'

הרביעי אתיו אקחה יין (ישע' נו יג) שבו אתיו (שם נא יב) עדיך תאתה (מיכה ד ח) יאתיו חשמנים (תלים סח לב) כי פחד פחדתי ויאתיני (איוב ג כה) אתא בקר (ישעיה נא יב) כמופה יאתה (משלי א כז) קרבו ויאתיון (ישע' מא ה) כפרץ רחב יאתיו (איוב ל יד) ענין ביאה המה '

החמישי אַתְּ כרוב ממשח הסוכך (יחזקאל כח יד) וְאַתְּ תדבר אלינו (דברים ה כר) ואם ככה אַתְּ עשה לי (במד' יד טו) את ורבבנך: אתה בקעת מעין ונחל (תלי' ער טו) אתה הובשה (שם) אתה הכינות (שם עד טז) ענין אחר להם ' ואם ככה את אשר עשה לי נראית המלה דבורה בלשון ארמית ואנת ורבבנך (דניאל ה כג) '

הששי אותת ומפתים (דברים ו כב) וישם ה' לקין אות (בראשית ד טו) אהותינו לא ראינו (תהלים עד ט) '

אתון ' מיתהלך לשלשה מחלקות: האחד אתון נורא יקידתא (דניאל ג ו) ענין כבשן הוא ' השני והאתנת רעות על ידיהם (איוב א יד) ותראני האתון (במדבר כב לג) ' השלישי השער האיתון (יחזקאל מ טו) '

אתיק ' אל פני אתיק (יחזקאל מב ג) אשר על אחריה מאתיקיהא (שם מא טו) '

אתמל ' ואתמל עמי לאויב יקומם (מיכה ב ה) ' ערוך מאתמול תפתה (ישעיה ל לג) כיום אתמול כי יעבר (תלים צ ד) פתרון ערוך מאתמול תפתה, ערוך מקדם, נכון מאז תפתה ' ופתרון ואתמול עמי לאויב יקומם ' עמי היה לאויב מתנקם ' ועשקו את דליהם וגזלו את עניהם וחמסו את יתומיהם ואת אלמנותיהם '

אתנן ' לא תביא אתנן זונה (דברים כג יט) והיה סחרה ואתננה (ישעיה כג יח) אתנה המה לי (הושע ב יד) ענין מחיר המה '

אתר ' מיתהלך לשלש מחלקות: האחד אתר די דבחין דבחין (עזרא ו ג) יחבנא על אתרה (שם ה טו) ענין מקום הוא ' השני דרך האתרים (במ' כא א) יתכן להיות מגזרת ויהורו את הארץ (שם יג כא) מיהור הארץ (שם יג כה) ' השלישי אתרו עפיה (דניאל ד יא) פתרונו כפי ענינו ברתו ענפיו ועקרו סנסניו, ויתכן להיות מגזרתם אף לזאת יחרד לבי ויתר ממקומו (איוב לז א) '

ותשלם מחברת אלף.

כמלה זאת וכענין זה : על כן יוכל השופן לשעון שאין רצ״ו בא אחרי שי״ן ואחרי סמ״ך כי אם במלים אשר שיניהם תחלתם ואין זה מהם ולא מגזרתם על דבר האלף הנקדם ס) במלה ולא נודע אם יוצא [נו״ן ימצא] בלשון עברית אם אין , דע כי כל התוין המובאין במלין אשר אינם יסוד בהם בנינם וענינם על שרתי פנים וכה ענין הוצאותיו : כל מלה אשר תחלתה שין או סמך מיוסדים במלה יהיה התיו שני לאותיותיה , וכל מלה אשר אין תחלתה שי״ן או סמ״ך כי אם אות מיתר האותיות יהיה התי״ו ראשון לאותיותיה או לאותיות היסוד , ואלה הם התוין השניים לאותיותיה הנכתבים במלים : שעשועים , אשתעשע (תלים קיט סז) : שמורים , אשתמרה (ש״ב כג כד) : שר , תשתרר (במדבר סז יג) : שבה , השתבה (תלים קו מז) : שחוה , תשתוחח (תהלים מב ז) : שפך , תשתפך (איוב ל מז) : שמם , אשתומם (ישעיה סג ה) : שכר , משתכר (חני א ו) : שולל , משתולל (ישעיה נט טו) : שער , ישתער (דניא׳ יא מ) : ספחני נא (ש״א ב לו) מהסתפח (שם כו יט) : סף , הסתופף (תלים פד יא) : סלה , מסתולל (שמות ט יז) : סבל , יסתבל (קהלת יב ה) : שכל , משתכל (דניאל ז ה): שריגים , ישתרגו (איכ׳ א יד): שרוע , מהשתרע (ישעיה כח ך) וכאלה הרבה בתורה , ואלה המלין אשר תוין ראשונים לאותיותיהם נסדרים במלים כמו אלה : נפל , ואתנפל (דברים ט יח) : הלך , ואתהלכה (תהלים קיט מה) : מלט , ואתמלטה (איוב יט ך) : משל , ואתמשל (שם ל יט) נהל , אתנהלה (בראשית לג יד) : וכאלה הרבה בתורה , זאת הקת לשון עברית השניים שניים ליסוד והראשונים ראשונים ליסוד סא) , אבל יש מלה אחת אשר איננו נהברת ולא נאהות במחברת המלים האלה ויצאה ממשפטם , ולא יצאה כי אם להדרת המלה , וזאת היא הגרנה שקים ספרנה והתשתשנה (ירמ׳ מט ג) , והענין הנכון מעניני והקרוב לפתרונות והראוי למראות ירחיק מספיקות להיות אשתוללו מגזרת כי ישל אלוה נפשו (איוב כז ח) ונשל הברזל (דברים יט ה) כי ישל ויתך (שם כח מ) וגם ראוי להיות שלל , ויהיה ענין האל״ף כיתר אלפי המלים , ואם ישתון המשתון באודות האל״ף אשר בתחלת המלה אשר איננה אחוזה ביסודתה היתה המלה הזאת ראויה להכתב ישתוללו או נשתוללו כמו אשתוללו סב) , ומבלעדי המראות האלה לא תקום המלה כי יש להשיב אמנם אלף מכל האותיות אין לו כח במלים כי אחרי ישנו יסוד במלה נופל ממנה וקמה המלה מבלעדי אלף כיתר המלים הנקרמים לאותיות בתחלת הספר , וכאשר האלף הנראה עיקר במלה ואיננו יסוד יכוש וידור ממנה כך יאהו ועולה במלה ואיננו יסוד בה , אך בעלותו במלה איננו עולה כי אם במקום יו״ד או ה״א או נו״ן : הם הם האותיות הראויות לאשתוללו כאלה המלים : ואחרי כן אתחבר יהושפט מלך יהודה עם אהזיה מלך ישראל (דה״ב ך לה) והמלה מגזרת מחברת (שמות כו ד) ואין לאל״ף דרך במלה אבל עמד במקום ה״א קרוב ללשון ארמית , ואין זה כי אם לחלש כח האלפין , וכמהו כי לא לנצח אדוש ידשנו (ישעיה כח כח) היתה ראויה להכתב הדוש יודשנו , וכמהו כל מלבושי אגאלתי (שם סג ג) היה ראויה להכתב הגאלתי , וכמהו הרעב והחרב מי אנחמך (שם נא יט) היה ראויה להכתב מי ינחמך , וכאלה הרבה בתורה , ומיעוטם יורה על רובם , וענין אשתוללו ראוי להיות כמו אלה׳ , לא יקרה כה ליתר האותיות כי אם לאל״ף לבדה כמו אשתוללו ודמיונו ,

אשתונן . גם פתרו הפותרים כי יתחמץ לבבי וכליותי אשתונן (תהלים עג נא) העמידו אשתונן מגזרת שנונים הצי גבור שנונים (שם קכ ד) וכן לא יתכן , כי לא יפל התיו כי אם על המדבר כמו אשתמר , אשתפך , אשתעשע : וראוי להיות אשתונן מגזרת משנה פניו ותשלחהו (איוב יד ך) וכה יפתר כי יתחמץ לבבי וכליותי , אשתונן אני , ישתנו יצורי , לבבי וכליותי לבד ואשתונן לבד , ובעשותך ככה תעמיד המלה על אמתה ולא האל״ף במלה יסוד ,

את , מתחלק לשבעה סג) מחלקות : האחד

המבאר

ס) נו״ל הנקודה : וי״ה יתקיים ,

סא) פי׳ אלה אשר שין או סמך בראשם ,

סב) בכל ההערתקות לא נמצאו שתי המלים האחרונים האלה רק בנ״ה כתוב א ו א ש ת ו ל ל ו , ואני שניתי אל כמו אשתוללו ,

סג) בכל ההערתקות אשר לפני נמצא ל ש ב ע ה מחלקות , והקורא יראה כי אין יותר מששה פנים לשרש את לפי המחבר אולם נם זה להעיר כי בשלשה הערתקות רושמו המחלקות עד שבעה אך נחסר בהם סימן השני ,

ולמכשפים (דניאל ג ג) ׳

אשפר ׳ אשפר אחר ואשישה אחת (ש״ב ו יט) פתרונו כפי ענינו נתח טוב יבך וכתף ׳

אשר ׳ מתחלק לארבעה מחלקות : האחד אשר חכמים יגידו (איוב טו יח) אשר יצא לפניהם ׳׳׳׳ ואשר יוציאם ואשר יביאם (במדבר כו יז) כמשמעם ׳ ויש אשר מתחלק לשלשה מראות האחד אשר ישאלון בניכם מחר (יהושע ד כא) אשר נשיא יחטא (ויקרא ד כב) ענינו כמו כי ישאלון בניכם , כי נשיא יחטא ׳ השני אשר ידעון כי כאשר הייתי עם משה אהיה עמך (יהושע ג ז) ענינו למען ידעון ׳ השלישי אשר שמעתי בקול ה׳ ואלך בדרך אשר שלחני ה׳ (ש״א טו ך) ענינו כי שמעתי נ) ׳

השני אשרי אדם עוז לו בך (תהלים פד ו) באשרי כי אשרוני בנות (בראשי׳ ל יג) ראוה בנות יאשרוה (שיר ו ט) אשרי האיש (תלים א) כמו טוב האיש מ) ׳

השלישי באשרו אהזה רגלי (איוב כג יא) עמי מאשריך מתעים (ישעי׳ ג יב) אשרו חמוץ (שם א מז) ואשר בדרך לבך (משלי כג יט) אם תמה אשרי מני הדרך (איוב לא ז) ישנו פעם ישנו נתיב לפי ענין הכתוב ׳ ואין מגזרתם כנמר על דרך אשור (הושע יג ז) על דבר האל״ף אשר אינו יסוד במלה , ופתרונו כאשר נמר על דרך שוקד ומביט ושד למרוץ ככה אשקוד אני למרוץ ולהתרוץ אני אשרוץ ואלך ואשא ואין מצל ׳ גם אשרנו עתה סבבונו (תלי׳ יז יא) אינו מגזרתם ׳ ופתרון אשרנו כמו שוררינו כמו אלהים יראני בשוררי (תלים נט יא) למען שוררי הישר לפני דרכך (שם ה ט) אשורנו ושוררנו ענין אחד להם , נמצא שוררנו מהמלים גרועי אל״ף , ושוררנו כצוררנו ׳

הרביעי אשרה כל עץ (דברי׳ טז כא) ואשריהם תשרפון באש (שם יב ג) ענין אשל ותרזה ואלון עץ אשר לא ירקב הראוי לאלהי נכר ופסילי זרה ׳

אשרנא ׳ אשרנא דנה לשכללה (עזרא ה ג) בנין הומה לבנות בלשון ארמית ׳

אשתדור ׳ ומרד ואשתדור (עזרא ד יט) ואשתדור עבדין בגוה (שם ד טו) לשון מרי [נ״ה מרד] ומרדות המה ׳

אשתוללו ׳ אשתוללו אבירי לב נמו שנתם (תלי׳ עו ו) פתרונו נתעקרו אבירי לב , יתכן להיות מגזרת אשל ושני פתרונים למלה : הפתרון האחד נטיעה והשני עקירה ׳ ומראה אחד לשניהם ׳ ומבלי הפך המלה מתהפך ענינה כי המלה כפולת ענין ׳ ישנו בנין וישנו סתירה ׳ ויש כמוהו בלשון עברית מלין מחולקים לשני פנים אהזוים [נו״ל אחדים] במראם ונפרדים בענינם וכה מחלקות אשתללו ׳ יתכן להיות פתרונו נטיעה ועקירה על כי יסודת המלה אשל כאלה : מסעף פארה במערצה (ישעיה י לג) יתכן להיות מסעף מפריא פארוה , מסנסן סנסנים , ומפריה סעיפות , גם יתכן להיות מסעף מפשיה סעיפות ומשחית פארות [נו״ל מפשיה פארות ומשחית סעיפות] , על כי יסורת המלה סעף , וכמהו ותשרש שרשיה ותמלא ארץ (תהלים פ י) פתרונו לפי ענינו נטיעה : וזלופו , אזרעה ואחר יאכל וצאצאי ישרשו (איוב לא ח) כי אש היא עד אבדון תאכל ובכל תבואתו תשרש (שם לא יב) ושרשך מארץ החיים סלה (תהלים נב ז) הן למות הן לשרשי הן לענש (עזרא ז כו) כלם עקירת שרשים המה , וכמהו לבבתני אחתי כלה (שיר ד ט) ופתרונו הסרת לבבי , והוא הדין לשון לב ׳ ובמהו ויחרגו ממסנרותיהם נט) (תה׳ יח מו) פתרונו תרפה חגורתם ותסור ממתניהם והוא הדין לחגור ׳ ויעוקהו ויסקלהו (ישעי׳ ה ב) סלו סלו המסילה סקלו מאבן (שם סב י) ענינו לפנות דרך מאבנים ׳ הוא הדין [נו״ל המשפט] לסקלנו באבנים ׳ ותפע כמו אופל (איוב י כב) ופתרונו ותחשך , והוא הדין לוריחת נוגה ׳ וכמהו הראשון אכלו מלך אשור וזה האחרון עצמו (ירמ׳ נ יז) פתרונו ויגרור עצמותיו וינתחם לנתחים וינקר עצמיו מיעליו , הן נמצא עצמו להסיר עצם ולשום עצם ׳ וכאלה הרבה בתורה ׳ אבל לא יכלנו להשיג מלה אשר החלתה אל״ף ושי״ן אם יקרה להם כמקרה המלים האלה אשר תחלתם שי״ן ויבא תי״ו אחריו ׳ לפי שלא מצאנו בלשון עברית

המבאר

נו) פירוש כי הוה הוא כמו יען ,

נמ) בנו״ל נפקדה מקום המחלקה השנית לשרש א ש ר שפירושו טוב ׳ ובא בהם למחלקה הרביעית מלה הארבית אשרנא ,

נט) בכל הכ״י נמצא ויחנרו מסנרותיהם ואיפשר שהיה כוונתו על ויחנגרו מסנרותם [ש״ב כב מו] , וז״ל רש״י על ויחגרו בחלים : מנחם פתר אותו לשון רפיון חגורה ופירושו יתרפו מסנרותיהם ׳ עיין צד 32 הערה מ״י .

ב ה) ענין גביעי יין המה ׳
השלישי ונואש ממני שאול (ש״א כז א) ואתמרי נואש (ירמיה ב כה) ׳
הרביעי אשת חיל מי ימצא (משלי לא י) ומה׳ אשה משכלת (שם יט יד) אשה רעותה (ישעיה לד טז) שבעה שבעה איש ואשתו (בראשי׳ ז ב) חוברות אשה אל אחותה (שמו׳ כו ג) נפל אשת (תלי׳ נח ט) ׳ ויתכן להיות מגזרתם איש אישים ׳
החמישי ליאש את לבי (קהלת ב ך) ולרוח אמרי נואש (איוב ו כו) ענין עגם ואנינה ודאגה המה ׳
הששי לאשישי קיר הרשת (ישעי׳ טז ז) נפלו אשיותיה (ירמיה נ טו) ואשוחי מסובלין (עזרא ו ג) ואשיא יחיטו (שם ד יב) ענין יסודות המה ; ויתכן להיות מגזרתם זכרו זאת והתאששו (ישע׳ מו ח) ׳

אשך ׳ ואשד הנחלים (במד׳ כא טז) אשדת הפסגה (דברים ג יז) פתרונו כפי ענינו ׳ אשד הנחלים כמו נובע הנחלים ׳ ויש בלשון ארמית כמוהם שופך דם האדם (בראשית ט ו) דישור דמיא דאנשא דמיא יתשך נב) ׳

אשך ׳ מרוח אשך (ויקרא כא ך) פתרונו כפי ענינו נפוח פחד ׳

אשכל ׳ אשכלתיה ענבים (בראשית מה י) אשכלת מרורת (דב׳ לב לב) אשכל הכפר (שיר א יד)׳

אשכר ׳ אשכר יקרינו (תלים עב י) השיבו אשכרך (יחזקאל כו טו) פתרונו כפי ענינו ׳ אשכר כמו שי, וכמו מנחה, וכמו תשורה ׳

אשל ׳ ויטע אשל (בראשית כא לג) ׳

אשם ׳ אשם הוא אשם אשם לה׳ (ויקרא ה יט) אבל אשמים אנחנו (בראש׳ מב כא) ואשמה הנפש ההוא (במדבר ה ו) כעת תאשמו (שופט׳ כא כב) ענין השא הוא ׳ אבל ראשם שמרון (הושע יד א) מגזרת שממה הוא ׳

אשמן ׳ באשמנים כמתים (ישעיה נט י) פתרונו כפי ענינו במחשכים כמתים ׳

אשמר ׳ ויהי באשמרת הבקר (שמות יד כד) ואשמורה בלילה (תהלים צ ד) באשמורת אהגה בך (שם סג ז) ענין נשף וליל המה ׳ וזה יוכיח קדמתי בנשף (תלים קיט קמז) קדמו עיני אשמרות (שם קיט קמה) ׳

אישון . כאישון בת עין (תלים יז ח) ענינו כבבת עין (זכרי׳ ב יב), ויתכן להיות המלה נגזרת ולקרבה אותה לאישון לילה ואפלה (משלי ז ט) ידעך נרו באישון חשך (שם ך ך) נכון להיות השחרות אשר בלובן העין נג) ׳

אשנב ׳ בעד האשנב (שופטי׳ ה כח) בעד אשנבי (משלי ז ו) שבכי עליות המה ׳

אשף ׳ מתחלק לשלש מהלקות : האחר מאשפת ירים אבין (תלים קיג ז) חבקו אשפתות (איכה ד ה) ענינו כמו מדמנות (ישעיה כה י) ׳
השני אשפתו כקבר פתוח (ירמיה ה טז) עליו תרנה אשפה (איוב לט כג) ׳ ועילם נשא אשפה (ישעיה כב ו) פתר יהודה בן קריש וקדמוני עתים יהודו לו הפוחרים קיר החומה נחשף מָמְגֵן נד), ואין המלה נושה אחרי פתרונם ואין כמה משקלת מתכנותם׳ ואלו היה סוד החזיון כאשר הם פותרי׳ כה היה משיח : וקיר הוער ממגן ׳ הנה נמצאו המלים סדורים לא כמשפטם והענין שלא כתקונו אבל כה הוא פתרון [נ״ה ענין] החזיון : ועילם כבר נשוא אשפה וגם קיר הציר כלי מלחמתו וערך מגיניו, יחדו המה על ישראל ארם מקדם ופלשתים מאחור [נ״ה ארם מקיר ופלשתים מקדם] וקיר הוא מדינת ארם, ושם המדינה קיר כאשר נמצא כתוב בספר ופלשתיים מכפתור וארם מקיר (עמו׳ ט ז) וכמהו נה) וַיִּגְלֶהָ קירה (מ״ב טז ט) וגלו עם ארם קירה (עמוס א ה) ׳ ואפס כי הפותרים ההם נחהלף להם קיר בקיר נו) ׳ ואלו חלק יהודה מחלקו׳ קיר למיני רוצאותיו ומראה פניו לא מעה ולא הוציא המלים מאמיתם, ולא שת מקיר המדינה כותל, ומן ערה הוער, ומן מגן מָמְגֵן ׳ ונמצא הפתרון בלי ענין והמלה בלי משקלת ולא נכון לעשות כן ׳

אשמר ׳ ויהי באשמרת הבקר (שמות יד
השלישי ואשף וכשדי (דניאל ב י) ולאשפים

המבאר

נב) בכתבי יד נמצא : דיאשד דמא דאנשא, כמיא יתאשד.
נג) השרש אישון הוה כבר בא אחרי שרש איש, וכאן שניני הוא ביתר באור ונראה כי כאן מקומו, רק שמאוזת סופר קדמון בא הטעות בטעם הראשון.
נד) כלומר ר׳ יהודה בן קריש ואיזה קדמונים עמו פתרו חצי האחרון של הפסוק ויקר ערה ממגן כי קיר החומה נחשף ממגן.
נה) כן נוסחת ווין, ואולם בנוסחת המבורג תחת וכסר ה ו כתוב ובמות הקרייה, ובנוסחת לונדון כתוב וכמות הקיר.
נו) פי׳ הפוחרים החליפו כלה קיר שפירושה מדינה במלת קיר שפירושה כותל.

וארץ הנגב נתתני, אשר נחלקים לשנים, גם זה לא היה כי המלים האלה והמלים אשר כמוהם אין הלוקם חלוקה׳ ולא מהציתם הצוי׳ ולא יחצו ולא יחלקו׳ כי אם תום אחרית המלה ותכלית יסודתה ישארו אותיות המלאכה והיו למלה, וכן תוכן הענין ומוצא פשר דבר בכלי הבקר בשלם הבשר: פתרונו הראוי לו בשל להם הבשר׳ בשל לבד, והמ״ם הוקם לבד במקום להם׳ כן הוא ענין יתר המלים וכה משפטם׳ אך המלים הראוים להלק כאלה המלים העליונים (מט), ע״כ לא יתכן להיות אראלם מהם ולא יעלה בהשבונם ולא ישתוה בפתרונם, על כי אשר חקת המשפט להיות אראל לבד והמ״ם לבד כמלים האלה, ואך לא תחלק המלה הזאת כה כי לא תקום מן המ״ם מלה, והפותרים לא חלקוה כי אם ארא לבד ולם לבד וכן לא יתכן׳ ועל כן אלה לדבריהם ומחלקותם ורפואתם לא יקום פתרון ולא ענין המהוה היטב ופתרון והיתה לי כאריאל כה הוא: אציק על ציון קרית חנה דוד עד היות שוכניה זבוחים ושחוטים והעיר מטבח אשיתנה מזבח׳

ארב ׳ מתחלק לב׳ מחלקות׳ האחד וארב לו וקם עליו (דברים יט יא) יארב במסתר (תלים י ט) בית ארבאל (הושע י יד) עם ארבות ידיו (ישע׳ כה יא) ענין מכמנים הם׳ השני הנה עשה ארבות בשמים (מ״ב ז יט) וארבת השמים נפתחו (ברא׳ ז יא) וכעשן מארבה (הושע יג ג) וביונים אל ארבתיהם (ישעיה ס ח) ענין חלונות המה.

ארבע ׳ וארבע הידות (בראשית מז כד) ארבעה הם קמני ארץ (משלי ל כד) ארבעים שנה (בראשית ה יג) כמשמעו׳

ארג ׳ מעשה ארג (שמו׳ כח לב) קלו מני ארג (איוב ז ו) וארגים חורי (ישע׳ יט ט) ענין המלה יורה עליה׳

ארגז ׳ ענינו כמו ארון׳ תשימו בארגז מצד (ש״א ו ח) כמשמעו׳

ארז ׳ כארזים עלי מים (במדבר כד ו) עץ ארז (שם יט ו) כמשמעו.

ארח. מתחלק לב׳ מחלקות: האחד אף ארח משפטיך (ישעיה כו ח) וארח לחברה (איוב לד ח) וכארח איש ימצאנו (שם לד יא) ארחי ורבעי זרית (תלי׳ קלט ג) והנה ארחת ישמעאלים (בראשית לו כה) הביטו ארחות תמא (איוב ו יט) לעשות לארח (ש״ב יג ד) מלון ארחים (ירמ׳ ט א) כלם מגזרת דרך ואורח׳ השני וארחתו ארחת תמיד (מ״ב כה ל) טוב ארחת ירק (משלי טו יז) ענין סעודה וכרה המה׳

ארך ׳ מתחלק לב׳ מחלקות: האחד ארך אפים (שמות לד ו) ארך החצר (שמות כו יח) יארכון ימיך (שם ד יב) ארך היריעה (שם כו ב)׳ השני וארכתך מהרה תצמיח (ישעיה נח ח) הנני מעלה לב ארוכה (ירמ׳ לג ו) ענין חובש ותרופה הם׳

ארמון ׳ כי ארמון נטש (ישעיה לב יד) פסגו ארמנותיה (תלים מח יד) פתרונו כפי ענינו אלמון וארמון וקריה ומדינה ועיר קרובים זה מזה׳

ארן ׳ מתחלק לשני מחלקות׳ האחד נטע ארן וגשם יגדל (ישעיה כד יד) פתרונו כפי ענינו׳ השני ויישם בארון במצרים (בראשית ן כו) ועשית לך ארון עץ (דברים י א) ענינו כמו ארגז (נ)׳

ארע ׳ לארעית גבא (דניאל ו כה)׳ ארץ בלשון ארמית ארעא כמשמעו׳

ארץ ׳ ארץ מצרים לפניך הוא (ברא׳ מז ו) ארצה כנען (שם יא לא) וכי תבואו אל הארץ (ויקרא יט כג)׳

ארש ׳ וארשתיך לי באמונה (הושע ב כב) אשה תארש (דבר׳ כח ל) בתולה אשר לא ארשה (שמות כב טו)׳

ארשת ׳ ארשת שפתיו (חלי׳ כא ג) כרשיון כורש מלך פרס (עזרא ג ו) ענינו יורה עליו כמו מבטא שפתים׳

אש ׳ מתחלק לששה מחלקות: האחד אש אוכלה הוא (דברים ד כד) ואש יצאה (במדב׳ טז לה) ואשם לא תבבה (ישעי׳ סו כד) אשי החלבים (ויקרא י טו) אשה ריח ניחוח (שם א ט) אשו הגדולה (דברים ד לו) כמשמעם׳

השני ואשישה אהת (ש״ב ו יט) ואהבי אשישי, ענבים (נא) (הושע ג א) סמכוני באשישות (שיר

המבאר

מט) סי׳ אין אופן אחר במעשה חלוק המלים כי אם במלים העליונים וזה לפי דעתו אינו חלוק כלל כאשר באר ברבריו שהוא כי אם ביניי לבד.

נ) בנו״ר השרש הזה מתחלק לב׳ מחלקות: אמנם בנלי״ח ארן וארון שני שרשים הם.

נא) רש״י: אשישי ענבים פירש מנחם נביעי יין.

(איוב טז יז) ראוי לומר אחוזה לך׳ וכמוהו ויזעקך (נחמי׳ ט כח) ראוי לומר ויזעקו אליך׳ ולא יכלו דברו לשלום (בראשי׳ לז ד) ראוי לומר דבר לו׳ בשלם הבשר (מ״א יח כא) בשל להם הבשר׳ מספר צעדי אגידנו (איוב לא לז) אגיד לו׳ פור עצמות חנך (תלי׳ נג ז) חנה לך׳ יבאני רחמיך ואחיה (שם קיט עז) יבואון אלי׳ וכהנה הרבה בתורה׳ ועוד יש להשיב אלו היה פתרון אראלם וענינו להגלות ולהָראות להם על דעת שתתחלק המלה לשנים כאשר הם אומרים היה על המחוקק המשכיל השם שכל מדרך נכוחה לחקות אֲרָא-לָם היה מתוקן המלה בפתיחת ריש אע״פ שלא ימצא לָם בלשון עברית, והיה הולה הפתרון להבדיל בין יַרָא יעקב כי יש שבר במצרים (בראשי׳ מב א) ובין יַרָא אליו (שם יח א) יֵרָא מלאך ה׳ אליו (שמו׳ ג ב)׳ ולא נכון לפתור כה כי לא דברה תורה בלשון הזה׳ והן [נ״א ואם] לרבריהם נחלק המלה לשתים ונשה אחרי הפותרים ההם כדבריהם היתכן לומר הן אראה להם כמו אֲהָוֶה להם, הֶיפֵּב לדבר כה, היש טעם לפתרון או פשר לענין, או משקלת למלין? הלא כה ארח חקת התורה בכל מקום אשר יפליא אלהינו לעשות, ובעשותו נוראות יָרָאה כבודו ותגלה גבורתו כאלה: וירא כבוד ה׳ (ויק׳ ט כג) וירא מלאך ה׳ (שמו׳ ג ב) עת נגלה [נ״א נראה] בחורב ברדת אשו הגדולה תחלה ממרום, וביום הראותו בפארן וזרחו משעיר ובחבערה ובמסה, ומי העמד בהראותו (מלאכי ג ב) [נ״ה ומי הביטו לראותו] הלא אלה יוכיחו׳ ועוד אם אמר יאמר המשען על אריאל כי שם מזבח אריאל ולא אראל, וההראל ארבע אמות (יחזק׳ מג טו) יוכיח׳ ואם אמר יאמרו הפותרים כי יש מלים אשר יחלקו לשנים כמו תלה ארץ על בלי-מה (איוב כו ז) וכמו בנו לתל-פיות (שיר ד ד) וכמו והיו דר-און (ישע׳ סו כד) ואראל כמוהם, חלילה לאנשי לבב להצדיק אותם להיות מלה בלשון עברית נחלקת לשתים, והמלין האלה אשר ישימון מוחלקין כה יקומו לאחת ולא יחלקו לשתים׳ ופתרון תלה ארץ על בלי-מה הולה ארץ על מישור ומגזרת המלה במתג ורסן עדיו לבלום (תלים לב ט) המתג והרסן והחח יישירו הפרד והסוס כמלמד הבקר ודרבן לצמדים׳ ואת אשר יאמרו בנוי לתל-פיות חלקו המלה לשתים וכן העמידו פתרונה שמו תל לבד ופיות לבד, ובהיות ככה אין למלה טעם ולא ענין ולא פתרון, הן נמצאת המלה מחולק׳ מבלי הועילות [נו״ו תועלת] ונחצה לשתים מבלי יתרון׳ ולא יכלתי להשיג איך ירעו הפותרים כי המלה טעונה מחלקות׳ ומה טעם הזה לבם לעשות כן אפס כי המלה סדורה כמשפט ודרושה כרת להיות תלפיות מגזרת מלפנו מבהמות ארץ (איו׳ לה יא) הוא המגדל הכנון לצדק ומשפט הנכבד, הבנוי לתלפיות בשבת כל המשכילים כי היא תפארת תהלתם, ויהי משפט תלפיות ככל המלים אשר תחלתם תיו אשר אינו יסוד׳ ויתכן להיות גם כה ענינו׳ כמגדל דוד צוארך בנוי לתלפיות: רצה לשבח גובה הענק ומועל [נ״ל מעל] הצואר, כי גבהו ורוממותו תאר היופי ונאות המראה, והמגדל הזה היה בנוי [נ״ו בנוי לתל] למשמרת הצופים הרואים את ארץ מרחקים, וגם יושבי תבל ושכני ארץ יחזוהו מרחוק כי הוא נשקף על כל פני ארץ׳ הן נמצא המגדל נכון גם לצופים גם לשכני ארץ גם ליושבי כפרים גם לעוברי דרכים על כן נשא המגדל לגבהה כתרן בראש ההר וכנס על הגבעה׳ כי גם ארחות הסוחרים והולכי נתיבות וגוי מסלות הולכים למבטו, ועוברי דרך ואולים *) לא יתעו כי המגדל תלפיות ולמודים המורים׳ גם נאה לדרוש וראוי לפרש כי גובה הענק הוא תפארת הראש׳ וכאשר חלקו הפותרים תל-פיות לשנים, ככה חלקו ד-ראון לשנים והעמידוהו מן די ומן ראיה: ואלו היה כה לא משׂ נוע המלה ולא נהפך תוכן נקידתה בעבור מקרה דבק המלה, ואלה לחרפות ולדראון יוכיח, בנפל יוד מהמלה או נקודה העומדת תחתיה אבל המלה אחת היא ופתרונה לפי ענינה׳ לדראון עולם למשואות נצח וכאלה הרבה בתורה מלים מחולקים ואינם נחלקים (פח)׳ ואם אמר יאמרו כי מחלקות המלים האלה כמו בשלם הבשר, וכמו ויזעקוך, ויצאוני,

המבאר

השמטה) רש״י על אור כשדים [נחמיה טו ז]: ומנחם פירש אור בקעה, וכן באורים כברו ה׳. כל חור ובקע עמוק קרוי אור. וכן על מאורת צפעוני [ישעיה יא ח] פירש״י׳ ומנחם פתר בו לשון נקב וחורי עפר וכו׳. עיין מחלק׳ הרביעי בשרש אה.

(פח) כלומר נראים כמחולקים ובאמת אינם מחולקים, וזק נרכבו מהפעל וחכיניו;

*) אולי ועולים או ואולם׳

אצבע · והוה באצבעו (ויקרא טז יד) כמשמעו ·

אצל · מתחלק לשני מהלקות : האחד אצל האיל (דניאל ח ז) אצל המזבח (ויקר׳ ו ג) ויסב מאצלו (ש״א יז ל) · השני ואל אצילי בני ישראל (שמות כד יא) ויאצל מן הרוח (במדבר יא כה) הלא אצלת לי ברכה (בראשית כז לו) ומאצילידה קראתיך (ישע׳ מא ט) ענין נשיאות המה · ונראה שאין מנוסתם על כל אצילי ידי (יחזקאל יח יג) אצילות ידיך (ירמיה לח יב) הם שרשי אזרוע מלמטה לפי הענין · כי יגיע ני הרים אל אצל (זכריה יד ה) יתכן להיות מגזרת אציליה (ישעיה מא ט) יגיע מקום נמוך למקום גבוה ·

אצעדה · אצעדה וצמיד (במדבר לא נ) ·

אצר · ואצרתיהם אמלא (משלי ח כא) ואשר אצרו אבתיך (מ״ב ך יז) יפתח ה׳ לך את אוצרו (דברים כח יב) ענין אחד להם ·

אר · מתחלק לשבע מהלקות : האחד יהי אור ויהי אור (בראשית א ג) פתח דבריך יאיר (תלים קיט קל) להאיר על הארץ (בראשית א טו) כל מאורי אור (יחזקאל לב ח) ענין נגה המה ·

השני, אריתי מורי עם בשמי (שיר ה א) ארוה כל עברי דרך (תהלים פ יג) נשים באורת מאירות אותה פה) (ישעיה כו יא) ענין לקיטה המה ·

השלישי · אורו מרוז (שופטים ה כג) במארה אתם נארים (מלאכי ג ט) ארה לי יעקב (במדבר כג ז) ענין קללה המה ·

הרביעי · אור כשדים (נחמיה ט ז) על כן בארים בבדו פה) ה׳ (ישעיה כד טו) על מאורת צפעוני (שם יא ח) מני בקעים וחגוים וצורים · וחר פתן (שם) יורה על מאורת צפעוני · ואור כשדים כה ענינו ויצאו אתם מאור כשדים מבקעת כשדים · וזה אשר יורה על הענין כי כה הוא · ויהי בנסעם מקדם וימצאו בקעה בארץ שנער וישבו שם (בראשית יא ב) ·

החמישי · ויאר את הלילה (שמות יד ך) ולילה אור בעדני (תלים קלט יא) יסיך ענן אורו (איוב לז יא) ויתכן להיות יחרנו (תלי׳ יח מז) ועצמו פז) (ירמיה ג יז) ·

הששי · ללקט ארת (מ״ב ד לט) כחם צחה עלי אור (ישעיה יח ד) ענין עשבים המה ·

השביעי · את האורים ואת התמים (שמות כח ל) · ויש מהלקת שמיני בלשון ארמית · וארו היוה אחרי (דניאל ז ה) וארו עם ענני שמיא (שם ז יג) וארו היוה רביעאה (שם ז ז) פתרונו לפי ענינו · לשון הנה המה ·

אראל · הן אראלם צעקו חוצה (ישעיה לג ז) הוי אריאל אריאל (שם כט א) וההראל (יחזק׳ מג טו) ומהאריאל (שם) והיתה לי כאריאל (ישעיה כט ב) · נראים המלים האלה כי לשון אחד וענין אחד להם · שם המזבח אריאל · ופתרון הן אראלם צעקו חוצה עת אשר נהרס המזבח הנקרא אראל צעקו ובכו אותו קוננו מקדשם ובכו אראלם וספדו מזבחם · ואם אמר יאמר השוען לא יתכן בלשון עברית צעקו אראלם ובכו אראלם, כי אם צעקו על אראלם ובכו על אראלם, יש להשיב ולומר יתכן כה וכה · אלה ענינים הנושים אל השתרון: ויבך אתו אביו (בראשית לז לה) ויבכו בני ישראל את משה (דברים לד ח) ויבכו את אהרן (במדב׳ ך כט) · ואם ישעון השוען כי האחים יתקנו [נ״ה יתכנו] את הענין ואינו בארואל פז), לספד לשרה ולבכתה (ברא׳ כג ב) יוכיח, וגם ויזעקך (נחמיה ט כח) יורה, וכמהו הרבה בלשון עברי [נ״א לרוב] ·

אנשי פתרון אמרו כי מלה זאת נהלקת לשנים אֲרָאֶה לָם, אמנם ידעתי כי יש מלים בלשון עברית אשר יחצו לשנים אך לא אראלם · כי אראלם אינו ממינים [נ״א ממינם] כי בהזקתו עומד וענינו נכון · ואלה קצות המלים הנהלקים לשנים · כי ארץ הנגב נתתני (יהושע טו יט) ראוי להיות נתת לי · וכמהו בני יצאוני ואינם (ירמיה י ך) ראוי לאמר יצאו ממני · וכמוהו אהוך שמע לי

המבאר

מד) ח״ל רש״י שם : באירות כמו ולא האירו מובחי חנם . וכן פתר דונש מהמת שהעצים יהיו יבשים יהיו נחים להדליק אבל מנחם פתר מלקטות כמו ארותי מורי וארוח כל עברי דרך השיב לו דונש והלא כתוב ביבוש קצירה ובענפים יבשים אין מלקטין פרי ע״ל .

מה) בכל הכ״י אשר לפני נמצא כבדו את ה׳ ,

מו) כונת מנחם היא כי כמו ששרש אור ויורה על דבר המוכר ר״ל על אור היום ועל החשך , יתכן להיות כמו כן כי שרש חרנ ושרש עגם יורו על רבר המרוכי עיין רש״י על ויחרנו מסנגרוניות׳ ורד״ק על זה האחרון עצמו .

מו) בכל הכ״י כתוב כאראלם בכ״ף ולי נראה לחקן באראלם ר״ל כי מלת את לא הקדימה את מלת ארואלם ,

(שמו' כו יח) היו עלי לטרח (ישע' א יד) ושכחת עמר בשדה (דברים כד יט) וכאלה הרבה בלשון עברית. דע כי המלים האלה וכמהם מהמלים המשולשים אשר משפטם כמשפט המלים האלה כל הווין הנכתבים במלים או הנקודה העומדת תחתם יחדו ישבוחו. ובהעלות ווי המלה יפתחו פא) כאלה: כגדל הסדך. את גדלך (דב' ג כד). אף ארח משפטיך, ארחי ורבעי זרית (תלי' קלט ג) קדש ישראל לה', את שם קדשי (ויקרא ך ג). בשת הפנים, הרפתי ובשתי (תלים סט ך). חשך אפלה, ור' יגיה חשכי (מ"ב כב כט): שרש ישי, שרשי פתוח אלי מים (איוב כט יט). חדש ימים, מדי חדש בחדשו (ישעיה סו כו). אזן המטהר, ותקח אזני שמץ מנהו (איוב ד יב). והביאו בניך בחצן, גם חצני נערתי (נחמיה ה יג). ערף ולא פנים. ואהו בערפי (איוב מז יב). את כל תקף, וכל מעשה תקפו (שם י ב). גרן ויקב, מגרנך ומיקבך (דברים מז יג). אכל בכסף תשבירני, ובמרבית לא תתן אכלך (ויקרא כה לז). עשר וכבוד, את כבוד עשרו (אסת' ה יא) מזרעי למלך, וקלל במלכו ובאלהיו (ישעי' ח כא). אין אמר ואין דברים, אם אמרי אשכחה שיחי (איוב ט כז), ארך היריעה, אמה ארכו (שם ל ב). ורחב חמש אמות, אמה וחצי רחבו (שמות כח י). ושכחת עמר בשדה. גם בין העמרים (רות ב מז). היו עלי לטרח, טרחכם ומשאכם (דברי א יב) וכאלה הרבה. וגדלו וקמצו לא במשקלתם. הן למדנו שאין אפניו מאופן.

אפס. מתהלק לשלש מהלקות: האחד כי אפס כסף (ברא' מז מו) יהיו כאין וכאפס (ישע' מא יב) כי אפס עריץ (שם כט ך) האפס לנצח הסדו (תלים עז ט) באפס עצים תכבה אש (משלי כו ך) כי אפס המץ כלה שד (ישעיה מז ד) כל שריה יהיו אפס (שם לג יב) כלם לשון אין המה. ויתכן להיות מגזרתם מאפסי ארץ (ירמיה מז יט) אפסי ארץ (דברים לג יז) תכלית ארץ.

השני, אפס כי עז העם (במדבר יג כח) אפס כי נאץ נאצת (ש"ב יב יד) ואפס את הדבר (במ' כב לה) ענינו כמו אך ורק. [נ"א אכן ורקין].

השלישי, מי אפסים (יחזק' מז ג) נראית מלה זו שהיא מהמלים גרועי אלף, כמו רבע מארבע, וסוך מאסוך, ופס ידא מאפסים פב). וכה ענינו לא היו מגיעים כי אם עדי כף רגל.

אפע. אפעה ושרף מעופף (ישעיה ל ו) תהרגהו לשון אפעה (איוב ך מז) והזורה תבקע אפעה (ישע' נט ה) ופעלכם מאפע (שם מא כד) היה רעה מפריצי חיות הנה, והפותרים יחלקו המלה לשנים כי אמרו אפע איננו מאפעה. כי פתרון אפע כמו אפס ואין, ולפי הענין נראה כי כלם שוים על כן נמשלה פעולת זרים ופעלי און וחמס לפעולת אפע, עכשוב, וכפירים, וצפעונים.

אפק. מתהלק לשני מחלקות: האחד אפיקי מים (תלים יח מז) לאפיקים ולגאיות (יחזקאל ו ג) כאפיקים בנגב (תלים קכו ד) פתרונו כפי ענינו. הם כנחל מוצאיו ומובאיו ומבועיו. השני ולא יכל יוסף להתאפק (בראשית מה א) ויתאפק המן (אסתר ה י) ומזיח אפיקים רפה (איוב יב כא) חגורת אבירים ירפה. מה יתרון לחופש נס אשר מתניו משנם בהיות אילותו מרפה ומזיח חגורתו. המזיח והחגורה והאזור והזר קרובי ענין הם.

אפר. מתהלק לב' מחלקות: האחד כי אפר כלחם אכלתי (תלים קב י) עפר ואפר (בראשי' יח כז) ותקח תמר אפר (ש"ב יג יט) האפר והדשן קרובי ענין הם. השני ויתחפש באפר (מ"א ך לח) ויסר את האפר מעל עיניו (שם כ מא) מיני מסוות וכסות המה. המכסים את הראש ואת הפנים זולת העינים לבדהן. ובלשון ערבי אל פנ).

אפריון. אפרין עשה לו (שיר ג ט) פתרונו לפי ענינו: ערש ומטה ואפריון נראין ענין אחד. ופותרים אומרים נזר הוא לחתן.

אפרח. ואפרחיו יעלעו דם (איוב לט לו) אפרחים או בצים (דברים כב ו) ענינו כמו גוזלים.

אץ. אץ לבא כיום תמים (יהושע י יג) והנגשים אצים לאמר (שמות ה יג) כי אץ לך הר אפרים (יחושע יז מז) ענינו כמו רחק.

המבאר

פא) נראה מכאן באר היטב כי נקודת הקמץ נקרא בפי מנחם גם בשם סתם. ובאמת הוא רק קמץ קטן.

פב) עיין צד 4 ע"ב.

פנ) בב': המבורג. לבדו נמצאו המלים האלה: ובלשון עברי [צ"ל ערבי] אל. ולא נאבח השם הערבי מה הוא ואולי הוא אלברקע או כרוסה לוח.

תיכון הוא ׳

אפוא ׳ אם כן איפוא (בראש׳ מג יא) אם לא אפו (איוב ט כד) מלה זו איננה נגזרת מיתר המלים והיא מיוחדת במתכונת כמשפטה, וולוי הענין לא נודע לה בנין, ופתרון איפא כמו כה ׳

אפל ׳ וישם מאפל (יהושע כד ז) ארץ מאפליה (ירמיה ב לא) חשך ואפלה (יואל ב ב) ענין מחשך הוא ׳ ונראה אפילות שהוא מגזרתם על דבר הענין ומקרהו והחמה והכסמת לא נכו כי אפילת הנה (שמות ט לב) ינן כי לא שלמדה האש המתלקחת על הזרעים אשר לא נצמחו ועל הדשאים אשר לא דשאו כי שמונים היו בתלמי אדמה עור באופל היו ולא יצאו לאור על כן נקראו אפילות ואם ישעון המועז לאמר כי פתרון אפילות כמו מלקושות והן זרעות מיוחדות ואין למלה דמיון בתורה יתכנו דבריו על כי יש מלים הרבה אע״פ שיש להם דמיונות למראה אינם מגזרתם ומצאנו לו דמיון בענין ובמראה בלשון משנה ׳ הא בחרפי הא באפלי (תענית ג״ב ׳ חגיגה כה״א)׳

אפן ׳ ואופן עגלה (ישעיה כח כז) אופן אחד בארץ (יחזק׳ א טז) אפן מרכבותיו (שמו׳ יד כה) האופנים ומעשיהם (יחזקאל א טז) לארבעתם אופניהם (שם י יב) ענין אחד להם ׳ ואין מגזרתם דבר דבור על אפניו (משלי כה יא) ׳ כי פתרונו מתוקן על פי הדבר ׳ ופתרון אופן אחד כמו גלגל אחד, ולו נגזר אפניו מאופן לא יצאה הוו מחוך המלה כי אם היה נאחז בתוכו כענין האחזו באופן ׳ כאשר יהיה האופן בתוך האופן (יחזקאל א טז) ובאופנים (שם א ך) ולאופנים (שם י ג) והאופנים (שם א יט) כלם נכתבים בו״ו או בנקודה הראויה להנקד העומדת תחתיה (לח) ׳ וזה אשר יורה כי אין אפניו מאופן ׳ והמדה הואת יורה עליה וזאת חקת המבדיל אשר בין שניהם ׳ יש מלים בלשון עברית אשר יש להם מדה אחת וקצב אחד ועקב נקודתם יבדלו ויחצו לשתי מחלקות, המלה אשר ממחלקה האחת המיוסדת כמשקלת רעותה לכל עברי פניה המלה ההיא לא תשתנה ולא תבדה מני קו והוי״ו הנעלה מן המלה ההיא לעת מקרה נכה יעלה מרעותיה ענין אחד ומשפט אחד לכלם ׳ לכל המלה אשר יהיה שמה האות ללכת ילכו האותיות ובהפרדם יפרדו לא יסבו בלכתן ׳ דע כי כל מלה מהמלים המשולשים משלש אותיות אשר תחלתם אל״ף או בי״ת או גימ״ל או אות מיתר האותיות מיוסד במלה יקדמנו וו והוא שני לו הם הם המלי׳ הבנוים על שני פנים לא יוכל המוסיף להוסיף עליהם ולא הגורע לגרוע מהם כי משפט הלשון כן הוקם ׳ המראה האחד ׳ ואופן עגלה (ישע׳ כה כז) אוצר נחמד ושמן (משלי כא ך) גזל אחד לה׳ (ויק׳ מז ח) שופר תרועה (שם כה ט) עולל ויונק (ירמיה מד ז) עולם חסד יבנה (תה׳ פט ג) מורג חרוץ חדש (ישע׳ מא טו) ותור וגוזל (ברא׳ טו ט) כי מוקש הוא לך (דברים ז מז) מופת נתתיך לגוים (יחזקאל יב ו) ונאלה הרבה כלם נגינתם [נ״א נגדין] (לט) מלרע וכה יתכנו המלים והם מאזני המלה משיכתם סמוכה לאחריהם [נ״א להתימתם] ׳ ע״כ לעת מקרה המלה לא יסורו וויהם ׳ אבל לא בכל מקריהם הנעשים לכל עברי פני המלה כי אם בפנים אחרים כמו אוצרותיהם מאוצר, וגורלי מגורל, ועולמי מעולם, ושופרות משופר, ועוליהם מעולל, ומורגים ממורג, וגוזליו מגוזל, ומוקשים ממוקש, ומופתי ממופת, ונאלה הרבה ׳ אפס לא כמקרה מלרע מלעיל כי המלים המשופים מלעיל משיכתם סמוכה לתחלתם על כן יעלו הווין לעת מקרה נאלה (מ) ׳ אף ארח משפטיך (ישעיה כו ח) קדש קדשים (שמות ל לו) בשת הפנים (דני׳ מ ז) שרש ישי (ישע׳ יא י) חדש ימים (בראשית כט יד) וחשך על פני תהום (שם א ב) אזן המטהר (ויק׳ יד יד) והביאו בניך בחצן (ישעיה מט כב) יוסף אמץ (איוב יז ט) ערף ולא פנים (ירמ׳ ב כז) את כל תקף (אס׳ ט כט) גרן ויקב (הושע ט ב) אכל בכסף תשבירני (דבר׳ ב כח) עשר ובבוד (משלי ג טז) אשר מזרעו יהן למלך (ויקרא ך ב) אין אמר ואין דברים (תלים יט ד) ורחב חמש אמות (יחזקאל מ ל) ארך החצר

המבאר

לח) פ׳ כי פעם יבאו בו״ו ופעם בלא ו״ו ואו תבא נקודה החולם תמורתו כבו ואת אפן תרכבותיו [שמות יד כה] ששם הוא חסר בלי ו״ו ׳

לט) בשני כ״י לונדון והמבורג נמצא נגדין, ואך בכ״י ווין בצאתי נגינתם ולא ידעתי אם השערת רש״בב היא או נוסח הכ״י דשם. אבל זה נראה כי מלה נגדין היה מורגלת בפי מהם כי כן מצאנוה גם בדף 4 ע״א ע״ש.

מ) פ׳ כל מלה שהיא ע״פ סֶעֶל ומלרע תבוא בו״י, ואם היא מלעיל תבוא בלא ה״י,

קשר אף לענין אחר : די כל אסיר וקים (דניאל ו ג) מן לאכר אסר על נפשו (במדבר ל ג) או אסרה אסר על נפשה (שם ל יא) :

אף : מתחלק לשבע מחלקות : האחד ואף גם ואת (ויקרא כו מד) אף לואת יחרד לבי (איוב לו א) אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש (במ' טז יד)

השני אף בהקבצו עם כי נהפך לענין אחר כאלה אף כי אכזי אעננו (איוב ט יד) אף כי אנוש רמה (שם כה ו) הנה אנחנו פה ביהודה יראים ואף כי גלך קעילה (ש"א כג ג) אבי דבר גדול הנביא דבר אליך הלא תעשה , ואף כי אמר אליך רחץ וטהר (מ"ב ה יג) הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה אשר בניתי (מ"א ח כג) הן צדיק בארץ ישולם אף כי רשע וחוטא (משלי יא לא) אף כי נתעב ונאלח (איוב טו טז) אף כי היין בוגד (חבקוק ב ה) אף כי לא אכל אכל היום העם הזה (ש"א יד ל) הן בעודני חי עמכם היום ממרים הייתם עם ה' ואף כי אחרי מותי (דברים לא כו) כלם בלשון הזה מדוברים וולתי מעט מזער אשר איננו נוטה אליהם : אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן (בראשית ג א) :

השלישי אפיתי על גחליו לחם (ישעי' מד יט) מאפה תנור (ויקרא ב יב) את אשר תאפו אפו (שמות טז כג) ומצות אפה (בראש' יט ג) חמץ תאפינה (ויקרא כג יז) :

הרביעי וישתחוו לאפיו (בראש' מח יב) אפים ארץ ישתחוו לך (ישע' מט כג) לאפי דור (ש"א כה כג) ענינו על פני דוד : מנה אחת אפים (ש"א א ה) נראה כי מגזרתם הוא ולענינם נוטה , מנה ראויה ונכבדה למראה ונחמדה לפנים ויקרה לעינים ויש בלשון ארמית מלה אשר יערכנה נפל על אנפוהי (דניאל ב מו) וכל אפיו [נ"א פניו] אינו מתורגם כי אם באפוהי :

החמישי אף להם ולא ירחזון (תהלים קטו ו) ויפח באפיו נשמת חיים (בראשית ב ז) ומיץ אף יוציא דם (משלי ל לג) והנם שלחים את הזמורה לאפם (יחזקאל ח יז) כמו נחירים :

הששי אספוני הבלי מות (תלים קיו ג) אספו עלי רעות (שם מ יג) כמו סבוני סבוני גם סבבוני (שם קיח יא) :

השביעי ואף ד' חרה בעם (במדבר יא לג) אפו מרף וישתמני (איוב טז ט) ישוב אפך ותנחמני (ישעיה יב א) אך שב אפו ממני (ירמיה ג לה) ענין קצף המה : והשוו הפותרים אף לאפאיהם (רב' לב כו) והעמידו אפאיהם מגזרת אף ונראית המלה כי אינה פתורה כדת ולא דרושה כמשפט האותיות , כי סברו הפותרים כי האלף יסוד במלה ואין כה דת המלים : כי אלו היה האלף יסוד במלה וגזרתה מאף היה על המחוקק מחקת משפט להוסיף אל"ף שני במה יסוב המלה אליו כאשר יקרה ליתר המלים אשר תחלתם אל"ף ליסוד המלה אשר לא יתכן למדבר להסב המלה אליו עד יספו אל"ף שני ויכפלו האלפין ובהשנות האלף תכון המלה היושב , אלף אחת ליסוד והשנית להסב המלה אליו , כאלה : אאזרך (ישע' מה ה) אאלפך (איוב לג לג) אאריך אפי (ישע' מח ט) אאמיצכם (איוב טז ה) ובאלה רבות : והפותר אפאיהם אם מגזרת אף ידיענו שתי טעיות נקבצו בפתרונו : הטעות הראשון על כי אין המלה מסובה באל"ף שני , והטעות השני על עזנו האל"ף התיכונה המיוסד' במלה : אבל יש באמתת נכוחה וממשפט הלשון להיות מוסב למדבר , והוא והמם אשר באחרית המלה מועדים לרבות , ובהיות ככה ישאר מן המלה ס"א אל"ף : ובהותר פא אלף נכון להיות אפאיהם מן פאה (ירמיה מ כה) ומפאת פני (ויק' יג מא) פאת קדמה (במד' לה ה) ותחלקם לפאה (נחמיה ט כב) וכה יהיה פתרונו אפאיהם אזרה אותם בגוים ואפאה אותם לכל רוח ופאה לו) וגם יתכן להיות אפאיהם אשימם פאת פני ויכלו ויתמו ומפתח האלפין יורה על ככה ולולא פתיחתם לא נכונו פתרוניהם : הפתרונים שניהם יוצאים ונראים ענינים וגזרת המלה אחת היא אבל הראשון קרוב מן האחרון :

אפד : ויאפד לו (ויק' ח ז) והשב אפודתו (שמות כח ח) ענין תוכן ותיכון : ויתכן להיות מגזרתם ויפע אהלו אפדנו (דניאל יב מה) ענין

המבאר

באדם הרי הוא כנקשר בקשורי עבותות . אסורים שם דבר של קשורים כמו ויפסר אסוריו [שופ' טו יד] קשוריו כן פירשו מנחם. לו) ת"ל רש"י שם . אפאיהם אפרתי בלבי אפאה אותם ויש לפרש אפאיהם אשיתם פאה להשליכם בעלי הפקר ודונמתי מצינו בעזרא ותתן להם ארץ שבעה גוים ותחלקם לפאה להפקר וכו חברו מנחם ע"ל .

ספינה הם ׳ השביעי אנא שא נא (בראשית ג יז) אנה ה׳ מלמה נפשי (תהלים קטז ד) אנה ה׳ כי אני עבדך (שם קטז טז) אנא ה׳ הושיעה נא (שם קיח כה) ׳ נא אנא ואנה ענין אחד להם והמלה בלה יסוד ואיננה מהמראות עקב האל״ף ׳

אנח ׳ יגון ואנחה (ישע׳ לה י) ויאנחו בני ישראל (שמות ב כג) אנחתה השבתי (שם כא ב) ענין דאגה המה ׳

אנך ׳ מתחלק לשני מחלקות : האחד אנכי ה׳ אלהיך (שמות ך ב) אנכי עשיתי ארץ (ישעיה מה יב) אנכי תכנתי עמודיה סלה (תהלים עה ג) ענינו כמו אני, והמלה הזאת איננה נגזרת כיתר המלים ולא תמצה הנה והנה ואינה מיעוטה רבוי ומיעוט ולא יוכל המדבר לרבות באנכי ולא למעט באנחנו ׳ השני הנה ה׳ נצב על חומת אנך ובידו אנך (עמוס ז ז) הנני שם אנך בקרב עמי ישראל (שם ז ח) מלה זו אין לה דמיון בתורה אבל ראויה היא להיות גרועת אל״ף כיתר המלי׳ הנקדמי׳ במחברת אל״ף כמו תמול מאתמול נחנו מאנחנו ׳ אז יקום פתרונו כפי ענינו הראוי להיות אנך מנכים, נאספו עלי נכים (תלי׳ לה טו) לאשישי קיר הרשת תהגו אך נכאים (ישעיה מז ז) ענין נפץ והרס הם ׳ על חומת אנך על חומת נפץ והרס ופרץ ובידו מפץ לשחת את העיר ׳

אנס ׳ והשתיה כדת אין אנס (אסתר א ח) וכל די לא אנס לך (דניאל ד ו) ׳

אנף ׳ אורך ה׳ כי אנפת בי (ישעיה יב א) נשקו בר פן יאנף (תלים ב יב) תאנף לנצח (שם עט ה) ובאהרן התאנף (רב׳ ט ך) הלעולם תאנף בנו (תהלים פה ו) אנפת תשובב לנו (שם ס ג) ענין קצף הם ׳

אנק ׳ הנאנחים והנאנקים (יחזקאל ט ד) האנק דום (שם כד יז) לשמע אנקת אסיר (תלים קב כא) מאנקת אביונים (שם יב ו) ענין זעקה המה ׳

אנש ׳ מתחלק לשני מחלקות : האחד אנוש כחציר ימיו (תלים קג טו) אשרי אנוש יעשה זאת (ישעיה נו ב) כמשמעו ׳ השני אנוש חצי בלי פשע (איוב לד ו) כי אנושה מכותיה (איכה א ט) עקוב הלב מכל ואנש הוא (ירמ׳ יז ט) כאבי נצח ומכתי אנושה (שם טו יה) ׳

אסוך ׳ כי אם אסוך שמן (מ״ב ד ב) ענינו מסוך לא סכתי (דניאל׳ י ג) ורחצת וסכת ושמת (רות ג ג) והכן הסכך (נחום ב ו) ושמן לא תסוך (דברים כח מ) ענין משחה מרקחה המה ׳

אסון ׳ ואם אסון יהיה (שמו׳ כא כג) וקרהו אסון (בראשית מד כט) ׳

אסם ׳ וימלאו אסמיך שבע (משלי ג י) יצו ה׳ אתך את הברכה באסמיך (דברים כח ח) ענין אוצרות וגנוזים הם ׳

אסף ׳ מי אסף רוח בחפניו (משלי ל ד) ואספו אספה אסיר על בור (ישעיה כד כב) אסוף בלי יבוא (שם לב י) הנ האסוף (שמות לד כב) והאספסוף (במדבר יא ד) הם הנקבצים הנסחפים והנלוים [נ״א והגלוים] על ישראל בצאתם ממצרי׳ ויהכן להיות מגזרתם אספי מארץ כנענתך (ירמי׳ י יז) סחורתך ׳ וידמה המלה לכנען בידו מאזני מרמה (הושע יב ח) ויהצוהו בין כנענים (איוב מ ל) כנעניה נכבדי ארץ (ישעיה כג ה) נראים דבריהם לולי הנון האחרונה שהיא אהרית עיקר, אבל בפנים אחרים כה הוא פתרונו שחי ואספי יותר מארץ שפלתך, ויהיה כנענתך מגזרת כי נכנע (מ״א כא כט) או או יכנע (ויקרא כו מא) ׳

אספות ׳ וכמסמרות נטועים בעלי אספות (קהלת יב יא) אומרים בעלי פתרון כי מלה ואת מגזרת סף השער (יהזקאל מ ו) ואמות הספים (ישעיה ו ד) נראין דבריהם לפי הענין ולפי דקדוקי המלה אינו כן ׳ כי אמנם יתכן להיות פשר כמשפט מכתבה ׳ אספות מגזרת אסופה הם המסמרות המאספים את הלוחות ומחזקים את הרבק הימב למען לא ימוט, להם נדמו רועי ישראל ושטריו ולהם נמשלו דבריהם, ודגשנות הפה יורה על ענינה ׳ כמו אֲפֻדָּה ׳ אֲבֻדָּה ׳ עֲבֻדָּה ׳ והדלתי״ן האלה ובלעדיהן אם יתפיון במלים נעשו פעולים ואם יגשון נעשו מפעלים לד) ׳

אסר ׳ אסרו הסוסים (ירמיה מו ד) ויאסר אזור במתניהם (איוב יב יח) לאסרך ירדנו (שופ׳ טו יב) אסיריו לא פתח ביתה (ישע׳ יד יז) אסורים ידיה לה) (קה׳ ז כו) ענין קשר המה ׳ ויש איסר לשון

המבאר

לד) ר״ל אם לא יבא דגש בתוך הדל״ת הוא פעל ואם דגש בהרכי הוא שם הנעשה מן הפעל . לה) ור״ל רש״י שם : ומשהחזיקה

אמן · מתחלק לד׳ מחלקות האחד אמונה אומן (ישעיה כה א) בנים לא אמון בם (דברים לב ך) ויהי ידיו אמונה (שמו׳ יז יב) האל הנאמן (דברים ז ט) וגם אמנה אחותי בת אבי (בראשית ך יב) כי האמנם ישב אלהים (מ״א ח כז) ענין אחד להם· ופתרון ויהי ידיו אמונה כמו נכונה· כלם שוים בענינם וביסודם מבלעדי אמנם אשר הוא נותה עמהם בענינם ויבדל מהם ביסודם על דבר הם״, וכמהו בלשון עברית רק וריקם· תם תמים ותמימים, שוים בענינם ושנוים ביסודם· השני מעשה ידי אמן (שיר ז ב) כל איש מלאכה נקרא אמן· השלישי כאשר ישא האמן את היונק (במדבר יא יב) והיו מלכים אמניך (ישע׳ מט כג) ויהי אומן את הדסה (אסתר ב ז) האמונים עלי רגולע (איכה ד ה) והשאהו אומנתו (ש״ב ד ד) כאשר היתה באמנה אתו (אסתר ב ך) ואהידה אצלו אמון (משלי ח ל) ותהי לי לאמנת (רות ד טז) כלם לשון גדול יונקים, [נ״א ענין גדול בנים המה]· על כן לא יתכן להיות מהם ויהי ידיו אמונה כאשר יאמרו הפותרים· הרביעי ואת האמנות (מ״ב יח טז)·

אמץ · מתחלק לב׳ מחלקות: האחד אמצה לי יושבי ירושלים (זכריה יב ה) ושהר ידים יוסף אמץ (איוב יז ט) וברכים כשלות אמצו (ישעיה לה ג) וברכים כרעות תאמץ (איוב ד ד) ותרא כי מהאמצת (רות א יח) ויהי הקשר אמץ (ש״ב טז יב) ענין חוק המה· השני סוסים ברדים אמצים (זכריה ו ג)·

אמר · מתחלק לג׳ מחלקות: האחד אומר אני מעשי למלך (תה׳ מה ב) אין אמר ואין דברים (שם יט ד) אמר לרשע צדיק אתה (משלי כד כד) האמור בית יעקב (מיכה ב ז)· כה פתרונו הקרוא בית יעקב המכונה בית ישראל לג) הגידה לי הקצר רוח ה׳· השני את ה׳ האמרת היום (דבר׳ כו יז) וה׳ האמיך היום (שם כו יח) יתאמרו כל פעלי און (תלים צד ד)· השלישי שנים שלשה גרגרים בראש אמיר (ישעיה יו ו) כעובת החרש והאמיר (שם יז ט) אמיר כאשל·

אמש · אמש אמר אלי לאמר (בראשית לא כט) הן שכבתי אמש (שם יט לד) ויוכה אמש (שם לא מב) ענין ליל אתמול המה·

אמת · אמת מארץ תצמח (תלים פה יב) כי אמת יהגה חכי (משלי ח ז) וה׳ אלהים אמת (ירמיה י י) הן אמת הפצת בטוחות (הה׳ נא ח) תתן אמת ליעקב (מיכה ז ך) על חסרך ואל אמיתך (תלי׳ קלח ב) קשנתי מכל החסדים ומכל האמת (בראשית לב י)· ענין קושט המה· וגם מלה זו חלקוה לשתים והיא ראויה לאחת·

אמתחת · אמהחת הקטן (ברא׳ מד ב) נסף איש בפי אמתחתו (שם מד א) באמתחתיכם (שם מג כג) וימצא הגביע באמתחת בנימין (שם מד יב)·

אן · מתחלק לשבע מחלקות: האחד אן הלכתם (ש״א י יד) עד אן תמלל אלה (איוב ח ב) עד אנה נאצוני (במדבר יד יא) עד אנה אשית עצות בנפשי··· עד אנה ירום איבי עלי (תלים יג יג) עד אנה ה׳ שועתי (חבקוק א ב) עד אנה ה׳ תשכחני נצח (תהלים יג ב) ענין אחר להם· אנה נפל (מ״ב ו ו) אנה אנחנו עולים (דברים א כח) אנה המה מולכות את האיפה (זכריה ה י) הענין ירחיקם כמעט והלשון אחת· השני ואנו ואבלו פתחיה (ישע׳ ג כו) ואנו הדיגים (שם יט ט) תאניה ואניה (שם כט ב) לא אכלתי באני ממנו (דבר׳ כו יד)· ענין עצבות ואבלות המה· השלישי אני יוסף (בראשית מה ג) אף אני בחלומי (שם מ טז) הן אני כפיך לאל מחומר קרצתי גם אני (איוב לג ו)· הרביעי אנה לידו (שמות כא יג) כי תאנה הוא מבקש (שופטים יד ד) ויהי העם כמתאננים (במדבר יא א) מה יתאונן אדם חי (איכה ג לט) כי מתאנה הוא לי (מ״ב ה ז) ענין עלילה המה· החמישי מרוב אונים ואמיץ כח (ישעיה מ כו) ולאין אונים עצמה ירבה (שם מ כט) מצאתי און לי (הושע יב ט) ואונו בשרירי בטנו (איוב מ טז) ידיו תשבנה אונו (שם ך י) ענין כח ועצמה המה· השישי אני תרשיש (מ״א י כב) אני שיט (ישעיה לג כא) ואני עשה המלך שלמה (מ״א ט כו) וישלח חירם באני (שם ט כז) וימצא אניה באה תרשיש (יונה א ג) ענין

המבאר

לג) בנ״ל כתוב ו״א קרואי בית יעקב ו״א משנה בית יעקב הגידה וכו׳·

מבלעדי הווין עומדה על עמדה ועל אמתה להיות פתרונה ככבש אלוף ככבש גדול לב) וְהָשֶׁוָה מגרעת הו״ך פה כמגרעת ווי המלים האלה: אדם פטדה וברקת (שמות כח יז) לשם שבו ואחלמה (שם כח יט) תרשיש שהם וישפה (שם לט יג) ראובן שמעון לוי ויהודה (שם א ב) משפט גר יתום ואלמנה (דברים כז יט) לא הָשָׁוָם כדת ואין כה משפט הלשון הלא זה ארח הסדר וכה משפטו באמרו לשם שבו ואחלמה לולי הוו של ואחלמה לא נגרעה וו משבו, וכמהו אדם פטדה וברקת לולי הוו של וברקת לא נחסר וו מפטדה, וכמהו ראובן שמעון לוי ויהודה לולי וו של ויהודה לא נחסר וו משמעון ולוי, וכמהו משפט גר יתום ואלמנה לולי וו של ואלמנה לא נחסר וו מיתום, ורוב הדברים והשמות הסמוכים כה זה אחר זה כה משפטם אבל לא יקרה מקרה זה לשני דברים כי אם לשלשה ומעלה: ולולי הווין אשר יחתמו המלים האחרונים לא נחסרו התיכונים, על כן ככבש אלוף לא יבא עמהם ולא יעלה במספרם: ולא יתכן להיות פתרונם כי אם כמכתבן ואני ככבש אלוף וגם יובל לשבוח יוכיח:

השלישי: החרש ואאלפך בינה (איוב לג לג) פן תאלף ארחותיו (משלי כב כה) כי יאלף עונך פיך (איוב טו ה) ענין לימוד הם: ויש מגזרתם מלין גרועי אלפין ואלה הם: מלפנו מבהמות הארץ (שם לה יא) וכמהו בנוי לתלפיות (שיר ד ד):

הרביעי: שגר אלפיך (דברים ז יג) האלפים והעירים (ישע׳ ל כד) באין אלפים אבוס בר (משלי יד ד) אלופינו מסובלים (תהלים קמד יד) לשון שוורים הם:

אלין: ותאלצהו (שופטים טז טז) אין למלה זו דמיון בתורה אבל ענינה יורה עליה: ותאלצהו כמו ותדחקהו ותציקהו:

אם: מתחלק לחמש מחלקות: האחד, אם הבנים שמחה (תהלים קיג ט) לאמתם יאמרו (איכה ב יב) לא תקח האם על הבנים (דברים כב ו) כמשמעו:

השני: אמה ארכו ואמה רחבו (שמות ל ב) אמה בצעך (ירמ׳ נא יג) באמת איש (דב׳ ג יא):

השלישי: אמתי בלהה (בראשית ל ג) את בתו לאמה (שמות כא ז) ותשלח את אמתה (שם ב ה) שתי האמהות (בראש׳ לא לג) לעיני אמהות עבדיו (ש״ב ו כ) ואמהתיה מנהנות בקול יונים (נחום ב ח), פתרון אמה כמו שפחה אבל נראין שתי לשונות אמתי ואמהותי:

הרביעי: שבחוהו כל האמים (תהלים קיז א) ראש אמות בית אב (במדבר כה טו) די כל עם אמה ולשן (דניאל ג כט): לאומים ואמים וגוים קרובי ענין המה:

החמישי: אם בחקותי תלכו (ויקרא כו ג) אם ישמעו ויעבדו (איוב לו יא) ואם לא ישמעו (שם לו יב) הענין יורה עליהם, אבל יש לאם מחלקות ותוצאות: אם תאבו ושמעתם (ישיעה א יט) ואם תמאנו ומריתם (שם א ך), מלת אם ענין אחד ומראה אחד לה: אבל בנטות אליה מיתר המלים יוציאוה ממשפטה וימשכוה אחרי ענינם ובסור מושיבה תשוב לענינה הראשון וכאלה הם המלים אשר ימשכוה: כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי (בראשית כח טו) לא אוכל עד אם דברתי דברי (שם כד לג) עד אם כלו לשתות (שם כד יט): וכאלה הרבה: וחלופם, אם ארץ מאפליה (ירמ׳ ב לא) אם יכין שאר לעמו (תהלים עח ך) אם בשרי נחוש (איוב י יב): וחלופם, אם ישמעו ואם יחדלו (יחזקאל ב ה): וחלופם, אם רחץ אדני את צאת בנות ציון (ישיעה ד ד) אם תקפל אלוה רשע (תלים קלט יט) וכאלה הרבה: וחלופם האם אין עזרתי בי (איוב ו יג) האם חמנו לגוע (במדבר יז כח) כי אם יש אחרית (משלי כג יח): נשוב לענין ראשון:

אמל: מה אמלה לבתך (יחזקאל טז ל) מה היהודים האמללים (נחמיה ג לד) אמללה יולדת השבעה (ירמ׳ טו ט) כי אמלל אני (תהל׳ ו ג) ענין חלש ורפיון המה, והפותרים חלקוה לשני מחלקות ראויה למיאד אחד הואיל והענין תלוי מן המלה.

המבאר

לב) ז״ל רש״י שם: דומש ויהודה בן קרוש פתרחו ככבש ושר כר׳ אלוף כמו שנר אלפיך. ואע״פ שלא מאמר ואלוף יש לומי כיוצא בו שמש ירח עמד ובולה. כסום עגיר כן אצטגף. ומנחם פחר ככבש אלוף כבש גדול ויונתן מסייעו כאומר בחור. עכ״ל. ועל נפל אשת [תהלים נח ט] אמר רש״י. ופירש מנחם ככבש ואלוף הוא שור אף כאן נפל ראשת עכ״ל. ונראה כי ס״ם נפל בדפוס וצ״ל שם ופירש מנחם בשם ר׳ יהודה בן קרוש ככבש ואלוף כמו ככבש ושור וכו׳.

השביעי • אלי כבתולה חגורת שק (יואל א ח) אללי לי (מיכה ז א) ענינו כמו הוי ונהי •

השמיני (כז) • כאלה ובאלון (ישעיה ו יג) כאלה נובלות עליה (שם א ל) כי תבשו (כח) מאלים אשר חמדתם (שם א כט) וקרא להם אילי צדק (שם סא ג) רבה אילנא ותקיף (דניאל ד ח) אילנא די חזיה (שם ד יז) •

התשיעי • נואלו שרי צען (ישעיה ים יג) אשר נואלנו (במדב' יב יא) נואלו כי לא ידעו דרך ה' (ירמ' ה ד) כי אויל עמי (שם ד כב) אולת קשורה בלב נער (משׁ' כב טו) ענין פתרונם הוללות וסכלות.

העשירי • אלילי כספו ואלילי זהבו (ישע' לא ז) קסם ואליל ותרמית לבם (ירמ' יד יד) רופאי אלל כלכם (איוב יג ד) ענין עצבים הם •

העשתי עשרה • אלו חיה אלף שנים (קהלת ו ו) אלו לעבדים ולשפחות (אסתר ז ד) פתרונו קרוב מן אם• אם חיה •

השתים עשרה • ואלו עיר וקדיש (דניאל ד י) [כמו] (וארו כט) חיוה אחרי תנינה (שם ז ה) פתרונו כמו הנה •

אלגביש • אבני אלגביש (יחזקאל יג יא) אבני ברד הוא כמשמעו •

אלוה • אלוה מהימן יבא (חבקוק ג ג) אלוה לא ישיב אפו (איוב ט יג) הוא השם הנכבד והנורא• ויש אלוה דיין ושופט כמו אלהים לא תקלל (שמ' כב כז) אשר ירשיעון אלהים (שם כב ח) ואתה תהיה לו לאלהים (שם ד מז) ויש אשר ענינו מלאכים, אני אמרתי אלהים אתם (תהלים פב ו) כי ראיתי אלהים פנים אל פנים (בראשית לב לא) להן אלהין די מדרהין עם בשרא לא איתוהי (דני' ב יא) •

אלה • אף כי נתעב ונאלח (איוב טו טז) יחדו נאלחו (תלים יד ג) פתרונו כפי ענינו נאלחו כמו נבאשו •

אלם • מתחלק לד' מחלקות: האחד או מי ישים אלם (שמות ד יא) תאלמנה שפתי שקר (תהלים לא יט) ולשונך אדבק אל חכך ונאלמת (יחזקאל ג כו) נאלמתי דומיה (תלים לט ג) נרחל לפני גוזיה נאלמה (ישעיה נג ז) אלילים אלמים (חבקוק ב יח) כלם כבדי פה וכבדי לשון המה •

השני • והנה אנחנו מאלמים אלמים בתוך השדה והנה קמה אלמתי (בראשית לז ז) נשא אלמתיו (תה' קכו ו) פתרונו כפי ענינו כמו אסר ואגר המה • וראוי להיות מגזרתם אלם צדק תדברון (תלים נח ב) •

השלישי • אלם הבית (יחזקאל מ מה) ואולם הכסא (מ"א ז ז) בין האולם ולמזבח (יואל ב יז) והאולם על פני היכל הבירת (מ"א י ג) • והויו המובא במלה איננה יסור, ואליו ואלימיו (יחזק' מ כא) יוכיח •

הרביעי • אולם הי' (ש"א כ ג) אולם אני אדרוש אל אל (איוב ה ח) ואלם כלם תשובו (שם יז י) ואולם לוז שם העיר לראשונה (בראשי' כח יט) ואולם שלח נא ידך (איוב א יא) מלה זו קרובה אל אמנם.

אלמג • אלמגים ואלגומים (דה"ב ט י) מין אחד הם, הם עצים אדומים הגדלים בים כמשמעו •

אלף • מתחלק לד' מחלקות: האחד הכה שאול באלפיו (ש"א יח ז) צאנינו מאליפות (תה' קמד יג) שובה י' רבבות אלפי ישראל (במד' י לו) כך פתרונו הרגיעה והניחה עמך ישראל • וכמוהו בשובה ונחת תושעון (ישע' ל טו)• ולא יוכל הפותר להצמידה מגזרת שובה (ל) על דבר הנותם במחנה.

השני • אלוף נעורי (ירמיה ג ד) ואת למדתי אותם אליך אלפים לראש (שם יג כא) אלפי הדל במנשה (שופ' ו טו) ואני ככבש אלוף יובל למשוה (ירמ' יא יט) פתרונו כפי ענינו כלם גדולים וראשים המה • ופתר יהודה בן קריש ככבש אלוף ככבש ואלוף העמיד אלוף מגזרת שגר אלפיך (דברים ז יג) יסף ויו בתחלת המלה וגם ויו שני בתוך המלה (לא) ואין לשניהם דרך לנטות על כי המלה

המבאר

כז) לעיל בשרש איל נראה כי מנחם הניח כי אלה ואלן ואילי ואלים הם בהראה החמישי בשרש איל.

כח) כן כתוב בנ"ה תבשו בחי"ו וקרוב מאוד כי כן היתה נוסחת כ"ק אשר לפני מנחם. וכן מצאנו הנוסח' הזאת מקוייסת בשרשי המרחיק ע"ש דף נ' ע"ד.

כט) בנ"ה כתוב ואלו תחת וארו • ובשארי כתבי יד אין זה הכתוב כלל. ואני הוספתי מלת כמו.

ל) פי' לא יתכן לפרשה מן שוב חורה ממעם חנותם במקום אחד אבל הוא מן שב כמו בשובה ונחת עיין שרש שב.

לא) כלומר בכלה אלפיך שמשפטה בלי ויו הוסיף ויו כאלו היתה אלופיך.

על הנביאים המתעים את עמי הנשכים בשניהם אין שלום (שם ח יא) . וכמוהו בענינו כה אמר ה׳ וקראו שלום (מיכה ג ה) .

אכף . ואכפי עליך לא יכבד (איוב לג ז) כי אכף עליו פיהו (משלי מז כו) הוא מגזרת כפופים (תלים קמו ח) ואכף לאלהי מרום (מיכה ו ו) . וכבר קדמו קצות המלים הגרועים אל״ף במחברת הזאת בתחלת הספר [עיין צד ד] .

אכר . אכר וצמדו (ירמיה נא כג) . בשו אכרים (שם יד ד) וקראו אכר אל אבל (עמוס ה מז) . כלם חורשי שדות ומשדדי תלמים ופתחי אדמה המה .

אל . לא נודע פתרונו בלתי ענין מחוותו למרבית פניו ורבי תוצאותיו . כי כל מלה אשר היא רבת פנים בעודנה לבדה ולא יסבוה מלים לא נודע פתרונה עד בא המסבר ויהלקנה כפי ענינה . ואל יפרד והיה לשתים עשר פנים . האחד אל אלהים ה׳ . השני ואל משה אמר . השלישי ואלה נולדו להרפא . הרביעי אל רבויא במשפט את עבדך . החמשי ויואל משה לשבת . הששי ויואל שאול את העם . השביעי אלי כבתולה חגורת שק . השמיני כאלה נובלת עליה . התשיעי נואלו שרי צען . העשירי אלילי כספו . האחד עשרה ואלו היה אלף שנים . השנים עשרה ואלו עיר וקדיש . אבל יש בנקידתם דקדוק ואין בו עזר על מחלקותם להוציאות פתרונם . אבל פתרונם על מחלקותם על פי ענין המורה עליהם .

אל הראשון . אל אלהים (יהושע כב כב) אל שדי (בראׁ יז א) אלי אתה אשתחוה (תהל׳ סג ב) מי כמכה באלם (שמות טו יא) הבו לה׳ בני אלים (תלים כט א) יש לאל ידי (בראׁ לא כט) בהיות לאל ידך לעשות (משלי ג נז) כלם ענין כח ואונים המה .

השני . ואל משה אמר עלה אל ה׳ (שמות כד א) אלי לאמר (בראׁ לא כט) אליכם אישים אקרא (משלי ח ד) או ידבר אליהו באפו (תהלים ב ה) שרשי פתוח אלי מים (איוב כט יט) השמחים אלי גיל (שם ג כב) תבא בכלח אלי קבר (שם ה כו), ויתכן להיות מגזרתם אל פשטתם היום (ש״א כז י) אל איזה מקום פשטתם היום , ויאמר דוד על נגב יהודה .

השלישי . אל נלדו להרפא כה) (דה״א ך ח) : אלה הדברים (דברים א א) לאנשים האל (בראׁ יט ח) כי את כל התועבת האל (ויקרא יח כז) ואמר לה אל מאניא (עזרא ה טו) .

הרביעי . אל תביא במשפט (תהל׳ קמג ב) אל תאמר לרעך (משלי ג כה) אל תלשן עבד (שם ל י) אל ארות הרעה הגדולה הזאת מאחרת אשר עשה לי (ש״ב יג יו) כה פתרונו : אל תעשה אדות הרעה הגדולה הזאת מאחרת אשר עשה לי , וכמוהו בענינו אל כי קרא י׳ לשלשת המלכים לתת ביד מואב (מ״ב ג יג) : וכמוהו קרוב מענינו אל אדני איש האלהים אל תכוב בשפחתך (שם ד מז) ענינו יורה עליו . ויש בתורה לשון רבוי ולשון מיעוט והענינים יורו עליהם והם כתובים במחברת על ספר .

החמישי . ויואל משה לשבת (שמות ב כא) : הואילו פני בי (איוב ו כה) הואל קח ככרים (מ״ב ה כג) הנה נא הואלתי (בראשית יח כז) כי היאיל הלך אחרי צו (הושע ה יא) : ויש בתורה סדרי מחוורת דרכי קוצר . גם אלה לחכמים כה) כמו אלה : קראן לו ויאכל להם (שמות ב ך) וכתיב אחריו ויואל משה לשבת . וכמו ואמר לה השלום לך השלום לאישך השלום לילד ותאמר שלום (מ״ב ד כז) , וכמו כואת וכואת דברה הנערה אשר מארץ ישראל (שם ה ד) ויאמר מלך ארם לך בא (שם ה ה) כו) וכאלה רבות .

הששי : ויואל שאול את העם (ש״א יד כה) אלה וכחש (הושע ד ב) ושמעה קול אלה (ויקר׳ ה א) את האלות האלה (במד׳ ה כג) ענין אחד להם .

המבאר

כד) מלת להרפא בכתבי קדש שלנו כתובה באל״ף ובכל כ״י המחברת נמצאה בה״א . וכן לעיל דף 9 ע״ב .

כה) מאמר גם אלה לחכמים לא יתבאר היטב בכאן. ואישר לומר כי מונחו היתה לפרש מלת אלה בפסוק גם אלה לחכמים [משלי כד כג] נ״ב לשון רצון וחפץ וא״כ היה לו לכתוב אותו קודם ויש בתורה .

כו) הן כונת המחבר בכאן לאמר כי לפעמים נמצאו מאמרים בתורה אשר בעבור הקיצור נשמטו בהם איזה ענין אבל מיבן הוא מתוך הסדר , כמו במשל הראשון . קראן לו ויאכל להם לא נאמר שם אם קראן אותו , אך מתשובתו ויואל משה מובן כי קראהו . וכן במשל השני אשר לא נאמר בכתוב שהנער ניחוי שאל את השונמית כאשר צוהו אלישע על שלומה ושלום אישה ושלום הילד , אבל מתשובתה ותאמר שלום יש להוציא כי הנער שאל את פיה ואמרה הן . אמנם לא ידעתי מה טוען המחבר במשל השלישי , הלא נמצא בכתוב בפורש ויבא ויגד לאדניו לאמר כואת וכואת וכ׳ , ומחר אחרי שמוע מלך ארם את דברי חמניח כתיב כי אמר לך בא . וא״כ מה נשמט בכתוב הוה עד שנצטרך לחבינהו מסדר הכתוב .

ה יז) · ואם אין מחני נא (שם לב לב) · אינו נדול (בראשית לט ט) · לשון לא המה · השני, מאין יבוא עזרי (תלים קכא א) מאין לי בשר (במד' יא יג) מאין אבקש מנחמים לך (נחום ג ז) מאין נחזי (מ"ב ה כה) מאין אושיעך (שם ו כז). [כלם לשון איה המה · עין לעיל שרש אי] ·

איש · אליכם אישים אקרא (משלי ח ד) מי האיש הירא (דברים ך ח) · נבזה והדל אישים (ישעיה נג ג) איש כי ידר נדר (במדבר ל ג) אישה יקימנו ואשה יפרנו (שם ל יד) · ואם בית אשה נדרה (שם ל יא) ויל אתה אישה (ש"ב ג מז) איש האשה (שופטי' ך ד) ענין בעל · לאיש שתים חוברות איש (יחזקאל א יא) איש אל עבר פניו (שם א מ) · איש לא נעדר (ישעיה מ כו) · [ענינם כל אחד או אין אחר · (יעמאלנ ווי נישמאנד) ·

אישון · שמרני כאישון בת עין (תה' יז ח) יצרנהו כאישון עינו (דברים לב י) ·

איה · איתי גברין יהודאין (דניאל ג יב) האיתך כהל (שם ב כו) לא איתי אנש על יבשתא (שם ב י) איתי גבר (שם ה יא) · לשון יש המה ·

איתן · איתן מושבך (במדבר כד כא) אל נחל איתן (דברים כא ד) · לפנות בקר לאיתנו (שמו' יד כז) והאתנים מוסדי ארץ (מיכה ו ב) באיתן קשתו (בראש' מט כד) · פתרון אחד להם · והם ענין אומץ והוקף ·

פתר אנקלוס בותשב באיתן קשתו · "ושוי בתוקפא רוחצניה" · ויתי כראות יהודה בן קריש מפתח פתרון אנקלוס באמרו [בראש הרגומו בפסוק הזה] "ותבת בהון נביאותיה" האשימו הנם ויחשב בלבו כי הוא פתרון ותשב באיתן קשתו · ואמנם השוהו וישיאוהו קרבת המלים, ותשב קרוב לותבת, באיתן קרוב לבהון, קשהו קרוב לנביאותיה, ואפס כי לא הענין כאשר דמה ולא הפתרון כאשר זמם · אבל אנקלוס בפתהו דברי פתרוניו הרחיב את הפתרון לבאר ענינו · רבה פני מליצתו ויוסף על מדת דברי הנבואה להקריב פתרונו ללב למען ישמעו קוראיו וממוצא הדבר ישכילו · "ותבת בהון" אין לו מקום בפסוק וגם "על דקיים אורייתא בסתרא" אין לו מקום בפסוק · וזה יורה כי לא בא כי אם להרחיב הפתרון עד אשר יתישב היטב · ואלו דקדק יהודה הקר שכלו וענין סברתו לא פרץ גדרו ולא הניא פתרונו ולא השיג גבולו אשר לא כדת · אקצר מבטא לשון ואשוב לענין ראשון ·

אך · אך אשר יאכל (שמות יב מז) ואך את דמכם (בראש' ט ה) · אך ורק קרובים הם זה מזה אבל לשון בלשון לא יפתר היטב ·

אכזב · בתי אמיב לאכזב (מיכה א יד) היו תהיה לי כמו אכזב (ירמיה טו יח) ענינו יורה עליו · גזרתו מן כזב מלה גרועת אל"ף ·

אכזר · לא אכזר כי יעורנו (איוב מא ב) · אכזרי המה ולא ירחמו · (ירמיה נ מב) · אכזריות חמה (משלי כז ד) ועכר שארו אכזרי (שם יא יז) פתרונו לפי ענינו ·

אכל · מתחלק לב' מחלקות: האחד די אכלו קרצוהי (דניאל ו כה) ואכלו קרציהון (שם ג ח) לשון רכילות בלשון ארמית · לא תלך רכיל (ויקרא יט טז) מהרגמינן לא תיכול קורצין · השני, אובל בכסף השבירני (דברים ב כח) כל אכל תחתיב נפשם (תלים קו יח) וגערתי לכם באכל (מלאכי ג יא) · כאשר יחלם הרעב והנה אוכל (ישעיה כט ח) ·

אכן · אכן נודע הדבר (שמות ב יד) אכן חלינו הוא נשא (ישעיה נג ד) אכן רוח הוא באנוש (איוב לב ח) · אכן לשקר מגבעות (ירמיה ג נג) אכן יש ה' במקום הזה (ברא' כח טז) · פתרונם כפי ענינם · כי המלים האלה לא יצטרפו ולא יגזרו ולא פתרונם כי אם לפי ענינם ·

ופתרון אכן לשקר מגבעות כה הוא: בשוב ישראל לאלהים כה יתודו, אמנם אותה העבודה אשר עבדנו לאלהי נכר ופסילי זרה נסכי הרים וקטרי גבעות שקר ותעתועים והבל הבלים היו בידינו וכמוהו בענינו אליך גוים יבאו מאפסי ארץ ויאמרו אך שקר נחלו אבותנו הבל ואין בם מועיל (ירמיה טז יט) אכן הנה לשקר עשה עט שקר ספרים (שם ח ח) לשוא התניל אלהינו תורת אמת לעם מרי ולריק למדם הקיו אכן השא השאת לעם הזה ולירושלים לאמר שלום היה לכם ונגעה הרב עד הנפש (שם ד י) · ריב לירמיה עם ה' וכה היה מתוכח ואומר: ינן השימות עמך בנביאי שקר אשר אמרו להם שלום יהיה לכם ולא כליתם והארכת להם עד אשר נגעה הרב עד הנפש והנביאים הנבלים כה אומרים לתועי לבב וידפו את שבר בת עמי על נקלה לאמר שלום שלום

שקופים אטומים (מ״א ו ד) ענין סתימה המה ׳

אטון ׳ הסבות אטון מצרים (משלי ז טז) ׳ אין למלה זו דמיון בתורה ופתרונו לפי ענינו אטון כלילת פא) מצרים. אבל בלשון ארמית כמוהו ואת פיתריהם (שמות לה יח) ויח אסוניהון ׳

אטר ׳ איש אטר יד ימינו (שופטים ג טו) ענינו יורה עליו: איש שמאלי איש כבד ימין, לא היתה ידו הימנית מושלה ולא היה לוחם כי אם בשמאלית ׳ והענין יורה כי שמאלי היה בחגרו החרב מצד הימין על ירך ימינו נמצאת ידו הימנית כבדה וסגורה ׳ וכמוהו ואל תאטר עלי באר פיה (תלים סט טז) ׳ אל הסגר ואל תכבר ׳

אי ׳ מתחלק לחמש מראות: המראה האחד אי הבל אחיך (בראשי׳ ד ט) אי זה ספר כריתות (ישעיה נ א) אי אלהימו (דברים לב לז) אי הנית המלך (ש״א כו טו) אי זה הדרך יהלך אור (איוב לח כד) כלם פתרון אחד להם אי כמו איה ׳ ואיכה, ואיו, ואים, ויש כמלה הזאת בלשון עברית איך ואיכה ואיככה ׳ אן ואנה ׳ הלו הלוז והלזה ׳ אל ואלה, אי ואיה, אין ההא״ן עשוין לפתרון כי אם לציחצה הלשון ׳ המראה השני, ואמר יושב האי הוה (ישעיה ד ו) בארים כבדו ה׳ באיי הים (שם כד טו) הלילו ישבי אי (שם כג ו) אי כפתור (ירמ׳ מז ד) עתה יהדו האין (יחזקאל כו יח) ׳ האיים הרחקים (ישעיה סו יט) ׳ איים רבים סחרת ידך (יחזקאל כז טו) הם יושבי כפרים סביבות הים ׳ המראה השלישי ׳ אי לך ארץ (קהלת י טז) ואי לו האחד שיפל (שם ד י) ׳ אוי לחם (הושע ז יג) אויה לי (תה׳ קך ה) ׳ המראה הרביעי, אי כבוד אמר (ש״א ד כא) ׳ ימלט אי נקי (איוב כב ל) ׳ ולרוזנים אי שכר (משלי לא ד) ׳ לשון אין הפה ׳ ופתרון ולרוזנים אי שכר לא נאוה לרוזנים שתה שכר פן ישכח חקי אלהים וישנה משפטיו ויכלף דברי אמת ויתכן להיות מגזרתם אי לואת אסלה לך (ירמ׳ ה ז) ׳ ופתרונו לא לואת אסלה לך כב)׳ המראה החמישי, וענה אים באלמנותיו (ישעיה יג כב) ופגשו ציים את אים (שם לד יד) ענינו יורה על פתרונו הם מיני חיות ׳

איב ׳ ואיבה אשית (ברא׳ ג טו) ׳ ואיבתי את אויך (שמות כג כב) ׳ איבת עולם (יחזק׳ כה טו) ׳ מגזרת אויב הכיה ׳

איד ׳ איך אלך (ש״א יו ב) ׳ איכה אשא לבדי (דברים א יב) ׳ איככה אוכל וראיתי (אסתר ח ו) ׳ ענין אחר וגזרה אחת להם ׳

איל ׳ מתחלק לחמש מהלקות: האחד איל תמים מן הצאן (ויקרא ה טו) ׳ והנה איל אחר נאחז (בראשי׳ כב יג) ׳ ואילי צאנך (שם לא לח) ׳ איל המלואים (שמות כט לא) ׳ השני, אילותי לעזרתי חושה (תלים כב ך) ׳ כגבר אין איל (שם פה ה) אילי מואב (שמות טו טו) ׳ אילי נביות (ישעיה ס ז) ׳ ענין כח ומעוז הכיה ׳ ויתכן להיות מגזרתם על אילת השחר (תהלים כב א) נב) ׳ השלישי, דאיל מזורת חמשית (מ״א ו לא) ׳ ואליו ואילמיו (יחזקאל מ כא) ואל איל החצר (שם מ יד) ואל איל תמרים (שם מ טו) ׳ אחד מפו ואחד מפו אל אליו (שם מ טו) ׳ עד איל פארן (ברא׳ יד ו) ׳ ענין אחר להם מפתח ענול בבנין ׳ הרביעי, איל ועבי (דברים יד ה) ׳ לעפר האילים (שיר ב טז) כי גם אילת בשדה (ירמיה יד ה) אילת אהבים (משלי ה טז) אילה שלוחה (ברא׳ מט כא) כאיל תערג (תלים מב ב) כמשמעם ׳ החמישי, וקורא להם אילי הצדק (ישעיה סא ג) כאילים אשר חמדתם (שם א כט) הנחמים באלים (שם נו ה) ׳ ענין שיהים ואלונות הם ׳ ומגזרתם כאלה נובלת עליה (שם א ל) תחת האלה (ברא׳ לה ד) כאלה וכאלון (ישעיה ו יג) ׳

אים ׳ חוד נחרו אימה (איוב לט ך) ׳ את אימתי אשלח לפנין (שמות כג כז) ׳ עליו אמים (איוב ך כה) אים ונורא (חבקוק א ז) ׳ כל פחד ואימה ענין מורא הכיה ׳

אין ׳ מתחלק לשני מהלקות: האחד אין קדוש כי״י כי אין בלתך (ש״א ב ב) ׳ מאין עוד פנות אל המנחה (מלאכי ב יג) ׳ כי אינם יודעים לעשות רע (קהלת ד יז) כי אם אינך משלח (שמות

המבאר

כא) מלת כלילת כתובה בכל הכ״י אשר לפני.

כב) וז״ל רש״י שם: יבלטו אי נקי אין נקי מבני אי מכבוד אין כבוד וכן וגרונים אי שכר אין שכר אין נאוה להם שכרות שלשתן חברן מנחם בכהלקה אחת. בב״ה נוסף כאן תהלים האלה: הוא קריב לפתרון מכלם, וזה לשון רש״י שם: שבא לואת אסלה לך,

ומנחם פירש אי מכבי אין ע״כל.

נב) וז״ל רש״י שם: ומנחם פתר אילת לשון בעיו כמו אילותי לעזרתי חושה, השחר לשון שחרית. ומנחם פתר לשון בקור כמו שוחר טוב יבקש רצון וכמו לשחר פניך. ע״כ,

ועומדים בצורתם לנגדך מראה כל צורה ותבנית כל רקמה וגולם כל תמונה העתידים להעשות בתבנית הברואים ובתמונת העשוים גלוים לפניך ׳ על כן אמר ימים יצרו ימי האדם עוד יוצרו והיו עוד יבראון ואין לו יום אחד בהם מכל ימי חייו והוא ראה את האדם בצורתו ובדמותו בטרם בא עתו לעולם ומשפט ענין זה כמשפט ירמיה הענתותי אשר אמר לו ׳ בטרם אצרך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך נביא לגוים נתתיך (ירמיה א ה) ׳ הנה נמצא ידוע האדם בטרם הבראו ומקודש בטרם יציתו ׳ וכזה משפט הגבורה וזרך הפליאה לראות הבא כמו בא והיציר כמו יוצר ׳

אחו ׳ ואחותי באוניכם (איוב יג יז) ואחוית אחידן (דניאל ה יב) לשון אגדה המה ׳ ומהם אחוך שומע לי (איוב טו יז) כתר לי זעיר ואחוך (שם לו ב) לילה ללילה יהוה דעת (תהלי׳ יט ג) כלם גרועי אלפין המה ׳

אחידן ׳ לשון ארמית מפשר חלמין ואחוית אחידן (רנ׳ ה יב) ׳ חידות ואחירן ענין אחר להם ׳

אחז ׳ אחז בערפי (איוב טז יב) חיל אחזו (שמות טו יד) ׳ אחזוני חרב (שיר ג ה) ׳ אטורי שיאחז (תלים קלו ט) ׳ תקח אחר אחז (במד׳ לא ל) ׳ ואחזו בזנבו (שמות ד ד) ׳ כלם ענין אחד להם קרובים לתפישה ׳

אחלי ׳ אחלי אדני לפני הנביא אשר בשמרון (מ״ב ה ג) ׳ אחלי יכנו דרכי (תהלים קיט ה) ׳ שניהם שוים בפתרונם ואין להם דמיונות ולא נודעה יסורתם ופתרונם לפי ענינם ׳ אחלי אדני הפצי אדני ורצוני לפני הנביא ׳ ופתרון אחלי יכני דרכי מאויי ורצוני וחשקי שיכונו דרכי ׳ ופותרים אומרים מלה זו גזורה מן ויחל משה (שמות לב יא) ׳ ומן שני צדי המלה לא יתכן כה , הצד האחד על הבאת האלף במלה , והצד השני על כי לא יתכן בלשון עברית להיות מלה זאת לבדה כי אם עם פני כאלה ׳ ויחל משה את פני ד׳ אלהיו (דה״ב ג לג יב) חלו נא פני אל (מלאכי א ט) חליתי פניך בכל לב (הה׳ קיט נח) לחלות את פני ה׳ (זכריה ז ב) כלם נמצאו כמשפט הזה ׳

אחמתא ׳ והשתכח באחמתא (עזרא ו ב) פתרו בו אנשי פתרון הכלי העשוי לספרים ולאגרות וגליונים והעמידוהו מגזרת חמת מים (בר׳ כא יד) ׳ ואל״ף אשר במלה איננה עקר כיתר האלפין אשר בלשון ארמית ד) ׳

אחר ׳ מתחלק לשלש מחלקות ׳ האחד ולא אחר הנער (בראשית לד יט) ׳ אל האחרו אתי (שם כד נו) מדוע אחרו פעמי מרכבותיו (שופט׳ ה כח) הקשיבה ועשה אל תאחר (דניאל ט יט) ואחר עד עתה (בראשית לב ה) ׳ כלם לשון בוש המה ׳ השני אחור וקדם צרתני (תלים קל״ט ה) והסג אחור משפט (ישעיה נט יד) ׳ השיב אחור ימינו (איכה ב ג) ׳ ופניהם אחורנית (בראשית ט כג) ׳ ויפל רכבו אחור (שם מט יז) ׳ נראים שני המראות האלה כי מגזרה אחת הם ׳ אבל ענינם יתחיקם במעט ואין הרחקתם מרחק , השלישי אחר מהרו (תהל׳ סז ד) לא תשתחוה לאל אחר (שמות לד יד) ׳ לא יהיה לך אלהים אחרים (שם כ ג) ׳ ושם אלהים אחרים לא הזכירו (שם כג יג) ׳

אחשדרפנים ׳ ואל האחשדרפני׳ והפחות (אסתר ח ט) ׳ הם מגרולי רואי פניו ׳

אחשתרן ׳ אחשתרנים (אסתר ח י) ׳ הם סוסים הרצים ׳

אט ׳ מתחלק לב׳ מחלקות ׳ האחד ואני אתנהלה לאטי (בראש׳ לג יד) כמו נחת , ויהלך אט (מ״א כא כז) ׳ פתרונו בפי ענינו כמו יחף ׳ השני ואל האטים ואל האבות (ישעיה יט ג) מיני כשפים הם ׳

אטד ׳ בטרם יבינו סירתיכם אטד (תלים נח י) ׳ ויאמרו כל העצים אל האטד (שופ׳ ט יד) ׳ ויבאו עד גרן האטד (בראשית נ י) ׳ מיני חוחים [נ״א קוצים] המה ׳

אטם ׳ אטם אונו (ישעיה לג טו) כמו פתן חרש יאטם אונו (תהל׳ נח ה) אטם אזנו משמוע (ישע׳ לג טו) אטם אזנו מזעקת דל (משלי כא יג)׳

המבאר

ד) ח״ל רש״י שם ׳ אחמתא . פתרו כן אנשי הפתרון שהוא כלי העשוי לאגרות וגליונים ולספרים והעמידוהו מגזרת חמת המים האלף אשר בחיבה אינה עיקר כיתר האפלים אשר בשאר לשון ארמית עכ״ל . ולא נזכר בשם ממש . והקורא יראה כי שתי שניאות נכנסו בלשון רש״י אם מצד שהיה לפניו נוסחת מחברת משובשת או מצד המדפיסים . ובמקום פתרו כן צ״ל פתרו בו . ובמקום המלים צ״ל האלפין . עיין לעיל שרש אוא , גם זה לדעת כי רק בהעתקת האסבורנ נמצא האלפין כנגדן , וביתר ההעתקות נמצא המלים .

אזר · אאזרך ולא ידעתני (ישעיה מה ה) · אזרו חיל (ש״א ב ד) · אזר נא כגבר חלציך (איוב לח ג) : כאשר ידבק האזור (ירמיה יג יא) : ותאזרני חיל (תהלים יח מ) מצאו השותרים ותזרני חיל וסברו שהמלה גרועת אלף והמלה סדורה כמשפט · אך בהיות ותאזרני מגזרת אזור · והזרני מגזרת זר והב (שמות כה יא) : ונמצאו המלים שלמות והענין אחר · וגם כה עשו לוירפו את שבר בת עמי (ירמיה ח יא) : סברו שהמלה גרועת אל״ף ונראת המלה שהיא עומדת על משפט אך בהיות וירפו מן תרופה : וירפאו מן רפאות : וגם כה אמרו בכי נצו וגם נעו (איכה ד טו) : סברו שהמלה גרועת אל״ף הרחיקו המלה מן תנו ציץ למואב כי נצא תצא (ירמיה מח טו) : והקריבוה אל נאצות (נחמיה ט יח) : וכי נאצו (במד׳ טז ל) : ולא נכון לפתר כה · על כי נצו יורה על נעו , ונעו יורה על נצו : ופתרונם כי עפו וגם נדדו · ופתרון תנו ציץ למואב תנו כנף למואב כי עוף תעוף : וגם כה תקנו בפן יפקד עליה (ישע׳ כו ג): סברו שהמלה חלופת אותיות , והחליפו יוד באלף וכן פתרו המלה : ואין המלה כאשר יומו ולא פתרונה כאשר דמו : ואם בא יבא השותר בכל המלים אשר אינני משיג ובהעלם ממנו שכל המלה למצוא פתרונה ולעמור על ענינה עד הגריעו אותה והחליפו אותיותיה או ספות על יסודה נמצאו מעמקיו מישור ונקלו התחתיו וממציא פתח לכל בודה אבל המלה סדורה כדת כתובה כמשפט וכה פתרון ענינה : וזה תחלת הענין , ביום ההוא יפקר ה׳ בחרבו הקשה והגדולה והחזקה על לויתן וגו׳ (ישעיה כז א) : ויהי בכרות אלהינו האויבים האלה ויתמו מן הארץ , ביום ההוא כרם חמד ענו לה (שם כז ב) אז בהיות הכרם נדורה באין פרץ יאשורוה איים ולאמים ויקראוה כרם חמר : ואני נצרה לרגעים אשקנה פן יפקד עליה (שם כז ג) : אני י״י אצרנה תמיד פן יפקד עליה האויב על כן פקדתי על לויתן שלא ישחית הכרם : פרשה זו סמוכה לענין ראשון אפס כי לא תהיה הכרם נצורה גדורה ועזוקה כי אם עד תם כח לויתן ועזו התנין · אבל מצאנו בכל קריות ספרד בספרים המוגהים מהם אשר הבדיקו [נ״א הבקיהו] אנשי לבב מביני מדע פן יפקד עליה ובקריות מבריא פן אפקד עליה ואין מי יתבונן הנכוחה זולתי אלהים ·

אזרח · כאזרח מכם יהיה לכם (ויקרא יח לד) : כגר כאזרח (שם כד מז) · ומתערה כאזרח רענן (תלים לז לה) : פתרונו כאזרח רענן מתלחלח ומצמיח כאשל הנשרש ואזרח מאזרחי בני אדם אנשי שרשים המה יח)·

אח · מתחלק לר׳ פנים : האחד היש לכם אב או אח (בראׁ׳ מד יט) : הלא אה עשו ליעקב (מלאכי א ב) : השני ואת האח לפניו מבערת (ירמיה לו כב) : אל האש אשר אל האח (שם לו כג) : ענינו יורה עליו כלי גחלים העשוי לאש : השלישי האח האח ראתה עיננו (תלים לה כא) : יען אשר אמרה צר על ירושלים האח (יחזקאׁ׳ כו ב) : אה עשויה לברק (שם כא ד) : המלה הזאת איננה נזורה כיתר המלים והיא כמשמעה תאמר לעת רבות משוש · הרביעי ישגא אהו בלי מים (איוב ח יא) : ותרעינה באחו (בראׁ׳ מא ב) : בין אהים יפריא (הושע יג טו) : הם מקומות הנעשבים והנדשאים מזיבי מים על ידי יאורים ואגמים ·

אחד · אחד היה אברהם (יחזקאל לג כד) · כימים אחדים (בראׁ׳ כז ד) : התאחדי הימיני (יחזׁ׳ כא כא) : ולא אחד בהם (תהלים קלט טז) כמשמעם יט)· ופתרון ולא אחד בהם כה הוא : גלמי ראו עיניך ועל ספרך כלם יכתבו ימים יצרו ולא אחד בהם : בקש המשורר להודיע עוז אלהינו ופלאי מפעליו ואך גלוים לו העתידות מרם תצמיחנה והנאות טרם תבאנה באמרו גלמי ראו עיניך גלמי ורקמתי תביניתי וצורתי בטרם הולדי ובטרם עליתי במחשבה וטרם בואי לעולם ראו עיניך ועל ספרך כלם יכתבו גם כלם בטרם הבראם יהדו גלוים לפניך ימים יצרו ולא אחד בהם כל מעשה האדם ויכלית הימים גלוים לפניך כאלו יצרו כבר אע״פ שלא היה אחד מכלם ולא היה עדיין באחד בעולם ואלו הם פלאים מפעולות אלהים ומשפט נבוראיו שעתידות נלויות לפניו טרם תבאנה וכן הוא בטרם אצרך בבטן עכ״ל. ולא הזכיר את פנחם . ומכאן נראה כי טעות נפל בלשון רש״י ותחת וחרתי צ״ל ורקמתי ,

יח) ת״ל רש״י בתהלים : וכן פי׳ פנחם כאזרח רענן מתלחלח ומתצמח כאשל הנשרש ואזרח מאזרחי בני אדם אנשי שרשים הכה ·

יט) ת״ל רש״י : גלמי ראו עיניך מאז בראת את העולם ראו עיניך את כל גולמי הדורות הבאים גולמי התרחי ותכנית צוריתי בטרם הולדתי ובטרם בואי לעולם ראו עיניך ועל ספרך כלם יכתבו וכל יצורי עולם כמוהם גם כלם בטרם הבראם יחדו

המראה השני : לו הפץ ה' להמיתנו (שופ' יג כג) לו חקשבת למצותי (ישעיה מח יח) לו עמי שומע לי (תלים פא יד) לו שקל ישקל כעפי (איוב ו ב) : לו אנכי שקל על כפי (ש"ב יח יב) : לו היה רעה (יחזקאל יד סו) ' לו טו) קרעה שמים (ישעיה סג יט) , לו חכמו ישכילו זאת (דברים לב כט) ' אף כי לו טו) אכל אכל היום (ש"א יד ל) ' לו יש חרב בידי (במד' כב כט) ' לו החייתם אותם (שופטים ח יט) ' ענין פתרונם כמו ואלו היה אלף שנים פעמים (קהלת ו ו) ' המראה השלישי : לו ישמעני יוסף (ברא' נ סו) ' המלה הואת פת"ו כפי ענינה פן ישטמנו יוסף ' אין שני בענינו ושלשתם מגזרה אחת המה ' אבל לעת מקריהם יפרדו והיו חלוקי ענין ונאלה הרבה .

און ' אין יחשב על משכבו (תהלים לו ה)' כלם און ואפס (ישעיה מא כט) ' עד מתי תלין בקרבך מחשבות אונך (ירמיה ד יד) ' לשון של המה ' נראה הו"ו שאינו יסור ' ולא הובא במלה כי אם לתוכן ענינה ' אוזות הו"ו הנם במחברת הו"ו כתובים '

אז ' או אמרה תהן דמים למולות (שמו' ד כו) ' או ישיר משה (שם טו א) ' ומאז באתי אל פרעה (שם ה כג) ' אזי חיים בלענו (תהלי' קכד ג) ' אזי חמים שטפונו (שם שם ד) אזי עבר על נפשנו (שם שם ה) כמשמעם ' ופתרון או אמרה תהן דמים למולת כה הוא : בראשונה אמרה כי תהן דמים אתה לי ובאחרונה אמרה תהן דמים למולת ' יען בשרם הביאה את בנה להוקיע דם ברית פגש בו אלהים ויבקש המיתו וצפורה לא ידעה על מה נפגש כי אמרה בלבבה קראהו אסון על כן אמרה תהן דמים אתה לי תהן מומת [נ"א דמים ומות] אתה לי ' ואחרי כלותה למול [נ"א לברות] את ערלת בנה ראתה כי האסון סר ממנו ' כראותה כה תמהה והבינה כי לא נפגש בו כי אם עקב ערלת בנה על כן אמרה ברפות המלאך ממנו תהן דמים למולת בזאת ירעתי כי לא נפגש משה כי אם עקב מולות ' ומשפט למ"ר זה כיתר הלמרי"ן הנקדמים במחברתם בתחלת הספר ' כמו ואמר פרעה לבני ישראל (שמות יד ג) ' וכמו כן התן דמים למולת וזה פירושו ' [עין לעיל עד ז] '

אזא ' אזא יז) יתירה (דניאל ג כב) ' פתרונו כפי ענינו ' אזא כמו יקר (ישעיה ' מז) ' ורוב האלפין הנכתבים בלשון ארמית אינם עיקר, לפי אשר אזא יתירה מן די חזי למזיה (דניאל ג יב) ואתגזרת אבן (שם ב מה) מן גזרין (שם שם כז) ' ואשתומם (שם ד מז) מן שממה (שמו' כו כט) ' אקימה בבקעת-דורא (דניאל ג א) מן ולצלם דהבא די הקמת (שם שם יד) ' ואשתני (שם שם יט) מן די עדנא ישתנא (שם ב מ) ' וכהנה רבות '

אזדא ' מלתה מני אזדא (דניאל ב ה) ' פתרונו כפי ענינו כמו נעלמה יז) '

אזוב ' אגודת אזוב (שמו' יב כב)' תחטאני באזוב ואטהר (תהלים נא מ) ' ועד האזוב אשר יוצא בקיר (מ"א ה יג)' צמח מצמחי אדמה ' לא עמדו אנשי סברא על פתרונו '

אזל ' אזלו מים מני ים (איוב יד יא) ' ואזל לו אז יתהלל (משלי ך יד) ' אזלת יד (דברים לב לו) ' אזל מלבא (דניאל ו יט) ' אזל מכלינו (ש"א מ ז) ' כלם לשון הלוך , וכל הולך בלשון ארמית אזל , וכן תרגומו של וילך איש מבית לוי (שמות ב א) : ואזל גברא : אזלו בבהילו לירושלם (עזרא ד כג) אזל וכן אמר לה (דניאל ב כד) '

אזן ' מתחלק לג' מחלקות : האחד אזן וחקר (קהלת יב מ) ' יאזן זאת (ישעיה מב כג) האזנה אמרתי (שם לב מ) : האזינה ערי (במד' כג יח) : האזינו השמים (דבר' לב א) אזנים כריח לי (תה' מ ז) ' כלם השמעת אזנים ' השני מאזנים (ישע' מ סו) מאזני צדק ' (ויקרא יט לו) ' תקלתא במאזניא (דניאל ה כז) לשון משקל ' השלישי , ויתר תהיה לך על אזניך (דבר' כג יד) ' ענינו יורה עליו כי כלים מכלי מלחמה הם '

אזקים ' כן האזיקים אשר על ידך (ירמיה מ ד) : כמו רתיקות '

המבאר

טו) בכל ארבע הנסחאות אשר לפני כתוב לו בלא אל"ף אחר הוי"ו , ובכתבי קדש נמצא ליא ,

יז) אזא בשני אלפין נמצא בכל הפ"י אשר לפני , ובכתבי קדש נמצא אזה בה"א .

יז) לפי פירושו נעלמה תהיה מני אזדא כמו אולה במני אר נאבדה מכני לא כאשר פרשיתו אחרים לאמר דבר צויוי יצא מלפני , והאחרון נראה עיקר , גם זה ראוי להזכיר כי מלות כפו נעלמה נמצאות רק בהעתקת חמבורג בלבד ,

היתה לקוחה מגזרה יג) וקרובה לענין ויהי יסודה ה״א כמו הה ליום (יהושע ל ב) ׳ ינהה נהי נהיה (מיכה ב ד) ׳ נהה על המון מצרים (יהו׳ לב יח)׳ וינהו כל בית ישראל (ש״א ז ב) ׳ ולא נה בהם (יהושע ז יא) ׳ ובהעמיד המלה על פתרון זה יקום פתרונו מגזרת הה ליום ׳ והמדבר בלשון הה בסבותו המלה אליו יאמר אהה ובצוותו ממנה יד) יאמר נהה ׳ ובהיות המלה על עמדה ולא הסוב הנה והנה יאמר הה כמו הה ליום , ועל ענין זה נמצא האל״ף משרת המל׳ ביתר האלפין המשרתי׳, אהי מלכך איפוא (הושע יג י) ׳ פתרונו איה מלכך ׳ אבל אהי דברך מות אהי קצנך שאול (שם יג יד) אינם מגזרתה כי אם מגזרת הויה והיו להיות ואין יסוד המלה כי אם ה״י יו״ד ׳ והאל״ף אשר בתחלת המלה הוא למדבר במה יסוב המלה ׳ וכה פתרון אהי דברך מות ׳ אשים דברך מות ׳ אהי קצנך שאול אשים קצנך שאול נחם יסתר מעיני לא אכחם ׳

אהיה ׳ אהיה אשר אהיה שלחני אליכם (שמות ג יד) ׳ הוא השם הקדוש הנכבד והנורא , ולא תגזור מלה זאת מיתר המלים ׳ ופותרי׳ אומרים הוא מגזרת הויה והיו להיות , ונראים דבריהם באמור ויאמר אלהים אל משה אהיה אשר אהיה כמו שאמר אני הייתי מני עד ואני עתה ואהיה עדי עד ׳ אבל בהשנותו המלה שנית ואמר אהיה שלחני אליכם נפסקו פתרוני המלה ונעשיח כמלים אשר אין להם פתרון ונכשמו׳ אשר לא יגדו ממלים ׳ כי האל״ף אשר בתחלת המלה ימנענה מהיות לה גזרה , באמרו אהיה שלחני אליכם ׳ על כן לא יתכן להות כמו אהיה כמל לישראל (הושע יד ו) ׳ אהיה לו לאב (ש״ב ז יד) כי אהיה עמך (שמות ג יב)׳ ולולי זאת לא החברתי המלה במחברת האל״ף ׳

אהל ׳ מתחלק לב׳ מחלקות ׳ האהד יושב אהלים (ברא׳ כה נו) ׳ ויאהל עד סדום (שם יג יב) ׳ אהל מועד (שמות כט י) ׳ הן עד ירה ולא יאהיל (איוב כה ה) ׳ לשמש שם אהל בהם (תלים יט ה) ׳ חשני אהלים וקנמון (משלי ז יז) ׳ מור ואהלות קציעות (תלים מה ט) ׳ כאהלים נטע ה׳ (במדבר כד ו) ׳ מר ואהלות עם כל ראשי בשמים (שה״ש ד יד) ׳ עצי קטורת המה ׳

או ׳ מתחלק לשתי מחלקות ׳ האהד או דודו או בן דודו (ויקרא כה מט) ׳ או כי יגע (שם ה ג)׳ מלה כמשמעה , השני אוה למושב לו (תה׳ קלב יג) ׳ התאוו תאוה (במדבר יא ד) ׳ אל תתן י״י מאויי רשע (תהלים קמ ט) ׳ נפשי אויתיך בלילה (ישעיה כו ט) ׳ חוי המתאוים (עמוס ה יח) ׳ [ענין חשק ורצון הם] ׳

אובל ׳ אובל אולי (דניאל ח ב) ׳ פתרו נו אנשי פתרון ואמרו אובל מגזרת יבלי מים , ההליפו אל״ף ביוד וכן העמידו המלה ׳ ופתרו באולי ואמרו מגזרת אילותי (תלים כב ד) ׳ כגבר אין אל (שם פה ה) ׳ ודקדוקי המלים לא יעזרו פתרונם ולא יתכן לקום מאילותי ואיל להתפוצי האותיות ומוטות המלה : אבל אובל אולי קרוב להיות שם מקום מהיותו מיתר המלים הנהפכים והנהלפים ׳

אולי ׳ אולי יש חמשים צדיקים (בראש׳ יח כד) : אולי יראה ה׳ בעניי (ש״ב טז יב) : אולי ישמע ה׳ אלהיך (ישעיה לו ד) : יש מלים בלשון הקדש קצובים [נ״א קבוצים] בגזרתם ואין שוים בפתרונם אולי יראה ה׳ בעניי (שם) : אולי ימשני אבי (בראשית כז יב) : ואולי נשתה מפני (במדב׳ כב לג) : שלשתם אינם שוים בענינם לפי שהמלה הואת מהמלים אשר הענינים ימשכום [פי׳ יחזיקום] מהיות להם ענין אחד ׳ ופתרון אולי יראה י״י בעניי לשון בקשה : ואולי ימשני איננו כן : כי ענינו פן ימושני : וכמוהו אולי לא האבה האשה : וענין השלישי אולי נשתה , כה פשר ענינו ׳ לולי אשר נשתה מפני : וכמלה הואת יש מלים הרבה שוים במראיהם ושנוים בענינם ׳ אבל הענינים ימשכום ואהריהם יבו כאלה : לו ישמיאל יחיה לפניך (בראשית יז יח) : אך אם אתה לו שמעני (שם כג יג) : לו יהי כדבריך (שם ל לד) : לו מתנו בארץ מצרים (במדבר יד ב) ׳ לו גועגו (שם ך ג) ׳ לו הואלנו ונשב (יהושע ז ז) : לו אנשלום חי (ש״ב יט יז) : לו איש הולך רוח ושקר כזב (מיכה ב יא) : לו יש נפשכם תחת נפשי (איוב מז ד) : פתרונם כמו מי יתן לי שומע לי (שם לא לה) :

זמבאר

יג) מי נבנתה משרש אחר הקרוב לה בכוונה .

יד) כלומר בבנות הדבר הלשון צוה באותה המלה .

הֲהֵיטַב אֶת בִּימִיכֶם וְאִם בִּימֵי אֲבוֹתֵיכֶם (יואל א ב)׳ הַחֵקֶר אֱלוֹהַּ תִּמְצָא אִם עַד תַּכְלִית שַׁדַּי תִּמְצָא (איוב יא ז) ׳ הֵיטֵב כִּי יֵחָקֵר אִתְּכֶם אִם כְּהַתֵּל בֶּאֱנוֹשׁ (שם יג ט) ׳ הֵינָחֵק פְּרָא עַלֵי דֶּשֶׁא אִם יִגְעֶה שׁוֹר עַל בֶּלְיֹלוֹ (שם ו ה) ׳ הַכִימֵי אֱנִישׁ יָמֶיךָ אִם שְׁנוֹתֶיךָ כִּימֵי גָבֶר (שם י ה) ׳ הַלְמַתִּים תַּעֲשֶׂה פְלָא אִם רְפָאִים יָקוּמוּ (תהלים פח יא) ׳ הַמָּאוֹס מָאַסְתָּ אֶת יְהוּדָה אִם בְּצִיּוֹן גָּעֲלָה נַפְשֶׁךָ (ירמיה יד יט) ׳ הַנּוֹטֶעַ אֹזֶן הֲלֹא יִשְׁמָע אִם יוֹצֵר עַיִן הֲלֹא יַבִּיט (תלים צד ט) ׳ הֵעִינִי בְשַׂר לָךְ אִם כִּרְאוֹת אֱנוֹשׁ תִּרְאֶה (איוב י ד) ׳ הַפְנִיו תְּשׁוֹרֵן אִם לְאֵל תְּרִיבוֹן (שם יג ח) ׳ הַצָּאן וּבְקָר יִשָּׁחֵט וּמְצָא לָהֶם אִם אֶת כָּל דְּגֵי הַיָּם (במ׳ יא כב) הִקְצוֹר קְצָרָה יָדִי מִפְּדוֹת אִם אֵין בִּי כֹּחַ לְהַצִּיל (ישעיה נ ב) הֲרוֹב רוֹעַ עִם יִשְׂרָאֵל אִם נִלְחוֹם נִלְחַם בָּם (שופטים יא כה) ׳ הַשְׁכַּח חִנּוּת אִל אִם קָפַץ בְּאַף רַחֲמָיו (תלים עז י) ׳ הִתְקְשׁוּר רִים בְּתַלַּם עֲנוֹתוֹ אִם יַשְׂדֵּד עֲמָקִים (איוב לט י) ׳ וְכֹאלָה הִרְבֵּה בְתוֹרָה ׳ וְיֵשׁ תְּמִיהָה בְלֹא ה״א כְּאלֹה ׳ מִי הָאוֹמֵר שְׁאוּל יָמֵלְךְ עָלֵינוּ (ש״א יא יב) ׳ הֵן נוֹבַח אֶת תּוֹעֲבַת מִצְרַיִם לְעֵינֵיהֶם וְלֹא יִסְקְלוּנוּ (שמו׳ ח כו)׳ לְעוֹת אָדָם בְּרִיבוֹ ה׳ לֹא רָאָה (איכה ג לה) ׳ מִי זֶה אָמַר וַתְּהִי ה׳ לֹא צִוָּה (שם ג לו) ׳ מִפִּי עֶלְיוֹן לֹא תֵצֵא הָרָעוֹת וְהַטּוֹב (שם ג לו) ׳ וְכֹאלֶה הִרְבֵּה ׃ נְשׁוּב לְעִנְיַן הָרִאשׁוֹן ׳ אָדָם בִּיקָר בַּל יָלִין ׳ אוֹתוֹ דְּנוּ אַנְשֵׁי סְתָרוֹן מְגוּרַת בֹּקֶר וְעֶרֶב ׳ וְכֹה אָמְרוּ אָדָם יָקוּם בֹּקֶר וְלֹא יַאֲמִין לְעֶרֶב לוֹ עֶרֶב וְהִיא הַסְּתָרוֹן רָאוּי בְּעִנְיָנוֹ כְּפִי הַפּוֹתְרִים לוּלֵי הַיּוֹד אֲשֶׁר בְּקֶרֶב הַמִּלָּה אֲשֶׁר יְמִינָהּ מֵהֵיוֹתָהּ מְגוּרַת בֹּקֶר , אֲבָל אֵינָהּ כִּי אִם מְגוּרַת יְקָר וְכֹה פִּתְרוֹנוֹ ׃ אָדָם בְּהִיוֹתוֹ בִּימֵי יְקָר תִּפְאַרְתּוֹ עֻשְׁרוֹ יְשִׁיאֵנוּ וְלֹא יָבִין לְחָשׁוּב אַחֲרִיתוֹ ׳ וּפִתְרוֹן אָדָם בִּיקָר בַּל יָלִין ׳ אָדָם בִּיקָר עֻשְׁרוֹ בַּל יָלִין בְּקִנְנוֹ כִּי פֶּתַע יִגְוַע וְאַיוֹ ׳ וְכַמּוֹהוּ בְּנוֹת מְלָכִים בִּיקָרוֹתֵיךְ (תלים מה י) ׳ יְקָרָה הִיא מִפְּנִינִים (משלי ג טו)׳ תִּיקַר נָא נַפְשִׁי (מ״ב א יג)׳

הַשְׁנִי ׳ אֲדוֹמִים כְּדָם (מ״ב ג כב) ׳ מְדוּעַ אָדֹם לִלְבוּשֶׁךָ (ישעיה סג ב) ׳ אַדְמוּ עֵצֶם (איכה ד ז)׳ יִקְרַק אוֹ אֲדַמְדֶּם (ויקרא יג מט) ׳ אַל תֶּרֶא יַיִן כִּי יִתְאַדַּם (משלי כג לא) ׳ מָגֵן גִּבּוֹרֵיהוּ מְאָדָם (נחום ב ד) ׳ עִנְיַן חֲכְלִילוּת וְשִׁנּוּי הַמַּה ׳

הַשְׁלִישִׁי ׳ אַדְמַת אָפָר (דניאל יב ב) ׳ עוֹבֵד אַדְמָתוֹ (משלי יב יא) ׳ עֲלֵי אֲדָמוֹת (תה׳ מט יב)׳ וְיִתָּכֵן לִהְיוֹת מִגְזֶרֶת אֲדָמָה ׳

הָרְבִיעִי ׳ אוֹדֶם פִּטְדָה וּבָרֶקֶת (שמות כח יז) ׳

אֵדֶן ׳ מִתְחַלֵּק לְב׳ מַחְלְקוֹת ׳ הָאֶחָד אֲדוֹנִי שְׁאֵל אֶת עַבְדּוֹ (ברא׳ מד יט) ׳ בְּיַד אֲדָנִים קֻשָּׁה (ישעיה יט ד) ׳ וּיְקַח אֲדֹנִי יוֹסֵף (בראשי׳ לט ד) ׳ שְׁמוֹ אֲדוֹן לְבִיתוֹ (תה׳ קה כא) ׳ הָאֲדוֹן ה׳ (שמו׳ כג יז) ׳ עִנְיַן גְּבִיר הַמַּה ׳ הַשְׁנִי עַל מַה אֲדָנִיהֶם כֻּסַּף (שמו׳ כו כא) ׳ כְּכַר לָאֶדֶן (שם לח כז) ׳

אֶדֶר ׳ מִתְחַלֵּק לְב׳ מַחְלְקוֹת ׳ הָאֶחָד נָאוֹר אַתָּה אֶדִּיר (תה׳ עו ה) ׳ וַאֲדִירֵיהֶם שִׁלְּחוּ צְעִירֵיהֶם (ירמיה יד ג) ׳ וְצִי אַדִּיר לֹא יַעַבְרֻנוּ (ישע׳ לג כא) ׳ לִהְיוֹת לְגֹפֶן אַדֶּרֶת (יהזקאל יז ח) ׳ כֹּלֶם לְשׁוֹן גּוֹדֵל הַמַּה ׳ וַאֲדִירֵיהֶם שִׁלְּחוּ צְעִירֵיהֶם יוֹרֶה עַל הַמִּלָּה ׳ וּפִתְרוֹן נָאוֹר אַתָּה אַדִּיר מֵהֲרְרֵי טֶרֶף כֵּה הוּא ׳ אָכֵן אַתָּה גָּדוֹל מִטֶּרֶם יִסַּד הָרְרֵי טֶרֶף עַד שֶׁלֹּא נִבְרְאוּ הָרְרֵי טֶרֶף אַתָּה אַדִּיר ׳ וְכֹמוֹהוּ בְּעִנְיַן גַּם מִיּוֹם אֲנִי הוּא (ישעיה מג יג) ׳ מִטֶּרֶם שׁוֹם חֹק יוֹם אֲנִי הוּא ׳ לִפְנֵי יוֹם שִׁגְבַּהּ גְּבוּרָתִי וְקַדְמָה גְּדוֹלָתִי ׃ הַשְׁנִי ׃ אֶדֶרֶת שִׁנְעָר (יהושע ז כא) אֶדֶר הֵיקָר (זכריה יא יג) ׳ אַדֶּרֶת שִׁעָר (שם יג ד) ׳ וּלְשׁוֹן פָּנִיו בְּאַדַּרְתּוֹ (מ״א יט יג) ׳ יְרִיעוֹת צֶמֶר הַמַּה ׳

אַדַּרְגָּזְרִיא ׳ אַדַּרְגָּזְרִיא גַּבְרִיא דְּתַבְרִיא תַּפְתֵּיא (דניאל ג ב) פִּתְרוֹנוֹ לְפִי עִנְיָנוֹ ׳

אַדַּרְזְדָא יִתְעַבֵּד אַדַּרְזְדָא (עזרא ז כג) ׳ חוֹתָם עַרְבֵי הוּא וּפִתְרוֹנוֹ לְפִי עִנְיָנוֹ כְּמִשְׁמָעוֹ ׳

אַדַּרְכֹנִים ׳ (שם ח כז) ׳ פִּתְרוֹנוֹ לְפִי עִנְיָנוֹ כְּמִשְׁמָעוֹ כֵּן הוּא ׳

אַדְרַע וְהֵיל (שם ד כג) ׳ הוּא בִּלְשׁוֹן אַרְמִית כְּמוֹ אוֹרוּעַ (ירמיה לב כא) דְּמִתְרְגְּמִינַן אַדְרַע ׳

אָהַב ׳ אֲנִי אֹהֲבַי אֹהֵב (משלי ח יז) ׳ אֹהֲבוֹ אֶת ה׳ (תלים לא כד) ׳ וַיֶּאֱהַב יַעֲקֹב אֶת רָחֵל (בר׳ כט יח) ׳ לְשׁוֹן יְדִידוּת הַמַּה ׳

אֲהָהּ ׳ אֲהָהּ אֲדֹנָי אֱלֹהִים (יהושע ז ז) פִּתְרוֹנוֹ אַנְשֵׁי סְתָרוֹן וְאָמְרוּ הַמִּלָּה כְּמִשְׁמָעָהּ הָאֲהָהּ וְאֵינָהּ מְגוּרַת יֶתֶר הַמִּלִּים : אֲבָל הַמִּלָּה רָאוּיָה לְהוֹרוֹת לָהּ פָּנִים הָרְאוּיִם לְפָרֵשׁ ׳ כְּפִי שְׁאֵת הַמִּלָּה

ומאצלו הביאה בקרבו כדבר הדת ויפח באפיו נשמה רוח חיים (בראשית ב ז) ׳ ורוח הבהמה מתחתיות הארץ כאשר נמצא כתוב בספר יצירות ויאמר אלהים תוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש וחיתו ארץ (שם א כד) ׳ ע״כ בצאת רוח האדם מקרבו תעלה לרום גבוה וחשוב אל מקומה ואל מכונתה יא) עוד יש עור בנקידת המלה ויורה עליה וירחיקנה מתמיהא כי אמנם אלו היתה תמיהא היתה ההא פתוחה שקולה בשקלת דמיונה אשר כמוה נאלה : האלהים אני (מ״ב ה ז) ׳ ״׳ הוא האלהים (מ״א יח לט) ׳ הראשון פתח עקב תמיהתו והשני קמץ עקב דבר לו לענינו יב), וכמוהו העבד ישראל (ירמיה ב יד) ׳ העבד העברי (בראׄ לט יז) ׳ וכמהו האיש כמוני יברח (נחמיה ו יא) ׳ מי האיש היראׄ (דברים ך ח) ׳ האמת אתכם (בראׄ מב מז)׳ קטנתי מכל החסדים ומכל האמת (שם לב יא) ׳ חקה אחת ומשפט אחד להם ׳ ועתה הואיל וקמצו הסופרים הָעלה ולא פתחוה, כמו העולה על רוחכם (יהזקאל ך לב), והיא העולה (ויקרא ו ב) ׳ הורונו ולמדונו כי רוח האדם עולה ורוח הבהמה יורדת ווה לנו האות הראוי להשען עליו ולאחוז בו כל מלה התמוהא בהא תמיד היא פתוחה ולא יתכן להיות קמיצה כי כן גבלו אנשי הלשון על ספרי החקה לבעבור שום שכל בין פתח לקמץ למען לא ישעו קוראי ספר ׳ ורוח הבהמה היורדת גם פה יש די לאנשי שכל בנקודה היורדת כי אלו היתה המלה הוארת תמוהה היה מחוקק להתמיה בנקודׄ שבה כי ההא טעונה שבה ופתוחה ויכולה הלשון משגת שניהם בהיורדת ועתה פתחוה סופרים הוריעונו על הרחקתה מתמיהא ׳ הן אלה ענייני הדבר וסוד המעשה אבל נשאר עוד להעמיד פתרון הפסוק היטב ולהקריב ענינו ודקדוקי מליו ונקידותיו ללב, מי יודע רוח האדם ורוח הבהמה, כה פתרונו מי יכול להבין דעת רוחותם ומי יכול להשקיף בסרעפי לבותם ? לא יבין את זאת כי אם היוצר יהׄ לבם ומבין אל כל מעשיהם ׳ ואך יאמרו הפותרים כי שלמה המשכיל לא ידע אם רוח האדם עולה ואם רוח הבהמה יורדה אלו לא הבין כה היה מתכן הפסוק בפנים המחולקי׳ בעניני התמיהות היה מתמיה העלה בהא כמשפט המלים התמוהים וגם היה מתמיה במלה הראויה להׄ כיתר רוב התמיהות ׳ [כי] בהתמיה המדבר דבר אחר מתמיהו בהא, ובהתמיהו שני דברים בפסוק מתמיה בהא את הראשון ובאם את השני ׳ כה משפט התמיהות ברוב המלים ׳ התמיהא העשויה לדבר אחד כאלה : האלהי מקרוב אני (ירמיה כג כג) ׳ הברכה אחת היא לך (בראׄ כז לח)׳ הנוי גם צדיק הדרג (שם ך ד) ׳ הדרכי לא יתכנו (יהזקׄ יח כט) ׳ ואלה הרבה ׳ וכולם שוים בענינם שנוים בנקידתם כפי [נ״א כי] נחת המלה בפה ומושבה [נ״א ומושכה] בלשון ׳ כי אמנם יש מלה רחבת מבטא וקצרת מבטא רבת אותיות ומעוטת אותיות ואין נקידתם כי אם כפי נעוניהם וכפי מכונתם בפה וחנייתם בלשון ׳ דע כי נקידת התמיהא מחולקת לשלש פנים במלים אשר תחלתם ה״א כאלה, המראה האחד הָעבד ישראל (ירמיה ב יד)׳ המראה השני הָאנכי הריתי את כל העם הזה (במדבר יא יב) ׳ הָאנכי לאדם שיחי (איוב נא ד)׳ והמראה השלישי הֲכימי אנוש ימיך (שם י ה)׳ ענין אחד לשלשתן והן בנקידתם שנוים ׳ והם ראוים להשתוות לולי שנויי נעניהם כפי המלים ׳ ועתה הואיל ולא התמיהו הסופרים העלה והיורדת הורונו ולמדונו כי רוח האדם עולה ורוח הבהמה יורדת ושניהם פתוחי האין המה בלי נקידת תמיהא כמו והעולה על רוחכם והיא העולה ׳ ואת שתי התמיהות הבאות בפסוק אחד על שני דברים מתמיה בהא ושונה באם ברוב התמיהות כאלה ׳ האנוש מאלוה יצדק אם מעשהו יטהר גבר (איוב ד יז)׳ הבנהרים חרה יׄ׳ אם בנהרים אפך (חבקׄ ג ז) הגם לחם יוכל תת אם יכין שאר לעמו (תהׄ עח ך)׳

המבאר

יא) ראוי להעיר בכאן את הקורא על עניַן נפלא אשר מצינו יראה וישכיל על המעשים אשר נעשר מלפנים בכלאכת העתקות כתבי יד ישנים, הנה בכ״י לונדרן וברלין נפקד פקום כל המאמר המתחיל בדברי ״ עוד יש עוד ״ עד מלים ״על הרחקתה מתמיהא ובשניהם נמצא המאמר ע״כ בצאת רוח האדם וכו׳ ובכ״י וינא נשלם כל המאמר כוה : על הרחקתה מתמיהא העולה לרום ולגבוה וחשוב אל מקומה ואל מכונתו״. וגם לפני המאמר ״ עוד יש עוד ״ נמצאו הדברים ע״כ בצאת רוח האדם וכו׳.

והנה כן היה מקרה המעתיקים. מעתיקי הכ״י לונדרן וברלין היה לפניהם נוסחא חסירה המאמר המזכר. ומעתיק אחר אשר היה לו כ״כ העתקה חסרה מצא העתקה אחרת והשלים את החסרון. אולם רחת אשר היה להכניס המאמר החסר אחרי מלות ״ ע״כ בצאת ״ הכניסו לפניהן, ולפ״ז נפסר הטעות מיד אל יד עד כי בניסחת ווין נשנו פעמים אוזה מסלות המאמר ע״כ בצאת בשתי קצות המאמר החסר.

יב) נוכחו על הא הידיעה.

אגמון · הלכף כאגמון ראשו (ישעיה נח ה)· כדוד נפוח ואגמון (איוב מא יב) · כפה ואגמון (ישעיה מו יג) · התשים אגמון באפו (איוב מ כו)· כלם כפופי קצה הם [וזה פתרונו לפי ענינו] ·

אגן · אגן הסהר (שיר ז ג) · וישם באגנות (שמות כד ו) · מכלי האגנות ועד כל כלי הנבלים (ישעיה כב כד) · מיני קערות המה עגולות שפה · ואגן הסהר יורה על עגולתם בהשוות המדמה הסהר לאגן ללמד שויון י) עגולתו ·

אגף · ואת אגפיו אזרה לכל רוח (יחזקאל יב יד) · פתרונו גפין כמו וגפין די נשר ליה (דניאל ז ד) ולה גפין ארבע (שם שם ו) · פתרונו כמו כנפים בלשון ארמית ·

אגר · מתחלק לב' מחלקות: האחד לאגורת כסף (ש"א ב לו) · אוגר בקיץ בן משכיל (משלי י ה) אגרה בקציר מאכלה (שם ו ח) · ויין לא תשתה ולא האגר (דברים כח לט) · כלם לשון קביצה המה · ויתכן להיות אגור בן יקה (משלי ל א) מענינם · וראוי לעלות האלף מראשית המלה כאשר כתוב במהברת האלפין כאלה: יגרהו בהרמו (חבקוק א טו)· העוד הורע במגורה (חגי ב יט) · נהרסו ממגרות (יואל א יז) · כלם לשון אגירה המה · השני ואגרת אל אסף (נחמיה ב ח) · ואגרת פתוחה בידו (שם ו ה) · אגרות יתנו לי (שם ב ז)· אגרת הפרים (אסתר ט כט)· ענין גליון המה ·

אגרטל · אגרטלי זהב שלשים אגרטלי כסף (עזרא א ט) מיני כלים הם ·

אגרוף · באבן או באגרוף (שמות כא יח) · מכת יד הוא לפי הענין · ונחל קישון גרפם (שופטים ה כא) הוא קרוב לענינו · ויהיה גרוע אל"ף כיתר המלים הגרועים אל"ף בראשיתם ·

אד · מתחלק לב' מחלקות: האחד ואד יעלה מן הארץ (בראשית ב ו)· יזקו מטר לאדו (איוב לו כז)· פתרונו לפי ענינו · ענין ערפל וחשך [נ"א אופל ומחשך] · ויתכן להיות מגורתם אל תבא בשער עמי ביום אידם (עובד' א יג) · הלא איד לעול (איוב לא ג)· שמה לאיד לא ינקה (משלי יז ה) · ואל תשלחנה בחילו ביום אידו (עובדיה א יג)· כמו יום ענן וערפל · השני הלא זה אוד מוצל מאש (זכריה ג ב) · עץ הנפחם מאש · משני זנבות האודים (ישעיה ז ד) · כאוד מוצל משרפה (עמוס ד יא) · עץ הנפחם משרפה · השלישי על אדות האשה הכשית (במדבר יב א) · אל אודת הרעה הגדולה הואת (ש"ב יג מז) · על אדתי ועל אדותיך (יהושע יד ו) · על אודת ישראל (שמות יח ח) · כמו על דבר ישראל ·

אדב · לאדיב את נפשך (ש"א ב לג) · מדיבת נפש (ויקרא כו מז) · ענין כליון הם ·

אדין דניאל (דניאל ב יז) · אדין מלכא (שם שם מח) אדין נבכדנצר מלכא (שם ג כד) · פתרונו כפי ענינו כמו אז ·

אדם · מתחלק לד' פנים · האחד אדם כי יקריב מכם קרבן (ויקרא א ב) · אדם יולד אשה (איוב יד א) · אדם ביקר בל ילין (תהלים מט יג) · מי יודע רוח בני האדם (קהלת ג כא) · אך הבל בני אדם כזב בני איש במאזנים לעלות חמה מהבל יחד (תה' סב י) · ואיך משפט בני אדם לעלות במאזנים · אבל כה פתרונו אדם להבל דמה אלו היה ההבל ראוי להשקל במאזנים להיות ההבל בכף מאזנים והאדם בכף שניה נמצא שקלת ההבל ושקלת האדם שוה ·

מי יודע רוח בני אדם העלה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ (קהלת ג כא) · יש על אנשי לבב להשתומם על אמרת שלמה המשכיל ולתמוה ממליצתו כי אמנם יש פליאה בפתרוני מליו · הלא הוא אמר והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה (שם יב יז) · ועתה אומר מי יודע אם עולה אם יורדת אך ממוצא דבר הבין כי הרוח תשוב אל מכונה והאדם ישוב אל יסודו · ומזה יוכל המשכיל להשיג בשכלו דבר רוח האדם ורוח הבהמה אם עולה אם יורדת · יש על אנשי לבב לאהו באורה השכל וישימו לבותם לנתיבות העולם להתבונן מוסרות הארץ לדעת איך נבונו [נ"א נבנו] הרוחות בעלותם במחשבה על פי הדת · כי אמנם בעשותו ככה ירע וישכיל שרש דבר ויכיר עוז אלהינו ומשפט הרוחות איך הרכיבם ומאין הביאם · דע והתבונן כי רוח האדם מאתו נפוחה

המבאר

י) בשלשת כ"י כתוב שרירן ענולתו רק בנוסחת המבורג כתוב דמיון ענולתו, וזה לראיה כי צ"ל שוירן, וכמו שנאמר דמיון מן דמה וכליון מן כלה כן נוכל לאמר שויון מן שוה ·

וענין השלישי ואבן ברד (ישעיה ל ל) אבן הבדיל (זכריה ד י) אבן הצופרת (שם ה ח)׳

אבוי ׳ פתרו אנשי פתרון חלפו עם אניות אבה (איוב ט כו) ברחו הימים בריחה אניות הנושאות תבואה ואלו רצה איוב בשאתו משלו להשוות בריחת הימים לבריחת אניות כה היה מתקנו ברחו כמו אניות אבה וכנשר יטוש עלי אוכל אע״פ שהמשל מיוקל והחדה איננה ישרה ולא דבורה על אפניה כי המשל איננו וגם המלים לא יעזורה אבל כה יתכן להיות מראה הפתרון כמדת מאזני המלים חלפו עם אניות אבה עברו שנותי וחלפו ימי אוי ואבוי כאשר ידאה הנשר ברחו בספד מר ותאניה ואניה בהבל בא ובחשך הלך נמצא אבוי אבה ואבין גזרה אחת להם׳

אבנט׳ ועשית להם אבנטים (שמות כח מ)׳ וחגרת אתם אבנט (שם כט ט) ובאבנט בד יחגר (ויקרא טז ד) מיני חגורות המה׳ ופתרונו כפי [ענינו] .

אבס׳ אבוס בר (משלי יד ד)׳ פתחו מאבוסיה (ירמיה נ כו) אם ילין על אבוסיך (איוב לט ט) אין לו כי אם מראה אחד׳ ופתרונו הוא מקום הבהמה העשוי לבלילה ד)׳

אבק׳ מתחלק לג׳ ענינים שוים בגזרתם קרובים בענינם וראוים בפתרונם׳ הראשון אבק ועפר (דברים כח כד)׳ השני אבקת רוכל (שיר ג ו)׳ השלישי ויאבק איש עמו (בראשית לב כה)׳ אבק ועפר ענין אחד הם׳ וענינו ילמד עליו, כאלה: משפעת סוסיו יכסך אבקם (יחזקאל כו י)׳ בכל מקום אשר יש שם מרוצת סוסים יעלה עפר מן הארץ מפני מרוצתם׳ וכמוהו וענן אבק רגלם (נחום א ג)׳ ופתחם כאבק יעלה (ישעיה ה כד)׳ אבקת רוכל פתרוני דקי ה) סמים ושחקי מרקחת כי לא יתן על גחלי מהרה כי אם הדק דק ו) כעפר ע״כ כינהו אבקת רוכל׳ ויאבק איש עמו פתרונו ויתעפר איש עמו׳ נשתקשקו שניהם עד עלות אבק ועפר לשמים מרוב תוקפם חגם ונענועם ז) .

אבר׳ מתחלק לב׳ ענינים׳ האחד יעלו אבר כנשרים (ישעיה מ לא)׳ באברתו יסך לך (תהלים צא ד)׳ מי יתן לי אבר ביונה (שם נה ז)׳ המבינתך יאבר נץ (איוב לט כו) ענין כנף הם׳ על כנפי נשרים (שמות יט ד) בעיני כל בעל כנף (משלי א יז)׳ כנפי יונה נחפה בכסף (תהלים סח יד) . השני אביר הרועים (ש״א כא ח) אבירי לב (תה׳ עו ו)׳ אביר ישראל (ישעיה א כד)׳ אבירי בשן כתרוני (תהלים כב יג)׳ לחם אבירים (שם עח כה)׳ גזרה אחת ופתרון אחד להם׳ וכלם לשון אומץ הם׳

אברך׳ ויקראו לפניו אברך (בר׳ מא מג) אין למלה זו דמיון בתורהאבל הסותר יכול להעמידה מגזרת ברך: כי לי תכרע כל ברך (ישעי׳ מה כג) נברכה לפני ה׳ עושנו (תה׳ צה ו) ויברך הנמלים(בר׳ כד יא)׳ ברכוב יוסף במרכבת המשנה הכריז לפניו המכריז וכן היה אומר זה השליט הראוי לברוך לפניו ולהשתחוות לו׳ וראוי להיותו כענין אסוך שמן (מ״ב ד ב) אשר עקרו סך מסוך לא סכתי (דניאל י ג)׳ ואצעדה מצעד (משלי ל כט)׳

אגד. אגודת אזוב (שמות יב כב)׳ אגדות מוסה (ישעיה נח ו)׳ ויהיו לאגודה אחת (ש״ב ב כה)׳ ענינו יורה עליו׳ והוא כמו קבוצה הנאספת ביד וכאלומה הנאספת בכף׳ ונאמר התר אגדות מושה הבינו כי לא הזהיר להתיר כי אם דבר הקשור׳

אגל׳ אגלי טל (איוב לח כח)׳ אין למלה זאת דמיון בתורה אבל ענינה יורה על פתרונה אגלי טל כמו נטפי טל ורעיפת רביבים׳

אגם׳ והיה השרב לאגם (ישעיה לה ז)׳ על יאריהם ועל אגמיהם (שמות ז יט)׳ ואגמים אוביש (ישעיה מב טו)׳ כל עושי שכר אגמי נפש (שם יט י)׳ כלם מקום מקוה מים׳ וכה פתרון והיו שתותיה מדוכאים כל עשי שכר אגמי נפש׳ חרוב יהרבו מימי האגם ואבלו הדייגים העושים מסגרות במימי האגמים במה תסכר דגת היאור ונפש שרציו .

המבאר

ו) ל״ה, מראה הבהמה למקום העשוי לבלילה .
ז) דקי סמים בגוי״ל: נמצא דקת ושחקי .
ה) הדק דק: בג״ה, יהוקדק .
ט) בחולין דף צא, ר׳ יהושע בן לוי אמר כתיב בהאבקו עמו [בראשית לב כה] כאדם שחובק עם חבירו וידיו מנענעת כף ימיני של חבירו וכן פיו׳׳שי על התורה, ואדד דר׳ יהושע בן לוי מלמד שהעלו אבק ברגליהם עד כסא הכבוד כתיב הכא בהאבקו עמו וכתיב התם וענן אבק רגליו [נחום א ג], וז״ל רש״י על התורה ומנחם פירש ויתעפר מלשון אבק שהיו בעלים עפר ברגליהם ע״י נענועם .

מהכם (תהלים נח ו), החליף ה״א בחי״ת וכן העמיד פתרון המלה, והמלה עומדת על עמדה מבלי חליפות, ופתרון הוברי שמים כמו בוררי שמים, ימן כי לא יוכלו הקוסמים לעמוד על דעת רגעי היום והלילה עד ברור להם השמים לטוהר. ולעת הברוחם יחזו מחזה הכוכבים ומודיעים לחדשים. על כן אמרה תורה החזוים בכוכבים מבלי מחזה הכוכבים לא יחזו ולא יקסמו; וגם כה אמר מיכה ברברי חויניו: לכן לילה לכם מחזון וחשכה לכם מקסום ובאה השמש על הנביאים וקדר עליהם היום [מיכה ג ו] זה הפסוק יורה כי ביום חשכה כהבהר שחקים ויחתמו כוכביהם אין הקוסמין יכולין לדקדק ולקסום. על כן לא יתכן להיות חוברי שמים כי אם הוברי שמים. הנה קמה המלה כמשפט ענינה מבלי המיר אותיותיה. ויש מלים לשונן לשטון: אם אמר יאמר כל ההאי״ן הסדורים [נ״א הקדומים] בתחלת המלין המדוברים כמו הוברי שמים כלם מיוסדים במלים כדבריו כן הוא. אבל יש מלים מעט מזער בלשון עברית אשר משפט׳ כהוברי שמים, כאלה: הולכי נחיבות (שופ׳ ה ו) הולכי רכיל (ירמיה ו כח) הזים שוכבים (ישעיה נו י) החהותהו על איש (תהלים סב ד) תהכרו לי (איוב יט ג). ועתה אבאר המלים האלה במקום מחברתם.

ועוד מהלופי אותיות: מה נחנת בנא לך חבלים (ירמיה כב כג). פתר בו מה נהנת מלשון הנאה החליף הית בה״א ויוציא המלה מיסודתה מהעמידה על שרשה. אפס כי המלה עומדת על עמדה ויסודתה מאין תמורות ומבלי חליפות. וכה מראה פתרונה: יושבת בלבנון מקוננת בארזים מה נחנת בנוא לך חבלים חיל ביולדה. ירמיה נבא את הנבואה הזאת על מלך יהודה הבוטח בנוה בנינו ורום עליותיו וגובה קנו. כאשר כתוב אומר: אבנה לי בית מדות ועליות מרווחים וקרע לו חלוני וספון בארז ומשוח בששר (שם יד) ימן ובינן נשינן בבנינו ובית ארזיו, וישת שברו בקנו. כה השיבו: יושבת בלבנון מקוננת בארזים מה נחנת בנא לך חבלים, בהרסי קנת ארזיך איפה תהיה חבוי. וכן רבו המלים אשר החליפו והחסירו אנשי פתרון, וימירו סדרם אשר לא כדת. אבל הניע תור המלה אשר היא חלופת אותיות יחבירנה במחברת הראוי לה, לפרש ולהעמיד המלים על יסודתם, ועתה נשוב לענין הראשון.

אבל. מתחלק לג׳ פנים: האחד. אבלה יהודה (ירמיה יד ב) ואנו ואבלו פתחיה (ישעיה ג כו) כי אבל עליו עמו וכמריו עליו יגילו על כבודו כי גלה ממנו (הושע י ה). איך יתכן להתאבל העם על שבות הפסילים והכמרים יגילו. אין זה כי אם כה פתרונו לפי הענין. העם יתאבלו על אליליהם. וגם הכמרים שהיו ששים עליהם כלם יתאבלו יחדו. ופתרון לעגלות בית און עקב עגלות בית און. יש בלשון עברית למד״ן בתחלת המלים מהולקים למרבית פנים. וכבר קדמו בתחלת הספר הזה במעלות למ״ד. וזה מראה אחד מהמראות אשר נמצא למ״ד במקום למען. כאלה: ואמר פרעה לבני ישראל (שמות יד ג) לך אמר לבי בקשו פני (תהלים כו ח) התן דמים למולת (שמות ד כו) אם לאל תריבון (איוב יג ח) אמרי לי אחי הוא (בר׳ כ יג) פן יאמרו לי אשה הרגתהו (שופ׳ ט נד) המנדים ליום רע (עמוס ו ג) לעגלות בית און (הושע י ה) וכאלה הרבה. השני, אבל אשמים אנחנו (בר׳ מב כא), אבל כמו אמנם ענינו יורה עליו. השלישי, אבל השמים (במדבר לג מט) אבל מחולה (שופטים ז כב) שם מקום הוא.

אבן. מתחלק לג׳ פנים מבלעדי תוצאותיו. האחד וראיתן על האבנים (שמות א טו) ענינו יורה עליו ומענינו יקום פתרונו הוא הפחת העשוי ליולדת בעת לדתה. וכמוהו והנהו עושה מלאכה על האבנים (ירמיה יח ג) גם זה הפחת אשר גלגל היוצר יסוב בעוברי פיהו. השני באבן או באגרוף (שמות כא יח) כי אבן מקיר תזעק (חבקוק ב יא) אבן מאבני הארץ. ויש אבן אשר ישתחה עמו במראה ולא בענין כאלה: אבני צדק (ויקרא יט לו) באבן המלך (ש״ב יד כו). וענין שני ה) אבני שוהם (שמות כה ז) מזרי אבן (שם לט י)

המבאר

ה) ר״ל הענין השני נחלק שוב לשני ענינים אשר השני מפנו הוא אבני שהם וטוררי אבן ופירושם אבנים יקרים. אולם בכ״י המבורג תחת וענין שני נמצא השלישי. ובמקום השלישי הרביעי ולפ״ז היה לתקן אבן מתחלק לד׳ פנים מה שאין כן בכל הנסחאות אשר לפנינו.

ההמישי • אב וידעוני (דברים יח יא) והיה כאוב מארץ קולך (ישעיה כט ד) אשת בעלת אוב (ש״א כח ז) דרשו אל האובות (ישעיה ח יט) כלם מעשה כשפים העשוים לשכני קברים •

הששי • למי אוי למי אבוי (משלי כג כט) ענין עגם ואנינה הוא לפי ענינו ויתכן להיות מגזרת אבין.

אבד • או מצא אבדה (ויקרא ה כב) שאול ואבדון (משלי טו יא) אין לו כי אם מראה אחד • והוא הדבר האבוד והנעל׳. על כן אמר המשביל שאול ואבדון נגד יי׳ • פתרונו שאול אשר מתחת לארץ ואבדון הנעלם מכל עין השופים וגלוים מבלי כסות נגד יי׳ אף כי לבות בני האדם ואבד מנוס מנהם ג) •

אבח • פתרונו כפי ענינו • כי אין לו ערך בתורה אבל ענין הנבואה יורה עליו • אבחת חרב(יהו׳ נא ד) כמו אימת חרב • ויש בתורה מלין אשר אין להם דמיון לעמוד על גזרתם ודעת בנינם • אבל עניני המחוה וסדרי הדת יורו עליהם וימשכום • ויהי כאשר ראו אנשי סברא ונלאו מצוא יסודות הלשון ולא מצאו כח להשיג שרש המבטא ולעמד על עיקרם שינו המלים והחליפו האותיות והסבו הלשון אשר לא כדת •

תקן יהודה בן קריש בספר פתרוניו ובאר אבחת חרב כמו אבעת חרב החליף חי״ת בעי״ן • וגם יסף אל״ף על יסוד המלה • הנה נשאר מכל המלה בית לבדו, ונמצאת המלה מבלי תחלה וסוף • ואין כח משפט הלשון להיות מלה מלשון הקדש פרוצה מפה ומפה קלוטה משתי קצותיה כמו אבחת חרב • וגם לדברי הסותר ההוא לא יקום פתרונו להיות אבעת חרב • אם מגזרת בעתה (ירמיה ה טו) ידיננה אל״ף אשר בתחלת המלה מדוע [נ״א למה] נסה אליה ומה בא ללמד • ועוד יש להשיב הת״ו אשר באבחת איננו יסוד והת״ו אשר בבעתה הוא אחוז במלה אחיזת עיקר • הן נמצא הסותר משריש אל״ף באבחת אשר אין לו, ומשבית מבעתה הי״ו אשר לו באמרו כי אבחה כמו אבעת• ולא ד) כאשר החליף את הת״ת והשריש את התיו יחליף את האל״ף אשר לאבחת • ולא ידמנו למלה אשר אין בה אל״ף • כי איככה יוכל לשום אל״ף בבעתה ; הלמען העלמת פתרון אבחת ישחית מלה אחרת להוסיף עליה ולגרוע ממנה ; כי מה יתרון בפתרון בהיות לו תוספת ומגרעת תמורות ותהפוכו׳ והפותרי׳, ההמה יודעים כי אין קבוצת הלשון מצואה בספר תעודתנו • ואלו היתה הלשון שלמה אצלנו כל אלה המלים אשר ירפאו היינו מוצאים אותם והשגנום במרחבו • ויתהה לא נמצאו כי נעתקו, העל כן בודאים על לשון הקדש • מרחיבים את הקוצר ומרבים את המזער ; וכן לא יתכן עד יערה עלינו רוח ממרום •

האבתי לישועתך יי׳ [תהלים קיט קעד] פתרו הפותר בו כמו האותי מן תאוה • ההליף בי״ת בוי״ו • וגם יסף הי״ו על יסודות המלה • וכן הקים פתרונה • והיה עליו מאמתת המוסר מסרם שומו פתרון לחקור איך יבנה בנין הלשון • אפס כל המלים האמורים בסדרי הנבואות אשר ההלתם תי״ו אשר איננה משורש המלה ולא אחוז בה אחיזת עיקר לא יוכלון אנשי הלשון לספר בו מאומה ולא יסבו המלה כי אם במראה אחר כאלה המלין • באמרך • תשורה • תנומה • האנה • תבונה • תעודה • תרומה • תחנה • תקוה • תנופה • תשובה • תשומה • תאוה • וכאלה רבות • היכול יוכלון אנשי הלשון להסב מן תרומה תרמתי • ומן תחנה תחנתי • ומן תקוה תקותי • ומן תנופה תנפתי • ומן האוה תאותי • הלא כה יאמר מן תרומה הרימותי • ומן תחנה חנותי • ומן תקוה קויתי • ומן תשובה שבתי • ומן תקומה קמתי • ומן תנופה הניפותי • ומן תאוה אויתי • וכן בכל אלו המלין אשר משפטם להכתב בתיו בתחלתם אשר איננו אחוז בהם אחיזת יסוד בצרפך המלין לעת מקריהם יעלו התוי״ן, אבל הת״ו אשר לתאבתי הוא אחוז במלה אחיזת עיקר על כן יעלה עמהם • ופתרונו כמו כלתה לישועתך נפשי • וכמוהו מתאב אניכי את גאון יעקב (עמוס ו ח) פתרונו מכלה אניכי את גאון יעקב • וכמוהו גרסה נפשי לתאבה (תה׳ קיט ך) ויש כמוהו בלשון ארמית • ועתה נפשנו יבשה אין כל (במ״א ו)• נפשנא תאיבה • וגם זה מהמלים החלופי אותיות, הובר שמים (ישעיה מז יג) פתר בו הוברי שמים, מן חובר חבר (דברים יח יא) וחובר חברים

המבאר

ג) סלות ואבד מנוס מנהם לא נמצאו כי אם בכ״י המבורג, ובראון ג״ברות •

ד) כן כתוב בהעתקת ווינא ובברלין אבל בהעתקת לונדון והמבורג כתוב ולו בויו והיה פירושו כמו ואלו והראשון עיקר,

ובאחריתם משתי קצותיהם׳ זולתי אל״ף לבד אשר לא יכפל בסוף הסלה וכה כפילתם אאוך [1] אאלפך [2] בבא אליו [3] בברית אשלחך [4] ההיתה זאת [5] העיר ההללה [6] בכסף ובזהב ייפהו [7] לא ייחל [8] ככלוב מלא [9] ככלותו לדבר [10] עת ללדת [11] גם מקום ללון [12] ממשלת [13] ממלכות [14] ששם עלו [15] ששופתני [16] רתמה לי ערף [17], התקפהו [18], כלם נכפלים זולתי וו לא יכפל כי אם בווי העמודים [19]:

וגם כה יכפלו באחרית המלים: סובב [20] דובב [21] ינובב [22] הוגג [23] נודד [24] לנבהה [25] לגוז [26] אשוחה [27] לשומם [28] הסכך [29] מהולל [30] ארומם [31] הונן [32] נסס [33] להתרועע [34] ינופף [35] קצץ [36] מחקק [37] תשתרר [38] בשש [39] ממותת [40] ורוב המלים יכפלו כמו אלה׳ נמצאו האותיות המשרתים נכפלים מפה ומפה ויתר האותיות נשתוו עמהם באחרית ולא בתהלה זולתי יוד לבדו אשר לא נכפל באחרית:

חמה הפתיחה.

אחל לבאר לשון יהודית׳ להעמיד כל מלה כפי שאת׳ יש מלה רבת פנים ולא יתבונן המשכיל יסודותיה כי אם במיחות ענינה אשר סביבותיה למרבית פניה׳ כי המלה מושכת והולכת עד אשר מתחלקת ממראה אחד עד חמשה עשר פנים א), על כן יש מלה אשר הענין ימשכנה ויורה עליה וילמד על גזרתה. ויש מלה אשר היא מושכת הענין ומבארת הפתרון ושכל סודו, וכה הוא פתרון הלשון ופשר המלים לפי מחלקותיהם ותוצאותיהם.

אב. מתחלק לששה פנים׳ המראה הראשון אב ואם (אסתר ב ז) אבי כל תופש כנור (בר׳ ד כא) אביב קלוי באש (ויקרא ב יד). והם אחודי דמיון שינויי פתרון ויסודתם אחת. אב ואם הוא אב לבנים, אבי כל הופש כנור הוא ראשון לכל תופשי כנור. אביב הוא ראשון לכל בכורים תחלת כל כרמל על כן קראו אביב. וגם יתכן להיות מגזרת אבי הנחל (שיר ו יא)׳ בעבור רשיבתו ולחזותו וקליייתו באש וזה האחרון קרוב מן הראשון לתוכן ענינו׳

השני. ולא אבה י׳ (דברים כג ו) ולא אביתם לעלות (שם א כו) אבי יבחן איוב עד נצח ב) (איוב לד לו) ותפר האבינה (קהלת יב ה) כלם גזרה אחה הם. וכלם לשון רצון. ופתרון אבי יבחן איוב רצוני ומאויי שיבחן איוב עד נצח. ופתרון ותפר האבינה׳ תשבית תאות האדם בכלות כחו.

השלישי. אבי הנחל (שיר ו יא) עודנו באבו לא יקמוץ (איוב ח יב) ופתרונו לשון לחות פרי׳ ובעלי ארמית בלשון זה סברו עפיה שפיר ואנביה שגיא (דנ ד מ) לא יהן פריו (ויקרא כו ך) לא יתן אביה.

הרביעי. באבות הדשים יבקע (איוב לב יט) אין למלה זאת דמיון בתורה אבל הענין יורה עליה, וחצי הפסוק יורה על חציו׳ והיה די בחציו והשנה עיונו שנית. ונמצא ענין אחד דבור פעמים בפסוק אחד וכהנה רבות. ואלה קצות הפסוקים שחצים יורה על החצים והיה די בחצים האזינו ושמעו קולי הקשיבו ושמעו אמרתי (ישעי׳ כה כג)׳ ישרף כמשר לקחי, תזל כמל אמרתי (דברים לב ב) ותשכח כי רגל תזורה, והיח השדה תדושה (איוב לט טו). גן נעול אחותי כלה גל נעול מעין החתום (שיר ד יב)׳ נגון והציל, פתוח והמליט (ישעיה לא ה)׳ רגלי עני, פעמי דלים (שם כו ו)׳ יגורהו בחרמו, ויאספהו במכמרתו (חבקוק א טו)׳ בל תלך בו אני שיט, וצי אדיר בל יעברנהו (ישעיה לג כא)׳ הניחן בים דרך ובמים עזים נתיבה (שם מג טז)׳ וירא אפרים את חליו, ויהודה את מזורו (הושע ה יג)׳ מהר שלל, חש בו (ישעיה ח יג) וכאלה רבות בדברי הנביאים׳ ועתה אכתכם בענין הראוי להם. נשוב לענין אובות׳ הנה במני כין לא יפתח כאבות הדשים יבקע הם נבלי יין הנבקעים מפני [נ״א פרוב] מליאתם ונפיחתם׳

המבאר

א) לפי שיטת מנחם הוא שרש חל לבדו אשר יש לו ט״ו הוראות.

ב) רז״ל רש״י שם ד״א אבי כמו ותפר האבינה לשון רצון כך הברו מנחם וכן פתרונו אבי יבחן איוב עד נצח רצוני ומאויי שיבחן איוב עד נצח׳

1 ישעיה מה ח	5 יואל א ב	9 ירמיה ה כו	
2 איוב לג לג	6 יחזקאל כו יז	10 שפוח לא יח	
3 תהלים נא ב	7 ירמיה י ד	11 קהלת ג ב	
4 נ״א ד לד	8 מיכה ה ו	12 בראש׳ כד כה	

אור תורה

13 ירמיה לד א	23 תהלים כב ה	33 ישעיה י יח	
14 יהושע יג יב	24 משלי כז ח	34 משלי יח כב	
15 תהלי׳ קכב ד	25 צפניה ג יא	35 ישעיה י לב	
16 שיר א ו	26 ברא׳ לא יט	36 שפוח לט ג	
17 ש״ב כב מא	27 תהלי׳ קמג ה	37 בראש׳ מט ו	
18 איוב יד ך	28 יהושע כג יג	38 במדבר מו יג	
19 שמות לח ו	29 מחם ב ו	39 שפוח לב א	
20 קהלת א ו	30 משלי כי י	40 ש״א יד יג	
21 שיר ז ו	31 ישעיה לג י		
22 זכריה ט יו	32 תהלים לו כא		

אלה הם יסודות המלים אשר ללשון הקדש ·

אב אבד אבחת אבל אבן אבנט אבס אבעבועות אבק
אבר אברך · אגד אגל אגם אגמון אגן אגף אגר
אגרטל אגרוף · אד אדב אדם אדין אדן אדר
אדרגזריא אדרדוא אדרכון אדרע · אה אהב אהי
אהיה אהל · או אוז אובל אולי ·
אז אזא אזוב אזל אזן אזדא אזיקים אזר אזרח ·
אח אחד אחז אחו אחידן אחלי אחמהא אחר
אחשדרפנים אחשתרנים.
אט אטד אטם אטין אטר ·
אי איבה איך איל אימה אין איש אישון איתי איתן·
אך אכזב אכזר אכל אכן אכף אכר·
אל אלוה אלה אלם אלמג אלף אלץ אלגביש ·
אם אמל אמן אמץ אמר אמש אמת אמתחת ·
אן אנה אנך אנס אנף אנק אנש אסוך אסם
אסון אסף אסופות אסר · אע·
אף אפד אפן אפס אפוא אפע אפק אפר אפרח
אפריון· אץ אצבע אצל אצעדה אצר · אקדח
אקו · אר אראל ארב ארבע ארג ארז ארח ארך
ארמון ארן ארק ארש ארשת · אש אשד אשך
אשכר אשתוללי אשתונן אשם אשמן אשמר אישון
אשנב אשף אשפר אשר אשתדור·
את אתון אתיק אתמל אתנן אתר · ותשלם מחברת
אל"ף היסודות מבלעדי הוצאותם ומיני הולדותם·

דע כי כל האותיו׳ מלי׳ קבצון ונקבצין יחד ונחברי׳ בהם לכל עוברי פני האותיות נסדרין ונהפכין ונחלפין והיו למלה עד כלות לשון יהודית ומפתח כל מבטא זולתי אלה אשר לא יאספון ולא יקבצון בלשון עברית ואם נדבקין ונחברין לא תקום מהם מלה · ויש מהם אשר נקבצין בשמות ולא בלשון · במשרתים ולא ביסודות בלשון משנה ולא בלשון עברית. ויש מספרם שמונה ותשעים מהם ארבעים אשר לא נחברים ולא נקבצים ולא נאספים ולא יקומו למלה. ושמונה וחמשים הנשארים נקבצים ע"י מקרה ולא על היסוד. וגם מהם מעט מזער אשר נדבקין בלשון ארמית אשר בספר דניאל ועזרא. ומהן אשר נקבצין בקרב המלה עם יתר האותיות. ומהם אשר נכפלים בתחלתה וגם באחריתה ומהם אשר נכפלים באחריתה ולא בתחלתה, אלה הן האותיות אשר לא נקבצים ולא נחברים יחד ולא יתקבצון בזולה ·

גט גך גס גץ גק· דז דט דס· זט
זס זץ זש זת· חא חה חע· טג טד
טז טך טץ טק טת · לר· סז סט
סץ סש· עא עה עח · פב · צז צט
צך צס צש · קג קז קך · תס ·

ואלה הם הנשארים אשר אינם נאחדים ולא נחברים במלה כי אם במקרה, ובסור המקרה ישתוו יחדו, אלה המה ·

אע אק׳ בפ׳ הא הז הח הט הך הע הפ הצ הק
הש הת · וא וב וג וד וה וז וח וט וי וכ ומ ונ וס
וע ופ וצ וק ור וש · זפ זת׳ חא׳ טס׳ יג יז ימ יכ
יס יע יק · כג כט כץ כק · לר · מב מז מפ · סי ·
צת · קת · שצ · תג תד תט תי ·

אלה הנחברים מהם בלשון ארמית: אע · ואע מחשם בכתליא [1] · ש צ · ושיציא ביהה [2] · מז · למזא לאתונא [3] · קת · קתרום סנבא [4] · והנדבקין מהם בשמות כאלה: סי · בסיני · יס · ביסכה תד בתדהר · יע ביעיר · זפ בזפרונה · אק באקדח ובאקו · וף בופסי · וש בושרתי · וי בויזתא · יז ביזניה · זי בזיוא · והרבה מהם מצטרפין לשמות ואין ללמד מהן, על כי הם שמות ולא מבטא · וכה יכפלו האותיות במלים בתחלתם ובאחריתם ·

דע כי האותיות העשתי עשרה המוכנים לשרת ומועדים למלאכה כלם נכפלים בתחלת המלים

המבאר

כתוב בו שם אחר.

כד). כי אם בסקרה, פי׳ פעם בלשון ארמית ופעם בשמות פרטיים או כלליים׳ ובסור המקרה ישתוו יחדיו: פי׳ וזולת המקרה אשר הזכרני ישתוו החמשים ושמונה וזנות אותיות האלה אל הארבעים וזנות אשר הזכיר למעלה.

כה). ושציא ביהה: בכ"ק שלנו נמצא ושיציא בחרין יודין וקשה מאוד להצדיק דבריו כי ש׳ הלא נמצאו במלת שצף ׳ וכן להלן תהה וז בזיוא שבנוסחתנו כתוב בכל הכ"י וז בוזא ואולי כן היתה הנוסחה שלפניו, אבל נראה ברור כי נוסחתנו ישרה כי אלו היתה כוונתו לזכר שאותיות זו תמיד נפרדות מלבד בשם וזא היה מוכרח בין כל הוזנות הנפרדות אשר הקדים בראש ׳ וזה לא נמצא בכל הכ"י ׳

אור תורה

1 עזרא ה ח 3 דניאל נ יט 4 שם נ ה
2 שם ו טו

כג) ׳ בכ"י לונדון וברלין ואוקספורד כתוב שמונה ותשעים. וקשה לברר האמת כי בכל כ"י אשר לפני כעורבים כדרי אחיהי הנפרדות ואין בם פחום, וטעות המסכר מבואר הוא כי נתחלף צ"ה לצ"ח הדומים במראיהם ׳ ותמיה גדולה על המחבר כי לדעתו נם אותיות זף תמיד נפרדות והנה הן נמצאות בכלות שפותמי וספת ׳ ואין לזכר כי בעזרת המעתיקים היה זה להיות המחבר עצמו בוכרי להלן כי מהנפרדות ימצאו לפעמים בשמות ובלשון ארמית מפרש את דבריו ואיכר כי אותיות ו"ף נמצאו בשם זפרונה וכן נמצא בכל הכ"י מלבד כ"י המבורג. אם לא שנאמר שכוונתו היתה על שתי אותיות אחרות ותחת זפרונה היה

שוד מלכים חינקי 1 שד ושבר 2
שנת גאולי באה 3 מתוקה שנת העובד 4
תקעו עליה אהלים 5 תקעו בתקוע 6
מנה אחה אפים 7 מי מנה עפר יעקב 8
נבל עשור 9 כל נבל ימלא יין 10
לעגי מעוג 11 אם יש לי מעוג 12
חלקת השדה 13 חלקת צואריו 14
ואלה המלים שוים במראיהם ושנוים בנקודתם ופתרונם :
חמץ יין וחמץ שכר 15 מכף מעול וחמץ 16
זרע זרע 17 והיה אם זרע ישראל 18
כל יוצאי שער 19 שיר בנפשו 20
שתי לבך למסלה 21 למען שתי אתתי 22
אשר לא מותתני מֶרֶחֶם 23 מרחם בן בטנה 24
בקר אערך לך ואצפה 25 כי בוקר אנכי 26
רחב לא מוצק תחתיה 27 רחב פי על אויבי 28
צרה החזיקתהו 29 והמסכה צרה 30
רוחי זרה לאשתי 31 בהקרינם אש זרה 32
קורץ עין יהן עצבת 33 קורץ בעיניו 34
תחת גערה במעין 35 אל תירא ואל תחת 36
הללוהו בצלצלי שמע 37 ויעקב שמע 38
חיל אזנו יושבי פלש׳ 39 שמאול בעשתו ולא אזנו 40
מקום הצדק שמה הרשע 41 והרשיעו את הרשע 42
אף ערשנו רעננה 43 ונפתו לא רעננה 44
דלותי ולי יהושיע 45 כי דלותי מאד 46
וברך ולא אשיבנה 47 ובוצע ברך נאץ ה׳ 48
כי זעם מלאתני 49 לא זעם ה׳ 50
פחד קראני ורעדה 51 פחד ורחבים לבנך 52
בינה הגיגי 53 רוח חכמה ובינה 54
האסף את אפר 55 אסף החסיל 56
תבל עשו דמיהם בם 57 מכין תבל בחכמתו 58
חרש לאמר 59 לא תקלל חרש 60
גלה סורה 61 סורה אדני 62
אומר אני מעשי למלך 63 אין אמר 64
בא אלי העבד 65 ואני אנה אני בא 66
מבכי נהרות חבש 67 מבכי יעור 68
חבר אני לכל אשר יראוך 69 חובר חבר 70
וגם אלה המלים השוים במראיהם ושנויים בפתרונם ובנקודתם יש עור על הפתרון :
אל אלהים ה׳ 71 ואל משה אמר 72 אל נולדו להרפא בנת 73
בר ולחם ומזון 74 בר לבב 75 בר בטני 76
מיסר ה׳ 77 מוסר מלכים 78 מוסר מעיר 79
נחש שרף 80 נחש העמוני 81 כי לא נחש ביעקב 82
וגם ערב רב 83 ערב ובקר 84 או בשתי או בערב 85
וקראתם דרור 86 מר דרור 87 ודרור קן לה 88 ,
וכאלה הרבה בתורה ,
אה הייתי לתנים 89 ואת האה לפניו מבערת 90
אה עשויה לברק 91 ובין אהים יפריא 92
אי לואת 93 אי לך ארץ 94 יושבי אי 95 אי כבוד 96
ובת טוות 97 בת כהן 98 האיפה והבת 99 בת בבל 100 בת ענק 101
גל נעול 102 גל אבנים 103 גל עיני ואביטה 104
גל מעלי הרפה ובוז 105
אשר אנכי מורה 106 מורה מאד 107 ונביא מורה שקר 108 את המורה לצדקה 109 ;

המבאר

כב) ואלה הפלאי שוים במראיהם : מכל הפסוקים הבאים ראיה כי בזמן ומקום המחבר לא הבדילו בין הברית הפתח והקמץ, או בין הסגול והצירה ,

			33 משלי י י
1	ישעיה ס טו	17 בראשי׳ א כט	34 שם ו יג
2	שם נט ו	18 שופטים ו ג	35 שם יז י
3	שם סג ד	19 ברא׳ לד כד	36 דברים א כא
4	קהלת ה יא	20 משלי כג ו	37 תהלים קן ה
5	ירמיה ו ג	21 ירמיה לא כא	38 בראשי׳ לד ה
6	יחזקאל ו יד	22 שפוט יא	39 שפוט טו יד
7	ש״א א ה	23 ירמיה ך יו	40 איוב כג טו
8	במדבר כג י	24 ישעיה סט טו	41 קהלת נ טו
9	תהלים לג ב	25 תהלים ח ד	42 דברים כה א
10	ירמיה יג יב	26 עמוס ג יד	43 שיר א טו
11	תהלים לה טו	27 איוב לו טו	44 איוב טו לב
12	מ״א יז יב	28 ש״א ב א	45 תהלים קטו
13	ברא׳ לג יט	29 ירמיה ו כד	46 שם קמב ו
14	שם כו טו	30 ישעיה כח כ	47 במדבר כג ך
15	במדבר ו ג	31 איוב יט יז	48 תהלים י ג
16	תהלים עא א	32 במדבר ג ד	49 ירמיה טו יז
50	במדבר כג ח	70 דברים יח יא	90 ירמיה לי כב
51	איוב ד יד	71 יהושע כב כב	91 יחזקאל כא ך
52	ישעיה ס ה	72 שמות ג יד	92 הושע יג טו
53	תהלים ח ב	73 דה״א ב ח	93 ירמיה ה ז
54	ישעיה יא ב	74 ברא׳ מה כג	94 קהלת י טו
55	במדבר יט י	75 תהלים כד ד	95 ישעיה כג ב
56	ישעיה לג ד	76 משלי לא ב	96 ש״א ד כא
57	ויקרא ך יב	77 שם ג יא	97 דניאל ו יט
58	ירמיה י יב	78 איוב יב יח	98 ויקרא כב יב
59	יהושע ב א	79 ישעיה יז א	99 יחזקאל מה יא
60	ויקרא יט יד	80 דברים ח טו	100 תהל׳ קלו ח
61	ישעיה סט כא	81 במדבר כג כג	101 איכה ב יח
62	שופטים ד יח	82 ש״א א א	102 שיר ד יב
63	תהלים מד ב	83 שמות יב לח	103 ש״ב יח יז
64	שם יט ד	84 תהלים נה יח	104 תה׳ קיט יח
65	בראשי׳ לט יז	85 ויקרא יג מח	105 שם שם כב
66	שם לו ל	86 שם כה י	106 ש״א ך לו
67	איוב כה יא	87 שמות ל כג	107 מ״ב יד כו
68	ירמיה מח לב	88 תהלים פד ד	108 ישעיה ט יד
69	תה׳ קיט סג	89 איוב ל כט	109 יואל ב כג

השלום לו 1 היש לדבר לך אל המלך 2 הקוֹל
זה בני דוד 3 האתה זה בני עשו 4 היש את לבבך
ישר 5 וכאלה הרבה ׃ וחלופם, היא העולה 6
והאש על המזבח תוקד בו 7 ובער עליה הכהן 7
הבנות בנותי והבנים בני והצאן צאני 8 ׃ וחלופם,
בהשמים חסדך 9 להנחתם בהורך 10 ויבדילם
אמציה להגרוד אשר בא אליו 11 להעלות העולה
להמזבח 12 וכל ההקדיש שמואל הראה 13 על
ההכין אלהים לעם 14 וכאלה הרבה ׃ וחלופם, העל
את העם הזה 15 הבא נא ידך בחיקך 16 השלך
על ה׳ יהבך 17 הקהל לי את העם 18 ׃ וחלופם ׃
כי הפליא חסדו לי 19 השירו ולא ידעתי 20 הקימו
בחוניו 21 אשר לא הסיר תפלתו וחסדו מאתי 22׃
וחלופם, הביא מנחת שוא 23 הסר חמאתו 24
לא ידעו הבין 25 הסר משוכתו 26 הרחק הכמטוי
קשת 27 וכאלה הרבה ׃

ויש להא הקיצונה האחרונה במלים ענינים ׃
ואלה קצותם: אנה לידו 28 בנה כעש ביתו 29 גלה
עמי 30 ׃ וחלופם, אמצה לי יושבי ירושלים 31
ה׳ עשקה לי ערבני 32 ולאין אונים עצמה ירבה 33
עצלה תפיל הרדמה 34 ׃ וחלופם, זכרה לי אלהים
לטובה 35 שמרה זאת לעולם 36 שפטה משפטי 37
וחלופם שמרה נפשי עדותיך 38 וזכרה ירושלים 39
עצמה נפשי לאביון 40 ׃ וחלופם, אז ראה ויספרה
הכינה וגם הקרה 41 ׃ וחלופם ויבא יוסף הביתה 42
ביהה פרעה 43 ארצה מצרים 44׃ וחלופם, ארכבה
את ה׳ 45 אהללה שם אלהים 46 וכא׳ה הרבה ׃

ויש לה״א תוצאות הרבה מלבד אלה משתי
קצותיו ׃ ואת אשר דברנו על מלה שהיא רבת
פנים ולא יודע פתרונה כי אם בערך מהווהה

ובהן אשר הכריחה בנקידתה ׃ תורה על גזרתה ׃
אצלתי מהן מעט מזער במה ידעו מבקשי לשון
עברית שיש במלין מלים שווים במראה ושנויים
בפתרון. אחבירם זה לעמת זה להורות פשר המלה
למרבית פניה. אבל יש במלים האלה וביתר המלים
מלין אשר יש בנקודתם עזר ויובדלו ממשוליהם
הנחברין אליהם. כמו אלה:

אני אהבי אהב 47 אני שיש 48 אני הירם 49
ברא אלהים 50 לא ברא ס אתם לחם 51
גור בארץ הזאת 52 גור אריה יהודה 53
דברות בים 54 בנות צלפחד דברות 55׃
הנה אדני יורשנה 56 וזרעו יורישנה 57
ויגו את ראשו 58 ויגו שלוים 59
ורעו דליותיו 60 ורעו אתכם דעה 61
זרו רשעים מרחם 62 לא זרו ולא חבשו 63
זכר חסדו ואמונתו 64 כל זכר בכהנים 65
הלה את פני ה׳ 66 אשר הלה ה׳ בה 67
הול גבול לים 68 והוא דרך הול 69
כסיל וכימה 70 בן כסיל הוגת אמו 71
להיות להם משוחתם 72 כי משחתם בהם 73
מגורי אל חרב 74 מגורי אביו 75
מעדנות כימה 76 אגג מעדנות 77
נחנו נעבור הלוצים 78 ונחנו עליו כאשר יפל 79
שער הרגלים 80 וקדמנים אחזו שער 81
כנגד אכלו עש 82 עושה עש כסיל וכימה 83
עצבי עשם 84 לבלתי עצבי 85
פחים טמנו לרגלי 86 רקועי פחים 87
צור יצוק עמדי 88 צור ילדך תשי 89
קרב אתה וטימע 90 כיום הלחמו ביום קרב 91
רש ואיש הכבים 92 החל רש והתגר בו 93

אור תורה

1 בקאשי׳ כט ו	19 תחליב לא כב	37 איכה ג נט	
2 מ״ב ד יג	20 הושע ח ד	38 תה׳ קיט קמו	
3 ש״א כד יז	21 ישעיה כג יג	39 איכה א ז	
4 בראש׳ כו כא	22 תהלים סו ך	40 איוב ל כה	
5 מ״ב י טו	23 ישעיה א יג	41 שם כח כו	
6 ויקרא ו ב	24 שם כו ט	42 בראש׳ מג כו	
7 שם שם ה	25 שם נו יא	43 שם מו יד	
8 בראשי׳ לא מג	26 שם ח ה	44 שמות ד כ	
9 תהלים לו ו	27 בראׄ׳ כא טו	45 תהלים לד ב	
10 נחמיה ט יט	28 שמות כא יג	46 שם כט לא	
11 דה״ב כה י	29 איוב כו יח	47 משלי ח יז	
12 שם כט כו	30 ישעיה ח יג	48 ישעיה לג כא	
13 דה״א כו כח	31 זכריה יב ה	49 מ״א י כב	
14 דה״ב כט לו	32 ישעיה לח יד	50 בראשית א א	
15 שמות לג יב	33 שם מה כו	51 ש״ב יב יז	
16 שם ד ו	34 משלי יט טו	52 בראשית כו ג	
17 תהלים נח כג	35 נחמיה ה יט	53 שם מט ט	
18 דברים ד י	36 דה״א כט יח	54 מ״א ח כג	

המבאר

55 במדבר כו ז	68 ירמיה ח כב	81 איוב יח ך	
56 זכריה ט ד	69 ש״א כא ו	82 שם יג כח	
57 בכדבר יד כד	70 איוב ט ט	83 איוב ט ט	
58 איוב א כ	71 משלי י א	84 ישעיה סח ח	
59 בכדבר יא לא	72 שמות ט טו	85 דה״א ד י	
60 ירמיה יא טו	73 ויקרא כב כה	86 ירמיה יח כב	
61 שם ג בו	74 יחוקאל כא יז	87 שם יז ג	
62 תהלים נח ד	75 בראשית לו א	88 איוב כט ו	
63 ישעיה א ו	76 איוב לח לא	89 דברים לב יח	
64 תהלים צח ג	77 ש״א טו לב	90 שם כח כד	
65 ויקרא ו כב	78 במדב׳ לב לב	91 וכריה יד ג	
66 דה״ב ל לג יב	79 ש״ב יז יב	92 משלי כט יג	
67 דברי כט כא	80 ישעיה ז ך	93 דברים ב כד	

ך) ויש להא תוצאות הרבה וכו׳. פ׳ מלבד אשר ישפט הוא
בשתי קצות חבלה בראש וכוף התיבה עוד ושכש באופני׳ אחרי׳.
כא) ויש בכלים כלים שוים בבראה ושנוים בפתרון: כונתי
על שמות המשמשים,

והלופם, מפר אותות בדים [1] ממית ומחיה [2] מסיר לב ראשי עם הארץ [3], והלופם, מגדיל ישועות מלכו [4] מצמיח חציר [5] מגיד מראשית [6] והלופם, משוה רגלי כאילות [7] מגלה עמוקות [8].

סימן: ממלוך, מאבני, מגפן, מולך, מפר, מגדיל, משוה.

כף מתחלק לכמה ענינים.

כנר כאזרח [9] כעבד כאדוניו [10], והלופם, כן יי׳ כארץ מצרים [11], והלופם, כשכב אדני המלך [12] כשמע עשו [13], והלופם, כדבר אפרים רתת [14] ככלו׳ שלמה [15], והלופם, ונבל כעלה כלנו [16] כי כחציר מהרה ימלו [17] וכענן המאחיך [18], והלופם, כמנור אורגים [19] כצרור אבן במרגמה [20].

סימן: כנר, כגן, כשכב, כדבר, כעלה, כמנור.

למד מתחלק לכמה ענינים.

לאדם מערכי לב [21] לאיש אשר אלה לו [22], והלופם ויאמר לאדם [23] ואם אין לאיש [24] והלופם, לאחוז בכנפות הארץ [25] לאמר לאסורים צאו [26], והלופם, לשום שפלים למרום [27] לעות את יעף [28] והלופם, לקרא לשבוים דרור [29] לשמע אנקת אסיר [30], והלופם, לספר בציון [31] להגיד כי ישר ה׳ [32] לאסף ולכנוס [33] לדעת טוב [34] לשמר את דרך עץ החיים [35], והלופם, וימם לבב העם ויהי למים [36] יחשוב לתבן ברזל לעץ רקבון נחושה [37] והלופם, כן יאמרו לי אשה הרגתהו [38] אמרי לי אחי הוא [39], והלופ׳, ואמר פרעה לבני ישראל [40] היה לי לבן היל [41], סימן: לאדם לאדם, לאחוז׳ לשום, לקרא, למים, לי, לבני:

אלה האותיות המשרתים את רעיהם יש שוערים עליהם ומושלים אותם ונעהרים לתוכן אמתן ומאזני שקלהן כפי מקרה האותיות זה לעומת זה, ואלה משליהם, נקודה, ופתיחה, קבוצה, פשוטה ושבא, על פיהם יהיה כל קושט וכל נכוחה׳ אבל על המשכיל לדעת איכה תקרינה האותיות במחברתם, במה יתישנו על הלשון חישב וינוחו בפה אשר בסור אות מיהמלה ושום אות אחרת תחיהה אשר לא רעותה ימוש המושל מעל כנו ויעמד אחר תחתיו כפי המלה והמלאכה והאותיות וכפי קצרה ורחבה: והאותיות הראויות עמיהות חבורות מקבילות ומשיקות אלה לקראת אלה: והמלין העליונים האלה יורו על קצות הדרך וילמדו הנתיב ויאזנו המשכיל אורחותם ויתבונן מכלולם.

הא מתחלק לענינים.

האף שונא משפט יחבוש [42] הבנהרים חרה ה׳ [43] הגם לחם יוכל תת [44] הדרכי לא יתכנו [45] ההיטיב הרה לך [46] האתה זה אדני [47] הזה האיש [48]: החפץ לשדי [49] המרם תדע [50] הירוע ברזל בברזל [51] הכימי אנוש יכיך [52] והלופם לראות הקלו המים [53] לראות היעמדו דברי מרדכי [54] לראות היש משכיל [55] לראות הפרחה הנפן [56] התעיף עינך בו ואיננו [57] החזק הוא הרפה [58] השמרים הם את דרך ה׳ [59] הילך בהורתי [60] ההכם יהיה או סכל [61] וכאלה הרבה, והלופם, הידעתם את לבן בן נחור [62]

המבאר

ג׳ בראש הבינוני בבנין הפעיל, ובבנין פעל הכבד, וינקד בחולם ובצירי ובפתח ובשוא.

יח) כף מתחלק וכו׳: יש שלשה מיני כפי״ן המשמשין בראש התיבה, ראחד הוא כף הערך והשוואה כמו כנר כאזרח, פירושו הגר כאזרח והאזרח כגר, כגן ה׳ כארץ מצרים, פירושו לפי המחבר כי ארץ מצרים נמשלה לגן ה׳, ובא לפעמים בפתח הידיעה, ולפעמים בשוא, והכף השני יורה על זמן השלמת הפעולה, פעם בחירק ופעם בשוא, והשלישי הוא כף הדמיון, פעם בסגול ופעם בחירק.

יט) הא מתחלק לענינים: ענין הראשון הוא ה״א התמיה על דבר הנכנע ולא יתכן להאמין, כמו הגם לחם יוכל תת. והחפץ לשדי, וכל השאר, ענין השני הוא ה״א השאלה על דבר הכרחי שיעודנו עיונר בספק וסופו שיהיה כן כמו הקלו המים, כי בסוף קלו המים, וכן היעמדו דברי מרדכי, כי אחרי זמן התקיימו דבריו. הפרחה הנפן, ולפי זה יהיה פרוש התעיף עינך בו ואינני. השמח עינך בענין העושר הלא כאין הוא. כי עשה יעשה לו כנפים כעשר יעוף השמים. ענין הא השלישי הוא נ״ב ה״א השאלה אולם על דבר האפשרי, כמו הידעתם את לבן בן נחור, השלום לו, היש את לבבך ישר, וכדומה. ה׳ א הרביעי הוא הא הידיעה כפשיטו, והמשיה הוא בתוספת אות כאחיזת הי״ב לפני הה״א. הששי הוא ה״א הפעיל כשיחובר אל הצוה, השביעי כשיחובר אל העבר, והשמיני אל המקור,

אור תורה

1	ישעיה כד טה	22	ברא׳ לה כה	43	חבקוק ג ח
2	ש״א ב ו	23	איוב בח כמ	44	תהלים עח ב
3	איוב יב כד	24	במדבר ח ח	45	יחזקאל יח כה
4	שם יח נא	25	איוב לח יג	46	יונה ד ד
5	שם קד יד	26	ישעיה מט ט	47	מ״א יח ו
6	ישעיה מ׳ י	27	איוב ה יא	48	ישעיה יד יו
7	תהלים יח לד	28	ישעיה נ ד	49	איוב כב ג
8	איוב יב כב	29	שם סא א	50	שמות י יו
9	ויקרא כד טו	30	תהלי׳ קב כא	51	ירמיה טו יב
10	ישעיה כד ב	31	שם שם כב	52	איוב י ה
11	בראשית יג י	32	שם צב טו	53	בראשית ח ח
12	מ״א א כא	33	קהלת ב כו	54	אסתר ג ד
13	בראשי׳ כו לד	34	בראשית נ כב	55	תהלים יד ב
14	הושע יג א	35	שם שם כד	56	שיר ו יא
15	מ״א ח נד	36	יהושע ו ה	57	משלי כג ה
16	ישעיה סד ה	37	איוב כא יט	58	במדבר יג יח
17	תהלים לז ב	38	שופטים ט נד	59	שופטים ב כב
18	ישעיה מד כב	39	בראשית ך יג	60	שמות טו ד
19	מ״א יז ו	40	שמות יד ג	61	קהלת ב יט
20	משלי כו ח	41	ש״א יח יו	62	ברא׳ כט ה
21	שם כו א	42	איוב לד יז		

ובוזי יקלו [1] על כן יקלו רודפיהם [2]
בשלחי אתם [3] בשלחי את חצי הרעב [4]
ימים על ימי מלך תוסיף [5] על ימים יסרה [6]
רחום וחנון י׳ [7] חנון בן נחש [8]

כל האותיות טעונות דגש ורפה לצחצה הלשון כפי הנעתם בפה ומושבן בלשון וכפי תוכן המלה וקרבת המלים הקרובים אליהם׳ וכפי האותיות הסמוכות [נ״א הדבוקות] לה׳ וגם ככה הם נכונים לדגש ורפה לא לצחצה כי אם לעניני פתרונות ומעמי פירושם׳ כלם ידגשון וירפין בראש וסוף ותוך כפי שאת המלה וכפי הפתרון׳ אבל הי״ת ועי״ן לא יקרה להם כה׳ כי לא עליהם ממשלת דגש ורפה׳ וזו הזקת משפטם וסדר ענינם המורה עליהם׳ כתוב בתורה: חנון ורחום ה׳ [9]׳ משפט חנון כמו שכול׳ דגשונם ורפינם יבדילו ענינם׳ והיה מאמתת משקלת הלשון להיות כמשפטם רחום ושחוט׳ וגם היה מרוך נכוחה להיות מובדל בין מעשות זאת [10] ובין מעשה הזולה [11], כאשר ישנו בין משלוח ידו [12] ובין משלוח מנות [13], והוא הדין למהות [14] ומחדול [15] ומענות [16] ומעוב [17], ויש בתור׳ כהנה וכהנה רבות׳ אבל אותיות לשון הקדש הן מחולקי׳ למחלוקות׳ מהן אותיות הלשון, ומהן אותיות החיך׳ ומהן אותיות השפה׳ כלם במרחבי הפה ינועון איש איש כפי הנעתו וחנייתו כלם הנעתם בפה׳ והמה רוחים במכון מקראם המגיע להם׳ על כן ידגשון וירפין יהזקו ויקלו כרצון הלשון וכצביון החיך ומאויי השפה וחשק הפה, כי האותיות החת ממשלתם והשמעותם כרצונם׳ אבל הי״ת ועי״ן אותיות הגרון המה ולא יקרה להם כה על כי תוצאותם מפנימיות הגרון מלוא הלוע קרובים למוצא המלין לבלתי רווח הלוע׳ לא ידגשון ולא ירפין היטב כי לא יסבו בצאתם׳ כי נכחם יצאו ושתיהן האותיות אותיות הגרון המה׳ אבל האחת עזה מרעותה כי היא פנימה ממנה והוא עי״ן׳ על כן פעולתה חזקה מפעולת הי״ת אע״פ שמוצא אחת לשניהם׳ וכל המלה הראויה להדגש או לרפות ויש בתוכה עי״ן או הי״ת אם פתרון המלה תלוי באחת מהנה ובדגשות׳ וברפיותה יכון פתרונה וענינה לא תדגש ולא תרפה אות המלה ההיא׳ והקורא אות מהאותיות האלה בכל מלה אין לו טעם בפה להשמיע החזק או הרפה׳ על כי בצאתה ממלואת לוע הגרון׳ ואם בוא יבוא הקורא להדגישה או לרפותה אין לו במה, כי מבעם טבעת בינונית כי אלו יצאה רווחה היה מדגישה׳ ואלו יצאה דגושה היה מרפה׳ אבל בכת מלאותה יצאת׳ לא טעונה רפין ולא טעונה דגשות׳ אך אחרי דגשות נוטה רובה אע״פ שיכולת הגרון משגת כמעט הזקתם ורפיונם׳ פתרוני המלין אשר המה בתוכם יורו וילמדו על הדגשות לבדה׳ ורחום וחנון יוכיח׳ וגם ה״א נלוותה עמם לעניני׳ וגם אל״ף נוטה עמהם אך לא כמשפט רעותיה על כי אשר לא ישתוה מוצא ארבעתן׳

מם מתחלק לכמה ענינים.

ממלוך אדם חנך [18] מחות רעי [19] מענות את איוב [20] מדבר עם יעקב [21]: וחלופם, מאבני המקום [22] מאפסי ארץ [23] מעפר שרפת החמאת [24] וחלופם בנקודה מגפן היין [25] ומדלת הארץ [26] מזרע הארץ [27] מפרי העץ [27]׳ וחלופם, מולך לימין משה [28] מוריש ומעשיר [29] מוציא אסירים [30]׳

אור תורה

1 ש״א ב ל	11 דה״ב ד ו	21 בר׳ לא כט
2 ישעיה ל טז	12 ש״א כו יא	22 שם כה יא
3 בפדבר לב ח	13 אסתר ט כב	23 ירמיה טו יט
4 יחזקאל ה טו	14 איוב לב ו	24 בפדב׳ יט טז
5 תהלים פא ז	15 ש״א יב כג	25 שופטים יג יד
6 שם כד ב	16 איוב לב א	26 מ״ב כה יב
7 שם קג ח	17 יהושע כד יו	27 ויקרא כו ל
8 ש״ב י ב	18 אייב לד ל	28 ישעיה סג יב
9 תהלים קיא ד	19 שם לב ו	29 ש״א ב לו
10 בראשי׳ מד יז	20 שם שם א	30 תהלים פה ו

יג) כלם ידגשון וירפין עקב עניני פתרוניהם: כלומר אותיות בג״ד כפ״ת ידגשון וירפין לפעמים רק לצחצה הלשון וחברת הכבצא, אולם שאר האותיות אם ידגשון הרפין ישנו את כוונת הענין, כמו חזקו עלי דבריכם בוי״ן רפה, הוא פעל עזכד, והזקו ידים רפות שהזן בו נדנש פירושו לחזק אהרים והוא פעל יוצא, וכן השאר, עיין ביאורנו טיכן ז׳.

המבאר

יד) והיה מאמתת משקלת הלשון להיות כמשפט׳ רחום ושחוט פי׳ לפי משקל חנון ושכול אשר חנון והקף בהם נדגש. היה כן הראוי להיות הה״ת בפלות רחום ושחוט נ״כ דגושה. וכן היה ראוי להדגיש אות הע״ן בפלת מעשות ואת לכבד מ״ם מן, כאשר ישנו בין משלוח ידי שהשין בה דגושה לכבד מ״ם מן, ובין משלוח מנות שהשין בה רפויה להיות המ״ם בה להורות על השם כמו כומר, מקדש, רק מטעם אשר אמר שאותיות ח״ע לא ידגשון, נשארו רפויים תמיד.

טו) אם פתרון המלה תלוי באחת מהנה. פי׳ אע״פ שפתרון המלה תלוי בדגש או ברפיון הע״ן והחי״ת, בכל זאת לא ידגשון, מטעם שאין בכת המדבר להשמיע הבדל מה.

טז) וגם ה״א נלוותה עמהם וכו׳: פי׳ גם אות הה״א והאל״ף אע״פ שהמדבר יוכל להפריש בין דגש ורפה לא יקבלו דגש כמותם.

יז) מ״ם מתחלק ונו׳, יש שלשה כיני ממ״ן המשמשים בראש התיבה, א׳. בראש המעל מקור, ב׳. בראש השם ובשמיהם יבוא בחירק אם האות שאחריו אינני כאותיו׳ אהוז״ע שאו ינקד בצירי׳.

ואתמול 1 מן תמול 2 , וכאלה הרבה בתורה ,
ומעותם יורה על רובם :

ב, וגם אלה האלפין אשר משפטם להכתב בקרב
המלים המה התיכונים , ומבלעדי מקרה יעלו מן
המלים לבלתי אחוז בתוכם , כאלה :

מיט 3 מן במטאטא השמד 4
וצנה 5 מן צאן 6
כי שאל נא לדור רישון 7 מן ראשון 8
ושלחך 9 מן השאלתיהו 10
ואם לא שריתך 11 מן שאירית ישראל 12
וגם כל שרית ישראל 13 מן שאירית 14
וכאלה הרבה בתורה :

ג, וגם אלה האלפין הנחברים באחרית המלים
אשר בהם יתחמו גם הם יחדו יסורו מהם , כאלה:

עשה פלא 15 מן ונפלינו אני ועמך 16
ויתחבא האדם ואשתו 17 מן חבי כמעט רגע 18
ומן ושם חביון עזה 19
מלא ברכת יי 20 מן כי מלתי 21
מצא חן 22 מן לא מצתי חן 23
צמא 24 מן כי צמתי 25
ותקיא הארץ 26 מן שתו ושכרו וקיו 27
כתת במרום תמריא 28 מן שימי לך תמרורים 29
בואו נהרים 30 מן בזונו לנו 31
נשאו ראש 32 מן ונשו את כלמתם 33
נסא כבור 34 מן על כס יה 35
וגבאיו 36 מן גבים 37
בצאתיו 38 מן השבעו בבוץ 39
נגיא 40 מן ויכל מהתנבות 41 ומן ניב שפתים 42
פרא חמשי 43 מן פרה למוד מדבר 44
פתאם 45 מן פתי 46
חלאים 47 מן וחליתה 48

המבאר

י) ומבלעדי מקרה וגו' , כלומר למעטים יעלו האלפין מן
המלים בלתי סבה כלל .

יא) פתחתיו אם האל"ף ינקד בפתח , וקמיצתו אם ינקד
בחירק , וקמיצתו בקמץ .

יב) מבלעדי המעלה הראשונה : פי' מלבד מעלת הבי"ת
שהיא מאותיות בגד כפת , עוד לו מעלות אחרות כאשר
יבאר . ובי"ת הראשון פירושו כמו בזמן , חשבי כמו בחוך ,
השלישי כמו בעבור , והרביעי כמו עם ונקוד בשוא , החמישי
כמו מן , ובי"ת הששי הוא כמו הרביעי רק שהוא נקוד בפתח
(או בקמץ אם למני אותיות הגרון כמי כלת ברכב . בה) ,
להודות על היסוד .

1	תחלים צ ד	7	איוב ח ח
2	שמות ח יד	8	שמות יב ב
3	ישעיה מא כה	9	ש"א א יז
4	שם יד כג	10	שם שם כח
5	תחלים ח ח	11	ירמיה טו יא
6	בראשית ד ב	12	שם ו ט
13	דה"א יב לח		
14	ירמיה ו ט		
15	שמות טו יא		
16	שם לג טו		
17	בראשית ג ח		
18	ישעיה כו ך		

המסלאים 49 , מן לא תסלה 50 , וכהנה רבות :

ד , וגם יש לאלף מעלה רביעית מבלעדי אלה ,
דע כי הוא התחלת כל מבטא , אך בהסבך המלה
אליך נעשה למלאכה כאשר נקדם במעלה הראשונה
כאלה : אדברה , אבכה , אנאל , אהמה , אדרש ,
כה יקרה ליתר המלים , עד הנדה מעלות האל"ף
מלבד פתיחתו וקמיצתו ויתר דקדוקי
נקודתו :

ואלה מעלות בי"ת .

דע כי יש לבי"ת מעלות הרבה מבלעדי המעלה
הראשונה , באמרך ברדת משה 51 בקום למשפט
אלהים 52 בעשותו למשר חק 53 , וכהנה רבות ,
וגם בי"ת נושה לענין אחר , באמרך : בנבד או
בשתי או בערב 54 , ויושם בארון 55 , וחלופם ,
ובמלאכיו ישים תהלה 56 , ויתן אתי במשמר 57 ,
וחלופם , באברתו יסך לך 58 , בכהו רגע ים 59 ,
בחרבי ובקשתי 60 , וחלופם , והנשאר בדם 61 ,
והנותר בבשר ובלחם 62 , וחלופם , והביאו ,
מכל הגוים מנחה לה' נסוסים ברכב ובצנים
ובפרדים ובכרכרות 63 , הבהמה אשר אני רוכב
בה 64 , וחלופם הרבה בתורה , אבל תקנו אנשי
הלשון בגד כפת האותיות האלה בהיותם סמוכים
כדת ליהוא כלם רפים , אך לא תקנו בה עקב
פתרון כי אם לצחצח הלשון ולתוכן המבטא
וחכמי הסור הוסיפו עליהם רי"ש וישימו אותם
שבע , ונכפלים לארבע עשר , ואין זה כי אם
עקב דגשונם ורפיונם , ואפס לא לאלה לבדם יקרה
מקרה זה כי אם לכל האותיות כלם ידגשון ירפיון
עקב עניני פתרוניהם , ואלה קצותם :

חזקו ירים רפות 65 חזקו עלי דבריכם 66
למדו לשונם 67 למדו היטב 68

אור תורה

19	חבקוק ג ד	36	יחזקאל מז יא
20	דברים לג כג	37	ירמיה יד ג
21	איוב לב יח	38	יחזקאל מ יא
22	בראשית ו ח	39	ירמיה לח כב
23	במדבר יא יא	40	בראשית ך ו
24	שמות יז ג	41	ש"א י יג
25	שופטים ד לט	42	ישעיה נו יט
26	ויקרא יח כח	43	איוב לט ח
27	ירמיה כח כו	44	ירמיה ב כד
28	איוב לט יח	45	משלי א ד
29	ירמיה לא מ	46	שם שם כב
30	ישעיה יח ב	47	שיר ו ב
31	דברים ג ז	48	חושע ב טו
32	תהלים סג ג	49	איכה ד ב
33	יחזקאל לט כו	50	איוב כח טו
34	ש"א ב ח	51	שמות לד כט
35	שמות טו יז	52	תהלים עו י
53	איוב כח כו		
54	ויקרא יג נא		
55	בראשית נ כו		
56	איוב ד יח		
57	בראשית מא י		
58	תהלים צא ד		
59	איוב כו יב		
60	ברא' כח כב		
61	ויקרא ה ט		
62	שם ח לב		
63	ישעיה סו ך		
64	מחמה ב יב		
65	שם שם לה ג		
66	מלאכי ג יג		
67	ירמיה ט ד		
68	ישעיה א יז		

דגש ורפה על שלש מהלוקות הם בנויים:
א, בג״ד כפ״ת בהיותם סמוכים ליהו״א ירפין׳
ב, בהעלותם ידגשון, ואך בהיותם תחלה המלים
כמו שאפרש: המהלוקת הג׳, כל האותיות ידגשון
וירפין בראשית המלה ובתוכה ואחריתה לפי
פתרונה, לבד חי״ת ועי״ן אשר לא ידגשון ולא
ירפין היטב כי אותיות הגרון המה: אך דגש
ורפה ישנו לצחצוח לשון אשר בהם תכון המלה
בפה ותתישב היטב: וישנו לפתרון אשר בו יקום
פשר דבר ותוכן ענין׳ אפס המלה היא רבת פנים
טעונה מהלקות למיני מראותי׳ ותוצאות מסבותי׳
ועניני דקדוקיה ולמען דעת הכרת פניה הוקם לה
נקודות למורים להורות על קצות טעם מדעם
ושכלסודם, אבל יספה אומץ ותכון במנעמי
נכוחה ותשלם באופני תבונה בתת עליהם מושלים
המורים עליה ומלמדים על פתרונה מבלעדי נקודות
למודים׳ ותכון המלה תהת ממשלתם והמה
מושליה ואוהביה: מושכיה, מחציה, מניעיה,
פותחיה וקומציה, חוטפיה נוגהיה ושעמיה,
המה תומכיה ומדריכיה לכל עוברי פניה, הם מאזני
המלה ופלסי משפטה׳ ומלמד מליצתה ומבלעדיה׳
לא יקום פתרון׳ ווולתם לא תכון נכוחה׳ ובלתם
לא תעמד נכונה׳ כלם נכונים למלה במה ירמזון
להודיע פשר ולבאר פתרון׳ ועתה אבאר מיני
יינים׳ ומשפט אודותם׳ ומלאכת עבודתם׳
איש כפי עבודתו וחק משאו׳

פעולת קמץ גדול׳ ומעשה קמץ קטן׳ ומפעל
קמץ חטף׳ ומלאכת פתח גדול חטף ופתח קטן
חטף׳ באלה ישיג המשכיל לדעת שפת יתר׳ ובהם
יחבונן אמרי שפר לדבר צחות׳ ויאהו פלס מישרים
ומשקל אמונה ובעשותו בכח יוץ ולא יכשל.
יצחצח מליו ולא יתלענ במו כי אמנם הנלענ לשון
לא יפול עליו שם לשון צחות כי אם לשון בשר׳
כאשר העד באפס מכתב לא יקרא עת סופר עד
מושבו מחוקק כדה או יקרא עת סופר מהיר —
ודמות הלשון הנלענ כדמות כנור אשר רצו
יתרי׳ טוב לו לאלם מנגן שיריו אשוב לענין הראשון
לחקור סוד האותיות ושכל המלים להעמיד כל
אות ואות על חקת אמתה וצדק מהכונתה.

דע כי לעשתי עשרה האותיות המשרתים את
רעיהם המחולקים לעשתי עשרה מעלות גם יש
להם מעלו׳ מבלעדי המעלו׳ העליונו׳ ואלה קצות׳

אלף, תחלת אותיות המשרתים: דע כי רוב
האלפי״ן ראשוני המלה ותיכונידה ואחרוניה אין
להם כח ברוב המלים׳ כי לעת מקרה יסורו
מהמלים ונותרו מבלעדיהם ולא הובאו לא לעיקר
ולא לשרת כיתר האותיות׳ ולא סרו מהמלים כי
אם לחלש כחם: ואלה קצותם: דע כי

ויתאבנו 1 מן נבוכים 2
לאגורת כסף 3 מן עשרים גרה 4
ולאדיב את נפשך 5, מן ומדינה נפש 6
ואהל בל יצענ 7 מן לא יהל שם ערבי 8
ומן האזיקם 9 מן אסור באזקים 10
והאזינו 11 מן שקר מזין 12
ואזרוע 13 מן זרוע קדשו 14
ואחר 15 מן ודבר הד 16
ואחותי 17 מן יהוה דעת 18
אכוב 19 מן כוב 20
ואכזי 21 מן כפף נפשי 22
ותאלף 23 מן מלפנו מבהמות ארץ 24
ואנחנו 25 מן נחנו 25
ואנך 26 מן נכים 27
ואסוך 28 מן וסוך לא סכתי 29
ואעיתי 30 מן ותפהו 31
ומי אפסים 32 מן פס ירא 33
וארבע 34 מן רבע ההין 35
וארשת 36 מן כרשיון כורש 37
ואתא מרבבות קדש 38 מן התיו לאכלה 39

אור תורה

ז ישעיה ט יו	12 משלי יו ד	23 משלי כב ה	
2 שמות יד נ	13 ירמיה לב כא	24 איוב לה יא	
3 ש״א ב לו	14 ישעיה נב י	25 בראשי׳ מב יא	
4 שמות ל יג	15 בראשית א ה	26 עמוס ו ז	
5 ש״א ב לג	16 יחוקל לו לא	27 תהלי׳ לה טו	
6 הקרא כו יד	17 איוב יג יו	28 מ״ב ד ב	
7 ישעיה לג ך	18 תהלים יט נ	29 דניאל י נ	
8 שם יג׳ך	19 ירמיה טו יח	30 ישעיה כה יט	
9 ירמיה מ ד	20 תהלים ד ג	31 ש״א כה כד	
10 שם שם א	21 איוב לג ז	32 יחוקאל מו ג	
11 דברים לב א	22 תהלים נו ז	33 דניאל ה ה	

המבאר

34 בראשי׳ כג טו	36 תהלים כא ג	38 דברים לג ב	
35 שמות כט ט	37 עזרא ג ז	39 ירמיה יב ט	

ח) אבל יספה אומץ ונו׳; כלומר כלבד הנקודות יש עוד
בראשים אהרים להודות על פתרוני המלה על פי כללי הדקדוק
והמה פושטיה ר״ל במלים שהמדבר מאריך החברה בלשוני
כגו באתנח וסוף פסוק ובמפיק, כחציה במלי שהמדבר מקצר
החברה ובחציה איתן כגו בטלים הרביקות: כגיעה, נעניעי
איתיות אהה״ע, פיתחיה וקומציה וחוטפיה כפשוטם: ניגוניה
בט״ע אחרים כתוב נגידה, ושתי הניכחאות צריכין ביאור ואולי
צ״ל מהגיה. ט) וגיהירו בבלעדיהם. סי לפעמים ניתרין
המלים מבלעדי האלפי״ן.

בכתם׳ אכל המלים אשר בתהלתם נון יוד הא
הנראים כנשרשים לא יעמדו על השתלשם בהם׳
ואשר ישתלשו יבדלו לעת מקריהם׳

המעלה השלישית׳ אשר תחלת המלה מם׳
אלה הם קצות מליהם׳

מגורתם אביא להם 1 גורו לכם מפני חרב 2
מזיח אפיקים רפה 3 ולא יזח החשן 4
מחסה מזרם 5 חסיו בו 6 לחסות תחת כנפיו 7
מלוח עלי שיח 8 לחים ויבשים 9 ולא נס לחה 10
מנוס אבר מנהם 11 שאלו נס ונמלטה 12
משרת ענבים 13 ושרת את אחיו 14
משרה על שכמו 15 וישר אל מלאך 16

המעלה הרביעית׳ אשר תחלת המלה נון
כאלה׳

נגע זה על שפתיך 17 ויגע על פי 17
נדיבי עמים נאספו 18 ידבנו לבו 19
נדדו הלכו 20 ותדד שנתי 21 ירודון 22
נדר לאביר יעקב 23 וידר יעקב 24
נהם ככפיר 25 המו גוים 26 יהמיון 27
נזיד עדשים 28 ויזד יעקב 28
נמה ללכת 29 הט אוזך 30
נטע שעשועים 31 מטע י׳ להתפאר 32
נטרה את הכרמים 33 לא תבצר 34 כמטרא לחץ 35
נטשת עמך 36 כי לא ישט ה׳ את עמו 37
ניב שפתים 38 נשקפה ותיבב 39
נסה את אברהם 40 מסה ומריבה 41
נסכו רביעית היין 42 הסך נסך שכר 42
נסכתי מלכי 43 וסוך לא נסכתי 44
נסע מאת ה׳ 45 מרוח כוזה מסער 46
נפלו עלי בנעימים 47 ויפלו חבלי מנשה 48

נצו גם נצו 49 תנו ציץ למואב 50 כי נצא הצא 51
נצר חסד 51 תצר חיי 52
נקבה שכרך 53 אשר פי ה׳ יקבנו 54
נקם אקח 55 יקם קין 56 לא יקם 57
נשבע ה׳ לדוד 58 וישביעני אדוני 59
נשך כסף נשך אכל 60 ישך הנחש 61 כשך יקשי׳ 62
נשל הברזל 63 כי ישל זיתך 64 ובשליתה 65
בנשף בערב יום 66 אך חשך ישופני 67
נתתי כסף השדה 68 תתה לי ערף 69 בתת י׳ 70
וכהנה רבות בתורה׳

המעלה החמישית אשר תחלת המלה הא׳
כאלה׳

הגה ברוחו 71 ויגה בני איש 72
הכה בים גלים 73 יך ויחבשנו 74
הלך לו 75 ויבא הלך 76 ללכת ארצה 77
הניס את עבדיו 78 לנוס שמה 79
הנצו הרימונים 80 ויצץ ציץ 81 עלהה נצה 82
השמו 83 השימות כל ערתי 84 שמה ושממה 85

וכהנה רבות בתורה אבל מיעוטם יורה על רובם, גם אלה האותיות אשר לחמש המעלות האלה המוצדים לשרת שבים יחדו בפנים אחרים ונעשו יסודות כענין המלים החצוים לשתי מחלוקות, המו שמונה מעלות וקצות תוצאותיו מבלעדי תולדותיו ודקדוקי ענינים׳ ובמעלות דגש ורפה יתמו המעלות׳

דע כי לכל האותיות יקרה דגש ורפה מבלעדי בגר כפ״ת למראה פתרונם ושנויי ענינם אשר תקנו סופרים לצחצוח לשון ולא לפשר דבר׳ אך בהיות׳ בראש המלים׳ ובהגיע תר משפ׳ אבאר פתרונם׳

המבאר

ו) חמר שמונה כעלות: פי׳ נ׳ מעלות אשר הוכיר לעיל בצירוף החמש מעלות של תימנ״ה אשר אמרתי בסימן הקודם לזה.

ז) יש לצחצוח לשון וכו׳: פי׳ שיש שני מיני דגש. האחד הוא דגש קל ליסוד הברת הלשון. והשני הוא דגש חוק לשנות את כונת המלה ותוכן הענין.

אור תורה

1 ישעיה סו יד
2 איוב יט כט
3 שם יב כא
4 שמות כח כה
5 ישעיה כה ד
6 דברים לב לז
7 רות ב יב
8 אייב ל ד
9 במדבר ו נ
10 דברים לד ו
11 איוב יד ך
12 ירמיה מח יט
13 במדבר ו נ
14 שם ח כו
15 ישעיה ט ה
16 הושע יב ה
17 ישעיה ו ז
18 תהלים סו יד
19 שמות כה ב
20 ירמיה ט ט
21 בראש׳ לא ב
22 תהלים סח יג
23 שם קלב ב
24 בראש׳ כח ך
25 משלי יט יב
26 תהלים סו ז
27 שם לט ז
28 בראׂ כה כט
29 ש״ב ב יט
30 משלי יד ך
31 ישעיה ח ז
32 שם מא ג
33 שה״ש א ו
34 ויקרא יט יח
35 איכה ג יב
36 ישעיה ב ו
37 ש״א יב כב
38 ישעיה מו יט
39 שופטי׳ ה כח
40 בראשי׳ כב א
41 שמות יז ז
42 במדבר כח ז
43 תהלים ב ו
44 דניאל י ג
45 במדב׳ יא לא
46 תהלים נח ט
47 שם יז ו
48 יהושע יז ה
49 איכה ד טו
50 ירמיה מח ט
51 שמות לד
52 תהלים סד ב
53 בראש׳ ל כח
54 ישעיה כב ב
55 שם סו ג
56 בראש׳ ד כד
57 שמות כא ך
58 תהל׳ קלב יא
59 בראש׳ כד לו
60 דברים כג ך
61 קהלת יוד יא
62 ירמיה ה כו
63 דברים יט ה
64 שם כח ט
65 שם שם סו
66 משלי ז ט
67 תהל׳ קלט יא
68 בראשי׳ כג יג
69 תהלים יח מא
70 שמות טו ח
71 ישעיה ל ל
72 שם ב ו
73 שה״ש ו יא
74 הושע א
75 שה״ש ב יא
76 ש״ב ב ד
77 בראש׳ יא לא
78 שמות ט ב
79 דברים ד מב
80 שה״ש ו יא
81 במדבר יז כג
82 בראשית ט י
83 תהלים עט ז
84 אייב טו ז
85 יהוקאל כג לב

נמצאו העשתי עשרה האותיות האלה כלם משרתי
ירידה המה: ואחרי מלאכתם ישובון ונהפכו ליסוד
ונשרשים, אך בהעלות מקריהם הם נשרשים
בפנים אחרים, באמרך: אמר י״י 1 ברא אלהים 2
הוה גביר 3 ווי העמודים 4 יפה נוף 5 כרת ברית 6
למדו היטב 7 משח ה׳ אתי 8 נאק נאקות חלל 9
שמע בני 10 תמו נכרתו 11, הן הם האותיות
המוכנים לשרת נעשו יסוד: ובאלה הרבה בלשון
הקדש, אבל האותיות הראשונות לא יקרה להם
כן, כי הם מיוסדות ונאחזות ועומדות בנחם,
ולא תהצינה לשני מחלקות, ולא ישתנו מטבעם
כי אם בניד שפה ובנענוע לשון כפי נקודת המלה
הראויה לה, לבעבור סבב את פני הפתרון ופשר
כל ענין, הן שלש מעלות מהעשתי עשרה:

ואלה הם האותיות החמשה הנראים כנשרשים
ועומדים עמידת מיוסדים, ויעלו לעת מקרה:
אלה הם מבלעדי תוצאותם ומיני תולדותם
תימנ״ה:

המעלה הראשונה אשר החלת המלה תי״ו,
אלה קצות מליהם:

תאנה הוא מבקש 12 אנה לידו 13 מה יהאונן 14
תבונה 15 בינה הגיגי 16 בינו נא 17
תגרת יד 18 גורו לכם 19
תחפוכות בלבו 20 הפך לבם 21
תורת שלמיו 22 והתודו את חטאתם 23
תכלית אור 24 ויכל אלהים 25
תלפיות 26 מלפנו מבהמות ארץ 27
תמורתה כלי פז 28 אם המר ימירנו 29
תרמית לבם 30 ורמיה תהיה למס 31

תשורה אין להביא 32 אשורנו ולא קרוב 33:
תשומת יד 34 שום תשים עליך מלך 35:
ונאלה הרבה בתורה, ומיעוטם יורה על רובם:

המעלה השנית, אשר החלת המלה יו״ד
ונראה כמיוסד:

ידע שור קונהו 36 לדעת חכמה 37
יזמו לעשות 38 זמותי בל יעבר פי 39
יחלנו לך 40 תוחלת ממושכה 41
יכול תוכל 42 ונלאתי לכלכל ולא אוכל 43
ילדתי בנים 44 אם אני המוליד 45
יסדה ארץ 46 מיסדות תבל 47
יספת לגוי 48 ספות חטאת על חטאת 49
יסרתני ואוסר 50 מוסר ה׳ בני אל תמאס 51
יעץ עליך ארם 52 עצת ה׳ לעולם תעמד 53
יצאת לישע עמך 54 צאת הכנים 55
יצר אל ופסל נסך 56 וצורם לבלות שאול 57
יקשתי לך 58 מוקש הוא לך 59
יראו אלהים 60 ומוראכם וחתכם 61
ירשה 62 ונתתי אתה לכם מורשה 63
ירד ירדנו 64 רדה אלי 65
ישבתי בסוד משחקים 66 שבתי וקומי 67
ישנתי או ינוח לי 68 מתוקה שנת העובד 69
ישר על אנשים 70 בשרירות לבם 71, וכהנה
רבו בתורה, והיותן האלה הסדורי בראשי גזרהם
ומראיהם כמראה נשרשים, אבל לעת מקרה
יעלו, ובזאת יודע נח המלים המשלשים העומדים
כמשלש אותיות באמרך: אמר ברא גמר דרש
הרס זעק המד טמן נורת להן מסך נאק כמר
עמד פקד צרף קרא רחש שפט תמהה: יש די

אור תורה

1 יהושע ז יג	19 אויב יט כט	37 שפוח לא יג	
2 בראשית א א	20 כשלי ו יד	38 בראשית יא ו	
3 שמות כו ט	21 תהלי קה כה	39 תהלים יזג	
4 שמות כו י	22 ויקרא ז יג	40 שם לג כב	
5 תהלים בח ג	23 בדבר ה ו	41 כשלי יג כב	
6 שפוח לד י	24 אויב כו י	42 ש״א כו כה	
8 ישעיה א יז	25 בראשית ב ב	43 ירביה ב ט	
7 שם מא א	26 שיר ד ד	44 רוח א יב	
9 יהוקאל ל כד	27 אויב לה יא	45 ישעיה כו ט	
10 כשלי א ח	28 שם כח יז	46 שם כח יג	
11 יהושע ג יו	29 ויקרא כו י	47 ש״ב טו כב	
12 שיפטי יד ד	30 ירמ׳ כג כו	48 ישעיה כו טו	
13 שמות כח יג	31 כשלי יב כד	49 שם ל א	
14 איכה ג לט	32 ש״א טו ו	50 ירביה לא יח	
15 דברים לב כה	33 בבדבר כד יו	51 כשלי ג א	
16 תהלים ח ב	34 ויקרא ה כא	52 ישעיה ז ח	
17 שם ג כב	35 דברים יו טו	53 תהלים לג יא	
18 תהלי לט יא	36 ישעיה א ג	55 חבקוק ג יג	

המבאר

55 נחמיה ד טו	61 בראשית טו ב	67 תלים קלט ב	
56 ישעיה מד י	62 בפבד׳ כד יח	68 אויב ג יג	
57 תהלי׳ סט טו	63 שפוח ו ח	69 קהלת ה יא	
58 ירמיה נ כד	64 בראש׳ נ ך	70 אויב לג כז	
59 דברים ו טו	65 שם כח ט	71 תהלים פא יג	
60 תהלים נח ד	66 ירביה טו יו		

ד) הן שלש מעלות מהעשתי עשרה. עיין לעיל ד׳, א בפירושנו
ה) המעלה הראשונה: היא להורות שעל פי אות הי״ו דבאה
בראש התיבה תהיינה המלות לשמות. במעלה השנית יחשוב
הכתב׳ כי הוי״ד כפעלי נפ״י אינה יסודית כאשר יחשבון כדקדק׳
האחרונים, רק נראה כיסודית. במעלה השלישית ילכדני על
הכם הבאה בראש התיבה להורות על השם. במעלה הרביעית
ירבו על פעלי חס״ל. כי לדעתי אין הנין בהם יסודית כאשר
יאמרו האחרונים רק היא משרתית בכלם. ולשיטתי אין נחים
וחברים כלל. ובמעלה החמשית יכוין על ה״א הפעיל ועל הצרי
פ״ה. לאבר כי שניהם בשרתים הם ולא יסוד.

בעזרת בורא ניב שפתים אחל לחקות לשון למודים ולהורות שפת יתר מבחר כל מבטא וראש כל אמרי שפר. לשון המזוקק במצרף הנצלה מכל הלשונו׳ אשר נחלו בני האדם אשר על פני האדמה מעת נפרדו איי הגוים איש ללשונו.

תהלת מפתח שפה וראשית הגיון תת כבוד ותהלה לאל הנכבד והנורא. אשר הפאיר את האדם על כל יצוריו, והנעים צורתו. והפליאו ברוח חיים באפיו להקל את לשונו במבטא שפתים לדעת נכונה לדבר צחות. ובאשר הפליא בין כל אשר נשמת רוח חיים באפיו ובין האדם ביתרון שפת יתר. ככה הפליא בין עם סגלתו לגויי הארץ: ובאשר הפליא האדם בניב שפתים. ככה הפליא את לשון הקדש על לשון כל עם ואומה. תכן את האדם במו מבטא לבעבור ספר כח מעשיו ותעצומות נדלו ורובי פלאיו. ואמנם בו יכונו מחשבות האדם ובו יביעו אמרי שפר לחוד חדה ולמשול משל. להליץ סודות ולקנות החבולות. לחוות דעות ולדלות מועצות. לכל מראה מערכי לב ומביני דעת.

אז בטרם שום שכל ליושבי תבל בלשון הזה בחר אלהינו. ואותו הקק במכתב חרות. ובו דבר ביום הראותו בחורב. תרתי בלבי כפי מזער השגת סרעף לצחצח לשון יהודית על תוכן יסודתו ועיקר שרשיו, להעמיד משקלת שכל וקו למודים לבאר פתרוני פיניהם כחקת משפט. לפרש תוצאות ענינם למחלקותיהם. ולהראות פני המלה כפי מליצתה. להורות האותיות הנשרשים והבאים לשרת הוך המלה ושתי קצותיה עד כלות לשון יהודית ומרחבי תבונתו. אבל יש על אנשי לבב לקחת° מוסר. לאחזו בנתיב השכל, ולנטות אחרי מכון הדעת. לדעת עניני האותיות ודקדוקי תולדותם. להתבונן מה מהם ליסוד ומה מהם למלאכה. אך אותיות לשון הקדש שנים ועשרים במספר: עשתי עשרה מהם ליסוד ועשתי עשרה מהם לשרת. בנויים על עשתי עשר מעלות מבלעדי תולדותם, ויש פשר וענין לכל מעלה ומעלה. עד עמוד איש שכל על עמדם ותוכן אמתם:

הנה כה משפט האותיות למהלקות תוצאותם עשתי עשר מהם מיוסדים ונשרשים ועומדים ואין להם מלאכה וזולתי יסוד. ואלה הם: טה ספר גוע צדק. ויש חמש מעלות לאותיות מהאותיות האלה המיוסדים ונשרשים במים גם המה יאמדו ישרתו המלים בפנים אחרים ונראים בתחלת המלה כנשרשים ועומדים בהוקמם, ולעת מקרה יעלו מן המלים. ודע כי כל המלה המשלשת משלש אותיות הנשרשים היא עומדת בכחה ולא ישרתנה אות מכל האותיות, כי יש די בכחה ובמלאותה. אבל המלה השניה משתי אותיות והנאחדה° מאות אחת היא ראויה לשרת עקב קוצר גזרתה על כי אשר לא תעמד המלה הקצורה כי אם במשרתים אשר במראשותיה או באחריתה אבל יש בלשון הזה מעט מזער מלים קצורי גזרה אשר לא יעמדו במשרתים. כי יש די בכחם לפי קצרתם. גם עשתי עשר הנשארים המועדי׳ לשרת כה הם מחולקים לשתי מהלקות: משרתים רעיהם, ואהר הוּעָדָם לשרת שנים בפנים אחרים ונאחזים אחיות עיקר: ובעמוד חצים לשרת חצים יכון הלשון הישב. ואלה הם: שמלאכתו בינה.

ואת פליאת הלשון וכח המבטא. בינו נא ואת אנשי לבב, ראו גם ראו איך ישרתו עשתי עשר אותיות מלה אחת באמרך: ארדה נא 1 ברדת היער 2 הורד עדיך 3 והורד המשכן 4 ירד ירדנו 5 כרדת משה 6 לרדת מן ההר 7 מרדת שחת 8 נרדה ונשברה 9 שיורד על הררי ציון 10 תרד מאר 11, וכה יקרה ליתר המלים, הנה

המבאר

א) בני ים על עשתי עשר מעלות: חמש מעלות הן לאותיות תמצ״ח כאשר יבאר המחבר להלן. ושלש מעלות הן שלשת מיני האותיות, א׳ יסודיות. ב׳משרתיות. ג׳ שהמשרתיות יהתהפכו גם ליסודיות. ושלש מעלות האחרונות הן בדיני דגש ורפה. א׳ אם אותיו׳ בנ״ד כפ״ת סכורכות ליחו״א ירפיון. ב׳ בהעלותם ביהו״א ידגשן. ג׳ כל האותיות ידגשון לפחרון. אשר על פי דגשונם יקום פשר דבר.

ב) ויש חמש מעלות לאותיות מהאותיות האלה: כלומר מכל האותיות א״ב. וכוונתו על אותיות ת ט נ ח המשמשות:

ג) דע כי כל הכלה וכ״ו: כלומר הפעלים השלמים אינם צריכים לאות נוסף כלל בפעל עבר ליחיד. אבל החסרים בני שתי אותיות או א׳׳ת אחת צריכים לאות נוספת. כמו מן דע נאמר ידע: מן רד ירד. אמנם יש מעט מזער פלים אשר לא יקבלו משרתים אף כי קצרה גזרתם. כמו פלת שב גר ועיד כאלה.

אור תורה

1 בראשי׳ יח כא	5 בראשית מט ך	9 בראשית מט ד	
2 ישעיה לב יט	6 שמות לד כט	10 תהלים קלו ג	
3 שמות לג ה	7 שם לב א	11 ש״א ך יט	
4 במדבר י יז	8 איוב לג ד		

באור איזה מלים אשר השתמש בהם מנחם בספרו.

אין למלה דמיון בתורה: כונתו על מלה בודדת או זרה.

גזרה: שרש או מקור.

דת: תורת משה.

ועתה: לפעמים השתמש בה להורות על ועוד. עיין סוף שרש דו.

חלוף: אופן אחר.

להסב: הוא מה שיאמרו המדקדקים האחרונים לבנות, או לאמר, או לשנות.

לספר: להשתמש כמו בפעל, (קאניוגירען).

מחוה: מאמר או המשך. **מחלקה,** הוראה פרטית לשרש.

מלאכה: שמוש, שעל פיה תשתנה כונת המלה.

מ״ם מן: תמיד השתמש בה אחרי מלת **קרוב,** כמו בשרש **זמן** קרוב מעת, פי׳ ענין זמן קרוב לענין **עת.**

מעלה: כלל מכללי הדקדוק, או מובע.

מקרה: לעת מקרה, פי׳ לפעמים.

מראה: באור או אופן.

משנה: כונתו במלה הזאת על כל המשנה והנמר׳.

משפט: הוא משקל, משפט חנון כמו שכול, פירושו משקל חנון כמו משקל שכול.

עלה: אם בא בבנין נפעל כונתו על הסרה, מן ובהעלות הענן, ועם בקל הוא על יה כפשוטו. ולפי זה יש לקרוא בצד י״ב ע״ב בצרפך המלין לעת מקריהם יעלו התוין, אבל התוין אשר לתאבתי הוא אחוז במלה אחיזת עיקר ע״כ יעלה עמהם.

קרובי ענין: שמית נרדפים.

תורה: כל כ״ד ספרי קדש.

יתר המלים הבאים בספר יתבארו על מקומם בתוך ה מ ב א ר.

בדף	עמוד	שורה	תחת	קרא
א	א	15	היציאי	הוציאי
ב	ב	14	ואחרי	ואחריו
ה	בהערה	1	מלמד	מלבד
י	א	17	בנתי	בניתי
..	ב	34	מכל צר	מכל צד
י״ד	א	11	מעץ	מענן
..	..	30	מפקודו	מפקודו

סופה וסער , ולא בושש צעדי הגורי שלח ולא אחוזי הרב " ' ואם היה שבא מאפריקא ' היתכן שלא יאמר שעבר בים הגדול , וסכנת ההליכה בים לא מנעתו מלכת אליו ? אבל אם היה מנחם ספרדי ממש ' אז דבריו נכונים ומדוייקים , כי ידוע הוא בספרי תכונת הארצות כי בקצת גלילות מארץ ספרד החום כנד מאד , וגם בקצתם נושב לפעמים רוח חם ומזיק מאד , ובקצתם נושבות בקיץ רוחות אחרות גדולות וחזקות , המונעות הצלחת קצת מיני פירות , הרי כי מה שהזכיר חרבוני קיץ וסופה וסער , הוא מדוייק מאד '

ועתה יבא שלום ינוח על משכבו מנחם בן יעקב ממשפחת סרוק הספרדי , המשורר והמליץ אמיץ וחזק , אחר מאבות חכמת הדקדוק ' הראשון אשר אסף מלות כל המקרא וסדר ובאר אותן בליקסיקון , ואולי הראשון בקהל עדת התלמודיים אשר התאמץ לפרש המקראות על פי פשוטם , בלא משוא פנים לדברי הקדמונים , תהי נפשו צרורה בצרור החיים נלחקת המשכילים מצדיקי הרבים , וישכח שם את כל עמלו ואת כל אשר הרעו לו משנאיו ומקנאיו ' ושמו הטוב יבוך וישתבח לעד בפי כל דורשי לשון הקדש וכל אוהבי הבנת פשוטן של כתובים וכל מכבדי רש"י ורשב"ם , כבוד וגדולה יתנו למנחם שהיה רבם , כי מספרו למדו רוב חכמתם בדקדוק ומספרו קנו אהבת חקירת פשטי המקראות *) '

*) עד כאן דברי החכם שד"ל . ואחרי התימי כל דברי החקדמה בא לידי ספר קטן בשם נחל קדומים אשר ליקט וחובר כאת החכם רי"ל דוקעם דפוס הנובר שנת תרי"ג , בספר הזה אסף המחבר הרבה מחכמי ישראל הקדמונים אשר החעסקו בטיב לשון הקדש . ובתוכם הזכיר את מנחם ודונש ותלמידיהם , ואחרי ראותי כי נמצאו בו דברים ערבים לאזן שומע , אמרתי אעתיק מעט ממנו הנוגע לחכמים האלה ; וכה דברו בעמוד 5 :

מנחם בן סרוק , לפי עדות ר' משה בן עזרא בספרו הערבי נולד החכם בעיר טורטוזא במדינת ספרד והלך אח"כ לעיר קורדובה . הנשיא חסדאי בן יצחק הביאו לשם ויהיה לו לאוהב בראשונה ואח"כ נחפך לו לשונא . והנה אם גם לא נודע סבת שנאתו ואם צדקה או אין , נכמרו רחמי חקורא אנרות מנחם אל הנשיא ר י ש כ ל ה על מנחם , ויתעצב אל לבו כי הנשיא שפך בנאוה חמתו עליו . ודברי המשורר ר' משולם בן שלמה דפירו יעמדו לפניו ,

לא יסבלו מן הגדולה גאוה , הסובלים מן הכסיל אולה .

ואת אשר דבר החכם דוקעם בספרו הנ"ל על דונש בן לברט , והלמידי מנחם ודונש אוכיר בעו"ה בפתיחתי לספרי דונש ור"ת ,

מרדוף אחר פשוטן של מקראות אפילו במקומות שיש בהן נפקותא לענין דינא, כגון בענין מצות תפילין שכתב (בשרש ט ף) וז"ל: ופתרון והיו למוטפות בין עיניך כה הוא וכה ענינו, שויתי ה' לנגדי תמיר, וכה הזהיר משה את ישראל באמרו והיו למוטפות בין עיניך, עמי שית אמרי נכח פניך והקותי מול עיניך' ואל תשכח את הדברים אשר ראו עיניך, לבעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחמאו, הוא אשר דבר שלמה בספר משליו קשרם על גרגרותיך כתבם על לוח לבך' ואחריו החזק רשב"ם וכתב (שמות יג ט) לפי עומק פשוטו, יהיה לך לזכרון תמיד' כאלו כתוב על ידך' כעין שימני כחותם על לבך' " ואע"פ שזה ודאי איננו אמתת כוונת התורה כי אין מדרך התורה לדבר במשל, ובפרט בדבר זה שבמקומות אחרים כתוב אצלו וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך, שכל מי שיש לו דך יבין שאינו דרך משל, אלא כמשמעו, א"כ גם המוטפות אינן משל: מלבד כי בזולת זה כבר יש לנו מצות הציצית שהאריכה התורה בפרשיה באופן שאי אפשר לחשוב שהמאמר דרך משל, ובא זה ולמד על זה שכוונת התורה היא ממש שנעשה לנו סימנים שיהיו עמנו ברוב עתותינו, יזכירונו תורת ה': ומלבד כי הפרש גדול יש בין המליצות שבאו בתורה בענין התפילין, ובין המליצות השיריות הנמצאות במשלי ושיר השירים, כי באמרו שימני כחותם על לבך, אמר כחותם בנ"ף' והכוונה מבוארת שהוא דרך משל, וכן כתבם על לוח לבך הכל רואים שהוא משל, כי מה הוא זה לוח הלב, ואיך יכתוב איש על לוח לבו? אבל מצות תפילין נכפלה בתורה כמה פעמים, ובשום מקום אין בה נ"ף אלא למ"ר (לאות למוטפות, לא כאות כמוטפות), ובשום מקום אין בה דבר שירמוז היות המאמר דרך משל, כי לא אמר וכתבתם לאות על לבך, או על יד' או בין עיניך' רק אמר וקשרתם' ונשהוכיר מזוזות הבית, שם הזכיר לשון כתיבה, להורות כי כאן וכאן דברים כהוויתן' מכל מקום בשנדמה בעיני מנחם שהמקרא הוא דרך משל, לא נמנע מלפרשו כפי מה שחשב שהוא פשוטו ואמתת המכוון בו, ומעולם לא עלה על דעתו להיות בזה מקהל הקראים המורדים בדברי רז"ל, או להיות בזה מחזיק ידיהם, כמו שלא עלה זה על דעתם של רש"י ורשב"ם בכל מקום שנטו מפירושי חכמי המשנה והתלמוד'

ודי בזה על חקירת האשמה אשר האשימו את מנחם, אשר אין הוחלת לברכה מכל ספק עד אשר יקרה ה' לפנינו מכתבים אחרים ממנו, מאוהביו או משונאיו, ונבואה לחקירה אחרת בלתי סתומה והתומה כמוה והיא חקירת ארץ מולדתו וארץ מגוריו'

והנה ראב"ע בתחלת ס' מאזנים קורא את מנחם בשם ספרדי' ואחד מגדולי חכמי הדור כתב כי כאן אין כוונת ראב"ע על ספרד ממש אלא על אפריקא הצפונית, והביא ראיות כי כל בני ישראל השוכנים תחת ממשלת הישמעאלים היו נכללים לפעמים בשם ספרדים, ואמר כי אולי היה הכווני הזה רק להבדיל ביניהם ובין השוכנים בארצות אדום (אשכנז צרפת ואישליאה ממשלת הנוצרים), ווה אמת, גם כי צריך להוסיף ולפרש כי כנוי ספרדי היה כולל כל יושבי ארץ ספרד, יהיו תחת איזה ממשלה שיהיו (כי ר' יהודה הלוי שהיה בקשטיליאה אשר תחת הנוצרים נכלל תמיד בין הספרדים, וכמהו רבים), ומלבד זה היה כולל נ"כ אנשי שאר ארצות אשר ביד הישמעאלים, כי אלו ואלו היו בקיאים בלשון ישמעאל והיתה להם קולטור מיוחדת, נגדלת הרבה מאותה של היהודים אשר בארצות אדום, אבל ראב"ע בהזכירו (בתחלת מאזנים) שמות המדקדקים אשר קדמוהו, איננו נושא על שפתיו שם ספרדי להוראה זאת, שהרי דונש בן לברט ור' יהודה חיוג לא קראם ספרדים, אלא קרא לכל אחד מהם בשם "מערבי ממדינת פאס" ואח"כ הזכיר חמשה מדקדקים בשם ספרדי, והם מארץ ספרד ממש, אחד מעיר קרדובא, אחד מעיר גראנטה, שנים ממטוליטולא ואחד מסרקסטא' ונדחק החכם הנ"ל לומר כי מנחם היה מערבי ולא ספרדי' כדי שיהיו דברי ראב"ע אמורים על סדר הגון ולא כאשר יעלה המוזג' כי הנה חשב החכם הנכבד הי"ו כי ראב"ע שמר סדר הומנים וגם סדר המקומות, ולפיכך הזכיר תחלה המזרחיי' (רבנו סעדיה, חכם אחד ירושלמי, ור' אדונים הבבלי), ואחריהם המערביים יושבי אפריקא (קוריש, סרוק, לברט, חיוג), ואחריהם הספרדים (גאנח, גבירול וכו')' אך אהבתו את הראב"ע הביאתו ליחס לו סדר יפה אשר לא עלה על לבו, כי הנה הוא הביא את רבנו האי לא בין המזרחיים (כמו שהיה מן הראוי), אלא אחרי המערביים וקודם הספרדים, ודבר זה הורס כל הסדר אשר בקש החכם ליחס לראב"ע'

ונשוב אל מנחם ונאמר כי האפרת הכתובה למעלה מוכיחה בבירור שהיה יושב בעיר קרדובא אצל הסדאי, ולא זו בלבד אלא (כאשר העירני בני בכורי אוהב גר הי"ו) מתוך האגרת הזאת יש ראיה ברורה שגם תחלת ישיבתו של מנחם (קודם בואו אל קרדובא) היתה בספרד ולא באפריקא, כי הנה מנחם בהוכירו לפני הסדאי איך עזב את ארצו ומהר לבוא אליו לעשות רצונו אמר " לא אחרו חרבוני קיץ, ולא מהמהו פעמי

יום הוא ראוי לחלל" אע"פ שהוא מאמר קטוע, הנה אם היתה הדבה ענין כפירה באמונה, יפה יובן שיאמר שראוי לחלל יום השבת משום שת לעשות לה', לבלתי יודון עור אחרים לפרוק מעליהם עול תורה שבע"פ, אבל על גנוב רציח ונאוף וכיוצא באלה, לא יובן איך יאמר שראוי לחלל יום קדש לתת ענשו בראשו ולא יובלו להמתין יום אחד ׳

וזאת רביעית, מנחם אומר: כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה', וזה יצדק אם חשבוהו כמין וכופר, ולא יצדק אם חשבוהו לאיש שעבר עבירה אחת ׳

וההמישית וגדולה היא אלי, היא אחרי שהיה מנחם חכם גדול ויצא שמו עד למרחוק, איך יתכן שמפני שכעס עליו חסדאי יפול בעניות ודלות ולא ימצא מקום להתחסרנס בעמלו? אבל אם הוציאו עליו שם רע שהוא כופר מין ואפיקורוס, אז הדבר מובן מרוע לא היתה חכמתו עומדת לו למצוא לו די מחיתו, כי מי(בדורו׳ההם) ילמד תורה מפי אפיקורוס, או יקרבוהו אליו להחיותו בשום ענין? ואמנם מלאכת המסחר כבר עוב אותה מאו יצא מארץ מולדתו ׳

ואם אמת היה הדבר הזה וההשערה הזאת שאני מרמה מאמדן דעתי, על אודות האשמה שהאשימו את מנחם, אז תצא לנו תשובה גם לשאלה האחרת והיא: מה נעשה בדינו, ואיך נפל הדבר? כי הנה הדבר קרוב לודאי שנתפייס לו חסדאי, והדבה אשר הוציאו עליו נתבטלה והקול אשר יצא עליו פסק, ונשאר מנחם בחזקת כשרות שאם אין אתה אומר כן, לא יובן איך נתפשט ספרו כל כך, בלי שימצא אחד בין הקדמונים שיאמר עליו: לא לנו הוא כי אם לצרינו ׳

ונבא עתה אל נוף השאלה, אם היה מנחם קראי אם לא, ונאמר כי היותו מכת הקראים הוא שקר שאין לו רגלים, שהרי חסדאי עצמו אין ספק שלא היה קראי, שאם היה קראי לא היה הראב"ד מזכירו לשבח, ועור הנה שם (בקבלת הראב"ד) ראינו שהיה אוהב את ר׳ חנוך וכל ימי חסדאי לא היה אדם בעולם יכול לחלוק על ר׳ חנוך ׳ ואם היה חסדאי אחר מקהל התלמודיים ׳ לא היה מקרב אליו אחר מן הקראים כי הועבה היתה זאת בימים ההם, ועוד ראיה ברורה שלא היה מנחם מכת הקראים, כי הנה ידוע כי רבינו סעדיה התקומם הרבה בספריו נגד הקראים, והם ג"כ שונאים אותו ומתקוממים נגדו בספריהם הרבה, ובהפך ראינו למעלה כי מנחם הזכיר בספרו את ר׳ סעדיה בכבוד גדול, ועוד הנה דונש בתחלת השגותיו, תופש אותו על שהביא אשר לא יעדה ׳ אשר לא כרעים, אשר לא הומה, עם כל שאר לא, ולא חש אל הקרי שהוא לו בוי"ו, והוא אומר לו: ובפתרון הזה התרת את האסור ואסרת המותר, ואם היה מנחם קראי מה מקום לתפישה זו? ויותר מזה הדבר ברור מהשגת דונש על שרש מ ל ק, וזה לשונו: ופתרת ומלק את ראשו ענין שחיטה הוא אך שחיטת העוף, והענין הרע הזה הוא ענין ראש המינין ענן המחליק על תלמידי רבנן ועל החכמים הראשונים, והפותרים הקדמונים אשר ראו עבודת המקדש בעולות ובזבחים, ואמרו כי המליקה היא מלאכה וולתי השחיטה וכו׳, ומסיים: והתבונן ואל תשגה בתורת אל ובדתו," וכל זה לא יצדק לאמרו לאיש מקהל עדת הקראים, לולא יאמר אדם כי דונש לא היה יודע שהיה מנחם קראי, וזה רחוק, ואם תהיה השאלה אם היה מנחם נוטה לרעת הקראים אם לא ׳ אף לזאת אשיב שלא היה, אם לא שנאמר כי רש"י ורשב"ם היו גם הם נוטים לדעת הקראים, כי אמנם ראוי לידע ולהודיע ולהוודע כי הענין המבדיל בין הקראים והרבנים איננו פירוש המקראות, ולא כל הרודף אחר הפשט הוא קראי או נוטה לדעת הקראים, ומי לנו נאמנים עם התלמוד כרש"י ורשב"ם? והם פירשו כמה מקראות שלא על דרך התלמוד ׳ גם בעניני חק ומשפט, כגון רש"י בפסוק אחרי רבים להפות (שמות כ"ג ב׳ יש במקרא זה מדרשי חכמי ישראל, אבל אין לשון המקרא מיושב בהן על אפניו, ואני אומר לישבו על אפניו כפשוטו כך פתרונו) ׳ ורשב"ם בפסוק המקריב אותו לא יחשב לו (ויקרא ז׳ י"ח חכמים עקרוהו מפשוטו): אבל הענין המבדיל בין התלמודיים והקראים הוא המעשה, כי אנחנו התלמודיים שומרים המצות על הדרך ששמרו אותן אבותינו ואבות אבותינו, על פי התקנות שנתקבלו באומה בכל דור ודור בהסכמת דור דור ומנהיגיו, על פי הכללים המקובלים ממשה: והקראים היו מתחלתם אנשים שמרדו במנהיגיהם ובאבותיהם, ובקשו לקיים המצות על פי לשון הכתוב בלבד, כלומר לפי מה שחשבו כל אחד מהם שהיתה כונת הכתוב, ומי לנו רבני כשר ונאמן מבעל הכוזרי? והוא (מאמר ג סי׳ מ"א) כתב שיתכן להודות לקראים כי ממדרות השבת הכונה על שבת בראשית, ושאמנם קצת מן השופטים והסנהדרין חשבו שלא הזכירה התורה השבת אלא דרך משל, ואמנם הרשות ביד האומה להחל הרמש ביום שתרצה, והם (השופטים והסנהדרין) קבעו שיהיה הקציר ביום שני של פסח, הרי לך מפורש כי לא המדרש הוא העקר אלא המעשה.

והנה מנחם בן סרוק אולי היה הראשון בדורו שהרגיש בחלוק הזה שראוי לחלק בין המדרש והמעשה, ועם היותו תלמודי נאמן, לא נמנע

והוא לא דרש וחקר להוציא הדין לאמתו ולתקן את אשר עות, אבל כתב למנחם תשובה קצרה וזה לשונה:

אם העויתי, כבר הביאותיך למוסר, ואם לא העויתי, כבר הביאותיך לחיי העולם הבא. כלומר אם על לא חמס נענשת הלא האל ישלם לך שכר טוב בעה"ב, תחת מה שסבלת בעה"ז. ומי הוא הגנב והליסטים אשר לא יוכל לצרף את נפשו בתשובה כזאת.

מנחם בראותו את עצמו בחוסר כל כי נשבר ממנו מטה לחם, כתב לחסדאי אגרת החנונים מעורבת עם דברי תוכחה, בה יעיד כי חף הוא משפע, וכי משפע מעוקל נעשה בו ושהאל עתיד לריב ריבו ולעשות משפטו, ובה יתוכח עם חסדאי אשר כמה שנים שעבדו באמונה, ואחרי מה שהבשילו שלא ישכח לעולם זריזותו לעשות רצונו, עתה המה אזנו לקול שונאיו מוציאי דבה, והרץ משפטו בלי הקירה ודרישה, ושלחו מעל פניו והפילו במצולות העניות והדלות, וזאת היא האגרת אשר אני מוציא היום ממחשכים והעתקתיה משני ספרים כ"י אחד נמצא באמרא (De Rossi 1393) ואחד באפדובה ביד ידידי ושארי מוהר"ר רמש"ג נ"י המורה לצדקה בקהל הקדוש הזה, והנה האגרת הזאת בכ"י פארמא כך כתוב בראשה: אגרת כתב אותה מנחם בן סרוק מן הסהר אל הסגן חסדאי בן אסחק מראה לו מה שקרהו, ומבקש ממנו שיראה בעינו ויתיר מאסרו, ובכ"י פאדובה כתוב כך: כתב מנחם בן סרוק מן הסהר אל הסגן (וכו' כמו למעלה). וכל זה לדעתי אינו אלא טעות. כי בכל האגרת לא נזכר כלל שהיה מנחם בבית הסהר, אבל שהיה עני ורש, ובלתי יודע איך יתפרנס, גם מראה לו מה שקרהו לא יצדק, כי מנחם מוכיח על פניו העול והחמס שעשה לו חסדאי, ואין דבריו כאדם המגיד לחברו ענינים שאירעו לו, ובראש האגרת כתב: אשביעך בה' אלהי השמים ואלהי הארץ ובעצמות כל נביאוחוזה, אשר תקרא כל הגליון הזה עד תמו, כלומר שהיה דואג שישליך חסדאי את האגרת מעל פניו, בלי שיגמור קריאתה.

[אמר המערך, האגרת הנפלאה הנזכרת כבר נדפסה בס' בית האוצר במקום הזה, ואני בדעתי אם יחייני ה' בחמלתו להוציאה שנית בס' תשובות דונש והכרעות ר"ח.]

והשבח והתהלה לאל אשר זכני להוציא מאפלה לאורה, האגרת הזאת המפוארה, ולהעשיר הליטירטור היהודית במרגלית יקרה. אשר אברה מקרבנו ונסתרה, והיא לא נדפסה אחרי תשע מאות שנה שחברה, וצר לי כי לא יכלתי לברר מה היא האשמה אשר האשימו את מנחם, כי לא לנו הדור האחרון נכתבה האגרת, אך לאיש, אשר כבר ידע הענין, מלבד כי האגרת הזאת איננה הראשונה שכתב לחסדאי, כי כבר כתב לו מכתב אחר ובאתהו התשובה אם העוית וכו'. ויותר צר לי כי לא נודע מה נעשה בדינו, ואך נפל הדבר אם נתפייס עמו חסדאי אם לא, ודרך השערה ואמדן הדעת יתכן לומר כי מה שהאשימוהו בני דורו הוא עצמו הדבר אשר האשימוהו קצת אנשים גם בדורנו והוא שהיה מנחם קראי או נוטה לדעת הקראים ובלתי מאמין בתורה שבע"פ.

והנה ראשונה יש באגרת הזאת קצת מליצות שנראה מהם שהאשמה לא היתה דבר שיש בו מעשה. אלא דבר המסור ללבו של אדם. כי שם נאמר: האף בסור ה' עמדת, אם תחת אלהים אתה, הבאתה עד תעלומות האדם וסתר מצפוניו תראה. הנגלו לך סודי לבבות וחקרי בליות תחפש. התדרוש את קרב איש ויצר מחשבות תראה? ולמטה הוא אומר. "ואלו הסכנת תעלומי" כל זה מביא לחשוב שהאשמה שהאשימוהו היתה מן הדברים הטמונים בלבו של אדם. ולא שחטא בשום מעשה מגונה. ומה שהשיבו חסדאי אם העוית ואם לא העוית. אינו ראיה שהיה חטאו במעשה, כי סוף סוף מחשבות אדם כל זמן שהן טמונות בלבו של אדם לא תודענה לאדם אחר, ובהכרח מי שמאשים את חבירו על מחשבותיו צריך שייהם לו מעשה הדבור או מעשה הכתיבה או מעשה אחר מאיזה מין שיהיה כי בלא זה מנין ידע מה בלב רעהו? א"כ יפה כתב לו חסדאי אם העוית ואם לא העוית, והכונה אם העוית בדבורך או במכתבך.

וזאת שנית. הרי האף הגדול הזה עד להחריב ביתו לא יובן אם היה החטא אחת מכל חטאות האדם אשר יעשה לחטוא בהנה. ובפרט בישראל אחר הגלות. אכוריות כזאת הוא דבר זר עד מאד. אבל אם היתה האשמה בענייני האמונה איננו רחוק שדבר זה יעיר קנאה וחמה גדולה עד להשחית. ובפרט בדורות ההם, הלא תראה בקבלת הראב"ד כי נשיא אחר שהיה בספרד בדורות ההם, שמו ר' יוסף. השפיל הקראים וגרשם מכל מבצרי קשטיליה הוץ ממבצר אחד קטן שנתן להם, מפני שלא רצה להרגם שאין דנים דיני נפשות בזמן הזה. ור' יהודה הנשיא בן ר' יוסף הנשיא בקש מן המלך לבלתי תת לצדוקים (הם הקראים) פתחון פה בכל ארץ קשטיליה ויאמר המלך להעשות כן. ויכניעום ולא ולא יספו לשאת ראשם.

וזאת שלישית, מאמר: ואם אמור תאמ

והצליח דרכו שלחו פר מלכו (ה) וערב חין ערכו כמנחת כפורים
נתן את חנו בעין מלך מנו (ט) לקצין גם קרנו עלי שריו הרים
ואין דבר דבר בכל מקום עבר בעזרת אל גבר בכל הגבורים
ופתח בניבות ונעם מחשבות בלא חץ וחרבות מדינות גם ערים
גרש מחבו (י) לאם האל קבו (יא) ושלף את חרבו וכלה הצרים
אשר הוזים שכבים ודומים לכלבים וגזע נתעבים ואכלי החזירים
וצר מכל פנה בחכמותיו ענה ותפשי הצנה לפניו נבערים
והלכים ברמחים לפניו הם שחים ומחזיקי שלחים כלי קרב נחגרים
ורכבי הסוסים הלא גם הם נסים נמוגים ונמסים נפוצים נפזרים
וכלם נחבאים מפחדים ויראים ומפניו באים בנקרות הצורים
אשר עולה עלה למעלה מהללו נדיבים יחלו לו כמו טל ומטרים
למלקוש פה פערו ובדברו נחרו ומפניו עצרו במלים כל שרים
ובחדו את שכלם וגם פיהם [נאלם] ומשכלו כלם ימששו כעורים
וגם נהרו אליו ואל טוב מפעליו ותחת כף רגליו ילחכו העפרים
והוא במליצותיו בקל במרוצותיו וגם כל מועצותיו כשואל באורים
ומחיה לנשמות שפתיו בנעימות מרפא העצמות גם חיי בשרים
לנכחו ולמולו למשכנם אצלו למען רב שכלו עלי כל המורים
וידעתי כי לא יהי עול באהלו והאמת גורלו ולא שוא ושקרים
וחן שקר פצה לפניו לא ימצא והצדק רצה ואוהב מישרים
לבי יתעורר להשיב ולברר דבר המשתרר עלי כל הפותרים
וזהו הוא בן לבראט אשר לשוא ירט וחשב כי פרט וכלל באמרים
לשון קדש הכרית אשר היא לשארית בשקלו העברית במשקלים זרים
אשר בם נתצים פתוחים וקמוצים ויהיו נפרצים גדרות נגדרים
ובתשובות עזות השיבתי על זאת והואל נא לחזות חכם כל היצורים
ואל תבוז מלי וגם לפנות אלי והט חסד עלי והוכח בדברים
[האזינה] עדי אדני רב חסדאי יאזין אל שדי דברך במצרים
ויריב את ריבך ישמח אהוביך וגם כל איביך יהו כיקר כרים
וימיך ארוכים שמורים וערוכים מברכיך ברוכים וארריך [ארורים]

בשליחות מלך קרטובה. (ט) אשר מנה אותו לקצין. (י) שם ח ב הנמצא באיוב ל״א ל״ג ענינו חוק, כמו בתרגום ירושלמי (שמות ד ו), אבל מנחם ורש״י ואבן״ע פירשוהו לשון מחבוא, (יא) גם זה על דרך משוררי ישמעאל, וחלילה לאיש יהודי לקלל שום אומה בעולם.

אז משנאיו ומקנאיו נשאו ראש, ושמו לו עלילות דברים והלשינוהו לחסדאי, ואנחנו לא נדע מה האשמה אשר האשימוהו, וחסדאי מיד עלתה חמתו באפו, ובלי שישמע תחלה מענות מנחם והתנצלותו, ובלי שידרוש ויחקור היש לו עדים שיכויבו את מלשיניו, שלח בו חרון אפו עברה ועם וצרה משלחת מלאכי רעים.

ונראה כי המלשינים דברו אל חסדאי ביום השבת (כי ביום ההוא נראה שהיה מופנה מעבודת המלך, כי בימים ההם לא היתה עבודת בשר ודם פוטרת מעבודת האל), ומיד בצאת דבר חמה מפיו, וייהלטוהו ממנו, ולא הניחו לו זמן לדרוש ולחקור וילכו ויבאו ביתה מנחם, ויכו את מנחם ויקרעו את בגדיו וימרטו את שערו ובכשיל ובלפות את נוהו השמו.

מנחם אחרי התלאה הזאת כתב אגרת לחסדאי

מסברא קצת מן התיבות החסרות ושמתי אותן בין שני חצאי לבנה, ומקצתן הנחתי המקום חלק.

אמר המעריך, בסוף ס' בית האוצר הוסיף החכם שד"ל תקונים והוספות, ובתוכם הזכיר כי שנה וחצי אחרי יגע ועמל לבאר תעלומות השירה הכתובה נגד דונש, להשלים כה וכה האותיות והתיבות שאכלו בה העש והסס, בא אליו ידידו המשכיל הר"ר זלמן שמערן (מעריך מחברת הפרחון) והגיד לו כי הוא והר"ר מרדכי ביסליחס מצאו בליוורנו כמה ספרים כ"י הטמונים ביד יורשו של המפורסם ר' משה בנימין פואה. איש ריגיו. וקנו אותם מידו, ומכרו אותם לביבליאטעק הגדולה שבעיר פארמא, ובתוכם כ"י הכולל מחברת מנחם והשגות דונש ותשובות תלמידי מנחם והלמידי דונש, והוא הגיד לו כי השירה אשר בידו אינה אלא פתיחת תשובותם של תלמידי מנחם, והראהו ההעתקה אשר העתיק מן הכ"י ההוא, והנה שד"ל נותן שם לפני הקורא חלופי נוסחאות אשר מצא בין שתי ההעתקות, ואני, להיות השירה שם נקודה ומלואה, אוציאה שנית במלואה.

ואלה דברי השירה

לגבור בתעודה ותורה החמודה לאלוף ביהודה שאו שלום הרים
מהרו בשמחות בכל ארבע רוחות ופנו הארחות ועברו בשערים
ויבא שר נאמן ונטע הנעמן בימיו לא אלמן ישרון לדורים
תמהרנה להיות משחקות כל פיות תרננה ציות ומדבר ויערים
ותגל הערבה ותפרח בתנובה לראש כלה כי בא בשמחה ובשירים (א)
אשר מדי הלכים פעמיו בדרכים מארות נחשבים והיו נקדרים
ועיר ההללה ביפי נגבלה לאחריו משפלה וישביה עבורים (ב)
ושממו אביוניו בהעלם עיניו ולא ראו פניו מאירות כמאורים
ומשלו הודים בלבתו בשרידים והיו בעבדים קנוים ומכורים (ג)
ושמנו עריצים והנגשים אצים וגברו היועצים ורבו הקושרים
לבלוע הונם (ד) וחילם והמונם והאריכו לשונם ונהמו ככפירים
והשתוממו כלם למען סר צלם ומקל את עלם גדלים וצעירים
אשר נפשם חיה וגם היה היה וכפלג כציה וגם מים קרים
והסיר את סבלו לעמו גם חבלו ונפשו ענמה לו ורחמיו נכמרים
ושבט נגש בו שברו מקרבו וגם מנע מבוא עליהם אבזרים
אשר אין בלעדיו ברחמיו וחסדיו שלחו לשרידיו למחיה ומזורים (ה)
והוא השם חייו ישועה לפדויו (ו) ודליו ועניו בימיו נעזרים
הזכירם צאתם דרור מעבדותם וגם נשאו אותם על כנפי נשרים (ז)
בעת פנה אליהם בארץ לא להם והסיר מעליהם עבודת המצרים
וממרום הערה ישועה גם עזרה ועלימו נקרא אלהי העברים
העמים בזר ועצמותם פזר ובימינו גזר ים סוף לגזרים
אלוה כל בשר הקימו להם שר להודיע מוסר להבין נמהרים

(א) ראש כלה הוא כנוי לגאוני בבל ראשי הישבות, ודונש בשירתו קרא כן לחסדאי, ואחריו החזיק גם מנחם, לבלתי התראות כממעט תהלתו. (ב) עיר קרטובה אבלה ושוממה בצאתי מתוכה בשליחות המלך. (ג) במשך הזמן שהיה חסדאי רחוק מקרטובה, הישמעאלים היו מצירים לישראל בדבור ובמעשה. (ד) גם זו Licentia Poetica להשמיט היתד הנטועה בראש השור, וכן למטה ים סוף לגזרים, האוינה עדי. (ה) האל אשר אין זולתו. שלח ברחמיו את חסדאי להיות למחיה לישראל. (ו) והאל הוא אשר שם חיו של חסדאי לישועה לישראל. (ז) הגאולה שנגאלו ישראל ע"י חסדאי היא כעין גאולת מצרים, וכל הרואה אותה יזכר יציאת ישראל מעבדות להרות, ויזכור הזמן שהאל נשא את עמו על כנפי נשרים, ופניה אליהם בארץ לא להם וכו' וגזר ים סוף לגזרים, כל זה הזכיר האל לעמו בימה שהושיעם על ידי חסדאי. (ח) ה' הצליח דרכו של חסדאי שהלך

אמר המעריך. על כל אלה הוי"ן אשר חשבם דונש לשפלים כבר השיב מנחם והראה כי כולם עיקריים. עיין את אשר הביא האפודי בשם מנחם בסוף מחברת ויו. ומשם ראיה כי מנחם השיב בעצמו על כל השגות דונש ומי יודע אם עודם במציאות בעולם. וראוי להביא כאן דברי ר' אליהו בחור בספרו המתורגמן בשרש נסס ו"ל: בנס וקצף סני. נתעצמו בזו המלה מנחם בן סרוק ודונש בן לברש. כי על דעת מנחם הבי"ת היא שרשית של מלת בנס. ועל דעת דונש היא שמושית, ורש"י מודה לדברי דונש וכן רוב כל המפרשים שראיתי ואומרים שהוא והנם וועפים תרגום ואינן נסיכין. ורואה אני את דברי מנחם מדבר כלם, כי מצאתי בתרגום של אסתר קצף בנתן ותרש, בנסו וקצפו בנתן ותרש. הרי שם הבית שרשית. ועוד בקהלת תרגום של וכעס הרבה. ובנסיכ סני חזי, ועוד אם היתה הבית של בנס שמושית היה ראוי להיות בנסס בשני סמכין. כי לא נמצא לישנא נסיסה בסמך אחת לבד כאשר תראה בכל אלה אשר הבאתי עכ"ל. הקורא יראה מהדוגמאות האלה אשר הבאתי עד כמה פלס מנחם כל דבריו במאזני משפט וצדק, עד כמעט אין להרהר אחריו. ומי הוא האיש אשר יערב לבו לגזור אומר כי מנחם עשה ספרו שלא בשלימות? — (מכאן ואילך המשך דברי שד"ל).

ולא הסגיק לדונש לשפוך בוז על מנחם. אבל שלח ספר השגותיו אל הנשיא חסדאי בן יצחק, עם שירה בת מ"א בתים, היא כמו דידיקאציון לכבוד הנשיא ההוא, כבר הבאתי בכרם חמד שביעי (עמוד ע"ט ופ') תחלת דבריה וזאת אשר דבר בסופה על מנחם.

השבתי ספר. עלי פותר מפר.
לכל אמרי שפר. במלים נחברים.

קרא למנחם מפר כל אמרי שפר, כאלו הוא הורס כל הלשון ומעות כל הכתובים. וזה באמת עול וחמס אשר לא יכפר, אף אם הוא לא אמרו אלא דרך הפלגת השיר. ועל זה אני קורא כמתהלהלה היורה זקים חצים ומות כן איש רמה (ובענינו חרף) את רעהו ואמר הלא מצחק אני. ואמנם מה שהוא עון גדול מנשוא הוא כי שלח הדברים האלה לחסדאי בן יצחק, כי זה היה אפשר שיגרום למנחם צרות רבות ורעות, ואולי היה באמת סבה רחוקה לכל התלאה אשר מצאתהו.

הנה זה חסדאי בן יצחק בן שפרוט מצא חן בעיני מלך קרטובה, **עבד אלרחמן** המכונה **אמיר אלמומנין**, אשר מלך כחמשים שנה משנת תרע"ב (912) עד שנת תשכ"א (961), והפקידו על כל הנכסותיו, וזה לשון חסדאי במכתבו למלך כוזר: ומדי שנה בשנה הגיע קנינו (של עבד אלרחמן) אל . . . מאת אלף והובים, זה הק קנינו בכל שנה ושנה, ואין זה כי אם מרוב הסוחרים הנאים מכל הארצות ומאיתם, וכל דבר סחורתם וכל אודותם לא יתכן כי אם על ידי ולפי דברי, שבזה והודאה לאל הגומל עלי ברוב חסדיו, ומלבי הארץ כשמעם את גדולתו ואת תקפו יובילו שי לו ויחלו פניו במנחות ובחמודות . . . ועל ידי תבאנה מנחותם ועל ידי תצאנה גמולותם.

ולפי הנראה משירות מנחם ודונש היה חסדאי גם כן לעזר למלכו בעת קרב ומלחמה, גם אומרים שהיה גדול בהכמת הרפואה ואולי היא היתה תחלת גדולתו, ובני בניו אוהב גר הי"ו אומר כי הוא עצמו Chasdai ben Baschrut Israjili הנזכר בספר Wenrich (ע' 217) ראשון לאותם החכמים שעסקו לתרגם מלשון יוני ללשון ערבי שמות הרפואות אשר בספר Dioscorides כאשר בשנת חשי"א (951) שלח מלך יון את הספר הזה במתנה לעבד אלרחמן.

הנשיא הזה קרא למנחם והביאו לעזוב
ארץ מולדתו ולבוא אליו לשכון אצלו להגדיל
ולהאדיר ידיעת חכמת לשון הקדש. והיה שם מנחם יושב בצלם ואוכל לחמם של חסדאי ואביו יצחק בן חסדאי המפואר בספר תחכמוני (שער י"ח) וזה לשונו. בימים ההם זרח בספרד שמש התהלה. ברקיע הגדולה, הוא הנשיא הגדול ר' יצחק הספרדי בן חסדאי. ינוח בצל שדי. כי הריק לכל שואליו ברכה עד בלי די וכו'. כי הנשיא ההוא החיה בחללי חסדיו מתי הסכלות (כן ברברי שד"ל ואולי צ"ל השכלות). ומשך בעבותות נדבותיו לבו בני הגלות, והעביר קול מי לה' אלי, ובל מחסורו עלי, ויאספו אליו כל גאון וכל רב, מארצות אדום וערב, ממזרח וממערב. ועדך שלהן חסדיו לפניהם, וענן הודו עומד עליהם וכו'.

והנה דונש בשלחו השגותיו לחסדאי היה כמלשין עבד אל אדניו, והיה אפשר שזה יביא את חסדאי לבזות את מנחם ולמאוס בו ולכרות חקו ולהניחו ערום ועריה, על כן מנחם לא אחר להשיב על תשיושיו של דונש ותשובותיו נמצאות בעיר פירינצי (פלארינץ). ובראש תשובותיו כתב דידיקאציון לחסדאי בן יצחק, והיא כתובה בסוף ס' מנחם ודונש אשר בידי. והדף האחרון נקרע ברוב הימים ואבד קצת ממנו, ואחרי אשר הביא אלוה לידי השירה הזאת, אשר אין העתקה אחרת ממנה יודע בעולם וולתי בעיר פירינצי לבדה, ישר בעיני להוציאה לאור, והוספתי

משרת, ויש מהם שנים משרתים טי"ת ודל"ת. וכה ישרתון בפעלים, ויצטיירו (יהושע ט ד) מן צ י ר, הצטידנו (שם ט יב) מן צ ד ה נצטדק (בראשית מד מז) מן צ ד ק. יצטבע (דניאל ד יב) מן העיט צ ב ו ע (ירמיה יב ט) ׳ וכה ישרת דלי"ת הזדמנתון לאמרי קדמי (דניאל ב ט) מן ז מ ן. ואם תאמר מה לנו אל לשון ארמית אומר כאשר לנו ועלינו מדין החכמה לדעת יסוד כל מלה ומשרתיה, כל דקדוק במקרא יאמר מן צדק נצטדק, מן זמן הזדמנתון אף לואה יודה מנהם כי במתפעלים תבאנה. אך זה שיורות ולא מלאכה, אחרי כי לא יסבו פני המלה אשר הן בתוכה אנה ואנה, כי כן פתרון בלא הן כבהן, כאשר תראה מְטַהֵר מְדַבֵּר מְתַפֵּל ־ כמו מִיְתַטֵּהֵר מִיְתַדַּבֵּר מִיְתַפֵּל ׃ ולכן בממשלת המלכים תמנינה ׳ כי באמרו נצטדק הזדמנתון אינגו מסב את המלה, ולא יקרא משרת בלא סבת פני המלה. ואתה ה' ידעת כלה.

בפתח וקמץ וחזק ורפה וחסר ומלא, כן עלינו לדעת יסוד כל מלה ומשרתיה לכל עוברי פניה. ואף כי זמן בערבית הוא זמן בעברית, ככתוב ואתנה לו זמן (נחמיה ב ו) ויש לנו אות שלישית שישרת הפועלים כמין טי"ת ודל"ת, והוא תי"ו׳ וכה ישרת יתברך מן ברך, יסתבל מן סבל, וישתמר מן שמר, והשתוטשנה מן שומטו, והאותיות אלו השלשה דלי"ת טי"ת ותי"ו לא ישרת אחד מהם במקום אחד לקרבת מוצאיהם ממוצאי האותיות, לכובד מבטאם על הלשון. ונביא לכל אחד ואחד במקום חבירו לבחון ולהעמיד כל איש שכל כי בהכמה ועל צדק הדבר ואמתי. כראמרין הזתמינתון. התבונן איך נהפך הזי"ן לסמ"ך במבטא לקרבת מוצאיהם, ולכן לא תתפעל כל מלה אשר בראשיתה זי"ן בתי"ו אחריו לעולם. לא בלשון עברית ולא בלשון ארמית, וכן אם נביא הסי"ת במקום הדל"ת יהפך הזי"ן לצד"י במבטא, כראמרין הזסמינתון מבטאו הצטמנתון, ואף אם נביא הסי"ת במקום תי"ו על הסמ"ך יהפך לצד"י, באמרנו ויסתבל החנב, מבטאו ויצטבל לקרבת מוצאותם. והתבונן והשב טי"ת ודלי"ת על עבודתם ׳

דונש

בנס וקצף חרש בבית כי לא דרש.
פני חכם פרש נכוחים בשערים.
ונס מלך זעפו ורגזו גם קצפו.
בעת חרה אפו בנזרין ונדברים.
וזועף הוא נסיס כנותן כוס עסיס.
אשר יוסף השיש והוא עם האסורים.

בנס. והברת בנס וקצף שגיא (דניאל ב יב) במחברת בי"ת והוא במחברת נו"ן ׳ ופתרון בנס בעברה ובזעף, כי כן מתורגם והנם זועפים (בראשית מ ו) והא אינון נסיסין, ואם תאמר איך יתכן לומר כי אין הבי"ת מן השרש והכתוב אומר באדין מלכא בנס וקצף שגיא ואמר להובדה לכל הכימי בבל, אני אומר לך וי"ו ואמר מפל בפתרון נופל, אכתוב מקצתם, מן הדומין לו לגלות לך נתיבתם, ואלה הם. ושמואל מת ויספדו אתו כל בני ישראל ויקברוהו ברמה ובעירו (ש"א כח ג) וי"ו ובעירו מפל, וכמוהו ותשב תמר ושוממה (ש"ב יג כ) וי"ו של ושוממה מפל, ואלה בני צבעון ואיה ועגה (בראשית לו כד), ויו ואיה מפל. תת וקדש וצבא (דניאל ה יג) וי"ו וקדש מפל, רהוב והרוץ ובצוק העתים (שם ט כה) וי"ו ובצוק מפל, עד מתי ומכביד עליו עבמיט (חבקוק ב ו) וי"ו ומכביד מפל ׳ נרדם ורכב וסוס (תלים עו ז) וי"ו ורכב מפל. בצאתיו וגבאיו ולא ירפאו (יהוקאל מז יא) וי"ו ולא ירפאו מפל. ואנחנו ה' אלהינו ולא עזבנוהו (דה"ב יג י) מפל ויו ולא, וכעין האלה הטפלים אדין מלכא בנס וקצף שגיא ואמר להובדה, וי"ו ואמר מפל בפתרון הנופל, התבונ וצא למאור ממאפל ׳

רבינו תם

אמר יעקב. על בנס כל רו לא אנס למנחם, כי תחלת המקרא מוכיח כדבריו לפרש בנס בעס והבי"ת עיקר, באמרו כל קבל דנא מלכא בנס וקצף סגיא ואמר להובדא לכל חכימי בבל כאשר כתוב לפניו באדין נבוכדנצר ברגז וחמא אמר להיתיה לשדרך, ופתרון כל עמת זה המלך בעס ורגז הרבה ויאמר לאבד לכל חכימי בבל, ואלו נכתב מלכא בנס וקצף סגיא אמר להובדא לכל חכימי בבל כאשר כתוב לפניו באדין נבכדנצר ברגז וחמא אמר להיתיה לשדרך היה כדברי דונש, אך כל קבל דנא, והויו הנוספת בואמר להובדה יוכיחו על עיקר בי"ת בנס. ועוד מי יאמר לנו דנס לשון נסיסים ובלשון ארמית תפול הסמ"ך השניה מן נסיסין, ולדחוק פתרון המקרא, ולעשות הבי"ת שמוש, ולהביא דומה ללא דומה, ולפרש כי הוי"ו של ואמר מן הווין היתרים, ולהיות כל עמת זה בעת המלך בוזף וקצף גדול? הלא טוב לנו פתרונו כפשוטו, ויסור מעלינו שבמו ׳

הישמעאלים) לדבר בגאוה ובגודל לבב ובמהתלות, ולהפליג בשבח ולהפליג בגנות. ע"כ דברי שד"ל.

אמר המערך. על תשובת דונש כבר באו תשובות מאת תלמידי מנחם, ועליהם התעוררו כמו כן וכתבו שמנה תלמידי דונש, ושני מיני התשובות האלה עודם בכתובים בין ספרי פארמא. והעתקה מהם נמצאת ביד החכם שפערן מערך הפרהון. ואני אך צורתם ראיתי ולא הייתם, אמנם רבינו יעקב תם בעל התוספות קנא קנאת החכמים והשיב נכוחות על כל תשובות דונש, והכריע בין שני החכמים הנזכרים. התשובות של דונש עם הכרעות של ר"ת יצאו לאור ע"י החברה בשנה הבאה אי"ה. ועתה אשים לפני הקורא מעט מהם לדוגמא.

דונש

ולא בויו יקרא. בפתרונו מרה,
ואסר מותרה. והתיר נאסרים.
עלי זה הפרץ. לכלה ולחרץ.
כשכור נע ארץ. ורגזו ההרים.
והמליך חט ספר. וחטא ניב שפר
וטית דלת הפר. מלאכתם בדברי.

אשר לא חומה [בשרש לא במחברת]
והבאת בחלק אחד לא יש בינינו מוכיח (איוב ט לג) עם אשר לא ידרה והפדה (שמות כא ח). אשר לא כרעים (ויקרא יא כא) אשר לא חומה (שם כה ל) ובפתרון הזה אסרתה את המותר, והתרת את האסור, ושחתה המקנה והמכר, כי אין מאלו הלאוין הארבעה אשר פתרונם לשון בל כי אם לא יש בינינו מוכיח. והשלשה נכתבין באלף ונקראין בויו, והם כתובים במסורת עם אלה: בכל צרתם לא צר (ישעיה סג ט) ימים יוצרו ולא אחד בהם (תלים קלט טז)· ולא אנחנו זובחים (עזרא ד ב) ולא נתכנו עלילות (ש"א ב ג) הרבית הגוי לא הגדלת השמחה (ישעיה ט ב) הוא עשאנו ולא אנחנו עמו ויצאן מרעיתו (תלים ק ג) הן יקטלני לא איחל (איוב יג טו) קללת חנם לא תבא (משלי כו ב). כל אלה עם אשר לא יעדה, אשר לא כרעים, אשר לא חומה, נכתבין באל"ף ונקראים בויו"ו. והפסוק אשר הבאת עמם לא יש בינינו מוכיח כאשר יכתב בלמד אלף, כן יקרא באלף, והתבונן באלף, וכן [אולי ובין] תאלף.

רבינו תם

אמר יעקב· נשגבה פליאה עד כמה על מלא הכמה כדונש אשר השב כזאת על עם אלהים לשגות בפתרון וקם הבית אשר לא חומה. כי גם קל שבקלים לא היה שוגה לפרש וקם הבית אשר בעיר אשר לא חומה לצמיתת, כי בלא חומה לא הוחלט ולא הוצמת, ומי ישגה בזה? הלא בסמיך לו למעלה כתוב כי ימכר בית מושב עיר חומה, ועליו מוסב וקם הבית אשר בעיר. ובסמוך לו למטה כתוב ובתי החצרים אשר אין להם חומה לא תוחלט כי ביובל יוצא יען אינו בעיר אשר לה חומה. ואשר לו סודות גלויות והדות הוויות שכח הפסוקים הידועים ליונקים, ועוד הניח מנחם לא תרצח, לא תנאף, לא תגנב, לא תענה, אשר פתרונם בל, ועוד כמה לאוין באותה פרשה והניחם ולקח שלשה אלה, אשר המה הפלא ופלא, לפתרם בלשון בל· אך ידע כל איש שכל כי מחכמה שלמה, ודעת נעימה, כתב אשר לא חומה, יען כי סבת החומה אל החומה ולא אל העיר ולא אל הבית, ועיר קטנה או גדולה בכל מקום ישנה, אך כה אמר מנחם בפתרון אשר לא חומה, גם כי אין לה חומה עתה, אחרי שהיתה לה כבר חומה, וגם דרשוהו רבותינו. ומנחם בעל הלכות וסברה, מתוך דוחק המסורות והמקרא, תפש דרך הישרה, וכן אשר לא כרעים כי דרשוהו רבותינו מתוך דוחק, שידעו וראו שהרגל וחגב ארבה וסלעם שהתיר הכתוב יש להם כרעים שהן קרצולים דרשו לא כרעים ואין לו עכשיו ועתיד לגדל לאחר זמן. ואשר לא יעדה תרגומו אנקלוס לשני פנים די לא יקיימיניה ליה לאנתו ויפרקינה· וראיתי אני ספר חבור אשר חבר אחד מן הגדולים אשר היו לפנינו אשר נותן כח ופתרון בכל מקרא ומסורת להיותם אחד· ופתר בכל צרתם לא צר, לא היה צרה כי אם למציריהם להם. פרעה לקה ואבד, נבוכדנצר לקה ואבד, ולו בויו נקרא כמו אנכי בצרה (תלים צא טו) ותקצר נפשי בעמל ישראל (שופטים י טז)· וכן עשה מנחם באלה יהלך לו אחר המקרא לפרש לא באלף, ואחר המסורת לפרש לו בויו· כי שלשתם בשתי הלשונות משמעתם· ועיקר פתרונם בלשון בל· ולשובותיה למנחם שמתי בל.

דונש

חט ספר גזע צדק [פתיחה ע"א]·
וכתבת בספרך ח"מ ספ"ר גז"ע צד"ק ואין מהם

רבינו תם

אמר יעקב. אשר אמר דונש כי מי"ת ודלי"ת במשרתים יען כי שתיהם במתפעלים, כי

כי צורת הש"ן האשורית כצורות עו אוע ר, ותמונת ן כתמונת ז ותהי מלת לשון אל לערוז, וכן בסוף שרש א"ין כתוב מאין איש יער, הדה מאין אושיעד. והמעות בא לשתי סבות. א' נחלקה המלה לשנים אוש יעך. ב' נשתנה הוי"ו ליו"ד והיה איש, והך' לרי"ש והיה יער' כהנה וכהנה. לאו על כל שער ופנה, עצמו מספר, כי אין להם מספר.

הן בכל אשר אמרתי עד כה ממעשה החכמים העתיקים והחדשים לבקרים, אין רצוני להוציא את עצמי מן הכלל לאמר כי אך עיניהם מדחו מראות, וכי אני אני הגבר הוקם על לראות אמתות הדבר, וכי יש בכחי לשער השערות אמת' הלילה לי להתגאה בזאת, כי כמוהם כמוני בן אדם אנכי, וכמוהם כמוני אראה לפעמים משאות שוא ומדוחים. ואין ספק בקרב לבי, אם החכמים אשר הזכרתי היה גם לפניהם ארבע וחמש העתקות שונות מן המחברת כי גם הטה היו בוררים את האמת מן השקר. ולא היו מניחים את המעות בלתי מתוקנים. ועתה הנני להודיע את דרכי אשר בחרתי בהדפסת הספר הזה, ואם ישר דרכי ואם איננו ישר אתהנן לפניך קורא נבון לבלי שית השאת עלי. כי אך להיטיב היתה כוונתי. ראשית מלאכתי היתה לקרוא כל מאמר ומאמר מלה במלה בכל ארבע הנוסחאות אשר היו לפני, וכל המעות אשר מצאתי בנוסח האחד הקנתי לפי נוסחות האחרות, ואם היו שתי נוסחאות שונות ואינן מתנגדות זל"ז הבאתי היותר נכון ראשונה, ונוסח האחר הסגרתי בשני חצאי לבנה. ואף מלים קלים אשר אין ביניהם מאומה הבאתי בתוכם. כמו מלת ענין, ולשון. אפיו, פניו. מפסע, מפשע. איננו יכול, לא יוכל, וכהנה רבות. ועשיתי זאת להראות אל הקורא את מלאכת הסופרים הקדמונים.

בכל מקום הקשה התאמצתי לבאר כפי מעוט הבנתי בשולי הגליון בתוך המבאר, ובתוכו אספתי כל המקומות מדברי רש' ז"ל אשר הביא את דברי מנחם.

מקומות הכתובים חופשו על ידי המעתיק דנוסח המבורג הבחור המשכיל יחזקן ויטקאווסקי תלמיד הרב הגאון מוהר"ר יעקב עטלינגער נ"י היושב על כסא הרבנות באלטונא יע"א. והוא עשה מלאכתו באמונה, גם מצאתי רשימת מקומות הכתובים בהעתקת נוסח ווי"ן ע"י ההוקר המהולל מוהר"ר ישכר בער בלומענפילד, ובכל מקום השויתי שתי ההעתקות אשה עם אחותה, ואם מצאתי לפעמים שאינן עולות בקנה אחד בקרתי אחריהם בכתבי קדש, וברוב המקומות מצאתי את המעתיק הראשון צודק.

הנוסחא הראשית אשר היתה לי לעינים היא נוסחת האמבורג, ואת שינויי יתר הנוסחאות הזכרתי בר"ת. נו"ב היא נוסחת ברלין. נו"ו נוסח ווי"ן. נו"ל נוסח לונדן. נו"א נוסח אוקספורד. והנוסחא אשר לא הזכרתי מקורה היא נוסח המבורג ואם לפעמים בחרתי בנוסח זולתה, והזכרתי כי בנ"ה כך וכך, רצוני על נוסח המבורג. ובכל מקום אשר שניתי מכל הנוסחאות העירותי עליו לאמר כי בנ"י כתוב כך וכך ובעיני נראה לתקן כך וכך' הקורא נבון יבין כי עמלי היתה רבה וגדולה מנשוא. לבער את כל הקוצים והברקנים ולסקל המסילה מכל אבני מכשול.

ועתה דעו אחי המשכילים כי כל היום אני עסוק ושרור במלאכת המאמצאיקא באחד בתי המסחר המפורסמים משעה עשירית בבקר עד הרביעית בערב, ואך הלילות קדשתי להגות בספרי ישראל ולא במחיר עבדתי את העבודה הגדולה הזאת, אך מאהבת התורה ולומדיה, ואם באמת אהבתי מעודי להקור ולדרוש בכל הכמות הלימודיות והחקירות אשר לבני אדם בכלל' הכתובים בלשון המובן לי (כמו בלשון אנגלית, צרפתית, ואשכנזית), הנה ספרי חכמי עמנו הכתובים בלשון אבותינו עולים על כלם, בם חשקה ודבקה נפשי מאד, ובם אשתעשע ואתהלל כל היום, ואל יחשבני הקורא הלילה כי רדפתי אחרי בצע כסף, ונהפוך הוא כי מאת אשר חנני ה' אפור יותר מעשיריתו לשובת ספרי ישראל כ"י המטמונים באוצרות ספרים למלכי ארץ. ואתחנן לפני כל קורא לבלי האשימני אם שגיתי במלאכתי, וה' יכפר על עוני. ועתה אשובה לדבר מעט על קורות המחבר וכן אמר שד"ל בספרו בית האוצר דף כ"א ע"ב.

ספרו של מנחם להיותו בימים ההם יחיד במינו נתפשט מהרה בארצות ועשה לו שם גדול עד שהתעורר דונש בן לברט מפוזינה פיס (Fez) לכתוב עליו השגות, כי ראה (לפי דבריו) כי ספרו הביא רע והוללות בלבות הפתיים מן התלמידים ורבים מהנקראים מבינים.

האיש הזה דונש ערך השגותיו בשירה ארוכה בת מאה ושמנה בתים, כתובה למנחם עצמו, ואחר השירה אגרת במליצה בארבה תפישותיו (האמורות בשירה בלשון קצרה) אחת לאחת בביאור רחב. ואע"פ שתחלת דבריו אשר הבאתי למעלה מלאים תהלה וכבוד למנחם, הנה שאר דבריו כולים מרורות ולעג וקלס, וכל דבריו הם ברוח גבוהה כמדבר עם תלמיד קטן' וכל זה אולי לא בכוונה להזיק, אלא שכן הוא דרך משוררי הערבים (אשר מהם למדו משוררי ישראל שהיו תחת ממשלת

דעים , ומות מן מתים ומותי ערלים תמות , ורוב ריבים ' ככתוב אכתוב לך רובי תורתי כמו זר נחשבו ורן רוניו ככתוב רני פלט תסובבני סלה .

הזה הוא מהפסק מאמר שגם משקלי עֶלֶל נשתנים בהפסק מאמר מן סגול לקמץ] אבן ואבן גמן וגפן פתן ופתן ורבים כמו אלה בטעם אחנחתא וסופי הפסוקים . ופהרון נהפך לשדי נהפך לחי בהרבוני קיץ , והדומה לחרבוני וסוכה הדיה לצל יומם מחוֹרֵב , ואומר [בב"י ואו] לח בא במשקל רע מן הכת"ב ולא נס לחה וקבוצת לח לחים כאשר קונץ אשא דעי למדחוק דעים ככתוב מפלאות תמים דעים , ומות מותים מותי ערלים תמות ורוב רובים ככתוב אכתב לו רובי תורתי זרן דנים ככתוב רני פלט תסכנני סלה [והביא בכאן דקדוק לח בעבור שאמר לשד הוא לח , ולדברי דונש מֵעם ורית] .

משתי אלה הנוסחאות שתיהן מעשה ידי החכם ר"ד גאלדבערג יראה הקורא עד כמה יתאמצו בני אדם להשוב מחשבות שוא ויהבלו . הן בהעתקתו השניה כבר שכח מה שעשה בראשונה ומלבד כי לא עשה מלאכתו בפעם הראשון באמונה , עוד השתדל להצדיק את כל השגיאות המצויות באחרונה , בתשובת כ י ד ו ד י נוסח ב' הלא תראה כי הסר בתחלתה מאמר שלם מן יתמלטו הראשון עד יתמלטו השני ' אשר בלתי המאמר הזה לא יתכן להבין את הענין , ועם כל זה לא חדל הח' ג"כ מהצדיקהו , ובנוסח הראשון היה נכון בעיניו לומר כי אם לדמות הלפידים כסירות וכדודים אף כי בנוסח השני כתוב בנכון "כי אין לדמות הלפידים בקדרות ובדודים " וידוע כי "כי אין" הוא הפך משפט " כי אם" . ובתשובת לשדי צדק בעיניו" אל ליח שכן "התחת "אליו שכן" הכתובה בנכון בהעתקה האחרת . וגם הוסיף בחריצותו לבאר מלות ובלשון יהודית ובמשפחה לומר כמיהג לשון עברית ואין זר בלשון, אחרי שכח כי כבר באצבעותיו תקן בהעתקת לונדון כי מלת ומשפחה הכתובה בנו"א הוא מ"ס . ועל אלה שתי הנוסחאות הרהיב בנפשו עוז לאמר בהקדמת אגרתו " שת"ל לא יצא מידי מכשול '' . ומי יתן ויהיה כל ספר דונש כאלו שני השרשים לשדי וכידודי [ר"ל כמו שהם בנוסח אוקספורד] כי אז לא תצטרך אל שום העתקה שניה . ע"כל ' ועתה שפטו נא שפוט אחי המשכילים על מעשה אנוש ותחבולותיו . ואם באמת היתה תחלתו מתקיימת , ולא היו בידי כי אם נוסח אוקספורד לבד כדברו הגידו מה היה מראהו בדפוס ? השערות הבל כאלה לחכמים בעיניהם יש עמדי למאות ואיפשר לאלפים , והנוכרים אך למשל הם '

ועתה אעיר על מעט מן השגיאות אשר עשו סופרים אחרים מעתיקי כ"י ישנים . כמו המעתיק דנוסח האמבורג בפגשו בהקדמת מנחם [דף ב ע"ב] במעלה השניה ירשה מורשה אחרי לא ידע איה מקום פסוק נוה , רשם תחתיו בהעתקתו הכתוב וירשו בית יעקב את מורשיהם [עובדיה א יז] ' והוא לא הבין כי מנחם נוזן לומר שם שמלת ירשה נגזרת ממלת מורשה . ועור הוסיף המעתיק להגיה במקום הזה על הגליון ו"ל ' ירשה מורשה . דיוע צוויא ווארטע קאממען אין תנ"ך אויף דיוע וויוע ניכט פאר , אך גלויבע אבער עס ריכטיג בעצייכנעט צו האבען וויא עס דא אין עובדיה הייסט ' אך פראגטע פלעג אין דיעם פאך קונדיגע מאֲננער אום אהרע מיינונג , אונד זיא שטיממען מיט מיר אין עכ"ל . וכזה אנה לידי המעתיק במקומות אחרים כמו [דף 4 ע"ב] במצאו ואדרוש מן זרוע קדשו , לא יכול למצוא פסוק זרוע קדשו , וע"כ גרס זרע קדש [ישעיה ו יג] . ולא שם עין על הענין לראות כי מנחם שם מדבר ממעלת האל"ח ' וכי מלת אזורו [לא אדרוש] גזורה ממלת זרוע . וכן מעדה במקום הזה להלן ' ולא הבין איה מקום פסוק ואפית מן יהושפהו הכתוב בנ"ה . ועל זה העיר על הגליון הדברים האלה . הפשתי ולא מצאתי איה מקום שרשו ויסודתו במקראי קדש ' ושאלתי גם את פי נבוני לב ויודעי מיב לשונינו הקדושה , ודרשו וחקרו עדי נלאו ולא יכלו מצאם בתנ"ך ' וכלם פה אחד יאמרו כי מעות המעתיק הוא . ומפי איש אחד מהם שמעתי לאמר . אולי לשון ארמית היא עכ"ל ' וכל אלה נבוני לב ויודע מיב הלשון לא ראו כי מנחם בכל רשימת הכתובים אשר הביא יוכיח כי אות האל"ף באה לשמוש לפעמים בשמות ובפעלים ' וכן לדעתו מלת אפיתי נגזרת מן ותופהו ע"ש במקומו . ובשרש כהר תחת וכנור שלשתם לשון חקק . כתוב וכבוד שלשתם לשון הקה . והוא ג"כ לסבת דמיון אותיות האשוריות זו לזו . ואתה קורא נחמד התחכם בכל אשר תראה בספרים ישנים . וכן בשרש ע ג תחת ענין חלה הם כתוב ענין חלק הם ' לדמיון צורת הה"א לצורת הקו"ף . מעות כאלה נמצאים בכל אחת מההעתקות אשר בידי חמרים חמרים , כמו בהעתקת לונדון בשרש ערץ כתוב לא יערץ מצרי' עיט , תהת מצדיק עיניו . לסבת דמיון הרי"ש אל הדל"ת ' ודמיון הטי"ת לנ"ו . בהעתקת ברלין כתוב במקום אחר לעורו מנא תחת לשון מנא ' ומבואר

אשר הוסיף ר"ד גאלדבערג , והשניות אשר שלח אלי בתשובתו לאגרתי . המלים והמאמרים המגוריס המה השנויים או באורים ממנו .

נוסח לונדון .

כידודי , והבאת בחלק כידודי אש יתמלטון , עם והכה בכיור או בדוד , ופתרת כידודי אש יתמלטון קדירות , וכן לא יאות להורות , כי אם לדמות הלפידים כסיחות [נו"א כקדרות] וכדודים . אמנם כי העשן דומה [לדוד] נפוח כנתוב מנחיריו יצא עשן כדוד נפוח ואגמון . ולא יתכן לומר לדמות הלפידים לדבר אשר דימה אליו העשן כאשר לא ידמה העשן ל־פידים . ועקרת כ"ף ויו"ד מן שרש כידודי [למען קראת אותו כדודי אש] והכ"ף והיו"ד לא יסורו מן יסוד בידוד . ואומר כי פתרון כידודי אש להבי אש . ויתכן להיות הכ"ף משרת . ויהיו הלהבים כידודים ולא דודים , והתבונן ואל תהי מן הבודים .

יום ב' כ"ב נאוועמבער תר"ב . פה אוקספורד . להחכם המשכיל כמוהר"ר צ פיליפאווסקי ,

אני רואה גם ממכתבך האחרון שאי אפשר להעלות על לבך שאני נקי מכל אשמה ע"כ אראך גם בפעם הואת שת"ל לא יצא מידי מכשול אף כי השויתי שני העתקות במהירות גדולה , ומי יתן ויהיה כל כפר דונש כאלו שני השרשים ל ש ד י ו כ י ד ו ד י , כי אז לא הצטרך אל שום העתקה שניה .

נוסח אוקספורד .

כ י ד ו ד י . והבאת בחלק אחד כידודי אש יתמלטו קדרות וכן לא יאות להורות , כי אין לדמות הלפידים בקדירות ובדודים , אמנם כי העשן הוא אשר דמה לדד נפוח בכתוב ומנחיריו יצא עשן כדוד נפוח ואגמון , ולא יתכן לדמות הלפידים לדבר אשר דמה אליו העשן כאשר לא ידמה העשן ללפידים ועקרת כ"ף ויו"ד מן שרש כ י ד ו ד י אש למען קריאתך אתו כ ד ו ד י אש והכ"ף והיו"ד לא יסורו מן יסוד כידוד כאשד לא יסורו מן יסוד כידור [בכ"י בסיעת כידוד] , ואומר כי פתרון כידודי אש להב , ויתכן להיות הכ"ף משרת [אבל לא הכ"ף והיו"ד כמנחם] ויהיה הלהבים ידודים לא דודים [כדברי מנחם , בכ"י ודודים לאדודים והיא שגיאת סופר] והתבונן ואל תהי מן הבודים .

נוסח לונדון .

ל ש ד י , והבאת בחלק אחד נהפך לשדי עם ואת שדוד מה תעשי , והוא במחבר' למ"ד , והדומה לו והיה מעמו כטעם לשד השמן כטעם לח השמן והלמ"ד בשניהם מן השרש , ופתרון לשד השמן לח , ובאמרנו כי הלמ"ד בו יסוד נסמך אליו שמן כדת הלשון יהודית ומשפטה [ומשפחה והוא ע"ם] והאומר כי הלמ"ד מוסיף הוא על השד לא יתכן פתרונה מפני אשר ידמה לשד על שדים סופדים וידמה שמן אלי כי בהמה שמן הלקו , ובין שמן ושמן מובדל גדול בנקידה לשד השמן ממעל ומעם השמן המם בו פתח [פתוח] בשלש נקידות תחתיו , ומעם לשד השמן ממעל , ומעם שמן חלקו מתחה , ומשקל שמן ושמן אבן ואבן גפן וגפן פתן ופתן , ורבים כמו אלה בטעם אחנתחא וסוף פסוק [הפסוקים] , ופת' נהפך לשדי נהפך לחי בחרבוני קין , והדומה לחרבוני , וסוכה תהיה לצל יומם מחורב , ואמרת לח בא במשקל ד ע כי מן הכתוב ולא נס לחה . וקבצתי לח מן לחים כאשר קובץ אשא דעי למרחוק מן רעים ככתוב נפלאות תמים

נוסח אוקספורד .

ל ש ד י . והבאת נהפך לשדי בחלק אחד עם ואת שדוד מה תעשי והוא מחברת למ"ד , והדומה לו והיה מעמו כטעם לשד השמן כטעם לח השמן הלמ"ד בהם שניהם מן השורש , וכפתרונו לשד לח . ובאמרנו כי הלמ"ד בו מן היסוד נסמך אל ליח שמן [בכ"י אלי השמן] כדת [ובכ"י כרת] ובלשון יהודית ובמשפחה [ר"ל כמנהג לשון עברית ואין זר בלשון] והאומר כי הלמ"ד מוסיף הוא עלי שד לא יתכן פתרונו מפני אשר ידמה לשד אלי על שדים סופדים , וידמה שמן אלי כי בהמה שמן חלקו [ר"ל פעמט בלשון אשכנז] ובין שמן ושמן מובדל גדול בנקידה , לשד השמן המם בו פתוח [מלשון פתוחי חותם] בשלש נקודות תחתיו ומעם לשד השמן ממעל [ור"ל כי באורו בל' אשכנז אייל ונקודתו על משקל פעל והוא תמיד מלעל ככל שם דבר שהוא מלעיל] ומעם שמן חלקו מהתה [ר"ל מלרע שהוא שם תאר פעמט] ומשקל שמן ושמן [ר"ל שלא נמעה לומר שגם לשד השמן פירושו פעמטע ברוסמ כי גם השין שלה בקמץ ע"כ אמר דונש שהקמץ

כי הסר שם דבר מה . מבלי הגיד כי בהכ"י היה כתוב יהרגו ועצמו . אולם הדברים נכונים ואין לגמגם עליהם וכן כתוב ביתר הנוסחאות ' כי מנחם כיון לומר ששרש ארר יורה על דבר ואפוכו , פעם יורה על אור השמש ופעם על חשך וערפל , וכל אלה הכתובים אשר הביא שם הם לפי דעתו חשך , ואמר כי כן יתכן מלת יהרגו (תלים י ח) ועצמו (ירמיה נ) להוראת על פעולות מתהפכות , עיין רש"י בשני המקומות , וסי' ט"ו בהמבאר .

אבח כתוב בנו"ו איפה תהיה חנוי , והגיה ר' ישבב חנייתך . וצ"ל חנוי , כי לפי דעת מנחם הפסוק מה נחנת פירושו איפה תהיה חנוי . אף כי בשתי העתקות שעו הסופרים לכתוב חבוי '

אגד ' כתוב בנו"ו היבנו לא הזהיר להתיר ' גרס ר' ישבב הנביא לא הזהיר להתיר , ובזה מצא רוחה , וצ"ל הבינו כי לא הזהיר להתיר עיין במקומו .

אזר ' כתוב בנו"ו : ואם ברא יברא הפוחר בכל המלים וכו' . גרס ר' ישבב ואם ברא יבדא , וצ"ל ואם בוא יבוא ' והסופרים החליפו ו' בר' כמנהגם .

אטן . כתוב בנו"ו [וכן ביתר הנוסחאות] כלילת מצרים , והגיה ר' ישבב קליעות מצרים וצ"ל כמו שהיא '

בראש מחברת **בית אות ב'** כתוב בנו"ו אשר נכפלים לפי היכרתם , גרס ר' ישבב לפי הברתם , וצ"ל לפי קצרתם . ואחרי שהסופר הפריד בכתב האשורית ' הימני מראש אות צ נדמה לסופר אחר לאותיות יב והקו"ף נחלף בה"א כידוע לבקיאים בכתבים ישנים .

שם **אות ת** . כתוב בנו"ו : בהקבצם נעשו מלים ובהבקרם יצאו וכו' כי אמנם נשד האותיות מלה וכו' ולעת צרפך מעבדיהם . תקן ר' ישבב מזה : בהקבצם נעשו מלה ובהפרדם יצאו וכו' כי אמנם בקבוץ האותיות למלה וכו' ולעת עובם מעבריהם . וצ"ל בהתקבצם נעשו מלה ובהתפזרם יצאו וכו' כי אמנם בעוד האותיות מלה וכו' ובעת נהפך מעבריהם . ע"כ . והשין במלת בשד נשתנה מן עו . עיין הענין במקומו .

שם בסוף המאמר לפני התחלת שרש בא כתוב בנו"ו בלמדי אוהו לפסוע מצער . ותקן לפסוע ולצעוד : ואם היה ממיר הרי"ש ברל"ת היה מצעד בנכון .

בשרש גל . כתוב אמר זר הנבואה . ותקן אמר זכריה הנביא , וצ"ל אמר זו הנבואה . הוי"ו נחלף ברי"ש כמנהג .

גמד . כתוב שם קצוות אורך . וגרס קצבת אורך . וצ"ל קצורת ארך . והתמיהה היה כנ"ל .

ישע . כתוב ענין פלג לבותם לדברים [וכן ביתר הנוסחאות] , הגיה ענין פלג ובתר לבתרים . וצ"ל כמו שהוא , פלג לבותם לדברים או בדברים .

כל אלה השעות והשינויים העירני ר' ישבב לרוגמא להראות את ידו החזקה . ועל יתר השנויים [לעשרות ולמאות] לא העיר במחברתו כלום , וע"כ בכל מקום אשר העירותי לאמר נוסח ווין כך לא ידעתי באמת אם כן הוא , אישר כי רוכם להחכם הנ' המה . אך די בזה לרמוז כי לא קלע אל השערה בהתקונים .

ופעמים רבות מצאתי כי הניח הדברים המצואים בנו"ו , ויגע לפרשם כשוב לבו . ולא ידע כי שגיאות הם . ד"מ : בשרש אפן כתוב שם : ואלו נגזר אפניו מאופן לא יצאה הוי"ו מתוך המלה כי אם היה נאחז בתיכו כענק האחוז באופן [וכן בניסח אוקספורד] . ויען מלת כענק לא ישרה בעיניו בהשקפה ראשונה פירשה על הגליון בזה"ל : אולי כונהו על החשורים הנאחזים ועומדים בתוך האופן להחזיקו (שפייכען) עכ"ל . ובאמת צ"ל כיצין האחזו באופן , ע"ש .

בכל זאת במקומות רבות שכל ר' ישבב את ידו ותקן כראוי , גם ברך אברכהו על הטוב והחסר אשר עשה בלקטו את כל דברי מנחם המובאים בפי' רש"י ז"ל . והמקומות אשר מצאתי בלעדיו אך מספר הם ' ובולם אספתי הביתה , ונדפסים על כל עמוד ועמוד מן הספר . גם בחרתי איזה מהערותיו היקרות אשר מצאו חן בעיני ושמתים על מקומם בשמו . ואף אם לפעמים שגה בהשערתו , לסבת גרעון הכ"י היתה זאת , כי כמעט כולה משגה היא . כי מי הוא חכם ימלא חסרון מאמרים שלמים . ומאמרים הפוכים , ותיבות מחולפות , אם לא יהיה נביא . ולא אפונה כי אם היו לפניו העתקות אחרות בלעדי העתקת וין . כי מלאכתו היתה סלת נקיה .

החכם השלישי הוא ר' דוד גאלדבערג מארץ פולין , אשר הוציא לאור מהדורא השניה לס' יסוד עולם , וחופש משמונים וכו' . והוא יושב כעת בעיר אוקספירד להעתיק ספרים ישנים כתוני יד . הנה החכם הזה נשכר מאתנו להשוות נוסחת ספר דונש כ"י הנמצא באוקספורד עם העתקה אחרת אשר אתנו מכ"י לונדון , ואחרי גלותו מלאכתו שלחה אלי , ובכל זאת בקראי אחרי כן את הספר בעיון נתקשיתי בהרבה מקומות ובתוכם היו תשובת כידודי ותשובת לשדי . ואכתוב אגרת אל החכם הנ"ל לאמר כי לבי תפוג מאד על ישרת מלאכתו . והשבתי או למשפט כי החסיר איזה דברים : והוא לא אחר מהעתיק הדברים עור פעם מכ"י אוקספורד עם איזה באורים ממנו . ולמען יבין הקורא עד כמה ייגע האדם לריק ויוליד לבהלה , אחן לפני הקורא שתי הנוסחאות לפי תומם , האחת היא נוסחת לונדון עם השנויים

בתי"ו להיות כל המאמר מוסב על מלות שראשיתם תי"ו, שנה אותה לפסוק הבונה בשמים, וכן בדף ג' שורה ט', כתוב בכ"י: מלוח עלי שיח, לחים ויבשים, ולא נסלחה, ויען התקשה הח"ד על מלת נסלחה, כי מה ענין שרש ס ל ח לענין מלוח, או לחים, אמר בלבו כי בלתי ספק היה כתוב ס תחת מ, ולהיות בקונקורדאנץ לא נמצא פסוק ולא נמלחה, שער בנפשו כי הוא לא המלחת (יחזקאל טז ד), ובאמת הוא הפסוק ולא נס לחה (דברים לד ז) וכל הטעות בכ"י הוא כי שתי המלות מחונרות במלה אחת, ולא ידעתי איך חשד את החכם הגדול מנחם שיחבר המלחת שהמ"ם בה שרשית עם לחים ויבשים, ואף כי ראה בעיניו שכל המאמר שם מוסב על מלות שראשיתן מ השמוש, כמו מחסה, מנוס, משרה, וכן מלוח עלי שיח——בדף ח' שורה ח', כתוב בכ"י, אהבי אהב, אני שיט, אני חירם, ברא אלקים, לא ברא אתם לחם וכו', והח"ד הדפיס כל אלה באמונה, אולם אם היה שם עינו בראוי על כל המאמר הלא בקל היה יכול לגלות כי כונת מנחם לא היתה על אהב י אהב זולת על מלת אני הקודמת להם, להיותה משותפת עם אני שיט, אני חירם, כי כל מאמרו ומספר הכתובים הרבים שם הוא להורות על שמות המשותפים ע"ש, ואלו רציתי לתת פה רשימה מכל הטעות אשר נפלו בהמעט אשר הדפיס הח"ד יעלה לשני דפים שלמים, והקורא יוכל לברר בעצמו, אמנם אתפלא מאד על הה' הנ' אהרי ראה בעיניו ולבבו יבין כי כל ההקדמה בכ"י ברלין מוטעת כלה, למה עמל בה להוציאה לאור עם כל החסרונות, היוכל הקורא לראות מזה כח מנחם מה גדלה, הלא הפרוץ מרובה על העומד, ותחת חשבו להיטיב למנחם הרע לו מאד, יען ישתומם כל קורא אל המהוה לאמר הכן דוברות שפתי מנחם? כאשר הוא הח"ד העיר בעצמו בשולי הגליון איזה פעמים על העלמת הענינים, ובפתיחתו על תולדות מנחם בלשון אשכנז דף ק"ס ערב לבו לאמר: "זיינע גראממאטישע קענטניסס וואר נאך זיהר שוואך. אונד מאנכע פעוועירונגען הערשען דעסהאל אין דער ארדנונג דער וואורצעלן אין זיינעם וואהרשיינוך, נאך אונזערן היטיגען בעגריפען וואהרע דאסזעלבע נור זעהר מיסטעל מאססיג וכו', ובדף שאהריו יוסיף ידו שנית לאמר: "אפט וועדען דיא בעדייטונגען נאך דער צאהלענארנונג אננעמעבען, דיזע מעטהאדע יעדאך ניכט קאנסעקווענט נאיי בע-האלטען, אין דיזער רייהען פאלגע מאכט זיך עבען דער מאנגעל צו גראממאטישער ערקענט-ניסס אויף איניג עמפינדליכע וויזע בעמערקליך, אין דעם אפט וועהרטער צוזאממען געשטעלט ווערדען, דיא דורך אוים ניכט אין איינע פאמילע געהארען" ' ' ' ' זיינע שפראכע איזט הארט אונד מראסץ איהרער וויטשטווייפיגקיט אפט דונקעל' עכ"ל' והקורא הדברים האלה יראה כי מנחם יצא חייב מלפני החכם דוקטס, אחרי יצא זכאי מלפני רבינו הם ויחכמים וולתו, אמנם יש להקורא להתבונן היטב בכל אשר הקדמנו עד עתה ואשר עוד לפנינו, וישפוט את מי הצדק'

החכם השני הוא ר' ישעכר בער בלומענפעלד מעיר בראדי אשר הבאנו דבריו למעלה, הוא החכם כאשר ראינו מתוך הקדמתו יגע וטרח בהכנת מחברת מנחם לדפוס ימים רבים והמקרה אשר קרה את החכם דוקעס קרה גם את ר' ישבב, כי גם זה האחרון העתיק המחברת מהעתקה גרועה, ויהי לו לבקר בין פוב ורע על כל מום ומום, וכאשר ראה את הנגע והנדה מראהו עמוק טמא אתו, ואם מראהו איננו עמוק ושהר אותו ר' ישבב' הוא החכם בראותו מתוך המודעה אשר שלחנו על פני חוץ מארת **חברת מעוררי ישנים** אל חכמי עמנו ואוהבי ספריה' כי יש את נפשנו להוציא את ספר המחברת לאור עולם, מהר להודיענו כי הוא כבר חקרה גם הכינה למובה הדפוס' ובקש מאתנו לקבל ממנו את העתקתו להיות לנו לעזר וסעד בהוצאת הספר הזה' ואחרי התרצנו לקחתה שלחה אלינו' יברכהו ה' בגלל זה: כי צדקה ומשפט עשה את מנחם' אמנם כבר גליתי מראש כי לא למען התכבר בקלון הבירי יצארתי להראות את טעותם, אך למען הראות החבולות בני אדם בכלל, ולמען נחחכם במלאכת כל הספרים אשר נדפסו מכתבי יד ישנים מבלי החבונן בהעתקות אחרות בלעדיהן' ע"כ אביא לדוגמא קצת מן השגיאות אשר יצאו מהחת ידו' לבו חזו'

באחד ממכתביו אלינו יאמר ר' ישבב בזה"ל: האנכי האיש אשר יעשה בלי דעת ובלא משפט השכל כאלה הכותבים אשר קדמוני (ר"ל מעתיקים הישנים): ואתם החזו בעיניכם לשפט במישרים על הפוש הכתובים כי ת"ל בחנתי וצרפתי אותם כצרוף את הכסף, ובמלחמות תנופה נלחמתי עם כל דבר הקשה' ראו נא והתפלאו כי לא היה בידי להשוות העתקות שונות כמוכם ' ' ' מהמקומות הנשחהות ושמחי למעלתכם לדוגמא מעט מזער מכל השבושים והשחתות הנמצאים בכל המחברת עכ"ל' ואלה הם: בשרש ארמחלקה הה"א' נתקשה על מלות יחרגו ועצמו, הנמצאות בהעתקת ווין ולא ידע מה ענינם שם, וגזר אומר כי מיות הם, וימחקם. והניח המקום הלק ליומר

(שם כג ו) ׳ וברור הוא כי נב״י מנחם היה כתוב אשר עגבה או אשור ענבה מבלי מלות הקורמות להם, חשב המעתיק האחד על פסוק הראשון והאחר על פסוק השני ׳ ואני לא הדלתי מהביא את כלם כאשר מצאתי בזו ובזו ׳ ועוד נראה לי כי המעתיקים מעלו מעל גדולה מזו, כי לפעמים השמיטו הפסוקים אשר חלקו עליהם מדקדקים אחרים כמו דונש ותלמידיו, וראיה עצומה לי על זה ׳ כי כמה כתובים נזכרו בפי רש״י ודונש ור״ת, אשר לא באו זכרונם במחברת מנחם, כמו הכתוב ודברתם אל הסלע (במדב׳ כ ח) חסר בכל ההעתקות מלבד דהמבורג, ועל הכתוב הזה השיב דונש והכריע ר״ת בתשובת סלעי ׳ וכן בשרש חז חסר בכלם ומחזה אל מחזה (מ״א ז ד) המובא בפירש״י ׳ וכן נסתם את ה׳ (שמות יז ז) ׳ בשרש ס ׳ וגם זה בין תשובות דונש ׳ וכן חסר בנוסח המבורג הפסוק לעבד משול בשרים (משלי יט י) בשרש בשר ׳ ועליו השגה ארוכה נאמת איש מהחכם דונש, והכרעה ארכה אמתים מהחכם רבינו תם ׳ וכן נוסף על ידי המעתיק נ״ה בשרש פר הכתוב כל פנים קבצו פארור ׳ כדעת דונש ולא כדעת מנחם ׳ עיין בין ההשמטות שרש פר ׳ וכהנה רבות, עיין המבאר סי׳ קכב, וסימן רט ובמקומות אחרים ׳ ואנכי אספתים כלם לתוך הספר ׳

ונוסף לזה הרשו את עצמם המעתיקים לשנות פעמים אין מספר את נוסח הלשון, אף אם אין הברל בפירושם ׳ כמו תחת מלת ענין לרוב בחרו המעתיק דנ״ה מלת לשון ׳ האחד יאמר מניא והשני מוחה [לשון משנה] אלילים תחת פסילים ׳ מראה תחת ענין, או מחלקה או פנים ׳ ענין אחד הם, תחת קרוני ענין הם ׳ להשתומם, ונכהנה תמצא הרבה מאד ׳ וואת לדעת כי כל מלות לשון המשנה לשון המעתיקים הם כמו נב״ה בשרש אגד תחת כי אם דבר הקשור ׳ כתוב אלא דבר הקשור ׳ ובשרש מאד תחת וכל מאד בתורה כמוהו כתוב כותיה ובשרש צפר כתוב נהורא תחת נהרה ׳ וכן לא יעשה מנחם בכל ספרו ושארי מכתביו ׳ וכן החליפו פעמים רבות מלת מגורת במלת מגורתו ׳ עיין המבאר סי׳ פ״ג ׳ כי המחבר בחר תמיד בשפה ברורה ולשון למודים מזוקק שבעתים, ותמיד התאמץ לכתוב לשון המקרא, ולפעמים יצר מלים חדשים מדעתו, כמו ענין תכל הוא, תחת ענין תכלית ׳ מלל תחת דבור ׳ תמס תחת המסה ויצר כאלה, ויהי זה להדול ממלים של הול, להיותו אחד המליצים והמשוררים המפוארים בימים ההם ׳ ואת אשר הביא מעט מלשון המשנה או הגמרא לראיה על איזה מלה עברית, היה זה רק אצל השרשים בודדים, ואם לא מצא שם נדרף לבאר איזה שרש עברי השחמש כמלה ארמית מדניאל ועזרא ׳ כמו בשרש חלון אמר כי הוא לשון כורין ׳ ובשרש אשך ענינו נפוח פחדין, וכהנה ׳

עד כה דברתי ממקרי ההעתקות הישנות אשר נכתבו בידי סופרים קדמונים, ועתה אפנה להראות מעשה מעתיקים החדשים, ובתוכם הם אשר הוציאו לאור מעט מספר המיחרת ומספרים כ״י וולתו ׳ ואין לבי בזה הלילה להוריד כבוד אלה החכמים, אך להראות מעשה האדם ותחבולותיו, למען יתחכמו ברור אחרון על כל המעשים אשר נעשו תחת השמש, ויתאמצו להכיר המכשלה מקרב הארץ ׳

הנה החכם המפורסם ר׳ יהודה ליב דוקעס היה הראשון אשר הוציא לאור בספרו היקר (ליטעראטור היסטארישע מיטהיילונגען סטוטגארט 1844) מעט מספר המחברת, והמעט ההוא כולל כל הקדמת מנחם מהעתקת ברלין, ושרש אדם מהעתקת וויז, ושרש אזר מהעתקת ליידען ׳ ושרש גרם, גש, גת, מהעתקת ברלין ׳ על דבר ההקדמה יאמר בשולי הירעה, כי צר לו שלא היה לאל ידו להשוותה עם העתקת המבורגי וע״כ נתן אותה כאשר מצאה ׳ והאומנם כי יקל עתה לכל קורא לראות בעיניו החסרונות אין מספר אשר מלאו שם על כל פני ההקדמה מראשיתה ועד אחריתה, אחרי ישים לבו אל ההקדמה הנדפסת פה לפניו בספר הזה, לא יכולתי התאפק הפעם מהעיר את הקורא על מקצת המעות כדי לאמת את דברי אשר הזכרתי לעיל ׳ אם היה החכם הנז׳ מדפיס את ההקדמה כמו שהיא באמת מצואה בנוסח ברלין בלי שנוי ותיקון ההרשתי ואמרתי כי אך להראות פעות הסופרים היתה כונתו, אמנם אחרי ראיי כי בכמה מקומות התאמץ לתקן את המעות כפי השערתו, ולפעמים היה סימן החמהון (?) להורות כי נתקשה בהבנת המלה, והקורא היה יכול לשפט מזה כי כל הדברים ישרו בעיני הה׳ דוקעס, ואך במעט מקומות אשר נתקשה בפירושם העיר בסימן התמהון לאמר כי אינו נכון, לא אוכל לחרול מהודיע סבת קצת שגיאות אשר הוסיף מדיליה ׳ בדף א׳ ע״ב שורה י״ח מלמטה כתוב בנב״ב ׳ ואחרי הועדם לשרת וכו׳, הנה מלת הועדם לא הוכשרה בעיני החכם הנז׳ וישנה למלת הֶעֱדָם, והראשונה עקרית וצודקת ׳ בדף ב׳ ע״א סימן המתהיל ׳ המעלה הראשונה אשר תחלת המלה תי״ו כתוב בנב״ב תואנה הוא מבקש ׳ אנה לידו, מה יהאונן הבונה, בינה הגיגי וכו׳ ׳ ותחת אשר היה לו להבין כי תחת הבונה צ״ל תבונה

גדולה מואת , ואיה ימצא נוד בכל ספרי המדקדקים ובעלי השרשים מיני אז ועד היום ? יזכר נא כל מחבר ספר עד כמה היתה יגיעה של מנחם מגעת ' לדוגמא אחרת ישים הקורא לפניו את השרש ג ל ב שבו סדר המחבר לפי א"ב כמעט כל השרשים בודדים אשר אין דמיונם בתורה , ויגד משפטו ' לא בין לילה היה ולא בין לילה עבר —— נתנה ראש ונשובה לענינו '

אמנם בכל הכתובים הבאים בתוך המחברת בכל שרש ושרש ובכל מחלקה ומחלקה , לא ידעתי טעם סדרם , מאיזה שרשים יראה כי הפסוקים הראשונים הביא לראיה על שמות הפעולה , ושאחריהם על הפעולה עצמה ' ובמקומות אחרים יראה הפכו , ועוד במקומות אחרים אין מיוקם ומאוחר כלל , כמו בשרש **אבר** יקרא השמות תחלה : אבר כנשרים ' באברתו יסך ' אבר כיונה , ואחריהם הפעל יאבר נץ , וכן בשרש פר , ובשרש פרד ורבים כמוהם ' לא כן בשרש פ ש הפעל תחלה ופשו פרשיו , הפשו כענלה ' ואחריהם השם ולא ידע ב פ ש מאר ' ובשרש א ה ל השם תחלה ישב אהלים , והפעל אחריו ויאהל עד סדום , ואחריו שם אהל מועד ' ואחריו פעל ולא יאהיל ' ואחריו שם לשמש שם אהל , אהלים ואהלות וכו' ' גם לא שמר סדר הכתובים על סדר התנ"ך ואין מוקדם ומאוחר במספר הכתובים , ועוד תעתועות גדולה מזו נמצא הרבה פעמים ' ד"מ בשרש ש ך הביא לא תשיך , ישכנו נחש ' נשך כסף ' אף כי לא תשיך נשך כסף פסוק אחד הוא ' ולפעמים נמצא חצי האחרון של איזה פסוק ' ואחרי תתו פסוקים אחרים , ישוב אל חצי הראשון של הפסוק שלפניהם ' וכל אלה אל יסתר לב הקורא לשפוט בהשקפה ראשונה לאמר כי לא רדף מנחם אחר תכלית השלמות , והעתיק כתובי התורה כמו שבאו בזכרונו ' כי אחרי ראי בכל אשר נעשה בכ"י ישנים בכלל ובפרט בספר המחברת לא יפלא ממני לבאר את הסבה אשר הביאה את התעתועות האלה ' הנה הארבע העתקות אשר היו לפני לרוב אינם מתאימים בסדר הכתובים זה עם זה , ואת אשר יקדים האחד יאחר השני , לא ראי זה כראי זה ' ופעמים רבות הצדיק האחד כתובים על השני , כמו שיתבאר לך בסוף הספר אחרי תשים לבך אל מספר ההשמטות אשר נשמטו בדפוס רק במשך י"ז עמודים , לסבת אחור בוא העתקת האמבורג לידי לעת הדפסתם ' אף כי השויתי שלשת ההעתקות אחרות שנשארו עמדי אשה עם רעותה , ואפשר כי במעל המעתיקים היתה זה אם מזדון או משגגה ' אולי החסיר האחד איזה פסוק מבלי דעת , ובא השני והעדיפו על הגליון , ויבא השלישי ויכניסהו שלא במקומו ' וכן קרה לסדר המחלקות בשרשים רבים , בהעתקה האחת תהיה המחלקה הראשונה , ובהעתקה אחרת היא המחלקה כתובה אחרונה , ובהעתקה אחרת היא מחלקה האמצעית , כאשר תמצא מבואר כה וכה **בהמבאר** ' וא"כ הנוכל לומר כי כל השינוים והתעתועות האלה ממקור אחד יצאו , הנשפוט כי יד מנחם היתה בזה ' אין זה כי כאשר נזרתי אומר כן הוא , כי מעשים תעתועים האלה בידי זרים נעשו , וכידוע כי סופרים הקדמונים אשר מלאכת הכתיבה היתה להם כנרון ביד החוצב בו , לא ראנו באמונה ליושר מלאכתם , לא הבדילו בין צורות ד' ו' ך' ר' , בין ש' ובין ע , בין ו ובין ן , בין ט ובין מ ' בין ת ובין ה ובין ק , ועוד כאלה , ומכ"ש לא הקרו ולא דאנו לענין המאמר , ופעמים אין מספר דלגו משורה אחת אל חברתה , אם מצאו מלה דומה בה , ואם לפעמים השגיח הסופר כי השמיט איזה פסוק או מאמר ' הכניסו במקום אחר כאשר תמצא זה בהמבאר סי' י"א דף ט"ז ' ובשרש עצל בין החשמטות בסוף הספר ' ואם קרה לפעמים כי הסופר היה חכם בעיניו לא חדל מלשנות איזה מלים אשר לא הבין או אשר לא מצאו הן בעיניו , כאשר תראה כל זה לפנינו ' והסבה הראשית היתה ואת , להיות מנחם כתב ספרו בקצור מופלג ' ולא הארין כל פסוק ופסוק , אך הביא מלה אחת או שתים לראיה , מבלי קרוא שם הספר מהכ"ד ספרים אשר הוציאו ממנו חשב הסופר האחר כי הוא פסוק יתוש , והסופר השני חשבו לפסוק אחר , ושניהם הוסיפו מלים מיתוך הפסוקים להאריך מאמרם , וזה תמצא הרבה מאד ' ועתה איך נוכל להחליט כי מנחם לא סדר ספרו בשלמות ' בלתי ספק היתה לו שטה הרוצה וישרה בכל סדרו , כאשר עשה בתוך הקדמתו ' אך נשחתה ע"י אחרים ' האומנם גם בסדר הכתובים בהקדמה מצאתי הסדר מעורב מאד בכל ההעתקות ' אמנם להיות רובו מוכיח על כלו , התאמצתי לשנות ולתקן לפי שכלי , ועי"ז החזרתי העטרה על יושנה ' אפס בכל המחברת לא רציתי לשנות הרבה , הא' מטעם כי לא ידעתי עצם הסדר אשר נתן המחבר , והב' כי יראתי פן אחשב כמתעתע בעיני החכמים האוהבים לצעוק מרה על מחברים זולתם ' והחת רדפי טוב ישטמוני ' והנחתי כלו כמות שהוא ' ולצאת ידי חובתי קיימתי ואספתי כל הכתובים אשר מצאתי בכל ההעתקות ' ד"מ בשרש עד מחלקה הא' כתוב בהעתקה אחת עדת דבורים (שופטים יד ח) , ובהעתקה השנית עדת אבירים (תהלים סח לא) ' או בשרש עגב מחלקה ב' בהעתקה אחת כתוב אל בני אשור עגבה (יחזק' כג יב) , ובהעתקה השנית ובכל אשר עגבה

על יבלתו, או שרצו לנסותו לרעה עד היכן כחו מגיע: תתאר לכם, שיגבילו את המרחק מגבולם: ומזה מלת אות סימן ורושם: לאותות ולמועדים, רשמי העתים ויעוד הומנים: ומלת תא, החדר הקיצון שהוא התחלת הגבול אשר משם מתחיל והולך: ומסתעף מזה מלת אתא, על היוצא מגבול מקומו ובא לגבולינו: ומזה מלת נתון תת, להוראת הנתינה: כי הדבר הניתן יוצא מרשות הנותן ונעתק לרשות המקבל: ובקשור עם המ״ם מלת מית, ע״ש שיצא מגדר החיים ונפרד מגבול דורו לעולם, וזה מהוראת המ״ם מן או מ״ם השלילה: ובקשור עם הה״א מלת תהו, על העדר רשמי הדברים וערבוב הסדר מסבת הסרת גבולי הענינים, ומלת תהותתו, על המחשבים מחשבות רעות ומזמות, יוצאת מגדר המוסר וחוק המנביל, ותי״ו ההתפעל, על הפועל שהוא בעצמו מקבל הפעולה, לפי שיוצא מגדר הפועל ונכנס בגבול מקבלי הפעולה ומלת את, שנספח לגבול אחר, או שהפעולה חלה על אותו דבר: אותי, אותך, אותם, וכו׳: ע״כ דברי ר׳ ישבב:

אחרי אספי עד כה כל הדברים הנוגעים לכלל שפת מנחם, אציע לפניך מעט מהענינים הנוגעים בפרטי סדרו בספרו המחברת: אמנם לפני עשותי זאת תדע כי שרם הוציאי את הספר הזה לאור היו לפני ארבעה נוסחאות שונות, האחת מכ״י לונדון הנמוה בברישיט מוזאום, והשנית מכ״י המבורג הנמונה באוצרות העם: השלישית היא מכ״י ווין באוצרות הקיסר, והרביעית מכ״י ברלין באוצרות המלך: ובלעדי אלה הארבעה בכל מקום קשה דרשתי מכ״י אוקספורד: והיא אשר היתה קנין כסף המנוח הרב אופנהיים ז״ל: ותזהי נפשו צרורה בצרור החיים: ראשית מלאכת מנחם היתה לחלק קבוצת כל שרשי לה״ק לשתי מערכות, וישימם סדר סדר לבדו: האחת כוללת כל שרשים השניים ובתוכם גם האחרים: והשנית כוללת כל שרשים השלישיים ובתוכם הרביעיים והחמישיים: לכל השרשים הבאים תחת גדר אות מא״ב יקרא בשם מחברת, כמו מחברת אל״ף מחברת בי״ת וכו׳: ובכל מחברת אות ואות קנץ השניים והאחרים ראשונה, והשלישיים והרביעיים והחמישיים אחרונה: ע״כ אם היה לנקש בספרו שרש בני שלש אותיות ויותר, בהברח היה לקורא לבקשו מתוך קבוצה האחרונה, וכן הדך ימשפש: הסדר הזה נמצא בנוסח אוקספורד, ברלין, ווין, ולונדון: אמנם בנוסח המבורג כל השרשים מסודרים ע״פ א״ב והיו לקבוצה אחת, כאשר יעשו כל מסדרי ליקסיקון זולתו: ואין ספק כלל כי הסדר הזה נעשה ע״פ המציאי הקדמון אשר הציקו יהי זה מלבו או לרצון בעליו: וראיה להשערתי זאת היא כי גם בנוסח האמבורג מחברת חי״ת ומחברת טי״ת נשארו על מקומם הראשון, פי שנים שנים לבד ופי שלשה שלשה לבד: ועוד כי בשרש חור יאמר המחבר בפירוש ״וכבר אמרנו ונקדמה מלה זאת במחברת חר, ולא השניתיה כי אם עקב הוי״ו אע״פ שאין הוי״ו יסוד, ע״כ, וא״כ אלו היה מסדר שרשיו בקבוצה אחת היה מקום שרש חר מאוחר בסדר אחרי חור ולא היה אומר ונקדמה, ולא השניתיה בכאן, רק היה מאחר רבתו עד בואו אל שרש חר: גם יתכן לומר כי המציאי דנוסח המבורג היה כ״י אחר לפניו אשר בבר היה משונה הסדר גם בו, ואפשר ששתי המחברות חי״ת וטי״ת היו הסרות באותו הכ״י והמציאים מכ״י אחר אשר סדרו לא היה משונה: ומקרה כזאת קרה גם לחכ״י הנמצא בלונדון: כל הספר מסודר שנים שנים ושלשה שלשה, מלבד מחברת צר״י ומחברת קו״ף סדורים כסדר נוסח האמבורג בקבוצה אחת: ואני בספר אשר לפניך אחזתי בסדר נוסח האמבורג, להיותו מוכשר יותר לכל מבקש שרש: ולא הייתי משנה את הסדר בו אלו לא מצאתי כי כבר השתנה זה יותר משש מאות שנה: כי כ״י האמבורג כבר נכתב באלף החמישי, גם זה ברור בעיני וראיה עצומה לי כי כ״י ווין ולונדון ממקור אחד באו, ר״ל שהמעתיקים היו לפניהם העתקה משותפת, להיותם מצומצמות לרוב בלשונם גם בשעותיהם, כמו שרש אלגביש מסודר בשניהם בין שרש אלץ ובין שרש אמל שלא במקומו: וכן נמצא השרש ארבע בין ארשת ובין אשד שלא במקומו: גם נמצא שרש בשא נשנה שנית בין שרש בחר ובטח: עיין ג״כ רשימת החסרונות בסוף הספר:

בכל הכתובים אשר הביא מנחם בהקדמתו למחברת שמר סדר הא״ב כמו ברברו על אותיות המשמשו׳ **שמלאכתו בינה** הביאי״א פסוקי כמספר י״א אותיות המשמשות, וכלם סדר ע״פ א״ב: ארדה נא: ברדת חישר, הורד עדיך: והורד המשכן וכו׳: ובשובו לדבר אך המה האותיות יתהפכו ליסודיות הביא ג״כ י״א פסוקים אחרים בסדר א״ב: ברא אלהים: הוה גבירי: ווי העמודים: יפה נוף וכו׳: וכאשר ידבר ממעלת התי״ו בהיותה משרתית בתחלת המלה, הביא: תואנה הוא מבקש, תבונה, תגרת יהך: התהפוכות בלבו: תודת שלמיו וכו׳: וסדר הא״ב נמצא אחרי אות התי״ו שהיא תחלת המלה: וכן שמר הסדר הזה בלמודיו בכל ההקדמה: וראוי להעיר כאן אגב אורחא כי משפט רש״ד לוצאתו לאמר כי מלאכת מנחם רחוקה מן השלמות, אינו משפט אמת, יגד נא כל קורא היש שלמות

האש הפנימי לצאת לחוץ . ומזה נצים , כי ינצו אשר הצו , התעוררות הכעס והמרינה . מצא , התגלות דבר הנעלם, כמציאת אבידה , ומזה ונמצה דמו ' הדהיקה להוציא הדם . ומזה כי אץ לך הר אפרים , ירצה המקום הצר יאלצך לפרוץ הגבול . אץ בדבריו , נבהל לדבר מבלי החבוננות ונמהר לדבר בחפזי כל העולה על רוחו . אץ להעשיר, נמהר בעסקיו מבלי לחשב טרם עשותו אם לעשות ואם לחדול , ודוחק את השעה מגורל תאותו להעשיר . ומזה מצה , הן לריב ומצה , יציאת הריב וההתלחו . מצה , חלת לחם אשר לא חמץ ונאפה טרם יחמץ . ובתלמוד הנץ החמה , יציאת השמש ממחבואו בעלות השחר .

הוראת אות ק

הפלטת דבר חבלוע והפרתו מתוך דבר אחר .

כאשר קאה , כהתעות שכור בקיאו ' ומזה מלת נקי , הסרת דבר המאוס והלכלוך ' ומלת ינק מסתעף מזה : יונק שדי אמי , וינקת חלב גוים , פליטה והרקת החלב המיץ והעסיס ' ומזה נאק ואנק , געיית אנחה הנפלטת מקוצר רוח וכובד הלב , (ונאק נאקת חלל , האנק דום (ענצען שלונצען) ' ושם העוף קאת וקפד ע"ש קולם שדומה לקול אנקה ואנחה , רמיתי לקאת מדבר ' ובחבור עם הה"א , אם קהה הברזל , ושיני בנים תקהינה , נתקלקל הירודם מסבת החלודה והחימוץ שנפלט מתוכם ומלוכלכים בהם ' נקיקי הסלעים , הבקעים שבין הסלעים ומקומות הרקים שבין סלע לסלע הפולטים מימי הגשם והשלג ' ומזה מלת נמק , ענין המסה וגיעול ' ושם קיקיון , אולי הוא הצמח שיש לו כח לעורר ההקאה '

הוראת אות ר

דבר המורם והנתרק מדבר אחר או נפשך ונתזל ממנו .

רר בשרו את זובו , ויורד רירו על זקנו , ירה בים , מורה חצים , תרומה ' ומלת אור , על שם שקרני האור יוצאים כמו חצים מקשת ' נר , העצם אשר בו דבוק האור , או בשביל שדומה בתבניתו לחץ ' ומזה נירו לכם ניר, תלם המחרישה, הנמשך לארבו כיריית החץ , וכן ניר הנאמר על הממשלה הנמשכת והולכת בקו ישר כמו התלם , מאב לבן ומבן לבן בנו עד למרחוק ' וע"ז נוסד שרש ראה , הבטת העין , בעבור שקרני האור הולכים ביושר , ובשהם פוגעים בדבר הסך בעדם ומעכב התלוכותם להלאה, הורו' לאחוריהם אל תוך העין , כמו החץ אם פוגע בדבר קשה המונע הליכתו יסוב לאחור ' ולכן מורה שרש ראה גם על המחזה בעתיד , יהיה בכח הנבואה או בעין השכל המאיר את העתידות הטמונים בחבוין העתים , ונאמר ג"כ על הבחינה והביקור ' ומסתעף מזה מלת יראה , שהוא פחד מדבר הנראה לאדם שיזיקהו , ומורתת ונזור לאחור ' ומזה מלת רוה , ענין שביעה מדבר הנוזל ונמשך אל נפש הצורג והצמא לדבר ' וכן נאמר על הידידות , נרוה דודים , ע"ש שפולטת ומפיקה עונג וגיל המשביע את הנפש השוקקה אליה ' ומזה מלת רום , על דבר המנושא ויוצא מגדר ההשתוות , ונמשך ממנו נשיאות וכבוד ' ומלת ראם , שם היה בעלת קרנים גבוהה מאוד , והמפחידה את הרואים אותה בעבור גדלה, וזורקת מוראה ואימתה סביבה ' ושם העוף ראה ' ע"ש שיש לה חוש הראות חד מאוד ' ובתלמוד , ריאה השואבה את האויר ודוחהו לחוץ ' ומלת ארור מסתעף מזה , שהוא ענין שמתא ונידוי , מופרש ומרוחק מן הטוב הכללי ' ומזה עירים יהיו , לבל יהיו נאחדים בכלל האומה ' גם מלת ארה שענינו לקיטה , אריתי מורי עם בשמי , וארוה כל עוברי דרך , מסתעף מהוראה זאת '

הוראת אות ש

ענין הוקף וכתה .

שם איש , שבו הכה בין בגופו לעבור עבודה , ובין בממשלת ביתו להיותו שורר בביתו ובכל אשר לו , ונרדף בזה עם מלת בעל שהוא מענין אדנות ' זכרו זאת והתאוששו , אמוץ הלב והתגברות הכח , אשיש , יכוד החומה וחוזק הבנין, לאשישי קיר חרשת , חומות המבצרים ' נפלו אשיותיה, ואשיא יחיטו , הם היסודות והחומות ' סמכוני באשישות, אשפר ואשישה, אשכול ענבי', ע"ש היין היוצא מן הענבים המשמח לב בני האדם ומחזק את נופו ' ומלת יש, ענין ישות מסתעף מרעיון התוקף ' ומזה שם הושיה , על החכמה והמדע הנותנת לאדם כח ועצה לעשות חיל , ונאמר על השם ב"ה: עמו עוז ותושיה , עצה ותושיה ' ושם אש , ע"ש תקפו לשרוף ולהתך ולהמס '

הוראת אות ת

סימן ורושם מצר והחותם .

והתוית תו , ויתו על דלתות השער ' ונאמר על על רשמי המצרים והתחומין ' והתאויתם לכם , ירצה שירשמו הגבולים והחומיהם , ומענינו הגדרה והגבלה ' וקדוש ישראל התוו , שהגבילו את יכולת השם וצמצמו את כחו מה שיכול ומה שאינו יכול , או שבקשו אותיות וסימנים

הוראת אות ס

ענין הסמה ושחיקה והשחטת הדבר ע"י בעצמותיו או במראהו .

כהמס דונג מפני אש והמלח במים , או על ידי שחיקה ושחינה ורקבון , כצמר יאכלם סס . ומזה מלת מסוה , בעבור השתנות הפנים והמראה . סאה , שם המושאל על המדה שמודדין בו הקמח הנשחן מגרעיני התבואה . ומזה מלת נסיון , כי כמו שע"י ההתכה והמסה יובחן איכות הדבר , כן ע"י הנסיון נבוא להבחנת הדברים והענינים כמו הכסף ע"י המצרף , ובזה נרדף עם מלת אות . ומזה מלת נס בהרכבה עם נו"ן שהיא מעשה פלא כמו אות ובחינה , גם הוילון והדגל הפרוש לסימן ואות להרואים אותו מרחוק , מתנוסס , ענין ריחוף והתנשאות כמו הנס המרחף באויר מסבת הרוח . אסיא בתלמוד רופא , ע"ש הרפואות בסממנים הנשחקים .

הוראת אות ע

יעוד ודמון ובכלל על הזמן .

עת , העתות המזומנים ומיוחדים לאדם בימי חייו (שיקואל) ——— בידך עתותי , לעתות בצרה לעות את יעף דבר , איש עתי . מעון ומעונה , דירה מזומנת ומיוחדת . עונה , עונת המעשר , עת קבוע . מעונן , המתנבא מהליכות העננים על עתות מיוחדות ועתידות לאדם . עין , אבר באדם מיוחד לחוש הראות , שעי"ז יראה האדם כל הדברים סביבו במרחק הראוי . ובהוספת אות ה"ם , מעין מים , כי המקור הנובע מהיחם לנחל כמו העין לגוף : כל מעיני בך , אמר דוד . המבוע והמעין אשר משם הקרו כל המחשבות והרעיונות ואשר הם המקור לפעולות בני האדם , קודש הוא לד' , כי תמיד אני הושב בך . ——— עם , בקשר עם המ"ם בסוף . המון פרטי בני אדם המתאחדים בלשונם ונימוסיהם , ועי"ז התעתדו לגוי אחד . עמם , כהות האור והעלמת הדעת : ווה העדר התעודה המזומנת : מסתעף מהוראה המ"ם . ענה : ענין תשובה . שעל ידה יתיחד ויתיעד אחד משתי קצות הספק אשר בלב השואל .

הוראת אות פ

פתיחה וסילוק הפתיחה .

פה , מפתח השפה . פנים , הפונה לנוכח : ואם לצדדין , פאה . פי שנים : על פי : כפי ;

*) וכן דעת רש"י [ירמיה מח ט] ע"ש חנו ציץ למואב תנו ציץ למואב תנו כנף למואב . כל דבר תלאי התולה ובולט מן

מונן מאליו . פתח , פתוי , ענינו פתיחה וסילוק הסירוב והמיאון : פתתני ואפת : סילוק מניעת הרצון . יפת אלהים ליפת , הרחבת הגבול וסילוק הגדר והצמצום . ונאלו נעשה פתח לדבר הסתום : פתות לדלחות : הצירים אשר הדלת תסוב עליהם בעת הפתיחה . ונבנה מזה שם פתי : מחוסר הבחנה שנוח לפתותו : כי השכל הוא המתנ והרסן לפעולות בני האדם . ועל ידו יבחין עשיותיו אם טוב ואם רע למען לא ילך שובב בדרך לבו ולמען לא ישמע לקול אנשים זדים אשר יפתוהו ויצדוהו למדחפות , והעושה מבלי דעת ומבלי לחשב דרכו מקודם . יתרו פתח ושולח הרסן ועי"ז מעשיו פרועים ומהלכו מדחי אל דחי : ונאלו נפתח המקום אשר היו סנור לפניו מסבת המוסר והשכל . ——— פתאום , מבלי שידע האדם ולא ירגיש מקודם מאומה מאשר יבוא : הולך אחריה פתאום , יצדה שלא ישים אל לבו למנוע רגלו מלכת אחריה . פת , הניקח מן הנצק : פתות אותה פתים , נפתח הבורם ונשברו לפתים קטנים . ובא בקשר עם התי"ו והלמ"ד מלת פתיל , הוא החוט הנטוה וננרר מן צרור הצמר או השפתים ונמשך ממקום שהיה דבוק בו , ונרדף עם מלת גדיל , ע"ש שנתארך ונתגדל על ידי הטוויה : נפתולי אלהים נפתלתי עם אחתי : אמרה רחל : נתרחב מצבי בבואי עם אחותי במאמד השוה : נפתלתי ונשתוררתי עמה כחוש ופתיל אחד מסבת אהבת יעקב אלי כמו לאחותי : ובתלמוד פנאי : זמן פתוח מעניני המגבלים אותו : פנוי פנויה , שלא נגדרו בגדר האישות : לפני , קודם זמן המוגבל לדבר ידוע . לפנות בוקר , נוכח וקרבת הזמן אשר יפתח השער לצאת השמש וגוא הבוקר .

הוראת אות צ

התגלות הדבר ביציאתו מבקום מחביאו .

כמו בצמיחת הפירות יוצאים ראשונה . אמר ויצץ ציץ , רצה שהתחיל הפרח להתגלות . כפורחת עלתה נצה , הנצו הרמונים . ומסתעף מזה מלת יצא , יציאה ממקום שהיה נסתר בו : השמש יצא על הארץ , כציץ יצא וימל , ואחר יצא אחיו . ניצוץ הרשף היוצא מן האש . מציץ מן החרכים , רואה ממקום נסתר . ציצת היוצאים מן הבגד *). נאץ . התעוררות הכעס והתחרות המביאה לידי קצף . ומזה יצת , הבערת הדליקה והפעולה להוציא כח האש אל הפועל , מלשון איצה והתעוררות , שהאש המקריי הבא מבחוץ מעורר ומנאץ את

האדם ומן הבהמה קרוי ציץ כמו והיה לכם לציצת , ויקהני בציצת ראשי . עכ"ל . והביאו בשם מנחם .

ודבוקים יחד לעלות בהם למקום גבוה או לירד למקום נמוך. ומזה ענין ליאות, אסיפת הכחות ע"י רבוי המשא מערך כח הסבל: נלאתי נשוא. אך עתה הלאני, מיעוט הכחות מנשוא סבל המשא, ובא בשם מפשט, תלאה. הוגיעתם ד' בדבריכם, תרגום אלהיתן קדם ד'. לוה, לויה חן הם לראשך כמיר איש וליות, והכינויים לי לו לך לכם להם, ומזה שם לאום ולאמים, חיבור הרבה פרטי אנשים לעם אחד. גם אשור נלוה עמם, ועל כל הגוים עליהם, ומזה הלויה אורחים בלשון הז"ל. וגם מה שהוא מענין הלואה הוא ג"כ מענין זה, להיות שהלוה נתחבר למלוה בחיוב תשלומין, אמרו עבר לוה לאיש מלוה, ומאור השכילו הז"ל בתוארים כאלה כידוע למבינים. ומלת לו, לו יהי כדבריך, לו שמעני. ומלת לולא, לולא התמהמנו כי עתה שבנו, מירכבת מן לו ולא, והכונה, חיבור המאמר והרעיון הראשון עם האחרון להורות חיוב המתאחר בשלילת הקודם. ובהתחבר הלמ"ד עם אות בי"ת בסופו. מלת לב, מקום אסיפת הדם מכל הגוף ומקומו באמצע הגוף. וכאלו כל הגוף מחובר אליו, ומזה לבבתני יקבב. ושם לילה, אולי בעבור שע"י המשך והעדר האור יתאספו העוסקים בעבודה ליבתם וילוו יחדיו. ואולי מזה בהרכבת הנו"ן שרש לון ושם מלון, נפשו בטוב תלין, בצואריו ילין עוז, ביקר בל ילין. ומסתעף מזה מלת תלונה. כי המתלונן יעמוס טענותיו על זה אשר מתלונן עליו (אויפגידעדן, אויפהעפטען).

הוראת אות מ

הרחקה, הסרה, והבדלה, ומדידה דבר מפקידו מהכליתו או מסבתו.

מים, הנוזלים ונובעים ממקורם ועלולים להתנועע מנשיבת רוח או ממקום מדרון. מאום מאומה, הסרת ושלילת הדבר משארי הדברים, ממני, ממך, מהם, מכם, מין, למיניהם, כי המינים מובדלים זה מזה, מין האדם ומין הבהמה, ומזה ענין מיאון: מאן לשלח, מאן להקים לאחיו שם, המאנים לשמוע, העדר והסרת הרצון מהכונה הרצויה. ומזה מלת מהמה, התעכבות יותר מהראוי או מבלי דעת הסבה, והיא כפילת מלת מה, ירצה על מה ומה זאת. מום, הסרון, נוסה ונבדל מדרך הטבע. ומזה מלת מות, נפרש ונבדל מדורו ומחיים ודורו נסע ונגלה ממנו (עיין אור לנתיבה ההבדל בין הנותר מבשר ובין הנותר בבשר ובלחם) —— ומסתעף מזה מלת תמה לחמיהה ומלת מתי, ובתלמוד: ורמהמי עיניה (וועגוועגדען) מהדה (אבוואשען) ממהה ושופך. אמום, האבנים או הדפוס שעושים הרצענים עליו את המנעלים מענין אם שנמשל להולדה, כי היא היתה אם כל חי, וממנה תוצאות כל בני האדם בהבל הלזו. ועל דבר הוראת הריבוי שמשתמשים באות מ"ם בסוף המלות, ושמושה לעשות על ידה מפועל שם בהעמדתה בראש המלה כמו משכן מכסה מבטח, ובינוני הפעיל ופיעל כמו מאביל, מזכיר, מגשש, מבקש, הדברים ארוכים ושייכים ללימודי הדקדוק כי שם ביתם.

הוראת אות נ

אינה מרוחקת מאחותה המ"ם, כי המ"ם והנו"ן אחיות הנה ממוצא ההוטם ושניהם מאותיות השימוש האמנתיו. —— נא, לשון בקשה וזירוז למהר עשיית דבר וגמירתו ולקרב את המרחיק אל האכלו ממנו נא, היינו שלא נצלה כל צרכו, נין, תואר לבני בניו של אדם אשר יומשך השתלשלות הדורות למרחוק וקרוב אליו בקרבת בשר. ומזה ינון שמו, שיצאו ממנו בנים ובני בנים ולא יפסוק ההמשך דור אחר דור. מנון, המשך הממשלה. נוה, בקישור עם הוי"ו הוא ענין דירה נאה, והנוי והיופי יסובב ע"י התאחדות דברים שונים (דיא מאנניפאלטיגקייט צור אינהייט) נוא, בקשר הויו, יניא אותה, נחלפה הוי"ו ביו"ד, הסרה ממחשבה הקודמת. ובכלל כאשר הונחה איזה מלה להוראה ידועה משתמשים בה גם להוראה הדומה לה אף שאין בה עיקר הכונה אשר בעבורה הונה התואר הזה *). ומלת נלה בהרכב עם הלמ"ד על קרבת הדברים להשלמת וגמר המעשה והשגת מטרת החפץ, וזהו מהוראת אות ל (עיין לעיל): ולא יטה לארץ מנלם. ומזה מלות מן ממני ממנו בקשר מ"ם נו"ן (פאן), ולכן הוראת מלת מין על פרטים רבים השווים ומתיחדים לאחד, להיותם נפרדים משארי פרטים הבלתי שווים. ומלת מנין וממין, שנופל תחת המנין ומתאחדים למספר אחד, נון תרגום של דג, ע"ש התרבות מינו. ומלת נם בתלמוד, מין נגע הפושה בבשר ומתפשט בהרקבתו (קרעבסשאדען) עלוקה תרגומו נם, ע"ש מציצת הדם אליו.

*) ושמור זה הכלל גם בשמות הנרדפים, שיש לכל שם ושם כונה עיקרית מיוחדת אליו לבדו משתמשים בו במקום אשר הדבר קולע רק אל כונה זו העיקרית, ואז לא ישתמש רק בשם הפרטי. אבנם במקום שאין הכרע לכונה העיקרית, אזי רשות להשתמש גם בשם הנרדף המשותף עמו ברעיון הכלל והיולי.

נשע הבורא ית' לשמוע את הקול מדבר אליו אזן, להיות שהתנועה הרתיתית הנפעלת באויר ע"י הקול, פוגע בעור הפרוש בפנימית האוזן כמין תוף, והוא מענין הויה. ויו מדמה אל הקיר, ויו נצחם על בגדי. ופירוש אזן ער תבונותיכם, מענין מאזנים, וירצה הטייה האוזן לשמוע ולשקול את הדברים והתבונות במאזני השכל ולבחנם אם כנים וישרים המה. ומזה מלת אזניך, שם כלי זיין, כי בימים ההם היו הקשת והקלע לירות בהם חצים ואבנים כלי זיין שלהם, ונקבו בשם זה כל הכלי זיין, ומזה שרש זמם למחשבות החבולה וערמה הערוכות למטרה ידועה. ושם זמן, על זמן מוגבל ונערך לפעולת אדם. לכל זמן. ובתלמוד ובארמית הוא ג"כ לשון הכנה וסימון. ושם זנה מורה על הנסיה מדרך הישר ועל הנגידה, והיא ג"כ ענין הסרה מקו הישר. ומזה מזי רעב, עיקום הגוף מיובש הרעב, כן יזה גוים, ענין פיזור ותפוצה לכל עברים מסביב, מזוזה, ע"ש צורתו הזוית וע"ש תנועת הדלת ושקיפתה עליה, ובתלמוד מלת זאזא, ענפים, מבין עפאים מבין זאזא, ע"ש שמתנועעים תמיד מפני הרוח או ע"ש שיוצאים מן האילן בנסיות שונות פרושות לצדדים בפרישת כפי האדם. ובתלמוד לא זז משם, וזהוי הלב, וכן אין מזהיהן אותו (חולין י"ז). ענין גבהות וגאוה, לפי שהמתגאה מתנשא על זולתו ומגביה א"ע, ועי"ז נסוגים אחור זה מזה.

הוראת אות ח

לכידת והפיסת דבר.

מענין חח ונום, והוא עדי לקשט צואר האדם מסביב ובעבור שעשוי כמין שלשלאות, ומזה בחחים, השלשלאות שהאסורים כבולים בהם, ומזה מלת חוחים, הם קוצים ע"ש שתופסים בבגדי המתקרבים אליהם. ומזה חבה, בחילוף הי"ת בכ"ף, כלי צדיה שצדין בו הדגים, ומזה שרש חכה מורה על התקוה והמתנה, לפי שתופס בה האדם ומחזיקה לבל יאמר נואש. חך, שם המקום בפה שתופס את המאכל לטעום מעם, ומזה שם אח ואחוה הדבוק ונלכד בקרבת בשר או בקרבת הנפש, אמרו אברהם שאיהה את כל העולם. מאהה את הקרע, היא האחוה המקשרת את הלבבות בכח רוחני ויתלכדו ולא יתפרדו, ומזה מלת חי, הכח הרוחני בנעה"י התופס ומחזיק את הגוף ובוקע כל איבריו ויחלימהו להתנועע אל אשר יהיה שמה הרוח והחפץ. מים חיים, מים שיש בהם כח הרוחני בצאתם ממקורם ונובעים תמיד כאלו הם חיים, ובהפך כשהם עומדים ונפסקו ממקורם או הוסף טעמם וכחם. וכן ולא יקחו ממך בשר מבושל כי אם חי, יען שנשאר בבשר ואם מצער מכח החיים, והבישול מרפה את הכח הזה. ומזה שרש חם, כי החום כח החיים, וכשיאפס החום הטבעי נעדר החיים, ושם חמה בעבור חמימותה. ומזה מלת חן וחנינה, מציאת חן בעיני זולתו: נובע ממקור אהבה ורצון המעטרהו חסד ורחמי' ונלכד באהביו סגולה נפלאה באדם למצוא חן בעיני רואהו. וכן בקישור עם שארי אותיות יולדו רעיונות רבות מסתעפים ומשתרגים לאין מספר.

הוראת אות ט

ענין הסרת דבר מדבר.

ויהלך אט, הרחיק עצמו מחברת אנשים להיות בדד. ממאמא, בכפילת האותיות, כלי שמכבדין בו את הבית לנקותו מאבק ואשפה. אטים, הם בודדים ידועים בשם (אינזידלער) מפזה, תואר לחוטים הנטווים מן הצמר או הפשתים, שהם נטווים ונמשכים ממקום שהיו בו, או מן רעיון הנסיה [וכן דעת רשפ"ה, וזה ענין הסיה וענין מוט ומוטה ומטמון. ומזה שבא שם מיט ברעיון דבק, הן נמצאים בלשון עברי שרשים רבים מורים על דבר והפוכו, או בעבור האות יו"ד שמהפכהו מרעיון לרעיון.

הוראת אות כ

ענין כפיפה והכנעה.

רוח נכאה, תהגו אך נכאים, הכאות לב צדיק (אינשיכטערן). הלכאים, שתי מלות חל כאים רוח כהה, נכים, וכי ימוך אחיך ומטה ידו, ופירוש אין כהה לשברך, אין מי שיכניע את צערך מסיבת שברך ע"י ניזוקים, או שהוא כמו גדה בחילוף גימ"ל בכ"ף, ובזה יובן רדיפת מלת אנכי ואני. בהוספת אות כ"ף נאשר בארתי בנ"א. וענין כ"ף השווי, שמשפיל את האחד למען השוותו לאחר בקטן כגדול, כנער כזקן, שפחה כגברתה.

הוראת אות ל

חיבור או התקרבות דבר לדבר.

לולאות, הם בתי הקרסים, להיות הקרסים נאחזים בהם. לולים, ובלולים יעלו, הם המדרגות הנאחזים

ההמשכה , היינו המשכת מציאות דבר מעשה או פעולה , והמשכה הזאת נקבוה בשם זמן , ואנחנו מציירים לנו ההמשך הזה כאלו הוא דבר נמצא בעצמו , ונדמה לעיני בשר שלנו שהזמן נמצא בסדר שארי הנמצאים ואין זה באמת כאשר אבאר המשכת הזמן מורכבת מהמשכות קטנות בבוא זה אחר סור זה , וכל הדברים היגיעים בעולם מציאותם נמשך ברב או במעט . ובאשר נתבונן בזה היטב נמצא כי אין לנו שום ציור באמת רק מעבר ועתיד , הקשורים יחד זה בעקב זה כהוליות השלשלת , ומה שביניהם אין לו שום חפיסה קיימת . כמו הנקודה ההנדסית וקו ההנדסי , ועצם ההמשך מדונק רק מעבר ועתיד רגע עובר ורגע בא , ובבואו כבר עבר , כאשר יבין כל משכיל , לכן אם המכוון במאמר או הספור לצייר לנו מה שיתהוה בעתיד כדבר ברור שלא ישתנה , משתמש העברי בלשון עבר עם ו"ו המהפכת לעתיד , להורות אף שבאמת עדנה אין לו מציאות , אמנם בלי ספק שיתהוה או שיעשה , והדבר מוחלט וברור כדבר שכבר נעשה , ואמר פרעה לבני ישראל , ברור שיאמר פרעה כן ואלו כבר אמר . וכאשר המכוון לצייר לעינינו דבר הנעשה כבר ועבר כאלו אנו רואים אותו מתהוה לעינינו , ישתמש העברי בלשון עתיד עם ו"ו המהפכת לעבר . כאלו אנו רואים שתהוויית הפעולה המורכבת בהמשכתה מעבר ועתיד, ואנחנו רואים התחלת המעשה הולך והולך לפנינו ואיך יעתק העתיד לעבר הסמוכים ומדובקים יחד בחבלית הסמיכות והדביקות מבלי שיש ביניהם ריווח אף מעט מן המעט כציור הקו ההנדסי שבמקום שזה כלה זה מתחיל מבלי שום ממוצעי ולזה ישתמש העברי על ההוה בלשון עתיד , יען שההוה איננו בעצם רק העתיד , ומה שבא אל ההוה כבר עבר ואיננו , אף שהדבר או הפעולה הנמשכת לפנינו נדמה לנו כהוה מהקיים ובאמת אינו כן , כמבואר , ואינני מסכים לדברי החכם רשפ"ה בספרו הנו' יריעה ג' חוברת א' שאמר וז"ל . שיש ב' מיני הויות , האחת היא הויה „דולנות שיהתוה הדבר בעת אחת בשלימותו וכו' המשל בזה הההנדסי וכו' אילו היה מורכב מנקודות הנדסיות היה אפשר לצייר לנו שהיה נקודה אחת קטנה ונתרבה מציאותו ע"י הרבה נקודות , אבל אחרי שידוע לנו שאפילו מן אלפי אלפים נקודות לא יעשה קו כל שהוא , להיות שהנקודות בלתי בעלי כמות בעצמן אבל הם סימנים מגבילים תחומי הקו בהתפשטותו , והיות הקו מורכב מקוים דקים קטנים בעלי כמות וכו' עכ"ל , והנה פליאה נשגבה על חכם כמותו שאחז ברעיון האמתי מנקודה ההנדסית , ונמשׁ אותו בציורו מן קו הנדסי . הלא הגדר הזה שהביא מנקודות הנדסיות שאינם רק סימנים מגבילים תחומי הקו , זה הגדר בעצמו הוא גדר הקו שאין לו מציאות וישות כלל , יען שהוא רק רושם וסימן למצרנות וגבולי שני גשמים ומקומות המגבילים וסמוכים זה לזה , שבמקום שזה כלה זה מתחיל , והוא רק ציור דמיוני מן גבולי המוחשים על פני ארכם . אבל הקו בעצמו אין לו שום מציאות כידוע לבעלי חכמת ההנדסה , ואיך יהכן לומר שהוא מורכב מקוים דקים קטנים , ולהיות הקו הויה דולנת מן ההעדר אל הישות בבת אחת ובשלימות . האם יש להעדר כמות והרכבה מהעדרים קטנים .

הוראת אות ז

דבר היוצא מדבר ע"י הניעה נוילה ויובה או נריקה כמקרים למקום ותנועתו קפיצתו לאחור .

אשר אז מצייר בעין זויות פנה ומקצוע כנודע לקורא בספרי המבע . זויה , מורה על פגישת שני קוים הנוטים זה לעומת זה והוחתכים זה את זה , ד"מ פאת מזרח ומערב עם פאתי דרום וצפון בפגשם זא"ז בנקודה אחת . מציירים תמונת קרן ומקצוע כצלעות המשולש . ומזה מזוינו מלאים , ירצה שכל האסמים וממגורות מלאים מזון מזויה לזויה , מזיו כבודה , ידוע שקרני האור בנפלם על הגשם קופצים לאחוריהם בבחינת אור חוזר , כמבע הגשמים המקשיים הנורקים זה על זה מקופצים לאחוריהם ונמיית קפיצתם נערכת לעומת קו הנפילה שמתרחקת מנקודת הפגישה בתנועה מוקבלת לצד חשני כעין זויה ומקצוע (איינפאלס ווינקעל) ונאמר ע"ד השאלה על הכבוד והרוממות שיצאו ממנו כעין קרנים מזויה ויפעתה שישמחו את אוהביה ויתעננו בכבודה ויגולו בממשלתה , ומזה מלת מאונים, כלי המשקולת הנעשה מן בד ארוך בהישרה שבחית , ועל שתי קצויתיו תלויים שתי כפות , ובאמצע הבד הלשון עומד נצב לרומו ומצייר עם שבחית הבד שני זויות משני עבריו בתמונת המשולשים נצבי הזויה , לסמן כמות המשקל וכובד של דבר השקול . אם כשקל אחר לשתי כפותיו וכובדם שוה , היינו הדבר השקול עם כמות המשקל של האבן . אז הלשון עומד נצב בתוך מבלי לנטות לצדדין . ואם אין כובדם שוה הלשון נוטה לצד הכבד שבהם . וזיו שדי , הם היות השדה משדרי למרחק נודדים ומתנועעים תמיד בנטיות שונות , ונקרא אבר האדם אשר

ובמשלה אחת ומוקפים בעניני אנושתם כבמחוגה, ומזה מלת גוה וגויה, גם מלת גהה. לב שמח יטיב גהה, ענין רפואה, שמגין על הגוף בחליו ומחזקהו, ומלת גם להוספת דבר:

ומה שנמצא מלת גיא מורה על מקום נמוך הפך מלת גא המורה על גאוה וגבהות, הן נמצאו שרשים רבים מורים על דבר והפוכו, או שהוא מסבת אות היו"ד, כי כן נמצא מלת גי ביו"ד לבד ובלא אל"ף: ומזה מלת יגון בהוספת היו"ד בראש, מורה על העצב ודאבת הנפש, כי במעמד העצבון תתעטף הרוח והנפש מתצמצמת ונכספת כאנמון.

הוראת אות ד

ענין דודים וידידות, חיבוק ודביקות, ושאיפת דבר לדבר.

ונכלל בזה רעיון התנועה, שמתנועע דבר לדבר בשאיפתם ותשוקתם זה לזה ומסבה זו נודדים ממקומם: ומכונים השדים דדים: דדיה ירווך בכל עת. היונק מחבק את האם והאם מהדקת על עולה פרי בטנה ותגר החלב משדיה אל פיו באהבה עזה. ומזה מלת דד וידידות, אהבת נפש ותשוקה מאיש לרעהו ולאהובתו. ומלת די, ענין הספקה והפקת רצון למתאוה, והענקה לחפץ זולתו בכמות ואיכות. דוד, כלי בשול העומד על האש והאש תסוב אותו וכאלו האש תחבקהו. ומלת הוד על התפארת והחן היוצא מדבר כקרני אור ונוגה. ומזה מלת דאה, ענין עופפות ורחיפה. כאשר ידאה הנשר, ושם העוף דאה ע"ש רחיפתו, כנשר על גוזליו ירחף: ואמרו בב"ר על מלת מרחפת, כעוף הזה שהוא מרפרף בכנפיו וכנפיו נוגעות ואינן נוגעות, וכן כתב רש"י ז"ל שם כיונה המרחפת על הקן. ומן רעיון התנועה הנכלל באות ד' נבנה מלת נדה משום שנדודה מבעלה, ובעבור שבעת זוב דמה מרגשת נדנוד בלב כאלו יש לה תשוקה בלתי ידועה אשר לא תתן לה השקט ומנוחה (אונרוהע), ומזה מלת דוה ומדוה. עלי לבי דוי, כי השרקים והגידים של החולה לא ישקוטו. ומזה שם יד, ע"ש שהידים עסקניות ונרודים. גמול ידו הדה: ובחבר עם אות מ"ם ענין המתנה ותוחלת, מסתיעף מענין דחיפה, כי או הנפש מרחפת על כנפי התקוה והובקת את תוחלתה בשתי ידיה (שוועבענד אונד האראנד), ונודדת להשיג מבוקשה. אדם עד בית אלקים, אדדה כל שנותי, ענין קפיצה בנחת כציץ דחיפה, מלכי צבאות ידודון ידודו, ובתלמוד, האשה מדדה את בנה. ומזה מלת אד היוצא מן הארץ להשקות את האדמה מרעיון מלת דד, ומלת הד הרים על הקול החוזר מן ההרים: ומלת הידד כדורכים יענה, הרמת קול שמיחה וזמר שרים ונוגנים: ומלת תודה על שמחת הנפש מסבת הכרת טיבה וחסד, או הברת החמא מחמת תנודת הנפש והתודותו שמתחרט על מעשיו ויכיר שחטא נגד מטיבו. ומזה מרו בד, מן די, שהבגד עשוי כדי מדת אורך האדם, ויכרות את מדותיהם, וילבש קללה כמדו. — ומזה שבא מלת איד על שבר ומקרה רעה, הוא מענין התנועה בגלגל החוזר, כי לפני שבר גאון, וידוע שקצות שני ההפכים נוגעים זה בזה, ומזה מלות אודות אודותיך ואודותיך, הסבה הנורמת, ויש בזה ענין שיכות שני דברים זה לזה ומלת לנוד לו ולנחמו, תנועת הראש כמשתף א"ע בצערו: ומזה מלת נאר החלב שהאדם מוציץ מתוך פיו ושותה כיונק מן הדד. ומזה מלת נד, קבוץ וצבור: ובזה יובן ההבדל בין נע לנד. נע נאמר בעצם וראשונה על התנועה במקום, כמו והניעותי וגו' כאשר ינוע בכברה. ירצה במקומו, והוראתו העדר מנוחת הנפש. ונד היא הנדידה ממקום למקום, וכן להניד רגל ישראל. נודד הוא ללחם כצפור נודדת מקנה כן איש נודד ממקומו.

הוראת אות ו

חיבור וקישור הדברים.

ווי העמודים, הם היתדות העשויות לחבר את העמודים ולדבקם יחד, וויהם וחשוקיהם. ונקראים המחברות החוגרות חלקי הכלים ומדבקים אותם יחד, בשם חשוקים, כאלו יש להם חשק ותשוקה זה לזה, וכן נקראים חשורים, חשרת מים, בחילוף קו"ף בחי"ת, כי קישורי האדם מתקשרים בעבים: ובהתקשר הוי"ו עם ה' נעשה מלת הוה, מורה על ישות מתהוה ובא אל המציאות. הוה גביר לאחיך היה להם למלך, כי מה הוה לאדם, כי לשלג יאמר הוא ארץ: ונאמר ג"כ על מקרה רעה, אם יהפך על האדם בלהות ופגעי הזמן יהרפהו מהצלחתו. ותפול עליך הוה: והענין אחד, שמתהוה מה שלא היה מקודם, ובא מן ההעדר לישות ומציאות, יהיה טוב או רע. ובחרו באות וי"ו בין איתיות השמוש להורות על היבור המאמרי' וגם להפך העבר לעתיד והעתיד לעבר, אמנם מה ראו מיניהי הלשון להשתמש במלות מהופכות? ומדוע לא שמשו עבר בעבר ועתיד בעתיד? לדעתי הטעם לזה הוא: לפי שהזמן (דיא צייט) אין לו מציאות בעצם אבל רק יחס הנמציאות זו לזו בשכל לבד ברוך

תבא במכמני החכמה, ואנכי הולך דרך לפניך להורותך, חזק ואמץ.

הוראת אות ב.

ענין תיך ופנימיות, או מקום קבול ומחזיק, או ענין כניסה, ודבר החל על דבר, או שיכן בתיכו.

עדים נאמנים, מלות בי בו בך בכם בהם בהן, מזה מלת בית, מעון ודירת האדם לשכון בתוכו, ומזה מבית הפך מבחוץ, ועל הקיבוץ והכניסה. בית אב, בית תפלה, ושמו וצורתו של האות ב מורה עליו. אב, מלת המצטרף, אב לבנים. אשר ממנו יצאו תולדותיו שהיו נגלמים בקרבו ומונחים טמונים בכחותיו, ומזה אבי כל תופש כנור, שהיה הראשון להופשי כנור וממנו למדו או נשתלשלו כל הופשי כנור אשר באו אחריו, ומזה שם אביב על זמן התהלת הצמיחה והוא כמו אב לכל ימי הקיץ. ומזה שרש בנה על מלאכת הבנין בסדור נאות, בנה בנתי בית זבול לך, יעל הקים והחזוק והקמה משפל המצב, עוד אבנך ונבנית, ונבנו בתוך עמי ת"י ויקימון, עולם חסד יבנה, ומזה שם בן נולד מאביו. לשון בנין, אשר לא יבנה את בית אחיו, אולי אבנה ממנה. ומזה נבנה שם אבן בהוספת אל"ף בראש ונו"ן בסוף, הוא יסוד הבנין הוקתו ותקפו. אבן פנה ואבן הראשה וממנה תוצאותיו, ומזה שרש בין על התבונה ועל כח הנפש להבין דבר מתוך דבר. נולד ונבנה מרעיון הקודם, ולכן נופל עליו לשון בנין והולדה, וכמו הבן שנולד מאביהו, כן הבנת דבר מתוך דבר כאלו נולד ונבנה מדבר הקודם, ומזה שם בוא, ומבוא, ותבואה, על הכנסה והבאה, ומזה מלת אוב, המדבר משחיו ומוליד קול חרש כאלו בא הקול ממקום אחר (בויכרעדנער). ושם תבנית על דמות וצורה הנעשה ע"י תבונת אדם. ומזה בבת עין, היא הנקודה השחורה במרכז העין, מקום חלול ומעבר דרך לקרני האור ההוזרים לאחור מן הדברים העומדים מול פני האדם ומזהירים אל הוכו, ובעברם דרך הליחה המימי ת הזכוכיית והבדולחיית נשברים ומתקבצים דרך בבת העין ומהאחדים בנקודה בעור הרשתיי הפרוש באחורי העין לציור ותמונה מדבר החוצה לו כנודע לחכמי הטבע — ומזה מלת בהו *), שענינה שממה ומקום ריק, ומסתעף מזה מלת נבוב. ג"כ ענין ריקות. ומזה מלת בין, על דבר שבין שני דברים המתיחסים, ומזה איש הבינים, העומד בתוך בין המערכות.

ובתלמוד בב, פתח ומבוא. ביב, צנור ומקום מדרון לשפוך הזבל ולהוליכו הלאה, ביבו של חומס, אבוב, כלי זמר חלול, תרגום כהלילים יהמה, בזמר אבובין. אבב חנותא. אבב בויוני. והונח אות ב לשמש במקור הוראות תוך ומשך זמן הפעולה, כמו בשלח פרעה, בשבתך בביתך, בהקריבכם מנחה חדשה, בפרוע פרעות, ונברל משמוש אות הכ"ף במקור, כי הכ"ף מורה על תכיפת הזמן, כשמוע עשו ויצעק, כראותו את הנחם וכשמעו וגו' וירץ. כהרימי קולו וינס.

הערה. כל מבין יודע שהשמות הנרדפים משותפים בהוראת רעיון אחד הכולל אותם יחד, אמנם כל אחד מהשמות יש לו נטיה מיוחדת, כשיעיני האילן שמסתעפים ונפרדים זה מזה ומדובקי בשרש אחד. והכלל בזה, כשהדבור קולע אל מטרת הרעיון הפרטי הנוטהו ומפרידו מאחיו בענין מה, אזי לא יבא רק השם הפרטי המיוחד לו לבדו, אבל במקום שאין הכרע ודי לנו ברעיון הכללי, אז יבא האחד תמורת האחר, וכן הוא בכל אותיות השמוש הנספחים אל המלות יש לכל אחת ואחת שביל מיוחד להטות את המלה ולאפניה לרעיון המכוון, אבל במקום שאין הכרע תבוא לפעמים אות אחרת תהתיה.

הוראת אות ג

דבר המנשא ויוצא מדבר בניבה או מן הצד, מכשה או מחסה על דבר.

גג, מכסה על הבית וחוסה עליו מזרם וממטר, ומזה בהוספת אות האמנתיו מלת גן וגנון, המגין משרב וחום השמש, ומלת מגן, מחסה ומסתור, גנון והצל, ועל גנותו יונקתו תצא. ומזה מלת אגן הסהר בהוספת א' נ' מהאמנתיו, ע"ש צורתו העגולית ובולטת מכל צר כסבע הכדור. ומזה מלת גאה וגאוה וגאון על הרהב וגבהות והתנשאות, ובאדם רובו לגאי, ומסתעף מזה שם נגן, על המנגן בכנור ומזמר בקול. ונגן בידו ומוב לך, כי ע"י הנגינה תתנוסס ותתנשא רוח האדם מכניעתה, וע"י הנגינה תבוא רוח גבורה ורוח נקימה, גם רכות הלב ורגשת החמלה והחנינה. ומסתעף מזה מלת גוי על כלל אנשים המתאחדים בחוברת בשפה

*) וכן פ' רש"י [בראשית א ב] בהו, לשון ריקות וצדוי, וכן ת"א תהו ובהו. צדיא ורקניא [פקום מהויק]. והמבאר שם אמר, ובהו, כלשון בר הוא, שהיתה כוללת כל הנבראים עכ"ל. נראה שכוונתו לפרש מענין אב כמבואר למעלה.

מאד, הן בדבור הפשוט והן במהרת השיר ורוממות המליצה: היא היתה ראשונה המספרת לנו בריאת שמים וארץ, ומשם והלאה כל קורות ימות עולם ודורות שנות קדם, וכל חכמי עמים אחרים המבינים בה מעידים על גודל מעלתה ורוממותה. אמנם מעת אשר גלינו מארצנו ונתערבנו בין העמים, למדנו לדבר בלשון עם ועם אשר אנחנו יושבים על אדמתם ומן אז חדלה שפת אבותינו מהיות מדברת, והרוצים להבינה מוכרחים ללמדה מתוך הספרים הנשארים לפליטה מחכמת וקצף המשביתים. וגם דקדוק הלשון אין לנו מקום ללמוד רק מהמאוחר אל הקודם, מאלה הספרים והספורים ומליצות אשר בחסד עליון נמלטו מהשבתות האויב ע"ד נס ופלא", ועי"ז כלליה ואופני שרשיה לא באו עד היסוד האמתי אשר נוסדו עליו בראשונה, לכן בואו ונחזיק טובה לחכמי הדורות אשר היו לפנינו על שקידתם ויגיעתם למצוא אבן פנה ואבן למוסדות והאריכו למעניתם זה בכה וזה בכה, ועל הדרך הזה אנו מקווים לבוא לתכלית הידיעה: — אב לכולם היה הגאון רב סעדיה זכרונו לברכה, הוא החל לחקור בענין זה, ואחריו היה המחבר הזה רב מנחם בן סרוק, אשר אזן וחקר ותיקן המחברת הזאת ואופני שרשי המלים למחלקותיהם, ובשיטתו הלכו גם חכמי צרפת, ורק חכמי ספרד בדורו להם דרך אחר והניחו ליסוד הפעלים שלשה אותיות השרש, ועד היום לא באנו אל המנוחה ואל הנחלה, ולא נודע לנו עדין בבירור גמור איזה הדרך ישכון אור אשר יאיר לנו במחשך הספק והמבוכה הזאת, למען לא נגשש כעורים קיר, עד יערה עלינו רוח ממרום ויקים לנו איש גואל אשר יורה צדק לנו ויוציאנו לרוחה:

והנה החכם המדקדק ב"ז בהקדמתו לספרו אר"ה כתב וז"ל: ואף כי החכם רשפ"ה החזיק על ידו (רב מנחם) והעלה ברמיונו לדרך בניא החזיון הזה, אולם החל ולא כלה עכ"ל, סלח נא ידידי! האם אפשר שאיש אחד המתהלל בדבר גדול ורחב כזה, יכלהו, אף אם כה אבנים כחו? החכם פפ"ה התחיל במלאכה ועשה את אשר ביכלתו, עתה יקומו נא החכמים והנבונים הבאים אחריו דור אחר דור ויבנו את הארמון הגדול לתלפיות ויכלוהו על היסוד אשר הניחו קדמוניהם. ולכן הובה על כל איש משכיל ומבין החפץ בטובת לשוננו היקרה ושוקד להאדירה, לחקור אחר שרש הדבר ולהעלות על ספר ההוכחות והמושכלות אשר יעלו במצודות שכלו להימין או להשמאיל ועי"ז יתוכחו ויצורפו הדעות, או נוכל לבוא לאמתה שמתה. כי לא בפעם אחד הולך שפת עם וכל דקדוקיה ופרטיה, ואף גם לשון העברית באשר היא עתיקה ונושנת מאלפי שנים, מלבד שהיא נפלאה בבנינה עוד היא רבת העובה מאתנו, וכי ברבית הימים והילופי הקורות והתלאות אשר שטפו ועברו על עמה כמים הזדונים, נאבדה מדעתנו תוכן הגיוניה והוראת מלות רבות וכללי הדקדוק ואין פותר אותם לאשורם, ויקרה להם מה שקרה לאותיות מ נ צ פ ך שנשכחום והזרו ויסודו, והנקודות והטעמים שנתיסדו שנית אחרי אשר היו נשכחים. וכן הוא עם שרשי מלות הפעולה, נשכחו יסודותיהם והרכבותיהם ונעדרה הוראותיהם האמתיות. הלא גם לפי דעת המדקדקים בעלי השלש אותיות נראה בעליל כי שרשי פ"י ונחי ע"ו ונחי ל"א והכפולים בדבור אחד נאמרו וצל רעיון אחד נוסדו, כמו שהבאתי בשם בעל או"ה בשרשים דו"ם דמ"ה דמ"ם, עד שנבנו המבארים למצוא פשר דבר בהכרת שרשיהם לאשורם, וזה דבר נודע לכל יודע כי שרש אחד מסתעף לכמה מלות ורעיונות כשרגי האילן משרש אחד:

ואנכי אשר ביניתי בזה אחזתי בשטת מנחם, היא התנחמני מעצבני כי בעזרתה נקל לנו לבוא להבדלת הנרדפים, ויתבארו לנו מקראות רבות סתומי הכונה, ויתודע לנו תוכן כל מלה לאשורה אף אותן שהן בעלות שלש אותיות מסבת ההרכבה משרשי בעלי ב' אותיות, והמשכיל יבין לבור את הבר מן התבן, או בקרוא בעינים פקוחות את ספרי קדשינו, יעמדו לפניך קורא יקר הדברים האלה חיים וקיימים, והרעיונו' תתחדשנה כנשר נעוריהן, ותהיינה העצמו' היבשות, ויעמדו לפניך קהל רב ועצום, אז תשתאה אל המראה והאמר מי ילד לי את אלה, ואז השוב על לבך ותזכור את שם המחבר רב מנחם בן סרוק: אשר החזיר העטרה ליושנה, שמו ינון לעולם שכר לפעולתו, וגם לא תהדל מתת תודה להחכם רשפ"ה אשר הפר ומצא בארות מים חיים קרים נוזלים, אשר ברבות הימים נסתמו ונעלמו מעיני חכמי הדורות. וגם אנכי הקטן באלפי יהודה ספחתי את שמי לשמות החכמים האלה, ואתה קורא משכיל, בוא ברוך ד' וקרא את הדברים האלה: שים לבך עליהם. ואם יאותו בעיניך, זכרני לטובה. כי אין לי בן בעבור הזכיר את שמי, נא אל תבישני משברי.

עתה אציגה לעיניך את המעט אשר העליתי במכמרתי בהוראות האותיות ואיזה הרכבות בשרשי המלות, ואם מעט ואם מצער היא, קבלם ברצון, כי בגידת הזמן לעת זקנתי מנעתני מהרבות בחקרי הלשון והידיעות. יפתח ד' לפניך ידיד יקר את אוצרו הטוב ויחנך בתבונה ובדעת עד למדי, למען

בראדי במחוז גליציא, הוא החכם הרהיב בנפשו זה כשלשים שנה להוציא את ספר המחברת הזה לאור עולם והגה בו יום וליל לסקלחו מכל אבני מכשול אשר נתנו המעתיקים בהעתקותם. ופרי הגות לבו היה לאמץ שמת מנחם, שהיא שמת האחדים והשניים, ובקש סברות רבות ונכוחות להוכיח ישרת השמדה הזאת. ולמען לא יהיה כל עמלו לשוא, אמרתי לתת מעט מחקירותיו במקום הזה, בתקותי כי ינעמו לחיך כל טועמיהם. ואלה דבריו:

ה מ ח ב ר ת מנחם בן סרוק עודנה בכתובים עצורה בבתי עקד הספרים אשר בווין, בערלין, אקספורד *), ואין איש שם על לב להוציא ממסגר אסיר ולקרוא דרור לנפש שר וגדול בישראל ולנחם את המנחם הזה. וזה שנים לא כבירים בא איש אחד במרמה ואמר להדפיס את המחברת הלזו, ואחרי אשר הדפיס איזה דפים נמש את עבודתו והלך לו: בחושך בא ובחושך שמו יכוסה. — אחרי כן העיר ד' את רוח איש תבונה וחכם לב, המנוח ר' יהודא ליב לבית ישלש מפראג, להביא את המחברת הזאת לבית הדפוס. ואיננו כי לקח אותו אלקים, ולא נודע ביד מי נשארה המחברת ומה עשה בה החכם הנז', ועד היכן הגיע התקון. כי המחברת הנמצאת בווין (אשר מתוכה העתקתי אנכ ואשר כפי הודאתו גם הוא העתיק ממנה). מלאה שגיאות ושיעות הספר למרבה מהכותב האחרון או הראשון. או הכותבים כלם מעלו בה מעל זה אחר זה והשחיתו את ההעתקה כמעט לאין מרפא. ואולי בעבור זה לא נפתחו עודנה דלתות מאסרה ומונחת בקרן זוית באין דורש ואין מבקש, כי רבים ראו ויראו ליגע בה יד משחד השגיאות. לכן נמצאתי אנכי לנער עפרה ממנה ולהביאה לדפוס להלקה ביעקב ולהפיצה בישראל, ועשיתי לה כונים ותיקונים כיד ד' הטובה עלי, ושמתי עיני על השגיאות אשר באו בה מסבת העצלות ודון הכותבים שהחסירו וגרעו הן מהסרון הבנתם והן מזדון לבם למען הקל במלאכתם. ומה שהיה בידי לתקן יגעתי ותקנתי, ודשמתי המקומות בתנ"ך שהביא רש"י ז"ל בשם מנחם וכמה מקומות שהביא רש"י פירושו ולא הזכירו, וגם ציינתי את המקראות אישוא הם. אמרתי בהגלות נגלות הספר הזה בדפוס העזרני אנשי השם לחפש בחפש מחופש בכתבי ידות הנמצאות באוצרות הספרים אשר בבערלין ואקספורד ובמדינת איטאליע, אולי ההעתקות מספר זה הנמצאות שם שלימות הנה או שחסרונותיהן מועטות מהתעתקה אשר בווין, ויהיה לאל ידם להשלים את החסרונות ולתקן את המעוות ולהסיר המכשלה מן הספר הזה.

ואנכי אשר כל מגמותי להלהיב בלבות נערי בני ישראל שלהבת יה. ולעורר בלב אבותיהם החפץ והחשוקה ללמד לבניהם בנעוריהם לשוננו הקדושה, ולזרוע על תלמי לבבם אהבת אלקים ואהבת עם קרובו. מלאתי כח את רוח ד' להראות לעיני בני עמי יתרונה ורוממותה, וכל מי האוהב את עמו כאחיו ולא יסתר בניו מהם ומלשוננו היקרה, באשר היא הקשר האמיץ בינינו לבין אלקינו והבריה התיכון לכל עם ישראל, יתן לי תודה על עמלי ויברכני בגלל הדבר הזה. ולכן אנכי נותן לפניכם היום המחברת העתיקה הזאת, מעשה ידי אמן קדמון הרב החכם מנחם בן סרוק זכרונו לברכה עולם, אשר לא נמצא ממנה רק כארבעה כתבי יד בכל ארצות איראפא, ולולא מאור עינינו רש"י ז"ל אשר הניא בחבורו פירושים בהרבה מקומות בספרי תנ"ך בשם המחבר הזה, כמעט נשכח שמו מקרבנו ואפסה מזכרת שר וגדול בישראל אשר לא יתכן. קראו במחברת הזאת, אתם אוהבי לשון עבר! והתעגנתם מזיו כבודה, ותנו כבוד ללשוננו היקרה והנפלאה ולחכמת הרב המחבר אשר תיקן והיבר את מיבראתו מבלי שהיו לפניו ספרים כאשר לפנינו היום. והובה על כל איש יודע ומבין בלשוננו לבל יתעלם ממנה, כי בהתעלמו לפתחו החטאת רובץ, וכל איש אשר לא עפלה נפשו יראה זאת כפשע ומעל בקדש. —

הבימו נא אחי ורעי כי לא דבר ריק הוא אהבת לשון המורשה, הלא נגד עינינו ובימינו אלה, עמים רבים לוחמים ומריבים זה עם זה על דבר לשונם, וכל אחד מהם רוצה לבכר את לשון עמו על פני לשון זולתו, ולהנחיל לה יתרון על לשון העם אשר הוא גר אתו בארצו אף שהוא שכנו הקרוב אליו, וכמה אלפים נהרגו במלחמותם בגלל הדבר הזה: רק בבית ישראל ראיתי שערוריה, מאסו בשפת אבותם מאלפי שנים מורשה למו, ולכל לשון ושפה אהרת יחנו יקר ויתר שאת, ולה בוז יבוזו ובמחשכים הושיבוה כמתי עולם, ובעטתה צרתה גם כעס בעבור הרעימה, כשפחה כי תירש גביתה. —

והנה לשוננו הקדושה המורשה לנו זה יותר משלשת אלפי שנה, במעלה הנה נשגבה ונכבדה

*) פלבד שלשת אלה ההעתקות נמצאו עוד שכנה והם בין ספרי ביבליוטיקי חאמבורג, לונדון, ליידן, פאריז, פלורנציא, פרמא, רומא.

בשפה ברורה על ענין הזה . וכן ראשית דברו : אמר המחבר , בספרי יריעה שלמה על שמות נרדפים שבלשון עברי שהוצאתי לאור שנת התקמ"ד . היתה כונתי להראות לבני עמי דרך חרש לא עבר בה איש בבאור מלות לשוננו הקדושה . לפי שהדרך שדרכו בה המדקדקים דרך ארוכה וסתומה וחסמת את העברים מלבוא עד הכונת לשון הקדש שנימה , כי הם בקשו למו חשבונות רבים אין קץ לכל היסודות והכללים שכללו בידיעה הזאת , ובטרם ידע הנער קרוא ראה זה מצאתי פירוש המלה צריך לחשוב רחלה בעשר אצבעותיו מאיזה גזרה היא אם מהשלמים או חסרים , או נחים , כפולים , מרובעים , מאיזה מין חסרים מאיזה מין נחים , ואם עברית או ארמית , ואחר כל זאת עדיין אינו יודע איפוא הוא כשתודמן לפניו מלה בעלת שרש המורה על ענינים רבים מתחלפים כגון שרש א ב ה בר"מ המורה על אב הבנים ועל הרצון ועל האביב , ושרש הלל מורה על ההרוג , ועל התחלה , וחלול , ומחולל , וחלון , וחלילים , והתהוללות , וכדומה , ולפעמים הזדמן מלה מחנגדת בנטייתה ובנינה להכלל שהניחו המדקדקים וצריך המפרש לדחוק עצמו ולומר שהיא מלה זרה יוצאת מן הכלל וכדומה לזה מן הענינים המבלבלים דעת המפרש ומאין נמשך זה הבלבול ? אם לא מן החק שהקקו להם המדקדקים שאין שרש פחות משלש אותיות שעל פי זאת הגזרה כל שיש כאן מלה מורה בנטייתה ומשקלה שנגזרת משרש בעל ב' אותיות או אות אחד יאמרו בזה לפי דרכם שהיא חסרה או נחה או כפולה , ומואת ההנחה נמשך להם שוב , ליתן לחסרים נחים וכפולים נטיה אחרת , ולשלמים נטיה אחרת , ומאלה נפרדו הכללים הרבים והעצומים שצריך כל תלמיד לידע מרם יבא אל הבנת אחד ממקראי קדש . ודברתי אני עם לבי לאמר : הנה לא ה' מסיני בא וזרח בחשך אור להמדקדקים לדעת לעות איזה הדרך יחלך אור זרוע למערכת הלשון ואיזה מקום בינת אמריו , אסורה נא ואראה אולי יש דרך ישר לפני איש העברי זולת דרך המדקדקים , אולי יחסרון השרשים אות או שתים ויהי מה - הלא אם תכלית הדבור והכתיבה להגיד מחשבתו לזולתו מדוע לא יספיק לזה הברת אות א' בדבור ורושם אות א' בכתב ? ולמה אנחנו עם אלהי ישראל מרחיקי הרבוי ומיחדי האחדות נפציר עצמנו להיות פים לשוננו לאתים ולשלש קלשון . ע"כ .

הן הבאתי כל הדברים האלה לרשפם"ה לא לחזק שטת מנחם כי דבריו אינן צריכין חזוק וגדול כחו הרבה , אך יהיו נא נגד עיניך להתבונן כי אף בין החכמים האחרונים . הוא החכם ר' שלמה שיער גם הוא מבלי דעת ומבלי ראות את ספר המחברת את אפשרות השטה הראשונה בבנין לשון הקדש , ולא דבר ריק הוא , ואל תאמר בלבבך כי האמנתי כי אדבר שמנחם ירד לעומקה של דקדוק לה"ק , חלילה לי לשפט כואת , כי גם הוא לא האמין בזה , ופעמים רבות תמצא במחברת כי הביא שרש אחד במחלקה ידוע , ועם כל זה חזר ושנה אותו במקום אחר לאמר כי יתכן להיות נגזר משרש אחר . ד"מ בשרש חבל הביא חבלים יחלק באפו במחלקה הא' עם בשרם יבא חבל לה , ואחרי זה הביאו כ"כ בספק אפשרי גם במחלקה הב' עם מחבלים נרמים לאמר כי גם הוא קרוב לאלה וראוי להיות מגזרתם . ותמצא פעמים אין מספר שישתמש במלות יתכן להיות מגזרת , או יתכן להיות מנזרתם , ונראה מזה כי לא החליט על כל דבר קשה בהעלם אחר , ורמז לתלמיד להתבונן אם לא יתכן לגזרו משרש ומקור אחר . אבל כל מגמתי היא להוכיח כי יש לקיים שטת מנחם בדבר האחדיים והשניים , ועל כל תלמיד לחפש ולחקור אחרי הנחלים ההולכים אל ים ההגיון . לדוגמא אציע לפניך עור שרש אחד והוא שרש סף . כי לדעת מנחם נגזר ממינו אסף אסיפם , ויתבאר כלה אכלם , כמו אעשה סוף עמהם , מן וזה סוף כל האדם , ספו תמו , האף תספה , ויש נספה . הנה הפתרון הזה הוא כפתרון שאר המדקדקים , אבל ההבדל הוא זה , כי לשאר המדקדקים יהיו שני פתרונים לשרש אסף . האחד לשון קביצה , והשני לשון כליה , ולפי מנחם אך פתרון אחד לו . והוא המורה על הסוף והתכלית , ושעם הוספת האל"ף צריכה הקירה ודרישה על פרטי הענין הנכללים בפעולה הזאת . ומה גדלה התועלת בשטה זו . הלא יש לאל ידינו לקרב תמיד שרש משולש לשרש שניי והפכו , ועי"ז יתגלה לפעמים כתובים חמורים ונעלמים . שים לבנך לזאת ושפוט שפוט . ועל כל אלה הלא תוכר כי גדול הכנפים הנשר הגדול רבינו שלמה יצחקי (רש"י ז"ל) שאב מימיו ממעינות מנחם , וכל הדבר הקשה יביא אליו , ודעתו הסכימה בכל דרכי מנחם ועל כל גדותי פירושו על התורה והנביאים והכתובים מלא דברי מנחם , כאשר בעיניך תחזה על פני כל ספר המחברת אשר לפניך . ולרוב הזכיר רש"י את שם מנחם על כל סנרא וסנרא , ולפעמים השמיט את שמו , לא מרוע לב אך לסבת השכחה , מפאת הוכירו את דבריו פעם אחר פעם . ועתה אם פירוש רש"י נתקבל בכל ערי יהודה ויהי לנו לעינים בכל נתיבי הוראתנו , מכש"כ המקור עצמו אשר ממנו יצאו פירושיו יש עלינו לכבד ולהוקיר כהנה וכהנה . כי יקר הוא ונחמד להשכיל .

ועתה שים לבך קורא נבון אל החקירות אשר אזן וחקר החכם ר' ישכר בער בלומנפילר מציר

ואדרבה היא עשירה כאחת השונות, כי בצרוף לשון המשנה אנו יכולים להכניס כל מיני הפעלים והמלות בגדר המבטא וכו', ולא די לנו בהנחת הנרדפים כי גם בבחינת השרשים ראיתי שערוריה גדולה, בשהניחו שנים ויותר שרשים מורים על ענין אחד, כגון שרש א ו ל, ו י א ל, שניהם להוראת האולת בלי שום הבדל בהוראה, כי אם שזה מנהי ע"ו וזה מחסרי פ"י, וכן שרש י ש ם ו ש מ ם שהניחו שניהם על השממון, אבל זה מחסרי פ"י וזה מהכפולים, וכן כל שרש מ ו ש ו מ ש ה, פ ל ה נהא ו פ ל א באלף, כ ל ה ו כ ל א', והוא ענין זר בתכלית הזרות, שיהא מניה הלשון מניה מיד בהחלה ב' שרשים מורים על ענין אחד בשהיה מספיק להוראת הענין שרש אחד בלבד. אבל מאין יצא להם זה? אם לא מכלל שהניחו שאין שרש פחות משלש אותיות, שלפי זה כל מה שראו באחד מן הנזרות נלחי מסכים, לשיהיה בר"מ מנחי הע"ן, הוצרכו לגזור שהוא מנחי הפ"א או מהחסרים או מהכפולים למען לא יסתר המזג של שלש אותיות ומזה נשתלשל להם בהכרח שיש שם ב' שרשים מינחים בראשונה להוראת אותו הענין.

" ודברתי אני עם לבבי לאמר, הנה זה הכלל שהניחו לנו המדקדקים שאין שרש פחות משלש אותיות, בהכרח לא קבלה היא בידם מסיני, דאל"כ לא היו הצרפתים הנקראים שניים חולקים עליהם לאמר שיש שרש בעל שני אותיות וכן להפך אין דעת רבותינו הספרדים חולקים עליהם, וא"כ אף אנו נאמר שאיננו מסיני שלא יהיה ג"כ שרש בעל אות אחת, וזה הענין מלבד שהוא בלתי מנוע מצד הקבלה הנה הוא מסכים ביותר להשכל, כי אם היה תכלית הדבור להודיע לזולתנו מה שבמחשבתנו וכו' למה יהיה מניה הלשון שולל ממין המדברים משיהיה מוציא מחשבתו לחוץ אף בהברת אות אחת אם שיהיה ספוק באותה ההברה להשמיע לאחרים ממה שיש במחשבתו הפנימית, ולמה יגרע הברת האות המבטיי משארי התנועות הגופניות שהאדם משמש בהם ע"צ הדבור, כגון הקריצות והרמיזות ודומיהם, וכשנניה זה הענין יתבר לנו מיד שהרווחנו בואת ההנחה בערך ה' אלפים מלות בלה"ק מורות על ענינים מתהלפים, את אשר היינו משוללים מהם בהנחת המדקדקים שאין שרש פחות משלש אותיות וכו' . . . . ומה גם באחד מג' אופנים והם, א' ע"י ההכפלה, ב' ע"י ההוספה, ג' ע"י המזיגה וההרכבה, ע"י ההכפלה, הוא שיהיה מכפיל שמושו של שרש לשני או לשלשה ויותר ענינים שיש בהם התדמות זה לזה, כמו שרש בד המורה על הפשתן, ועל התיכת עץ, ועל הכזב, וע"י ההוספה, שהיה מניה הלשון מוסיף איזה אות על השרש הראשון כדי להורות בו שיב ענין חדש אל הענין שהונח עליו השרש הראשון, וע"י המזיגה, שהיה מוזג ומרכיב ב' שרשים זה לזה לעשות מהם שרש שלישי מורה על ענין חדש שיש בו התדמות לשני הענינים של ב' השרשים לזה מצד ולזה מצד, והוא כי כבר ילמדנו הנסיון שאין דבר בכל העולם מבלי שיהיה בו איזה התדמות ושתוף לדבר שני הנמצא עמו במציאות אם במהות או בכמות או באיכות וכדומה וכו' שבכל אחד מהן ביחוד היה אפשר להרבות מלות הלשון אף בזולת הנחת השלוש, שהיה פעם מכפיל שמוש השרש להוראת ב' וג' ויותר ענינים, ופעם היה מוסיף עליו אות האל"ף בשביל הוראה חדשה או מכפיל אחד מאותיות השרש אם בראש או בסוף המלה, ופעם היה מרכיב ב' שרשים ועשה מהם שרש שלישי להוראת ענין חדש, כמו בשרש בר שהונח בתחלה להוראת היחידות ומורה על ג' ענינים. היינו על התיכת עץ שנושאים בו דבר נקרא בר ע"ש איכותו שהוא יוצא בדר ויחידי מן הקרקע, ומצד שהוא כלי שנוח תשמישו אל המשקל נקרא ג"כ המשקל בר כמו בר בבר יהיה, ופשהה העץ ע"ש שהוא יוצא יחידי בלי ענפים כשארי צמחים נקרא בר. אמרו (בובחים יח) ממאי דהאי בר כיתנא הוא אמר ריב"ח משום שהוא עולה מן הקרקע בר בבר, הרי ששמש שם בר להוראת ג' ענינים. ובתוספת האלף בסופו שרש ברא להוראה הוצאת הדבר שאין לו מציאות כ"א בלב הממציא, כמו אשר ברא מלבו (מ"א י ה). שהוא ג"כ ענין התבודדות, שהממציא בודה מלבו ונותן לו קיום בפ"ע. ובתוספת האלף בראשו עשה ממנו שם אבר להוראת האבדה שהיא ג' כ התבודדות הקנין מהיותו עוד משותף בבעליו, ובכלל אות השרש שם בדד, ובתוספת אות הכ' המונח להוראת ההכאה והשפלה למטה, נמו ואם מך היא, נכאה לבב, ימך המקרה, אז נבנה משרש הכ"ף ושרש בד שם כבד להוראות הכבידות מצד שהכובד מכה את הבד ומשפילו למטה מצד כבודו. וכן שרש רח כשהונח להוראות הרוחה, ואות ב' כשהונחה להוראת הביאה, הנה המורכב מן הבית ורה נעשה שם ברח להוראת הבריחה, ועניני בא רח, שבא ברוחה אחר שהיה במצור, וכמה עצום ונורא היה אז מספר המלות בהנחת זה הענין עד כי הדל לספר כי אין מספר." עד כאן דברי רשפ"ה כפי שהעתיקם ר' ישבב מס' יריעות שלמה הנדפס. והוא המחבר רשפ"ה בהקדמתו לספרו חשק שלמה (אשר אך ראשיתו יצא לאור עולם) הוסיף ידו שניה לדבר

בתשובת רונש על ב"ס) ' והחכם מנחם בן סרוק השיב עליו ואמר שהם כלם לענין , וזה לשונו : ויכול המוען להת למו רוצאות , ולא יצטרך לשום אותם נופלים והאריך בדבריו , אבל אני אכתב העולה בקצור , ויקבוהו ברמה ובעירו אמר כי הרמה היה מהוז בו עיירות מתחלפות היה שמואל יושב באחד מהם ושם קברוהו , ולזה ובעירו כי אין הרמה עירו אבל ברמה עירו , אמנם שהרמה שם כולל שם מבואר , כי שם נזכר ניות שלשם ברח דוד ממקום שמואל ' ותשב הרמ ושוממה הם שני משפטים ' שישבה בנית אבשלום , והיתה שם שוממה ' ואיה ועגה אמר כי הוי"ו הוא מעקר השם כמו ויזתא ושתי ופסי , עם שבר"ה כתוב איה , הם שני שמות לנקרא אחד ' ע"כ לשון האפודי כפי שמצאתיו נוסף בהעתקת ר' ישבב ' גם בס"י אוקספורד , שים עיניך על כל המאמר הזה ברף ע"ו ויעצם לחכך ' מכל אלה תראה ער כמה פרח ויגע החכם מנחם למצוא פשר דבר אל כל אות ואות , ואיך הם על כל קו לקו לבלתי הפילו ארצה '

הלא היא המדה החמודה נרמה למנחם לבקש שמה אמתית שעל פיה תתאמת כל מלה ומלה כמצואה בספרי תורתנו ' ולמעם הזה נזר אומר כי אין שרשים נחים או חסרים או כפולים כלל , וכל אשר ימצאו שרשים שונים במספר אותיות יסודתם שונים הם גם בפתרונם , כאשר יש הבדל גם בין שמות הנרדפים , בר ולחם ומזון , בר לבב , בר בשני , וקראתם דרור , מר דרור , וכאלה רבות , וכאשר קרה למנחם איזה מלה אשר לא מצא לה ראיה ממקום אחר בכתבי קדש אמר : מלה זאת אין לה דמיון בתורה ופתרונה לפי ענינה כמו שרש א ב ח ת , א מ ו ן , ב ת ל , ב ת ק ך , ג ב ה , ג ל ש , ועור רבות , כאשר תמצאם ספורות לו בשרש ג ל ב ' ועליהם יאמר שם : ויש בתורה מלין אשר אין להם דמיון אבל ענינם יורה עליהם , ולולי אהיותם במיחוד ותלייתם מענין לא נודע פתרונם ' וא"כ אין לשטתו מלים זרים כלל , לא כאשר החליטו מדקדקים זולתו ' ובראשית השקפתי אמרתי כי בכל מקום אשר הוסיף לאמר ענינו יורה עליו כי כונתו היתה על מלה בודדת או זה , אמנם אחרי הקיריתי מצאתי כי לא כן הוא ' ותמיד כאשר ירמוז על מלה בודדת יאמר , אין למלה זו דמיון בתורה ' ולפעמים השתדל לבקש אם יש לה עור בלשון המשנה [גם הגמרא נקראת בלשונו משנה] ' ואז יאמר אין למלה זו דמיון בתורה אבל בלשון משנה יש ' כמו בשרש ג ב ע ל ' ג ר ד ' צ ב ט ' וכן הזוכר לשון המשנה בשרש ס ל ר ' ו פ ל ך ' ע"ש ' ואף אם לא בכל מקום פרש מהות ההבדל אשר בין השרשים השניים והשלישיים אשר כונה משותפת להם , אין להוכיח מזה כי אין ביניהם הבדל מאומה , רק הוגה על כל מדקדק והוגה בתורת ה' להמציא אותו ההבדל כיד ה' המובה עליו , ואין רצוני לומר בזה כי כל ההבדלים כאלה היו ידועים למנחם , כי בפיו אמר ובשפתיו דבר ; אבל פני אלהינו להורת להטות לבב המבקש לנתיב ישור להשיב נכונה ," אבל זה ברור כשמש כי יש הבדל ויהרון בכל אלה '

ואם תתן לב קורא נכבד אל כל אשר הצעתי לפניך , ותחקור אחרי התועלת הרבה אשר תצא משטת השנים והאחדים , ותפלס מעגלותיה במאזני משפט וצדק תמצא שכרך הרבה מאד ' וכבר הרחיב לדבר על זה נדעה ובכשרון החכם המהולל ר' שלמה פפנהיים בספרו הנחמד יריעות שלמה וכן אמר : ויותר מה שיש מן הקושי הוא כי להיות שלשון העברי כפי הנראה כמעט הענינה שבלשונות בהיות ענינים רבים שאין להם שם בלשון עברי וכו' , וא"כ איך אפשר שיצויר שהתנהגה הענינה הזואת כל כך בפוור מלותיה המעומות אשר לה , לחלק שכם לענין אחר מלות הרבה ולעזב הרבה ענינים בני בלי שם ? ומה הינו אומרים להרש חכם שאין ירו משנת לקנות לו כל מיני הכלים הצריכי' לאומניותו מן המצעדות והמקבות והגרזן וכל כלי ברזל המיוחדים למלאכתו כי דל הוא , והוא בעניותו זה קונה לו שני כלים מיץ מלאכה אחת והיה משנה בידו ב' גרזנים או מקבות שנים , ונשאר משולל משאר הכלים המוצרכים לו למלאכה אע"פ שהיה יכול לקנותם במחיר הכלים שיש בידו כפלים , הלא היה נחשב לסכלות גמורה ! כך יחשב זה לסכלות בחוק לשון העברי הענינה , שהיתה מזמנת לה מלבושים רבים ונכבדים לכסות אמנם אבר אחר מגוף הלשון ונשארה ערומה מן אותן המלבושים המוצרכים לכסות שאר הגוף - אלא שעדיין אין אנו מורים שלשון העברי הענינה שבלשונות , אבל אנו הם הענינים מלרעתה , ממה שנאבדו מאתנו ספרים הרבה אין קץ בנון דברי הימים למלכים ומדרשי הנביאים ' וגם לשון המשנה כלו או רובו לשון עברי נקי מאד עם שלא ימצא מהם במקרא ' וכעין זה כתב המזרחי , ודברי המשנה שאצלנו היום הם כדברי המקרא בעצמם , מפני שחכמי המשנה קבלו הלשון מפי רואה הספרים הראשונים אשר היו מרם גלוהינו , והיום גלו אבותינו בארץ לא להם וילמדו לשונות העמים וישכחו לשון הקדש , ולא נמצא בידינו רק מה שנשאר אצלנו מכ"ד ספרים ובדברי המשנה ע"כ לשון המזרחי ' וא"כ כל שהוסכם אתנו היות ג"כ לשון המשנה לשון עברי ' ממילא אין לשון עברי שוב לשון עני כמו שנראה בהשקפה ראשונה ,

אשמים אנחנו, הנ' אבל השטים ' ולפי מדקדקים זולתו שלשה שרשים נפרדים הם ' וכן יעשה בכל ספרו המחברת ' אמנם הבדל הכונות הנרפות יבנים בכל מראה ומראה . ויש לקורא להתבונן על זה בעיון דק . כי בכלל לא יאריך המחבר בפתרון השרשים . ויסמוך על הקורא בהעיריכו לפניו כתובים אחדים מכתבי קדש , וממחברתם זה אצל זה יש לחבין ולהשכיל פשר דבר כל פסוק ופסוק לדוגמא בשרש פ ר ע הביא במחלקה הא' כי פ ר ע הוא כי פרעה אהרן (שמות לב כה) עם ותפרעו כל עצתי (משלי א כה) , ולהיות פירוש הכתוב השני קל להבין , שענינו הריסה או השבתה יקל נ"כ להבין עי"ו פירוש הכתוב הראשון שהוא כמוהו וקרוב לו בכונתו ' ויהיה כי פרע הוא כמו כי נהרס ונפרץ הוא , לסבת ההריסה אשר הרס אותם אהרן . ולסבת תחבולה הזאת הזל מנחם להרבות דברים על כל שרש ושרש . וכן בשרש נ ב חבר במחלקה הב' ותירוש ינובב (זכריה ט יז) עוד ינונון בשיבה (תהלים צב טו) עם ובלא פני תבל תנובה (ישעיה כז ו) ולהיות הפסוק האחרון לא יתכן להתפרש לשון ניב שפתים , יש להוכיח הפך המשפט , ולומר כי לדעתו פירוש כלם כמו תנובה בפסוק האחרון ' ולפעמים יהיה הבדל המחלקות הבדל הכונה העקרית וכונת ההשאלה ' כמו ויעל עשנו כעשן הכבשן הוא עשן ממש , ומקומה במחלקה א' . אבל ועלה עשן באפו אך שאול הוא מן הראשון , ע"כ נתן לה מקום במחלקה הב' , אמנם ממין החלוק הזה נמצאים לו מעט מזער , ולרוב הם כמין הראשון שזכרתי .

וכן עשה בהרבה שרשים , ולפעמים ר"ל בכל השרשים הידועים לכל ואין ספק בהם יחתום דבריו במלת כמשמעו . אולם בכל שרש קשה ונעלם , וביחוד בכל מקום אשר בקשו פותרים להשחית המלה להוסיף עליה או לגרוע ממנה . או להליף אותיותיה ירחיב הענין ובהשכל ודעת יתאמץ להצדיקה כמו שהיא , ותמיד ירדף אחר פשט הענין , ויתרחק ממדרשים ומשפטים מעקלים .

שטה מיוחדה היתה למנחם בבנין לשון הקדש ובאמת היא השיטה הקדמונית והראשונה לכל חכמי ישראל אשר היו לפניו ואשר היו בזמנו . לדעתו יתכן שיהיה שרש בעל אות אחר , ובעל שני אותיות , ושלש אותיות , וארבע וחמשה . ובאותה שטה אחז גם מאור ענינו רש"י ז"ל ואחרים כמוהו מחכמי הצרפתים , והמצאת השילוש בבנין השרשים , ר"ל כי כל שרש בלשון הקדש אינו פחות משלש אותיות , היא שטה מאוחרת בזמן ואולי גם במעלה , וממציאיה המה החכמים הספרדים שאחרי מנחם כי דונש בן לברט גם הוא אחז בשטת האחרים והשניים ' ואלו היתה שטת השלישיים ידוע בזמן מנחם לא היה נחבא אל הכלים מהזכירה , כאשר זכר ענינים ופתרונים זולתיים לפותרים אחרים ' וההבדל אשר בין שתי השטות האלה רחב מני ים , ובסבה העצמית אשר זכרנו לעיל כי מגמת מנחם היתה להצדיק כל מלה ומלה כמו שהיא מבלי הוסיף או גרוע , היא הסבה אשר הביאתהו לאחוז בשטתו הנז' ' הנה לפי שטת בעלי השלישיים יוכרחו לפעמים להוסיף אות או לגרוע , לדוגמא במלת תפול יאמרו כי שרשה נפל , והנון פה"פ נשמטה מהוכה ונשלמה ברגש חזק תוך פה"פ ' וכן יעשו בכל השרשים החסרים והכפולים והנחים , וע"כ לא יתאחדו רבים מהכמי הדקדוק בשטתם , מהם יאמרו ד"מ כי שרש אקח הוא לקח , לסבת מצאם הלמ"ד במקומות אחרים בשרש ההוא להוראות על כונה אחת , וא"כ לדעתם נפלה הלמ"ד ממלת אקח , ומהם ישפטו כי שרשה נ ק ח , להיות ניקוד מלת אקח היא כמו נקוד מלת אגש ולהיות אות הלמ"ד לא נמצא מהוסר בשארי השרשים א"כ תהיה המלה מחסרי פ"נ ' אבל לשטת מנחם שני שרשים נפרדים הם , האחד קח והשני לקח ' ואף כי כונתם נראית אחת , יתכן שיש הבדל מה בין שני השרשים האלה יהי ההבדל ההוא דק מאוד , כאשר ימצא זה גם בשאר לשונות כידוע לכל דורשי לשון ולשון ' וכמהו ימצאו רבים גם בלשון הקדש אף לשטת בעלי השלישיים, ולא נופלה לשון הקדש אם כל הלשונות מכל בנותיה ? וכן בשרש אזר הזכיר מנחם כי הפותרים בקשו לפתור ותזרני חיל (ש"ב כב מ) כמו ותאזרני חיל (תלים יח מ) וסברו שהמלה גרועת אלף והמלה סדורה כמשפט , אך בהיות ותאזרני מגזר אזור , ותזרני מגזרת זר וחבי ונמצאו המלים שלמים והענין אחד ' ע"כ ' ואם יטעון המעון הלא שירת שמואל היא מלה במלה כשירת תלי , ואפשר הוא כי נשמטה האלף בשמואל , אוכל להשיבו ההפך , אולי נוסף אלף בתלים ' כי משפט מנחם נראה צורק ואמתי ' ושניהם יתכנו להפתר היטב ' ולרעתו אין אות יתרה בתורה אשר לא הורה על ענין מה , כמו בחשובותיו על דונש אשר הזכיר איזה כתובים להורות כי לפעמים נמצאים ווין נוספות ללא ענין , אמר דאפורי בזה"ל : ועם העיון היטב אינן נוספות אבל לכלם טעם בענין , והנה דונש הביא כל אלה שאזכר ויקברוהו ברמה ובעירו , ותשב תמר ושוממה , ואיה וענה , תת וקדש וצבא , רחוב וחרוץ ובצוק העתים , ער מתי ומכניד עליו עבטיט , נרדם ורכב וסוס , ואנחנו ה' אלהינו ולא עובנוהו , מלכא בנס וקצף שניא ואמר להובדה ' כל אלה הזוי"ן שם דונש בן לברט ללא ענין ' (עיין

אמר בשרש **אבה** בהשיגו על ר' **יהודה** בן קרש, ויש בתורה מלין אשר אין להם דמיון לעמוד על גזרתם ודעת בנינם, אבל עניני המהוה (ר"ל ההנדה) וסדרי הדת יורו עליהם וימשכום ויהי כאשר ראו אנשי סברא ונלאו מצוא יסודות הלשון, ולא מצאו כח להשיג שרש המבטא ולעמד על עיקרם שינו המלים והחליפו האותיות והפכו הלשון אשר לא כדת: " ויוסף שם לאמר: הלמען העלמת פתרון **אבחת** ישחית מלה אחרת להוסיף עליה ולגרוע ממנה? כי מה יהרון בפתרון בהיות לו תוספת ומגרעת: המיורות והתפוכות: והפותרים ההמה יודעים כי אין קנוצת הלשון מצואה בספר תיודתנו, ואלו היתה הלשון שלמה אצלנו, כל אלה המלים אשר ירפאו היינו מוצאים אותם והשגנום במרחבו: ועתה לא נמצאו כי נעתקו, הלל כן בודאים על לשון הקדש, מרחיבים את הקוצר, וכורבים את המזער? וכן לא יתכן עד יערה עלינו רוח ממרום: ובמקומות רבים אחרי הוביהו אמתת פתרון איזה שרש יוסף לאמר: אפס כי המלה עומדת על עמדה ויסודתה, מאין תמיורות, ומבלי חליפות: כמו בשרש **אזר** הביא מעט מן השרשים אשר בקשו פותרים אחרים להחליף אותיותיהם ולתקנם כפי דעתם, אמר וגם כה הקנו בפן יפקד עליה (ישעיה נו ג) סברו שהמלה חלופת אותיות, והחליפו יו"ד באל"ף וכן פתרו המלה (ר"ל כי רצו להמיר מלת יפקד במלת אפקד), ואין המלה כאשר יומו ולא פתרונה כאשר דמו, ואם בוא יבוא הפותר בכל המלים אשר איננו משיג, ובהעלם ממנו שכל המלה למצוא פתרונה ולעמוד על ענינה, עד הנריעו אותה והחליפו אותיותיה או ספות על יסודה נמצאו מעמקיו מישור ונקלו התחתיו, וממציא פתה לכל בודה. אבל המלה סרורה כדת וכתובה כמשפט: ועוד מצאתי להחכם האפודי בספרו מעשה אפוד כ"י בשם מנחם וז"ל: וכתב מנחם בן סרוק לדונש בן לברט, ואלו לא גלינו מארצנו, והיתה הלשון כלה נמצאת בידנו, כיחדי קדם וכשנים קדמוניות ושבתנו בשח במשכנות שאננות, אזי מצאנו כל דקדוקי לשוננו ומיני תוצאותיה. ועמדנו על גבוליה כי לכל עם ועם יש לה משקלת ודקדוק, רק אברה מידנו יען כי רב העון ונעלמה ממנו, עקב כי גדלה האשמה מיום אשר נפלנו בגולה, ואחרי אשר היתה רחבה ונקשרת, נקצרה ונסתרה ותהי נעדרת. ועוד בהחלה מחברת בי"ת נדברו על טבע לשון הקדש בכלל, להורות כי כמה פנים למלות לשון הקדש, יאמר על המלים הקמשיים כמו **שפרפר**: והם ששה עשר מלים אשר נמצאו בלשון ערבית אך בלשת ספרי הקדש ובחבי אמנה. ואלו קפאו ניני ישורון על שמריהם, ולא גלו מגבולם ולא טעמו טעם גולה, נמצא בשפתם כהנה וכהנה. ומה כח המלקט אשר סר מעליו צל הממלכה, ושכל מליצת מחוקקיה, להשיג ענין, ולבנות בנין, ולא נותר מכל קנין, כי אם מלים במנין? אבל פני אלהים להלות להטות לבב המבקש לנתיב יושר להשיג נכונה: וכן בשרש ג ר בהזכירו כי אנשי הפתרון החליפו רי"ש במ"ם בפסוק וישר במגרה (דה"א כ ג) כאלו היתה כתובה וישם במגרה, אמר ומבלי תמורה המלה דרושה כדת, שקולה כמשפט." ובשרש **הי** אחרי פתרו הכתוב היו בן שאול (ש"ב ד ב). לומר כי הוא משרש נהיתי ונהליתי (דניאל ח כז) ופתרונו כמו המיתו או השמו את בן שאול, אמר: ונמצא הפותר לא נורע ולא מוסיף. אבל יש להשיב: יש בתורה מלים נדברים בלשון עורמים, שלומי ענין מעוטי מלים, גרועי אותיות, אבל גריעה אשר איננו גרעון, ויש ענינים אשר אמורים בלשון ערומים, אשר במזער מלים תשלם מחוסה, כי מפני חדוד המסדר רומז ודולג, ומאודות הענין יודע מגרע המלה." שים עינך שם על כל הענין ותמצא נחת, כי כל דבריו כדבש למתוק: מכל אלה קורא נעים תדע ותשכיל כי כל מגמת המחבר היה להצדיק כל מלה ומלה בכתבי קדש כצורתה והויתה, ולא רצה להשתמש בהחבולות שוא כאשר נסו גזה פותרים אחרים שלפניו ואשר היו בדורו: ובכל זאת לא חטא מנחם בשפתיו בגאוה ובוז נגד כל אלה אשר פתרונם לא מצאה חן בעיניו, אך במענה רך השיב דבריו, ואף לא נקב את הפותרים בשמותם, ופעם כאשר הביא את רעת ר' סעדיה גאון [בשרש **הנ**] ואחרי הודיעו את פליאתו על תערובת איזה שרשים להגאון אשר לא ישרו בעיניו, אמר: אבל ר' סעדיה אשר החביר המלים האלה במחברת ה"א לא יכולתי לדעת מה ראה על נכה, ומה היתה סברתו, ודקדוקי פתרוניו ומרחבי מליצתו יורו על תבונתו, על כן יש מאמתת מוסר ומדרך אמונה, לבלתי שום משגה בסדרי ענייני:

בכל שרש ושרש יודיע מנחם ראשונה לכמה מחלקות הוא מתחלק: ונקראין בפי מראות: והתחלקות הזאת לדוב אינה התחלקות כונת השרש לעניני משותפים זה עם זה, רק נפרדי איש מרעהו בעצמותם: ד"מ בשרש א ב יאמר כי הוא מתחלק לששה מחלקות: הא' הוא אב ואם: אבי כל תופש כנור: הב' ולא אבה ה': אבי יבחן איוב: הג' אבי הנחל: הד' כאבות חרשים: הה'. אב וידעוני: הו' למי אבוי: וכל אלה הששה מראית הם למדקדקים זולתו ששה שרשים שונים, ולדעתו כלם נגזרו משרש א ב: וכן בשרש שאחריו א ב ל: יאמר כי הוא מתחלק לשלשה פנים: האחד אבלה יהודה, הב' אבל

ומעידים על שכל מוליד ' וכבר הבאתי אחד מפירושיו בכרם חמד החמישי עמוד מ"ט כפי מה שמצאתיו מובא בגליון ראב"ע כ"י , ועכשיו שבא ספר מנחם לידי אעתיקהו בשלימותו , ודע כי הפירוש הזה איננו כתוב באחד מן השרשים אך הוא בעין תוספת שהוסיף המחבר בין אות לאות בין אות טי"ת לאות יו"ד ' [עיין כל הפירוש על פסוק לא תזרע כרמך כלאים וכו' בעמוד 105 במחברת] ' ואם כבר גליתי רעתי בכרם חמד הנז' שדברי מנחם בזה אינם נכונים בעיני , אך מכל מקום הם עדות על היותו דורש וחוקר , ומוליד סברות חדשות ' ובאמת יש פירושים כתובים ומפורסמים בשם הכמים אחרים אשר היו אחר מנחם , והם כבר כתובים בספרו ' כנון רד"ק הביא בשם אביו וכימיך דבאך : דבאך וקנחך ' הפוך מן דאבון נפש , כי ימי הזקנה ימי רעה וראבן , וגיזיניוס הביא הפירוש הזה בשם ר' יונה , ורש"י ז"ל גם הוא פירש כן ' והנה מנחם קדם לכל אלה וזאת אשר כתב בשרש **דבא** עמוד 61 ע"ש] '

הנהה ' ובאמת לא ירחק בעיני לומר כי אבי הרד"ק לקח הפירוש הזה מתוך מחברת מנחם , ולא הזכיר את שמו , והרד"ק מבלי דעת העתיק הדברים מתוך ספר אביו ואמר כי לו המה ' והראיה כי גם רד"ק עצמו בשרש פ א ר הזכיר את מנחם בשם אביו וז"ל ' כל פנים קבצו פארור (יואל ב ו) שם כפול הלמ"ד ופירושו קבצו פאר ' שלא נשאר להם , על דרך וכבים אספו ננחם (שם ב י) כן פירש מנחם , ודונש פירש לשון ובשלו בפרור (במדבר יא ח) והאלף נוספת , ופירושו קבצו כל שחרות הפרור , ואאל"ל עור לדונש בפירושו ואמר כי לא יתכן כדברי מנחם , כי הפרש יש בין אסיפה לקבוץ כי לשון קבוץ לא יתכן אלא על אסיפת דברים המפוזרים שיקבצם למקום אחד לפיכך לא יתכן כל פנים קבצו פארם שלא נראה , אך לשון אסיפה יתכן בזה הענין כמו ויאסף רגליו ' ויאסף אל עמיו ' אסף ידיך ' ולא יתכן לומר קבץ ידיך , ויקבץ רגליו ' עכ"ל ' ומזה יתברר כי אבי הרד"ק גם הוא שם עינו במחברת ' ומדי דברי בענין הזה לא אעלים מאת הקורא כי בנוסח האמבורג נמצא הכתוב כל פנים קבצו פארור גם בשרש פ ר מחובר עם ובשלו בפרור כדעת דונש ' וברור כי טעות גמור הוא שם כי כבר נזכר גם בנוסחת האמבורג בשרש פ א ר ' וגם שארי הנוסחאות יוכיחו על זה ' **המעריך** ' **והנה** ' רש"י ז"ל מביא פעמים רבות הדברים בשם מנחם , ואם כאן ובקצת מקומות אחרים השמיט את שמו , לא היה זה רע בימיו , שהיה ספר מנחם מצוי ביד כל אדם ' כי הוא לבדו ס' שרשים בימים ההם , וגם אחרי כן בצרפת לא היו להם שרשי ר"י חיוג ור' יונה בן גנאח הכתובים בלשון ערבי '

וכן רשב"ם בן בתו של רש"י כתב [בראשית יח טו] כי מלת כי שלפניה לא , ענינה אבל , וגם זה לקוח ממנחם , וכן מה שכתוב רשב"ם על והיה לך לאות על יד [שמות יג ט] כבר אמרו מנחם בשרש ט ף '

בשרש אדם האריך מנחם לדבר על מ' יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ (קהלת ג כא) להוכיח שאין הפסוק משים שפק בהשארות הנפש , והביא ראיה מניקוד הה"א שהיא נקודה כאן כמשפט ה"א הידיעה ולא כה"א השאלה (ואחרי החזיק ראב"ע ואת שמו לא הזכיר) ' ועוד ראיה אחרת הביא והוא , כי דרך הלשון בשתי שאלות רצופות שתבא הראשונה בה"א והשניה במלת אם [הטובה היא אם רעה] ' אבל כאן באה ה"א בראשונה [העולה היא] וה"א בשניה [היורדת היא] ' ושתי הראיות האלה נראה כי היא מנחם הרה אותן ' כי רבינו סעדיה בס' האמונות והדעות (מאמר ו' פ"א) פירש גם הוא המקרא הזה באופן שלא יצא ממנו שפק בהשארות הנפש , אך שתי הראיות האלה לא הביא '

וכאן ראוי להזכיר כי מנחם בהביאו ראיה כן מן הנקוד לא חשב שהניקוד נתן מסיני ' ושהנביאים נקדו ספריהם ' אבל הוא מיחס הנקוד אל הסופרים וזה לשונו , ועהה הואיל וקמיטו הסופרים העולה ולא פתחוה וכו' , ועהה הואיל ולא החמיהו (פי' ולא נקרו בה"א ההימה) הסופרים העולה והיורדת , הורונו ולמדונו כי רוח האדם עולה ורוח הבהמה יורדה ' ואחריו ר' יהודה היוג בס' אותיות הסתר והמשך , בדברו על שרש אסף כתב אבל הסופרים מתקני השעמים שמו וכו' , ובשרש יחל כתב שכן דרך מתקני הטעמים וכ"ו ' ובשרש בוא כתב והתקינו מכווני הטעמים וכו' ' ובשרש אבה כתב ויש כשמשימין מתקני הטעמים טעם הנלקחים ממין הנה הע"ן , בפ"א שלהם שהיא תחלת אותיות [כנון רצו מן רוץ] וטעם הנלקחים מחכר הלמ"ד בע"ן שלהן שהיא האות השנית [כגון רצו מן רצה] להבדיל ביניהן ' העדים האלה ראוי להוסיפם על העדים שהביא ר' אליה בחור בהקדמת מסורת המסורה , נגד קדמות הנקוד ' עד כאן דברי החכם שד"ל ' ועוד אזכיר דברים מספרו הנכבד ברברי על ענינים אחרים , ועהה שמעני גם אני '

בכל ספר המחברת ביהר מנחם לפרש כל שרש ושרש לפי הענין , אף כי פעמים רבות לא מצא לו עזר כנגדו ממקומות אחרים בכתבי קדש ' וכה

מבוא הספר ותולדות המחבר מנחם בן סרוק מאת המעריך.

בהחילי לכתוב תולדות המחבר אבי כל חוקרי לה"ק אודיך קורא משכיל כי כבר הקדימני החכם החוקר ר' שמואל דוד לוצאטו בענין הזה בספרו הנחמד **בית האוצר** [לעמ בערג ה' תר"ו], בספר הזה הביא את כל אשר בא לידו, והעתיק כמה דברים הנמצאים בתוך המחברת מנחם, ועוד בספרים זולתו, והנה אין בדעתי להעתיק הדברים כלם מספר המחברת עוד פעם, אך אראך את המקום איה הם ומשם תבקשם ותשכיל דבר: אמנם הדברים אשר העתיק שד"ל מכ"י אחרים לא אחדל מתת להם מקום גם פה, ואוסיף איזה דברי אשר שערתי בנפשי בלמדי וחקרי את הספר המשובח הזה בעת היציאי אותו לאור עולם, הן בנוגע לעצם הספר ומהותו, והן בנוגע למעשה המעתיקים אשר העתיקוהו בימים קדמוני' גם לא אכחד רחמת לשוני מדבר דבר על אודות המעל אשר מעלו המעתיקים ההם במלאכתם, ובתוכם גם איזה מחכמי זמנינו אשר מהם בקשו להצדיק ומהם בקשו להרשיע את דברי מנחם, גם לא אסוג אחור מהביא מעט דברים מחשובת דונש המשיג את מנחם, ומהכרעות רבינו יעקב תם הנלחם לו; ואלה דברי שד"ל בספרו בית האוצר דף י"ו ע"ב:

מנחם בן יעקב הספרדי ממשפחת סרוק היה הראשון אשר אסף כל מלות המקרא (גם הארמית שבדניאל ועזרא), ועשה מהם ספר שרשים, ובהקדמתו וגם בתוך הספר פירש ג"כ קצת מעניני חכמת הדקדוק ומדרכי הלשון והסינטאקס; הן אמת כי הוא מזכיר ספר פתרוני רב סעדיה; ונראה מדבריו של מנחם שהיה הספר ההוא כולל מלות לה"ק על סדר א"ב עיין שרש **הנ** בדף 68), והספר הזה (פתרוני רב סעדיה) נראה שהיה ביד דונש בכתבו השגותיו על רס"ג, כי כן המלות אשר עליהן הוא תופש את רס"ג מסודרות הן על סדר א"ב: אמתה, אהלים, מאירות (משרש ארה לדעת רס"ג) אב (נדלני כאב), אל, בעה (נבעו מצפוניו) בָּצָרָה, בקרת, בריחיה, גאיונים, גנובתי, גד (גָּנַב, לדעת רס"ג בא ההגר), דדה (ארדם), דבר, דם, הרות, הוה, זברני, זמת, זרים, זמירות, חתה (מהחותיה), חסין, חרג, חלבאים, וכו', ואני תמה על קצת מיכמני הדור שראו **מחברת מנחם** ולא הביאו ספר זה ברשימת ספרי רס"ג, ויהי מה, נראה כי אותו ספר פתרוני רב סעדיה לא היה ספר שרשים ממש, אלא פתרון קצת מלות שחרש בהן רס"ג דבר מה, כעין ספרו על תשעים מלות שהוא מפרש מחוך לשון הכמים, ואולי ג"כ ספר פתרוני רב סעדיה איננו ממש מלאכת רס"ג, אלא אחרים לקטו מהעתקותיו ומפירושיו לספרי הקדש פתרון המלות החמורות, שאם היה שבאמת עשה רב סעדיה ספר שרשים, לא היה זכרו נשכח מפי ראב"ע ושאר קדמונים; ומנחם בן סרוק הוא הראשון אשר העמים על שכמו המלאכה הגדולה הזאת, לפיכך אין לתמוה אם מלאכתו רחוקה מאוד מן השלמות, כי לא יולד ליקסיקון בפעם אחת ועל ידי איש אחד, אבל המיתהיל במלאכה כבר עשה יותר מכל הבאים אחריו, כי נקל להוסיף על מה שכבר נתחדש;

הגהה; מדברי אשר יבואו להלן במשך ההקדמה יראה כל משכיל ויבין כי לא כמשפט שד"ל משפטי; ונהפוך הוא כי כל המחברת נעשה בשלמות יתרה אשר לא נעשה כמוהו בכל ספרי ישראל מני אז ועד היום הזה; ומלבד אשר כל קורא מבין יראה את ידו החזקה של מנחם בכל אשר כתב, יזכר נא כי גם כל השרשים והבאורים אשר השיג עליהם החכם דונש בן לברט בן דורו של מנחם; כבר הצדיקם לעין השמש הגדול בענקים רבינו יעקב תם, והוכיח כי כלם כנים וברורים ואמתים; בנוים על אדני הדקדוק והמוסרה, ויתברר לו זה ממעט הדברים אשר אעתיק לפנינו לדמיון בבואי לדבר על דבר הריב אשר היה לדונש עם מנחם;

בכל שרש המורה על ענינים שונים מנחם מודיע תחלה לכמה מחלקות הוא מתחלק, כלומר לכמה הוראות הוא משמש, ואח"כ הוא מביא קצת מקראות לדוגמא לכל אחת מההוראות ההן, על הרוב הוא מקצר הרבה, וכשהענין ידוע אינו מפרש כלום; אך בהזדמן לפניו פסוק קשה הוא נותן לב לפרשו, ולפעמים פירושיו חרשים וזרים

BESTELLUNGEN WERDEN ANGENOMMEN IN

Leipzig ... bei K. F. Köhler, Haupt-Commissionär.
Berlin .....Asher & Comp.
Brünn .....C. Winicker.
Breslau.....Max & Comp.— J. U. Kern.
Danzig .....S. Anhuth.
Dorpat .....E. J. Karow.
Frankfurt a. M. M. L. St. Goar.
Göttingen.....Dietrich'sche Buchhandlung.
Hannover.....Helwing'sche Hofbuchhandlung.
Hamburg .....B. S. Berendsohn.
Jassy.....A. Hennig.
Königsberg ...Borntäger'sche Buchhandlung.
Krakau.....D. E. Friedlein.
Krotoschin .....B. Behrend.
Mailand .....Tendler & Comp.
Mitau .....G. A. Reyher.
Moskau.....M. Arlt.—J. Deubner.
München .....G. Franz.
Nürnberg .....Korn'sche Buchhandlung.
Olmütz .....E. Hölzel.
Odessa ... bei L. Rudolph.
Paris.....A. Franck.
Pesth .....H. Geibel.
Petersburg ....Eggers & Comp.—H. Schmitzdorff.
Posen .....J. J. Heine.
Prag .....K. Andre.—Fr. Ehrlich.
Pressburg.....C. F. Wigand.
Riga .....J. Deubner.—E. Götschel.
Reval .....Kluge & Ströhm.
Stettin .....Nicolai'sche Buchhdlg. —L. Saunier.
Strassburg ....Treuttel & Würtz.
Triest .....Saraval's Buchhandlung.
Tübingen .....Laupp'sche Buchhandlung.—Fues.
Venedig .....H. Münster.
Warschau.....R. Friedlein. — H. Natanson.
Wien.....Braumüller. — Gerold & Sohn.
Wilna .....Th. Glücksberg. — J. A. Benjacob.

ישנו את טעמם וריחם לא נמר׳ ספרים הרבה אין קץ חברו חכמים ונבונים אין מספר . מזמניהם עד עתה ׳ אך בכל זאת דברי הראשונים עומדים וישורשו כדרבונות וכמסמרות נשועים . דור לדור ישבח מעשיה׳ . תויהם לוכרן עול׳ . קראו בשמות׳ עלו אדמות ׳

אבל אהה ׳ שארית מכתביהם טמון במחבא אוצרות הספרים (ביבליאטעק) נעלמו ׳ לא ימצאו במשכנות השואפי׳ לדעת חכמה ולהבין אמרי בינה ׳ נשכחו דלו ׳ נעו ׳ החבאו בחדרי בתי עקרי הספרים נין אבני חשך ואפל ׳ ומי יוציא מחעלומה אור ׳ נפשנו קוו למו . ישתוחחו ויערוגו ׳ ומי ישקיט המיתהון , אכן לא אלמן ישראל . הנה נבוני זמינו מקרוב באו , נועצו לב יחדיו לתת שילוחים אל ערי הממלכות , צירים אל קריות עליות , בהם קבוצות כתבי יד מספרי הראשונים לא ישכחו כל תלאה , ישקצו כל עמל, ולכל חכלית יחקורו , לא ישקטו , לא ישליו , ולא ינוחו עד השיגו מאוינו , עד מלאו חפצנו , אחינו בית ישראל באה הצפירה הבוקר אור , בל יאמר עוד קטון יעקב ודל ישנם מקבצים את קדמוניות חכמינו עוד יאמרו בעמים . הלא עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה . החאזרו בני עמי . כי פועל רם ונשגב פועל בימיכם , אל ירפו ידיכם מלחמכו , כי בגלל הדבר הזה יברך ה׳ אותנו בכל אשר נעשה ותחל השנה וברכותיה , ולאות ולעדות אחחום שמי לקחה ספר אחר כאשר יצא ממכבש הדפוס , וגם בפעם הזאת קבלתי ספר ונתתי כסף מחירו , ברעסלויא יום ב׳ כ״ה אלול תרי״א לפ״ק ׳

מרדכי דוב במוהו״ר נפתלי ישראל זצ״ל .

47. Ich unterzeichne ebenfalls auf ein Exemplar der in Prospectus namhaft gemachten Werke.

Breslau, d. 23 September 1851.

Dr. Middeldorpf.

48. Ich unterzeichne gleichfalls auf ein Exemplar.

Breslau, d. 23 September 1851.

Prof. Movers.

49) אף אנכי אקבל בלי נדר מאת החברה מעוררי ישנים הספרי׳ הנדפסי׳ מהם לפי הרשימה חמשים בויגין לכל שנה . ואסלק מחירם כפי אשר יושת מהם ׳

יום ב׳ נ׳ תשרי תרי״ב לפ״ק פה לייפציג ׳

אלכסנדר ביק מבראד ׳

50) גם עלי לקחת מאת החברה מעוררי ישנים הספרים אשר יוציאו לאור בכל שנה ואתן כסף מחירם כאשר יושת עליהם . יום ב׳ צום השביעי תר״ב פה לייפציג בשם הגביר ר׳ מאיר קאלליר .

צבי מנחם פינילש ׳

51) גם אנכי באתי עה״ח לקבל מן הספרים בכל עת שיציאו ממכבש הדפוס נגד תשלומי מחירם׳ ולראיה באתי עה״ח היום יום ב׳ צום גדליהו שנת ברית פה לייפציג .

נאום אברהם פריידבערג

Abraham M. Freidberg.

52) הגם הלום ראיתי אחרי רואי רבים וכן שלמים ראשי ואצילי ישראל עומדים צפופים ומשתחוים רוחים לבוא על החתום בחברת מעוררי ישנים . אמרתי מי ראה אלו יוצאים ולא יצא להרביץ חכמה ולהאדירה בתתי לכסף מוצא . אמנם צפיר אנכי בצעירים לא מוה ולא בן מוה . כמעט נודע בשערים ׳ שמי וזכרי הוה .

בריסטעל בין כסא ולעשור לפ״ק ,

הירש זומרהויזען

53) ב״ה לבי ובשרי ירננו וכליותי גיל תחנורנה ׳ לראות כי קמו אנשי חיל בתורה וחכמה לחגור החדשה , להציב יד לספרי אנשי שם אשר מעולם ׳ לעורר בקול דופק מעשי ישני עפר הקדושים אשר בארץ החיים . ולהוציאם מסתר מסגרותם לאמר לאסורי ספריהם . צאו . ולאשר בחשכת אוצרי המדינות ממכתב ידיהם , הגלו . להשקות מים חיים הנובעים ממקור קדש מבאר חפרו גדולינו הקדמונים . לכן בכל חפצי אתאוה גם אנכי לשתות מים מהורים מבור בית לחם יהודה . ובכל לבי אסתפח בחברתם לאמר לדבק כי טוב הוא לעינים ונחמד להשכיל לאכל מפרים ולשבוע מטובם פרי קדש הלולים לה׳ ׳ כה דברי החותם בעד חברת תועלת ׳ פה אמסטרדם בחדש השביעי בתרי״א לאלף הששי ליצירה .

גבריאל פאלק

54. *Paris*, 16, *Rue des quatre-fils* (*Marais*), *le* 30 *Janvier* 1852.

Monsieur — Je me fais un plaisir de vous exprimer les voeux que je forme pour la reussite de la HEBREW ANTIQUARIAN SOCIETY ; et je vous autorise a joindre mon nom a la liste des approbateurs de cette societe que vous allez publier. J'ai l'honeur de vous saluer avec empressement,

S. Cahen,
Redacteur des Archives Israelites,
&c. &c.

a M. Filipowski
a Londres.

42. Mit der grössten Bereitwilligkeit schliesse ich mich diesem verdienstlichen Unternehmen an, und würde es mich herzlich freuen, wenn ich mich demselben auch sonst wie förderlich zeigen könnte. Ich übernehme ein Exemplar.

Wien, d. 15 September 1851.

MANHEIMER, Prediger.

43) כעת יאמר ליעקב מה פעל אל פעלו החכמי' הקדמונים בימי קדם . ע"י התעוררות אשר העיר ה' את לב חברת נגידים ונבונים אשר בשם חברת מעוררי ישני' יכונה ועתה גם אני אהיה חבר לחברי'. ואחתום שמי לקחת ספר אחד מכל הספרים אשר ידפיסו . במהיר אשר יושת עליו . ויתן ה"י אלול

שוש אשיש לפ"ק

ישראל קנעפפלמאכער

מוכרי ספרים בהנות עדל' פ' שמיד .

44. Freudig begrüsse ich die Aussicht, durch welche uns das Erscheinen wichtiger Werke des mittelalterlichen jüdischen Schriftthums verheissen wird; möge dem Unternehmen die ihm gebührende Ermuthigung zu Theil werden; Der Erwerb dieser Schriften sowie die Förderung des Unternehmens ist für mich eine Pflicht. Ich subscribire daher auf ein Exemplar.

Breslau, 18 September 1851.

Dr. ABRAHAM GEIGER.

Rabbiner der hies. Israeliten-Gemeinde.

45. Auch ich subscribire mit Vergnügen auf diese höchst interessante Werke und wünsche dem Unternehmen den glücklichsten Erfolg.

Breslau, d. 19 t. September 1851.

Dr. C. S. GÜNSBURG.

46) יורדי ים באניות , ילכו אל ארץ מרחקים . לרשת גבעות הנשאו' אשר עפרות והב להם ולחצו' כסף . בצורות יאורים יבקעו יחפכו משרש הרים לחפור ולחפש אוצרות כסף ומכמני זהב . גם ירדו תהומות לשאוב פנינים . הלא ברבות זהב כסף ופנינים יגרע ערכם· יקרותיהם [זעלטענהייט] הוא משכם . אם ירדו ויפרוצו יאבדו ערכם , איכה יועם או הכסף , ישנא הכתם . לאפס ותהו נחשבו (מ"א י' כ"א) אך נחמדי' מזהב ומפז הכמת תורת אל חי . כסף לא ישקל מחירה וכל חפצים לא ישוו בה . מאות ואלפים שנים עברו חלפו והלכו למו . וספרי הקדמונים יתמידו אין חליפות להם , ספרי הרמב"ם ורבינו סעריה גאון (וכדומה להם) לא serst lobenswerthe Unternehmen möge die gehörige Unterstützung finden.

Wien den 9 ten September 1851.

Prof. Dr. GOLDENTHAL.

37. Für die k. k. Bibliothek auf ein Exemplar subscribirt,

FHR. VON MÜNCH HOFRATH.

38) מה נכבד היום בהגלות נגלות כבוד ישראל לעיני כל העמים , מה נכבד היום אם יצאו ספרי הקדמוני' לאור אשר היו לעינים לאנשי דורם ולדורות אחריהם כעת העיר ד' לב חברת נגידים וחכמים בארץ בר־סניא אשר שם חברת מעוררי ישנים יעלה על ראשם להוציא לאור אחד אחד ספרי הקדמונים ויד כל אדם ביקר לחתום בו כעת יאמר ליעקב : גם לך הכמי' ונבוני' ככל העמים ללשונות' בארציתם . בחפץ לב אני חבר לחברה הוא' ואחתו' שמי לקחת ספר אחד מכל הספרי' הנדפסי' במהיר אשר יושת עליו . ויתן ט"ו אלול תרי"א לפ"ק .

יהודה המכונה ליב דוקעס איש פרסבורג .

39) גם אנוכי אהיה כאחד מן התומכים את חברת מעוררי ישנים ומקבל עלי ליקח בכסף מלא את כל אשר יצא מתחת המכבש ע"י המעוררים הנזכרים .

זלמן בן מו"ה

גאטטליב ן' כוכב טוב נב"ת שטערן

Wien, 14 September 1851.

S. G. STERN.

40) נדרשתי לאשר שאלוני ולאשר בקשוני נמצאתי בחדות לבב להיות חבר לשיהרי המוב והתושיה ולבוא לעזרת ה' בגבורים ה"ה חברת מעוררי ישנים בעיר רבתי לאנדאן . ולקחת מכל אשר יצא בדפוס איה"ש . ויהי נועם ד' עליהם ומעשה ידיהם יכונן .

מענדל בר"מ שטערן

Wein, 14 Sept. 1851.

M. E. STERN.

41) אך טוב לישראל . מטרת חפץ חברת מעוררי ישנים . כי ספרי הקדמונים המה מתוקנים , מדעת וקונים . והזקה על חברי' וקנים שלא יוציאו מתחת ידם דברים שאינם מתוקנים . לכן גם אנכי אהיה אחד מן המנוים לקחת הספרים אשר יודפסו במהיר אשר יושת עליהם . אור ליום ב' נצבים תרי"א לפ"ק בעיר מלוכה ווינא

דוב בערוש מייזלש האב"ד קרקא יע"א

מהנזור בעיר הנ"ל .

BAER MEISELS, Babbiner.

28. Es verstehet sich von selbst dass ein Unternehmen wie das vorliegende von jedem Freunde des hebraischen Alterthums mit Freuden begrüsst zu werden verdient, um so mehr es zu erwarten ist, dass die geehrten Herren, welche das Comite bilden, eine Vielseitigkeit in der Auswahl der abzudruckenden Werke vorwalten lassen werden, damit nicht der eine oder andere Wissenszweig auf Kosten der anderen in Nachtheil geräth. Auch wird bei dem Abdruck gewiss auf die sorgfältigste Vergleichung der irgend zugänglichen Handschriften gesehen werden; da viele selbst im Rufe der Genauigkeit und Vollständigkeit stehende Handschriften zum Theil Lücken und Mängel haben, wie ich mich erst neuerlichst wieder in England überzeugt habe; Unter diesen Erwartungen und Voraussetzungen subscribirt mit Vergnügen auf ein Exemplar.

Dresden, 21 August 1851.

Dr. B. Beer.

29) הנה בהיותי יושב בבית המדרש של שם הגדולים חכמי פראג · שמעתי בצדק דבת רבים מגור מסביב · עשות ספרים הרבה אין קץ · כל אחד ואחד בונה במה לעצמו לכבוד עצמו הוא דורש · אך בכל זאת תועלת המה היה לנו ע״י חבורים האלה · כי ראינו בימינו שאין זה הדרך לקיום תורתנו ולקיום הדר חכמינו · ובחרנו מסלה אחרת לרדף אחרי חכמת הקדמוני׳, שרוב חבוריה עוד בכתובים המה · לכן מי שהוא אוהב התורה והחכמה אלקי באמת ואמונה ישמח ויחמך במתנת חלקו באשר הלק לו אלקים להיות סעד וחבר לחברת שוחרי טוב · למען יבאו לאור עולם חבורי הגאונים שעל ידיהם יאמת בגלותנו דברי תורתנו הקדושה ואתם תהיו לי ממלכת כהנים · ואף שאוהב אני מעודי עד היום הזה להיות נחבא אל הכלים · אמרתי היום אשריך כלים שיצאת במהרה · ובמקו׳ שאמרו לחתום אי אתה רשאי שלא לחתום · לכן החמיתי ליקח אחד מחבורים כמו שיצאו לאור · דרעודען · וזיירא דמן חברייא

יונה לבית באנדי

30. Auch ich trete mit Freuden diesem Vereine bei, der die trefflichsten in dem Boden der jüdischen Literatur verborgenen Blüthen hervorzurufen verspricht.

Dresden, 25 September 1851.

Dr. Z. Frankel.

31) ברוך ה׳ אלקי ישראל אשר נתן כזאת בלב חכמים יודעי בינה לעתים · ועיני ראות אבני חמד ופנינים יקרים נערכים מחכמינו ורבותינו הקדמוני׳. המטמונים מאז עד היום באוצרות התומות הם היכלי הספרים · ואין רואה אותם כי אם אחד מעיר, יצאו עתה לאור ע״י חברת אנשים הרחוקים זה מזה הרבה במקום · אך קרובים ברוח ולב, ומהם היושבי׳ ראשונ׳ במלכות החקירה בלונדון ואוקספורד אשר שם הזהב הטוב וכסף הצרוף מכמה קדמוני׳. בספריהם ומעשי ידיהם שנכספים ונאספים שם למרבה · ומשם יצאו והיו לנחלים נובעים ומביעים אמירים להשקות את בני ישראל ותחי נפשם. ובשמחה לב החמתי את שמי לקחת כל אשר יודפס מהם ע״י המשגיחים ההם במחיר הקצוב · יום ג׳ כ״ח מנחם אב תורה לפ״ק פה פראג.

שלמה יהודה ליב בהן רפאפורט.

32. Wenn auch die Zeit der Hebraischen Literatur leider nicht günstig ist; so bittet doch dieses Unternehmen einen antiquarischen Werth, und veranlasst mich auf ein Exemplar zu subscribiren.

Prag. 27 August 1851.

M. I. Landau.

33) גם אני לא אחשוך ידי הרפה. לקחת כל אשר יודפס איה״ש מאנשים גדולים חקרי לב עמרת תפארת ישראל,

קלמן ליעבן סופר פה פראג.

K. Lieben.

34. Auf ein Exemplar für die Bibliothek der hiesigen Religions-Schule subscribirt, am 4 September 1851, Wien.

G. Breuer, Dr.

35. Die Herausgabe schätzbarer hebraischer Handschriften, welche der Verein in England חברת מעוררי ישנים betitelt, in Aussicht stehet, verdient von jedem Freunde der hebraischen Literatur mit freudiger Theilname begrüsst und unterstützt zu werden.

Wien, am 8 September 1851.

Lazar Horwitz, Rabbiner.

36. Mit Freuden schliesse ich mich der Obigen an, mit dem Wunsche, dieses äus-

מצאתי ! כי כל היום אמרתי אל לבי לאמר : מי יתן והארץ אשד עד הנה אמרה רק "עת לכנס" גם תאמר "עת לפזר" ואני תפלה : אל יבטלו המעוררין. ותהי משכרת האנשים המעוררים האלה שלמה ולמען כתבם ספרי מתים יכתבו בספר החיים . ומי יתן ויארחו רבים לחברה את בעלי החברה הנכבדה ההיא , ויצאו לישעם בהתעסקות מצוה רבה כזו . לקיים דברי המתים בל ילכו למטין . לקיים דברי חכמים אשר כבוד הנהילונו בגוים . מי יתן אשר גם עשירי ישראל יתנו אל לבם להעשיר גם את ספר ולשון ישראל ועל פליטת סופריהם יהמו נא רחמיהם : מי יתן ויחשבו מחשבות להשיב ולהוציא לאור את הספרים הנדחים באפלה מנודח בבתי אוצרות הספרים . מי יתן יראו ויקחו מוסר מעיני ישראל המבינים בספרים , אשר האף אמנם ממה ידם מאד , בבל ואת ידם נטויה תמיד לצאת לישע כל סופר וספר מועיל . מי יתן ורבים יראו ממני הדל בעמי וכן יעשו גם המה לכתוב ידם לה' , ולחתום ספר לקחת בנסף מלא הספרים היקרים אשר יוציאו בעלי החברה הנכבדה הנ"ל , כפי הרשום בכתב המודעה , כאשר אנכי עושה היום , אני הצעיר הכותב וחותם פה בערלין היום יום ה' כ"ד תמוז שנת לא האבד תורה לפ"ק .

שניאור זקש Senior Sachs.

25. Das in Rede stehende Unternehmen, wenn es tüchtig ausgeführt wird, ist so wichtig für die Förderung der Wissenschaft, dass es alle Empfehlung und Unterstützung verdient. Ich subscribire auf ein Exemplar.

Halle, den 4. August 1851.

Dr. Rödiger.

26. Mit der grössten Bereitwilligkeit unterstütze ich ein Unternehmen, das für Förderung und Verbreitung der Kenntniss der jüdischen Literatur von Bedeutung ist. Die Herausgabe werthvoller und kostbarer hebräischer Handschriften ist gerade in unserer Zeit von grosser Bedeutung, und ich unterzeichne daher nach meinen Kräften auch auf ein Exemplar.

Leipzig, 5. August 1851.

Dr. Julius Fürst.

27. Zur Förderung eines so wichtigen Unternehmens gern die Hand bietend, unterzeichne ich auf ein Exemplar.

Leipzig, 8. August 1851.

Prof. D. Anger.

der der Verwesung oder dem Dunkel der Bibliotheken zu entreissen, um im Sonnenglanze der Wissenschaft erhellt nur erhellend zu leuchten.

Ich subscribire auf ein Exemplar der von der Hebrew Antiquarian Society zu veröffentlichenden Sammlung.

Berlin, 8. Juli 1851/5611.

Dr. Michael Sachs.

21. Dass obgedachter Verein löblich ist, und der hebräischen Literatur eine nützliche Vermehrung durch denselben entstehen wird, bescheinige ich hiermit.

Berlin, 10. Juli 1851.

J. J. Oettinger,
Rabbinatsverwalter.

22. Seit vierunddreissig Jahren arbeitend auf dem Felde der jüdischen Literatur rufe ich den Beförderern und Mitarbeitern zur Herausgabe alter werthvoller Werke ein herzliches

Glück auf! ברוכים תהיו!

zu, und subscribire auf ein Exemplar im Prospect angegebener Schriften.

Berlin, 10. Juli 1851.

Dr. L. Zunz,
יום טוב ליפמן צונץ

23. Zur Unterstützung dieses nützlichen Unternehmens subscribire ich gern auf ein Exemplar der im Prospect angegebenen Werke.

Berlin, den 25. Juli 1851.

H. Peterman,
Dr. und Professor.

24) שוש תשיש נפשי ויגילו עמי כל המבקשים לדובב שפתי ישנים ישנים הצפונים שפוני טמוני חול . כי קמו היום והתעוררו אנשים הכמים ונדיבי לב בארץ אנגלטירה . מעוררים את האהבה לחכמת ישראל . מעוררי ישני עפר ' הלא המה ספרי חכמי ישראל , זכרם לחיי עד . ספרים עתיקי יומין , אשר מכסה עתיק עליהם , כי המה רק בכתובים וגם רקובים . אבל יזורה עליהם ועש יאכלם , ועתה באו והתעוררו האנשים האלה , הישרים בלבותם , להחיותם מעפות עפר , מעפר יקימום וירימום בל ירמו עוד תולעים , ובין נדיבי עם אלהי אברהם — המתנדבי' בעם מחוקקי ישראל וסופריו יאספו וישבו . האח זה היום שקויתי

לקבל את כל ספר אשר יצא לאור הדפוס ע"י החברה הנ"ל . האנובר ט"ז סיון לסדר ולפרט בבתבים ולא יצאו. אליעזר ראזענטהאל

17. Das Unternehmen, schätzbare Werke der alten jüdischen Literatur der Vergessenheit zu entreissen, verdient gewiss jede mögliche Unterstützung, und zu diesem Zwecke empfehle ich das Streben der חברת מעוררי ישנים Freunde jüdischer Wissenschaft nachdrücklich.

Altona, כ"ג סיון תורה לפ"ק

J. Ettlinger, Oberrabbiner.

18. Dass jeder denkende Israelit das in Rede stehende Unternehmen freundlich begrüssen und nach Kräften unterstützen würde, steht um so mehr zu erwarten, da die Gegenwart für die hebräische Literatur leider wenig oder nichts thut. — So wollen wir denn bei den geliebten und theuren Todten suchen, was wir bei den Lebenden nicht finden! Bei so bewandten Umständen ist ודורש אל המתים nicht nur keine Sünde, sondern ein — Verdienst.

Hamburg, am 1. Juli 1851.

Dr. G. Salomon.

19. Dem Wunsche, dass dieses Unternehmen im vollen beabsichtigten Umfange gedeihe, füge ich meine Subscription auf ein Exemplar hinzu.

Magdeburg, 7. Juli 1851.

Dr. Ludwig Philippsohn.

20. Mit der Stiftung des Vereins zur Herausgabe jüdischer Werke, der in London zusammengetreten, ist der jüdischen Wissenschaft ein Asyl gegründet. Hoffentlich wird der Gedanke von sich bedeutsam genug erscheinen, um auch die Theilnahme derjenigen unter unsern Glaubensgenossen sich zu gewinnen, die nicht selbst die Pflege jüdischer Literatur sich zur Aufgabe gemacht, der geringste Tribut, den ein ehrwürdiges, von Denkmalen geistiger Betriebsamkeit reiches Alterthum von der Nachwelt fordern darf, ist wohl der, dass diese nicht mit den Mitteln karge, durch die es möglich wird, jene dem Moentgegen; wenn es mir erlaubt ist, in Beziehung auf die Herausgabe einen Wunsch zu äussern, so möchte ich der Erwägung der Herausgeber anheimstellen, ob nicht auf irgend eine Weise, durch Anmerkungen oder Uebersetzung ganzer Abschnitte oder schwieriger Stellen, der hebräische Text einem grössern Kreise christlicher Gelehrten zugänglicher gemacht werden könnte. Ich subscribire hiermit auf ein Exemplar.

Göttingen, den 12. Juni 1851.

D. E. Bertheau,
Dr. und Prof. der Theologie.

13. Die Rettung der Schätze jüdischer Literatur aus dem Moder der Vergessenheit, ist ein so verdienstliches Werk, dass ich die Unterstützung desselben Allen, welche für die geistigen Interessen Israels Sinn und Herz haben, nicht dringend genug empfehlen kann. Ich subscribire mit Vergnügen auf ein Exemplar.

Hannover, 15. Juni 1851.

Dr. Sam. Meyer,
Land-Rabbiner.

14. Indem ich dem sich so sehr von selbst empfehlenden Unternehmen, die noch ungekannten Schätze der jüdischen Literatur der Vergessenheit zu entreissen, das beste Gedeihen wünsche, subscribire ich mit Vergnügen auf ein Exemplar.

Hannover, den 15. Juni 1851.

Dr. M. Wiener, Oberlehrer.

15. Ich nehme gern jährlich ein Exemplar.

Dr. Frensdorff.

16) גם אנכי אעשה חסר עם החיי' ועם המתי' עם החיי' המה אוהבי החכמה ודורשי המדע . ועם המתים הלא המה חכמינו ז"ל אשר היו לפני כמה מאות שנה , והשאירו לנו משכיות חמדה דברי חכמה ודעת , והמה בכתובים טמונים ושפונים בבתי עקד הספרים , ועצורים ועזובים בארמנות שרים , ולא נפוצו מעיני חכמתם עד היום הזה . לכן הנני חותם את שמי בין המנוים לחברת מעוררי ישנים , אשר שמו פניהם להוציא ממסגר אסיר ולהחיש מפלט ליתר הפליטה הנשארת לנו מספרי חכמי ישראל ז"ל : חבר אני באחד מהם

die kräftigste Unterstützung aller Freunde der Literatur.

Frankfurt a. M., 29. Mai 1851.

Professor Molitor.

6. Ich kann mich dahin aussprechen, dass ich in dem Interesse der Wissenschaft die Förderuug des beabsichtigten Unternehmens empfehlungswerth finde.

Giessen, den 6. Juni 1851.

Professor Umpfenbach.

7. Unter den für die Herausgabe in Absicht genommenen Schriften befinden sich manche sehr schätzbare Werke, um deren willen das Unternehmen aller Förderung verdient.

Giessen, am 6. Juni 1851.

A. Knobel,
Dr. und Prof. der Theologie.

8. I willingly subscribe for the Library of our University to one copy of each work that may be published by the Hebrew Antiquarian Society of London.

Giessen, 7. Juni 1851.

Professor Adrian,
Librarian to the University.

9. Ich unterschreibe gern zur Unterstützung der Herausgabe dieser nützlichen wissenschaftlichen Schriften.

Göttingen, 12. Juni 1851.

Heinrich Ewald,
Dr. und Prof. der Theologie.

10. Dass die Herausgabe werthvoller Handschriften ein sehr verdienstliches Unternehmen ist, und die Unterstützung Aller, welche dazu im Stande sind, verdient, versteht sich so sehr von selbst, dass es fast überflüssig ist, durauf besonders aufmerksam zu machen.

Professor M. A. Stern.

11. Ich unterzeichne gern für die königliche Bibliothek auf ein Exemplar.

Professor Hoeck.

12. Der Herausgabe der angekündigten Schriften sehe ich mit Verlangen

3. Es muss jedem Freund der jüdischen Literatur herzlich willkommen sein, dass sich in England eine Gesellschaft מעוררי ישנים gebildet hat, welche beabsichtigt, die seltenen Werke der alten jüdischen Gelehrten in verschiedenen Fächern der Wissenschaften durch den Druck ans Licht zu fördern; und ist es sehr zu wünschen, dass dieses herrliche, grossartige Unternehmen, mit vielen Kosten verbunden, durch zahlreiche Subscribenten unterstützt werde; ich subscribire auf ein Exemplar von jedem Werke.

Frankfurt a. M., 27. Mai 1851.

B. M. Adler.

4. Das Unternehmen einer Gesellschaft, welche sich in London zu dem Zweck gebildet hat:

Aeltere handschriftliche Werke in hebräischer Sprache,

welche zum Theil seit Jahrhunderten in Büchersammlungen vergraben, der Gelehrten-Welt selten zugänglich sind, drucken zu lassen und somit für die Zukunft zu erhalten und zugleich deren Benutzung zu verallgemeinern, verdient die erste Aufmerksamkeit aller Freunde der Literatur, und jeder, welcher auch ohne den bezeichneten Werken seinen Fleiss zuzuwenden, das Unternehmen unterstützt, darf versichert sein, ein sehr verdienstliches Werk zu fördern, indem die gedachten Handschriften überaus reichen Stoff für Geschichtskunde und für viele Zweige der Wissenschaften darbieten. Es sollte mir zur Genugthuung gereichen, durch diese meine Bevorwortung etwas zur Würdigung der Sache beigetragen zu haben.

Frankfurt a. M., 29. Mai 1851.

Dr. J. M. Jost.

5. Das Unternehmen der Gesellschaft in London, die sich zur Aufgabe gemacht, die alten Manuscripte der hebräischen Literatur dem Untergange zu entreissen, ist von der allerhöchsten Wichtigkeit, und verdient nicht bloss den Dank, sondern

TESTIMONIALS

AND LETTERS OF APPROBATION

BY MOST EMINENT MEN.

No. 7707.

OFFICE OF THE CHIEF RABBI,
London, Nov. 7, 5614.

H. Filipowski, Esq., Edinburgh.

Dear Sir — In reply to your letters of the 10th and 31st ult., I beg to state, that as I received your book on יום טוב during which I was fully occupied, I had but little time for perusing it. This circumstance has caused my answer to be delayed. I of course strongly approve of the work; but with regard to your request, that I should send you an הסכמה to prevent others from reprinting it, I must say, that I consider it either unnecessary or useless; unnecessary for those who have regard to justice, and useless for those who would otherwise disregard your rights. Such men would not be deterred by my prohibition. I herewith return the work, with my thanks for its perusal, trusting that your labours will be rewarded by success.

I remain, dear Sir, your faithfully,

N. ADLER, Dr.

I subscribe to one copy of those works which are mentioned in the Prospectus of the Hebrew Antiquarian Society.

N. ADLER, Dr.

London, 14th April, 5611.

GUTACHTEN MEHRERER GELEHRTEN.

ouvrages hebraïques et arabes enfouis encore dans les manuscrits. Votre Société a bien compris la nécessité d'une semblable entreprise pour sauver les productions utiles aux études savantes. Je vous félicite de la participation active, que vous y prenez.

Recevez les salutations et le sentiment de votre affectueux.

Bruxelles, 22. Mai 1851.

JOACHIM LELEWEL.

1) . אם רבים מספרי קדמונינו ז"ל הוחקו בעט ברזל למשמרת, רובם נשארו זער שם זער שם בכתובי יד אשר נרקב יבלו בבגד אכלו עש. על כן ראוי לכל איש ישראל לסמוך ידי חברת מעוררי ישנים להחיות רבי מישני עפר ואפר והיו לפלטה גדולה, פליטת בית יהודה:

בבית מדרשי יום ה' כ' אייר שנת התרי"א פה בריססל הבירה. אליקים כרמולי.

2. Mon cher Monsieur Filipowski.

Vous me faites part de la belle entreprise littéraire, qui se propose d'éditer les

The Hebrew Antiquarian Society

FOR PUBLISHING

THE MOST ANCIENT AND MOST IMPORTANT HEBREW MANUSCRIPTS HITHERTO YET UNPRINTED.

Members of the Committee.

THE REV. DR. ADLER. 18.
BENISCH, A. DR. 18.
DUKES, LEOPOLD, 24.
FILIPOWSKI, H., Edinburgh.
GOLDSMID, AARON, 18.
GREEN, A. L. REV. 18.
GUEDALLA, H. 18.
ISAACS, D. M. REV. 17.
KISH, JOSEPH, 18.
LEMPART, L. 18.
PICCIOTTO, MOSES, 18.
RAUSUK, S. 18.

SCHILLER, DR. REV. 20.

Corresponding Members.

CARMOLY, DR. 6.
FRANKEL, Z. DR. 4.
GEIGER, ABR. DR. 4.
LUZZATTO, S. D. 21.
MUNK, S. PROF. 25.
RAPOPORT, S. Chief Rabbi, 23.
SACHS, MICHAEL, DR. 3.
ZUNZ, LIPMAN, DR. 3.

Ordinary Members.

Adler, B. M. 9.
Adolf, W. 3.
Adrian, Prof. 10.
Anger, D. Prof. 16.
Ansell, Abr. 9.
Ashenheim, J., Edinburgh.
Ashenheim, L., Falmouth.
*Asher, Ad. 3.
Beer, B. Dr. 8.
Berend, Koschm. 14.
Bertheau, Prof. 11.
Bick, Alex. 5.
Bondi, I. A. 8.
Bonn, Joseph, 13.
Bram, Dr. 3.
Breuer, G. Dr. 24.
Busch, I. I. 24.
Cahn, S. 22.
Caro, M. I. 4.
Cassel, D. Dr. 3.
Cohn, Alex. Abr. 14.
Cohn, Laz. Sams. 13.
Cohn, Louis, 18.
Cohn, Ph. Abr. 9.
Ehrlich, M. 4.
Enoch, Dr. 1.
Ewald, H. Prof. 11.
Fischel, D. G. 23.
Franklin, Isaac, 20.
Freidberg, Abr. 25.
Frensdorf, Dr. 14.
Freund, W. Dr., Edinr.
Friedenthal, M. R. 4.
Fürst, Julius, Dr. 16.
Goldenthal, Prof. 24.
Goldschmidt, M. B. 9.
Goldzieher, A. S. 13.
Gugenheimer, Dr. 24.
Gumbiner, Dr. 3.
Günsburg, C. S. Dr. 4.
Haabrücker, Dr. 12.
Heymann, A. H. 3.
Hoeck, Prof. 11.
Jacobs, J. L. 15.
Jellinek, Preach. 16.
Joel, Joseph, 18.
Kallir, Meier, 5.
Kaufmann, I. 9.
Kirchheim, Raphael, 9.
Knoepfelmacher, 24.
*Landau, M. I. 23.
Landsberg, M. 3.
Lelewel, J. Prof. 6.
Levy, I. A. Rev. 18.
Levy, M. A. Dr. 4.
Levy, Moses, 18.
Loewy, A. Rev. 18.
Lieben, Kalman. 23.
Lindenthal, I. L. 18.
Macdonald, W. B.
Magnus, E. D. Dr. 4.
Magnus, M. 3.
Manheimer, Dr. 24.
Meisels, Chief Rab. 7.
Meyer, Dr. Ch. Rab. 14.
Michael, M. S. Dr. 13.
Middeldorpf, Dr. 4.
Movers, Prof. 4.
Münch, Baron, 24.
Petermann, Prof. 3.
Petersen, Prof. 13.
Philipsohn, L. Dr. 19.
Polak, Gabriel, 2.
Roediger, Prof. 12.
Rosenthal, L. 14.
Sachs, Senior. 3.
Samuel, Sampson, 18.
Sänger, M. 24.
Schiff, Wolf. 4.
Sequerra, S. 18.
Solomon, Henry, 18.
Schmelkes, M. 23.
*Sommerhausen, Dr. 6.
Stern, S. G. 24.
Stern, M. E. 24.
Veit, M. Dr. 3.
*Warburg, W. 1.
Weiler, Abr. 9.
Wiener, M. Dr. 14.
Young, Rob., Edinburgh.

1 Altona.	2 Amsterdam.	3 Berlin.	4 Breslau.	5 Brody.
6 Brussels.	7 Cracow.	8 Dresden.	9 Francfort a M.	10 Giessen.
11 Gottingen.	12 Halle.	13 Hamburg.	14 Hanover.	15 Hull.
16 Leipsic.	17 Liverpool.	18 London.	19 Magdeburg.	20 Manchester.
21 Padua.	22 Paris.	23 Prague.	24 Vienna.	25 Wylkowyszki.

PUBLISHER, JAMES MADDEN, 8, LEADENHALL STREET, LONDON,

Where Prospectuses are obtained and Applications made.

[Those members marked thus * have since departed this life.]

מודעה

אל תתמהו אחי הנעימים על אשר אחרה הוצאות הספרים בדפוס ע"פ חברת מעוררי ישנים עד כה: ראשית הסבה היא, כי מאז נתיסדה החברה כבר עלתה הוצאת הכסף המצטרך לקנין הכתבי יד או להעתקתם, ולהביאם לדפוס, על ההכנסה. ע"כ קשה עלינו הדבר בתחלה להוציא מכח אל הפועל כאשר יזמנו, זכרו נא עד כמה יניעו כל ההוצאות. א, נסיעתי לחכמי ארץ אשכנז. ב, הדפסת המודעות אשר שולחו על פני הארץ. ג, קנין אותיות עבריות ודברים זולתיים המצטרכים למלאכת הדפוס. אשר בארץ הזאת יעלה מחירם עד למעלה. ד, קנין כתבי יד ישנים. ה, שכר המעתיקים שונים. ו, שכר הפועלים בדפוס. ז, קנין הנייר ובאלה: הסבה השנית היא. הכנת הכ"י לדפוס. כאשר תראו מהקדמת הספר הזה כי קשתה ההכנה עד למרבה. ועל כל אלה הנה העדר הפועלים בדפוס לשון עברי היה בעוכרינו. כי במדינה הזאת אך אחד בעיר לא נמצא ותמיד יש לבקשם מארץ אשכנז או פולין, והם גם הם לא ידעו בטיב המלאכה, ועלי ללמדם הכל על נכון. ופעמים רבות יש לי לעזרם במלאכתם בידי ובאצבעותי. ודעו נאמנה כי רק מאהבתי הרבה והעזה להיטיב לבני עמי בהוצאות הספרים הנכבדים כתובי ידי קדמונינו, באתי עד הלום, והעמסתי על צוארי נטל כבד. וידעתם כמו ידעתם כי לא לבצוע כסף יצאנו, כי מי הוא האיש בדור הזה אשר לשון העברי משתכח מיום אל יום, מצא אזן לו בהדפסת ספרי העברים, מי יחוש ומי ידאג להם? אמנם כאשר תרבו למצוא תומכים לחברה כן הספרים יפרצו לרוב:

מחיר כל י"ו דפים מן ספר חמחברת הוא ז' וחצי פענם (חמשה גוטע גראשען) להיות ארכו ורחבו הוא יותר מן המדה אשר הושמה במודעה.

בעוד שני ירחים תקבלו בעז"ה את ספר מצרף לכסף מאת החכם ר' עזריה האדומי בעהמ"ח ס' מאור עינים, ושם תשמעו דברים ערבים אשר לא שמעתם עד היום הזה. תבניתו תהיה כתבנית ספר העבור. ואחריו יצא לאור ספר דונש עם הכרעת רבינו תם. ועתה הנני משתחוה לפניכם ואומר שלום:

הבו"ח פה עדינבורג בארץ סקוטלאנד בחדש זיו שנת תרי"ד לפ"ק.

צבי בן יחזקאל פיליפאווסקי.

מחברת מנחם:

הוא ספר הראשון אשר חובר
על שרשי לשון אבותינו לשון הקודש, ובתוכם גם מלות
הארמיות הנמצאות בדניאל ועזרא.

מאת הרב הקדמון האדיר בחכמה והגיון אביר המליצים וראש המשוררים

רבינו מנחם בן סרוק הספרדי

אשר חי בתחלת מאה השמינית לאלף החמישי לחשבון היצירה.

הספר הזה נדפס עתה ראשונה לפי חמש העתקות שונות הנמצאות בכ״י בעיר
לונדון ואוקספורד האמבורג ווין ובערלין

ונוספו בו מקומות המקראות גם פירוש קצר המבאר מקומות הסתומים

מאת המעריך החכם השלם ר׳ צבי בן יחזקאל פיליפאווסקי.

וכל המקומות אשר הזכיר רש״י ז״ל בבאורו על הכ״ד ספרים את דברי ר׳ מנחם ז״ל
נכנסו בתוך המבאר איש איש על מקומו ועל דגלו.

בראש הספר יפצא הקדמה הקדמה כוללת תולדות המחבר, והקדמות מועילות אשר הקדו ואונו החכמים החוקרים
ר׳ שמואל דוד לוצאטו מפאדובה, ור׳ ישעכר בער בלומענפעלד מבראדי, ובתוכם מלוא חפנים מאת המבאר.

נדפס בפקודת חברת מעוררי ישנים

לונדון ועדינבורג

נדפס המפוקר להנגיד ר׳ צבי פיליפאווסקי.

בשנת חמשת אלפים שש מאות וארבע עשרה ליצירה

1854

ANTIQUISSIMUM LINGUAE

HEBRAICAE ET CHALDAICAE LEXICON

AD SACRAS SCRIPTURAS EXPLICANDAS

A MENAHEM BEN SARUCK HISPANIENSI

SAECULO DECIMO COMPOSITUM.

EX QUINQUE CODICIBUS IN BIBLIOTHECIS PUBLICIS LONDINENSI, OXONIENSI, HAMBURGENSI, VINDOBONENSI, ET BEROLINENSI EXSTANTIBUS SUMMA CUM DILIGENTIA EXSCRIPTUM

NUNC PRIMUM

EDIDIT BREVIQUE INTERPRETATIONE INSTRUXIT

HERSCHELLIUS FILIPOWSKIUS,

PRAEMISSA EDITORIS DE AUCTORIS VITA NARRATIONE

UNA CUM

SAM. D. LUZZATTONIS, PROFESSORIS PATAVINI, I. B. BLUMENFELDII GALICIENSIS ET EDITORIS

DE

RADICUM LINGUAE HEBRAICAE RATIONE COMMENTARIOLO.

EX AUCTORITATE

SOCIETATIS ANTIQUITATUM HEBRAICARUM.

LONDINI ET EDINBURGI, TYPIS H. FILIPOWSKII, A.M. 5614.
PROSTAT LONDINI APUD T. MADDENUM (8, LEADENHALL STREET)
ET LEIPSIÆ APUD K. F. KÖHLERUM.

MDCCCLIV.

ספר מחברת מנחם

PJJ .M53
The first Hebrew and Chaldaic lexicon to
Princeton Theological Seminary-Speer Library
1 1012 00221 0450